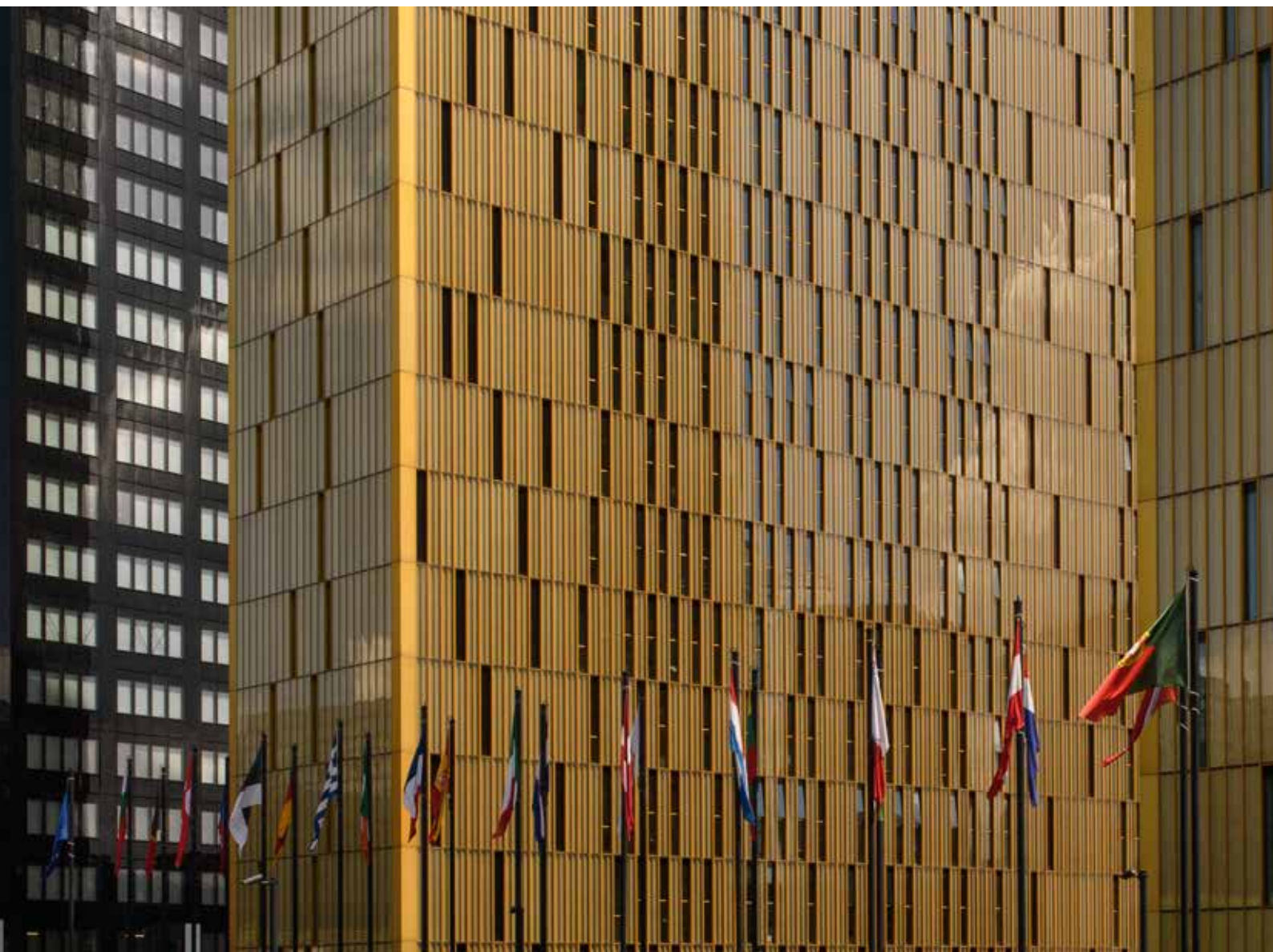




ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ



ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ 2018 ΔΙΚΑΙΟΔΟΤΙΚΟ ΕΡΓΟ



ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ 2018

ΔΙΚΑΙΟΔΟΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Επισκόπηση του δικαιοδοτικού έργου του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Λουξεμβούργο, 2019

curia.europa.eu

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
L-2925 LUXEMBOURG
LUXEMBOURG
ΤΗΛ. +352 4303-1

ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
L-2925 LUXEMBOURG
LUXEMBOURG
ΤΗΛ. +352 4303-1

Το Δικαστήριο στο διαδίκτυο: curia.europa.eu

Printed by Court of Justice of the European Union in Luxembourg

Το χειρόγραφο ολοκληρώθηκε την 1η Φεβρουαρίου 2019.

Το θεσμικό όργανο ή οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο που ενεργεί εξ ονόματος του θεσμικού οργάνου δεν φέρει ευθύνη για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν οι ανωτέρω πληροφορίες.

Λουξεμβούργο: Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης / Διεύθυνση Επικοινωνίας – Τμήμα Εκδόσεων και Ηλεκτρονικών Μέσων Ενημέρωσης, 2019

© Ευρωπαϊκή Ένωση, 2018

Η αναπαραγωγή κειμένου επιτρέπεται υπό την προϋπόθεση ότι αναφέρεται η πηγή.

Η χρήση ή αναπαραγωγή φωτογραφιών ή άλλων εγγράφων των οποίων τα δικαιώματα του δημιουργού δεν ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση απαγορεύεται χωρίς την άδεια των κατόχων των δικαιωμάτων του δημιουργού.

Print	QD-AP-19-001-EL-C	ISBN 978-92-829-3084-7	ISSN 2467-0820	DOI 10.2862/384439
PDF	QD-AP-19-001-EL-N	ISBN 978-92-829-3116-5	ISSN 2467-1053	DOI 10.2862/95531

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος του κ. K. Lenaerts, Προέδρου του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης	8
---	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I | ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

A ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018	13
B ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018	15
I. Αποχώρηση κράτους μέλους από την Ευρωπαϊκή Ένωση	15
II. Θεμελιώδη δικαιώματα	18
1. Δυνατότητα επίκλησης του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ ιδιωτών	18
2. Διαδικασία η οποία αφορά προβαλλόμενη προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη	22
3. Αρχές και θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη	23
3.1. Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής	23
3.2. Θρησκευτική ελευθερία	25
3.3. Δικαίωμα πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο	26
3.4. Αρχή ne bis in idem	28
III. Ιθαγένεια της Ένωσης	31
1. Περιορισμός του δικαιώματος διαμονής ενός πολίτη της Ένωσης και των μελών της οικογένειάς του	31
2. Παράγωγο δικαίωμα διαμονής υπηκόων τρίτης χώρας που είναι μέλη της οικογένειας πολίτη της Ένωσης	34
3. Έκδοση πολίτη της Ένωσης προς τρίτο κράτος	38
IV. Θεσμικές διατάξεις	40
V. Δίκαιο της Ένωσης και εθνικό δίκαιο	42
VI. Μέσα ένδικης προστασίας βάσει του δικαίου της Ένωσης	44
1. Προδικαστική παραπομπή	44
2. Προσφυγή ακυρώσεως	47
VII. Ελευθερίες κυκλοφορίας	52
1. Ελευθερία εγκατάστασης	52

2. Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	53
3. Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων	57
VIII. Συνοριακοί έλεγχοι, άσυλο και μετανάστευση	59
1. Συνοριακοί έλεγχοι	59
2. Πολιτική ασύλου	60
2.1. Καθεστώς του πρόσφυγα	61
2.2. Διεκπεραίωση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας	62
2.3. Αποφάσεις επιστροφής	66
3. Σχέσεις με την Τουρκία	68
IX. Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις	69
1. Κανονισμός 44/2001 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις	69
2. Κανονισμός 2201/2003 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας	71
3. Κανονισμός 650/2012 σχετικά με την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου	74
X. Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις	75
1. Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης	75
2. Κοινοί κανόνες σε ποινικές υποθέσεις	80
XI. Μεταφορές	82
XII. Ανταγωνισμός	83
1. Άρθρο 101 ΣΛΕΕ	83
2. Συγκεντρώσεις	85
3. Κρατικές ενισχύσεις	86
XIII. Φορολογικές διατάξεις	90
XIV. Προσέγγιση των νομοθεσιών	92
1. Δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας	92
2. Βιομηχανική ιδιοκτησία	94
3. Προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	97
4. Δημόσιες συμβάσεις	100
5. Αμοιβαία συνδρομή για την είσπραξη φορολογικών απαιτήσεων	102
6. Ασφάλιση αυτοκινήτων	103
XV. Οικονομική και νομισματική πολιτική	104

XVI. Κοινωνική πολιτική	107
1. Ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης	107
2. Προστασία των εργαζομένων που είναι έγκυες, λεχώνες ή γαλουχούσες	110
3. Προστασία των εργαζομένων ορισμένου χρόνου	112
4. Οργάνωση του χρόνου εργασίας	114
5. Δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών	115
6. Συντονισμός των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης	118
XVII. Προστασία των καταναλωτών	120
XVIII. Περιβάλλον	122
1. Προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος	122
2. Προστατευόμενες περιοχές	123
3. Ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών (ΓΤΟ) στο περιβάλλον	124
4. Σύμβαση του Aarhus	125
XIX. Διεθνείς συμφωνίες	127
1. Ερμηνεία διεθνούς συμφωνίας	127
2. Δημιουργία διαιτητικού δικαστηρίου με διεθνή συμφωνία	129
3. Εξωτερική αρμοδιότητα της Ένωσης	130
Γ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018	134
Δ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ	138
Ε ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ	168

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II | ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

A ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018	177
B ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018	180
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ	180
I. Θεσμικό δίκαιο	183
II. Κανόνες ανταγωνισμού για τις επιχειρήσεις	186
1. Νομολογιακές εξελίξεις στον τομέα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ	186
2. Νομολογιακές εξελίξεις στον τομέα του άρθρου 102 ΣΛΕΕ	190

3. Νομολογιακές εξελίξεις σε σχέση με τις πράξεις συγκεντρώσεως	192
4. Εξουσίες ελέγχου	195
III. Κρατικές ενισχύσεις	196
1. Έννοια της κρατικής ενίσχυσης	196
α) Προσδιορισμός του ποσού της χορηγηθείσας ενίσχυσης — Έννοια της οικονομικής δραστηριότητας	196
β) Επιλεκτικότητα στον τομέα της φορολογίας	197
γ) Καταλογισμός — Αρχή του συνετού ιδιώτη επενδυτή	198
2. Συμβατότητα	199
3. Στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης - Υποχρέωση έρευνας	200
4. Ανάκτηση	203
IV. Διανοητική ιδιοκτησία — Σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	204
1. Εξουσία μεταρρυθμίσεως	204
2. Απόλυτοι λόγοι απαραδέκτου	205
3. Σχετικοί λόγοι απαραδέκτου	208
4. Διαδικασία έκπτωσης	210
α) Ουσιαστική χρήση	210
β) Σήμα που έχει καταστεί συνήθης εμπορική ονομασία	210
V. Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας — Περιοριστικά μέτρα	212
1. Ουκρανία	212
2. Αίγυπτος	216
3. Πάταξη της τρομοκρατίας	217
VI. Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	219
VII. Προστασία της υγείας	220
VIII. Ντάμπινγκ	226
IX. Εποπτεία του χρηματοπιστωτικού τομέα	229
X. Δημόσιες συμβάσεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης	230
XI. Πρόσβαση στα έγγραφα των θεσμικών οργάνων	231
1. Έγγραφα που έχει στην κατοχή του ο EMA στο πλαίσιο αίτησης για τη χορήγηση άδειας κυκλοφορίας φαρμάκου στην αγορά	231
2. Έγγραφα της νομικής υπηρεσίας θεσμικού οργάνου	232

3. Έγγραφα που αφορούν τη χορήγηση δανείου Ευρατόμ	233
4. Έγγραφα σχετικά με εν εξελίξει νομοθετική διαδικασία	234
5. Έγγραφα κράτους μέλους που αντηλλάγησαν στο πλαίσιο των κανόνων της κοινής αλιευτικής πολιτικής	235
6. Έγγραφα σχετικά με τις αποζημιώσεις των μελών του Κοινοβουλίου	236
XII. Υπαλληλικές υποθέσεις	238
1. Ηθική παρενόχληση	238
2. Επαγγελματική ασθένεια	241
3. Άρση της ετεροδικίας	242
4. Πρόσληψη	243
XIII. Αγωγές αποζημιώσεως	244
XIV. Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων	248
Γ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018	253
I. Συμβολή στη δικαιοδοτική δραστηριότητα	254
II. Ενίσχυση της συνοχής	255
III. Μια σημαντική μεταρρύθμιση: η χρήση της εφαρμογής e-Curia είναι πλέον υποχρεωτική στις διαδικασίες ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου	256
IV. Άλλες μορφές συνδρομής προς το δικαιοδοτικό όργανο	258
V. Εργασίες διοικητικής φύσης	259
Δ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ	260
Ε ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ	286



KOEN LENAERTS

Πρόεδρος του Δικαστηρίου
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πριν από 100 χρόνια, η Ευρώπη έβγαине καθημαγμένη από μια εξαιρετικά ολέθρια σύγκρουση. Σήμερα, περισσότεροι από 500 εκατομμύρια πολίτες όλων των ηλικιών είναι μάρτυρες μιας άνευ προηγουμένου ιστορικής πορείας που γέννησε την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η οποία εξελίχθηκε σε Ευρωπαϊκή Ένωση, φορέα των κοινών θεμελιωδών αξιών των κρατών μελών της και ταυτόχρονα, μέσω των θεσμικών οργάνων της, φύλακα της ειρήνης, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Το σπουδαίο αυτό κεκτημένο, που οικοδομήθηκε με υπομονή κι επιμονή σε βάθος δεκαετιών, πρέπει να μείνει χαραγμένο στη συλλογική μνήμη μας κατά τη δύσκολη περίοδο της ευρωπαϊκής ιστορίας την οποία διανύουμε.

Καθώς γράφω τούτο τον πρόλογο, το μέλλον παραμένει αβέβαιο σχετικά με την έκβαση των πολιτικών διεργασιών που πυροδότησε το δημοψήφισμα της 23ης Ιουνίου 2016 για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή την παραμονή του σε αυτή. Η μεταναστευτική κρίση η οποία πλήττει την ήπειρό μας, εκτός από τη δραματική ανθρώπινη διάστασή της, αποτελεί πηγή αντιπαραθέσεων, ενίοτε έντονων, μεταξύ των κρατών μελών και τροφοδοτεί αντανακλαστικά αναδίπλωσης και περιχαράκωσης στην εθνική ταυτότητα, όπως φαίνεται από πλήθος απόψεων που εκφράζονται στη δημόσια σφαίρα. Σε ορισμένα κράτη μέλη υπάρχουν ανησυχίες ακόμη και ως προς τον σεβασμό των αξιών που είναι συνυφασμένες με το κράτος δικαίου.

Αυτές οι εστίες κρίσης και εντάσεων αντανakλούν άμεσα στις δραστηριότητες του θεσμικού οργάνου μας. Κατά το περασμένο έτος υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο τα πρώτα προδικαστικά ερωτήματα αναφορικά με το Brexit, μεταξύ των οποίων και το ερώτημα αν ένα κράτος μέλος, αφού έχει κοινοποιήσει στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την πρόθεσή του να αποχωρήσει από την Ένωση, μπορεί να ανακαλέσει την κοινοποίηση αυτή. Οι υποθέσεις οι οποίες αφορούν αιτήσεις χορήγησης ασύλου εξακολουθούν να συρρέουν και να εγείρουν, πίσω και πέρα από τη μεγάλη τεχνική τους πολυπλοκότητα, καίρια ανθρώπινα και κοινωνικά ζητήματα. Πολλές είναι και οι υποθέσεις που άγονται ενώπιον του Δικαστηρίου και συνδέονται με την τήρηση των κανόνων του κράτους δικαίου.

Σε αυτό το διαταραγμένο κλίμα, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλει να παραμείνει σταθερός και ακλόνητος πυλώνας του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Στόχος του είναι να συμβάλλει, στηριζόμενο στις αδιάλειπτες προσπάθειες του συνόλου των μελών και του προσωπικού του, στην εδραίωση και την εμπέδωση των ιδρυτικών αξιών του εγχειρήματος αυτού. Να συνεισφέρει, μέσω της απονομής ποιοτικής, αποτελεσματικής και διαφανούς δικαιοσύνης, στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης όλων –των πολιτών, των εργαζομένων, των καταναλωτών, των επιχειρήσεων, των πολιτικών παραγόντων και των δημόσιων φορέων– προς το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Να προασπίζεται αδιάκοπα τις θεμελιώδεις αξίες που είναι εγγενείς σε μια Ένωση δικαίου, αφού δεν πρέπει να νοείται, σε σχέση με τις αξίες αυτές, καμία έκπτωση και κανένας συμβιβασμός.

Σε θεσμικό επίπεδο, το 2018 σηματοδεύτηκε από τη μερική ανανέωση της σύνθεσης του Δικαστηρίου, το οποίο τον Οκτώβριο υποδέχθηκε έξι νέα μέλη με εξαιρετικές ικανότητες και ενθουσιασμό για δουλειά. Με την ευκαιρία αυτού του προλόγου, θα ήθελα να ευχαριστήσω και πάλι από τα βάθη της καρδιάς μου τα έξι Μέλη που αποχώρησαν από το θεσμικό όργανο για την αταλάντευτη προσήλωσή τους στο έργο του Δικαστηρίου και, κατ'επέκταση, στον κοινό ευρωπαϊκό σκοπό.

Σε επίπεδο στατιστικών στοιχείων, το 2018 ξεχωρίζει ιδιαίτερα για δύο λόγους. Πρώτον, από πλευράς παραγωγικότητας, διότι αμφότερα τα δικαιοδοτικά όργανα περάτωσαν τον υψηλότερο αριθμό υποθέσεων στην ιστορία τους (760 το Δικαστήριο και 1009 το Γενικό Δικαστήριο), φθάνοντας τον αριθμό-ρεκόρ των 1769 υποθέσεων για το θεσμικό όργανο στη διάρκεια ενός και μόνον έτους. Δεύτερον, από πλευράς των υποθέσεων που εισήχθησαν, επιβεβαιώθηκε για μία ακόμη φορά η ανοδική τάση όσον αφορά τον συνολικό αριθμό των νέων υποθέσεων ενώπιον των δύο δικαιοδοτικών οργάνων (1683 υποθέσεις έναντι 1656 το 2017), ενώ σημειώθηκε μάλιστα και το ρεκόρ των 849 νέων υποθέσεων ενώπιον του Δικαστηρίου ειδικότερα (έναντι 739 νέων υποθέσεων το 2017), λόγω της παράλληλης αύξησης του αριθμού των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως, των προσφυγών (από 46 το 2017 σε 63 το 2018) και των αιτήσεων αναιρέσεως κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου (από 147 το 2017 σε 199 το 2018).

Αυτή η τελευταία εξέλιξη στα στατιστικά στοιχεία αναδεικνύει ανάγλυφα την ανάγκη να ληφθούν μέτρα ελάφρυνσης του φόρτου εργασίας του Δικαστηρίου. Στο πλαίσιο αυτό, δηλώνω ικανοποιημένος από τις προόδους τις οποίες πραγματοποίησαν οι νομοθετικές αρχές της Ένωσης στις συζητήσεις τους σχετικά με μία σημαντική πτυχή του αιτήματος που τους είχε υποβληθεί προς αυτή την κατεύθυνση από το Δικαστήριο τον Μάρτιο του 2018, και συγκεκριμένα με τη θέσπιση μηχανισμού προηγούμενης έγκρισης της εξέτασης ορισμένων κατηγοριών αιτήσεων αναιρέσεως. Χάρη σε αυτές τις προόδους, μπορούμε να αισιοδοξούμε ότι ο εν λόγω μηχανισμός θα τεθεί σε ισχύ κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2019.

Ανάμεσα στα γεγονότα-ορόσημα του 2018 θα ήθελα επίσης να αναφέρω την έναρξη της λειτουργίας του δικαστικού δικτύου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως κατεξοχήν πλατφόρμας επικοινωνίας μεταξύ του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των συνταγματικών και ανωτάτων δικαστηρίων των κρατών μελών.

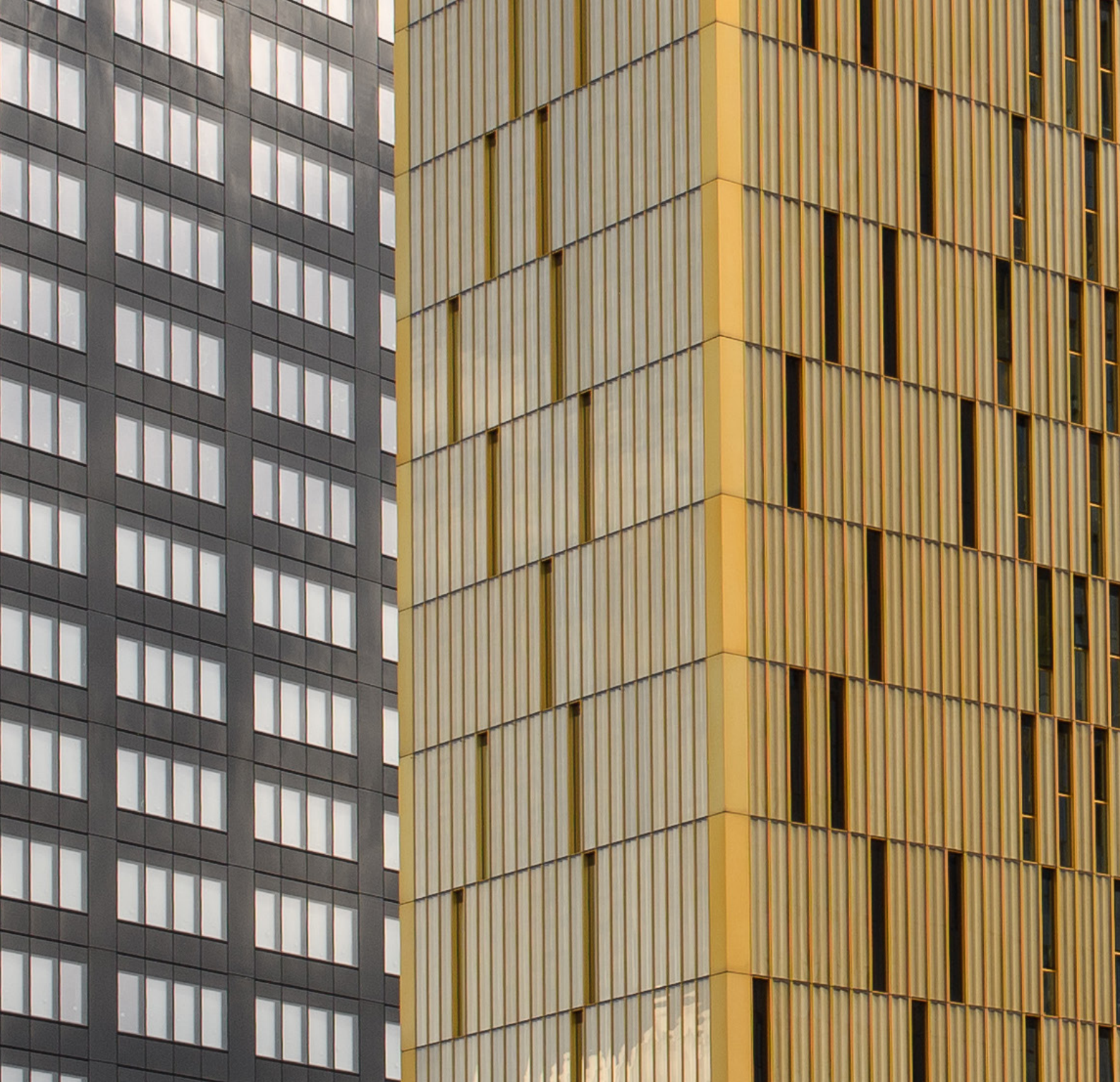
Τέλος, από 1ης Δεκεμβρίου 2018, η εφαρμογή e-Curia είναι πλέον ο μοναδικός τρόπος ανταλλαγής διαδικαστικών εγγράφων μεταξύ του Γενικού Δικαστηρίου και των εκπροσώπων των διαδίκων. Χάρη στην εφαρμογή αυτή, τα δύο δικαιοδοτικά όργανα που απαρτίζουν το θεσμικό όργανο μπορούν να βελτιστοποιήσουν τη διεκπεραίωση των υποθέσεων, αντλώντας τα μέγιστα δυνατά οφέλη από την αμεσότητα της αποϋλοποιημένης επικοινωνίας, και να εξοικονομήσουν σημαντικό όγκο χαρτιού, μειώνοντας έτσι το αποτύπωμα άνθρακα του θεσμικού οργάνου, σύμφωνα και με τις δεσμεύσεις που έχουν αναληφθεί στο πλαίσιο του συστήματος περιβαλλοντικής διαχείρισης EMAS (Eco Management and Audit Scheme).

Η παρούσα Έκθεση Πεπραγμένων παρέχει στον αναγνώστη μια πλήρη εικόνα της εξέλιξης και της δραστηριότητας του θεσμικού οργάνου κατά το 2018. Όπως και τα προηγούμενα έτη, μεγάλο μέρος της είναι αφιερωμένο στις περιλήψεις των κυριότερων αποφάσεων από τη νομολογία του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου. Κατόπιν μιας σύντομης εισαγωγής, τα στατιστικά στοιχεία για καθένα από τα δικαιοδοτικά όργανα έρχονται, στο τέλος, να συμπληρώσουν και να οπτικοποιήσουν τη σχετική ανάλυση.

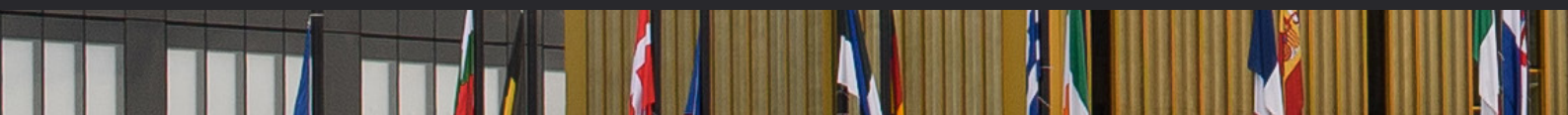
Εν κατακλείδι, δρώμαι της αφορμής να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς τους συναδέλφους και προς το σύνολο του προσωπικού του θεσμικού οργάνου για το αξιόπαινο έργο που επιτέλεσαν στη διάρκεια του προηγούμενου έτους.

A handwritten signature in blue ink, reading "K. Lenaers". The signature is fluid and cursive, with a long horizontal stroke extending to the right.





ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ



A | ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018

Από τον Πρόεδρο Koen Lenaerts

Στο πρώτο αυτό κεφάλαιο παρουσιάζονται συνολικά οι δραστηριότητες του Δικαστηρίου το 2018. Στο πρώτο μέρος (Α) ανακεφαλαιώνονται τόσο οι αλλαγές που σημειώθηκαν εντός του θεσμικού οργάνου κατά το περασμένο έτος όσο και το δικαιοδοτικό του έργο. Στο δεύτερο μέρος (Β) καταγράφονται, όπως κάθε χρόνο, οι κυριότερες νομολογιακές εξελίξεις κατά θεματικούς τομείς. Στο τρίτο και στο τέταρτο μέρος αναλύεται η δραστηριότητα της Γραμματείας (Γ) κατά την περίοδο αναφοράς, μαζί με τα στατιστικά στοιχεία του περασμένου δικαστικού έτους (Δ), ενώ στο πέμπτο μέρος αποτυπώνεται η σύνθεση του Δικαστηρίου κατά το ίδιο πάντοτε διάστημα (Ε).

1.1. Το 2018 χαρακτηρίστηκε από τη μερική ανανέωση της σύνθεσης του Δικαστηρίου. Η πανηγυρική συνεδρίαση που πραγματοποιήθηκε στις 8 Οκτωβρίου 2018 επ' ευκαιρία της μερικής αυτής ανανέωσης στάθηκε αφορμή για να τιμήσει το θεσμικό όργανο τον Antonio Tizzano (γενικό εισαγγελέα από το 2000 έως το 2006· δικαστή του Δικαστηρίου από το 2006· πρόεδρο πενταμελούς τμήματος από το 2009 έως το 2015, και Αντιπρόεδρο του Δικαστηρίου από τον Οκτώβριο του 2015 έως τον Οκτώβριο του 2018), τον José Luís da Cruz Vilaça (γενικό εισαγγελέα μεταξύ 1986 και 1988· δικαστή και Πρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου από το 1989 έως το 1995· δικαστή του Δικαστηρίου από το 2012 έως το 2018, και πρόεδρο πενταμελούς τμήματος από τον Οκτώβριο του 2015 έως τον Οκτώβριο του 2018), και τον Melchior Wathelet (δικαστή του Δικαστηρίου μεταξύ 1995 και 2003 και γενικό εισαγγελέα από το 2012 έως το 2018, με καθήκοντα πρώτου γενικού εισαγγελέα από τον Οκτώβριο του 2014 έως τον Οκτώβριο του 2018), καθώς και τους Anthony Borg Barthet (δικαστή του Δικαστηρίου από το 2004 έως το 2018), Paolo Mengozzi (δικαστή του Γενικού Δικαστηρίου από το 1998 έως το 2006 και γενικό εισαγγελέα του Δικαστηρίου από το 2006 έως το 2018) και Egidijus Jarašiūnas (δικαστή του Δικαστηρίου από το 2010 έως το 2018).

Στο πλαίσιο της ίδιας πανηγυρικής συνεδρίασης ανέλαβαν επισήμως τα καθήκοντά τους έξι νέα μέλη, ήτοι ο Peter George Xuereb (Μάλτα), ο Nuno José Cardoso da Silva Piçarra (Πορτογαλία), η Lucia Serena Rossi (Ιταλία) και ο Irmantas Jarukaitis (Λιθουανία), ως δικαστές, καθώς και οι Gerard Hogan (Ιρλανδία) και Giovanni Pitruzzella (Ιταλία), ως γενικοί εισαγγελείς.

1.2. Σε επίπεδο θεσμικής λειτουργίας, ουδεμία εξέλιξη έλαβε χώρα σε σχέση με την υλοποίηση της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής της Ένωσης, η οποία θεσπίστηκε με τον κανονισμό (ΕΕ, Ευρατόμ) 2015/2422 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2015, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2015, L 341, σ. 14), και θα ολοκληρωθεί με τον διπλασιασμό του αριθμού των δικαστών του Γενικού Δικαστηρίου μέχρι το τέλος του 2019.

2. Σε επίπεδο στατιστικών στοιχείων –και με την επιφύλαξη των πιο λεπτομερών σχολίων που περιέχονται στο μέρος Γ του παρόντος κεφαλαίου της ετήσιας Έκθεσης Πεπραγμένων– τρεις βασικές τάσεις προκύπτουν από τα στατιστικά δεδομένα του περασμένου έτους.

Η πρώτη τάση αφορά τη διαρκώς ανοδική πορεία του αριθμού των υποθέσεων που άγονται ενώπιον του Δικαστηρίου. Οι 849 νέες υποθέσεις είναι ο υψηλότερος αριθμός που έχει καταγραφεί στην ιστορία του Δικαστηρίου. Όπως και το 2017, η μερίδα του λέοντος ανήκει στις αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως

(568 νέες αιτήσεις, δηλαδή πάνω από τα δύο τρίτα των υποθέσεων που εισήχθησαν το 2018), αξιοσημείωτη όμως ήταν και η αύξηση τόσο των προσφυγών λόγω παραβάσεως όσο και των αιτήσεων αναιρέσεως, οι οποίες ανήλθαν σε 57 και 199 αντιστοίχως.

Το δεύτερο συμπέρασμα το οποίο συνάγεται από τα στατιστικά αυτά στοιχεία σχετίζεται με τον μεγάλο αριθμό υποθέσεων που περατώθηκαν από το Δικαστήριο κατά το περασμένο έτος –760 υποθέσεις, ρεκόρ μέχρι σήμερα– και, κυρίως, με τον αριθμό των υποθέσεων που εκδικάστηκαν από το τμήμα μείζονος συνθέσεως (80 υποθέσεις). Τα αριθμητικά αυτά στοιχεία καταδεικνύουν ταυτόχρονα τόσο τον όγκο του έργου που έφερε σε πέρας το Δικαστήριο όσο και τη σημασία των υποθέσεων που υποβάλλονται στην κρίση του.

Τρίτον, παρατηρείται ότι, παρά την αύξηση του αριθμού των υποθέσεων, η μέση διάρκεια των διαδικασιών παρέμεινε το 2018 σε πολύ ικανοποιητικό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, η μέση διάρκεια εκδίκασης των προδικαστικών υποθέσεων ήταν 16 μήνες, ενώ στις περιπτώσεις των προσφυγών και των αιτήσεων αναιρέσεως ήταν 18,8 και 13,4 μήνες αντιστοίχως. Τέλος, παρότι περισσότερες (12) σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη, οι υποθέσεις στις οποίες εφαρμόστηκε η διαδικασία της επείγουσας προδικαστικής παραπομπής περατώθηκαν, κατά μέσο όρο, εντός 3,1 μηνών, σύμφωνα με τον στόχο που είχε θέσει το Δικαστήριο όταν θέσπισε αυτή την εξαιρετική διαδικασία το 2008.

B | ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018

I. Αποχώρηση κράτους μέλους από την Ευρωπαϊκή Ένωση

Κατόπιν της απόφασης του Ηνωμένου Βασιλείου να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Δικαστήριο επιλήφθηκε δύο προδικαστικών παραπομπών σχετικών με τη γνωστοποίηση της πρόθεσης του εν λόγω κράτους μέλους να αποχωρήσει.

Πρώτον, με την απόφαση **Wightman κ.λπ.** (C-621/18, [EU:C:2018:999](#)), η οποία εκδόθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 2018 με την ταχεία διαδικασία ¹, η ολομέλεια του Δικαστηρίου έκρινε ότι το άρθρο 50 ΣΕΕ επιτρέπει σε κράτος μέλος να ανακαλέσει μονομερώς την πρόθεσή του να αποχωρήσει από την Ένωση. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε από το πρώτο τμήμα του Court of Session (Σκωτία), κατά την εκδίκαση έφεσης στην υπόθεση που αφορούσε την προσφυγή για έλεγχο της νομιμότητας («judicial review») την οποία άσκησαν ορισμένα μέλη του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου, του Κοινοβουλίου της Σκωτίας και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ζητώντας να αποσαφηνιστεί αν και πώς η γνωστοποίηση που προβλέπεται στο άρθρο 50 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (στο εξής: ΣΕΕ) μπορεί να ανακληθεί μονομερώς πριν από την παρέλευση της διετούς προθεσμίας την οποία τάσσει η παράγραφος 3 της διάταξης αυτής, με αποτέλεσμα, σε περίπτωση ανάκλησης, να παραμείνει το Ηνωμένο Βασίλειο στην Ένωση.

Απαντώντας στα επιχειρήματα περί απαραδέκτου της αίτησης τα οποία προέβαλαν η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Επιτροπή, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το ερμηνευτικό ερώτημα που του έθεσε το αιτούν δικαστήριο ήταν λυσιτελές και δεν είχε υποθετικό χαρακτήρα, αφού συνιστούσε ακριβώς το αντικείμενο της διαφοράς ενώπιον του δικαστηρίου αυτού. Εξάλλου, το γεγονός ότι το ένδικο βοήθημα της κύριας δίκης έχει αναγνωριστικό αίτημα δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να αποφανθεί επί προδικαστικού ερωτήματος, εφόσον το εθνικό δίκαιο επιτρέπει την άσκηση τέτοιου ένδικου βοηθήματος και το ερώτημα αυτό εξυπηρετεί την αντικειμενική ανάγκη για επίλυση της διαφοράς της οποίας το αιτούν δικαστήριο έχει νομίμως επιληφθεί.

Όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 50 ΣΕΕ, το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι το ως άνω άρθρο δεν θίγει συγκεκριμένα το ζήτημα της ανάκλησης της πρόθεσης αποχώρησης. Στη συνέχεια τόνισε ότι το άρθρο αυτό επιδιώκει διττό σκοπό. Αφενός, κατοχυρώνει το κυριαρχικό δικαίωμα κάθε κράτους μέλους να αποχωρήσει από την Ένωση, το οποίο συνεπάγεται ότι δεν απαιτείται η σχετική απόφαση να ληφθεί από κοινού ούτε με τα άλλα κράτη μέλη ούτε με τα θεσμικά όργανα. Αφετέρου, το άρθρο 50 ΣΕΕ δρομολογεί μια διαδικασία ώστε η αποχώρηση να πραγματοποιείται συντεταγμένα. Ο κυριαρχικός αυτός χαρακτήρας του δικαιώματος αποχώρησης συνηγορεί υπέρ της ύπαρξης δικαιώματος του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους να ανακαλέσει τη γνωστοποίηση της πρόθεσής του να αποχωρήσει από την Ένωση, ενόσω δεν έχει τεθεί σε ισχύ συμφωνία αποχώρησης συναφθείσα μεταξύ της Ένωσης και του κράτους μέλους ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, δεν έχει παρέλθει η προβλεπόμενη στο άρθρο 50, παράγραφος 3, ΣΕΕ διετής προθεσμία, υπό την επιφύλαξη τυχόν παρατάσεων της. Η ανάκληση μπορεί, επομένως, να αποφασιστεί μονομερώς, σύμφωνα με τους συνταγματικούς κανόνες του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους. Πράγματι, η ανάκληση αντανakλά την κυριαρχική απόφαση να διατηρηθεί η ιδιότητα του κράτους μέλους της Ένωσης, η οποία

1| Διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου της 19ης Οκτωβρίου 2018, **Wightman κ.λπ.** (C-621/18, [EU:C:2018:851](#)).

ουδέποτε έπαυσε να υφίσταται, ούτε μεταβλήθηκε λόγω της γνωστοποίησης της πρόθεσης αποχώρησης. Τέλος, εξετάζοντας το όλο πνεύμα του άρθρου 50 ΣΕΕ, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι θα αντέβαινε προς τον σκοπό των Συνθηκών, ο οποίος συνίσταται στη δημιουργία μιας ολοένα στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης, ο εξαναγκασμός σε αποχώρηση ενός κράτους μέλους που, αφού γνωστοποίησε την πρόθεσή του να αποχωρήσει από την Ένωση σύμφωνα με τους συνταγματικούς του κανόνες και κατόπιν δημοκρατικής διαδικασίας, αποφασίζει να ανακαλέσει τη γνωστοποίηση αυτής της πρόθεσής του στο πλαίσιο και πάλι μιας τέτοιας διαδικασίας. Ειδικότερα, αν η ομόφωνη έγκριση εκ μέρους του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου επιβαλλόταν ως προϋπόθεση του δικαιώματος ανάκλησης, τότε ένα μονομερές κυριαρχικό δικαίωμα θα μετατρεπόταν σε δικαίωμα υπό αίρεση και θα παραβιαζόταν η αρχή σύμφωνα με την οποία κανένα κράτος μέλος δεν μπορεί να εξαναγκαστεί να αποχωρήσει από την Ένωση παρά τη θέλησή του.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε ακόμη ότι η ανάκληση της γνωστοποίησης της πρόθεσης αποχώρησης πρέπει να κοινοποιείται εγγράφως στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και να είναι κατηγορηματική και ανεπιφύλακτη, δεδομένου ότι με αυτήν επιβεβαιώνεται ότι το ενδιαφερόμενο κράτος εξακολουθεί να αποτελεί μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό όρους αμετάβλητους όσον αφορά την ιδιότητά του ως κράτους μέλους, και περατώνεται η διαδικασία αποχώρησης.

Δεύτερον, πρέπει να γίνει αναφορά στην απόφαση **RO** (C-327/18 PPU, [EU:C:2018:733](#)), η οποία εκδόθηκε στις 19 Σεπτεμβρίου 2018 από το πρώτο τμήμα του Δικαστηρίου με τη διαδικασία της επείγουσας προδικαστικής παραπομπής. Με την απόφαση αυτή το Δικαστήριο έκρινε *ότι απλώς και μόνον η γνωστοποίηση από κράτος μέλος της πρόθεσής του να αποχωρήσει από την Ένωση δεν συνιστά εξαιρετική περίπτωση ικανή να δικαιολογήσει την άρνηση εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης που έχει εκδοθεί από το αντίστοιχο κράτος μέλος βάσει της απόφασης-πλαίσιο 2002/584*². Η διαφορά της κύριας δίκης αναγόταν σε διαδικασία ενώπιον των ιρλανδικών αρχών, σχετική με την εκτέλεση δύο ενταλμάτων σύλληψης εκδοθέντων από δικαστήρια του Ηνωμένου Βασιλείου. Ο RO αντιτάχθηκε στην παράδοσή του στις αρχές του τελευταίου αυτού κράτους μέλους, επικαλούμενος μεταξύ άλλων ότι, λόγω της εξόδου του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση (στο εξής: Brexit), δεν θα έχει πλέον τη δυνατότητα να προβάλει τα δικαιώματα που αντλεί από την απόφαση-πλαίσιο 2002/584 ούτε να ζητήσει από το Δικαστήριο να ελέγξει κατά πόσον το Ηνωμένο Βασίλειο εξασφαλίζει τα δικαιώματα αυτά σύμφωνα με τις επιταγές του δικαίου της Ένωσης. Οι αμφιβολίες του αιτούντος δικαστηρίου ως προς το σημείο αυτό οφείλονταν στη διαπίστωση ότι ήταν όντως πιθανό να βρεθεί ο RO να κρατείται από τις βρετανικές αρχές μετά το Brexit, καθώς και στην αβεβαιότητα για το ποιες συμφωνίες θα ισχύουν μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ηνωμένου Βασιλείου κατόπιν της αποχώρησής του από την Ένωση.

Αφού υπενθύμισε ότι η εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης αποτελεί την αρχή και η μη εκτέλεση την εξαίρεση η οποία πρέπει να ερμηνεύεται στενά, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η γνωστοποίηση από κράτος μέλος της πρόθεσής του να αποχωρήσει από την Ένωση, δυνάμει του άρθρου 50 ΣΕΕ, δεν συνεπάγεται αναστολή της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης στο συγκεκριμένο κράτος μέλος. Κατά συνέπεια, οι διατάξεις της απόφασης-πλαίσιο και οι εγγενείς σε αυτήν αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης εξακολουθούν να ισχύουν πλήρως στο εν λόγω κράτος μέλος μέχρι την πραγματική του αποχώρηση από την Ένωση. Έτσι, δεδομένου ότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είναι το μόνο αρμόδιο να διαπιστώσει παραβίαση, εντός του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος, των αρχών του άρθρου 2 ΣΕΕ προκειμένου να ανασταλεί η εφαρμογή του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τυχόν άρνηση εκτέλεσης υπό τέτοιες περιστάσεις θα ισοδυναμούσε με μονομερή αναστολή, από κράτος μέλος, των διατάξεων της απόφασης-πλαίσιο.

2] Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών (ΕΕ 2002, L 190, σ. 1).

Εντούτοις, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει ούτως ή άλλως να εξετάσει, κατόπιν ειδικής και λεπτομερούς ανάλυσης της προκειμένης περίπτωσης, αν συντρέχουν σοβαροί και αποχρώντες λόγοι να θεωρηθεί ότι, μετά την αποχώρηση του κράτους μέλους έκδοσης από την Ένωση, το πρόσωπο εις βάρος του οποίου εκδόθηκε το ένταλμα σύλληψης διατρέχει τον κίνδυνο να στερηθεί τα θεμελιώδη δικαιώματά του και τα λοιπά δικαιώματα που αντλεί, κατ' ουσίαν, από την απόφαση-πλαίσιο. Είναι πάντως σημαντικό να μπορεί η δικαστική αρχή εκτέλεσης να δεχθεί, ως προς το πρόσωπο το οποίο πρόκειται να παραδοθεί, ότι το κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος θα συνεχίσει να διασφαλίζει, κατά τεκμήριο, και μετά την αποχώρησή του από την Ένωση το ουσιαστικό περιεχόμενο των δικαιωμάτων που απονέμονται με την απόφαση-πλαίσιο και καλύπτουν το χρονικό διάστημα κατόπιν της παράδοσης. Τέτοιο τεκμήριο ισχύει εφόσον στο εθνικό δίκαιο του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος είναι ενσωματωμένο, κατ' ουσίαν, το περιεχόμενο των δικαιωμάτων αυτών, ιδίως επειδή το ως άνω κράτος μέλος θα παραμείνει συμβαλλόμενο μέρος σε διεθνείς συμφωνίες, ανεξαρτήτως της αποχώρησής του από την Ένωση. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημείωσε ότι το Ηνωμένο Βασίλειο είναι συμβαλλόμενο μέρος της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Έκδοσης της 13ης Δεκεμβρίου 1957 και έχει, ως εκ τούτου, ενσωματώσει στο εθνικό του δίκαιο δικαιώματα και υποχρεώσεις που αντιστοιχούν σε εκείνα τα οποία απορρέουν από τα άρθρα 27 και 28 της απόφασης-πλαισίου. Επιπλέον, το Ηνωμένο Βασίλειο είναι συμβαλλόμενο μέρος της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (στο εξής: ΕΣΔΑ) και το Brexit δεν θα έχει την παραμικρή επίπτωση στην υποχρέωση τήρησης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, το οποίο απαγορεύει τα βασανιστήρια και κάθε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, κατ' αντιστοιχία προς το άρθρο 4 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης). Συνεπώς, η απόφαση του Ηνωμένου Βασιλείου να αποχωρήσει από την Ένωση δεν δικαιολογεί άρνηση εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης εκδοθέντος από δικαστική αρχή του κράτους μέλους αυτού με την αιτιολογία ότι το πρόσωπο το οποίο παραδίδεται θα διέτρεχε κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια των διατάξεων που προαναφέρθηκαν.

II. Θεμελιώδη δικαιώματα

Στη διάρκεια του 2018 το Δικαστήριο κλήθηκε επανειλημμένως να αποφανθεί επί των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην έννομη τάξη της Ένωσης. Πολλές από τις σχετικές υποθέσεις σταχυολογούνται σε αυτή την Έκθεση Πεπραγμένων³. Στο παρόν τμήμα παρουσιάζονται κάποιες αποφάσεις με τις οποίες δόθηκαν σημαντικές διευκρινίσεις ως προς τη δυνατότητα επίκλησης του Χάρτη στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ ιδιωτών, τις διαδικασίες οι οποίες αφορούν προβαλλόμενη προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, καθώς και το εύρος ορισμένων δικαιωμάτων και αρχών που κατοχυρώνονται στον Χάρτη.

1. Δυνατότητα επίκλησης του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ ιδιωτών

Στις αποφάσεις της 17ης Απριλίου 2018, **Egenberger** (C-414/16, [EU:C:2018:257](#)), και της 11ης Σεπτεμβρίου 2018, **IR** (C-68/17, [EU:C:2018:696](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ασχολήθηκε, συγκεκριμένα, με την έννομη προστασία την οποία παρέχουν στους πολίτες τα άρθρα 21 και 47 του Χάρτη, σε περίπτωση που η εκκλησία ή οργάνωση υπαγόμενη στην εκκλησία εφαρμόζουν, στις εργασιακές σχέσεις, όρους θρησκευτικής φύσης.

Η διαφορά της κύριας δίκης στην υπόθεση **Egenberger** (C-414/16) αφορούσε την απόρριψη της υποψηφιότητας μιας άθρησκης γυναίκας για θέση εργασίας στο Προτεσταντικό ίδρυμα για τη διακονία και την ανάπτυξη, ένα νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου το οποίο λειτουργεί ως οργάνωση αρωγής της Προτεσταντικής Εκκλησίας της Γερμανίας. Σύμφωνα με την προκήρυξη, οι υποψήφιοι έπρεπε να είναι μέλη προτεσταντικής εκκλησίας ή εκκλησίας που να μετέχει στην Κοινότητα Εργασίας των Χριστιανικών Εκκλησιών στη Γερμανία. Θεωρώντας ότι υπήρξε θύμα διάκρισης λόγω θρησκείας στον βαθμό που δεν κλήθηκε για συνέντευξη, η ενάγουσα της κύριας δίκης προσέφυγε ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων ζητώντας χρηματική ικανοποίηση από το Προτεσταντικό ίδρυμα.

3] Γίνεται αναφορά στις ακόλουθες αποφάσεις: απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2018, **RO** (C-327/18 PPU, [EU:C:2018:733](#)), υπό τον τίτλο Ι «Αποχώρηση κράτους μέλους από την Ευρωπαϊκή Ένωση»· απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2018, **Raugevicius** (C-247/17, [EU:C:2018:898](#)), υπό τον τίτλο ΙΙ «Ιθαγένεια της Ένωσης»· αποφάσεις της 24ης Απριλίου 2018, **MP (Επικουρική προστασία θύματος παρελθόντων βασανιστηρίων)** (C-353/16, [EU:C:2018:276](#)), της 25ης Ιανουαρίου 2018, **F** (C-473/16, [EU:C:2018:36](#)), και της 4ης Οκτωβρίου 2018, **Ahmedbekova** (C-652/16, [EU:C:2018:801](#)), υπό τον τίτλο VIII «Συνοριακοί έλεγχοι, άσυλο και μετανάστευση»· αποφάσεις της 19ης Σεπτεμβρίου 2018, **C.E. και N.E.** (C-325/18 PPU και C-375/18 PPU, [EU:C:2018:739](#)), και της 17ης Οκτωβρίου 2018, **UD** (C-393/18 PPU, [EU:C:2018:835](#)), υπό τον τίτλο «Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις»· αποφάσεις της 25ης Ιουλίου 2018, **Minister for Justice and Equality (Πλημμέλειες του δικαστικού συστήματος)** (C-216/18 PPU, [EU:C:2018:586](#)), **Generalstaatsanwaltschaft (Συνθήκες κράτησης στην Ουγγαρία)** (C-220/18 PPU, [EU:C:2018:589](#)), και της 5ης Ιουνίου 2018, **Kolev κ.λπ.** (C-612/15, [EU:C:2018:392](#)), υπό τον τίτλο Χ «Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις»· αποφάσεις της 26ης Απριλίου 2018, **Donnellan** (C-34/17, [EU:C:2018:282](#)), και της 2ας Οκτωβρίου 2018, **Ministerio Fiscal** (C-207/16, [EU:C:2018:788](#)), υπό τον τίτλο XIV «Προσέγγιση των νομοθεσιών»· αποφάσεις της 4ης Οκτωβρίου 2018, **Hein** (C-385/17, [EU:C:2018:1018](#)), και της 13ης Δεκεμβρίου 2018, **Dicu** (C-12/17, [EU:C:2018:799](#)), υπό τον τίτλο XVI «Κοινωνική πολιτική», και, τέλος, απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, **Sziber** (C-483/16, [EU:C:2018:367](#)), υπό τον τίτλο XVII «Προστασία των καταναλωτών».

Αφού εξέθεσε όσα στοιχεία σχετίζονταν με την ερμηνεία της οδηγίας 2000/78⁴ και ήταν χρήσιμα για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης⁵, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι, όταν είναι αδύνατο να ερμηνευθεί το εθνικό δίκαιο κατά τρόπο που να συνάδει με την εν λόγω οδηγία, το αιτούν δικαστήριο υποχρεούται να διασφαλίσει, εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων του, την έννομη προστασία η οποία απορρέει για τους πολίτες από τα άρθρα 21 και 47 του Χάρτη και να εγγυηθεί την πλήρη αποτελεσματικότητα των άρθρων αυτών, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη εθνική διάταξη, ακόμη και αν οι διάδικοι της κύριας δίκης είναι αμφοτέρωθεν ιδιώτες. Το Δικαστήριο τόνισε δε ότι τόσο το άρθρο 21 του Χάρτη, το οποίο καθιερώνει την απαγόρευση κάθε διάκρισης λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, όσο και το άρθρο 47 του Χάρτη, σχετικά με το δικαίωμα πραγματικής δικαστικής προσφυγής, αρκούν το καθένα από μόνο του ως βάση για την παροχή στους ιδιώτες δικαιώματος που μπορεί να προβληθεί αυτό καθ' εαυτό σε οποιαδήποτε μεταξύ τους ένδικη διαφορά σε τομέα διεπόμενο από το δίκαιο της Ένωσης, χωρίς να χρειάζεται τα προαναφερθέντα άρθρα να εξειδικευθούν περαιτέρω από άλλες διατάξεις είτε του δικαίου της Ένωσης είτε του εθνικού δικαίου. Το ως άνω συμπέρασμα δεν αναιρείται από το γεγονός ότι ένα δικαστήριο μπορεί να κληθεί, σε περίπτωση που πρόκειται για διαφορά μεταξύ ιδιωτών, να σταθμίσει αλληλοσυγκρουόμενα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία οι διάδικοι της αντίστοιχης δίκης έλκουν από τις διατάξεις της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: ΣΛΕΕ) ή του Χάρτη, και να υποχρεωθεί μάλιστα, στο πλαίσιο του ελέγχου που οφείλει να διενεργήσει, να βεβαιωθεί ότι τηρείται η αρχή της αναλογικότητας. Πράγματι, αυτή η υποχρέωση εξισορρόπησης των διαφόρων συμφερόντων που διακυβεύονται ουδόλως επηρεάζει τη δυνατότητα επίκλησης των επίμαχων δικαιωμάτων, για τις ανάγκες μιας τέτοιας ένδικης διαφοράς. Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι ο εθνικός δικαστής, όταν καλείται να μεριμνήσει για την τήρηση των άρθρων 21 και 47 του Χάρτη, σταθμίζοντας παράλληλα ενδεχομένως και περισσότερα εμπλεκόμενα συμφέροντα, όπως ο σεβασμός του καθεστώτος των εκκλησιών που κατοχυρώνεται στο άρθρο 17 ΣΛΕΕ, οφείλει να λαμβάνει υπόψη, μεταξύ άλλων, την ισορροπία την οποία έχει διαμορφώσει ο νομοθέτης της Ένωσης μεταξύ των συμφερόντων αυτών με την οδηγία 2000/78, προκειμένου να προσδιορίσει ποιες υποχρεώσεις επιβάλλει ο Χάρτης υπό τις περιστάσεις της προκειμένης περίπτωσης.

Στο επίκεντρο της υπόθεσης *IR* (C-68/17) βρισκόταν το δικαίωμα οργάνωσης της οποίας η δεοντολογία εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις να απαιτεί από τους υπαλλήλους της στάση καλής πίστης ή αφοσίωσης προς αυτή τη δεοντολογία. Πιο συγκεκριμένα, αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ήταν η απόλυση, από γερμανικό καθολικό νοσοκομείο, του καθολικού στο θρησκευμα διευθυντή της παθολογικής κλινικής, επειδή συνήψε πολιτικό γάμο μετά το διαζύγιο του με την πρώτη του σύζυγο, την οποία είχε νυμφευθεί κατά τον καθολικό τύπο. Σημειωτέον ότι η σύμβαση εργασίας που είχε συναφθεί μεταξύ του διευθυντή της κλινικής και του καθολικού νοσοκομείου παρέπεμπε στο Κανονικό Δίκαιο, βάσει του οποίου η τέλεση νέου γάμου, υπό αυτές τις συνθήκες, συνιστούσε σοβαρή παράβαση των υποχρεώσεων πίστης του διευθυντή κλινικής προς τη δεοντολογία του νοσοκομείου για το οποίο εργαζόταν και δικαιολογούσε την απόλυσή του.

Ακολουθώντας τη νομολογιακή γραμμή που χάραξε στην υπόθεση *Egenberger*, το Δικαστήριο παρέσχε κατ' αρχάς όλα τα σχετικά με την οδηγία 2000/78 ερμηνευτικά στοιχεία τα οποία ήταν χρήσιμα για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης⁶. Εν συνεχεία υπενθύμισε ότι όταν άγεται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου διαφορά μεταξύ δύο ιδιωτών και το εθνικό δίκαιο είναι αδύνατο να ερμηνευθεί κατά τρόπο σύμφωνο με

4] Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ 2000, L 303, σ. 16).

5] Πρβλ. παρουσίαση της απόφασης αυτής υπό τον τίτλο XVI.1 «Ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης» κατωτέρω.

6] Πρβλ. παρουσίαση της απόφασης αυτής υπό τον τίτλο XVI.1 «Ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης» κατωτέρω.

την οδηγία 2000/78, τότε το εν λόγω δικαστήριο υποχρεούται να διασφαλίσει, εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων του, την έννομη προστασία που απορρέει για τους πολίτες από τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, όπως η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 21 του Χάρτη, και να εγγυηθεί την πλήρη αποτελεσματικότητα των δικαιωμάτων που αντλούνται από αυτές, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη εθνική διάταξη.

Το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου υιοθέτησε παρεμφερή προσέγγιση στις αποφάσεις **Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften** (C-684/16, [EU:C:2018:874](#)) και **Kreuziger** (C-619/16, [EU:C:2018:872](#)), οι οποίες εκδόθηκαν αμφότερες στις 6 Νοεμβρίου 2018. Με τις δύο αυτές αποφάσεις, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν συμβιβάζονται με το άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88⁷ και με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη εθνικές ρυθμίσεις που προβλέπουν ότι ο εργαζόμενος χάνει αυτοδικαίως και άνευ χρηματικής αποζημίωσης όση από την ετήσια άδεια μετ' αποδοχών του δεν έχει λάβει πριν από το πέρας της αντίστοιχης περιόδου αναφοράς (υπόθεση C-619/16) ή πριν από τη λύση της σχέσης εργασίας (υπόθεση C-684/16), εφόσον δεν έχει ζητήσει να ασκήσει εγκαίρως το δικαίωμά του σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών. Στις υποθέσεις των κύριων δικών, είχαν απορριφθεί, κατ' εφαρμογήν αυτών ακριβώς των εθνικών ρυθμίσεων, τα αιτήματα των εργαζομένων να τους χορηγηθεί χρηματική αποζημίωση για τις ημέρες ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών τις οποίες δεν είχαν λάβει πριν από τη λύση της σχέσης εργασίας τους⁸.

Όσον αφορά την επίκληση, στις υποθέσεις των κύριων δικών, του αντλούμενου από το άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 2003/88 δικαιώματος των εργαζομένων σε χρηματική αποζημίωση για την ετήσια άδεια μετ' αποδοχών την οποία δεν έλαβαν πριν από τη λύση της σχέσης εργασίας τους, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η συγκεκριμένη διάταξη είναι ανεπιφύλακτη και αρκούντως ακριβής, οπότε πληροί τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για να παράγει άμεσο αποτέλεσμα. Δεδομένου ότι στην υπόθεση *Kreuziger* αντίδικος του εργαζομένου ήταν ο πρώην εργοδότης του που είχε την ιδιότητα της δημόσιας αρχής, το αιτούν δικαστήριο όφειλε για τον λόγο αυτό να αφήσει στην περίπτωση εκείνη ανεφάρμοστες τις εθνικές ρυθμίσεις ή πρακτικές οι οποίες καθιστούσαν αδύνατη τη χορήγηση της προβλεπόμενης στην προαναφερθείσα διάταξη χρηματικής αποζημίωσης, εφόσον είχε αποδειχθεί ότι ο εργαζόμενος πληρούσε τις προϋποθέσεις της ως άνω διάταξης⁹.

Αντιθέτως, δεδομένου ότι στην υπόθεση *Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften* αντίδικος του εργαζομένου ήταν ο πρώην εργοδότης του που ήταν ιδιώτης, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι διάταξη οδηγίας η οποία έχει ως σκοπό να απονείμει δικαιώματα ή να επιβάλει υποχρεώσεις σε ιδιώτες, έστω και αν είναι σαφής, ακριβής και ανεπιφύλακτη, δεν μπορεί αυτή καθ' εαυτήν να τύχει εφαρμογής σε ένδικη διαφορά αποκλειστικώς μεταξύ ιδιωτών. Επειδή όμως το δικαίωμα ετήσιας περιόδου αμειβόμενων διακοπών που κατοχυρώνεται υπέρ κάθε εργαζομένου με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη είναι, ως προς την ίδια του την ύπαρξη, επιτακτικό και ανεπιφύλακτο, καθώς δεν απαιτείται συγκεκριμενοποίησή του με διατάξεις του δικαίου της Ένωσης ή του εθνικού δικαίου, οι οποίες χρειάζεται απλώς να ορίσουν την ακριβή διάρκεια της ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών και, ενδεχομένως, ορισμένες προϋποθέσεις για τη χρήση της, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το εν λόγω άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη αρκεί από μόνο του ως βάση για την παροχή στους εργαζομένους δικαιώματος που μπορεί να προβληθεί αυτό καθ' εαυτό σε διαφορά τους με τον εργοδότη τους, όταν πρόκειται για κατάσταση η οποία διέπεται από το δίκαιο της

7] Οδηγία 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ 2003, L 299, σ. 9).

8] Πρβλ. παρουσίαση των αποφάσεων αυτών, καθώς και των αποφάσεων *Dicu* (C-12/17, [EU:C:2018:799](#)) και *Hein* (C-385/17, [EU:C:2018:1018](#)), υπό τον τίτλο XVI.5 «Δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών» κατωτέρω.

9] Για τη νομολογία που αφορά, αφενός, τη δυνατότητα των ιδιωτών να επικαλεστούν τις διατάξεις οδηγίας που δεν έχει μεταφερθεί ή έχει μεταφερθεί εσφαλμένως σε εθνική έννομη τάξη και, αφετέρου, την έκταση της υποχρέωσης των εθνικών δικαστηρίων, τα οποία είναι επιφορτισμένα με την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη εθνική διάταξη, βλ. τον τίτλο V «Δίκαιο της Ένωσης και εθνικό δίκαιο».

Ένωσης και, κατά συνέπεια, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη. Δεδομένου ότι τούτο ίσχυε στην υπόθεση της κύριας δίκης, το Δικαστήριο συνήγαγε ότι το αιτούν δικαστήριο, σε περίπτωση που αδυνατούσε να ερμηνεύσει την επίμαχη εθνική ρύθμιση κατά τέτοιον τρόπο ώστε να είναι βέβαιο ότι θα είναι σύμφωνη με το άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88 και με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, όφειλε να διασφαλίσει, εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων του, την έννομη προστασία η οποία απορρέει από την τελευταία διάταξη και να εγγυηθεί την πλήρη αποτελεσματικότητά της, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη την εθνική αυτή ρύθμιση.

Το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου κατέληξε σε παρόμοιο συμπέρασμα με την απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2018, **Bauer και Willmeroth** (C-569/16 και C-570/16, [EU:C:2018:871](#)), η οποία αφορούσε μεν και πάλι το δικαίωμα των εργαζομένων σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών όπως καθιερώνεται στο άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88 και στο άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, αλλά, πιο συγκεκριμένα, το ζήτημα κατά πόσον είναι μεταβιβάσιμο, αιτία θανάτου, στους κληρονόμους το δικαίωμα του θανόντος εργαζομένου σε χρηματική αποζημίωση για την άδεια που δεν είχε λάβει. Εν προκειμένω, δύο Γερμανοί εργοδότες, στην πρώτη περίπτωση δημόσια αρχή και στη δεύτερη ιδιώτης, απέρριψαν αίτημα των συζύγων των θανόντων υπαλλήλων τους για χορήγηση χρηματικής αποζημίωσης έναντι της ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών την οποία δεν είχαν λάβει οι σύζυγοί τους πριν τον θάνατό τους. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο διερωτήθηκε αν, λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας του Δικαστηρίου ¹⁰ σύμφωνα με την οποία το δικαίωμα του εργαζομένου σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών δεν αποσβέννεται με τον θάνατό του, ισχύει το ίδιο και σε περίπτωση που το εθνικό δίκαιο δεν επιτρέπει να θεωρηθεί μια τέτοια χρηματική αποζημίωση ως μέρος της κληρονομιάς περιουσίας.

Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε, πρώτον, ότι προκύπτει όχι μόνον από το άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 2003/88 αλλά και από το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη ότι, για να αποτραπεί το ενδεχόμενο αναδρομικής απόσβεσης του κεκτημένου θεμελιώδους δικαιώματος του εργαζομένου στην ετήσια άδεια μετ' αποδοχών, περιλαμβανομένης της περιουσιακής του πτυχής, το δικαίωμα του ενδιαφερομένου σε χρηματική αποζημίωση για τη μη ληφθείσα άδειά του είναι μεταβιβάσιμο αιτία θανάτου στους κληρονόμους του.

Το Δικαστήριο έκρινε, δεύτερον, ότι, αν το εθνικό δίκαιο αποκλείει το ενδεχόμενο αυτό και, ως εκ τούτου, δεν συνάδει με το δίκαιο της Ένωσης, οι κληρονόμοι μπορούν να επικαλεστούν απευθείας το δίκαιο της Ένωσης τόσο έναντι εργοδότη που είναι δημόσια αρχή όσο και έναντι ιδιώτη εργοδότη. Για την τελευταία περίπτωση, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, εφόσον είναι αδύνατη η ερμηνεία της επίμαχης εθνικής ρύθμισης κατά τρόπο σύμφωνο με το άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88 και με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, το εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς μεταξύ του πρώην εργοδότη και του κληρονόμου θανόντος εργαζομένου είναι υποχρεωμένο να διασφαλίσει, εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων του, την έννομη προστασία που παρέχει το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη και να εγγυηθεί την πλήρη αποτελεσματικότητά του, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη την εν λόγω εθνική ρύθμιση.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, συνεπώς, ότι η υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να μεριμνήσει ώστε ο κληρονόμος θανόντος εργαζομένου να εισπράξει από τον εργοδότη χρηματική αποζημίωση για την κεκτημένη ετήσια άδεια την οποία ο εργαζόμενος δεν είχε λάβει πριν από τον θάνατό του επιβάλλεται από το μεν άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88, όταν πρόκειται για διαφορά μεταξύ κληρονόμου και εργοδότη που αποτελεί δημόσια αρχή, από το δε άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, όταν πρόκειται για διαφορά μεταξύ κληρονόμου και ιδιώτη εργοδότη.

10| Απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Ιουνίου 2014, **Bollacke** (C-118/13, [EU:C:2014:1755](#)).

2. Διαδικασία η οποία αφορά προβαλλόμενη προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2018, **ΧC κ.λπ.** (C-234/17, [EU:C:2018:853](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως κλήθηκε να εξετάσει το ζήτημα αν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες οι οποίοι ισχύουν σε περιπτώσεις προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ πρέπει να εφαρμόζονται και σε περιπτώσεις προσβολής των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαδικασίας δικαστικής συνδρομής σε ποινική υπόθεση, κινηθείσας από τις αυστριακές δικαστικές αρχές κατόπιν παραγγελίας της εισαγγελίας του ελβετικού καντονίου του St. Gallen για λήψη ανακριτικής κατάθεσης από τρία άτομα που ήταν ύποπτα για την τέλεση τόσο του εγκλήματος της φοροδιαφυγής, όπως τυποποιείται στον ελβετικό νόμο περί φόρου προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ), όσο και άλλων ποινικών αδικημάτων. Οι ενδιαφερόμενοι αντιτάχθηκαν στη διεξαγωγή των ανακριτικών καταθέσεων, υποστηρίζοντας ότι είχαν ήδη περατωθεί στη Γερμανία και στο Λιχτενστάιν πλείονες ποινικές διαδικασίες αναφορικά με τις ίδιες αξιόποινες πράξεις. Το πρωτοβάθμιο αυστριακό δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρχαν στοιχεία από τα οποία να προκύπτει παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*, όπως αναγνωρίζεται στο άρθρο 50 του Χάρτη και στη Σύμβαση εφαρμογής της συμφωνίας του Σένγκεν (στο εξής: CAAS) ¹¹. Οι ενδιαφερόμενοι προσέφυγαν, λοιπόν, ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου ζητώντας την επανάληψη της διαδικασίας, επικαλούμενοι ότι η αποδοχή των αιτημάτων δικαστικής συνδρομής έθιγε ορισμένα από τα θεμελιώδη δικαιώματά τους, όπως κατοχυρώνονται όχι μόνο στην ΕΣΔΑ αλλά επίσης στην CAAS και στον Χάρτη. Δεδομένου ότι δυνατότητα επανάληψης ποινικής δίκης προβλεπόταν κατά το αυστριακό δίκαιο μόνο σε περίπτωση που διαπιστωνόταν, είτε από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ) είτε από το Ανώτατο Δικαστήριο, προσβολή των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, ερωτώντας αν θα έπρεπε η επανάληψη της ποινικής δίκης να μπορεί να διαταχθεί και σε περιπτώσεις προσβολής θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο δίκαιο της Ένωσης.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, ελλείψει σχετικής ενωσιακής ρύθμισης, ο καθορισμός λεπτομερών κανόνων εφαρμογής της αρχής του δεδεδειγμένου αποτελεί, δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, ζήτημα της εσωτερικής έννομης τάξης του κάθε κράτους μέλους, υπό την επιφύλαξη, ωστόσο, της τήρησης των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

Όσον αφορά την αρχή της ισοδυναμίας, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι διαφορές τις οποίες παρουσιάζουν η προβλεπόμενη στον αυστριακό νόμο διαδικασία επανάληψης της δίκης, αφενός, και τα ένδικα βοηθήματα ή μέσα για την προάσπιση των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης, αφετέρου, είναι τέτοιες ώστε η μεν να μην μπορεί να θεωρηθεί παρόμοια με τα δε. Το Δικαστήριο σημείωσε επ' αυτού ότι η προβλεπόμενη στον αυστριακό νόμο διαδικασία επανάληψης της ποινικής δίκης δικαιολογείται από την ίδια τη φύση της ΕΣΔΑ και θεσπίστηκε ακριβώς για να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι, βάσει του άρθρου 35, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ μπορεί να επιληφθεί προσφυγής μόνον αφού εξαντληθούν τα εσωτερικά ένδικα μέσα και, άρα, αφού έχει ήδη αποκτήσει ισχύ δεδεδειγμένου μια δικαστική απόφαση εκδοθείσα σε τελευταίο βαθμό. Αντιθέτως, κατά το δίκαιο της Ένωσης, απόκειται τόσο στο Δικαστήριο όσο και στα εθνικά δικαστήρια να διασφαλίζουν την πλήρη εφαρμογή του εν λόγω δικαίου, αλλά και τη δικαστική προστασία των δικαιωμάτων που αυτό παρέχει στους πολίτες, αφού τα δικαστήρια οφείλουν να εγγυώνται την πλήρη αποτελεσματικότητα των ως άνω δικαιωμάτων. Ακρογωνιαίος λίθος του δικαιοδοτικού αυτού συστήματος είναι η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, το οποίο επιβάλλει στα εθνικά

11] Σύμβαση εφαρμογής της συμφωνίας του Σένγκεν της 14ης Ιουνίου 1985 μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών της Οικονομικής Ένωσης Μπενελούξ, της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και της Γαλλικής Δημοκρατίας, σχετικά με τη σταδιακή κατάργηση των ελέγχων στα κοινά σύνορα, η οποία υπεγράφη στο Σένγκεν στις 19 Ιουνίου 1990 (ΕΕ 2000, L 239, σ. 19).

δικαστήρια που αποφαινόμενοι σε τελευταίο βαθμό την υποχρέωση να υποβάλλουν στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα όποτε ανακύπτει ζήτημα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης. Χάρη στο συνταγματικό αυτό πλαίσιο, κάθε πρόσωπο μπορεί να εξασφαλίσει την αποτελεσματική προάσπιση των δικαιωμάτων τα οποία του απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης, προτού ακόμη εκδοθεί απόφαση εθνικού δικαστηρίου με ισχύ δεδικασμένου.

Όσον αφορά την αρχή της αποτελεσματικότητας, το Δικαστήριο διαπίστωσε, βάσει των στοιχείων της δικογραφίας που τέθηκαν υπόψη του, ότι είχε παρασχεθεί στους ενδιαφερομένους, κατ' εφαρμογήν των διατάξεων του αυστριακού δικαίου, η δυνατότητα να προβάλουν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων προσβολή των δικαιωμάτων τα οποία αυτοί αντλούν από το άρθρο 50 του Χάρτη και από το άρθρο 54 της CAAS, καθώς και ότι τα αυστριακά δικαστήρια είχαν όντως εξετάσει τις σχετικές αιτιάσεις τους. Κατόπιν τούτου, έπρεπε να γίνει δεκτό ότι η αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης είχε διαφυλαχθεί, χωρίς να χρειαστεί να επεκταθεί η εφαρμογή της προβλεπόμενης στον αυστριακό νόμο διαδικασίας επανάληψης της δίκης, ώστε να καλύψει και το δίκαιο αυτό.

Εν κατακλείδι, λαμβανομένων ιδίως υπόψη των διαφορών μεταξύ των επίμαχων εθνικών κανόνων ποινικής δικονομίας και των ενδίκων βοηθημάτων ή μέσων που αποσκοπούν στην προάσπιση των δικαιωμάτων τα οποία διασφαλίζονται από την έννομη τάξη της Ένωσης, και ειδικότερα από τον Χάρτη, το Δικαστήριο κατέληξε ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν επέβαλλε στο αιτούν δικαστήριο να επεκτείνει στις περιπτώσεις παραβίασης του δικαίου αυτού, και ιδίως στις περιπτώσεις προσβολής του θεμελιώδους δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη και στο άρθρο 54 της CAAS, το δικαίωμα άσκησης ενδίκου βοηθήματος ή μέσου του εσωτερικού δικαίου το οποίο καθιστά δυνατή, μόνο σε περίπτωση παραβίασης της ΕΣΔΑ ή ενός εκ των πρωτοκόλλων της, την επανάληψη ποινικής δίκης περατωθείσας με εθνική δικαστική απόφαση που έχει αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου.

3. Αρχές και θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη

Στις οκτώ υποθέσεις οι οποίες ακολουθούν, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του περιεχομένου και της έκτασης διαφόρων αρχών και δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, όπως το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, η θρησκευτική ελευθερία, το δικαίωμα πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο και η αρχή *ne bis in idem*¹².

3.1. Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Με την απόφαση της 5ης Ιουνίου 2018, **Coman κ.λπ.** (C-673/16, [EU:C:2018:385](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έδωσε διευκρινίσεις ως προς το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, όπως αναγνωρίζεται στον Χάρτη, και το παράγωγο δικαίωμα διαμονής το οποίο μπορεί να επικαλεστεί, βάσει του άρθρου 21 ΣΛΕΕ, ένας υπήκοος τρίτης χώρας ως σύζυγος πολίτη της Ένωσης, στις περιπτώσεις όπου οι σύζυγοι είναι του ίδιου φύλου. Η προδικαστική παραπομπή αφορούσε Ρουμάνο υπήκοο και Αμερικανό υπήκοο, οι οποίοι είχαν συνάψει γάμο το 2010 στις Βρυξέλλες. Το 2012, υπέβαλαν στις ρουμανικές αρχές αίτηση, ζητώντας να αναγνωρισθεί ότι ο Αμερικανός υπήκοος μπορούσε, ως μέλος της οικογένειας του Ρουμάνου

12| Επιπλέον, το Δικαστήριο ασχολήθηκε επανειλημμένως και με την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων, όπως εξειδικεύεται με την οδηγία 2000/78 και την οδηγία 79/7. Η νομολογία αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XVI.1 «Ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης».

υπηκόου, να διαμείνει νομίμως στη Ρουμανία για περισσότερο από τρεις μήνες. Η αίτηση αυτή στηριζόταν στην οδηγία 2004/38¹³, η οποία επιτρέπει σε σύζυγο πολίτη της Ένωσης που έχει ασκήσει το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας να μεταβεί στο κράτος μέλος όπου ο τελευταίος διαμένει, προκειμένου να ζήσει εκεί μαζί του. Οι ρουμανικές αρχές τους ενημέρωσαν ότι το δικαίωμα διαμονής του Αμερικανού υπηκόου είχε περιορισμένη χρονική ισχύ τριών μηνών, επειδή δεν ήταν δυνατό να χαρακτηριστεί στη Ρουμανία ως «σύζυγος» πολίτη της Ένωσης, αφού το συγκεκριμένο κράτος μέλος δεν αναγνωρίζει τον γάμο μεταξύ ομοφύλων. Κατόπιν ένστασης αντισυνταγματικότητας την οποία προέβαλε το ομόφυλο ζεύγος ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας, υποβλήθηκε στο Δικαστήριο το ερώτημα αν ο Αμερικανός υπήκοος ενέπιπτε στην έννοια του «συζύγου» πολίτη της Ένωσης που έχει ασκήσει το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και αν έπρεπε, ως εκ τούτου, να του χορηγηθεί δικαίωμα μόνιμης διαμονής στη Ρουμανία.

Το Δικαστήριο τόνισε κατ' αρχάς, επ' αυτού, ότι η ως άνω έννοια είναι, όπως χρησιμοποιείται στην οδηγία 2004/38, ουδέτερη από πλευράς φύλου και μπορεί, συνεπώς, να καλύπτει και τον ιδίου φύλου σύζυγο του πολίτη της Ένωσης.

Εν συνεχεία υπογράμμισε ότι η υποχρέωση ενός κράτους μέλους να αναγνωρίσει τον γάμο μεταξύ ατόμων του ιδίου φύλου ο οποίος έχει συναφθεί σε άλλο κράτος μέλος σύμφωνα με τη νομοθεσία του δεύτερου, αποκλειστικώς για τη χορήγηση παράγωγου δικαιώματος διαμονής σε υπήκοο τρίτου κράτους, δεν θίγει τον θεσμό του γάμου στο πρώτο κράτος μέλος, δεδομένου ότι αυτός ορίζεται από το εθνικό δίκαιο και άπτεται της αρμοδιότητας των κρατών μελών. Πράγματι, η προαναφερθείσα υποχρέωση δεν σημαίνει ότι το εν λόγω κράτος μέλος οφείλει να προβλέψει, στο εθνικό του δίκαιο, τον θεσμό του γάμου μεταξύ προσώπων του ιδίου φύλου, αλλά απλώς ότι πρέπει να αναγνωρίζει τέτοιους γάμους, οι οποίοι έχουν συναφθεί εντός άλλου κράτους μέλους σύμφωνα με την αντίστοιχη νομοθεσία, αποκλειστικώς και μόνον ώστε να καθίσταται δυνατή η άσκηση των δικαιωμάτων που τα άτομα αυτά αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης. Επομένως, τέτοια υποχρέωση αναγνώρισης, με μοναδικό σκοπό τη χορήγηση παράγωγου δικαιώματος διαμονής σε υπήκοο τρίτου κράτους, δεν θίγει την εθνική ταυτότητα ούτε απειλεί τη δημόσια τάξη του οικείου κράτους μέλους.

Τέλος, το Δικαστήριο επισήμανε, σε σχέση με την έννοια του «συζύγου» στην οδηγία 2004/38, ότι το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη είναι θεμελιώδες. Το δικαίωμα αυτό έχει την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Από τη δε νομολογία του ΕΔΔΑ καθίσταται σαφές ότι η σχέση την οποία διατηρεί ένα ζεύγος ομοφύλων εμπίπτει στην έννοια της «ιδιωτικής ζωής», καθώς και της «οικογενειακής ζωής», όπως ακριβώς και η σχέση ενός ζεύγους ετεροφύλων που βρίσκεται στην ίδια κατάσταση¹⁴.

Κατά συνέπεια, σε περίπτωση που πολίτης της Ένωσης έχει κάνει χρήση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας, μεταβαίνοντας και διαμένοντας πράγματι, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38, σε διαφορετικό κράτος μέλος από εκείνο του οποίου έχει την ιθαγένεια, και έχει, στο πλαίσιο αυτό, δημιουργήσει ή εδραιώσει οικογενειακή ζωή με ιδίου φύλου υπήκοο τρίτου κράτους με τον οποίο έχει συνάψει νομίμως γάμο εντός του κράτους μέλους υποδοχής, το άρθρο 21, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει στις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους της

13| Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ 2004, L 158, σ. 77).

14| Απόφαση του ΕΔΔΑ της 7ης Νοεμβρίου 2013, Βαλλιανάτος κ.λπ. κατά Ελλάδας, CE:ECHR:2013:1107JUD002938109 § 73, καθώς και απόφαση του ΕΔΔΑ της 14ης Δεκεμβρίου 2017, Orlandi κ.λπ. κατά Ιταλίας, CE:ECHR:2017:1214JUD002643112 § 143.

ιθαγένειας του πολίτη της Ένωσης να μην αναγνωρίσουν στον υπήκοο του τρίτου κράτους δικαίωμα διαμονής στο έδαφός του με την αιτιολογία ότι δεν προβλέπεται στο εθνικό τους δίκαιο ο γάμος μεταξύ ατόμων του ιδίου φύλου.

3.2. Θρησκευτική ελευθερία

Με την απόφαση της 29ης Μαΐου 2018, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen κ.λπ.* (C-426/16, [EU:C:2018:335](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποφάνθηκε επί του κύρους του κανονισμού 1099/2009¹⁵, κρίνοντας ότι ο κανόνας ο οποίος προβλέπει ότι οι λατρευτικού τύπου σφαγές ζώων χωρίς αναισθητοποίηση μπορούν να τελούνται μόνο εντός εγκεκριμένου σφαγείου δεν θίγει τη θρησκευτική ελευθερία, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 10 του Χάρτη. Αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ήταν η απόφαση του 2014, με την οποία ο αρμόδιος για την καλή διαβίωση των ζώων Υπουργός της Περιφέρειας της Φλάνδρας ανακοίνωσε ότι δεν θα χορηγούσε πλέον εγκρίσεις σε προσωρινούς χώρους σφαγής, με την αιτιολογία ότι οι εγκρίσεις αυτές είναι αντίθετες προς τον κανονισμό 1099/2009, που ορίζει ότι οι λατρευτικού τύπου σφαγές χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση δεν είναι δυνατό να πραγματοποιούνται παρά μόνον εντός εγκεκριμένων σφαγείων, τα οποία πρέπει να πληρούν ένα σύνολο προϋποθέσεων βάσει του δικαίου της Ένωσης. Το 2016 διάφορες μουσουλμανικές ενώσεις και συντονιστικές οργανώσεις μουσουλμανικών τεμενών κινήθηκαν δικαστικώς κατά της Περιφέρειας της Φλάνδρας, θέτοντας, μεταξύ άλλων, εν αμφιβόλω το κύρος του κανονισμού αυτού, ιδίως υπό το πρίσμα της θρησκευτικής ελευθερίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 10 του Χάρτη.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ευθύς εξ αρχής, αφενός, ότι το δικαίωμα στην ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, το οποίο προστατεύεται βάσει του άρθρου 10, παράγραφος 1, του Χάρτη, σημαίνει, ειδικότερα, ότι καθένας είναι ελεύθερος να εκδηλώνει το θρήσκευμά του ή τις πεποιθήσεις του, ατομικώς ή συλλογικώς, δημοσία ή κατ' ιδίαν, με τη λατρεία, την εκπαίδευση, την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και τις τελετές που υπαγορεύουν η θρησκεία ή οι πεποιθήσεις αυτές, και, αφετέρου, ότι ο όρος «θρησκεία» χρησιμοποιείται στον Χάρτη με ευρεία έννοια, οπότε καλύπτει τόσο το *forum internum*, δηλαδή την ύπαρξη πεποιθήσεων, όσο και το *forum externum*, δηλαδή τη δημόσια εκδήλωση της θρησκευτικής πίστης¹⁶. Επομένως, οι ιδιαίτερες μέθοδοι σφαγής οι οποίες υπαγορεύονται από λατρευτικούς τύπους, κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 10, παράγραφος 1, του Χάρτη, ενώ η ύπαρξη τυχόν διαφορετικών θεολογικών απόψεων επί του θέματος δεν αρκούν για να αναιρέσουν τον χαρακτηρισμό αυτό.

Ως προς τον κανονισμό 1099/2009, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο εν λόγω κανονισμός εξαρτά τη λατρευτικού τύπου σφαγή από την τήρηση των ίδιων τεχνικών προϋποθέσεων με εκείνες που ισχύουν, κατ' αρχήν, για οποιαδήποτε σφαγή ζώων στο εσωτερικό της Ένωσης, ανεξαρτήτως της εφαρμοζόμενης μεθόδου. Κατά την εκτίμηση του Δικαστηρίου, μοναδικός σκοπός της υποχρέωσης να πραγματοποιείται η λατρευτικού τύπου σφαγή σε εγκεκριμένα σφαγεία είναι να οργανωθεί και να οριοθετηθεί, από τεχνικής απόψεως, η ελεύθερη τέλεση της σφαγής ζώων χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση για θρησκευτικούς λόγους. Μια τέτοια οριοθέτηση δεν είναι, αυτή καθ' εαυτήν, ικανή να επιφέρει περιορισμό της θρησκευτικής ελευθερίας των μουσουλμάνων που τιμούν τη γιορτή της θυσίας. Η υποχρέωση χρήσης των υπηρεσιών εγκεκριμένου σφαγείου βαρύνει γενικώς και αδιακρίτως οποιονδήποτε αναλαμβάνει τη σφαγή ζώων,

15| Κανονισμός (ΕΚ) 1099/2009 του Συμβουλίου, της 24ης Σεπτεμβρίου 2009, για την προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους (ΕΕ 2009, L 303, σ. 1).

16| Πρβλ. αποφάσεις της 14ης Μαρτίου 2017, *G4S Secure Solutions* (C-157/15, [EU:C:2017:203](#), σκέψεις 27 και 28) και *Boughaoui και ADDH* (C-188/15, [EU:C:2017:204](#), σκέψεις 29 και 30).

ανεξαρτήτως τυχόν σχέσης με συγκεκριμένη θρησκεία, και, κατ' επέκταση, επιβάλλεται, κατά τρόπο που δεν συνεπάγεται διακρίσεις, σε όλους τους παραγωγούς ζωικού κρέατος στην Ένωση. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ακόμη ότι ο νομοθέτης της Ένωσης είχε συγκεράσει τον σεβασμό των ιδιαιτέρων μεθόδων σφαγής που υπαγορεύονται από λατρευτικούς τύπους με την τήρηση των βασικών κανόνων που θέτουν οι κανονισμοί 1099/2009 και 853/2004¹⁷ για τη διασφάλιση της καλής μεταχείρισης των ζώων κατά τη θανάτωσή τους και την προστασία της υγείας των καταναλωτών ζωικού κρέατος.

3.3. Δικαίωμα πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο

Στις 27 Φεβρουαρίου 2018 εκδόθηκε η απόφαση *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* (C-64/16, [EU:C:2018:117](#)), σε μια υπόθεση όπου το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε αν ήταν νόμιμες, υπό το πρίσμα της αρχής της δικαστικής ανεξαρτησίας, οι μειώσεις των αποδοχών των δικαστών του Ελεγκτικού Συνεδρίου της Πορτογαλίας. Λόγω της ανάγκης εξάλειψης του υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος της Πορτογαλίας και στο πλαίσιο του προγράμματος χρηματοδοτικής συνδρομής του ως άνω κράτους μέλους από την Ένωση, ο Πορτογάλος νομοθέτης είχε μειώσει προσωρινώς τις αποδοχές μεγάλου μέρους της εθνικής δημόσιας διοίκησης. Η συνδικαλιστική ένωση Πορτογάλων δικαστών προσέβαλε τα δημοσιονομικά αυτά μέτρα, θεωρώντας ότι συνιστούσαν παραβίαση της αρχής της ανεξαρτησίας των δικαστών. Κατόπιν τούτου, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να αποφανθεί κατά πόσον τα εν λόγω μέτρα ήταν συμβατά με το άρθρο 19 ΣΕΕ και με το άρθρο 47 του Χάρτη.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε κατ' αρχάς ότι το άρθρο 19 ΣΕΕ, με το οποίο συγκεκριμενοποιείται το κράτος δικαίου, ήτοι μία από τις αξίες που διακηρύσσει το άρθρο 2 ΣΕΕ, αναθέτει το καθήκον της άσκησης του δικαιοδοτικού ελέγχου εντός της έννομης τάξης της Ένωσης όχι μόνο στο Δικαστήριο, αλλά και στα εθνικά δικαστήρια. Υπενθύμισε δε, ως προς το σημείο αυτό, ότι είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με το κράτος δικαίου η ίδια η ύπαρξη αποτελεσματικού δικαιοδοτικού ελέγχου με σκοπό τη διασφάλιση της τήρησης των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης. Κατά συνέπεια, κάθε κράτος μέλος υποχρεούται να διασφαλίζει ότι τα όργανα τα οποία εντάσσονται, ως «δικαστήρια» κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης, στο εθνικό σύστημα ενδίκων βοηθημάτων και μέσων στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης πληρούν τις επιταγές της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Ως εκ τούτου, εφόσον το εθνικό Ελεγκτικό Συνέδριο έχει την εξουσία να αποφαινεται ως «δικαστήριο» επί ζητημάτων που αφορούν την εφαρμογή ή την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, η Πορτογαλία οφείλει να διασφαλίζει ότι το όργανο αυτό πληροί τις επιταγές οι οποίες είναι συμφυείς με την αποτελεσματική δικαστική προστασία.

Το Δικαστήριο επισήμανε δε ότι, ως εχέγγυο της προστασίας αυτής, η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας ενός τέτοιου οργάνου έχει πρωταρχική σημασία, όπως επιβεβαιώνεται με το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, το οποίο ανάγει την πρόσβαση σε «ανεξάρτητο» δικαστήριο σε μία από τις επιταγές που συνδέονται με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής. Μάλιστα, η εγγύηση της ανεξαρτησίας είναι επιβεβλημένη όχι μόνο σε επίπεδο Ένωσης, αλλά και σε επίπεδο κρατών μελών, για τα εθνικά δικαστήρια. Η έννοια της ανεξαρτησίας προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, ότι το σχετικό όργανο ασκεί τα καθήκοντά του με πλήρη αυτονομία, χωρίς να υπόκειται σε καμία ιεραρχική σχέση ή σχέση υπαγωγής έναντι οποιουδήποτε φορέα και χωρίς να λαμβάνει εντολές ή οδηγίες οποιασδήποτε προέλευσης, και άρα προστατεύεται από εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις οι οποίες θα μπορούσαν να θίξουν την ανεξάρτητη κρίση των μελών του και να επηρεάσουν τις αποφάσεις τους. Κατά το Δικαστήριο, η καταβολή στους δικαστές αποδοχών που να είναι ανάλογες με τη σπουδαιότητα των καθηκόντων τα οποία ασκούν αποτελεί εγγύηση σύμφυτη με τη δικαστική ανεξαρτησία των δικαστών.

17| Κανονισμός (ΕΚ) 853/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για τον καθορισμό ειδικών κανόνων υγιεινής για τα τρόφιμα ζωικής προέλευσης (ΕΕ 2004, L 139, σ. 55, και διορθωτικό ΕΕ 2004, L 226, σ. 22).

Το Δικαστήριο διαπίστωσε εντούτοις ότι τα επίδικα μέτρα μείωσης των μισθών δεν εφαρμόστηκαν μόνο στα μέλη του πορτογαλικού Ελεγκτικού Συνεδρίου και είχαν, συνεπώς, τα χαρακτηριστικά γενικών μέτρων που είχαν ως σκοπό να εξασφαλίσουν ότι όλα τα μέλη της εθνικής δημόσιας διοίκησης θα συμβάλουν στην προσπάθεια για λιτότητα. Επιπλέον, τα μέτρα αυτά ήταν προσωρινής ισχύος και καταργήθηκαν οριστικώς από 1ης Οκτωβρίου 2016. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ δεν αποκλείει την εφαρμογή γενικών μέτρων μείωσης των μισθών, όπως τα επίμαχα στην υπόθεση της κύριας δίκης, τα οποία συνδέονται με τις δεσμεύσεις για εξάλειψη του υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος και με πρόγραμμα χρηματοδοτικής συνδρομής εκ μέρους της Ένωσης.

Στηριζόμενο και πάλι στον συνδυασμό των διατάξεων του άρθρου 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ και του άρθρου 47 του Χάρτη, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέδωσε, στις 17 Δεκεμβρίου 2018, διάταξη ασφαλιστικών μέτρων στην υπόθεση **Επιτροπή κατά Πολωνίας** (C-619/18 R, [EU:C:2018:1021](#)), με την οποία υποχρέωσε τη Δημοκρατία της Πολωνίας να αναστείλει αμέσως την εφαρμογή των εθνικών διατάξεων σχετικά με τη μείωση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Πολωνίας. Η αίτηση ασφαλιστικών μέτρων είχε υποβληθεί στο πλαίσιο προσφυγής λόγω παραβάσεως κράτους μέλους¹⁸ την οποία άσκησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με αίτημα να αναγνωριστεί ότι η Δημοκρατία της Πολωνίας, αφενός, μειώνοντας το όριο της ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών του πολωνικού Ανωτάτου Δικαστηρίου και εφαρμόζοντας το μέτρο αυτό στους εν ενεργεία δικαστές που είχαν διορισθεί στο συγκεκριμένο δικαστήριο, και, αφετέρου, παρέχοντας στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας της Πολωνίας τη διακριτική ευχέρεια να παρατείνει την ενεργό δικαστική υπηρεσία των δικαστών του εν λόγω δικαστηρίου πέραν της προσφάτως καθορισθείσας ηλικίας συνταξιοδότησης, παρέβη τις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχει από τις προαναφερθείσες διατάξεις¹⁹.

Δεδομένου ότι προσωρινό μέτρο μπορεί να διαταχθεί από τον δικαστή των ασφαλιστικών μέτρων μόνο σε περίπτωση που γίνει δεκτό ότι είναι εκ πρώτης όψεως δικαιολογημένο βάσει των προβαλλόμενων πραγματικών και νομικών ισχυρισμών (*fumus boni juris*) και ότι είναι επείγον, το Δικαστήριο υπενθύμισε, πρώτον, ότι η προϋπόθεση του *fumus boni juris* πληρούται εφόσον ένας τουλάχιστον από τους λόγους στους οποίους στηρίζεται η κύρια προσφυγή δεν στερείται, εκ πρώτης όψεως, σοβαρού ερείσματος. Χωρίς να αποφανθεί επί του βασίμου όλων των λόγων που προβλήθηκαν προς στήριξη της προσφυγής λόγω παραβάσεως, το Δικαστήριο έκρινε, εν προκειμένω, ότι δεν ήταν δυνατό να αποκλειστεί, εκ πρώτης όψεως, το ενδεχόμενο οι εθνικές διατάξεις κατά των οποίων βάλλει η Επιτροπή με την προσφυγή της να συνιστούν όντως παράβαση της υποχρέωσης που υπέχει η Δημοκρατία της Πολωνίας από τις συνδυασμένες διατάξεις του άρθρου 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ και του άρθρου 47 του Χάρτη, να διασφαλίζει ότι τα δικαιοδοτικά όργανα, όπως το Ανώτατο Δικαστήριο, τα οποία εντάσσονται στο εθνικό σύστημα ενδίκων βοηθημάτων και μέσων για τους διεπόμενους από το δίκαιο της Ένωσης τομείς πληρούν τις επιταγές της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, περιλαμβανομένου του σεβασμού του δικαιώματος πρόσβασης σε «ανεξάρτητο» δικαστήριο.

Όσον αφορά την προϋπόθεση του επείγοντος, το Δικαστήριο διαπίστωσε, δεύτερον, ότι για να εξετάσει την προϋπόθεση αυτή έπρεπε να εκτιμήσει κατά πόσον η εφαρμογή των επίδικων εθνικών διατάξεων μέχρι την έκδοση της οριστικής απόφασης του Δικαστηρίου επί της προσφυγής λόγω παραβάσεως μπορούσε να προκαλέσει σοβαρή και ανεπανόρθωτη βλάβη στην έννομη τάξη της Ένωσης. Το Δικαστήριο σημείωσε, επ' αυτού, ότι η ανεξαρτησία των εθνικών δικαστηρίων είναι ουσιώδους σημασίας τόσο για την εύρυθμη

18] Υπόθεση C-619/18, **Επιτροπή κατά Πολωνίας**, εκκρεμής στις 31 Δεκεμβρίου 2018.

19] Αυτή η διάταξη ασφαλιστικών μέτρων του Δικαστηρίου εκδόθηκε σε συνέχεια *inaudita altera parte* διάταξης ασφαλιστικών μέτρων της Αντιπροέδρου του Δικαστηρίου, με την οποία είχε γίνει προσωρινώς δεκτό το αίτημα της Επιτροπής για λήψη προσωρινών μέτρων [διάταξη της 19ης Οκτωβρίου 2018, **Επιτροπή κατά Πολωνίας** (C-619/18 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:C:2018:852](#))].

λειτουργία του συστήματος δικαστικής συνεργασίας το οποίο ενσαρκώνει ο μηχανισμός της προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ όσο και στο πλαίσιο των μέτρων που λαμβάνει η Ένωση στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές και ποινικές υποθέσεις, αφού τα μέτρα αυτά στηρίζονται στην ιδιαίτερη αμοιβαία εμπιστοσύνη των κρατών μελών προς τα αντίστοιχα δικαστικά συστήματά τους. Το ενδεχόμενο να μην είναι εγγυημένη η ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Πολωνίας μέχρι την έκδοση της οριστικής απόφασης μπορούσε, κατά συνέπεια, να βλάψει σοβαρά την έννομη τάξη της Ένωσης και, κατ' επέκταση, τα δικαιώματα που αντλούν οι πολίτες από το δίκαιο της Ένωσης, καθώς και τις αξίες οι οποίες, όπως διακηρύσσεται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, συνιστούν τα θεμέλια της Ένωσης, ιδίως δε το κράτος δικαίου. Η σοβαρή αυτή βλάβη θα μπορούσε επιπροσθέτως να είναι και ανεπανόρθωτη, διότι, αφενός, το Ανώτατο Δικαστήριο της Πολωνίας, ως δικαστήριο που αποφαινεται σε τελευταίο βαθμό, εκδίδει αποφάσεις οι οποίες, και στις περιπτώσεις υποθέσεων όπου έχει εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης, περιβάλλονται με την ισχύ του δεδικασμένου και, ως εκ τούτου, ενδέχεται να έχουν αποτελέσματα μη αναστρέψιμα για την έννομη τάξη της Ένωσης. Αφετέρου, η εφαρμογή των επίδικων εθνικών διατάξεων μέχρι την έκδοση της οριστικής απόφασης θα μπορούσε, κατά το Δικαστήριο, να υπονομεύσει την εμπιστοσύνη των κρατών μελών και των δικαστηρίων τους στο δικαιοδοτικό σύστημα της Δημοκρατίας της Πολωνίας, με ενδεχόμενη συνέπεια να αρνούνται τα κράτη μέλη να αναγνωρίσουν και να εκτελέσουν τις αποφάσεις των δικαστηρίων της Δημοκρατίας της Πολωνίας.

Τέλος, το Δικαστήριο στάθμισε το γενικό συμφέρον της Ένωσης, το οποίο επικαλέστηκε η Επιτροπή προς στήριξη της προσφυγής της, με το συμφέρον της Δημοκρατίας της Πολωνίας προς άμεση εφαρμογή των επίδικων εθνικών διατάξεων. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι τα προσωρινά μέτρα τα οποία ζητήθηκαν ήταν ικανά να διασφαλίσουν την εκτέλεση της οριστικής απόφασης του Δικαστηρίου, σε περίπτωση που η προσφυγή λόγω ακυρώσεως γινόταν τελικώς δεκτή. Αντιθέτως, αν τα προσωρινά αυτά μέτρα δεν διατάσσονταν ενώ η προσφυγή λόγω παραβάσεως γινόταν δεκτή, το γενικό συμφέρον της Ένωσης στην εύρυθμη λειτουργία της έννομης τάξης της θα ήταν πιθανό να θιγεί σοβαρά και ανεπανόρθωτα εν αναμονή της οριστικής απόφασης. Ακολούθως, το Δικαστήριο έκρινε ότι, σε περίπτωση που λαμβάνονταν τα προσωρινά μέτρα τα οποία ζητήθηκαν, το συμφέρον της Δημοκρατίας της Πολωνίας στην εύρυθμη λειτουργία του Ανωτάτου Δικαστηρίου της δεν ήταν πιθανό να θιγεί με παρόμοιο τρόπο αν η προσφυγή λόγω παραβάσεως τελικώς απορριπτόταν, δεδομένου ότι η λήψη τους θα είχε αποκλειστικώς και μόνον ως αποτέλεσμα να διατηρηθεί, για περιορισμένο χρονικό διάστημα, σε ισχύ το προϋφιστάμενο νομικό καθεστώς, ως είχε πριν από τη θέσπιση του νόμου για το Ανώτατο Δικαστήριο. Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η στάθμιση των εμπλεκόμενων συμφερόντων συνηγορούσε υπέρ της λήψης των προσωρινών μέτρων που ζητήθηκαν από την Επιτροπή.

3.4. Αρχή ne bis in idem

Στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν τρεις αποφάσεις της 20ής Μαρτίου 2018 (αποφάσεις **Menci**, C-524/15, [EU:C:2018:197](#), **Garlsson Real Estate κ.λπ.**, C-537/16, [EU:C:2018:193](#), και **Di Puma και Zecca**, C-596/16 και C-597/16, [EU:C:2018:192](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε αν είναι σύμφωνη με την αρχή ne bis in idem η σώρευση διοικητικής δίωξης ή κύρωσης ποινικού χαρακτήρα με ποινική δίωξη ή κύρωση. Η αρχή ne bis in idem διατυπώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη και αποτελεί επίσης το αντικείμενο του άρθρου 4 του πρωτοκόλλου 7 της ΕΣΔΑ. Απαγορεύει να ασκηθεί ποινική δίωξη ή να επιβληθεί ποινική κύρωση εις βάρος του ίδιου προσώπου περισσότερες φορές για την ίδια αξιόποινή πράξη. Επιπλέον, κατά το Δικαστήριο, παρέχει στους ιδιώτες δικαίωμα το οποίο μπορούν να επικαλεστούν άμεσα σε μια ένδικη διαφορά.

Στις υποθέσεις αυτές επιβλήθηκαν στους ενδιαφερομένους διοικητικές χρηματικές κυρώσεις για μη καταβολή του φόρου προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ) που οφειλόταν (υπόθεση **Menci**), για χειραγώγηση της αγοράς (υπόθεση **Garlsson Real Estate κ.λπ.**) και για καταχρηστική εκμετάλλευση εμπιστευτικών πληροφοριών

(υπόθεση *Di Puma και Zecca*) αντιστοίχως. Για τις ίδιες πράξεις ή παραλείψεις ασκήθηκαν εις βάρος τους και ποινικές διώξεις. Ενώ στην υπόθεση *Menci* η ποινική δίωξη ήταν ακόμη εκκρεμής, στη μεν υπόθεση *Garlsson Real Estate κ.λπ.* υπήρξε ποινική καταδίκη, αλλά δόθηκε εν τέλει αμνηστία, στη δε υπόθεση *Di Puma και Zecca* εκδόθηκε αθωωτική απόφαση επειδή δεν αποδείχθηκαν οι πράξεις που στοιχειοθετούσαν την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος.

Πρώτον, το Δικαστήριο τόνισε ότι οι επίμαχες διοικητικές και ποινικές διαδικασίες και κυρώσεις συνιστούν εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη. Πράγματι, αποσκοπούν ειδικότερα στην εφαρμογή του άρθρου 325 ΣΛΕΕ, καθώς και των διατάξεων της οδηγίας 2006/112 ²⁰ (υπόθεση *Menci*) και της οδηγίας 2003/6 ²¹ (υποθέσεις *Garlsson Real Estate κ.λπ.* και *Di Puma και Zecca*). Κατά συνέπεια, πρέπει να συνάδουν με το θεμελιώδες δικαίωμα το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη.

Δεύτερον, με τις αποφάσεις *Menci* και *Garlsson Real Estate κ.λπ.*, το Δικαστήριο υπενθύμισε ποια κριτήρια έχουν σημασία όταν εκτιμάται, αφενός, το αν οι διώξεις και οι κυρώσεις έχουν ποινικό χαρακτήρα και, αφετέρου, το αν πρόκειται για την ίδια παράβαση. Το Δικαστήριο παρέπεμψε στις αποφάσεις *Bonda* ²² και *Åkerberg Fransson* ²³ από τις οποίες προκύπτει ότι ο ποινικός χαρακτήρας πρέπει να εκτιμάται με γνώμονα τρία κριτήρια, ήτοι, τον νομικό χαρακτηρισμό της παράβασης κατά το εσωτερικό δίκαιο, την ίδια τη φύση της παράβασης και τον βαθμό αυστηρότητας της κύρωσης που ενδέχεται να επιβληθεί στον ενδιαφερόμενο. Όσον αφορά την εκτίμηση της ύπαρξης μίας και της αυτής παράβασης, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι το κριτήριο που ασκεί επιρροή είναι εκείνο της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών, υπό την έννοια ότι υφίσταται ένα σύνολο συγκεκριμένων περιστάσεων οι οποίες συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και οδήγησαν στην αθώωση ή την αμετάκλητη καταδίκη του ενδιαφερομένου.

Τρίτον, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η σώρευση ποινικών διώξεων/κυρώσεων και διοικητικών διώξεων/προστίμων ποινικού χαρακτήρα μπορεί να συνιστά περιορισμό της αρχής *ne bis in idem*. Ένας τέτοιος περιορισμός δεν αποκλείεται, παρά ταύτα, να δικαιολογείται βάσει του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη εφόσον, σύμφωνα με το άρθρο αυτό, προβλέπεται από τον νόμο, δεν θίγει το ουσιώδες περιεχόμενο της αρχής *ne bis in idem* και συμβιβάζεται με την αρχή της αναλογικότητας, υπό την έννοια ότι είναι αναγκαίος και ανταποκρίνεται πράγματι σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζονται από την Ένωση.

Συνεπώς, μια εθνική ρύθμιση που επιτρέπει παρόμοια σώρευση πρέπει να εξυπηρετεί σκοπό γενικού συμφέροντος ο οποίος να δικαιολογεί τη σώρευση, ενώ απαιτείται, παράλληλα, οι διώξεις και οι κυρώσεις να επιδιώκουν σκοπούς που να αλληλοσυμπληρώνονται, υπό την έννοια ότι πρέπει να έχουν, κατά περίπτωση, ως αντικείμενο διαφορετικές πτυχές της ίδιας παραβατικής συμπεριφοράς. Πληρούν όντως την απαίτηση αυτή ο σκοπός της εξασφάλισης της είσπραξης ολόκληρου του ποσού του οφειλόμενου ΦΠΑ (υπόθεση *Menci*), ο σκοπός της προστασίας της ακεραιότητας των χρηματοπιστωτικών αγορών της Ένωσης, αλλά και ο σκοπός της διαφύλαξης της εμπιστοσύνης του κοινού στα χρηματοπιστωτικά μέσα (υποθέσεις *Garlsson Real Estate κ.λπ.* και *Di Puma και Zecca*).

20] Οδηγία 2006/112/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας (ΕΕ 2006, L 347, σ. 1).

21] Οδηγία 2003/6/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 28ης Ιανουαρίου 2003, για τις πράξεις προσώπων που κατέχουν εμπιστευτικές πληροφορίες και τις πράξεις χειραγώγησης της αγοράς (κατάχρηση αγοράς) (ΕΕ 2003, L 96, σ. 16).

22] Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Ιουνίου 2012, *Bonda* (C-489/10, [EU:C:2012:319](#)).

23] Απόφαση του Δικαστηρίου της 26ης Φεβρουαρίου 2013, *Åkerberg Fransson* (C-617/10, [EU:C:2013:105](#)).

Η σώρευση διώξεων και κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα δεν πρέπει, εξάλλου, να υπερβαίνει, όπως επιτάσσει η αρχή της αναλογικότητας, τα κατάλληλα και αναγκαία όρια για την υλοποίηση των επιδιωκόμενων σκοπών. Ως προς την καταλληλότητα του μέτρου, όταν υφίσταται επιλογή μεταξύ περισσοτέρων μέτρων, πρέπει να προκρίνεται το λιγότερο καταναγκαστικό μέτρο και τα μειονεκτήματα τα οποία αυτό συνεπάγεται να μην είναι δυσανάλογα προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς. Ως προς την αναγκαιότητα του μέτρου, είναι απαραίτητο η εθνική ρύθμιση να θέτει σαφείς και ακριβείς κανόνες που να παρέχουν στον πολίτη τη δυνατότητα να προβλέψει για ποιες πράξεις και παραλείψεις μπορεί να ισχύει μια τέτοια σώρευση. Επιπροσθέτως, η εθνική ρύθμιση απαιτείται να διασφαλίζει ότι τα βάρη τα οποία συνεπάγεται η σώρευση για τους ενδιαφερομένους περιορίζονται μόνο σε ό,τι είναι απολύτως αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού που επιδιώκεται. Για να πληρούται η ως άνω απαίτηση πρέπει η εθνική ρύθμιση, αφενός, να περιέχει κανόνες συντονισμού των διαδικασιών ώστε τα πρόσθετα αυτά βάρη να περιορίζονται μόνο στο απολύτως αναγκαίο, και, αφετέρου, να προβλέπει κανόνες οι οποίοι να εγγυώνται ότι η αυστηρότητα της συνολικής κύρωσης που επιβάλλεται αντιστοιχεί στη σοβαρότητα της διαπραχθείσας παράβασης. Απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να ελέγξει αν συντρέχουν αυτές οι προϋποθέσεις και να εκτιμήσει αν η εθνική ρύθμιση, όπως εφαρμόζεται συγκεκριμένα στην πράξη, είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας.

Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι οι προϋποθέσεις από τις οποίες τα άρθρα 50 και 52, παράγραφος 1, του Χάρτη εξαρτούν την ενδεχόμενη σώρευση των ποινικών διώξεων και κυρώσεων με τις διοικητικές διώξεις και τις διοικητικές κυρώσεις ποινικού χαρακτήρα εξασφαλίζουν ένα επίπεδο προστασίας της αρχής *ne bis in idem* που δεν υπολείπεται εκείνου το οποίο κατοχυρώνεται με το άρθρο 4 του πρωτοκόλλου 7 της ΕΣΔΑ, όπως ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ, το οποίο διευκρίνισε, σε πρόσφατη νομολογία του ²⁴, ότι χωρεί σώρευση μόνον εφόσον υπάρχει αρκούντως στενός ουσιαστικός και χρονικός σύνδεσμος μεταξύ των επίμαχων διαδικασιών.

Βάσει των ανωτέρω σκέψεων, το Δικαστήριο διαπίστωσε, με την απόφαση *Menci*, ότι η επίδικη εθνική ρύθμιση, η οποία επιτρέπει να κινηθεί ποινική δίωξη για μη καταβολή ΦΠΑ και μετά την επιβολή διοικητικής κύρωσης ποινικού χαρακτήρα, διασφαλίζει ότι η σώρευση αυτή δεν υπερβαίνει το απολύτως αναγκαίο μέτρο, ιδίως επειδή επιφυλάσσει την άσκηση ποινικής δίωξης μόνο σε σοβαρές περιπτώσεις, όπου τα ποσά του ΦΠΑ που δεν καταβλήθηκαν είναι υψηλά.

Αντιθέτως, στην υπόθεση *Garlsson Real Estate κ.λπ.*, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η επίδικη εθνική ρύθμιση, η οποία επέτρεπε τη συνέχιση διαδικασίας για την επιβολή διοικητικού προστίμου ποινικού χαρακτήρα λόγω χειραγώγησης της αγοράς, ενώ υφίστατο ήδη ποινική καταδίκη, δεν ήταν σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας. Τούτο διότι, με την ποινική καταδίκη, η πράξη έχει ήδη τιμωρηθεί με τρόπο αποτελεσματικό, αναλογικό και αποτρεπτικό. Επιπλέον, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι το συμπέρασμα αυτό δεν αναιρείται από το γεγονός ότι η ποινή μπορεί να διαγραφεί σε μεταγενέστερο χρόνο, λόγω άρσης του αξιοποίνου με αμνήστευση.

Στην υπόθεση *Di Puma και Zecca*, το ζήτημα ήταν αν αντιβαίνει στην οδηγία 2003/6, όπως ερμηνεύεται σε συνδυασμό με το άρθρο 50 του Χάρτη, εθνική ρύθμιση η οποία επεκτείνει στη διαδικασία για την επιβολή διοικητικού προστίμου την ισχύ του δεδικασμένου των πραγματικών διαπιστώσεων που έγιναν στο πλαίσιο ποινικής δίκης. Ως εκ τούτου, η εθνική αυτή ρύθμιση δεν επέτρεπε τη συνέχιση της διοικητικής διαδικασίας κατόπιν της έκδοσης αθωωτικής απόφασης ποινικού δικαστηρίου, ενώ η οδηγία 2003/6 επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να προβλέπουν αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις για τις περιπτώσεις παραβίασης της απαγόρευσης κατάχρησης εμπιστευτικών πληροφοριών. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, λαμβανομένης υπόψη της σημασίας που έχει η αρχή του δεδικασμένου, τόσο στην έννομη τάξη της Ένωσης όσο και στις έννομες τάξεις των κρατών μελών, η ρύθμιση αυτή δεν ήταν

24| Βλ. την απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Νοεμβρίου 2016, Α και Β κατά Νορβηγίας, CE:ECHR:2016:1115JUD002413011 § 132.

αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης. Πέραν τούτου, σε περίπτωση που υπάρχει αμετάκλητη απόφαση ποινικού δικαστηρίου με την οποία έχει διαπιστωθεί ότι δεν συνέτρεχαν τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος, η συνέχιση της διοικητικής διαδικασίας για την επιβολή προστίμου ποινικού χαρακτήρα δεν θα συμβιβαζόταν με την αρχή ne bis in idem. Πράγματι, η συνέχιση μιας τέτοιας διαδικασίας θα υπερέβαινε προδήλως τα αναγκαία όρια για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, επί τη ευκαιρία, ότι η προστασία την οποία παρέχει η αρχή ne bis in idem καλύπτει και την περίπτωση όπου ο ενδιαφερόμενος έχει αθωωθεί με αμετάκλητη απόφαση.

III. Ιθαγένεια της Ένωσης

Πολλές είναι οι αξιοσημείωτες αποφάσεις σχετικά με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Επτά αποφάσεις αφορούν το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών της οικογένειάς τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, δυνάμει τόσο των άρθρων 20 και 21 ΣΛΕΕ όσο και της οδηγίας 2004/38²⁵. Δύο άλλες αποφάσεις εστιάζουν στις διαδικασίες έκδοσης των πολιτών της Ένωσης.

1. Περιορισμός του δικαιώματος διαμονής ενός πολίτη της Ένωσης και των μελών της οικογένειάς του

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, **B και Vomero** (C-316/16 και C-424/16, [EU:C:2018:256](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έδωσε διευκρινίσεις αναφορικά με την αναγνώριση της ενισχυμένης προστασίας κατά της απέλασης από το έδαφος κράτους μέλους, που προβλέπεται στο άρθρο 28, παράγραφος 3, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/38.

Η πρώτη υπόθεση αφορούσε Έλληνα υπήκοο, γεννηθέντα το 1989, ο οποίος το 1993, μετά τον χωρισμό των γονέων του, εγκαταστάθηκε με τη μητέρα του, που έχει τόσο την ελληνική όσο και τη γερμανική ιθαγένεια, στη Γερμανία, όπου είχε δικαίωμα μόνιμης διαμονής κατά την έννοια του άρθρου 16 της οδηγίας 2004/38. Το 2013 καταδικάστηκε σε κάθειρξη πέντε ετών και οκτώ μηνών, ποινή την οποία άρχισε να εκτίει στις 12 Απριλίου 2013. Το 2014 η αρμόδια γερμανική αρχή εξέδωσε απόφαση με την οποία διαπίστωσε ότι αυτός είχε απολέσει το δικαίωμα εισόδου και διαμονής στη Γερμανία και τον διέταξε να εγκαταλείψει την επικράτεια εντός μηνός. Η δεύτερη υπόθεση αφορούσε Ιταλό υπήκοο, εγκατεστημένο στο Ηνωμένο Βασίλειο ήδη από το 1985. Μεταξύ των ετών 1987 και 1999, εκδόθηκαν εις βάρος του πλείονες καταδικαστικές αποφάσεις ποινικών δικαστηρίων, χωρίς όμως να φυλακιστεί ποτέ. Το 2002 καταδικάστηκε σε κάθειρξη οκτώ ετών για ανθρωποκτονία. Αποφυλακίστηκε τον Ιούλιο του 2006. Το 2007 η αρμόδια βρετανική αρχή διέταξε την απέλασή του.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι το άρθρο 28, παράγραφος 3, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/38 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η αναγνώριση της προστασίας κατά της απέλασης, την οποία παρέχει η εν λόγω διάταξη, προϋποθέτει ότι ο ενδιαφερόμενος έχει δικαίωμα μόνιμης διαμονής κατά την έννοια του άρθρου 16 και του άρθρου 28, παράγραφος 2, της ίδιας οδηγίας. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, ως προς το ζήτημα αυτό, ότι η οδηγία 2004/38 προβλέπει μια σταδιακή ενίσχυση της

25] Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ 2004, L 158, σ. 77).

προστασίας κατά της απέλασης, συνδεδεμένη με τον βαθμό ενσωμάτωσης που έχει επιτύχει ο ενδιαφερόμενος πολίτης της Ένωσης στο κράτος μέλος υποδοχής. Έτσι, ενώ ο πολίτης ο οποίος έχει αποκτήσει δικαίωμα μόνιμης διαμονής επιτρέπεται να απελαθεί για «σοβαρούς λόγους δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας», ο πολίτης που έχει διαμείνει στο κράτος μέλος κατά τα δέκα προηγούμενα έτη είναι δυνατό να απελαθεί μόνο για «επιτακτικούς λόγους δημόσιας ασφάλειας». Επομένως, ένας πολίτης της Ένωσης απολαύει της ενισχυμένης προστασίας που συνδέεται με τη δεκαετή διαμονή στο κράτος μέλος υποδοχής μόνον εφόσον πληροί προηγουμένως την προϋπόθεση για την αναγνώριση του χαμηλότερου επιπέδου προστασίας, δηλαδή εφόσον έχει δικαίωμα μόνιμης διαμονής κατόπιν αδιάλειπτης νόμιμης πενταετούς διαμονής του στο συγκεκριμένο κράτος μέλος.

Το Δικαστήριο πρόσθεσε ακόμη ότι η δεκαετής περίοδος διαμονής που απαιτείται για να ισχύσει η ενισχυμένη προστασία του άρθρου 28, παράγραφος 3, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/38 πρέπει να υπολογίζεται με αναδρομή στο παρελθόν, με σημείο αφετηρίας την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης απέλασης του ενδιαφερομένου, και πρέπει, κατ' αρχήν, να είναι συνεχής. Επ' αυτού, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι οι περίοδοι φυλάκισης μπορούν, αυτές καθ' εαυτές και ανεξαρτήτως των διαστημάτων απουσίας από το κράτος μέλος υποδοχής, να συνεπάγονται, κατά περίπτωση, διάρρηξη του δεσμού με το κράτος αυτό και διακοπή της εκεί διαμονής. Εντούτοις, το γεγονός και μόνον ότι ένα πρόσωπο τέθηκε υπό κράτηση από τις εθνικές αρχές δεν πρέπει να θεωρείται ότι διαρρηγνύει αυτομάτως τους δεσμούς τους οποίους είχε δημιουργήσει το πρόσωπο αυτό με το αντίστοιχο κράτος και τη συνέχεια της εκεί διαμονής του. Κατά συνέπεια, σε περίπτωση πολίτη της Ένωσης ο οποίος εκτίει στερητική της ελευθερίας ποινή και εις βάρος του οποίου εκδίδεται απόφαση απέλασης, η προϋπόθεση να έχει «διαμείνει κατά τα προηγούμενα δέκα έτη στο κράτος μέλος υποδοχής», όπως προβλέπεται στην προαναφερθείσα διάταξη, μπορεί να γίνει δεκτό ότι πληρούται εφόσον η συνολική εκτίμηση της κατάστασης του ενδιαφερομένου, λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων παραγόντων, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, παρά την κράτησή του, δεν έχουν διαρραγεί οι δεσμοί ενσωμάτωσης που τον συνδέουν με το κράτος μέλος υποδοχής. Στους ως άνω παράγοντες συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, η ένταση των δεσμών ενσωμάτωσης που είχαν δημιουργηθεί με το κράτος μέλος υποδοχής προτού ο ενδιαφερόμενος τεθεί υπό κράτηση, η φύση και οι όλες περιστάσεις του αδικήματος λόγω του οποίου αυτός στερήθηκε την ελευθερία του, καθώς και η συμπεριφορά του κατά τη διάρκεια της περιόδου κράτησης.

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της 2ας Μαΐου 2018, **Κ. και Η. Φ. (Δικαίωμα διαμονής και ισχυρισμοί περί εγκλημάτων πολέμου)** (C-331/16 και C-366/16, [EU:C:2018:296](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε επίσης το ζήτημα αν συνάδει με το άρθρο 27, παράγραφος 2, της οδηγίας 2004/38 η επιβολή περιορισμού στην ελεύθερη διαμονή πολίτη της Ένωσης ή μέλους της οικογένειάς του, όταν υπάρχουν υπόνοιες για συμμετοχή του, κατά το παρελθόν, σε εγκλήματα πολέμου.

Η πρώτη υπόθεση αφορούσε άτομο το οποίο έχει την κροατική ιθαγένεια και την ιθαγένεια της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, διέμενε στις Κάτω Χώρες από το 2001 και κηρύχθηκε ανεπιθύμητο στην ολλανδική επικράτεια το 2015, με την αιτιολογία ότι ήταν ένοχο πράξεων που εμπίπτουν στο άρθρο 1, τμήμα ΣΤ', στοιχείο α', της Σύμβασης της Γενεύης ²⁶, καθώςον τελούσε εν γνώσει εγκλημάτων πολέμου και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας διαπραχθέντων από ειδικές μονάδες του βοσνιακού στρατού και είχε μάλιστα και το ίδιο μετάρχει προσωπικά στα εγκλήματα αυτά. Η δεύτερη υπόθεση αφορούσε Αφγανό υπήκοο, ο οποίος έφθασε στις Κάτω Χώρες το 2000, μετεγκαταστάθηκε στο Βέλγιο το 2011, αλλά οι αιτήσεις του για χορήγηση άδειας

26] Σύμβαση για το καθεστώς των προσφύγων, η οποία υπεγράφη στη Γενεύη στις 28 Ιουλίου 1951 [*Recueil des traités des Nations unies*, τόμος 189, σ. 150, αριθ. 2545 (1954)]. Το άρθρο 1, τμήμα ΣΤ', της Σύμβασης αυτής ορίζει τα εξής:

«Αι διατάξεις της Σύμβασης ταύτης δεν εφαρμόζονται επί προσώπων διά τα οποία υπάρχουν σοβαροί λόγοι να πιστευθεί τις ότι: α) έχουν διαπράξει εγκλήματα κατά της ειρήνης, έγκλημα πολέμου ή έγκλημα κατά της ανθρωπότητας εν τη εννοία των διεθνών συμφωνιών αίτινες συνήφθησαν επί σκοπώ αντιμετώπισεως των αδικημάτων τούτων [...]»

διαμονής απορρίφθηκαν τόσο στις Κάτω Χώρες όσο και στο Βέλγιο, με την αιτιολογία ότι είχε διαπράξει εγκλήματα πολέμου κατά την έννοια του άρθρου 1, τμήμα ΣΤ', στοιχείο α', της Σύμβασης της Γενεύης. Σε αμφότερες τις υποθέσεις, οι επίμαχες διοικητικές αποφάσεις προσβλήθηκαν δικαστικώς.

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι από το άρθρο 27, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38 καθίσταται σαφές ότι τα κράτη μέλη μπορούν να λαμβάνουν μέτρα που περιορίζουν την ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής ενός πολίτη της Ένωσης ή μέλους της οικογένειάς του, ανεξαρτήτως ιθαγένειας, μεταξύ άλλων για λόγους δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας. Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο περιορισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής ενός πολίτη της Ένωσης ή ενός υπηκόου τρίτης χώρας που είναι μέλος της οικογένειας του πολίτη αυτού, εις βάρος του οποίου έχει στο παρελθόν εκδοθεί απόφαση περί αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα βάσει του άρθρου 1, τμήμα ΣΤ, της Σύμβασης της Γενεύης ή του άρθρου 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2011/95²⁷, μπορεί να συνιστά «μέτρο δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας» κατά την έννοια του άρθρου 27, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2004/38. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, ωστόσο, ότι τα μέτρα που δικαιολογούνται από λόγους δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας είναι δυνατό να λαμβάνονται μόνον εφόσον διαπιστώνεται, κατόπιν κατά περίπτωση εξέτασης από τις αρμόδιες εθνικές αρχές, ότι η ατομική συμπεριφορά του ενδιαφερομένου εγκυμονεί, στον παρόντα χρόνο, πραγματικό και αρκούντως σοβαρό κίνδυνο για θεμελιώδες συμφέρον της κοινωνίας. Συνεπώς, όταν το πρόσωπο αυτό ζητεί τη χορήγηση δικαιώματος διαμονής στο έδαφος κράτους μέλους και, κατά το παρελθόν, έχει εκδοθεί εις βάρος του απόφαση περί αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα βάσει είτε της προαναφερθείσας διάταξης της Σύμβασης για το καθεστώς του πρόσφυγα είτε του άρθρου 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2011/95, δεν επιτρέπεται οι αρμόδιες αρχές του αντίστοιχου κράτους μέλους να θεωρήσουν αυτομάτως ότι η παρουσία και μόνον του προσώπου αυτού στην επικράτειά τους συνιστά, ανεξαρτήτως αν συντρέχει κίνδυνος υποτροπής ή όχι, πραγματική, ενεστώσα και αρκούντως σοβαρή απειλή για θεμελιώδες συμφέρον της κοινωνίας, ικανή να δικαιολογήσει τη λήψη μέτρων δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας.

Πράγματι, όπως υπογράμμισε το Δικαστήριο, η διαπίστωση ότι υφίσταται τέτοια απειλή πρέπει να βασίζεται σε εκτίμηση, από τις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους υποδοχής, της προσωπικής συμπεριφοράς του ενδιαφερομένου, λαμβανομένων υπόψη των διαπιστώσεων που περιέχονται στην απόφαση περί αποκλεισμού του από το καθεστώς του πρόσφυγα και των στοιχείων επί των οποίων αυτή στηρίζεται, ιδίως, της φύσης και της σοβαρότητας των εγκλημάτων ή των πράξεων που του προσάπτονται, του επιπέδου της ατομικής του συμμετοχής σε αυτά, της συνδρομής, ενδεχομένως, λόγων άρσης του αξιόποινου, καθώς και της ύπαρξης ή μη ποινικής καταδίκης. Κατά τη σφαιρική αυτή εκτίμηση, πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη το χρονικό διάστημα το οποίο μεσολάβησε από τη φερόμενη τέλεση των εγκλημάτων ή των πράξεων, καθώς και η μεταγενέστερη συμπεριφορά του εν λόγω ατόμου, ιδίως δε το κατά πόσον η συμπεριφορά του καταδεικνύει ότι εμμένει στην προσβολή των θεμελιωδών αξιών που κατοχυρώνονται στα άρθρα 2 και 3 ΣΕΕ, κατά τρόπο που θα μπορούσε να διαταράξει την ηρεμία και τη σωματική ασφάλεια του πληθυσμού. Το γεγονός και μόνον ότι η προγενέστερη συμπεριφορά του ατόμου αυτού εντάσσεται στο συγκεκριμένο ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο της χώρας καταγωγής του, το οποίο δεν είναι πιθανό να επαναληφθεί στο κράτος μέλος υποδοχής, δεν εμποδίζει την ως άνω διαπίστωση.

27| Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (ΕΕ 2011, L 337, σ. 9).

Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, οι αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους υποδοχής οφείλουν επιπλέον να σταθμίσουν, αφενός, την απειλή την οποία συνιστά η προσωπική συμπεριφορά του ενδιαφερομένου για τα θεμελιώδη συμφέροντα της κοινωνίας και, αφετέρου, την προστασία των δικαιωμάτων που οι πολίτες της Ένωσης και τα μέλη της οικογένειάς τους αντλούν από την οδηγία.

2. Παράγωγο δικαίωμα διαμονής υπηκόων τρίτης χώρας που είναι μέλη της οικογένειας πολίτη της Ένωσης

Πέντε σχετικές αποφάσεις χρήζουν ιδιαίτερης μνείας. Η μία εξ αυτών είναι η απόφαση **Coman κ.λπ.** (C-673/16, [EU:C:2018:385](#)), η οποία παρουσιάστηκε ήδη λεπτομερώς υπό τον τίτλο II «Θεμελιώδη δικαιώματα».

Στις 8 Μαΐου 2018, με την απόφαση **Κ. Α. κ.λπ. (Οικογενειακή επανένωση στο Βέλγιο)** (C-82/16, [EU:C:2018:308](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποσαφήνισε ζητήματα αναφορικά με το παράγωγο δικαίωμα διαμονής το οποίο μπορούν να επικαλεστούν, βάσει του άρθρου 20 ΣΛΕΕ, υπήκοοι τρίτης χώρας, μέλη της οικογένειας πολίτη της Ένωσης που ουδέποτε έχει ασκήσει το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας. Η υπόθεση της κύριας δίκης αφορούσε διάφορες περιπτώσεις υπηκόων τρίτων χωρών, οι οποίοι είχαν υποβάλει αιτήσεις χορήγησης άδειας διαμονής με σκοπό την οικογενειακή επανένωση, υπό την ιδιότητα του συντηρούμενου κατιόντος Βέλγου υπηκόου, του γονέα ανήλικου τέκνου που έχει τη βελγική ιθαγένεια και του κατά νόμον συννοικούντος συντρόφου, ευρισκόμενου σε σταθερή σχέση με Βέλγο υπήκοο. Οι αιτήσεις αυτές δεν ελήφθησαν καν υπόψη, με την αιτιολογία ότι εις βάρος των ενδιαφερομένων είχαν εκδοθεί αποφάσεις απαγόρευσης εισόδου στην επικράτεια οι οποίες εξακολουθούσαν να ισχύουν, σε ορισμένες δε περιπτώσεις οι αποφάσεις δικαιολογούνταν για λόγους απειλής της δημόσιας τάξης.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, πρώτον, ότι το άρθρο 20 ΣΛΕΕ δεν επιτρέπει πρακτική κράτους μέλους η οποία συνίσταται στο να μη λαμβάνονται υπόψη τέτοιες αιτήσεις για τον λόγο και μόνον ότι έχει εκδοθεί εις βάρος του αιτούντος υπηκόου τρίτης χώρας απόφαση απαγόρευσης εισόδου του στην επικράτεια, χωρίς να εξετάζεται αν υφίσταται μεταξύ του πολίτη της Ένωσης και του αιτούντος τέτοια σχέση εξάρτησης, ώστε, σε περίπτωση που δεν αναγνωριστεί παράγωγο δικαίωμα διαμονής στον αιτούντα, ο πολίτης της Ένωσης θα αναγκαστεί εκ των πραγμάτων να εγκαταλείψει το έδαφος της Ένωσης προκειμένου να συνοδεύσει το μέλος της οικογένειάς του στη χώρα καταγωγής του και θα στερηθεί, ως εκ τούτου, τη δυνατότητα να ασκήσει στην πράξη, κατά το ουσιώδες μέρος τους, τα δικαιώματα που του παρέχει η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε, δεύτερον, υπό ποιες περιστάσεις μπορεί να υπάρχει σχέση εξάρτησης υπό την ανωτέρω έννοια. Το Δικαστήριο τόνισε επ' αυτού ότι, σε αντίθεση με τους ανηλίκους (ιδίως μικρής ηλικίας παιδιά), ένας ενήλικας είναι, κατ' αρχήν, σε θέση να ζει ανεξάρτητα από τα μέλη της οικογένειάς του. Επομένως, όταν ο πολίτης της Ένωσης είναι ενήλικος, μια σχέση εξάρτησης, ικανή να δικαιολογήσει την αναγνώριση του παράγωγου δικαιώματος διαμονής στον αιτούντα υπήκοο τρίτης χώρας, είναι νοητή μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις στις οποίες, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των σχετικών περιστάσεων, ο ενδιαφερόμενος επ' ουδενί μπορεί να απομακρυνθεί από το μέλος της οικογένειάς του από το οποίο εξαρτάται. Αντιθέτως, όταν ο πολίτης της Ένωσης είναι ανήλικος, η εκτίμηση της ύπαρξης μιας τέτοιας σχέσης εξάρτησης πρέπει να στηρίζεται στη συνεκτίμηση, προς το υπέρτερο συμφέρον του τέκνου, όλων των περιστάσεων της συγκεκριμένης περίπτωσης, ιδίως δε της ηλικίας του παιδιού, της σωματικής και συναισθηματικής του ανάπτυξης, της έντασης του συναισθηματικού του δεσμού με καθέναν από τους γονείς του, καθώς και του κινδύνου που θα συνεπαγόταν για την ισορροπία του ο αποχωρισμός του από τον γονέα υπήκοο τρίτης χώρας.

Τρίτον, το Δικαστήριο επισήμανε, στο πλαίσιο της υπόθεσης της κύριας δίκης, ότι ορισμένα στοιχεία δεν ασκούν επιρροή για την αναγνώριση παράγωγου δικαιώματος διαμονής στον αιτούντα υπήκοο τρίτης χώρας. Έτσι, είναι άνευ σημασίας ότι η σχέση εξάρτησης την οποία επικαλείται ο υπήκοος τρίτης χώρας γεννήθηκε μετά την εις βάρος του έκδοση απόφασης απαγόρευσης εισόδου στην επικράτεια. Δεν έχει επίσης σημασία ότι η απόφαση απαγόρευσης εισόδου στην επικράτεια έχει καταστεί απρόσβλητη κατά το χρονικό σημείο στο οποίο ο υπήκοος τρίτης χώρας υποβάλλει την αίτηση χορήγησης άδειας διαμονής για λόγους οικογενειακής επανένωσης, ούτε ότι η απόφαση αυτή δικαιολογείται από τη μη συμμόρφωση με υποχρέωση επιστροφής. Εξάλλου, όταν η ως άνω απόφαση θεμελιώνεται σε λόγους δημόσιας τάξης, τούτο δεν σημαίνει αυτομάτως ότι, για τους ίδιους λόγους, επιβάλλεται να μην αναγνωριστεί παράγωγο δικαίωμα διαμονής. Η απόρριψη της αίτησης για χορήγηση άδειας διαμονής πρέπει να είναι απόρροια συγκεκριμένης εκτίμησης του συνόλου των περιστάσεων της εκάστοτε περίπτωσης και δικαιολογείται μόνον εφόσον, υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας, του υπέρτερου συμφέροντος του τέκνου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, προκύπτει ότι ο ενδιαφερόμενος συνιστά πραγματική, ενεστώσα και αρκούντως σοβαρή απειλή για τη δημόσια τάξη.

Τέταρτον, το Δικαστήριο έκρινε ότι, κατά την οδηγία 2008/115²⁸, όταν έχει ήδη εκδοθεί και εξακολουθεί να ισχύει εις βάρος υπηκόου τρίτης χώρας απόφαση επιστροφής συνοδευόμενη από απαγόρευση εισόδου του στην επικράτεια, δεν επιτρέπεται να εκδοθεί νέα απόφαση επιστροφής χωρίς να ληφθούν υπόψη οι περιστάσεις της οικογενειακής του ζωής και, ιδίως, το συμφέρον του ανηλίκου τέκνου του, αν ο ενδιαφερόμενος έχει αναφερθεί σε αυτές με την αίτηση χορήγησης άδειας διαμονής την οποία έχει υποβάλει για λόγους οικογενειακής επανένωσης μετά την επιβολή της απαγόρευσης εισόδου του στην επικράτεια, εκτός αν ο ενδιαφερόμενος είχε τη δυνατότητα να επικαλεσθεί τα στοιχεία αυτά σε προγενέστερο χρονικό σημείο.

Σε δύο άλλες υποθέσεις, το Δικαστήριο κλήθηκε εκ νέου να αποφανθεί επί του παράγωγου δικαιώματος διαμονής το οποίο μπορούν να επικαλεστούν οι υπήκοοι τρίτης χώρας, υπό την ιδιότητα του μέλους της οικογένειας πολίτη της Ένωσης που διαμένει στο κράτος μέλος της ιθαγένειάς του. Η απόφαση της 27ης Ιουνίου 2018, *Altiner και Ravn* (C-230/17, [EU:C:2018:497](#)), αφορούσε αίτηση χορήγησης άδειας διαμονής υποβληθείσα στη Δανία από Τούρκο ανήλικο ως μέλος της οικογένειας της Δανής συζύγου του πατέρα του, κατόπιν της επιστροφής του ζεύγους στη Δανία μετά από περίπου διετή διαμονή στη Σουηδία. Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 12ης Ιουλίου 2018, *Banger* (C-89/17, [EU:C:2018:570](#)), η Νοτιοαφρικανή σύντροφος υπηκόου του Ηνωμένου Βασιλείου ζήτησε να της χορηγηθεί άδεια διαμονής στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά την επιστροφή τους εκεί, ύστερα από διαμονή μερικών ετών στις Κάτω Χώρες.

Η οδηγία 2004/38 -δεν είχε εφαρμογή σε καμία από τις δύο υποθέσεις, δεδομένου ότι διέπει αποκλειστικώς τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολίτη της Ένωσης σε άλλα κράτη μέλη πλην εκείνου της ιθαγένειάς του και δεν είναι δυνατό να λειτουργήσει ως βάση για την αναγνώριση παράγωγου δικαιώματος διαμονής υπέρ υπηκόων τρίτης χώρας, μελών της οικογένειας πολίτη της Ένωσης, στο κράτος μέλος της ιθαγένειας του τελευταίου. Τέτοιο παράγωγο δικαίωμα διαμονής μπορεί παρά ταύτα, στην περίπτωση αυτή, να θεμελιωθεί στο άρθρο 21, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Συνεπώς, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η οδηγία 2004/38, μολονότι δεν καλύπτει την περίπτωση επιστροφής πολίτη της Ένωσης στο κράτος μέλος της ιθαγένειάς του, πρέπει να εφαρμόζεται κατ' αναλογίαν και σε αυτήν.

Στηριζόμενο λοιπόν στην οδηγία 2004/38, το Δικαστήριο εξέτασε, στην υπόθεση *Altiner και Ravn*, την ειδική προϋπόθεση του δανικού δικαίου, σύμφωνα με την οποία η είσοδος στην επικράτεια υπηκόου τρίτης χώρας, μέλους της οικογένειας πολίτη που επιστρέφει στη Δανία αφότου άσκησε το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας, ή η υποβολή αίτησης για τη χορήγηση άδειας διαμονής πρέπει να αποτελούν «φυσική

28| Οδηγία 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών (ΕΕ 2008, L 348, σ. 98).

προέκταση» της επιστροφής του εν λόγω πολίτη σε αυτό το κράτος μέλος. Στην προκειμένη περίπτωση, οι δανικές αρχές είχαν απορρίψει την αίτηση του Τούρκου υιού του συζύγου της Δανής υπηκόου για χορήγηση άδειας διαμονής, με την αιτιολογία ότι είχε υποβληθεί περίπου εννέα μήνες μετά την επιστροφή του ζεύγους στη Δανία.

Το Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι όταν, στη διάρκεια της πραγματικής διαμονής πολίτη της Ένωσης σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο της ιθαγένειάς του, συνάφθηκαν ή εδραιώθηκαν οικογενειακοί δεσμοί, η πρακτική αποτελεσματικότητα των δικαιωμάτων που αντλεί ο πολίτης της Ένωσης από το άρθρο 21, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ επιτάσσει να μπορεί η οικογενειακή ζωή την οποία αυτός διήγε στο κράτος μέλος υποδοχής να συνεχιστεί, κατόπιν της επιστροφής του στο κράτος μέλος της ιθαγένειάς του, διά της παροχής παράγωγου δικαιώματος διαμονής στο αντίστοιχο μέλος της οικογένειάς του. Εξάλλου, βάσει της οδηγίας 2004/38, το παράγωγο δικαίωμα διαμονής το οποίο αναγνωρίζεται στα μέλη της οικογένειας πολίτη της Ένωσης δεν εξαρτάται από την προϋπόθεση ότι οφείλουν να τον ακολουθήσουν στο οικείο κράτος μέλος εντός ορισμένης προθεσμίας από τη δική του είσοδο σε αυτό.

Εντούτοις, για την παροχή παράγωγου δικαιώματος διαμονής βάσει του άρθρου 21, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, οι αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους της ιθαγένειας του πολίτη της Ένωσης έχουν το δικαίωμα να ελέγχουν ότι οι οικογενειακοί αυτοί δεσμοί δεν είχαν διακοπεί πριν από την είσοδο του υπηκόου τρίτης χώρας στην εθνική επικράτεια. Επ' αυτού, το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος μπορεί να λάβει υπόψη, ως απλή ένδειξη, το γεγονός ότι το μέλος της οικογένειας εισήλθε στην εθνική επικράτεια μετά την παρέλευση σημαντικού χρονικού διαστήματος από την επιστροφή του πολίτη της Ένωσης. Οι αρμόδιες αρχές υποχρεούνται πάντως, στο πλαίσιο σφαιρικής εκτίμησης, να λάβουν υπόψη και άλλα κρίσιμα στοιχεία, από τα οποία μπορεί να συνάγεται ότι, παρά το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της επιστροφής του πολίτη της Ένωσης και της εισόδου του μέλους της οικογένειάς του στο κράτος μέλος της καταγωγής του πολίτη, οι οικογενειακοί δεσμοί οι οποίοι συνάφθηκαν ή εδραιώθηκαν στο κράτος μέλος υποδοχής δεν έπαυσαν να υπάρχουν.

Με την απόφαση της 12ης Ιουλίου 2018, *Banger*, το Δικαστήριο έκρινε ότι το κράτος μέλος της ιθαγένειας ενός πολίτη της Ένωσης δεν οφείλει μεν να αναγνωρίσει δικαίωμα εισόδου και διαμονής στον μη καταχωρισμένο σύντροφο, υπήκοο τρίτης χώρας, με τον οποίο ο πολίτης της Ένωσης έχει σταθερή σχέση, είναι όμως υποχρεωμένο να διευκολύνει τη χορήγηση άδειας διαμονής σε αυτόν.

Το Δικαστήριο τόνισε ότι υπήκοος τρίτης χώρας ο οποίος έχει δεόντως αποδεδειγμένη σταθερή σχέση με πολίτη της Ένωσης που έκανε χρήση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας και επιστρέφει στο κράτος μέλος της ιθαγένειάς του για να διαμείνει εκεί δεν πρέπει, κατά την επιστροφή του εν λόγω πολίτη σε αυτό το κράτος μέλος, να τύχει λιγότερο ευνοϊκής μεταχείρισης από εκείνη που επιφυλάσσει η οδηγία 2004/38 στον υπήκοο τρίτης χώρας ο οποίος έχει σταθερή σχέση, δεόντως αποδεδειγμένη, με πολίτη της Ένωσης που ασκεί το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας σε κράτη μέλη άλλα από εκείνο του οποίου έχει την ιθαγένεια. Ειδικότερα, το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο β', της ως άνω οδηγίας ορίζει, όσον αφορά τον σύντροφο που διατηρεί τέτοια σχέση με πολίτη της Ένωσης, ότι το κράτος μέλος υποδοχής «διευκολύνει», σύμφωνα με την εθνική του νομοθεσία, την είσοδο και τη διαμονή του συντρόφου. Ως εκ τούτου, αν δεν εφαρμοζόταν κατ' αναλογίαν η οδηγία 2004/38, ο πολίτης της Ένωσης θα αποτρεπόταν από το να εγκαταλείψει το κράτος μέλος της ιθαγένειάς του προκειμένου να ασκήσει, δυνάμει του άρθρου 21, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, το δικαίωμα διαμονής σε άλλο κράτος μέλος, καθώς δεν θα είχε τη βεβαιότητα ότι θα μπορέσει να συνεχίσει στο κράτος μέλος καταγωγής του την οικογενειακή ζωή που θα έχει αναπτυχθεί ή εδραιωθεί, με τον υπήκοο τρίτης χώρας, στο κράτος μέλος υποδοχής, στη διάρκεια της πραγματικής του διαμονής εκεί.

Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι τα κράτη μέλη πρέπει να παρέχουν στον σύντροφο πολίτη της Ένωσης τη δυνατότητα να ζητήσει να εκδοθεί επί της αίτησής του απόφαση που να βασίζεται σε εις βάθος εξέταση της προσωπικής του κατάστασης και να είναι, σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης, αιτιολογημένη. Κατά

την εξέταση αυτή, απόκειται στην αρμόδια αρχή να λάβει υπόψη διάφορους παράγοντες που ενδέχεται να είναι κρίσιμοι ανάλογα με την περίπτωση. Τα κράτη μέλη, μολονότι διαθέτουν ευρεία διακριτική ευχέρεια ως προς την επιλογή των παραγόντων που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, οφείλουν ωστόσο να μεριμνούν ώστε η νομοθεσία τους να περιλαμβάνει κριτήρια τα οποία να συνάδουν με τη συνήθη έννοια του ρήματος «διευκολύνει», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο β', της οδηγίας 2004/38, και να μην στερούν από τη διάταξη αυτή την πρακτική της αποτελεσματικότητας. Επιπλέον, είναι απαραίτητο οι υπήκοοι τρίτων χωρών να έχουν στη διάθεσή τους ένδικο βοήθημα με το οποίο να μπορούν να προσβάλουν την απορριπτική απόφαση επί της αίτησής τους για χορήγηση άδειας διαμονής, δεδομένου ότι οι διατάξεις της οδηγίας 2004/38 πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τις επιταγές που απορρέουν από το άρθρο 47 του Χάρτη. Στο πλαίσιο αυτό, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να ελέγξει αν η εθνική νομοθεσία και η εφαρμογή της παρέμειναν εντός των ορίων της διακριτικής ευχέρειας που χαράσσει η προαναφερθείσα οδηγία και, πιο συγκεκριμένα, αν η απορριπτική απόφαση στηρίζεται σε επαρκώς στέρεα βάση και αν τηρήθηκαν οι διαδικαστικές εγγυήσεις ²⁹.

Τέλος, με την απόφαση της 27ης Ιουνίου 2018, **Diallo** (C-246/17, [EU:C:2018:499](#)), το Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις ως προς την προθεσμία εντός της οποίας πρέπει να εκδοθεί και να κοινοποιηθεί, βάσει του άρθρου 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38, η απόφαση σχετικά με τη χορήγηση άδειας διαμονής σε μέλος της οικογένειας πολίτη της Ένωσης, καθώς ως προς τις συνέπειες τυχόν υπέρβασης της προβλεπόμενης προθεσμίας. Στην υπόθεση αυτή, υπήκοος Γουινέας υπέβαλε, ως ανιών τέκνου που έχει την ολλανδική ιθαγένεια και κατοικεί στο Βέλγιο, αίτηση για να του χορηγηθεί άδεια διαμονής υπό την ιδιότητα του μέλους της οικογένειας πολίτη της Ένωσης. Οι βελγικές αρχές απέρριψαν την αίτησή του και του κοινοποίησαν την απόφασή τους έξι μήνες και εννέα ημέρες μετά την κατάθεση της αίτησης. Κατόπιν της δικαστικής ακύρωσης της απόφασης αυτής λόγω έλλειψης αιτιολογίας, οι βελγικές αρχές εξέδωσαν νέα απορριπτική απόφαση, περίπου ένα έτος μετά την υποβολή της αίτησης. Σύμφωνα με νομολογία των εθνικών δικαστηρίων, η οποία, κατά το βελγικό Δημόσιο, είχε εφαρμογή στην προκειμένη περίπτωση, εφόσον δεν υφίσταται ειδική ρύθμιση του δικαίου της Ένωσης σε σχέση με το ζήτημα αυτό, οι διοικητικές αρχές διέθεταν, κατόπιν της δικαστικής ακύρωσης της αρχικής τους απόφασης, νέα εξαμήνη προθεσμία, κατά την έννοια του άρθρου 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38, προκειμένου να απαντήσουν στην αίτηση. Ο ενδιαφερόμενος προσέβαλε την απόφαση αυτή, προβάλλοντας ως επιχείρημα ότι η παροχή στην αρμόδια εθνική αρχή νέας εξαμήνης προθεσμίας, κατόπιν της ακύρωσης της πρώτης απόφασης, στερεί από το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38 την πρακτική του αποτελεσματικότητας.

Το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι, εντός της αποκλειστικής προθεσμίας των έξι μηνών από την κατάθεση της αίτησης για χορήγηση άδειας διαμονής, την οποία τάσσει το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38, οι αρμόδιες εθνικές αρχές υποχρεούνται να εξετάσουν την αίτηση, να λάβουν απόφαση, να κοινοποιήσουν την απόφαση αυτή –είτε είναι θετική είτε είναι αρνητική– και να χορηγήσουν, ενδεχομένως, την άδεια διαμονής στον αιτούντα. Όσον αφορά τις συνέπειες της υπέρβασης της εξαμήνης αυτής προθεσμίας, το Δικαστήριο επισήμανε ότι δεν επιτρέπεται να χορηγείται άδεια διαμονής σε υπήκοο τρίτης χώρας ο οποίος δεν πληροί τις σχετικές προϋποθέσεις της οδηγίας 2004/38. Υπό τις συνθήκες αυτές, μολονότι μια εθνική νομοθεσία μπορεί κάλλιστα να προβλέπει ότι η σιωπή της αρμόδιας διοικητικής αρχής για χρονικό διάστημα έξι μηνών από την ημερομηνία κατάθεσης της αίτησης ισοδυναμεί με απορριπτική απόφαση, το ίδιο το γράμμα της οδηγίας 2004/38 αποκλείει, αντιθέτως, να ισοδυναμεί η σιωπή αυτή με απόφαση περί αποδοχής. Επομένως, δεν είναι δυνατό να επιβάλλεται στις αρμόδιες εθνικές αρχές η υποχρέωση, σε περίπτωση που παρέρχεται η εξαμήνη προθεσμία, να χορηγούν αυτοδικαίως άδεια

²⁹ Στο ίδιο πλαίσιο, αξίζει να σημειωθεί και η απόφαση **Coman κ.λπ.** (C-673/16, [EU:C:2018:385](#)), η οποία παρουσιάζεται υπό τον τίτλο II.3.1 «Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής». Στην υπόθεση εκείνη το Δικαστήριο αποφάνθηκε επίσης επί του παράγωγου δικαιώματος διαμονής το οποίο μπορεί να επικαλεστεί, βάσει του άρθρου 21 ΣΛΕΕ, υπήκοος τρίτης χώρας ως σύζυγος πολίτη της Ένωσης, σε περίπτωση που πρόκειται για ζεύγος ομόφυλων.

διαμονής σε μέλος της οικογένειας πολίτη της Ένωσης, χωρίς να πιστοποιούν προηγουμένως ότι ο ενδιαφερόμενος πληροί όντως τις απαιτούμενες προϋποθέσεις ώστε να διαμείνει στο κράτος μέλος υποδοχής σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης.

Τέλος, αναφορικά με τα αποτελέσματα της δικαστικής ακύρωσης των απορριπτικών αποφάσεων επί αιτήσεων χορήγησης άδειας διαμονής, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, όταν συμβαίνει αυτό, οι αρχές οφείλουν να λάβουν απόφαση εντός εύλογου χρονικού διαστήματος, το οποίο πάντως δεν πρέπει να υπερβαίνει σε διάρκεια την προθεσμία του άρθρου 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38. Πράγματι, αντιβαίνει τόσο στην αρχή της αποτελεσματικότητας όσο και στον σύμφυτο με την οδηγία 2004/38 σκοπό της ταχείας διεκπεραίωσης των διαδικασιών το να διαθέτουν αυτομάτως οι εθνικές αρχές νέα εξάμηνη προθεσμία μετά τη δικαστική ακύρωση μιας πρώτης απορριπτικής απόφασης επί αίτησης για χορήγηση άδειας διαμονής. Το Δικαστήριο υπογράμμισε, ως προς το σημείο αυτό, ότι μια τέτοια αυτόματη έναρξη νέας εξάμηνης προθεσμίας θα καθιστούσε υπερβολικά δυσχερή την άσκηση του δικαιώματος του μέλους της οικογένειας πολίτη της Ένωσης να ληφθεί απόφαση επί της αίτησής του για χορήγηση άδειας διαμονής.

3. Έκδοση πολίτη της Ένωσης προς τρίτο κράτος

Στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις **Pisciotti** (C-191/16, [EU:C:2018:222](#)) και **Raugevicius** (C-247/17, [EU:C:2018:898](#)) στις 10 Απριλίου 2018 και στις 13 Νοεμβρίου 2018 αντιστοίχως, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου κλήθηκε να εξετάσει αν οι αρχές της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας και της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής των πολιτών της Ένωσης επιτάσσουν να εφαρμόζεται και υπέρ των υπηκόων των άλλων κρατών μελών ο κανόνας του κράτους διαμονής περί απαγόρευσης της έκδοσης των ημεδαπών. Το ζήτημα αυτό τέθηκε, στη μεν υπόθεση *Pisciotti*, στο πλαίσιο της εφαρμογής συμφωνίας σχετικά με την έκδοση, συναφθείσας μεταξύ της Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής³⁰ (στο εξής: Συμφωνία ΕΕ-ΗΠΑ), στη δε υπόθεση *Raugevicius*, σε σχέση με την εκτέλεση ποινής στερητικής της ελευθερίας, κατόπιν αίτησης από τρίτο κράτος με το οποίο ουδέποτε είχε συναφθεί ανάλογη συμφωνία.

Στην υπόθεση *Pisciotti*, ο ενδιαφερόμενος, Ιταλός υπήκοος, κατηγορήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής για συμμετοχή σε αντίθετες προς τους κανόνες του ανταγωνισμού πρακτικές στον τομέα της πώλησης θαλάσσιων σωλήνων. Συνελήφθη στη Γερμανία κατά την ενδιάμεση στάση της πτήσης του από τη Νιγηρία προς την Ιταλία. Βάσει της Συμφωνίας ΕΕ-ΗΠΑ, εκδόθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου, ακολούθως, καταδικάστηκε. Ο R. Pisciotti άσκησε αγωγή κατά του γερμανικού Δημοσίου ζητώντας χρηματική ικανοποίηση. Κατά την άποψή του, η Γερμανία παραβίασε το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, τη γενική αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων, στον βαθμό που δεν εφάρμοσε στην περίπτωσή του την προβλεπόμενη από τον Grundgesetz (γερμανικό Θεμελιώδη Νόμο) απαγόρευση έκδοσης η οποία ισχύει για όλους τους Γερμανούς υπηκόους.

Παραπέμποντας στη δική του απόφαση *Petruhhin*³¹, το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, καίτοι οι κανόνες που διέπουν την έκδοση άπτονται της αρμοδιότητας των κρατών μελών εφόσον δεν υπάρχει συμφωνία η οποία να ρυθμίζει την έκδοση, στις περιπτώσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 18 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με τις διατάξεις της Συνθήκης ΛΕΕ για την ιθαγένεια της Ένωσης, περιλαμβάνεται και η άσκηση της ελευθερίας κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 21 ΣΛΕΕ. Κατά συνέπεια, αν πολίτης της Ένωσης για τον οποίο έχει

30| Συμφωνία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής σχετικά με την έκδοση, της 25ης Ιουνίου 2003 (ΕΕ 2003, L 181, σ. 27).

31| Απόφαση του Δικαστηρίου της 6ης Σεπτεμβρίου 2016, *Petruhhin* (C-182/15, [EU:C:2016:630](#)).

υποβληθεί αίτηση έκδοσης προς τις Ηνωμένες Πολιτείες συλληφθεί, με σκοπό την ενδεχόμενη εκτέλεση της αίτησης αυτής, σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο της ιθαγένειάς του, η περίπτωση του εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης εφόσον άσκησε το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας εντός της Ένωσης και η έκδοσή του ζητήθηκε στο πλαίσιο της Συμφωνίας ΕΕ-ΗΠΑ.

Αφού παρατήρησε επ' αυτού ότι δεν αντιβαίνει στη Συμφωνία ΕΕ-ΗΠΑ να προβλέπει η διμερής συμφωνία Γερμανίας-ΗΠΑ ότι η Γερμανία έχει την ευχέρεια να μην εκδίδει τους ημεδαπούς, το Δικαστήριο τόνισε ότι το κράτος μέλος πρέπει να ασκεί την ευχέρειά του αυτή σύμφωνα με το πρωτογενές δίκαιο και, πιο συγκεκριμένα, με τους κανόνες της Συνθήκης ΛΕΕ σχετικά με την ίση μεταχείριση και την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών της Ένωσης. Υπό την οπτική αυτή, το Δικαστήριο έκρινε ότι η άνιση μεταχείριση που συνίσταται στο ότι επιτρέπεται η έκδοση πολίτη της Ένωσης, υπηκόου άλλου κράτους μέλους από εκείνο προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση, ενώ απαγορεύεται η έκδοση ημεδαπών από το τελευταίο, συνεπάγεται περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας, κατά την έννοια του άρθρου 21 ΣΛΕΕ. Ένας τέτοιος περιορισμός πρέπει να στηρίζεται σε αντικειμενικούς λόγους και να είναι ανάλογος προς θεμιτώς επιδιωκόμενο σκοπό. Γίνεται δεκτό συναφώς ότι ο σκοπός της αποτροπής του κινδύνου ατιμωρησίας προσώπων που έχουν τελέσει ποινικό αδίκημα είναι θεμιτός κατά το δίκαιο της Ένωσης.

Όσον αφορά την απαίτηση της αναλογικότητας, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η λύση η οποία δόθηκε με την απόφαση *Petruhhin*, υπό περιστάσεις που χαρακτηρίζονταν από την απουσία διεθνούς συμφωνίας, μπορούσε να εφαρμοστεί και στην προκειμένη περίπτωση, όπου η Συμφωνία ΕΕ-ΗΠΑ παρέχει στο κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνθηκε η αίτηση την ευχέρεια να μην εκδίδει τους ημεδαπούς. Έτσι, όταν απευθύνεται στο συγκεκριμένο κράτος μέλος αίτηση έκδοσης υπηκόου άλλου κράτους μέλους, το πρώτο οφείλει να ενημερώσει το δεύτερο και, ενδεχομένως, αν του ζητηθεί από το κράτος μέλος της ιθαγένειας, να του παραδώσει τον πολίτη, σύμφωνα με τις διατάξεις της απόφασης-πλαίσιου 2002/584³², υπό την προϋπόθεση ότι το κράτος μέλος της ιθαγένειας έχει δικαιοδοσία, βάσει του εθνικού του δικαίου, να ασκήσει δίωξη κατά του προσώπου αυτού για πράξεις που έχουν τελεστεί στην αλλοδαπή. Λαμβανομένων λοιπόν υπόψη των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης αυτής, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα άρθρα 18 και 21 ΣΛΕΕ πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν απαγορεύουν στο κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνεται αίτηση έκδοσης να διακρίνει, βάσει κανόνα του συνταγματικού του δικαίου, μεταξύ των δικών του υπηκόων και των υπηκόων των άλλων κρατών μελών και να επιτρέπει την έκδοση των αλλοδαπών αλλά όχι των ημεδαπών, εφόσον έχει παράσχει προηγουμένως στις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους της ιθαγένειας του ενδιαφερόμενου πολίτη τη δυνατότητα να ζητήσουν την έκδοσή του στο πλαίσιο ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και το τελευταίο αυτό κράτος μέλος δεν έχει λάβει κανένα σχετικό μέτρο.

Το Δικαστήριο εφάρμοσε τη νομολογία *Petruhhin* και με την απόφαση *Raugevicius*, η οποία εκδόθηκε στις 13 Νοεμβρίου 2018 και αφορούσε αίτηση έκδοσης για την εκτέλεση ποινής, ελλείψει κανόνων του δικαίου της Ένωσης που να ρυθμίζουν την έκδοση υπηκόων των κρατών μελών προς τη Ρωσία. Στην προκειμένη περίπτωση, υποβλήθηκε από τις ρωσικές προς τις φινλανδικές αρχές αίτηση έκδοσης πολίτη που έχει τη λιθουανική και τη ρωσική ιθαγένεια, προκειμένου να εκτελεστεί η ποινή τετραετούς φυλάκισης η οποία του είχε επιβληθεί. Το φινλανδικό δίκαιο απαγορεύει την έκδοση εκτός Ένωσης μόνον ως προς τους ημεδαπούς, αλλά ο ενδιαφερόμενος αντιτάχθηκε στην έκδοση επειδή ζούσε από μακρού στη Φινλανδία και ήταν πατέρας δύο τέκνων, τα οποία είχαν τη φινλανδική ιθαγένεια και διέμεναν σε αυτό το κράτος μέλος. Το φινλανδικό δικαστήριο από το οποίο ζητήθηκε να γνωμοδοτήσει επί του ζητήματος αν υφίστατο νομικό κώλυμα για την έκδοση διερωτήθηκε, μεταξύ άλλων, αν οι αρχές που έθεσε το Δικαστήριο με την απόφαση *Petruhhin* ίσχυαν και σε περίπτωση υποβολής αίτησης έκδοσης προκειμένου να εκτελεστεί ποινή.

32| Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών (ΕΕ 2002, L 190, σ. 1).

Όπως και στην υπόθεση *Pisciotti*, το Δικαστήριο έκρινε ότι η άνιση μεταχείριση που συνίσταται στο ότι επιτρέπεται η έκδοση πολίτη της Ένωσης, υπηκόου άλλου κράτους μέλους από εκείνο προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση, ενώ απαγορεύεται η έκδοση ημεδαπών από το τελευταίο, συνεπάγεται περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας, κατά την έννοια του άρθρου 21 ΣΛΕΕ, ο οποίος μπορεί να δικαιολογηθεί μόνον εφόσον στηρίζεται σε αντικειμενικούς λόγους και είναι ανάλογος προς τον σκοπό που θεμιτώς επιδιώκεται από το εθνικό δίκαιο. Με δεδομένο ότι η έκδοση εξυπηρετεί τον σκοπό της αποτροπής του κινδύνου ατιμωρησίας, το Δικαστήριο επισήμανε ακολούθως ότι, όταν κράτος μέλος δεν εκδίδει τους ημεδαπούς προς εκτέλεση ποινής, τούτο αντισταθμίζεται εν γένει από μηχανισμούς που παρέχουν τη δυνατότητα να εκτίσουν οι δικοί του υπήκοοι τις ποινές τους στην εθνική επικράτεια. Καθόσον το φινλανδικό δίκαιο προβλέπει τέτοια δυνατότητα, το Δικαστήριο εξέτασε κατά πόσον υπήρχαν εναλλακτικά μέτρα, αντί της έκδοσης υπηκόου άλλου κράτους μέλους, τα οποία θα έθιγαν λιγότερο το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας του τελευταίου.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε επ' αυτού ότι μολονότι τα κράτη μέλη, ελλείψει κανόνων του δικαίου της Ένωσης που να διέπουν την έκδοση υπηκόων των κρατών μελών στη Ρωσία, διατηρούν την αρμοδιότητα να θεσπίζουν τέτοιους κανόνες, εντούτοις οφείλουν να ασκούν την αρμοδιότητα αυτή τηρώντας το δίκαιο της Ένωσης, ιδίως δε τα άρθρα 18 και 21 ΣΛΕΕ. Δεδομένου ότι οι υπήκοοι του κράτους μέλους προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση έκδοσης και οι υπήκοοι άλλων κρατών μελών οι οποίοι είναι μόνιμοι κάτοικοι του εν λόγω κράτους μέλους και έχουν, ως εκ τούτου, αποδεδειγμένα ενσωματωθεί σε ορισμένο βαθμό στην κοινωνία του βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση, το τελευταίο είναι υποχρεωμένο να επιφυλάσσει σε αυτούς τους αλλοδαπούς την ίδια μεταχείριση που επιφυλάσσει και στους ημεδαπούς σε θέματα έκδοσης. Επομένως, υπό τέτοιες συνθήκες, ο πολίτης της Ένωσης πρέπει να έχει τη δυνατότητα να επικαλεστεί την απαγόρευση έκδοσης που ισχύει για τους ημεδαπούς και να μπορεί, υπό τους ίδιους όρους με αυτούς, να εκτίσει την ποινή του στο κράτος προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση έκδοσης.

Τέλος, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση έκδοσης, σε περίπτωση που προτίθεται να εκδώσει υπήκοο άλλου κράτους μέλους ο οποίος δεν διαμένει μόνιμα στο έδαφός του, υποχρεούται να ελέγξει μήπως η έκδοση θίγει τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, και ειδικότερα στο άρθρο 19.

IV. Θεσμικές διατάξεις

Με την απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 2018, **Γαλλία κατά Κοινοβουλίου (Άσκηση της δημοσιονομικής εξουσίας)** (C-73/17, [EU:C:2018:787](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο μπορεί να ασκεί μέρος των δημοσιονομικών εξουσιών του στις Βρυξέλλες, αντί του Στρασβούργου, εφόσον το επιβάλλουν οι επιταγές που συνδέονται με την εύρυθμη λειτουργία της διαδικασίας του προϋπολογισμού. Στην υπόθεση αυτή, η Γαλλική Δημοκρατία, υποστηριζόμενη από το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου, ζήτησε από το Δικαστήριο να ακυρώσει διάφορες πράξεις του Κοινοβουλίου σχετικές με την έγκριση του γενικού προϋπολογισμού της Ένωσης για το οικονομικό έτος 2017, διότι είχαν εκδοθεί στη διάρκεια της περιόδου πρόσθετης συνόδου της ολομέλειας στις Βρυξέλλες. Κατά τη Γαλλική Δημοκρατία, σύμφωνα με το άρθρο μόνο, στοιχείο α', του πρωτοκόλλου για την έδρα των θεσμικών οργάνων³³, το Κοινοβούλιο υπέχει την υποχρέωση να ασκεί τη δημοσιονομική εξουσία στη διάρκεια των περιόδων τακτικής συνόδου της ολομέλειας στο Στρασβούργο.

33] Πρωτόκολλο (αριθ. 6) για τον καθορισμό της έδρας των θεσμικών οργάνων και ορισμένων λοιπών οργάνων, οργανισμών και υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως έχει προσαρτηθεί στις Συνθήκες ΕΕ, ΛΕΕ και ΕΚΑΕ (ΕΕ 2008, C 115, σ. 265).

Με την απόφασή του, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το Κοινοβούλιο δεσμεύεται να τηρεί, κατά την άσκηση των δημοσιονομικών εξουσιών που του ανατίθενται, τις Συνθήκες και τις πράξεις οι οποίες εκδίδονται βάσει αυτών.

Πρώτον, το θεσμικό αυτό όργανο οφείλει να τηρεί το πρωτόκολλο για την έδρα των θεσμικών οργάνων, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των Συνθηκών.

Δεύτερον, το Κοινοβούλιο είναι υποχρεωμένο να τηρεί τις δήλες ημέρες και τις προθεσμίες που τάσσουν οι Συνθήκες για την άσκηση των δημοσιονομικών του εξουσιών από την ολομέλειά του, ώστε να διασφαλίζεται η έγκριση του ετήσιου προϋπολογισμού πριν από το τέλος του έτους που προηγείται του επίμαχου οικονομικού έτους. Έτσι, σε περίπτωση που το Κοινοβούλιο δεν μπορέσει, σε δεύτερη ανάγνωση, να λάβει θέση επί του κοινού σχεδίου για τον ετήσιο προϋπολογισμό εντός της προθεσμίας δεκατεσσάρων ημερών του άρθρου 314, παράγραφος 6, ΣΛΕΕ και σε περίπτωση που το Συμβούλιο απορρίψει το σχέδιο αυτό εντός της ίδιας προθεσμίας, η δημοσιονομική διαδικασία πρέπει να επαναληφθεί εξ αρχής και το Κοινοβούλιο δεν θα έχει την ευχέρεια, την οποία του παρέχει το άρθρο 314, παράγραφος 7, στοιχείο δ', ΣΛΕΕ, να αποφασίσει μόνο του για την έγκριση του προϋπολογισμού. Επιπλέον, αν το Κοινοβούλιο δεν λάβει απόφαση, επιτρέπεται στο Συμβούλιο να εγκρίνει μόνο του το κοινό σχέδιο ετήσιου προϋπολογισμού. Είναι λοιπόν ιδιαίτερα σημαντικό για τη διαφάνεια και τη δημοκρατική νομιμοποίηση της δράσης της Ένωσης να λαμβάνει η ολομέλεια του Κοινοβουλίου θέση επί του σχεδίου αυτού.

Τρίτον, το πρωτόκολλο για την έδρα των θεσμικών οργάνων και οι διατάξεις της Συνθήκης οι οποίες ρυθμίζουν τη δημοσιονομική διαδικασία έχουν την ίδια νομική ισχύ. Συνεπώς, οι απαιτήσεις που απορρέουν από το πρώτο δεν θα πρέπει, αυτές καθ' εαυτές, να υπερισχύουν εκείνων που απορρέουν από τις δεύτερες, ούτε το αντίστροφο. Η εφαρμογή τους πρέπει να γίνεται κατά περίπτωση και να διέπεται από το πνεύμα του αναγκαίου συγκερασμού και της δίκαιης εξισορρόπησης των απαιτήσεων αυτών. Ως εκ τούτου, μολονότι το Κοινοβούλιο υποχρεούται να ασκεί τις δημοσιονομικές εξουσίες του στη διάρκεια μιας περιόδου τακτικής συνόδου της ολομέλειας στο Στρασβούργο, εντούτοις η υποχρέωση αυτή, η οποία πηγάζει από το πρωτόκολλο για την έδρα των θεσμικών οργάνων, δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να συζητηθεί και να ψηφιστεί ο ετήσιος προϋπολογισμός στη διάρκεια μιας περιόδου πρόσθετης συνόδου της ολομέλειας στις Βρυξέλλες, εφόσον το επιτάσσει η εύρυθμη διεξαγωγή της δημοσιονομικής διαδικασίας. Εναπόκειται στο Κοινοβούλιο να προχωρήσει σε αυτό τον συγκερασμό, σε σχέση με τον οποίο διαθέτει εξουσία εκτίμησης που απορρέει από τις επιταγές της εύρυθμης διεξαγωγής της δημοσιονομικής διαδικασίας.

Κατά συνέπεια, ο έλεγχος του Δικαστηρίου περιορίζεται αποκλειστικώς στο ζήτημα αν το Κοινοβούλιο, ασκώντας μέρος των δημοσιονομικών εξουσιών του στη διάρκεια μιας περιόδου πρόσθετης συνόδου της ολομέλειας, υπέπεσε, από την άποψη αυτή, σε σφάλματα εκτίμησης. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το Κοινοβούλιο δεν υπέπεσε σε σφάλμα εκτίμησης εγγράφοντας τη συζήτηση και την ψηφοφορία επί του κοινού σχεδίου ετήσιου προϋπολογισμού της Ένωσης για το οικονομικό έτος 2017 στην ημερήσια διάταξη των συνεδριάσεων της περιόδου πρόσθετης συνόδου της ολομέλειας που πραγματοποιήθηκαν στις 30 Νοεμβρίου και 1 Δεκεμβρίου 2016 στις Βρυξέλλες. Επίσης, κατά το Δικαστήριο, ο Πρόεδρος του Κοινοβουλίου δεν υπέπεσε σε σφάλμα εκτίμησης διαπιστώνοντας, στη διάρκεια της ίδιας συνεδρίασης της ολομέλειας στις Βρυξέλλες, ότι ο ετήσιος προϋπολογισμός της Ένωσης για το οικονομικό έτος 2017 είχε εγκριθεί οριστικώς.

V. Δίκαιο της Ένωσης και εθνικό δίκαιο

Με την απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, **Smith** (C-122/17, [EU:C:2018:631](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι εθνικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται διαφορές μεταξύ ιδιωτών και διαπιστώνει, αφενός, ότι ρυθμίσεις του εσωτερικού του δικαίου αντιβαίνουν σε διάταξη της οδηγίας 90/232³⁴ η οποία πληροί όλες τις απαιτούμενες προϋποθέσεις για την παραγωγή άμεσου αποτελέσματος και, αφετέρου, ότι είναι αδύνατη η σύμφωνη ερμηνεία τους με τη συγκεκριμένη διάταξη δεν οφείλει, αποκλειστικώς βάσει του δικαίου της Ένωσης, να αφήσει ανεφάρμοστες ούτε τις ως άνω εθνικές ρυθμίσεις ούτε ρήτρα που περιέχεται, σύμφωνα με αυτές, σε ασφαλιστική σύμβαση.

Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο κλήθηκε να αποσαφηνίσει τις συνέπειες της απόφασής του στην υπόθεση **Farrell**³⁵, όπου είχε κρίνει αντίθετες προς το άρθρο 1 της οδηγίας 90/232 εθνικές διατάξεις που απέκλειαν από την υποχρεωτική ασφαλιστική κάλυψη των αυτοκινήτων οχημάτων τους επιβαίνοντες σε μηχανοκίνητο όχημα στους οποίους δεν έχουν διατεθεί σταθερά καθίσματα, και είχε διαπιστώσει ότι το εν λόγω άρθρο 1 πληροί όλες τις απαιτούμενες προϋποθέσεις προκειμένου να παράγει άμεσο αποτέλεσμα. Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο διερωτήθηκε ποιες υποχρεώσεις υπέχει από το δίκαιο της Ένωσης ένα εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφορές μεταξύ ιδιωτών, σε περίπτωση που η εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία είναι προδήλως ασύμβατη προς τις διατάξεις οδηγίας.

Υπενθυμίζοντας την πάγια νομολογία του σύμφωνα με την οποία μια οδηγία δεν μπορεί καθ' εαυτήν να γεννά υποχρεώσεις εις βάρος ιδιώτη και επομένως δεν χωρεί επίκλησή της εις βάρος του, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το εθνικό δικαστήριο οφείλει να αφήσει ανεφάρμοστη εθνική διάταξη που αντιβαίνει σε οδηγία μόνον εφόσον γίνεται επίκληση της οδηγίας αυτής έναντι κράτους μέλους, των διοικητικών του οργάνων, περιλαμβανομένων των αποκεντρωμένων αρχών, ή των οργανισμών και φορέων οι οποίοι είτε υπόκεινται στην εποπτεία ή τον έλεγχο του κράτους είτε είναι επιφορτισμένοι με την εκπλήρωση αποστολής δημοσίου συμφέροντος και διαθέτουν, προς τούτο, εξαιρετικές εξουσίες σε σχέση με τις απορρέουσες από τους κανόνες που ισχύουν στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Επέκταση στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών της δυνατότητας επίκλησης διάταξης οδηγίας που δεν έχει μεταφερθεί καθόλου ή έχει μεταφερθεί πλημμελώς στην εσωτερική έννομη τάξη νοείται μόνον εφόσον αυτή η διάταξη της οδηγίας εξειδικεύει κάποια γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης. Σε μια τέτοια περίπτωση, δεν είναι η οδηγία που εξειδικεύει τη γενική αρχή, αλλά η ίδια η γενική αρχή εκείνη που παρέχει στους ιδιώτες δικαίωμα το οποίο, αφενός, μπορούν να επικαλεστούν καθ' εαυτό και, αφετέρου, συνεπάγεται υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων, ακόμη και σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών, να μην εφαρμόσουν τυχόν αντίθετες προς την αρχή αυτή εθνικές διατάξεις, αν εκτιμούν ότι αδυνατούν να εξασφαλίσουν τη σύμφωνη ερμηνεία τους.

Εν προκειμένω, η οδηγία 90/232, προβλέποντας στο άρθρο 1 ότι η ασφάλιση αστικής ευθύνης σε σχέση με την κυκλοφορία του επίμαχου οχήματος πρέπει να καλύπτει υποχρεωτικώς τις σωματικές βλάβες όλων των επιβατών, πλην του οδηγού, οι οποίες προκύπτουν από την κυκλοφορία του, δεν εξειδικεύει κάποια γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης. Συνεπώς, δεν χωρεί απευθείας επίκληση της προαναφερθείσας διάταξης σε διαφορά μεταξύ ιδιωτών, σε περίπτωση που αυτή δεν έχει μεταφερθεί καθόλου ή έχει μεταφερθεί πλημμελώς στην εσωτερική έννομη τάξη³⁶.

34] Τρίτη οδηγία 90/232/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 14ης Μαΐου 1990, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την ασφάλιση αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων (ΕΕ 1990, L 129, σ. 33).

35] Απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Απριλίου 2007, **Farrell** (C-356/05, [EU:C:2007:229](#)).

36] Σε σχέση με την ίδια οδηγία, αξιοσημείωτη είναι και η απόφαση **Juliana** (C-80/17, [EU:C:2018:661](#)), η οποία παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XIV.6 «Ασφάλιση αυτοκινήτων».

Με την απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2018, **Minister for Justice and Equality και Commissioner of An Garda Síochána** (C-378/17, [EU:C:2018:979](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έδωσε διευκρινίσεις ως προς το ζήτημα αν εθνικό όργανο που έχει συσταθεί με νόμο προς τον σκοπό της διασφάλισης της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης σε συγκεκριμένο τομέα πρέπει να έχει την ευχέρεια να αφήσει ανεφάρμοστο κανόνα του εθνικού δικαίου αντίθετο προς το δίκαιο της Ένωσης. Αντικείμενο της υπόθεσης της κύριας δίκης ήταν ο καθορισμός ανωτάτου ορίου ηλικίας για την πρόσληψη στις ιρλανδικές αστυνομικές δυνάμεις και ετίθετο το ερώτημα κατά πόσον συνέτρεχε, εξ αυτού του λόγου, περίπτωση διάκρισης, απαγορευόμενης τόσο από την οδηγία 2000/78 ³⁷ όσο και από τις ιρλανδικές νομοθετικές διατάξεις για τη μεταφορά της οδηγίας στην εθνική έννομη τάξη. Κατά το ιρλανδικό δίκαιο, μολονότι ο έλεγχος της τήρησης των υποχρεώσεων που απορρέουν από την οδηγία 2000/78 έχει ανατεθεί στη Workplace Relations Commission (επιτροπή για τις σχέσεις στον χώρο εργασίας, πρώην «Δικαστήριο για θέματα ισότητας»), το High Court είναι αποκλειστικώς αρμόδιο να αποφαινεται επί αιτήματος με το οποίο ζητείται να μείνει ανεφάρμοστη ή να κηρυχθεί ανίσχυρη διάταξη του εθνικού δικαίου αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης.

Κατόπιν προδικαστικής παραπομπής από το Ανώτατο Δικαστήριο της Ιρλανδίας, το οποίο διατηρούσε αμφιβολίες περί της συμβατότητας ενός τέτοιου περιορισμού με το δίκαιο της Ένωσης, το Δικαστήριο υπογράμμισε κατ' αρχάς ότι πρέπει να γίνεται διάκριση ανάμεσα στην εξουσία που έχει ένα όργανο να αφήσει ανεφάρμοστη, σε συγκεκριμένη περίπτωση, διάταξη του εθνικού δικαίου αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης και στην εξουσία ακύρωσης μιας τέτοιας διάταξης, που έχει ως ευρύτερο αποτέλεσμα την πλήρη εξαφάνισή της. Μολονότι απόκειται στα κράτη μέλη να ορίζουν ποια δικαστήρια είναι αρμόδια να ελέγχουν το κύρος εθνικής διάταξης, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, αντιθέτως, τα όργανα τα οποία είναι επιφορτισμένα με την εφαρμογή των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης έχουν την υποχρέωση να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των διατάξεων αυτών, αφήνοντας εν ανάγκη, αυτεπαγγέλτως, ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη εθνική διάταξη, χωρίς να υποχρεούνται να ζητούν ή να αναμένουν την προηγούμενη κατάργησή της διά της νομοθετικής οδού είτε δια οιασδήποτε άλλης συνταγματικώς προβλεπόμενης διαδικασίας. Πράγματι, η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης επιβάλλει όχι μόνο στα δικαστήρια αλλά σε όλα τα όργανα του κράτους μέλους να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων της Ένωσης.

Συνακόλουθα, το Δικαστήριο έκρινε ότι, αν ένα όργανο όπως η επιτροπή για τις σχέσεις στον χώρο εργασίας, που έχει επιφορτισθεί με την αποστολή να μεριμνά, μεταξύ άλλων, για την εκπλήρωση και την τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την εφαρμογή της οδηγίας 2000/78, δεν είχε τη δυνατότητα να διαπιστώσει ότι εθνική διάταξη είναι αντίθετη προς την εν λόγω οδηγία και, κατά συνέπεια, δεν είχε την εξουσία να αποφασίσει να αφήσει τη διάταξη αυτή ανεφάρμοστη, θα υπονομευόταν η πρακτική αποτελεσματικότητα των κανόνων της Ένωσης σχετικά με την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία. Το ως άνω συμπέρασμα δεν αναιρείται από το γεγονός ότι, εν προκειμένω, το εθνικό δίκαιο παρέχει στους μεν ιδιώτες προσφυγή την οποία μπορούν να ασκήσουν ενώπιον του High Court για να αμφισβητήσουν τη συμβατότητα εθνικής διάταξης με την οδηγία 2000/78, στο δε High Court την ευχέρεια, εφόσον δεχθεί την προσφυγή, να αφήσει ανεφάρμοστη την επίμαχη εθνική διάταξη.

Το Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι το δίκαιο της Ένωσης, και ειδικότερα η αρχή της υπεροχής του, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπει ρύθμιση κράτους μέλους βάσει της οποίας ένα εθνικό όργανο που έχει συσταθεί με νόμο προς τον σκοπό της διασφάλισης της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης σε συγκεκριμένο τομέα δεν είναι αρμόδιο να αποφασίσει να αφήσει ανεφάρμοστο εθνικό κανόνα δικαίου αντίθετο προς το δίκαιο της Ένωσης.

37| Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ 2000, L 303, σ. 16).

VI. Μέσα ένδικης προστασίας βάσει του δικαίου της Ένωσης³⁸

1. Προδικαστική παραπομπή

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει αναφορά σε δύο αποφάσεις σχετικές με το παραδεκτό των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως και σε μία υπόθεση η οποία αφορά την υποχρέωση των δικαστηρίων που αποφαινόμενοι σε τελευταίο βαθμό να υποβάλλουν στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα δυνάμει του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

Με την απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, **Georgsmarienhütte** (C-135/16, [EU:C:2018:582](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποφασήνισε περαιτέρω την επονομαζόμενη «νομολογία TWD»³⁹ (απόφαση της 9ης Μαρτίου 1994, **TWD Textilwerke Deggendorf**, C-188/92, [EU:C:1994:90](#)). Αποφάνθηκε λοιπόν επί του παραδεκτού αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως σχετικής με το κύρος απόφασης της Επιτροπής με την οποία κηρύχθηκε παράνομη μια κρατική ενίσχυση, στην περίπτωση όπου ο διάδικος που επικαλέστηκε την ακυρότητα της απόφασης της Επιτροπής ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου δεν είχε μεν ασκήσει προσφυγή ακυρώσεως κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, ενώ είχε την απαιτούμενη ενεργητική νομιμοποίηση βάσει του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, πλην όμως δεν αποκλειόταν, εκ πρώτης όψεως, το ενδεχόμενο η προσφυγή ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου να ασκήθηκε εντός της προθεσμίας του άρθρου 263, έκτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

Η υπόθεση αναγόταν στη θέσπιση, το 2012, του γερμανικού νόμου για την προώθηση της ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές. Ο νόμος αυτός έθετε ανώτατο όριο σε μια επιβάρυνση (στο εξής: επιβάρυνση EEG) για τις ενεργοβόρες επιχειρήσεις (στο εξής: ΕΕΠ). Έτσι, οι ΕΕΠ, που είναι μεγάλοι καταναλωτές ηλεκτρικής ενέργειας, μπορούσαν να περιορίσουν το ενεργειακό τους κόστος και να διατηρήσουν τη διεθνή ανταγωνιστικότητά τους. Με την απόφαση 2015/1585⁴⁰, η Επιτροπή χαρακτήρισε το ανώτατο αυτό όριο στην επιβάρυνση EEG ως κρατική ενίσχυση ασύμβατη προς την εσωτερική αγορά και διέταξε τη Γερμανία να προχωρήσει στην ανάκτησή της από τις ΕΕΠ. Τέσσερις ΕΕΠ επικαλέστηκαν κατ' ουσίαν την ακυρότητα της επίδικης απόφασης της Επιτροπής, στο πλαίσιο των προσφυγών τις οποίες άσκησαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου κατά των αποφάσεων περί ανάκλησης του ανωτάτου ορίου που είχε εφαρμοστεί υπέρ τους. Το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε, κατόπιν τούτου, να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα σχετικά με το κύρος της απόφασης της Επιτροπής.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, ιδίως για λόγους ασφάλειας δικαίου, ο δικαιούχος κρατικής ενίσχυσης που έχει αποτελέσει αντικείμενο απόφασης της Επιτροπής με μοναδικό άμεσο αποδέκτη το κράτος μέλος του εν λόγω δικαιούχου, ο οποίος μπορούσε, πέραν πάσης αμφιβολίας, να προσβάλει την απόφαση της

38] Στον τομέα αυτό πρέπει να γίνει αναφορά, ως προς τη διαδικασία ασφαλιστικών μέτρων, στη διάταξη της 17ης Δεκεμβρίου 2018, **Επιτροπή κατά Πολωνίας** (C-619/18 R, [EU:C:2018:1021](#)), η οποία παρουσιάζεται υπό τον τίτλο II.3.3 «Δικαίωμα πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο».

39] Απόφαση του Δικαστηρίου της 9ης Μαρτίου 1994, **TWD** (C-188/92, [EU:C:1994:90](#)).

40] Απόφαση (ΕΕ) 2015/1585 της Επιτροπής, της 25ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με το καθεστώς ενισχύσεων SA.33995 (2013/C) (πρώην 2013/NN) (που χορήγησε η Γερμανία για τη στήριξη της ηλεκτροπαραγωγής από ανανεώσιμες πηγές και για τους μεγαλύτερους καταναλωτές ενέργειας) (ΕΕ 2015, L 250, σ. 122, στο εξής: επίδικη απόφαση).

Επιτροπής στηριζόμενος στο άρθρο 263 ΣΕΕ, αλλά άφησε να παρέλθει άπρακτη η ανατρεπτική προθεσμία του έκτου εδαφίου του άρθρου αυτού, δεν έχει τη δυνατότητα να αμφισβητήσει τη νομιμότητα της απόφασης της Επιτροπής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων στο πλαίσιο προσφυγής κατά των εθνικών μέτρων εκτέλεσης της ίδιας αυτής απόφασης. Τούτο ισχύει και σε περίπτωση που ο δικαιούχος της ενίσχυσης επικαλείται, ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, την ακυρότητα της απόφασης της Επιτροπής προτού παρέλθει η προθεσμία για την άσκηση προσφυγής κατά της απόφασης αυτής. Όποιος πολίτης προτίθεται να προσβάλει πράξη της Ένωσης και νομιμοποιείται ενεργητικώς πέραν πάσης αμφιβολίας, δυνάμει του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, υποχρεούται να κάνει χρήση του μέσου έννομης προστασίας που προβλέπεται από τη διάταξη αυτή ασκώντας προσφυγή ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου. Το Δικαστήριο τόνισε δε ότι η προσφυγή ακυρώσεως, η οποία συνοδεύεται από τη δυνατότητα άσκησης αναιρέσεως κατά της απόφασης του Γενικού Δικαστηρίου, προσφέρει δικονομικό πλαίσιο ιδιαίτερος κατάλληλο για την εμπειριστατωμένη και κατ' αντιμωλίαν εξέταση πραγματικών και νομικών ζητημάτων, ιδίως σε τεχνικούς και περίπλοκους τομείς όπως αυτός των κρατικών ενισχύσεων.

Κατόπιν των ανωτέρω, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι προσφεύγουσες της κύριας δίκης, μολονότι θα μπορούσαν χωρίς καμία αμφιβολία να ζητήσουν παραδεκτώς την ακύρωση της επίδικης απόφασης δυνάμει του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, δεν άσκησαν προσφυγή ακυρώσεως ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου. Επομένως, δεν επιτρεπόταν να επικαλεστούν την ακυρότητα της απόφασης αυτής προς στήριξη των προσφυγών που άσκησαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου κατά των εθνικών εκτελεστικών της μέτρων. Συνεπώς, δεδομένου ότι το κύρος της επίδικης απόφασης δεν αμφισβητήθηκε νομίμως ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, το Δικαστήριο απέρριψε ως απαράδεκτη την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως.

Στην απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, **Fremoluc** (C-343/17, [EU:C:2018:754](#)), το τέταρτο τμήμα του Δικαστηρίου εξέτασε, στο πλαίσιο μιας διαφοράς της οποίας όλα τα στοιχεία εντοπίζονταν στο εσωτερικό ενός και μόνον κράτους μέλους, το ζήτημα του παραδεκτού της προδικαστικής παραπομπής όταν πρόκειται για αμιγώς εσωτερική υπόθεση. Το ζήτημα ανέκυψε λόγω μιας βελγικής ρύθμισης η οποία αναγνώριζε σε δημόσιο οργανισμό δικαίωμα προαίρεσης επί οικοπέδων για την ανέγερση κοινωνικών κατοικιών και όριζε ότι οι κατοικίες αυτές έπρεπε να διατεθούν κατά προτεραιότητα, είτε με πώληση είτε με εκμίσθωση, σε ιδιώτες που είχαν ισχυρό κοινωνικό, οικονομικό ή κοινωνικοπολιτιστικό δεσμό με το αντίστοιχο τμήμα της επικράτειας. Στη διαφορά της κύριας δίκης, η Fremoluc NV, εταιρία με έδρα το Βέλγιο, είχε συνάψει σύμβαση για να αγοράσει διάφορα οικοπέδα στην επαρχία της Φλαμανδικής Βραβάντης από πωλητές επίσης εγκατεστημένους στο Βέλγιο, υπό την αναβλητική αίρεση ότι δεν θα ασκούνταν τα νόμιμα δικαιώματα προαίρεσης. Παρά ταύτα, ο οργανισμός ο οποίος είναι αρμόδιος για τη χωροταξική και τη στεγαστική πολιτική στην επαρχία αυτή άσκησε εν τέλει τα ως άνω δικαιώματα, αγοράζοντας κάποια οικοπέδα και, εν συνεχεία, μεταπωλώντας τα. Η Fremoluc NV προσέφυγε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, το οποίο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η επίμαχη εθνική ρύθμιση έπρεπε να θεωρηθεί αντίθετη προς τους κανόνες της ελεύθερης κυκλοφορίας.

Το Δικαστήριο παρέπεμψε κατ' αρχάς στη νομολογία του σύμφωνα με την οποία, όταν όλα τα στοιχεία της διαφοράς κύριας δίκης εντοπίζονται στο εσωτερικό ενός και μόνον κράτους μέλους, δεν τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις της Συνθήκης ΛΕΕ ούτε οι πράξεις που έχουν εκδοθεί προς εκτέλεσή τους. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, πάντως, ότι υπάρχουν και περιπτώσεις στις οποίες, ακόμη και ενόψει μιας τέτοιας κατάστασης, μπορεί να παρίσταται αναγκαία, για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης, η ερμηνεία των διατάξεων των Συνθηκών που διέπουν τις θεμελιώδεις ελευθερίες, και άρα να πρέπει να κριθεί παραδεκτή η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως. Απόκειται όμως στο αιτούν δικαστήριο να υποδείξει στο Δικαστήριο, σύμφωνα με το άρθρο 94 του Κανονισμού Διαδικασίας, για ποιον λόγο η διαφορά που εκκρεμεί ενώπιόν του, καίτοι αμιγώς εσωτερικής φύσης, παρουσιάζει κάποιο συνδετικό στοιχείο με τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης για τις θεμελιώδεις ελευθερίες, λόγω του οποίου η ζητούμενη προδικαστική ερμηνεία καθίσταται απαραίτητη για την επίλυση της διαφοράς αυτής. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αναφερόταν απλώς ότι ο επίμαχος στην κύρια δίκη κανόνας προτεραιότητας έθιγε, κατά τα φαινόμενα, τους υπηκόους και τις επιχειρήσεις άλλων κρατών

μελών. Η αίτηση αυτή δεν περιείχε κανένα στοιχείο προς επίρρωση της ύπαρξης ιδιαίτερου συμφέροντος των υπηκόων άλλων κρατών μελών, όπως οι ανταγωνιστές της εταιρίας Fremoluc NV, να κάνουν χρήση των θεμελιωδών ελευθεριών υπό τις περιστάσεις της υπόθεσης της κύριας δίκης. Το Δικαστήριο κατέληξε, ως εκ τούτου, στο συμπέρασμα ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως ήταν απαράδεκτη, επειδή δεν αποδείχθηκε η ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ του αντικειμένου ή των περιστάσεων της διαφοράς της κύριας δίκης, της οποίας όλα τα στοιχεία εντοπίζονταν στο εσωτερικό ενός και μόνον κράτους μέλους, και των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης των οποίων ζητήθηκε η ερμηνεία.

Τέλος, με την απόφαση **Επιτροπή κατά Γαλλίας (Φόρος κινητών αξιών)** (C-416/17, [EU:C:2018:811](#)) που εκδόθηκε στις 4 Οκτωβρίου 2018, το πέμπτο τμήμα του Δικαστηρίου διαπίστωσε *παράβαση της υποχρέωσης προδικαστικής παραπομπής από δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα*. Η προσφυγή της Επιτροπής κατά της Γαλλίας είχε ως αίτημα να αναγνωριστεί, αφενός, ότι εξακολουθούσε να εφαρμόζεται το σύστημα διαφορετικής και δυσανάλογης μεταχείρισης μεταξύ των γαλλικών μητρικών εταιριών στις οποίες διανέμονταν μερίσματα από ημεδαπές θυγατρικές και των γαλλικών μητρικών εταιριών στις οποίες διανέμονταν μερίσματα από αλλοδαπές θυγατρικές, όπερ αντέβαινε στο δίκαιο της Ένωσης ⁴¹, όπως είχε ήδη δεχθεί το Δικαστήριο με την απόφαση *Accor* ⁴², και, αφετέρου, ότι το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας παρέβη την υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής.

Κατά την Επιτροπή, το δικαστήριο αυτό είχε επισημάνει ότι η λύση που έδωσε το Δικαστήριο με την απόφαση *Accor* δεν καθιστούσε δυνατή την επίλυση του ζητήματος με ποιον τρόπο έπρεπε να επιστραφεί ο φόρος κινητών αξιών του οποίου η είσπραξη κρίθηκε ασύμβατη προς τα άρθρα 49 και 63 ΣΛΕΕ με την προαναφερθείσα απόφαση, καθώς και ότι το συγκεκριμένο ζήτημα απασχόλησε, σε μεταγενέστερο χρόνο, το Δικαστήριο στην απόφαση *Test Claimants in the FII Group Litigation* ⁴³. Εντούτοις, το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας αποφάσισε ακολούθως να αποκλίνει από την τελευταία αυτή νομολογία, με το σκεπτικό ότι το επίμαχο στην υπόθεση εκείνη βρετανικό καθεστώς ήταν διαφορετικό από το γαλλικό καθεστώς της πίστωσης και της επιστροφής φόρου, μολοντί δεν μπορούσε να είναι βέβαιο ότι η συλλογιστική αυτή θα ήταν το ίδιο προφανής για το Δικαστήριο. Κατόπιν τούτου, προχώρησε στην εκδίκαση των υποθέσεων που εκκρεμούσαν ενώπιόν του και αφορούσαν το ζήτημα αυτό, χωρίς να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ευθύς εξ αρχής ότι η υποχρέωση των κρατών μελών να τηρούν τις διατάξεις της Συνθήκης ΛΕΕ επιβάλλεται σε όλες τις αρχές τους, συμπεριλαμβανομένων, στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας τους, των δικαστικών αρχών. Επομένως, παράβαση κράτους μέλους μπορεί, κατ' αρχήν, να αναγνωριστεί δυνάμει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ όποιο και αν είναι το όργανο του κράτους αυτού του οποίου η πράξη ή παράλειψη προκάλεσε την παράβαση, ακόμη και αν πρόκειται για συνταγματικώς ανεξάρτητο όργανο.

41) Σε σχέση με την αιτίαση αυτή, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα άρθρα 49 και 63 ΣΛΕΕ επιβάλλουν σε κράτος μέλος το οποίο εφαρμόζει σύστημα αποφυγής της διπλής οικονομικής φορολογίας, στην περίπτωση μερισμάτων που καταβάλλονται σε ημεδαπές εταιρίες από άλλες ημεδαπές εταιρίες, την ίση μεταχείριση των μερισμάτων τα οποία καταβάλλονται σε ημεδαπές εταιρίες από αλλοδαπές εταιρίες, εκτός αν η διαφορετική μεταχείρισή τους δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η Γαλλική Δημοκρατία ήταν υποχρεωμένη, προκειμένου να θέσει τέρμα στη μεταχείριση που δημιουργούσε διακρίσεις κατά την εφαρμογή του φορολογικού μηχανισμού για την αποφυγή της διπλής οικονομικής φορολογίας των διανεμόμενων μερισμάτων, να συνυπολογίζει τη φορολογία που είχε ήδη επιβληθεί στα διανεμόμενα κέρδη στο πλαίσιο της άσκησης των φορολογικών αρμοδιοτήτων του κράτους μέλους προέλευσης των μερισμάτων, εντός των ορίων της δικής της φορολογικής αρμοδιότητας, ανεξαρτήτως σε ποιο επίπεδο της αλυσίδας συμμετοχής επιβλήθηκε η φορολογία αυτή, δηλαδή ανεξαρτήτως του αν επιβλήθηκε σε θυγατρική ή σε υποθυγατρική.

42) Απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2011, *Accor* (C-310/09, [EU:C:2011:581](#)).

43) Απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2012, *Test Claimants in the FII Group Litigation* (C-35/11, [EU:C:2012:707](#)).

Το Δικαστήριο υπογράμμισε εξάλλου ότι, αν δεν χωρεί κανένα ένδικο μέσο κατά της απόφασης εθνικού δικαστηρίου, το δικαστήριο αυτό οφείλει κατ' αρχήν να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως κατά την έννοια του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, εφόσον ανακύπτει ενώπιόν του ζήτημα σχετικό με την ερμηνεία της Συνθήκης ΛΕΕ και δεδομένου ότι η προβλεπόμενη στο εν λόγω άρθρο υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής έχει ως σκοπό να αποτραπεί το ενδεχόμενο να διαμορφωθεί, σε κάποιο κράτος μέλος, εθνική νομολογία η οποία να μη συμβιβάζεται με τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης. Το ως άνω δικαστήριο δεν υπέχει την ίδια υποχρέωση σε περίπτωση που διαπιστώσει ότι το ζήτημα το οποίο ανέκυψε δεν ασκεί επιρροή ή ότι η επίμαχη διάταξη του δικαίου της Ένωσης έχει ήδη ερμηνευθεί από το Δικαστήριο ή ότι η ορθή εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης παρίσταται τόσο προφανής ώστε να μην αφήνει περιθώριο για καμία εύλογη αμφιβολία, αν και, κατά την εξέταση του ενδεχομένου να συντρέχει μία από τις παραπάνω περιπτώσεις, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δικαίου της Ένωσης, οι ιδιάζουσες δυσχέρειες τις οποίες παρουσιάζει η ερμηνεία του και ο κίνδυνος διάστασης της νομολογίας στο εσωτερικό της Ένωσης. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, λόγω της παράλειψης του γαλλικού Συμβουλίου της Επικρατείας να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως κατά τη διαδικασία του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, μολονότι η ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης στην οποία προέβη το δικαστήριο αυτό δεν ήταν τόσο προφανής ώστε να μην αφήνει περιθώριο για καμία εύλογη αμφιβολία, η Γαλλία παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το ανωτέρω άρθρο.

2. Προσφυγή ακυρώσεως⁴⁴

Τρεις είναι οι σχετικές αποφάσεις που αξίζει να μνημονευθούν. Οι δύο πρώτες αφορούν το παραδεκτό των προσφυγών που ασκούνται από φυσικό ή νομικό πρόσωπο, ενώ η τρίτη, την αρμοδιότητα του δικαστή της Ένωσης να ελέγχει πράξεις θεσμικού οργάνου εκδοθείσες κατόπιν διαδικασίας η οποία προβλέπει συμμετοχή εθνικής αρχής.

Με τις δύο αποφάσεις της 13ης Μαρτίου 2018, *Industrias Químicas del Vallés κατά Επιτροπής* (C-244/16 P, [EU:C:2018:177](#)) και *European Union Copper Task Force και Επιτροπής* (C-384/16 P, [EU:C:2018:176](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου, επικυρώνοντας τις διατάξεις του Γενικού Δικαστηρίου κατά των οποίων ασκήθηκαν αναιρέσεις⁴⁵, *ερμήνευσε το ρήμα «συνεπάγεται» (εκτελεστικά μέτρα) κατά την έννοια της ακροτελεύτιας φράσης του τέταρτου εδαφίου του άρθρου 263 ΣΛΕΕ*. Η διάταξη αυτή ορίζει ότι φυσικό ή νομικό πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να ασκήσει προσφυγή ακυρώσεως κατά κανονιστικής πράξης υπό τη διπλή προϋπόθεση ότι η πράξη το αφορά άμεσα και δεν συνεπάγεται εκτελεστικά μέτρα. Με τις αναιρεσιβαλλόμενες διατάξεις, το Γενικό Δικαστήριο είχε απορρίψει ως απαράδεκτες τις προσφυγές που είχαν ως αίτημα τη μερική ακύρωση του κανονισμού 2015/408⁴⁶, κρίνοντας κατά βάση ότι ο κανονισμός συνεπαγόταν, για τις προσφεύγουσες, εκτελεστικά μέτρα κατά την έννοια της ακροτελεύτιας φράσης του τέταρτου εδαφίου του άρθρου 263 ΣΛΕΕ. Οι προσφεύγουσες (πλέον αναιρεσείουσες), μια εταιρία εμπορίας φυτοφαρμακευτικών

44] Το Δικαστήριο εξέτασε το παραδεκτό προσφυγής ακυρώσεως στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 20ής Νοεμβρίου 2018, *Επιτροπή κατά Συμβουλίου (ΠΘΖ Ανταρκτικής)* (C-626/15 και C-659/16, [EU:C:2018:925](#)). Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XIX.3 «Εξωτερική αρμοδιότητα της Ένωσης» κατωτέρω.

45] Διατάξεις του Γενικού Δικαστηρίου της 16ης Φεβρουαρίου 2016, *Industrias Químicas del Vallés κατά Επιτροπής* (T-296/15, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2016:79](#)), και της 27ης Απριλίου 2016, *European Union Copper Task Force κατά Επιτροπής* (T-310/15, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2016:265](#)).

46] Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2015/408 της Επιτροπής, της 11ης Μαρτίου 2015, για την εφαρμογή του άρθρου 80, παράγραφος 7, του κανονισμού (ΕΚ) 1107/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τη διάθεση φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά και τον καθορισμό καταλόγου υποψηφίων προς υποκατάσταση (ΕΕ 2015, L 67, σ. 18).

προϊόντων που περιέχουν, μεταξύ άλλων, τη δραστική χημική ουσία metalaxyl και μια οργάνωση παραγωγών προϊόντων που χαρακτηρίζονται ως «ενώσεις χαλκού», ζήτησαν τη μερική ακύρωση του κανονισμού, καθόσον τα προϊόντα τους περιελήφθησαν στις υποψήφιες προς μελλοντική υποκατάσταση ουσίες και υπήχθησαν, ως εκ τούτου, στο καθεστώς το οποίο ισχύει για τις ουσίες αυτές και είχε θεσπιστεί με τον κανονισμό 1107/2009 ⁴⁷.

Πρώτον, ως προς το ζήτημα αν ο κανονισμός 2015/408 συνεπαγόταν εκτελεστικά μέτρα για τις αναιρεσείουσες, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα έννομα αποτελέσματα του κανονισμού 2015/408 σε σχέση με τις αναιρεσείουσες θα επέρχονταν μέσω των πράξεων τις οποίες καλούνταν να εκδώσουν η Επιτροπή ή τα κράτη μέλη προκειμένου να τεθούν σε εφαρμογή οι προβλεπόμενοι στον κανονισμό 1107/2009 ειδικοί κανόνες που ισχύουν για το metalaxyl και τις ενώσεις χαλκού, οπότε αυτές οι πράξεις συνιστούσαν εκτελεστικά μέτρα του κανονισμού. Κατά το Δικαστήριο, από τον τρόπο που διατυπώνεται η ακροτελεύτια φράση του τέταρτου εδαφίου του άρθρου 263 ΣΛΕΕ προκύπτει ότι το γράμμα της διάταξης δεν απαιτεί, για να χαρακτηριστεί ένα μέτρο ως εκτελεστικό κανονιστικής πράξης, να αποτελεί η συγκεκριμένη πράξη τη νομική βάση του μέτρου. Το ίδιο μέτρο μπορεί να είναι εκτελεστικό τόσο της πράξης της οποίας οι διατάξεις αποτελούν τη νομική βάση του όσο και μιας χωριστής πράξης, εφόσον όλα ή ορισμένα από τα έννομα αποτελέσματα της τελευταίας αυτής πράξης θα επέλθουν, έναντι του εκάστοτε προσφεύγοντος, μόνο μέσω του μέτρου αυτού.

Όσον αφορά εν συνεχεία το κατά πόσον ο κανονισμός 2015/408 αφορούσε ατομικά τις αναιρεσείουσες, το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός και μόνον ότι ένας εισαγωγέας του metalaxyl είχε συμμετοχή στη διαδικασία που κατέληξε στην καταχώριση της ουσίας αυτής στο παράρτημα Ι της οδηγίας 91/414 ⁴⁸ δεν αρκεί για να τον εξατομικεύσει. Ειδικότερα, ο κανονισμός 2015/408 αφορά τον εισαγωγέα αποκλειστικώς λόγω της αντικειμενικής του ιδιότητας ως εισαγωγέα του metalaxyl και πωλητή προϊόντων που περιέχουν την ουσία αυτή, όπως και κάθε άλλον επιχειρηματία ο οποίος βρίσκεται, πραγματικά ή δυνητικά, στην ίδια κατάσταση. Ομοίως, ο κανονισμός 2015/408 αφορά τα μέλη της οργάνωσης παραγωγών ενώσεων χαλκού αποκλειστικώς λόγω της αντικειμενικής τους ιδιότητας ως παραγωγών τέτοιων προϊόντων, όπως και κάθε άλλον επιχειρηματία ο οποίος βρίσκεται, πραγματικά ή δυνητικά, στην ίδια κατάσταση, και άρα δεν τους αφορά ατομικά.

Δεδομένου ότι καμία από τις αναιρεσείουσες δεν είχε ενεργητική νομιμοποίηση για να ασκήσει προσφυγή ακυρώσεως ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, ορθώς αυτό απέρριψε τις προσφυγές τους ως απαράδεκτες.

Στην απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2018, *Scuola Elementare Maria Montessori κατά Επιτροπής* (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-622/16 P έως C-624/16 P, [EU:C:2018:873](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε το παραδεκτό, βάσει της ακροτελεύτιας φράσης του τέταρτου εδαφίου του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, των προσφυγών ακυρώσεως που ασκούνται από ανταγωνιστές των δικαιούχων καθεστώτος κρατικών ενισχύσεων κατά απόφασης της Επιτροπής με την οποία διαπιστώνεται ότι το επίμαχο εθνικό καθεστώς δεν συνιστά κρατική ενίσχυση και ότι οι χορηγηθείσες δυνάμει παράνομου καθεστώτος ενισχύσεις δεν είναι δυνατό να ανακτηθούν.

⁴⁷ Κανονισμός (ΕΚ) 1107/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με τη διάθεση φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά και την κατάργηση των οδηγιών 79/117/ΕΟΚ και 91/414/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2009, L 309, σ. 1).

⁴⁸ Οδηγία 91/414/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 15ης Ιουλίου 1991, σχετικά με τη διάθεση στην αγορά φυτοπροστατευτικών προϊόντων (ΕΕ 1991, L 230, σ. 1).

Με την επίδικη απόφαση ⁴⁹, η Επιτροπή είχε διαπιστώσει ότι αποτελούσε παράνομη κρατική ενίσχυση η απαλλαγή από τον δημοτικό φόρο ακίνητης περιουσίας, την οποία επιφύλασσε η Ιταλία στις μη εμπορικές οντότητες (όπως τα εκκλησιαστικά ή θρησκευτικά ιδρύματα) που ασκούσαν, στα ακίνητα κυριότητάς τους, ορισμένες δραστηριότητες (όπως δραστηριότητες στους τομείς της εκπαίδευσης ή της στέγασης). Εντούτοις, η Επιτροπή δεν διέταξε την ανάκτηση της ενίσχυσης, εκτιμώντας ότι ήταν αδύνατη. Επιπροσθέτως, η Επιτροπή έκρινε ότι δεν έπρεπε να χαρακτηριστεί ως κρατική ενίσχυση η φορολογική απαλλαγή που προβλεπόταν από το νέο ιταλικό καθεστώς του ενιαίου δημοτικού φόρου, όπως τέθηκε σε εφαρμογή στην Ιταλία από 1ης Ιανουαρίου 2012. Το *Scuola Elementare Maria Montessori* (στο εξής: *Montessori*), ιδιωτικό εκπαιδευτικό ίδρυμα, και ο P. Ferracci, ιδιοκτήτης ενός «Bed & Breakfast», άσκησαν ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσφυγές ακυρώσεως κατά της επίδικης απόφασης, υποστηρίζοντας ότι, λόγω αυτής, περιήλθαν σε μειονεκτική θέση από απόψεως ανταγωνισμού σε σχέση με τα εκκλησιαστικά ή θρησκευτικά ιδρύματα τα οποία βρίσκονταν πλησίον τους και ασκούσαν δραστηριότητες παρόμοιες με τις δικές τους. Οι προσφυγές κρίθηκαν μεν παραδεκτές ⁵⁰, πλην όμως απορρίφθηκαν ως αβάσιμες, και κατόπιν τούτου τόσο οι πρωτοδίκως προσφεύγοντες όσο και η Επιτροπή άσκησαν αναίρεση κατά των αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου.

Προς στήριξη των αναιρετικών της αιτημάτων, η Επιτροπή ισχυρίστηκε κατ' ουσίαν ότι το Γενικό Δικαστήριο, δεχόμενο ότι οι προσφυγές ακυρώσεως ήταν παραδεκτές βάσει της ακροτελεύτιας φράσης του τέταρτου εδαφίου του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, ερμήνευσε και εφάρμοσε με εσφαλμένο τρόπο καθεμία από τις τρεις σωρευτικές προϋποθέσεις της διάταξης αυτής.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, ως προς το σημείο αυτό, ότι με τη Συνθήκη της Λισσαβώνας προστέθηκε στο άρθρο 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, μία ακροτελεύτια φράση η οποία χαλαρώνει τις προϋποθέσεις του παραδεκτού των προσφυγών ακυρώσεως που ασκούνται από φυσικά και νομικά πρόσωπα. Η ακροτελεύτια φράση, με το να μην εξαρτά το παραδεκτό των προσφυγών ακυρώσεως που ασκούνται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα από την προϋπόθεση ότι η προσβαλλόμενη πράξη πρέπει να αφορά ατομικά τα πρόσωπα αυτά, επεκτείνει τη δυνατότητα άσκησης προσφυγής και κατά «κανονιστικών πράξεων» οι οποίες δεν συνεπάγονται εκτελεστικά μέτρα και αφορούν άμεσα τον προσφεύγοντα. Κατά το Δικαστήριο, η έννοια «κανονιστική πράξη» καλύπτει όλες τις μη νομοθετικές πράξεις γενικής ισχύος. Όσον αφορά τον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι οι αποφάσεις της Επιτροπής που έχουν ως αντικείμενο να επιτρέψουν ή να απαγορεύσουν ένα εθνικό καθεστώς έχουν γενική ισχύ. Στη συνέχεια, παρατήρησε ότι το ενδεχόμενο της ύπαρξης ανταγωνιστικής σχέσης δεν αρκεί, αυτό και μόνο, για να γίνει δεκτό ότι η οικεία πράξη αφορά άμεσα τον προσφεύγοντα σε υπόθεση κρατικών ενισχύσεων. Ο προσφεύγων οφείλει επιπλέον να εκθέσει με πειστικό τρόπο τους λόγους για τους οποίους η απόφαση της Επιτροπής μπορεί να τον φέρει σε μειονεκτική θέση από απόψεως ανταγωνισμού και, ως εκ τούτου, να έχει συνέπειες επί της νομικής καταστάσεώς του.

Σε σχέση με το κριτήριο της απουσίας εκτελεστικών μέτρων, το Δικαστήριο επισήμανε εκ νέου ότι, έναντι των δικαιούχων καθεστώτος ενισχύσεων, οι εθνικές διατάξεις για τη θέσπιση του επίμαχου καθεστώτος και οι πράξεις που τις θέτουν σε εφαρμογή συνιστούν οπωσδήποτε εκτελεστικά μέτρα τα οποία συνεπάγεται η απόφαση με την οποία το εν λόγω καθεστώς κρίνεται είτε ασύμβατο προς την εσωτερική αγορά είτε συμβατό με αυτήν υπό τον όρο της τήρησης των δεσμεύσεων που έχει αναλάβει το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος, διότι ο δικαιούχος καθεστώτος ενισχύσεων μπορεί, εφόσον πληροί τις προϋποθέσεις του εσωτερικού

49] Απόφαση 2013/284/ΕΕ της Επιτροπής, της 19ης Δεκεμβρίου 2012, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.20829 [C 26/2010, πρώην NN 43/2010 (πρώην CP 71/2006)] – Καθεστώς απαλλαγής από τον δημοτικό φόρο ακίνητης περιουσίας για ακίνητα που χρησιμοποιούνται από μη εμπορικές οντότητες για ειδικούς σκοπούς που χορήγησε η Ιταλία (ΕΕ 2013, L 166, σ. 24).

50] Αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, *Scuola Elementare Maria Montessori κατά Επιτροπής* (T-220/13, [EU:T:2016:484](#)), και *Ferracci κατά Επιτροπής* (T-219/13, [EU:T:2016:485](#)).

δικαίου για την υπαγωγή στο καθεστώς, να υποβάλει στις εθνικές αρχές αίτηση, ζητώντας να λάβει την ενίσχυση όπως θα είχε χορηγηθεί αν υπήρχε απόφαση με την οποία κρινόταν το καθεστώς συμβατό με την εσωτερική αγορά χωρίς να επιβάλλονται όροι. Ο δικαιούχος καθεστώτος ενισχύσεων μπορεί, κατά συνέπεια, να προσβάλει ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων την απορριπτική πράξη που εκδίδεται επί της αίτησής του, επικαλούμενος την ακυρότητα της απόφασης της Επιτροπής με την οποία το επίμαχο καθεστώς κρίνεται είτε ασύμβατο προς την εσωτερική αγορά είτε συμβατό με αυτήν υπό τον όρο της τήρησης των δεσμεύσεων που έχει αναλάβει το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος, προκειμένου να υποχρεώσει τα εθνικά δικαστήρια να υποβάλουν στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το κύρος της απόφασης αυτής.

Δεν ισχύει όμως το ίδιο στην περίπτωση των πρόσωπων τα οποία είναι ανταγωνιστές των δικαιούχων παράνομης ενίσχυσης και δεν πληρούν τις προϋποθέσεις υπαγωγής που προβλέπονται από το εθνικό μέτρο. Πράγματι, κατά το Δικαστήριο, θα ήταν τεχνητή μια κατάσταση στην οποία ο ανταγωνιστής αυτός θα αναγκαζόταν να ζητήσει τη χορήγηση του πλεονεκτήματος της υπαγωγής και να προσβάλει την επακόλουθη απορριπτική πράξη ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, προκειμένου να υποχρεώσει το τελευταίο να υποβάλει στο Δικαστήριο ερώτημα για το κύρος της απόφασης που έλαβε η Επιτροπή αναφορικά με το εθνικό μέτρο. Το Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι, στην περίπτωση αυτή, η απόφαση της Επιτροπής πρέπει να θεωρηθεί ότι δεν συνεπάγεται, για έναν τέτοιο ανταγωνιστή, εκτελεστικά μέτρα. Στηριζόμενο σε αυτό το σκεπτικό, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η επίδικη απόφαση ήταν «κανονιστική πράξη» που αφορούσε άμεσα το Montessori και τον P. Ferracci και δεν συνεπαγόταν, γι' αυτούς, εκτελεστικά μέτρα, άρα ορθώς το Γενικό Δικαστήριο είχε κρίνει τις προσφυγές τους παραδεκτές. Ως προς την ουσία της υπόθεσης, το Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις όσον αφορά την εξέταση την οποία οφείλει να πραγματοποιεί η Επιτροπή για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι είναι απολύτως αδύνατη η ανάκτηση παράνομων ενισχύσεων ⁵¹.

Με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2018, **Berlusconi και Fininvest** (C-219/17, [EU:C:2018:1023](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποσαφήνισε τις συνέπειες τις οποίες έχει επί της κατανομής των αρμοδιοτήτων μεταξύ των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης και των δικαστηρίων των κρατών μελών η εμπλοκή εθνικών αρχών στη διαδικασία που κατέληξε στην έκδοση πράξης της Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και οι εθνικές εποπτικές αρχές είχαν παρέμβει στη διαδικασία την οποία αφορούσε η υπόθεση αυτή, προκειμένου να επιτρέψουν την απόκτηση ή την αύξηση ειδικών συμμετοχών σε πιστωτικά ιδρύματα ⁵².

Στην υπόθεση της κύριας δίκης, ασκήθηκε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου προσφυγή κατά σχεδίου απόφασης της Τράπεζας της Ιταλίας, με το οποίο η τελευταία διατύπωνε αρνητική γνώμη για τα εχέγγυα εντιμότητας των προσφευγόντων ως αποκτώντων συμμετοχή σε πιστωτικό ίδρυμα και καλούσε την ΕΚΤ να εναντιωθεί στην προτεινόμενη από αυτούς απόκτηση συμμετοχής. Οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης υποστήριξαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ότι το σχέδιο απόφασης ήταν άκυρο λόγω παραβίασης του δεδικασμένου της απόφασης του ιταλικού Συμβουλίου της Επικρατείας, με την οποία είχε κριθεί ότι

51| Πρβλ. τίτλο XII, «Ανταγωνισμός».

52| Βλ. τη διαδικασία που προβλέπεται στα άρθρα 22 και 23 της οδηγίας 2013/36/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με την πρόσβαση στη δραστηριότητα πιστωτικών ιδρυμάτων και την προληπτική εποπτεία πιστωτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων επενδύσεων, για την τροποποίηση της οδηγίας 2002/87/ΕΚ και για την κατάργηση των οδηγιών 2006/48/ΕΚ και 2006/49/ΕΚ (γνωστή ως «οδηγία CRD IV») (ΕΕ 2013, L 176, σ. 338), τα άρθρα 4, παράγραφος 1, στοιχείο γ', και 15 του κανονισμού (ΕΕ) 1024/2013 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 2013, για την ανάθεση ειδικών καθηκόντων στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα σχετικά με τις πολιτικές που αφορούν την προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων (γνωστός ως «κανονισμός MSU») (ΕΕ 2013, L 287, σ. 63), και τα άρθρα 85 έως 87 του κανονισμού (ΕΕ) 468/2014 της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 16ης Απριλίου 2014, που θεσπίζει το πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, των εθνικών αρμόδιων αρχών και των εθνικών εντεταλμένων αρχών εντός του ενιαίου εποπτικού μηχανισμού (γνωστός ως «κανονισμός-πλαίσιο MSU») (ΕΕ 2014, L 141, σ. 1, και διορθωτικό ΕΕ 2018, L 65, σ. 48).

αυτή η απόκτηση συμμετοχής διεπόταν από νομοθεσία προγενέστερη της θέσπισης των κριτηρίων εντιμότητας, που εξακολουθούσε να ισχύει. Με τους αμυντικούς της ισχυρισμούς, η Τράπεζα της Ιταλίας προέβαλε, μεταξύ άλλων, ένσταση αναρμοδιότητας των εθνικών δικαστηρίων προς εκδίκαση της προσφυγής, υποστηρίζοντας ότι η προσφυγή στρεφόταν κατά προπαρασκευαστικών πράξεων οι οποίες δεν είχαν, οι ίδιες, τον χαρακτήρα απόφασης και αποσκοπούσαν στην έκδοση απόφασης που εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα θεσμικού οργάνου της Ένωσης (της ΕΚΤ) και κατ' επέκταση, όπως και η τελική απόφαση, στην αρμοδιότητα του δικαστή της Ένωσης και μόνον.

Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο έθεσε στο Δικαστήριο το ερώτημα αν για τον έλεγχο της νομιμότητας των πράξεων έναρξης, των προπαρασκευαστικών πράξεων και των προτάσεων που εκδίδει αρμόδια εθνική αρχή, εν προκειμένω η Τράπεζα της Ιταλίας, σε σχέση με διαδικασία έγκρισης της απόκτησης ειδικής συμμετοχής σε τραπεζικό ίδρυμα, αρμόδια είναι τα εθνικά δικαστήρια ή το Δικαστήριο.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι το άρθρο 263 ΣΛΕΕ απονέμει στα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης την αποκλειστική αρμοδιότητα να ελέγχουν τη νομιμότητα των πράξεων των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, όπως η ΕΚΤ. Εν συνεχεία το Δικαστήριο διέκρινε μεταξύ δύο περιπτώσεων: αφενός, της περίπτωσης όπου το θεσμικό όργανο της Ένωσης έχει περιορισμένο ή ανύπαρκτο περιθώριο εκτίμησης και, ως εκ τούτου, δεσμεύεται από την πράξη της εθνικής αρχής και, αφετέρου, της περίπτωσης όπου το θεσμικό όργανο της Ένωσης ασκεί μόνο του την τελική εξουσία λήψης απόφασης χωρίς να δεσμεύεται από την πράξη της εθνικής αρχής. Στην πρώτη περίπτωση, απόκειται στα εθνικά δικαστήρια να ελέγξουν τυχόν πλημμέλειες μιας τέτοιας εθνικής πράξης, υποβάλλοντας ενδεχομένως προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο. Αντιθέτως, στη δεύτερη περίπτωση, απόκειται στον δικαστή της Ένωσης όχι μόνο να αποφανθεί επί της νομιμότητας της τελικής απόφασης του θεσμικού οργάνου της Ένωσης, αλλά και να εξετάσει τυχόν ελαττώματα των προπαρασκευαστικών πράξεων ή των προτάσεων των εθνικών αρχών τα οποία είναι ικανά να πλήξουν το κύρος της τελικής αυτής απόφασης.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε επ' αυτού ότι η αποτελεσματικότητα μιας διαδικασίας στο πλαίσιο της οποίας υφίσταται αποκλειστική αρμοδιότητα θεσμικού οργάνου της Ένωσης για τη λήψη απόφασης προϋποθέτει οπωσδήποτε ενιαίο δικαστικό έλεγχο, ώστε να αποτρέπεται ο κίνδυνος να εμφανιστούν αποκλίνουσες εκτιμήσεις όσον αφορά τη νομιμότητα της τελικής απόφασης, ιδίως όταν η τελευταία συμφωνεί με την ανάλυση και με την πρόταση που έχουν γίνει από την εθνική αρχή. Ειδικότερα, σε περίπτωση που ο νομοθέτης της Ένωσης επιλέγει μια τέτοια διοικητική διαδικασία, ο σκοπός του είναι να εγκαθιδρύσει, μεταξύ του αντίστοιχου θεσμικού οργάνου και των εθνικών αρχών, έναν ιδιαίτερο μηχανισμό συνεργασίας ο οποίος έχει ως βάση την αποκλειστική αρμοδιότητα του εν λόγω θεσμικού οργάνου για λήψη απόφασης. Κατά συνέπεια, από το άρθρο 263 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας η οποία καθιερώνεται με το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, προκύπτει ότι οι πράξεις που εκδίδονται από εθνική αρχή στο πλαίσιο τέτοιου είδους διαδικασίας δεν υπόκεινται στον έλεγχο των εθνικών δικαστηρίων.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η ΕΚΤ είναι αποκλειστικώς αρμόδια να αποφασίσει αν θα επιτρέψει ή όχι την προτεινόμενη απόκτηση συμμετοχής μετά το πέρας της επίμαχης διαδικασίας που προβλέπεται από τον ενιαίο εποπτικό μηχανισμό της τραπεζικής ένωσης, για την αποτελεσματική και συνεπή λειτουργία του οποίου είναι υπεύθυνη η ΕΚΤ. Κατόπιν τούτου, ο δικαστής της Ένωσης είναι ο μόνος αρμόδιος να κρίνει, παρεμπιπτόντως, αν η νομιμότητα της τελικής απόφασης της ΕΚΤ θίγεται από τυχόν ελαττώματα των προπαρασκευαστικών της πράξεων, που εκδόθηκαν από την Τράπεζα της Ιταλίας. Η αρμοδιότητα αυτή αποκλείει κάθε αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων ως προς τις συγκεκριμένες πράξεις.

VII. Ελευθερίες κυκλοφορίας

1. Ελευθερία εγκατάστασης

Στην απόφαση της 12ης Ιουνίου 2018, *Bevola και Jens W. Trock* (C-650/16, [EU:C:2018:424](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε κατά πόσον ήταν συμβατή με την ελευθερία εγκατάστασης *δανική φορολογική ρύθμιση η οποία δεν επέτρεπε στις ημεδαπές εταιρίες την έκπτωση των οριστικών ζημιών που είχαν υποστεί οι μόνιμες εγκαταστάσεις τους σε άλλο κράτος μέλος, εκτός αν υπάγονταν στο εθνικό καθεστώς για από κοινού φορολόγηση σε διεθνές επίπεδο*.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης σχετικά με την ελευθερία εγκατάστασης έχουν μεν ως σκοπό, σύμφωνα με το γράμμα τους, να διασφαλίζουν την ίση μεταχείριση ημεδαπών και αλλοδαπών εντός του κράτους μέλους υποδοχής, απαγορεύουν όμως επίσης στο κράτος μέλος καταγωγής να παρακωλύει τις πράξεις στις οποίες προβαίνει ημεδαπή εταιρία σε άλλο κράτος μέλος, μέσω μόνιμης εγκατάστασής της εκεί. Στη συνέχεια το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η δανική φορολογική ρύθμιση, αποκλείοντας από το φορολογητέο εισόδημα των ημεδαπών εταιριών, κατ' αρχήν, τόσο τα έσοδα όσο και τα έξοδα που συνδέονται με μόνιμη εγκατάσταση σε άλλη χώρα, εισάγει διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των δανικών εταιριών με μόνιμη εγκατάσταση στη Δανία και των δανικών εταιριών των οποίων η μόνιμη εγκατάσταση βρίσκεται σε άλλο κράτος μέλος. Κατά το Δικαστήριο, η διαφορετική αυτή μεταχείριση ενδέχεται να καταστήσει λιγότερο ελκυστική για τις δανικές εταιρίες την άσκηση της ελευθερίας εγκατάστασής τους μέσω της δημιουργίας μόνιμων εγκαταστάσεων σε άλλα κράτη μέλη.

Το Δικαστήριο τόνισε ότι η προαναφερθείσα διαφορετική μεταχείριση αφορά καταστάσεις αντικειμενικώς συγκρίσιμες από την οπτική του επιδιωκόμενου με την εθνική ρύθμιση σκοπού, ο οποίος έγκειται στην αποφυγή της διπλής φορολόγησης των κερδών και, αντιστοίχως, της διπλής έκπτωσης των ζημιών των δανικών εταιριών που έχουν τέτοιες μόνιμες εγκαταστάσεις.

Το Δικαστήριο εξέτασε, κατόπιν τούτου, τους πιθανούς δικαιολογητικούς λόγους για τη διαφορετική αυτή μεταχείριση. Επισήμανε συναφώς ότι η δανική ρύθμιση μπορεί να δικαιολογηθεί από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος σχετικούς με την ισόρροπη κατανομή των φορολογικών εξουσιών μεταξύ των κρατών μελών, με τη συνοχή του εθνικού φορολογικού συστήματος, καθώς και με την ανάγκη αποφυγής του κινδύνου διπλής έκπτωσης των ζημιών, υπό την προϋπόθεση ωστόσο ότι δεν βαίνει πέραν αυτού που είναι απαραίτητο για την υλοποίηση των ως άνω σκοπών. Όσον αφορά το ζήτημα αν η επίμαχη διαφορετική μεταχείριση είναι αναγκαία στη συγκεκριμένη περίπτωση όπου οι ζημιές της μόνιμης εγκατάστασης στην αλλοδαπή είναι οριστικές, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν συντρέχει κίνδυνος διπλής έκπτωσης των ζημιών όταν δεν υπάρχει πλέον καμία δυνατότητα έκπτωσης, στο κράτος μέλος υποδοχής, των ζημιών της μόνιμης εγκατάστασης που βρίσκεται εκεί. Σε μια τέτοια περίπτωση, η εθνική νομοθεσία υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη των επιτακτικών σκοπών γενικού συμφέροντος που αναφέρθηκαν παραπάνω. Εντούτοις, για να μη διακυβευθεί η συνοχή του δανικού φορολογικού συστήματος, η έκπτωση των ζημιών αυτών μπορεί να γίνει δεκτή μόνον εφόσον η ημεδαπή εταιρία αποδείξει ότι πρόκειται για οριστικές ζημιές⁵³.

53| Πρβλ. αποφάσεις του Δικαστηρίου της 13ης Δεκεμβρίου 2005, *Marks & Spencer* (C-446/03, [EU:C:2005:763](#), σκέψη 55), και της 3ης Φεβρουαρίου 2015, *Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (C-172/13, [EU:C:2015:50](#), σκέψη 36).

Έτσι, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι αντιβαίνει στο άρθρο 49 ΣΛΕΕ νομοθεσία κράτους μέλους η οποία αποκλείει τη δυνατότητα ημεδαπής εταιρίας που δεν έχει επιλέξει να υπαχθεί στο εθνικό καθεστώς για την από κοινού φορολόγηση σε διεθνές επίπεδο να εκπέσει από το φορολογητέο κέρδος της τις ζημίες μόνιμης εγκατάστασης ευρισκόμενης σε άλλο κράτος μέλος, όταν, αφενός, η εν λόγω εταιρία έχει εξαντλήσει όλες τις δυνατότητες που της παρέχει το δίκαιο του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται η εγκατάσταση προς έκπτωση των ζημιών αυτών και, αφετέρου, έχει παύσει να λαμβάνει από την εγκατάσταση οποιαδήποτε έσοδα, οπότε δεν υφίσταται πλέον καμία δυνατότητα συνυπολογισμού των ζημιών σε αυτό το κράτος μέλος, όπερ πρέπει να ελεγχθεί από το εθνικό δικαστήριο.

2. Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών

Με την απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 2018, *X και Visser* (C-360/15 και C-31/16, [EU:C:2018:44](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έδωσε διευκρινίσεις σχετικά με την ερμηνεία της οδηγίας 2006/123⁵⁴ εξ αφορμής δύο υποθέσεων που αφορούσαν, η πρώτη, διοικητικές επιβαρύνσεις συνδεδεμένες με την εγκατάσταση ηλεκτρονικών δικτύων επικοινωνίας και, η δεύτερη, κανόνες χωροταξικού σχεδίου, βάσει των οποίων ορισμένες γεωγραφικές ζώνες εκτός του κέντρου της πόλης επιτρεπόταν να χρησιμοποιούνται αποκλειστικώς για λιανικό εμπόριο ογκωδών προϊόντων.

Στην πρώτη υπόθεση, η προσφεύγουσα εταιρία, που είχε αναλάβει την κατασκευή δικτύου οπτικών ινών σε ολλανδικό δήμο, προσέβαλε την απόφαση με την οποία ο δήμος την κάλεσε να καταβάλει τέλη για την εκ μέρους του επεξεργασία των αιτήσεων χορήγησης των απαιτούμενων αδειών για την πραγματοποίηση των εργασιών τοποθέτησης του καλωδίου οπτικών ινών. Το αιτούν δικαστήριο, ενώπιον του οποίου ασκήθηκε αναίρεση, διατηρούσε αμφιβολίες ως προς το κατά πόσον η είσπραξη των τελών αυτών ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2006/123.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, στο πλαίσιο αυτό, ότι η οδηγία 2006/123 δεν έχει εφαρμογή επί τελών των οποίων το γενεσιουργό γεγονός συνδέεται με το δικαίωμα εγκατάστασης καλωδίων για δημόσιο δίκτυο ηλεκτρονικών επικοινωνιών, το οποίο έχουν οι επιχειρήσεις που είναι εξουσιοδοτημένες, βάσει σχετικής άδειας, να παρέχουν δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικής επικοινωνίας επιχειρήσεων. Ειδικότερα, κατά το Δικαστήριο, το γενεσιουργό γεγονός τέτοιων τελών συνδέεται με το δικαίωμα που διαθέτουν οι αδειοδοτημένες αυτές επιχειρήσεις να εγκαθιστούν διευκολύνσεις κατά την έννοια του άρθρου 13 της οδηγίας 2002/20⁵⁵, το οποίο αφορά τα τέλη για δικαιώματα χρήσης και δικαιώματα εγκατάστασης διευκολύνσεων. Συνεπώς, η επιβολή παρόμοιων τελών αποτελεί ζήτημα που ρυθμίζεται από την οδηγία 2002/20, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2006/123, το οποίο εξαιρεί από το πεδίο εφαρμογής της τελευταίας τις υπηρεσίες και τα δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και τις συναφείς εγκαταστάσεις και υπηρεσίες.

Στη δεύτερη υπόθεση, ένας ολλανδικός δήμος εξέδωσε χωροταξικό σχέδιο βάσει του οποίου, προκειμένου να παραμείνει βιώσιμο το κέντρο της πόλης και να αποτραπεί ο κίνδυνος της εγκατάλειψης κτιρίων στην αστική ζώνη, μια συγκεκριμένη περιοχή εκτός του κέντρου χαρακτηριζόταν ως «εμπορική ζώνη» που θα χρησιμοποιούνταν αποκλειστικώς για τις ανάγκες του λιανικού εμπορίου ογκωδών προϊόντων. Η προσφεύγουσα εταιρία, που είχε την πρόθεση να εκμισθώσει εμπορικά ακίνητα εντός της ζώνης αυτής σε

54| Οδηγία 2006/123/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά (ΕΕ 2006, L 376, σ. 36).

55| Οδηγία 2002/20/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, για την αδειοδότηση δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την αδειοδότηση) (ΕΕ 2002, L 108, σ. 21).

μία επιχείρηση η οποία επιθυμούσε να ανοίξει εκεί κατάστημα υποδημάτων και ενδυμάτων, προσέβαλε την απόφαση περί έγκρισης του χωροταξικού σχεδίου, επικαλούμενη ότι ήταν αντίθετη προς την οδηγία 2006/123.

Αφού διαπίστωσε ότι η δραστηριότητα της λιανικής εμπορίας προϊόντων συνιστά «υπηρεσία» για τους σκοπούς της εφαρμογής της οδηγίας 2006/123, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι διατάξεις του κεφαλαίου III της οδηγίας αυτής, σχετικά με την ελευθερία εγκατάστασης των παρόχων, πρέπει να ερμηνεύονται υπό την έννοια ότι έχουν εφαρμογή και σε μια κατάσταση της οποίας όλα τα κρίσιμα στοιχεία εντοπίζονται στο εσωτερικό ενός και μόνον κράτους μέλους. Τόνισε επ' αυτού ότι ούτε το γράμμα ούτε η όλη οικονομία της οδηγίας 2006/123 επιβάλλουν ως προϋπόθεση να υπάρχει διασυνοριακό στοιχείο και ότι η ερμηνεία σύμφωνα με την οποία οι διατάξεις του κεφαλαίου III της οδηγίας 2006/123 ισχύουν όχι μόνο για τον πάροχο που προτίθεται να εγκατασταθεί σε άλλο κράτος μέλος, αλλά και για τον πάροχο που προτίθεται να εγκατασταθεί στο δικό του κράτος μέλος, συνάδει με τους σκοπούς τους οποίους επιδιώκει η εν λόγω οδηγία.

Κατά το Δικαστήριο, δεν αντιβαίνουν στην οδηγία 2006/123 κανόνες δημοτικού χωροταξικού σχεδίου οι οποίοι απαγορεύουν να ασκείται σε ορισμένες γεωγραφικές ζώνες ευρισκόμενες εκτός του κέντρου της πόλης η δραστηριότητα της λιανικής εμπορίας προϊόντων που δεν είναι ογκώδη, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις της άνευ διακρίσεων εφαρμογής, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας, όπερ πρέπει να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο. Όσον αφορά, πιο συγκεκριμένα, την προϋπόθεση της αναγκαιότητας, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ο σκοπός της προστασίας του αστικού περιβάλλοντος μπορεί να θεωρηθεί ως επιτακτικός λόγος γενικού συμφέροντος, ικανός να δικαιολογήσει έναν εδαφικό περιορισμό όπως ο επίδικος.

Με την απόφαση της 7ης Νοεμβρίου 2018, **Επιτροπή κατά Ουγγαρίας** (C-171/17, [EU:C:2018:881](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ουγγαρία, *θεσπίζοντας και διατηρώντας σε ισχύ εθνικό μονοπώλιο στις υπηρεσίες πληρωμών μέσω κινητών συσκευών, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 15, παράγραφος 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 2006/123 και από το άρθρο 56 ΣΛΕΕ.*

Η υπόθεση αυτή αφορούσε την αποκλειστική εκμετάλλευση, από ουγγρική εταιρία που ανήκει εξ ολοκλήρου στο ουγγρικό Δημόσιο, του εθνικού συστήματος πληρωμών μέσω κινητών συσκευών, του οποίου η χρήση ήταν υποχρεωτική στην Ουγγαρία για την καταβολή, μέσω τέτοιων συσκευών, των τελών για τη δημόσια υπηρεσία στάθμευσης, τη χρήση του δημόσιου οδικού δικτύου, τη μεταφορά επιβατών και όλες τις άλλες υπηρεσίες δημόσιων οργανισμών. Οι πάροχοι τέτοιων υπηρεσιών ήταν κατ' αρχήν υποχρεωμένοι να διασφαλίζουν την πρόσβαση των πελατών στις ως άνω υπηρεσίες χρησιμοποιώντας αυτό το εθνικό σύστημα πληρωμών μέσω κινητών συσκευών. Η Επιτροπή, θεωρώντας ότι το σύστημα αυτό ισοδυναμούσε με παράνομο κρατικό μονοπώλιο, άσκησε ενώπιον του Δικαστηρίου προσφυγή λόγω παραβάσεως, δυνάμει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ.

Το Δικαστήριο προέβη κατ' αρχάς στη διαπίστωση ότι η Ουγγαρία δεν υπέπεσε σε πρόδηλο σφάλμα εκτίμησης χαρακτηρίζοντας ως υπηρεσία γενικού οικονομικού συμφέροντος (στο εξής: ΥΓΟΣ) το εθνικό σύστημα παροχής υπηρεσιών πληρωμής μέσω κινητών συσκευών. Δεδομένου, ωστόσο, ότι μόνον οι ΥΓΟΣ που ανάγονταν σε χρόνο προγενέστερο της έναρξης ισχύος της οδηγίας 2006/123 αποκλείονταν από το πεδίο εφαρμογής της, ενώ το επίμαχο εθνικό μονοπώλιο υπήρχε μόλις από το 2014, το Δικαστήριο εξέτασε εν συνεχεία το εθνικό αυτό σύστημα υπό το πρίσμα των ειδικών κανόνων τους οποίους προβλέπει για τις ΥΓΟΣ η προαναφερθείσα οδηγία.

Το Δικαστήριο επισήμανε, ως προς το ζήτημα αυτό, ότι το εθνικό σύστημα πληρωμών μέσω κινητών συσκευών, επιτρέποντας μόνο σε μία δημόσια επιχείρηση την πρόσβαση στη δραστηριότητα της παροχής αυτών των υπηρεσιών πληρωμής, συνιστούσε «απαίτηση» κατά την έννοια του άρθρου 15, παράγραφος 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 2006/123, η οποία έπρεπε να πληροί τις προϋποθέσεις της άνευ διακρίσεων

εφαρμογής, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας, οι οποίες προβλέπονται στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου. Καθώς όμως η ίδια η Ουγγαρία είχε αναγνωρίσει ότι υπήρχαν αλλά μέτρα, λιγότερο καταναγκαστικά και λιγότερο περιοριστικά της ελευθερίας εγκατάστασης, όπως παραδείγματος χάριν σύστημα παραχωρήσεων βάσει ανοικτού διαγωνισμού, και δεδομένου ότι η Ουγγαρία δεν απέδειξε ότι ένα τέτοιο λιγότερο περιοριστικό μέτρο θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την επίτευξη της επιδιωκόμενης αποστολής δημόσιας υπηρεσίας, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι συνέτρεχε παράβαση του άρθρου 15, παράγραφος 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 2006/123.

Τέλος, επειδή το άρθρο 16 της οδηγίας 2006/123, το οποίο αφορά το δικαίωμα των παρόχων να προσφέρουν υπηρεσίες εντός κράτους μέλους διαφορετικού από εκείνο της εγκατάστασής τους, δεν έχει εφαρμογή επί των ΥΓΟΣ που παρέχονται σε άλλο κράτος μέλος, το Δικαστήριο εξέτασε, όπως ζήτησε επικουρικά η Επιτροπή, αν στοιχειοθετούνταν παράβαση του άρθρου 56 ΣΛΕΕ λόγω του επίμαχου εθνικού μονοπωλίου. Παραπέμποντας λοιπόν, κατ' ουσίαν, στους λόγους τους οποίους είχε ήδη εκθέσει προς στήριξη της διαπίστωσής του περί παράβασης του άρθρου 15, παράγραφος 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 2006/123, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το ουγγρικό σύστημα πληρωμών μέσω κινητών συσκευών ήταν αντίθετο και προς την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 56 ΣΛΕΕ.

Με την απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2018, *Čepelnik* (C-33/17, [EU:C:2018:896](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 56 ΣΛΕΕ *πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπει ρύθμιση κράτους μέλους η οποία ορίζει ότι οι αρμόδιες αρχές μπορούν να επιβάλουν σε κύριο έργου εγκατεστημένο σε αυτό το κράτος μέλος υποχρέωση αναστολής πληρωμών προς αντισυμβαλλόμενο του εγκατεστημένο σε άλλο κράτος μέλος, ακόμη και υποχρέωση παροχής εγγύησης ισόποσης προς το οφειλόμενο υπόλοιπο της συμφωνημένης για το έργο αμοιβής, με σκοπό την εξασφάλιση της είσπραξης ενδεχόμενου προστίμου που θα μπορούσε να επιβληθεί στον αντισυμβαλλόμενο σε περίπτωση αποδεδειγμένης παραβίασης του εργατικού δικαίου του πρώτου κράτους μέλους.*

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορούσε διαφορά μεταξύ παρόχου υπηρεσιών, που ήταν εταιρία εγκατεστημένη στη Σλοβενία, και του κυρίου ενός έργου, που ήταν Αυστριακός υπήκοος, το δε αντικείμενο της διαφοράς ήταν η πληρωμή της αμοιβής για τις εργασίες κατασκευής τις οποίες εκτέλεσε η εν λόγω εταιρία στην Αυστρία. Ενώ η ενάγουσα εταιρία ζητούσε την εξόφληση του συμφωνημένης αμοιβής για τις πραγματοποιηθείσες εργασίες, ο εναγόμενος αντέτεινε ότι είχε ήδη υποχρεωθεί να καταβάλει το οφειλόμενο ποσό ως εγγύηση στην αρμόδια αυστριακή διοικητική αρχή, προς εξασφάλιση ενδεχόμενης απαίτησης από πρόστιμο το οποίο θα μπορούσε να επιβληθεί στην εταιρία για παράβαση των κανόνων του αυστριακού εργατικού δικαίου, μετά από επιτόπιο έλεγχο που διενήργησε η φορολογική αστυνομία. Δεδομένου ότι η καταβολή τέτοιας εγγύησης έχει εξοφλητικό χαρακτήρα κατά το αυστριακό δίκαιο, ο κύριος του έργου αρνήθηκε να προχωρήσει στην πληρωμή του ποσού που ζητήθηκε. Κατόπιν τούτου, ο πάροχος των υπηρεσιών άσκησε αγωγή ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, το οποίο, με τη σειρά του, απευθύνθηκε στο Δικαστήριο.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε κατ' αρχάς ότι εθνική ρύθμιση η οποία επιβάλλει στον κύριο του έργου την υποχρέωση να αναστείλει τις πληρωμές που οφείλει στον αντισυμβαλλόμενο του και να παράσχει εγγύηση ισόποση με το οφειλόμενο υπόλοιπο της συμφωνημένης για το έργο αμοιβής σε περίπτωση που υφίσταται εύλογη υπόνοια περί διοικητικής παράβασης των διατάξεων της εθνικής εργατικής νομοθεσίας από τον πάροχο των υπηρεσιών συνεπάγεται περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, στον βαθμό που είναι ικανή να αποθαρρύνει τόσο τους κύριους έργων εντός του οικείου κράτους μέλους να συναλλάσσονται με παρόχους υπηρεσιών εγκατεστημένους σε άλλο κράτος μέλος όσο και τους παρόχους αυτούς να προτείνουν τις υπηρεσίες τους στους πρώτους. Πράγματι, τέτοια μέτρα όχι μόνον είναι πιθανό να έχουν ως αποτέλεσμα την επίσπευση της καταβολής του οφειλόμενου υπολοίπου της συμφωνημένης αμοιβής από τον αποδέκτη των υπηρεσιών, αφαιρώντας του έτσι τη δυνατότητα να παρακρατήσει μέρος αυτού του ποσού εν είδει αποζημιώσεως για την περίπτωση πλημμελούς ή καθυστερημένης εκτέλεσης των

εργασιών, αλλά μπορούν και να στερήσουν από τους εγκατεστημένους σε άλλα κράτη μέλη παρόχους υπηρεσιών το δικαίωμα να απαιτήσουν από τους Αυστριακούς πελάτες τους το οφειλόμενο υπόλοιπο της συμφωνημένης για το έργο αμοιβής, εκθέτοντάς τους έτσι σε κίνδυνο υπερημερίας.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε στη συνέχεια ότι ένας τέτοιος περιορισμός ενδέχεται να δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, όπως οι σκοποί της κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων, της πάταξης της απάτης, ιδίως όσον αφορά την κοινωνική νομοθεσία, καθώς και της πρόληψης των καταχρηστικών πρακτικών, υπό την προϋπόθεση ότι είναι κατάλληλος για την υλοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού και δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξή του. Εξετάζοντας την αναλογικότητα της επίμαχης αυστριακής νομοθεσίας σε σχέση με τον σκοπό της, το Δικαστήριο υπογράμμισε κατ' αρχάς ότι η εθνική ρύθμιση παρείχε στις αρμόδιες αρχές την ευχέρεια να επιβάλουν στον κύριο του έργου υποχρέωση αναστολής των πληρωμών του προς τον πάροχο υπηρεσιών, καθώς και υποχρέωση παροχής ασφάλειας ισόποσης με το οφειλόμενο υπόλοιπο της συμφωνημένης για το έργο αμοιβής, αποκλειστικώς και μόνον επί τη βάση της ύπαρξης εύλογης υπόνοιας περί διοικητικής παράβασης, προτού καν διαπιστωθεί απάτη, κατάχρηση ή πρακτική ικανή να θίξει την προστασία των εργαζομένων. Ακολούθως, το Δικαστήριο τόνισε ότι η εθνική ρύθμιση δεν προέβλεπε δυνατότητα του ενδιαφερόμενου παρόχου υπηρεσιών να διατυπώσει, πριν από τη λήψη των ως άνω μέτρων, τις παρατηρήσεις του επί των πράξεων που του προσάπτονται. Τέλος, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι το ποσό της εγγύησης αυτής, δεδομένου ότι μπορούσε να καθοριστεί από τις αρμόδιες αρχές χωρίς να ληφθούν υπόψη τυχόν παραλείψεις του παρόχου υπηρεσιών κατά την εκτέλεση της σύμβασης έργου, ήταν δυνατό να υπερβαίνει, και μάλιστα ανάλογα με την περίπτωση κατά πολύ, το ποσό που θα όφειλε κανονικά να καταβάλει ο κύριος του έργου μετά την αποπεράτωση των εργασιών. Το Δικαστήριο συνήγαγε ότι, για τους τρεις αυτούς λόγους, έπρεπε να γίνει δεκτό ότι μια τέτοια εθνική ρύθμιση υπερέβαινε το αναγκαίο μέτρο για την υλοποίηση των σκοπών της προστασίας των εργαζομένων, της πάταξης της απάτης, ιδίως όσον αφορά την κοινωνική νομοθεσία, καθώς και της πρόληψης των καταχρηστικών πρακτικών. Συνεπώς, ήταν αντίθετη προς το άρθρο 56 ΣΛΕΕ.

Στο επίκεντρο της υπόθεσης επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2018, **Danieli & C. Officine Meccaniche κ.λπ.** (C-18/17, [EU:C:2018:904](#)), ήταν το ζήτημα κατά πόσον συμβιβάζονταν με την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών ορισμένα μέτρα που έλαβε ένα κράτος μέλος προκειμένου να περιορίσει, μέσω της απαίτησης άδειας εργασίας, την απόσπαση Κροατών υπηκόων και υπηκόων τρίτων χωρών στο έδαφός του. Στην υπόθεση αυτή ζητήθηκε, ειδικότερα, από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η Δημοκρατία της Αυστρίας είχε δικαίωμα να απαιτήσει να έχουν άδεια εργασίας οι εργαζόμενοι που τέθηκαν στη διάθεση ιταλικής επιχείρησης η οποία είχε αναλάβει την παροχή συγκεκριμένης υπηρεσίας στην Αυστρία, σε περίπτωση που επρόκειτο i) είτε για Κροάτες υπηκόους απασχολούμενους από κροατική επιχείρηση ii) είτε για υπηκόους τρίτων χωρών νομίμως απασχολούμενους από άλλη ιταλική επιχείρηση.

Ως προς την απόσπαση των Κροατών υπηκόων, το Δικαστήριο επανέλαβε κατ' αρχάς ότι, σύμφωνα με το παράρτημα V, κεφάλαιο 2, παράγραφος 1, της Πράξης Προσχώρησης της Κροατίας⁵⁶, το άρθρο 45 ΣΛΕΕ και το άρθρο 56, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ εφαρμόζονται πλήρως, με την επιφύλαξη των μεταβατικών διατάξεων των παραγράφων 2 έως 13, μόνον όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία εργαζομένων και την ελεύθερη

56] Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως της Δημοκρατίας της Κροατίας και των προσαρμογών της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΕ 2012, L 112, σ. 21), η οποία προσαρτήθηκε στη Συνθήκη μεταξύ του Βασιλείου του Βελγίου, της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας, της Τσεχικής Δημοκρατίας, του Βασιλείου της Δανίας, της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, της Δημοκρατίας της Εσθονίας, της Ιρλανδίας, της Ελληνικής Δημοκρατίας, του Βασιλείου της Ισπανίας, της Γαλλικής Δημοκρατίας, της Ιταλικής Δημοκρατίας, της Κυπριακής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Λετονίας, της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου, της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, της Δημοκρατίας της Μάλτας, του Βασιλείου των Κάτω Χωρών, της Δημοκρατίας της Αυστρίας, της Δημοκρατίας της Πολωνίας, της Πορτογαλικής Δημοκρατίας, της Ρουμανίας, της Δημοκρατίας της Σλοβενίας, της Σλοβακικής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Φινλανδίας, του Βασιλείου της Σουηδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βορείου Ιρλανδίας (κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και της Δημοκρατίας της Κροατίας, σχετικά με την προσχώρηση της Δημοκρατίας της Κροατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ 2012, L 112, σ. 10).

παροχή υπηρεσιών που συνεπάγεται προσωρινή κυκλοφορία εργαζομένων, όπως ορίζεται στο άρθρο 1 της οδηγίας 96/71⁵⁷, μεταξύ, αφενός, της Κροατίας και, αφετέρου, καθενός από τα κράτη τα οποία είναι ήδη μέλη της Ένωσης. Το Δικαστήριο επισήμανε στη συνέχεια ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης διάθεση εργατικού δυναμικού ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του κεφαλαίου 2, παράγραφος 2, του προαναφερθέντος παραρτήματος V, το οποίο προβλέπει ότι, κατά παρέκκλιση από τα άρθρα 1 έως 6 του κανονισμού 492/2011⁵⁸ και για μια διετία από την ημερομηνία προσχώρησης, τα ως άνω κράτη μέλη θα εφαρμόζουν εθνικά μέτρα ή μέτρα που απορρέουν από διμερείς συμφωνίες, για τη ρύθμιση της πρόσβασης Κροατών υπηκόων στις αγορές εργασίας τους. Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα άρθρα 56 και 57 ΣΛΕΕ, καθώς και το παράρτημα V, κεφάλαιο 2, παράγραφος 2, της Πράξης Προσχώρησης της Κροατίας, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι, κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου στην οποία αναφέρεται η εν λόγω διάταξη του παραρτήματος, ένα κράτος μέλος δικαιούται να περιορίζει, μέσω της απαίτησης άδειας εργασίας, την απόσπαση Κροατών εργαζομένων απασχολούμενων από επιχείρηση με έδρα την Κροατία, όταν η απόσπασή τους γίνεται με διάθεσή τους, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 3, στοιχείο γ', της οδηγίας 96/71, σε επιχείρηση εγκατεστημένη σε άλλο κράτος μέλος, με σκοπό την παροχή, από την τελευταία επιχείρηση, υπηρεσιών εντός του πρώτου από αυτά τα κράτη μέλη.

Αντιθέτως, ως προς την απόσπαση των εργαζομένων που είναι υπήκοοι τρίτων χωρών, το Δικαστήριο έκρινε ότι το να διατηρεί ένα κράτος μέλος επ' αόριστον σε ισχύ την απαίτηση να λαμβάνουν άδεια εργασίας οι υπήκοοι τρίτων χωρών οι οποίοι διατίθενται σε επιχείρηση εγκατεστημένη στην ημεδαπή από επιχείρηση εγκατεστημένη σε άλλο κράτος μέλος, συνιστά περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών ο οποίος υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του σκοπού γενικού συμφέροντος που συνίσταται στην αποφυγή διατάραξης της αγοράς εργασίας, δεδομένου ότι οι υπήκοοι τρίτων χωρών, εφόσον επιστρέφουν στη χώρα καταγωγής ή κατοικίας τους μετά την εκπλήρωση της αποστολής τους, δεν προτίθενται να παραμείνουν στην αγορά εργασίας του κράτους μέλους υποδοχής. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα άρθρα 56 και 57 ΣΛΕΕ πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι, όταν επιχείρηση εγκατεστημένη σε κράτος μέλος διαθέτει εργαζομένους που είναι υπήκοοι τρίτων χωρών σε άλλη επιχείρηση η οποία είναι μεν εγκατεστημένη στο ίδιο κράτος μέλος, αλλά θα τους χρησιμοποιήσει για να παράσχει υπηρεσία σε άλλο κράτος μέλος, το τελευταίο αυτό κράτος μέλος δεν δικαιούται να απαιτεί να έχουν άδειας εργασίας.

3. Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων

Με την απόφαση της 6ης Μαρτίου 2018, **SEGRO και Horváth** (C-52/16 και C-113/16, [EU:C:2018:157](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι αντιβαίνει στην ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 63 ΣΛΕΕ, ρύθμιση κράτους μέλους η οποία καταργεί, χωρίς αποζημίωση, όλα τα δικαιώματα επικαρπίας σε γεωργικές γαίες όταν ο επικαρπωτής δεν έχει στενό δεσμό συγγένειας με τον έχοντα την κυριότητά τους (στο εξής: ψιλός κύριος). Η ρύθμιση αυτή συνδυαζόταν με ουγκρική νομοθεσία η οποία περιόριζε, αν όχι απέκλειε, τη δυνατότητα των αλλοδαπών και των νομικών προσώπων να αποκτήσουν δικαίωμα κυριότητας επί γεωργικών γαιών στην Ουγγαρία, αφήνοντάς τους ως μοναδικό περιθώριο για την επένδυση σε γεωργικές γαίες την απόκτηση δικαιώματος επικαρπίας.

57] Οδηγία 96/71/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1996, σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών (ΕΕ 1997, L 18, σ. 1).

58] Κανονισμός (ΕΕ) 492/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2011, που αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης (ΕΕ 2011, L 141, σ. 1).

Το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι η επίμαχη ρύθμιση, στερώντας από τον επικαρπωτή τόσο τη δυνατότητα να εκμεταλλεύεται τις οικείες γεωργικές γαίες όσο και τη δυνατότητα να μεταβιβάσει το δικαίωμά του, αποτελούσε περιορισμό της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων, ανεξαρτήτως μάλιστα αν προέβλεπε αποζημίωση υπέρ αυτού. Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι η απαίτηση της ύπαρξης στενού δεσμού συγγένειας με τον ψιλό κύριο, επειδή ήταν εκ της φύσης της πιθανότερο να λειτουργεί εις βάρος των υπηκόων των άλλων κρατών μελών εκτός της Ουγγαρίας, υπέκρυπτε επίσης έμμεση διάκριση στηριζόμενη στην ιθαγένεια του επικαρπωτή ή στην προέλευση των κεφαλαίων.

Εξετάζοντας τυχόν δικαιολογητικές βάσεις για τον περιορισμό αυτό, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, πρώτον, ότι η ύπαρξη δεσμού συγγένειας δεν ήταν κατάλληλη να διασφαλίσει την επίτευξη του σκοπού του οποίου έγινε επίκληση, δηλαδή της εξασφάλισης δικαιωμάτων επί των παραγωγικών γαιών μόνον υπέρ των προσώπων που τις εκμεταλλεύονται και της αποτροπής του ενδεχομένου απόκτησής τους για αμιγώς κερδοσκοπικούς λόγους. Δεύτερον, όσον αφορά την επίκληση της βούλησης να τιμωρηθούν παραβάσεις των εθνικών διατάξεων σχετικά με τον έλεγχο συναλλάγματος ως δικαιολογητικού λόγου, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το κριτήριο της συγγένειας ουδεμία σχέση είχε με τις διατάξεις εκείνες. Εν πάση περιπτώσει, θα μπορούσαν κάλλιστα να ληφθούν άλλα μέτρα με λιγότερο εκτεταμένα αποτελέσματα, όπως παραδείγματος χάριν διοικητικά πρόστιμα, προκειμένου να τιμωρηθούν τέτοιες παραβάσεις. Τέλος, το Δικαστήριο τόνισε, τρίτον, ότι ο επίδικος περιορισμός δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί ούτε κατ' επίκληση της βούλησης να καταπολεμηθούν οι εντελώς τεχνητές μεθοδεύσεις που είχαν ως σκοπό την καταστρατήγηση της εθνικής νομοθεσίας η οποία ρύθμιζε την απόκτηση γεωργικών ακινήτων. Πράγματι, λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι κάθε πρόσωπο που δεν έχει στενό δεσμό συγγένειας με τον ψιλό κύριο των γεωργικών γαιών έχει ενεργήσει καταχρηστικώς κατά τον χρόνο της απόκτησης του δικαιώματος επικαρπίας, η ουγγρική νομοθεσία θεσπίζει γενικό τεκμήριο ύπαρξης καταχρηστικών πρακτικών, το οποίο επ' ουδενί μπορεί να θεωρηθεί ανάλογο προς τον σκοπό της πάταξης των πρακτικών αυτών ⁵⁹.

Με την απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2018, **Sofina κ.λπ.** (C-575/17, [EU:C:2018:943](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι *αντιβαίνουν στις διατάξεις της Συνθήκης ΛΕΕ για την ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων ορισμένες διατάξεις του γαλλικού γενικού φορολογικού κώδικα οι οποίες προβλέπουν παρακράτηση στην πηγή επί του ακαθάριστου ποσού των ημεδαπής προέλευσης μερισμάτων που καταβάλλονται σε εγκατεστημένες στην αλλοδαπή ζημιογόνες εταιρίες, ενώ τα μερίσματα τα οποία καταβάλλονται σε ζημιογόνες ημεδαπές εταιρίες φορολογούνται μόνο σε μεταγενέστερο χρόνο, όταν αυτές ξαναγίνουν κερδοφόρες.*

Το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι η διαφορετική αυτή φορολογική μεταχείριση εξασφαλίζει στις ημεδαπές ζημιογόνες εταιρίες τουλάχιστον ένα ταμειακό πλεονέκτημα, υπό τη μορφή απαλλαγής από τον φόρο σε περίπτωση παύσης των δραστηριοτήτων, ενώ οι εδρεύουσες στην αλλοδαπή εταιρίες υπόκεινται σε άμεση και οριστική φορολόγηση, ανεξαρτήτως του αποτελέσματός τους. Τέτοια διαφορετική φορολογική αντιμετώπιση των μερισμάτων ανάλογα με τον τόπο της έδρας των εταιριών που είναι αποδέκτες τους ενδέχεται να αποθαρρύνει, αφενός, τις εγκατεστημένες στην αλλοδαπή εταιρίες από το να προβούν σε επενδύσεις σε εταιρίες με έδρα τη Γαλλία και, αφετέρου, τους επενδυτές οι οποίοι έχουν έδρα στη Γαλλία από το να αποκτήσουν μερίδια συμμετοχής σε εταιρίες εγκατεστημένες στην αλλοδαπή.

Δεδομένου ότι η επίμαχη εθνική ρύθμιση συνιστούσε, ως εκ τούτου, περιορισμό της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων που απαγορεύεται κατ' αρχήν από το άρθρο 63, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο έπρεπε ακολούθως να ελέγξει αν ο περιορισμός αυτός ήταν δυνατό να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 65 ΣΛΕΕ, το οποίο ορίζει ότι μια διαφορετική φορολογική μεταχείριση ενδέχεται να θεωρηθεί συμβατή με την ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων αν αφορά καταστάσεις που δεν είναι αντικειμενικώς συγκρίσιμες. Το

59] Βλ. επίσης, αναφορικά με την ίδια ουγγρική ρύθμιση, την εκκρεμή υπόθεση C-235/17, **Επιτροπή κατά Ουγγαρίας (Δικαίωμα επικαρπίας σε γεωργικές γαίες)**.

Δικαστήριο διαπίστωσε, επ' αυτού, ότι η επίδικη διαφορετική μεταχείριση δεν περιοριζόταν στον τρόπο είσπραξης του φόρου και δεν δικαιολογούνταν, κατ' επέκταση, από κάποια διαφορά στην αντικειμενική κατάσταση των εταιριών. Το Δικαστήριο εξέτασε, κατόπιν τούτου, κατά πόσον η διαφορετική φορολογική μεταχείριση μπορούσε να δικαιολογηθεί από επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος. Κατέληξε ότι δεν συνέτρεχε τέτοια περίπτωση. Ειδικότερα, αφενός, ο σκοπός της διαφύλαξης της ισόρροπης κατανομής των φορολογικών εξουσιών μεταξύ των κρατών μελών δεν μπορούσε να γίνει δεκτός ως δικαιολογητικός λόγος, αφού τυχόν αναβολή της φορολόγησης των μερισμάτων που εισπράττονται από ζημιογόνο εταιρία εγκατεστημένη στην αλλοδαπή δεν θα σήμαινε ότι το γαλλικό Δημόσιο παραιτείται του δικαιώματός του να φορολογήσει εισόδημα το οποίο έχει πραγματοποιηθεί στην επικράτειά του και αφού το γαλλικό Δημόσιο αποδέχεται τέτοιες φορολογικές απώλειες όταν οι ημεδαπές εταιρίες παύουν τις δραστηριότητές τους χωρίς να έχουν επιστρέψει στην κερδοφορία. Ούτε ο σκοπός της εξασφάλισης της αποτελεσματικής είσπραξης του φόρου έγινε δεκτός ως δικαιολογητικός λόγος από το Δικαστήριο, το οποίο διαπίστωσε, ως προς το ζήτημα αυτό, ότι αν αναγνωριζόταν στις εγκατεστημένες στην αλλοδαπή ζημιογόνες εταιρίες το πλεονέκτημα της αναβολής της φορολόγησης των μερισμάτων που εισπράττουν, το αποτέλεσμα θα ήταν να αρθεί κάθε περιορισμός της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων, χωρίς ωστόσο να παρακλυθεί η επίτευξη του σκοπού της αποτελεσματικής είσπραξης του φόρου τον οποίο οφείλουν οι εταιρίες αυτές σε περίπτωση που εισπράττουν μερίσματα ημεδαπής εταιρίας. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο παρέπεμψε ιδίως στους υφιστάμενους μηχανισμούς αμοιβαίας συνδρομής μεταξύ των αρχών των κρατών μελών.

VIII. Συνοριακοί έλεγχοι, άσυλο και μετανάστευση

1. Συνοριακοί έλεγχοι

Με την απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2018, *Touring Tours und Travel και Sociedad de transportes* (C-412/17 και C-474/17, [EU:C:2018:1005](#)), το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 67, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, καθώς και τα άρθρα 20 και 21 του κανονισμού 562/2006⁶⁰, σε σχέση με τη *δυνατότητα κράτους μέλους να υποχρεώνει τις επιχειρήσεις μεταφορών με λεωφορεία που εκμεταλλεύονται διασυνοριακές γραμμές να ελέγχουν το διαβατήριο και τον τίτλο διαμονής των επιβατών πριν από την είσοδο στην επικράτειά του*. Οι γερμανικές αστυνομικές αρχές, θεωρώντας ότι δύο τέτοιες επιχειρήσεις, που εκμεταλλεύονται τακτικές γραμμές με προορισμό τη Γερμανία, οι οποίες διασχίζουν τα γερμανοολλανδικά και τα γερμανοβελγικά σύνορα, είχαν μεταφέρει στη Γερμανία, κατά παράβαση των εθνικών νομοθετικών της διατάξεων, σημαντικό αριθμό υπηκόων τρίτων χωρών άνευ των απαιτούμενων ταξιδιωτικών εγγράφων, εξέδωσαν εις βάρος των δύο αυτών μεταφορέων απαγορευτικές αποφάσεις, επ' απειλή χρηματικής ποινής για κάθε νέα παράβαση. Κατά τις γερμανικές αρχές, οι μεταφορείς όφειλαν, επί τη ευκαιρία του ελέγχου εισιτηρίων κατά την επιβίβαση στο λεωφορείο, να προβαίνουν σε εξακρίβωση και να αρνούνται την επιβίβαση σε όσους υπηκόους τρίτων κρατών δεν είχαν τα απαιτούμενα ταξιδιωτικά έγγραφα.

⁶⁰ Κανονισμός (ΕΚ) 562/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2006, για τη θέσπιση του κοινοτικού κώδικα σχετικά με το καθεστώς διέλευσης προσώπων από τα σύνορα (κώδικας συνόρων του Σένγκεν) (ΕΕ 2006, L 105, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 610/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013 (ΕΕ 2013, L 182, σ. 1).

Το Δικαστήριο επισήμανε, πιο συγκεκριμένα, ότι οι επίμαχοι έλεγχοι, δεδομένου ότι θα διενεργούνταν κατά τον χρόνο της επιβίβασης στο λεωφορείο στην αρχή του διασυνοριακού ταξιδιού, συνιστούν εξακριβώσεις στο εσωτερικό της επικράτειας κράτους μέλους, κατά την έννοια του άρθρου 21 του προαναφερθέντος κανονισμού, και απαγορεύονται όταν έχουν ισοδύναμο αποτέλεσμα με τους συνοριακούς ελέγχους.

Το Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι το άρθρο 67, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ και το άρθρο 21 του κανονισμού 562/2006 έπρεπε να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αποκλείουν νομοθετική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία, προκειμένου να αποτρέπεται η μεταφορά στην εθνική επικράτεια υπηκόων τρίτων χωρών άνευ των απαιτούμενων ταξιδιωτικών εγγράφων, υποχρεώνει κάθε επιχείρηση μεταφορών με λεωφορεία που εκτελεί τακτικά διασυνοριακά δρομολόγια εντός του χώρου Σένγκεν με προορισμό το εν λόγω κράτος μέλος να ελέγχει τα διαβατήρια και τους τίτλους διαμονής των επιβατών πριν από τη διέλευση εσωτερικών συνόρων, και η οποία επιτρέπει, προς εξασφάλιση της τήρησης αυτής της υποχρέωσης ελέγχου, να εκδίδουν οι αστυνομικές αρχές απόφαση απαγόρευσης τέτοιων μεταφορών, επ' απειλή χρηματικών ποινών εις βάρος των επιχειρήσεων που τις πραγματοποιούν.

2. Πολιτική ασύλου

Όπως και το περασμένο έτος, λόγω του μεγέθους της μεταναστευτικής κρίσης που έχει ενσκήψει στην Ευρώπη εδώ και μερικά χρόνια, καθώς και της συνακόλουθης αθρόας άφιξης αιτούντων διεθνή προστασία εντός της Ένωσης, υποβλήθηκαν και πάλι στην κρίση του Δικαστηρίου πολλές υποθέσεις σχετικές με την πολιτική ασύλου της Ένωσης. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζουν επτά υποθέσεις που αφορούν: η πρώτη την οδηγία 2004/83⁶¹, η δεύτερη την οδηγία 2011/95⁶², οι τρεις επόμενες την τελευταία οδηγία, σε συνδυασμό με την οδηγία 2013/32⁶³ ή με τον κανονισμό 604/2013⁶⁴ (στο εξής: κανονισμός Δουβλίνο III), η έκτη τον κανονισμό Δουβλίνο III και, ταυτόχρονα, τον εκτελεστικό κανονισμό 1560/2003⁶⁵, και η έβδομη την οδηγία 2008/115⁶⁶.

61] Οδηγία 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους (ΕΕ 2004, L 304, σ. 12).

62] Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (ΕΕ 2011, L 337, σ. 9).

63] Οδηγία 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (ΕΕ 2013, L 180, σ. 60).

64] Κανονισμός (ΕΕ) 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (ΕΕ 2013, L 180, σ. 31).

65] Κανονισμός (ΕΚ) 1560/2003 της Επιτροπής, της 2ας Σεπτεμβρίου 2003, για τα μέτρα εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ) 343/2003 του Συμβουλίου για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας (ΕΕ 2003, L 222, σ. 3), όπως τροποποιήθηκε με τον εκτελεστικό κανονισμό (ΕΕ) 118/2014 της Επιτροπής, της 30ής Ιανουαρίου 2014 (ΕΕ 2014, L 39, σ. 1).

66] Οδηγία 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών (ΕΕ 2008, L 348, σ. 98).

2.1. Καθεστώς του πρόσφυγα

Με την απόφαση της 24ης Απριλίου 2018, **MP (Επικουρική προστασία θύματος παρελθόντων βασανιστηρίων)** (C-353/16, [EU:C:2018:276](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έδωσε διευκρινίσεις ως προς τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί ένα άτομο το οποίο υπήρξε, κατά το παρελθόν, θύμα βασανιστηρίων στη χώρα καταγωγής του, προκειμένου να θεωρηθεί ως πρόσωπο που μπορεί να τύχει επικουρικής προστασίας, κατά την έννοια της οδηγίας 2004/83, σε συνδυασμό με το άρθρο 4 του Χάρτη. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, υπήκοος Σρι Λάνκα ζήτησε άσυλο στο Ηνωμένο Βασίλειο. Προς στήριξη της αίτησής του, ισχυρίστηκε ότι είχε κρατηθεί και βασανιστεί από τις δυνάμεις ασφαλείας της Σρι Λάνκα, επειδή ήταν μέλος της οργάνωσης των «Απελευθερωτικών Τίγρεων του Ταμίλ Ιλάμ», και ότι διέτρεχε τον κίνδυνο να υποστεί εκ νέου κακομεταχείριση στη χώρα καταγωγής του, σε περίπτωση που αναγκαζόταν να επιστρέψει εκεί. Οι βρετανικές διοικητικές αρχές απέρριψαν την αίτηση ασύλου και απέκλεισαν το ενδεχόμενο να του χορηγηθεί επικουρική προστασία, με την αιτιολογία ότι δεν είχε αποδειχθεί η ύπαρξη τέτοιου κινδύνου. Αντιθέτως, τα βρετανικά δικαστήρια δέχθηκαν ότι, λόγω της σοβαρότητας των ψυχικών παθήσεων του ενδιαφερομένου και της αδυναμίας να του παρασχεθεί κατάλληλη περίθαλψη στη Σρι Λάνκα, τυχόν επιστροφή του στη χώρα αυτή θα ήταν ασύμβατη προς το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ.

Το Δικαστήριο τόνισε κατ' αρχάς ότι το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος υπήρξε, κατά το παρελθόν, θύμα βασανιστηρίων από τις αρχές της χώρας καταγωγής του δεν αρκεί για να δικαιολογήσει την αναγνώριση του καθεστώτος επικουρικής προστασίας σε αυτόν, από τη στιγμή που δεν συντρέχει πλέον πραγματικός κίνδυνος να επαναληφθούν παρόμοιες πράξεις εις βάρος του. Επιπλέον, ο κίνδυνος επιδείνωσης της υγείας του ενδιαφερομένου δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί, αυτός καθ' εαυτόν, ως απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση στη χώρα καταγωγής του, ακόμη και αν οφείλεται στις εν γένει ανεπάρκειες του συστήματος υγείας και στην ανυπαρξία κατάλληλης θεραπευτικής αγωγής. Δεν θα ίσχυε όμως το ίδιο αν καθίστατο πρόδηλο ότι οι αρχές της χώρας καταγωγής δεν ήταν διατεθειμένες να διασφαλίσουν την επαναπροσαρμογή του ή επιδείκνυαν συμπεριφορά από την οποία προέκυπτε ότι προβαίνουν σε διακρίσεις όσον αφορά την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, δυσχεραίνοντας την παροχή, σε ορισμένες εθνοτικές ομάδες ή ορισμένες κατηγορίες προσώπων στις οποίες ανήκει ενδεχομένως και ο ενδιαφερόμενος, κατάλληλης περίθαλψης προς αντιμετώπιση των σωματικών ή ψυχολογικών συνεπειών των βασανιστηρίων που οι ίδιες είχαν διαπράξει.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι πληροί τις προϋποθέσεις για να υπαχθεί στο καθεστώς της επικουρικής προστασίας ο υπήκοος τρίτης χώρας ο οποίος βασανίστηκε, κατά το παρελθόν, από τις αρχές της χώρας καταγωγής του, και δεν διατρέχει μεν πλέον κίνδυνο βασανιστηρίων αν επιστρέψει εκεί, πλην όμως η κατάσταση της σωματικής και της ψυχικής υγείας θα μπορούσε, σε περίπτωση επιστροφής του, να επιδεινωθεί σημαντικά, με τον κίνδυνο να αυτοκτονήσει, λόγω τραύματος που του έχει προκληθεί από τα βασανιστήρια τα οποία υπέστη, εφόσον υπάρχει πραγματική πιθανότητα να του στερήσουν εσκεμμένα στην εν λόγω χώρα την πρόσβαση σε περίθαλψη κατάλληλη για την αντιμετώπιση των σωματικών και ψυχικών συνεπειών από τα βασανιστήρια αυτά.

2.2. Διεκπεραίωση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας

Οι σχετικές αποφάσεις που παρουσιάζονται στο κεφάλαιο αυτό αφορούν τον τρόπο εξέτασης και αξιολόγησης των αιτήσεων διεθνούς προστασίας, καθώς και την προθεσμία εντός της οποίας πρέπει να περατωθεί η διαδικασία επανεξέτασης αιτήματος ανάληψης ή εκ νέου ανάληψης του αιτούντος.

Με την απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2018, *F* (C-473/16, [EU:C:2018:36](#)), το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 4 της οδηγίας 2011/95, σε συνδυασμό με το άρθρο 7 του Χάρτη, καθώς κλήθηκε να απαντήσει στο ερώτημα *αν οι διατάξεις αυτές απαγορεύουν τη διενέργεια και τη χρήση ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης προκειμένου να επαληθευτεί ο γενετήσιος προσανατολισμός τον οποίο επικαλείται ο αιτών διεθνή προστασία*. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο F, Νιγηριανός υπήκοος, είχε υποβάλει στις ουγγρικές αρχές αίτηση ασύλου, δηλώνοντας ότι φοβόταν ότι στη χώρα καταγωγής του θα διωκόταν λόγω της ομοφυλοφιλίας του, δήλωση η οποία, βάσει ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης, δεν κρίθηκε αξιόπιστη από την αρμόδια ουγγρική αρχή. Σύμφωνα με το πόρισμα αυτής της ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης, η οποία περιλάμβανε διαγνωστική διερεύνηση, εξέταση της προσωπικότητας και διάφορα συναφή τεστ, ήταν αδύνατο να επιβεβαιωθεί ο ισχυρισμός του F αναφορικά με τον γενετήσιο προσανατολισμό του.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, πρώτον, ότι το άρθρο 4 της οδηγίας 2011/95 δεν απαγορεύει στην αρχή που είναι υπεύθυνη για την εξέταση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας ή στα δικαστήρια που επιλαμβάνονται ενδεχομένως προσφυγής κατά απόφασης της αρχής αυτής να διατάσσουν τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης στο πλαίσιο της αξιολόγησης γεγονότων και περιστάσεων σχετικών με τον γενετήσιο προσανατολισμό τον οποίο επικαλείται ο αιτών, εφόσον ο τρόπος διενέργειας μιας τέτοιας πραγματογνωμοσύνης συνάδει με τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, εφόσον η αρχή και τα δικαστήρια δεν θεμελιώνουν την απόφασή τους απλώς και μόνο στα πορίσματα της πραγματογνωμοσύνης και εφόσον δεν δεσμεύονται από τα πορίσματα αυτά κατά την εκτίμηση των δηλώσεων του αιτούντος αναφορικά με τον γενετήσιο προσανατολισμό του. Το Δικαστήριο διευκρίνισε επ' αυτού ότι, μολονότι δεν είναι πάντοτε απαραίτητο, προκειμένου να κριθεί αίτηση παροχής διεθνούς προστασίας που αιτιολογείται από φόβο δίωξης λόγω γενετήσιου προσανατολισμού, να εξετάζεται το ευλογοφανές του γενετήσιου προσανατολισμού του αιτούντος κατά την αξιολόγηση των γεγονότων και των περιστάσεων η οποία προβλέπεται στο άρθρο 4 της ως άνω οδηγίας, εντούτοις δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο ορισμένες μορφές πραγματογνωμοσύνης να αποδειχθούν χρήσιμες εντός του ειδικού πλαισίου της εκτίμησης τέτοιου είδους δηλώσεων από έναν αιτούντα διεθνή προστασία και να μπορούν να διενεργηθούν χωρίς να θίγουν τα θεμελιώδη δικαιώματα του τελευταίου. Το Δικαστήριο υπενθύμισε πάντως, συναφώς, ότι απόκειται αποκλειστικώς στις αρχές που είναι υπεύθυνες για την εξέταση των αιτήσεων, κατά τα οριζόμενα στις σχετικές διατάξεις της οδηγίας 2005/85⁶⁷ και της οδηγίας 2013/32, να προβαίνουν στην αξιολόγηση των γεγονότων και των περιστάσεων την οποία προβλέπει το άρθρο 4 της οδηγίας 2011/95, όπερ σημαίνει ότι η αρμόδια εθνική αρχή και τα δικαστήρια που επιλαμβάνονται τυχόν προσφυγής ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα δεν επιτρέπεται να βασίζονται στην απόφασή τους μόνον επί των πορισμάτων μιας έκθεσης πραγματογνωμοσύνης και να δεσμεύονται από αυτά.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, δεύτερον, ότι το άρθρο 4 της οδηγίας 2011/95, σε συνδυασμό με το άρθρο 7 του Χάρτη, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπει τη διενέργεια και τη χρήση ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης, στηριζόμενης σε προβολικά τεστ προσωπικότητας, με σκοπό να δοθεί μια εικόνα του γενετήσιου προσανατολισμού του αιτούντος διεθνή προστασία ώστε να ελεγχθεί αν αληθεύουν οι ισχυρισμοί του περί αυτού, ακόμη και σε περίπτωση που η διενέργεια των επίμαχων ψυχολογικών τεστ

67] Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου, της 1ης Δεκεμβρίου 2005, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα (ΕΕ 2005, L 326, σ. 13).

τυπικώς εξαρτάται από την παροχή της συναίνεσης του ενδιαφερομένου, διότι η συναίνεση αυτή δεν είναι κατ' ανάγκην ελεύθερη, δεδομένου ότι επιβάλλεται de facto υπό την πίεση των συνθηκών υπό τις οποίες τελούν οι αιτούντες διεθνή προστασία. Ναι μεν η επέμβαση στην ιδιωτική ζωή του αιτούντος ενδέχεται να δικαιολογείται λόγω της αναζήτησης στοιχείων βάσει των οποίων να μπορεί να κριθεί αν είναι πραγματικές οι ανάγκες του για παροχή διεθνούς προστασίας, πλην όμως η υπεύθυνη αρχή οφείλει να εκτιμήσει, υπό τον έλεγχο των δικαστηρίων, κατά πόσον η ψυχολογική πραγματογνωμοσύνη που προτίθεται να διατάξει ή να λάβει υπόψη είναι πρόσφορη, υπό την έννοια ότι θεμελιώνεται σε μεθόδους και αρχές αρκούντως αξιόπιστες σύμφωνα με τους παραδεγεγμένους κανόνες της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας, και αναγκαία για την επίτευξη του προαναφερθέντος σκοπού. Το Δικαστήριο διαπίστωσε, μεταξύ άλλων, ότι ο αντίκτυπος της επίδικης πραγματογνωμοσύνης στην ιδιωτική ζωή του αιτούντος διεθνή προστασία φαινόταν δυσανάλογος σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό, αφού η σοβαρότητα της επέμβασης στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής δεν ήταν ανάλογη προς τη χρησιμότητα που αυτή θα μπορούσε ενδεχομένως να έχει στο πλαίσιο της αξιολόγησης των γεγονότων και των περιστάσεων την οποία προβλέπει το άρθρο 4 της οδηγίας 2011/95.

Με την απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, **Alheto** (C-585/16, [EU:C:2018:584](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποσαφήνισε τα ειδικά κριτήρια τα οποία διέπουν την εξέταση αιτήσεων ασύλου που υποβάλλονται από πρόσωπα εγγεγραμμένα στην Υπηρεσία Αρωγής και Έργων του ΟΗΕ για τους Παλαιστίνιους Πρόσφυγες στην Εγγύς Ανατολή (UNRWA). Στην υπόθεση της κύριας δίκης, βουλγαρικό δικαστήριο ενώπιον του οποίου ασκήθηκε προσφυγή από Παλαιστίνια κατά της απορριπτικής απόφασης επί της αίτησης για παροχή διεθνούς προστασίας, διατηρούσε αμφιβολίες αναφορικά με την ερμηνεία των οδηγιών 2011/95 και 2013/32 σε σχέση με πρόσωπα εγγεγραμμένα στην UNRWA και ιδίως ως προς το ζήτημα αν τέτοιο πρόσωπο, σε περίπτωση που έχει διαφύγει από τη Λωρίδα της Γάζας και έχει διαμείνει στην Ιορδανία προτού μεταβεί στην Ένωση, πρέπει να γίνει δεκτό ότι προστατευόταν επαρκώς στην Ιορδανία, με συνέπεια η αίτηση διεθνούς προστασίας την οποία υποβάλλει στην Ένωση να είναι απορριπτέα ως απαράδεκτη.

Το Δικαστήριο κατέστησε κατ' αρχάς σαφές ότι, όταν δικαστήριο επιλαμβάνεται προσφυγής κατά απόφασης της «αποφαινόμενης αρχής» – η οποία ορίζεται στο άρθρο 2 της οδηγίας 2013/32 ως «κάθε οιονεί δικαστική ή διοικητική αρχή κράτους μέλους υπεύθυνη για την εξέταση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας και αρμόδια για τη λήψη αποφάσεων πρωτοβαθμίας στις εν λόγω υποθέσεις» – επί αίτησης ασύλου ή διεθνούς προστασίας, το δικαστήριο αυτό υποχρεούται να προβαίνει σε πλήρη και επικαιροποιημένη εξέταση του φακέλου, λαμβάνοντας υπόψη όσα πραγματικά και νομικά στοιχεία ασκούν επιρροή, περιλαμβανομένων και εκείνων τα οποία δεν υπήρχαν ακόμη κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης της ως άνω αρχής.

Το Δικαστήριο πρόσθεσε επ' αυτού ότι κάθε κράτος μέλος που δεσμεύεται από την οδηγία οφείλει να διαμορφώσει την εθνική του νομοθεσία κατά τέτοιον τρόπο ώστε, όταν ακυρώνεται απόφαση διοικητικής ή οιονεί δικαστικής αρχής και απαιτείται η αρχή αυτή να εκδώσει νέα απόφαση, η νέα αυτή απόφαση επί της αίτησης ασύλου ή επικουρικής προστασίας να εκδίδεται σε σύντομο χρόνο και να είναι σύμφωνη με την κρίση που διατυπώνεται στην ακυρωτική δικαστική απόφαση.

Όσον αφορά τα ειδικά κριτήρια εξέτασης μιας αίτησης ασύλου ή επικουρικής προστασίας την οποία υποβάλλει Παλαιστίνιος, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι, κατά το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 2011/95, δεν μπορεί να χορηγηθεί σε Παλαιστίνιο άσυλο στην Ένωση για όσο χρόνο αυτός τυγχάνει αποτελεσματικής προστασίας ή συνδρομής από την UNRWA. Μπορεί να του χορηγηθεί άσυλο στην Ένωση μόνον εφόσον βρίσκεται σε προσωπική κατάσταση σοβαρής ανασφάλειας, έχει ζητήσει ματαίως τη βοήθεια της UNRWA και, λόγω περιστάσεων ανεξαρτήτων από τη θέλησή του, έχει υποχρεωθεί να εγκαταλείψει τη ζώνη επιχειρήσεων της UNRWA.

Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 35, πρώτο εδάφιο, στοιχείο β', της οδηγίας 2013/32 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι πρόσωπο εγγεγραμμένο στην UNRWA, εφόσον του παρέχεται από τον συγκεκριμένο οργανισμό αποτελεσματική προστασία ή συνδρομή σε τρίτη χώρα

η οποία βρίσκεται εκτός του εδάφους όπου έχει τη συνήθη διαμονή του αλλά εντός της ζώνης επιχειρήσεων του οργανισμού, πρέπει να θεωρηθεί ότι προστατεύεται επαρκώς, υπό την έννοια της προαναφερθείσας διάταξης, στην εν λόγω τρίτη χώρα, όταν η τελευταία αναλαμβάνει τη δέσμευση να τον δεχθεί εκ νέου αφού έχει εγκαταλείψει την επικράτειά της για να ζητήσει διεθνή προστασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αναγνωρίζει την προστασία ή συνδρομή της UNRWA και σέβεται την αρχή της μη επαναπροώθησης, επιτρέποντας κατ' αυτό τον τρόπο στον ενδιαφερόμενο να διαμείνει στην επικράτειά της με ασφάλεια, υπό αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης και για όσο διάστημα απαιτηθεί λόγω των κινδύνων που διατρέχει στον συνήθη τόπο διαμονής του.

Με την απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 2018, **Ahmedbekova** (C-652/16, [EU:C:2018:801](#)), το Δικαστήριο *ερμήνευσε τις οδηγίες 2011/95 και 2013/32, διευκρινίζοντας ιδίως ζητήματα σχετικά με την αξιολόγηση αιτήσεων διεθνούς προστασίας που υποβάλλονται από μέλη του ίδιου οικογενειακού πυρήνα, καθώς και με την έκταση του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής κατά απορριπτικής απόφασης επί τέτοιας αίτησης*. Στην προκειμένη περίπτωση, η αρμόδια βουλγαρική αρχή απέρριψε τις αιτήσεις διεθνούς προστασίας τις οποίες είχαν υποβάλει τα μέλη οικογένειας από το Αζερμπαϊτζάν που εισήλθε παρανόμως στη Βουλγαρία. Προς στήριξη της προσφυγής του κατά της απορριπτικής απόφασης, ένα εκ των μελών της οικογένειας επικαλέστηκε τόσο τις διώξεις που υπέστη άλλο μέλος της οικογένειας από τις αρχές του Αζερμπαϊτζάν όσο και περιστάσεις που αφορούσαν το ίδιο ατομικά, ισχυριζόμενο, ειδικότερα, ότι διέτρεχε κίνδυνο να διωχθεί λόγω πολιτικών πεποιθήσεων, οι οποίες είχαν εκδηλωθεί, μεταξύ άλλων, μέσω της συμμετοχής στην άσκηση προσφυγής κατά του Αζερμπαϊτζάν ενώπιον του ΕΔΔΑ.

Πρώτον, όσον αφορά την εξατομικευμένη αξιολόγηση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας, το Δικαστήριο, αφού υπενθύμισε ότι κάθε απόφαση με την οποία αναγνωρίζεται το καθεστώς του πρόσφυγα ή της επικουρικής προστασίας πρέπει να βασίζεται σε εξατομικευμένη αξιολόγηση, επισήμανε ότι, στο πλαίσιο αυτό, επιβάλλεται να ληφθούν υπόψη απειλές περί δίωξης ή πρόκλησης σοβαρής βλάβης εις βάρος μέλους της οικογένειας του αιτούντος προκειμένου να διαπιστωθεί αν ο αιτών διατρέχει τον κίνδυνο να αντιμετωπίσει και ο ίδιος, λόγω του οικογενειακού δεσμού με το απειλούμενο πρόσωπο, τέτοιες απειλές. Το Δικαστήριο παρατήρησε επίσης ότι, σε περίπτωση υποβολής χωριστών αιτήσεων από τα μέλη της ίδιας οικογένειας, επιτρέπεται μεν να προβλέπονται μέτρα διαχείρισης ώστε να καλύπτεται κάθε πιθανή συνάφεια, πλην όμως απαγορεύεται οι αιτήσεις αυτές να αξιολογούνται από κοινού. Επιπλέον, υπογράμμισε ότι δεν είναι δυνατό να ανασταλεί η αξιολόγηση μίας εκ των αιτήσεων μέχρις ότου περατωθεί η διαδικασία εξέτασης κάποιας από τις άλλες αιτήσεις.

Δεύτερον, αναφορικά με τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ο αιτών μπορεί να θεωρηθεί πρόσφυγας λόγω της συμμετοχής του στην άσκηση προσφυγής κατά της χώρας καταγωγής του ενώπιον του ΕΔΔΑ, το Δικαστήριο έκρινε ότι η συμμετοχή αυτή δεν αποδεικνύει μεν κατ' αρχήν, για τους σκοπούς της προβλεπόμενης από την οδηγία 2011/95 αξιολόγησης των λόγων δίωξης, ότι ο αιτών ανήκει σε «ιδιαιτέρη κοινωνική ομάδα», αλλά πρέπει να γίνει δεκτό ότι συνιστά λόγο δίωξης εξαιτίας «πολιτικών πεποιθήσεων», εφόσον υπάρχει βάσιμος φόβος ότι η συμμετοχή στην άσκηση της προσφυγής κατά της χώρας καταγωγής θα εκληφθεί από την τελευταία ως πράξη πολιτικής διαφωνίας, κατά της οποίας ενδέχεται να προβεί σε αντίποινα.

Τρίτον και τελευταίον, σε σχέση με την απαίτηση πλήρους και *ex nunc* εξέτασης τόσο των πραγματικών όσο και των νομικών ζητημάτων την οποία οφείλει να διενεργεί το δικαστήριο που επιλαμβάνεται προσφυγής κατά απορριπτικής απόφασης επί αίτησης διεθνούς προστασίας, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το δικαστήριο αυτό είναι κατ' αρχήν υποχρεωμένο, σε περίπτωση περαιτέρω διαβημάτων, και ειδικότερα αφού ζητήσει την εξέτασή τους από την αποφαινόμενη αρχή, να διερευνήσει τους λόγους χορήγησης διεθνούς προστασίας ή τα πραγματικά στοιχεία των οποίων έγινε επίκληση για πρώτη φορά κατά τη διαδικασία της προσφυγής, μολονότι σχετίζονται με γεγονότα ή με απειλές που φέρονται να ανάγονται σε χρόνο προγενέστερο της έκδοσης της απόφασης ή ακόμη και της υποβολής της αίτησης διεθνούς προστασίας. Αντιθέτως, το ως άνω δικαστήριο δεν υπέχει τέτοια υποχρέωση αν διαπιστώσει ότι οι λόγοι αυτοί ή τα στοιχεία αυτά προβλήθηκαν σε όψιμο στάδιο της διαδικασίας της προσφυγής ή δεν προβλήθηκαν

κατά τρόπον αρκούντως συγκεκριμένο ώστε να μπορούν να εξεταστούν δεόντως, ή ακόμη, προκειμένου περί πραγματικών στοιχείων, αν διαπιστώσει ότι δεν είναι σημαντικά ή δεν διαφέρουν επαρκώς από τα στοιχεία τα οποία ήδη έλαβε υπόψη της η αποφαινόμενη αρχή.

Η απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 2018, **Fathi** (C-56/17, [EU:C:2018:803](#)), αφορούσε, πρώτον, τον προσδιορισμό, βάσει του κανονισμού Δουβλίνο III και της οδηγίας 2013/32, του υπεύθυνου κράτους μέλους για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας την οποία υποβάλλει σε ένα από τα κράτη μέλη υπήκοος τρίτης χώρας, δεύτερον, το βάρος απόδειξης όσον αφορά τη στοιχειοθέτηση πράξης δίωξης και, τρίτον, την ίδια την έννοια της «πράξης δίωξης» όπως χρησιμοποιείται στην οδηγία 2011/95. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, Ιρανός υπήκοος κουρδικής καταγωγής είχε υποβάλει στην εθνική υπηρεσία προσφύγων, στη Βουλγαρία, αίτηση διεθνούς προστασίας, επικαλούμενος ότι είχε υποστεί δίωξη από τις ιρανικές αρχές για θρησκευτικούς λόγους, και δη διότι ασπάστηκε τον χριστιανισμό. Η αρμόδια βουλγαρική αρχή είχε εξετάσει επί της ουσίας την αίτησή του χωρίς να ληφθεί οποιαδήποτε ρητή απόφαση κατόπιν της διαδικασίας προσδιορισμού του υπεύθυνου κράτους μέλους. Η αίτηση απορρίφθηκε ως αβάσιμη, επειδή η εθνική αρχή έκρινε ότι οι δηλώσεις του αιτούντος περιείχαν ουσιώδεις αντιφάσεις και ότι δεν είχαν αποδειχθεί ούτε η ύπαρξη δίωξης ή ο κίνδυνος δίωξης στο μέλλον ούτε η ύπαρξη κινδύνου επιβολής θανατικής ποινής.

Κατ' αρχάς, κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού Δουβλίνο III πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν απαγορεύει στις αρχές κράτους μέλους να εξετάζουν επί της ουσίας αίτηση διεθνούς προστασίας, κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο δ', του εν λόγω κανονισμού, χωρίς να λάβουν καμία ρητή απόφαση με την οποία να διαπιστώνεται, βάσει των κριτηρίων του ίδιου κανονισμού, ότι υπεύθυνο για μια τέτοια εξέταση είναι το συγκεκριμένο κράτος μέλος. Εξάλλου, όπως διευκρίνισε το Δικαστήριο, το άρθρο 46, παράγραφος 3, της οδηγίας 2013/32 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, όταν ο αιτών διεθνή προστασία ασκεί προσφυγή κατά απόφασης με την οποία η αίτησή του απορρίφθηκε ως αβάσιμη, το αρμόδιο δικαστήριο κράτους μέλους δεν υποχρεούται να ελέγξει αυτεπαγγέλτως αν τα κριτήρια και οι μηχανισμοί που προβλέπονται στον κανονισμό Δουβλίνο III για τον προσδιορισμό του υπεύθυνου κράτους μέλους εφαρμόστηκαν ορθώς από τις αρχές που προέβησαν στη σχετική εξέταση.

Εν συνεχεία, ως προς το ζήτημα του βάρους απόδειξης της ύπαρξης πράξης δίωξης, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, όταν ο αιτών διεθνή προστασία επικαλείται κίνδυνο δίωξης για λόγους που συνδέονται με τη θρησκεία, δεν πρέπει να απαιτείται από αυτόν, προκειμένου να τεκμηριώσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, να προχωρεί σε δηλώσεις ή να προσκομίζει έγγραφα για καθένα από τα στοιχεία τα οποία καλύπτει το άρθρο 10, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 (ουδηλαδή, την υιοθέτηση θειστικών, αγνωστικιστικών ή αθεϊστικών πεποιθήσεων, τη συμμετοχή σε τυπική λατρεία, σε ιδιωτικό ή δημόσιο χώρο, είτε κατά μόνας είτε σε κοινωνία με άλλους, την αποχή από τη λατρεία αυτή, τυχόν άλλες θρησκευτικές πράξεις ή εκδηλώσεις απόψεων ή μορφές ατομικής ή συλλογικής συμπεριφοράς που στηρίζονται σε θρησκευτικές πεποιθήσεις ή υπαγορεύονται από αυτές). Απόκειται ωστόσο στον αιτούντα να θεμελιώσει με αξιόπιστο τρόπο τους ισχυρισμούς του, προσκομίζοντας στοιχεία που να παρέχουν στην αρμόδια αρχή τη δυνατότητα να τους επαληθεύσει.

Τέλος, αναφορικά με την έννοια «πράξη δίωξης» στο άρθρο 9, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2011/95, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαγόρευση, επί ποινή εκτέλεσης ή φυλάκισης, πράξεων οι οποίες είναι αντίθετες προς τη θρησκεία της χώρας καταγωγής του αιτούντος διεθνή προστασία μπορεί να συνιστά «πράξη δίωξης», κατά την έννοια των εν λόγω διατάξεων, στον βαθμό που η απαγόρευση συνοδεύεται, στην πράξη, από την επιβολή ανάλογων κυρώσεων από τις αρχές της χώρας αυτής.

Στο επίκεντρο της απόφασης **X και X** (C-47/17 και C-48/17, [EU:C:2018:900](#)), που εκδόθηκε στις 13 Νοεμβρίου 2018 από το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου, ήταν οι προθεσμίες οι οποίες ισχύουν, βάσει του άρθρου 5, παράγραφος 2, του εκτελεστικού κανονισμού 1560/2003, κατά τη διαδικασία επανεξέτασης αιτήματος αναδοχής ή εκ νέου ανάληψης ενός αιτούντος άσυλο. Στις υποθέσεις των κύριων δικών, δύο υπήκοοι τρίτων χωρών, ο ένας από τη Συρία και ο άλλος από την Ερυθραία, ζήτησαν να τους χορηγηθεί στις Κάτω Χώρες

η ειδική άδεια προσωρινής διαμονής για τους αιτούντες άσυλο, αφού είχαν ήδη υποβάλει αίτηση διεθνούς προστασίας σε άλλο κράτος (τη Γερμανία και την Ελβετία αντιστοίχως), ενώ μάλιστα ο υπήκοος Ερυθραίας είχε φθάσει μέσω Ιταλίας (όπου δεν προέκυπτε να έχει υποβάλει αίτηση διεθνούς προστασίας). Βάσει του άρθρου 18, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού Δουβλίνο III, οι ολλανδικές αρχές απηύθυναν στις γερμανικές, τις ελβετικές και τις ιταλικές αρχές αιτήματα εκ νέου ανάληψης των ενδιαφερομένων. Κατόπιν της απόρριψης των αιτημάτων εκ νέου ανάληψης, οι ολλανδικές αρχές υπέβαλαν, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 5, παράγραφος 2, του εκτελεστικού κανονισμού 1560/2003, στις γερμανικές και τις ιταλικές αρχές αιτήσεις επανεξέτασης, πλην όμως αυτές είτε δεν απάντησαν καθόλου είτε απάντησαν μετά το πέρας της προθεσμίας των δύο εβδομάδων, την οποία προβλέπει η ως άνω διάταξη.

Αφού υπενθύμισε ότι ο νομοθέτης της Ένωσης προέβλεψε, με τον κανονισμό Δουβλίνο III, αποκλειστικές προθεσμίες για τις διαδικασίες εξέτασης των αιτημάτων αναδοχής και εκ νέου ανάληψης από τις αρχές του κράτους μέλους προς το οποίο απευθύνεται το σχετικό αίτημα, το Δικαστήριο επισήμανε ότι ο μηχανισμός του άρθρου 5, παράγραφος 2, του εκτελεστικού κανονισμού 1560/2003, βάσει του οποίου το κράτος μέλος που υπέβαλε το αίτημα μπορεί να ζητήσει επανεξέταση από το κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνθηκε, σε περίπτωση που το τελευταίο δεν έδωσε συνέχεια στο αίτημα αναδοχής ή εκ νέου ανάληψης, αποτελεί προαιρετική «πρόσθετη διαδικασία», για τη διάρκεια της οποίας τίθεται ένα αυστηρό και προβλέψιμο πλαίσιο. Κατά το Δικαστήριο, μια διαδικασία επανεξέτασης η οποία θα οριοθετούνταν χρονικώς μόνον από μια «εύλογη» προθεσμία απάντησης ή θα είχε απροσδιόριστη διάρκεια δεν θα ήταν συμβατή με τους σκοπούς του κανονισμού Δουβλίνο III, ιδίως δε με τον σκοπό της ταχείας διεκπεραίωσης των αιτήσεων διεθνούς προστασίας.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 5, παράγραφος 2, του εκτελεστικού κανονισμού 1560/2003 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι το κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνεται αίτημα αναδοχής ή εκ νέου ανάληψης δυνάμει των άρθρων 21 και 23 του κανονισμού Δουβλίνο III και το οποίο, αφού διενήργησε τους απαραίτητους ελέγχους, έχει δώσει λεπτομερή και πλήρως αιτιολογημένη αρνητική απάντηση στο αίτημα εντός των προθεσμιών του άρθρου 22 ή του άρθρου 25 του τελευταίου αυτού κανονισμού, οφείλει, εφόσον εν συνεχεία λάβει αίτηση επανεξέτασης εντός τριών εβδομάδων όπως προβλέπεται στο άρθρο 5, παράγραφος 2, του εκτελεστικού κανονισμού 1560/2003, να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια, στο πνεύμα της καλόπιστης συνεργασίας, να απαντήσει στην αίτηση επανεξέτασης εντός της προθεσμίας των δύο εβδομάδων που τάσσει η διάταξη αυτή.

Αν το κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνθηκε η αίτηση δεν απαντήσει εντός της προθεσμίας των δύο εβδομάδων, η πρόσθετη διαδικασία της επανεξέτασης περατώνεται οριστικά, με αποτέλεσμα το κράτος μέλος που υπέβαλε την αίτηση να πρέπει, από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας, να θεωρείται υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης διεθνούς προστασίας, εκτός αν διαθέτει ακόμη χρόνο για να υποβάλει, εντός των αποκλειστικών προθεσμιών του άρθρου 21, παράγραφος 1, και του άρθρου 23, παράγραφος 2, του κανονισμού Δουβλίνο III, νέο αίτημα αναδοχής ή εκ νέου ανάληψης.

2.3. Αποφάσεις επιστροφής

Με την απόφαση της 19ης Ιουνίου 2018, **Gnandi** (C-181/16, [EU:C:2018:465](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου κλήθηκε να διευκρινίσει αν επιτρέπεται να εκδοθεί απόφαση επιστροφής, κατά την έννοια της οδηγίας 2008/115, από τη στιγμή που απορρίπτεται η αίτηση διεθνούς προστασίας, ήτοι προτού περατωθεί η διαδικασία επί της προσφυγής η οποία μπορεί να ασκηθεί κατά της απορριπτικής απόφασης. Στη διαφορά της κύριας δίκης, είχε υποβληθεί από υπήκοο Τόγκο αίτηση διεθνούς προστασίας που απορρίφθηκε και, λίγες ημέρες αργότερα, ακολούθησε απόφαση επιστροφής, υπό τη μορφή εις βάρος του διαταγής να εγκαταλείψει την επικράτεια του οικείου κράτους μέλους.

Το Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι, άπαξ και η αίτηση διεθνούς προστασίας απορριφθεί, ο αιτών εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2008/115. Το Δικαστήριο τόνισε ως προς το σημείο αυτό ότι το δικαίωμα παραμονής στο έδαφος του αντίστοιχου κράτους μέλους για να ασκηθεί προσφυγή κατά της απόρριψης της αίτησης δεν αποκλείει τη διαπίστωση ότι, από τον χρόνο έκδοσης της απορριπτικής απόφασης, η διαμονή του ενδιαφερομένου καθίσταται, κατ' αρχήν, παράνομη.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε πάντως ότι, προκειμένου περί απόφασης επιστροφής και ενδεχόμενης απόφασης απομάκρυνσης, η προστασία που πηγάζει από το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και από την αρχή της μη επαναπροώθησης απαιτείται να διασφαλίζεται με την αναγνώριση, υπέρ του αιτούντος διεθνή προστασία, δικαιώματος πραγματικής προσφυγής με αυτοδικαίως ανασταλτικό αποτέλεσμα, τουλάχιστον ενώπιον ενός δικαστηρίου. Υπό την επιφύλαξη της αυστηρής τήρησης της εν λόγω απαίτησης, δεν αντιβαίνει ούτε στην αρχή της μη επαναπροώθησης ούτε στο δικαίωμα πραγματικής προσφυγής το γεγονός και μόνον ότι η διαμονή του ενδιαφερομένου χαρακτηρίζεται ως παράνομη από τη στιγμή που η αίτηση διεθνούς προστασίας απορρίπτεται σε πρώτο βαθμό από την αποφαινόμενη αρχή και ότι, ως εκ τούτου, είναι δυνατό να ληφθεί απόφαση επιστροφής ήδη από τον χρόνο έκδοσης της απορριπτικής απόφασης ή μαζί με αυτήν στο πλαίσιο της ίδιας διοικητικής πράξης.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να εγγυώνται την πλήρη αποτελεσματικότητα της προσφυγής κατά της απορριπτικής απόφασης επί της αίτησης διεθνούς προστασίας, σύμφωνα με τα όσα επιτάσσει η αρχή της ισότητας των όπλων, όπερ σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι πρέπει να αναστέλλονται όλα τα αποτελέσματα της απόφασης επιστροφής κατά τη διάρκεια της προθεσμίας για την άσκηση της προσφυγής αυτής και, εφόσον ασκείται τέτοια προσφυγή, μέχρι την περάτωση της σχετικής διαδικασίας. Ειδικότερα, δεν αρκεί απλώς να μην προχωρήσει το κράτος μέλος στην εκτέλεση της απόφασης επιστροφής. Επιβάλλεται, αντιθέτως, η αναστολή όλων των εννόμων αποτελεσμάτων της απόφασης αυτής και, πιο συγκεκριμένα, να μην άρχεται η προθεσμία οικειοθελούς αναχώρησης ενόσω επιτρέπεται η παραμονή του ενδιαφερομένου και, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, να μην τίθεται ο ενδιαφερόμενος υπό κράτηση με σκοπό την απομάκρυνσή του. Επιπλέον, ο ενδιαφερόμενος πρέπει να διατηρεί την ιδιότητα του αιτούντος διεθνή προστασία μέχρις ότου εκδοθεί οριστική απόφαση επί της αίτησής του. Εξάλλου, τα κράτη μέλη υπέχουν την υποχρέωση να παρέχουν σε κάθε αιτούντα την ευχέρεια να επικαλεστεί οποιαδήποτε μεταβολή των περιστάσεων η οποία έχει τυχόν επέλθει κατόπιν της έκδοσης της απόφασης επιστροφής και ενδέχεται να έχει ουσιώδη σημασία για την εκτίμηση της κατάστασής του βάσει της οδηγίας 2008/115. Τέλος, τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν τη διαφανή ενημέρωση του αιτούντος σχετικά με την τήρηση των εγγυήσεων αυτών.

3. Σχέσεις με την Τουρκία

Με την απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, *Yön* (C-123/17, [EU:C:2018:632](#)), το Δικαστήριο *ερμήνευσε τη ρήτρα standstill* στο άρθρο 7 της απόφασης 2/76⁶⁸ και στο άρθρο 13 της απόφασης 1/80⁶⁹, οι οποίες έχουν εκδοθεί αμφότερες από το Συμβούλιο Συνδέσεως που συστάθηκε με τη Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας. Η ρήτρα αυτή απαγορεύει στα κράτη μέλη και στην Τουρκία να θεσπίζουν νέους περιορισμούς ως προς τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι εργαζόμενοι και τα μέλη της οικογένειάς τους που διαμένουν νομίμως στο έδαφός τους μπορούν να έχουν πρόσβαση στην απασχόληση. Εν προκειμένω, η σύζυγος Τούρκου εργαζομένου διαμένοντος νομίμως στη Γερμανία, η οποία έχει επίσης την τουρκική ιθαγένεια, ζήτησε από τις γερμανικές αρχές να της χορηγήσουν άδεια διαμονής ορισμένου χρόνου με σκοπό την οικογενειακή επανένωση. Η αίτηση απορρίφθηκε, με την αιτιολογία ότι η αιτούσα, αφενός, δεν απέδειξε ότι είχε τις απαιτούμενες από τη γερμανική νομοθεσία γλωσσικές γνώσεις και, αφετέρου, είχε εισέλθει στην ομοσπονδιακή επικράτεια χωρίς την εθνική θεώρηση την οποία έπρεπε να διαθέτει, όπως όριζε μια εθνική διάταξη που είχε θεσπιστεί κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 20 Δεκεμβρίου 1976 και 30 Νοεμβρίου 1980. Με τη διάταξη αυτή κατέστησαν, στην πράξη, αυστηρότερες οι προϋποθέσεις οικογενειακής επανένωσης για όσους υπηκόους τρίτων χωρών διαμένουν νομίμως στη Γερμανία ως μισθωτοί εργαζόμενοι, σε σύγκριση με τις προϋποθέσεις οι οποίες υφίσταντο πριν τεθεί σε ισχύ η απόφαση 2/76 στο συγκεκριμένο κράτος μέλος.

Το Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι, εφόσον η απόφαση 2/76 δεν έχει καταργηθεί αναδρομικώς, η ρήτρα *standstill* του άρθρου 7 της απόφασης αυτής, και όχι η αντίστοιχη του άρθρου 13 της απόφασης 1/80, είναι εκείνη που πρέπει να εφαρμόζεται ως προς κάθε μέτρο που ελήφθη από κράτος μέλος κατά την περίοδο από τις 20 Δεκεμβρίου 1976 έως τις 30 Νοεμβρίου 1980.

Στη συνέχεια, παραπέμποντας στην ερμηνευτική λύση που είχε δοθεί με τις αποφάσεις *Dogan*⁷⁰ και *Tekdemir*⁷¹, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι εθνικό μέτρο το οποίο καθιστά αυστηρότερες τις προϋποθέσεις για την οικογενειακή επανένωση και επηρεάζει την άσκηση, από τους Τούρκους υπηκόους που διαμένουν νομίμως στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος, μισθωτής δραστηριότητας στο έδαφος του κράτους μέλους αυτού συνιστά νέο περιορισμό, κατά την έννοια του άρθρου 7 της απόφασης 2/76, στην άσκηση από Τούρκο υπήκοο του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εν λόγω κράτος μέλος και εμπίπτει, ως εκ τούτου, στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της προαναφερθείσας διάταξης. Ένα τέτοιο μέτρο ενδέχεται μεν να μπορεί να δικαιολογηθεί από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος σχετικούς με τον αποτελεσματικό έλεγχο της μετανάστευσης και τη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών, πλην όμως επιτρέπεται μόνο στον βαθμό που ο τρόπος εφαρμογής του δεν υπερβαίνει το όριο το οποίο είναι αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

68] Απόφαση 2/76 του Συμβουλίου Συνδέσεως, της 20ής Δεκεμβρίου 1976, σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 36 του πρόσθετου πρωτοκόλλου, το οποίο υπεγράφη στις 23 Νοεμβρίου 1970 στις Βρυξέλλες και συνήφθη, εγκρίθηκε και επικυρώθηκε εξ ονόματος της Κοινότητας με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 2760/72 του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1972 (ΕΕ ειδ. έκδ. 11/001, σ. 151).

69] Απόφαση 1/80 του Συμβουλίου Συνδέσεως, της 19ης Σεπτεμβρίου 1980, σχετικά με την προώθηση της συνδέσεως, που επισυνάφθηκε στη Συμφωνία Συνδέσεως μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Τουρκίας, η οποία υπεγράφη στις 12 Σεπτεμβρίου 1963 στην Άγκυρα από τη Δημοκρατία της Τουρκίας, αφενός, και από τα κράτη μέλη της ΕΟΚ και την Κοινότητα, αφετέρου, και η οποία συνήφθη, εγκρίθηκε και επικυρώθηκε εξ ονόματος της Κοινότητας με την απόφαση 64/732/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 23ης Δεκεμβρίου 1963 (ΕΕ ειδ. έκδ. 11/001, σ. 48).

70] Απόφαση του Δικαστηρίου της 10ης Ιουλίου 2014, *Dogan* (C-138/13, [EU:C:2014:2066](#)).

71] Απόφαση του Δικαστηρίου της 29ης Μαρτίου 2017, *Tekdemir* (C-652/15, [EU:C:2017:239](#)).

ΙΧ. Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις

1. Κανονισμός 44/2001 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις

Με την απόφαση της 5ης Ιουλίου 2018, *flyLAL-Lithuanian Airlines* (C-27/17, [EU:C:2018:533](#)), το Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις ως προς τον προσδιορισμό των δικαστηρίων που έχουν διεθνή δικαιοδοσία, βάσει του κανονισμού 44/2001⁷², σε περίπτωση αγωγής με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας την οποία φέρεται να προξένησαν αντίθετες προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμπεριφορές εντός διαφορετικών κρατών μελών. Εν προκειμένω, η ενάγουσα της κύριας δίκης, λιθουανική αεροπορική εταιρία, προσέφυγε ενώπιον των λιθουανικών δικαστηρίων στρεφόμενη κατά μιας άλλης αεροπορικής εταιρίας –της Air Baltic– και του αερολιμένα της Ρίγας (Λεττονία) και ζητώντας ανόρθωση των ζημιών που προέβαλλε ότι προκλήθηκαν από συμπεριφορές τις οποίες θεωρούσε αντίθετες προς τους κανόνες του ανταγωνισμού. Οι συμπεριφορές αυτές, οι οποίες συνίσταντο, μεταξύ άλλων, στην παροχή εκπτώσεων που ανέρχονταν σε ποσοστό ακόμη και 80 % για τις υπηρεσίες απογείωσης, προσγείωσης και ασφάλειας των αεροσκαφών και άρχισαν να χορηγούνται από τον αερολιμένα στην Air Baltic τον Νοέμβριο του 2004, είχαν κριθεί αντίθετες προς τους κανόνες του ανταγωνισμού από την Αρχή Ανταγωνισμού της Λεττονίας στο πλαίσιο μιας διαδικασίας χωριστής από την κύρια δίκη. Οι εναγόμενοι αμφισβήτησαν, από την πλευρά τους, ότι τα λιθουανικά δικαστήρια είχαν διεθνή δικαιοδοσία προς εκδίκαση της διαφοράς, υποστηρίζοντας ότι τόσο η αντίθετη προς τον ανταγωνισμό σύμπραξη την οποία αφορούσε η αγωγή όσο και τα αποτελέσματά της είχαν λάβει χώρα όχι στη Λιθουανία, αλλά στη Λεττονία, μεταξύ του αερολιμένα της Ρίγας και της λεττονικής μητρικής εταιρίας της Air Baltic. Το πρωτοβάθμιο λιθουανικό δικαστήριο είχε διαπιστώσει ότι τα λιθουανικά δικαστήρια είχαν διεθνή δικαιοδοσία βάσει του κανονισμού 44/2001, στο μέτρο που, αφενός, στη Λιθουανία είχαν εμφανιστεί οι αντίθετες προς τον ανταγωνισμό συμπεριφορές οι οποίες ζημίωσαν την ενάγουσα, όπως η εφαρμογή επιθετικής πολιτικής τιμών, η ευθυγράμμιση των ωραρίων πτήσεων ώστε να συμπίπτουν μεταξύ τους, η παράνομη διαφήμιση, η κατάργηση των απευθείας πτήσεων και η μεταφορά της επιβατικής κίνησης προς τον αερολιμένα της Ρίγας, και, αφετέρου, η Air Baltic δραστηριοποιούνταν στη Λιθουανία μέσω του υποκαταστήματός της.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι το άρθρο 5, σημείο 3, του κανονισμού 44/2001 παρέχει στον ενάγοντα τη δυνατότητα να ασκήσει αγωγή είτε ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου επέλευσης της ζημίας είτε ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός, οπότε ένα δικαστήριο μπορεί να επιληφθεί νομίμως διαφοράς βάσει μίας εκ των δύο αυτών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας. Πρόσθεσε δε ότι διαφυγόν κέρδος που συνίσταται, μεταξύ άλλων, σε απώλεια πωλήσεων η οποία φέρεται να προκλήθηκε λόγω συμπεριφορών αντίθετων προς τους κανόνες του ανταγωνισμού, ιδίως δε προς τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ, μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ζημία», για τους σκοπούς της εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 3, του κανονισμού 44/2001, και είναι κατ' αρχήν δυνατό να θεμελιώσει διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός. Το Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω, αφενός, ότι, στο πλαίσιο αγωγής με αίτημα την αποκατάσταση ζημίας η οποία προξενήθηκε από συμπεριφορές αντίθετες προς τους κανόνες του ανταγωνισμού, ως «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» νοείται και ο τόπος επέλευσης της ζημίας που συνίσταται σε διαφυγόν κέρδος, και

⁷² Κανονισμός (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2001, L 12, σ. 1).

πιο συγκεκριμένα σε απώλεια πωλήσεων, δηλαδή ο τόπος της θιγόμενης από τις συμπεριφορές αγοράς όπου ο ζημιωθείς ισχυρίζεται ότι υπέστη τις απώλειες αυτές. Αφετέρου, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι, στο πλαίσιο αγωγής με αίτημα την αποκατάσταση ζημίας η οποία προξενήθηκε από συμπεριφορές αντίθετες προς τους κανόνες του ανταγωνισμού, η φράση «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αφορά είτε τον τόπο σύναψης συμφωνίας αντίθετης προς τους κανόνες του ανταγωνισμού και προς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ είτε τον τόπο όπου προσφέρθηκαν και χρεώθηκαν ιδιαίτερως χαμηλές τιμές, εφόσον οι πρακτικές αυτές συνιστούσαν παράβαση του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

Εξάλλου, δεδομένου ότι η Air Baltic δραστηριοποιούνταν στη Λιθουανία μέσω υποκαταστήματος, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η φράση «διαφορά σχετική με την εκμετάλλευση υποκαταστήματος» περιλαμβάνει και την περίπτωση αγωγής με αίτημα την αποκατάσταση ζημίας που υποστηρίζεται ότι προκλήθηκε λόγω κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης διά της εφαρμογής επιθετικής πολιτικής τιμών, υπό την προϋπόθεση ότι υποκατάστημα της επιχείρησης η οποία κατέχει τη δεσπόζουσα θέση συμμετείχε, με τρόπο πραγματικό και ουσιώδη, στην καταχρηστική αυτή πρακτική, ζήτημα που πρέπει να ελεγχθεί από το δικαστήριο ενώπιον του οποίου έχει ασκηθεί η αγωγή.

Με την απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2018, Apple Sales International κ.λπ. (C-595/17, EU:C:2018:854), το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 23 του κανονισμού 44/2001 σε σχέση με ρήτρα παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας της οποίας γίνεται επίκληση στο πλαίσιο διαφοράς με αντικείμενο την αδικοπρακτική ευθύνη που φέρεται να υπέχει συμβαλλόμενος λόγω παράβασης του άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, η Apple Sales International επικαλέστηκε ρήτρα παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας υπέρ των ιρλανδικών δικαστηρίων που δεν αναφερόταν ρητώς σε διαφορές σχετικές με ευθύνη λόγω παραβίασης του δικαίου του ανταγωνισμού, προκειμένου να εγείρει ένσταση έλλειψης διεθνούς δικαιοδοσίας του γαλλικού δικαστηρίου ενώπιον του οποίου ασκήθηκε αγωγή αποζημίωσης από διανομέα της εταιρίας αυτής, μεταξύ άλλων για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης εκ μέρους της.

Το Δικαστήριο επανέλαβε κατ' αρχάς ότι η ερμηνεία ρήτρας παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας, προκειμένου να κριθεί ποιες διαφορές εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της, απόκειται στο εθνικό δικαστήριο ενώπιον του οποίου προβάλλεται η ρήτρα αυτή. Στη συνέχεια επισήμανε ότι η ρήτρα παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας καλύπτει μόνον τις διαφορές που ανάγονται στην έννομη σχέση επ' ευκαιρία της οποίας συνάφθηκε. Ενώ όμως η κατ' άρθρο 101 ΣΛΕΕ αντίθετη προς τον ανταγωνισμό συμπεριφορά, ήτοι η δημιουργία παράνομης σύμπραξης, δεν συνδέεται κατ' αρχήν άμεσα με την υφιστάμενη μεταξύ ενός μέλους της σύμπραξης και ενός τρίτου συμβατική σχέση επί της οποίας η σύμπραξη αναπτύσσει τα αποτελέσματά της, η κατ' άρθρο 102 ΣΛΕΕ αντίθετη προς τον ανταγωνισμό συμπεριφορά, ήτοι η κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης, μπορεί να υλοποιηθεί στις συμβατικές σχέσεις που συνάπτει η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση και μέσω των συμβατικών όρων που αυτή συνομολογεί. Επομένως, το άρθρο 23 του κανονισμού 44/2001 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η εφαρμογή, στο πλαίσιο αγωγής αποζημίωσης ασκηθείσας από διανομέα κατά του προμηθευτή του βάσει του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, ρήτρας παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας η οποία περιλαμβάνεται στη σύμβαση που έχουν συνάψει οι διάδικοι δεν αποκλείεται για τον λόγο και μόνον ότι η ρήτρα αυτή δεν περιέχει ρητή αναφορά στις διαφορές σχετικές με ευθύνη λόγω παραβίασης του δικαίου του ανταγωνισμού. Τέλος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, για να εφαρμοστεί ρήτρα παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας στο πλαίσιο τέτοιας αγωγής, δεν απαιτείται να έχει προηγουμένως διαπιστωθεί, από αρμόδια εθνική ή ευρωπαϊκή αρχή, η ύπαρξη παράβασης των κανόνων του ανταγωνισμού, αφού μια τέτοια προηγούμενη διαπίστωση από Αρχή Ανταγωνισμού είναι παράμετρος άσχετη προς εκείνες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη προκειμένου να κριθεί κατά πόσον θα εφαρμοστεί ρήτρα παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας σε περίπτωση αγωγής με αίτημα την ανόρθωση της ζημίας την οποία ισχυρίζεται ότι υπέστη ο ενάγων λόγω παράβασης των κανόνων του ανταγωνισμού.

2. Κανονισμός 2201/2003 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας

Στον τομέα αυτό χρήζουν ιδιαίτερης μνείας τρεις αποφάσεις: η πρώτη άπτεται του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας, η δεύτερη σχετίζεται με αίτηση επιστροφής τέκνων και η τρίτη αφορά την έννοια της συνήθους διαμονής του παιδιού.

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, **Valcheva** (C-335/17, [EU:C:2018:359](#)), το Δικαστήριο κλήθηκε να ερμηνεύσει τον όρο «δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας» κατά την έννοια του κανονισμού 2201/2003⁷³. Στην περίπτωση αυτή, η ενάγουσα της κύριας δίκης, κάτοικος Βουλγαρίας και γιαγιά, από την πλευρά της μητέρας, ανήλικου παιδιού το οποίο έχει τη συνήθη διαμονή του στην Ελλάδα με τον πατέρα του, επιθυμούσε να της αναγνωριστεί δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας. Θεωρώντας ότι αδυνατούσε να διατηρήσει ποιοτική επαφή με τον εγγονό της και αφού ζήτησε τη συνδρομή των ελληνικών αρχών χωρίς όμως αποτέλεσμα, προσέφυγε στη βουλγαρική δικαιοσύνη με αίτημα τον καθορισμό του τρόπου άσκησης του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας της με τον εγγονό της. Κατόπιν απόρριψης της αγωγής της με το σκεπτικό ότι ο κανονισμός 2201/2003 καθιερώνει διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου το παιδί έχει τη συνήθη διαμονή του, άρα εν προκειμένω των ελληνικών δικαστηρίων, το Ανώτατο Αναιρετικό Δικαστήριο της Βουλγαρίας υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα ζητώντας να αποσαφηνιστεί αν ο κανονισμός έχει εφαρμογή επί του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας των παππούδων και των γιαγιάδων, ώστε να προσδιοριστεί ποια δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία.

Αφού διαπίστωσε ότι η έννοια «δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας», όπως χρησιμοποιείται στον κανονισμό 2201/2003, πρέπει να ερμηνεύεται αυτοτελώς, το Δικαστήριο τόνισε ότι ο νομοθέτης της Ένωσης επέλεξε να μην περιορίσει τον αριθμό των προσώπων που μπορούν να ασκήσουν τη γονική μέριμνα ή να έχουν δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας. Συνεπώς, η έννοια «δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας» καλύπτει όχι μόνον το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας των γονέων με το παιδί τους, αλλά και το δικαίωμα άλλων προσώπων με τα οποία είναι σημαντικό το παιδί να διατηρεί προσωπικές σχέσεις, όπως είναι, μεταξύ άλλων, οι παππούδες και οι γιαγιάδες του. Πράγματι, αν το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας δεν αφορούσε το σύνολο των προσώπων αυτών, τα σχετικά με το εν λόγω δικαίωμα ζητήματα θα μπορούσαν να επιλύονται όχι μόνον από το δικαστήριο που ορίζεται βάσει του κανονισμού 2201/2003, αλλά και από άλλα δικαστήρια, τα οποία θα εκτιμούσαν ότι έχουν διεθνή δικαιοδοσία βάσει του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Θα υπήρχε ο κίνδυνος εκδόσεως αντιφατικών, ή ακόμη και ασυμβίβαστων μεταξύ τους, αποφάσεων, δεδομένου ότι το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας το οποίο αναγνωρίζεται σε έναν οικείο του παιδιού μπορεί να πλήξει εκείνο που έχει παρασχεθεί σε δικαιούχο της γονικής μέριμνας. Επομένως, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι αγωγή των παππούδων ή γιαγιάδων με την οποία ζητείται να τους αναγνωριστεί δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας με τα εγγόνια τους εμπίπτει στο άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 2201/2003 και, κατά συνέπεια, στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού αυτού.

Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι η παροχή του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας σε άλλο πρόσωπο εκτός των γονέων ενδέχεται να θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των τελευταίων και για τον λόγο αυτό, προς αποφυγήν αντιφατικών μέτρων και χάριν του υπέρτερου συμφέροντος του παιδιού, πρέπει να αποφαινεται επί των δικαιωμάτων προσωπικής επικοινωνίας το ίδιο δικαστήριο, ήτοι, κατ' αρχήν, το δικαστήριο της συνήθους διαμονής του παιδιού.

73| Κανονισμός (ΕΚ) 2201/2003 του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας ο οποίος καταργεί τον κανονισμό (ΕΚ) 1347/2000 (ΕΕ 2003, L 338, σ. 1).

Η απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2018, **C.E. και N.E.** (C-325/18 PPU και C-375/18 PPU, [EU:C:2018:739](#)), εκδόθηκε στο πλαίσιο επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας και αφορούσε την προβληματική της εκτέλεσης από ένα κράτος μέλος μιας απόφασης άλλου κράτους μέλους, με την οποία διατάχθηκε η επιστροφή στο τελευταίο παιδιών που είχαν τεθεί εκεί υπό δικαστική επιτροπεία.

Διάδικοι της διαφοράς της κύριας δίκης ήταν, αφενός, μια αγγλική διοικητική αρχή και, αφετέρου, γονείς οι οποίοι είχαν μετακινήσει τα τρία παιδιά τους στην Ιρλανδία. Τρεις ημέρες μετά την άφιξη της οικογένειας στην Ιρλανδία, δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου αποφάσισε ότι τα τρία παιδιά έπρεπε να τεθούν υπό δικαστική επιτροπεία, ανέθεσε το δικαίωμα επιμέλειας στην ως άνω αγγλική αρχή και διέταξε την επιστροφή τους. Κατόπιν διάταξης ιρλανδικού δικαστηρίου με την οποία αναγνωρίστηκε και κηρύχθηκε εκτελεστή στην Ιρλανδία (στο εξής: διάταξη του *exequatur*) η απόφαση του βρετανικού δικαστηρίου περί δικαστικής επιτροπείας, τα τρία παιδιά παραδόθηκαν στην αγγλική αρχή και επέστρεψαν στο Ηνωμένο Βασίλειο. Δεδομένου ότι η διάταξη του *exequatur* επιδόθηκε στους γονείς την επομένη της εκτέλεσης, ο γονείς την προσέβαλαν και, παράλληλα, υπέβαλαν αίτηση ασφαλιστικών μέτρων ζητώντας να ανασταλεί η διαδικασία υιοθεσίας των παιδιών η οποία είχε εν τω μεταξύ κινηθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο. Στο πλαίσιο αυτό, το ιρλανδικό δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, ερωτώντας αν η απόφαση του βρετανικού δικαστηρίου περί επιστροφής των παιδιών μπορούσε να κηρυχθεί εκτελεστή στην Ιρλανδία, ενώ η αγγλική αρχή δεν είχε εξαντλήσει τα ένδικα βοηθήματα και μέσα τα οποία ήταν διαθέσιμα στην Ιρλανδία δυνάμει της Συμβάσεως της Χάγης του 1980⁷⁴, πριν επιχειρήσει να επιτύχει την αναγνώριση και εκτέλεση της απόφασης δυνάμει του κεφαλαίου III του κανονισμού 2201/2003. Το αιτούν δικαστήριο ζήτησε επίσης να διευκρινιστεί, μεταξύ άλλων, αν η απόφαση περί επιστροφής των παιδιών ήταν δυνατό να εκτελεστεί πριν επιδοθεί στους γονείς η διάταξη του *exequatur* και αν προσκρούει στον κανονισμό 2201/2003 η λήψη, από δικαστήριο ενός κράτους μέλους, ασφαλιστικών μέτρων υπό τη μορφή έκδοσης διαταγής κατά δημόσιας υπηρεσίας άλλου κράτους μέλους, με την οποία απαγορεύεται στην τελευταία να κινήσει ή να συνεχίσει, ενώπιον των δικαστηρίων του δεύτερου αυτού κράτους μέλους, διαδικασία υιοθεσίας παιδιών που διαμένουν εκεί.

Το Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι ο κανονισμός 2201/2003 συμπληρώνει τη Σύμβαση της Χάγης του 1980 και δεν απαιτεί, σε περίπτωση που πρόσωπο, φορέας ή αρχή ισχυρίζεται ότι υφίσταται διεθνής απαγωγή παιδιού, να γίνεται επίκληση της Σύμβασης αυτής προκειμένου να ζητηθεί η άμεση επιστροφή του παιδιού στο κράτος της συνήθους διαμονής του. Κατά συνέπεια, ο δικαιούχος της γονικής μέριμνας μπορεί, ακόμη και χωρίς να έχει υποβάλει αίτηση επιστροφής βάσει της Συμβάσεως της Χάγης του 1980, να ζητήσει να αναγνωριστεί και να εκτελεστεί, σύμφωνα με τις διατάξεις του κεφαλαίου III του κανονισμού 2201/2003, απόφαση σχετική με τη γονική μέριμνα και την επιστροφή παιδιών, η οποία έχει εκδοθεί από αρμόδιο δικαστήριο δυνάμει του κεφαλαίου II, τμήμα 2, του κανονισμού 2201/2003. Κατά το Δικαστήριο, η απόφαση περί δικαστικής επιτροπείας και επιστροφής, την οποία αφορούσε η αίτηση κήρυξης εκτελεστότητας που υποβλήθηκε ενώπιον του ιρλανδικού δικαστηρίου, ενέπιπτε σαφώς στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού αυτού, δεδομένου ότι η διαταγή επιστροφής αποτελούσε το επακόλουθο της κρίσης επί της γονικής μέριμνας και ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτήν.

74| Σύμβαση για τα αστικά θέματα της διεθνούς απαγωγής παιδιών, η οποία συνήφθη στη Χάγη στις 25 Οκτωβρίου 1980.

Όσον αφορά, ακολούθως, το γεγονός ότι η διαταγή επιστροφής των παιδιών εκτελέστηκε προτού επιδοθεί στους γονείς η διάταξη του *exequatur*, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, μέσω της απαίτησης να επιδίκεται μια τέτοια διάταξη, διασφαλίζεται ότι ο διάδικος κατά του οποίου ζητείται η εκτέλεση έχει δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής. Συνεπώς, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι συντρέχει παράβαση του άρθρου 33, παράγραφος 1, του κανονισμού 2201/2003, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη, όταν απόφαση δικαστηρίου κράτους μέλους με την οποία διατάσσονται η θέση υπό επιτροπεία και η επιστροφή παιδιών κηρύσσεται εκτελεστή στο κράτος μέλος αναγνώρισης, αλλά εκτελείται πριν από την επίδοση στους ενδιαφερόμενους γονείς του εγγράφου κήρυξης εκτελεστότητας της απόφασης αυτής.

Τέλος, ως προς την αίτηση ασφαλιστικών μέτρων η οποία υποβλήθηκε σε σχέση με την εκκρεμή διαδικασία υιοθεσίας στο Ηνωμένο Βασίλειο προκειμένου να απαγορευθεί στην αρμόδια υπηρεσία να συνεχίσει τη διαδικασία αυτή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο κανονισμός 2201/2003 δεν την απέκλειε. Ειδικότερα, αφενός, η δικαστική διαδικασία υιοθεσίας έχει αντικείμενο και αποτελέσματα διαφορετικά από εκείνα της προβλεπόμενης από τον κανονισμό διαδικασίας για την επιστροφή των παιδιών, η οποία αποσκοπεί στην προστασία του δικαιώματος προσφυγής των ενδιαφερόμενων γονέων, και, αφετέρου, τα ασφαλιστικά μέτρα που ζητήθηκαν δεν είχαν ούτε ως αντικείμενο ούτε ως αποτέλεσμα να παρεμποδίσουν την αντίδικο να ασκήσει ενώπιον των αγγλικών δικαστηρίων αγωγή με την ίδια αιτία όπως αυτή της διαφοράς ενώπιον του ιρλανδικού δικαστηρίου. Επομένως, τέτοια ασφαλιστικά μέτρα δεν μπορούσαν να εξομοιωθούν με *anti-suit injunction*, που απαγορεύεται κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου ⁷⁵.

Με την απόφαση **UD** (C-393/18 PPU, [EU:C:2018:835](#)) που εκδόθηκε στις 17 Οκτωβρίου 2018 κατ' εφαρμογήν της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας, το Δικαστήριο ερμήνευσε τι σημαίνει «*συνήθης διαμονή του παιδιού*» κατά την έννοια του άρθρου 8, παράγραφος 1, του κανονισμού 2201/2003, προκειμένου να κρίνει αν η φυσική παρουσία του παιδιού σε συγκεκριμένο κράτος μέλος συνιστά βασικό στοιχείο για τον προσδιορισμό των δικαστηρίων που έχουν διεθνή δικαιοδοσία. Η υπόθεση της κύριας δίκης αφορούσε διαφορά μεταξύ της μητέρας, υπηκόου Μπανγκλαντές, και του πατέρα, Βρετανού υπηκόου, ενός παιδιού μικρής ηλικίας το οποίο γεννήθηκε και διέμενε έκτοτε στο Μπανγκλαντές, με αντικείμενο τα αιτήματα της μητέρας, πρώτον, να τεθεί το παιδί υπό την προστασία του βρετανικού δικαστηρίου και, δεύτερον, να διαταχθεί η επιστροφή της στο Ηνωμένο Βασίλειο μαζί με το παιδί, ώστε να μετάρχουν στη δίκη ενώπιον του δικαστηρίου αυτού.

Εξετάζοντας κατ' αρχάς τη δική του αρμοδιότητα και το εδαφικό πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 2201/2003, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο γενικός κανόνας διεθνούς δικαιοδοσίας στο άρθρο 8, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού μπορεί να τύχει εφαρμογής και σε διαφορές στις οποίες εμπλέκονται τα δικαστήρια ενός μόνον κράτους μέλους και τα δικαστήρια μιας τρίτης χώρας, και όχι αποκλειστικώς σε διαφορές όπου εμπλέκονται τα δικαστήρια περισσότερων κρατών μελών.

75| Αποφάσεις της 27ης Απριλίου 2004, *Turner* (C-159/02, [EU:C:2004:228](#)), και της 10ης Φεβρουαρίου 2009, *Allianz και Generali Assicurazioni Generali* (C-185/07, [EU:C:2009:69](#)).

Εν συνεχεία, αναφορικά με την έννοια της συνήθους διαμονής του παιδιού, το Δικαστήριο έκρινε ότι ούτε η έλλειψη συνήθους διαμονής του παιδιού επειδή αυτό δεν έχει φυσική παρουσία εντός κράτους μέλους της Ένωσης ούτε η ύπαρξη δικαστηρίων κράτους μέλους καταλληλότερων να εκδικάσουν υποθέσεις του παιδιού, μολονότι το τελευταίο ουδέποτε διέμεινε εκεί, αποτελούν λόγους για να γίνει δεκτό ότι το παιδί έχει τη συνήθη διαμονή του σε κράτος στο οποίο ουδέποτε μετέβη. Το Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι το άρθρο 8, παράγραφος 1, του κανονισμού 2201/2003 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι το παιδί απαιτείται να είχε φυσική παρουσία σε κράτος μέλος, προκειμένου να μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει τη συνήθη διαμονή του εκεί, κατά την έννοια της ίδιας διάταξης. Δεν ασκούν επιρροή ως προς το ζήτημα αυτό περιστάσεις όπως ενδεχόμενη παράνομη συμπεριφορά του ενός γονέα προς τον άλλο, η οποία είχε ως συνέπεια να γεννηθεί το παιδί τους σε τρίτο κράτος και να διαμένει έκτοτε εκεί, ή ενδεχόμενη προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων είτε της μητέρας είτε του παιδιού.

3. Κανονισμός 650/2012 σχετικά με την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου

Η απόφαση της 1ης Μαρτίου 2018, *Mahnkopf* (C-558/16, [EU:C:2018:138](#)), αφορά το πεδίο εφαρμογής των κανονισμών 650/2012 ⁷⁶ και 2016/1103 ⁷⁷.

Στο επίκεντρο της υπόθεσης της κύριας δίκης ήταν η απόρριψη, εκ μέρους γερμανικού δικαστηρίου, αίτησης έκδοσης ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου –με σκοπό την πώληση ακινήτου ευρισκόμενου στη Σουηδία– που να ορίζει τη σύζυγο του θανόντος και τον υιό τους κατ' ισομοιρία συγκληρονόμους σύμφωνα με τις διατάξεις του γερμανικού δικαίου για την εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή. Το ίδιο δικαστήριο, παρότι είχε εκδώσει εθνικό κληρονομητήριο βάσει του οποίου η επιζώσα σύζυγος και ο κατιών κληρονομούσαν έκαστος το ήμισυ της περιουσίας του θανόντος, απέρριψε την αίτηση έκδοσης ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου με το σκεπτικό ότι η μερίδα που αναγνωρίστηκε στη σύζυγο του θανόντος στηριζόταν, ως προς το ένα τέταρτο της περιουσίας του θανόντος, στο κληρονομικό δίκαιο και, ως προς το άλλο τέταρτο της περιουσίας του θανόντος, στο σύστημα ρύθμισης των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων κατά το άρθρο 1371, παράγραφος 1, του γερμανικού αστικού κώδικα. Κατά το δικαστήριο αυτό, ο κανόνας δικαίου βάσει του οποίου αναγνωρίστηκε το δεύτερο αυτό τέταρτο δεν είναι δυνατό να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 650/2012, επειδή αναφέρεται στο σύστημα ρύθμισης των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων και όχι στην επαγωγή της κληρονομίας. Η σύζυγος προσέβαλε την ως άνω απόφαση ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, το οποίο υπέβαλε στο Δικαστήριο διάφορα προδικαστικά ερωτήματα επί της ερμηνείας του εν λόγω κανονισμού.

⁷⁶ Κανονισμός (ΕΕ) 650/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Ιουλίου 2012, σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων, την αποδοχή και εκτέλεση δημόσιων εγγράφων στον τομέα της κληρονομικής διαδοχής και την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου (ΕΕ 2012, L 201, σ. 107).

⁷⁷ Κανονισμός (ΕΕ) 2016/1103 του Συμβουλίου, της 24ης Ιουνίου 2016, για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα της διεθνούς δικαιοδοσίας, του εφαρμοστέου δικαίου και της αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων (ΕΕ 2016, L 183, σ. 1).

Το αιτούν δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει, μεταξύ άλλων, αν το άρθρο 1, παράγραφος 1, του κανονισμού 650/2012 έπρεπε να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του διάταξη του εθνικού δικαίου που προβλέπει ότι κατά τον θάνατο του ενός συζύγου χωρεί κατ' αποκοπή κατανομή των αποκτημάτων με προσαύξηση της κληρονομικής μερίδας του επιζώντος συζύγου, ενώ το άρθρο 1, παράγραφος 2, του κανονισμού 650/2012, ο οποίος, σημειωτέον, έχει εφαρμογή στις κληρονομικές διαδοχές, απαριθμεί περιοριστικά τα ζητήματα που αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται, στο στοιχείο δ' της ίδιας διάταξης, «θέματα που αφορούν τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων».

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το άρθρο 1371, παράγραφος 1, του γερμανικού αστικού κώδικα ρυθμίζει κυρίως την κληρονομική διαδοχή του θανόντος συζύγου και όχι τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων και συνήγαγε εξ αυτού ότι ο εθνικός αυτός κανόνας δικαίου σχετιζόταν σαφώς με την κληρονομική διαδοχή υπό την έννοια του κανονισμού 650/2012. Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι η ερμηνεία αυτή δεν προσκρούει στον κανονισμό 2016/1103, ο οποίος αποκλείει ρητώς από το πεδίο εφαρμογής του «την κληρονομική διαδοχή ενός αποθανόντος συζύγου». Τέλος, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, εφόσον η μερίδα η οποία περιέρχεται στον επιζώντα σύζυγο δυνάμει της επίμαχης διάταξης του εθνικού δικαίου πρέπει να χαρακτηριστεί ως στοιχείο της κληρονομιάς, επιτρέπεται να αναγραφούν στο ευρωπαϊκό κληρονομητήριο οι πληροφορίες για τη μερίδα αυτή, διότι ειδάλλως θα εμποδιζόταν σημαντικά η επίτευξη των σκοπών που επιδιώκονται με το ευρωπαϊκό κληρονομητήριο.

Χ. Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις

1. Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης

Στο κεφάλαιο αυτό αξίζει να σημειωθούν πέντε αποφάσεις του 2018 ⁷⁸. Το βασικό ζήτημα σε όλες είναι οι λόγοι οι οποίοι μπορούν να δικαιολογήσουν τη μη εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης. Οι δύο τελευταίες από τις αποφάσεις που παρουσιάζονται αφορούν, ειδικότερα, τη διαπίστωση ότι υπάρχουν συστημικές πλημμέλειες στο δικαστικό σύστημα του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος σύλληψης.

Με την απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2018, **Piotrowski** (C-367/16, [EU:C:2018:27](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ερμήνευσε το άρθρο 3, σημείο 3, της απόφασης-πλαίσίου 2002/584 ⁷⁹, το οποίο *επιβάλλει να μην εκτελείται ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης εκδοθέν εις βάρος προσώπου που, λόγω της ηλικίας του, δεν μπορεί, κατά το δίκαιο του κράτους μέλους εκτέλεσης, να υπέχει ποινική ευθύνη για τις πράξεις για τις οποίες εκδόθηκε το ένταλμα*.

Η διαφορά της κύριας δίκης ανέκυψε κατά τη διαδικασία εκτέλεσης, στο Βέλγιο, ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης το οποίο είχε εκδοθεί από πολωνικό δικαστήριο, με αντικείμενο την παράδοση Πολωνού υπηκόου στην Πολωνία, προς έκτιση δύο στερητικών της ελευθερίας ποινών που του είχαν επιβληθεί με καταδικαστικές αποφάσεις. Το βελγικό δικαστήριο ενώπιον του οποίου υποβλήθηκε το αίτημα εκτέλεσης διέταξε να τεθεί

⁷⁸ Στον ίδιο τομέα, αξίζει να σημειωθεί επίσης η απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2018, **RO** (C-327/18 PPU, [EU:C:2018:733](#)), η οποία παρουσιάζεται υπό τον τίτλο Ι «Αποχώρηση κράτους μέλους από την Ευρωπαϊκή Ένωση».

⁷⁹ Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών (ΕΕ 2002, L 190, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με την απόφαση-πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2009 (ΕΕ 2009, L 81, σ. 24).

ο ενδιαφερόμενος υπό κράτηση, προκειμένου να παραδοθεί στην Πολωνία με σκοπό την εκτέλεση της πρώτης από εκείνες τις αποφάσεις. Αντιθέτως, έκρινε ότι το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης δεν μπορούσε να εκτελεστεί ως προς τη δεύτερη απόφαση, δεδομένου ότι ο εκζητούμενος ήταν 17 ετών όταν τέλεσε την πράξη που του προσαπτόταν και ότι, βάσει της απαιτούμενης κατά το βελγικό δίκαιο *in concreto* εκτίμησης, δεν πληρούνταν οι προϋποθέσεις οι οποίες ισχύουν στο Βέλγιο για την άσκηση ποινικής δίωξης κατά ανηλίκου που έχει συμπληρώσει την ηλικία των 16 ετών κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών.

Στην απόφασή του, το Δικαστήριο παρατήρησε κατ' αρχάς ότι ο λόγος μη εκτέλεσης ο οποίος προβλέπεται στο άρθρο 3, σημείο 3, της απόφασης-πλαισίου 2002/584 δεν αφορά τους ανηλικούς γενικώς, αλλά αναφέρεται μόνο σε εκείνους που δεν έχουν συμπληρώσει την απαιτούμενη ηλικία, βάσει του δικαίου του κράτους μέλους εκτέλεσης, προκειμένου να θεωρούνται ποινικώς υπεύθυνοι για τις πράξεις για τις οποίες εκδόθηκε ένταλμα σύλληψης κατ' αυτών. Επομένως, η συγκεκριμένη διάταξη, όπως καθίσταται σαφές από το γράμμα της, δεν επιτρέπει, κατ' αρχήν, στις δικαστικές αρχές εκτέλεσης να αρνούνται την παράδοση των ανηλίκων που έχουν συμπληρώσει την ελάχιστη ηλικία για μπορούν να θεωρηθούν ποινικώς υπεύθυνοι, δυνάμει του δικαίου του κράτους μέλους εκτέλεσης, για τις πράξεις για τις οποίες έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης εις βάρος τους.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε όμως ότι η προαναφερθείσα διάταξη, εφόσον ουδεμία ρητή μνεία γίνεται περί τούτου στο γράμμα της, δεν επιτρέπει στη δικαστική αρχή εκτέλεσης να αρνηθεί την παράδοση ανηλίκου για τον οποίο έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, *στηριζόμενη σε εκτίμηση της ιδιαίτερης κατάστασης του προσώπου αυτού και των πράξεων που αποτελούν την αιτία της έκδοσης του εντάλματος εις βάρος του*. Πράγματι, μια τέτοια επί της ουσίας επανεξέταση της ανάλυσης που έχει ήδη γίνει στο πλαίσιο της απόφασης την οποία έλαβε το δικαστήριο στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος θα αντέβαινε στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης και θα την στερούσε από κάθε πρακτική αποτελεσματικότητα, στον βαθμό που η εν λόγω αρχή προϋποθέτει ότι υπάρχει αμοιβαία εμπιστοσύνη ότι καθένα από τα κράτη μέλη δέχεται την εφαρμογή του ισχύοντος στα άλλα κράτη μέλη ποινικού δικαίου, ακόμη και όταν η εφαρμογή του δικού του εθνικού δικαίου θα κατέληγε σε διαφορετική λύση. Η ευχέρεια αυτή θα ήταν, εξάλλου, ασύμβατη και προς τον σκοπό της διευκόλυνσης και της επίσπευσης της δικαστικής συνεργασίας, τον οποίο επιδιώκει η απόφαση-πλαίσιο 2002/584. Ως εκ τούτου, η δικαστική αρχή εκτέλεσης, προκειμένου να αποφασίσει σχετικά με την παράδοση ανηλίκου για τον οποίο έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, βάσει του άρθρου 3, σημείο 3, της εν λόγω απόφασης-πλαισίου, οφείλει μόνο να ελέγξει αν ο ανήλικος έχει συμπληρώσει την ελάχιστη ηλικία προκειμένου να θεωρείται ποινικώς υπεύθυνος, στο κράτος μέλος εκτέλεσης, για τις πράξεις για τις οποίες εκδόθηκε το ένταλμα αυτό.

Στην απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2018, **Sut** (C-514/17, [EU:C:2018:1016](#)), εξετάστηκαν οι *προαιρετικοί λόγοι μη εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης*. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, Ρουμάνος υπήκοος είχε καταδικαστεί στη Ρουμανία σε στερητική της ελευθερίας ποινή για διάφορες παραβάσεις του κώδικα οδικής κυκλοφορίας και για πρόκληση ατυχήματος. Ο ενδιαφερόμενος είχε ήδη εγκαταλείψει τη ρουμανική επικράτεια όταν οι ρουμανικές αρχές εξέδωσαν ένταλμα σύλληψης εις βάρος του, με σκοπό την παράδοσή του προκειμένου να εκτίσει την ποινή που του είχε επιβληθεί με την απόφαση του ποινικού δικαστηρίου. Δεδομένου ότι αυτός εγκαταστάθηκε στο Βέλγιο, όπου κατοικεί μαζί με τη σύζυγό του, το βελγικό πρωτοβάθμιο δικαστήριο διέταξε την εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης. Ο ενδιαφερόμενος, ο οποίος είχε ζητήσει να εκτελεστεί η ποινή στο Βέλγιο, προσέβαλε την πρωτόδικη απόφαση, επικαλούμενος την εθνική διάταξη περί μεταφοράς στη βελγική έννομη τάξη του άρθρου 4, σημείο 6, της απόφασης-πλαισίου 2002/584, όπου ορίζεται ότι η δικαστική αρχή εκτέλεσης μπορεί να αρνηθεί την εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης όταν ο εκζητούμενος κατοικεί στο κράτος μέλος εκτέλεσης και το τελευταίο δεσμεύεται να εκτελέσει την ποινή σύμφωνα με το εσωτερικό του δίκαιο. Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο διαπίστωσε, ως προς το σημείο αυτό, ότι στο Βέλγιο τα αδικήματα στα οποία αναφερόταν το συγκεκριμένο ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης τιμωρούνται μόνο με πρόστιμο και ότι το βελγικό δίκαιο δεν επιτρέπει τη μετατροπή μιας στερητικής της ελευθερίας ποινής σε ποινή προστίμου. Παρά ταύτα, λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία του Δικαστηρίου βάσει της οποίας η δικαστική αρχή εκτέλεσης μπορεί να προσδώσει ιδιαίτερη

σημασία στην προοπτική ενίσχυσης των πιθανοτήτων κοινωνικής επανένταξης του εκζητουμένου μετά την έκτιση της ποινής που του έχει επιβληθεί, το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα ζητώντας του να αποφανθεί αν, σε μια περίπτωση όπως η προκείμενη, η δικαστική αρχή εκτέλεσης μπορούσε να μην εκτελέσει το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, για λόγους σχετικούς με την κοινωνική επανένταξη του ενδιαφερομένου και με τους οικογενειακούς, κοινωνικούς και οικονομικούς του δεσμούς με το Βέλγιο.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι η εφαρμογή του προβλεπόμενου στο άρθρο 4, σημείο 6, της απόφασης-πλαισίου 2002/584 λόγου προαιρετικής μη εκτέλεσης εξαρτάται από τη συνδρομή δύο προϋποθέσεων, ήτοι, αφενός, ο εκζητούμενος είτε να διαμένει στο κράτος μέλος εκτέλεσης είτε να είναι υπήκοος ή κάτοικος του και, αφετέρου, να δεσμεύεται το κράτος αυτό να εκτελέσει την ποινή ή το μέτρο ασφαλείας σύμφωνα με το εσωτερικό του δίκαιο. Όσον αφορά τη δεύτερη προϋπόθεση, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η προαναφερθείσα διάταξη δεν περιέχει κανένα στοιχείο το οποίο να συνηγορεί υπέρ της ερμηνείας της προϋπόθεσης αυτής υπό την έννοια ότι αποκλείει, άνευ ετέρου, τη δυνατότητα της δικαστικής αρχής του κράτους μέλους εκτέλεσης να μην εκτελέσει ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης σε περίπτωση που, κατά το δίκαιό του, η αξιόποινη πράξη στην οποία στηρίζεται το ένταλμα επισύρει μόνον ποινή προστίμου. Πράγματι, από το γράμμα του άρθρου 4, σημείο 6, της απόφασης-πλαισίου 2002/584 προκύπτει ότι η διάταξη αυτή απαιτεί απλώς να δεσμεύεται το κράτος μέλος εκτέλεσης να εκτελέσει, σύμφωνα με το εσωτερικό του δίκαιο, τη στερητική της ελευθερίας ποινή στην οποία αναφέρεται το εκδοθέν ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης. Το Δικαστήριο υπογράμμισε επ' αυτού ότι, ναι μεν ο νομοθέτης της Ένωσης, θεσπίζοντας το άρθρο 4, σημείο 6, της απόφασης-πλαισίου 2002/584, είχε τη βούληση να επιτρέψει στα κράτη μέλη, προς τον σκοπό της διευκόλυνσης της κοινωνικής επανένταξης του εκζητουμένου, να αρνούνται την εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, πλην όμως μερίμνησε ώστε να υπάρχει υποχρεωτικώς η δέσμευση του κράτους εκτέλεσης να εκτελέσει πραγματικά τη στερητική της ελευθερίας ποινή που επιβλήθηκε στον εκζητούμενο, προς αποφυγήν κάθε κινδύνου ατιμωρησίας του.

Έτσι, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 4, σημείο 6, της απόφασης-πλαισίου 2002/584 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, όταν το πρόσωπο κατά του οποίου έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης προς εκτέλεση στερητικής της ελευθερίας ποινής είναι κάτοικος του κράτους μέλους εκτέλεσης και έχει με το τελευταίο οικογενειακούς, κοινωνικούς και επαγγελματικούς δεσμούς, η δικαστική αρχή εκτέλεσης μπορεί, για λόγους σχετικούς με την κοινωνική επανένταξη του ως άνω προσώπου, να αρνηθεί την εκτέλεση του εντάλματος, έστω και αν η αξιόποινη πράξη στην οποία βασίζεται το ένταλμα τιμωρείται, κατά το δίκαιο του κράτους μέλους εκτέλεσης, μόνο με ποινή προστίμου, εφόσον, σύμφωνα με το ίδιο εθνικό δίκαιο, το γεγονός αυτό δεν εμποδίζει την πραγματική εκτέλεση, εντός του εν λόγω κράτους μέλους, της στερητικής της ελευθερίας ποινής που έχει επιβληθεί στον εκζητούμενο.

Οι αποφάσεις *Minister for Justice and Equality* (Πλημμέλειες του δικαστικού συστήματος) και *Generalstaatsanwaltschaft* (Συνθήκες κράτησης στην Ουγγαρία), οι οποίες εκδόθηκαν στις 25 Ιουλίου 2018, αμφότερες κατ' εφαρμογήν της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας, αναπτύσσουν τη νομολογία που διαμορφώθηκε με την απόφαση του Δικαστηρίου στις υποθέσεις *Aranyosi και Căldăraru*⁸⁰.

Με την απόφασή του στην υπόθεση ***Minister for Justice and Equality* (Πλημμέλειες του δικαστικού συστήματος)** (C-216/18 PPU, [EU:C:2018:586](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου κλήθηκε να διευκρινίσει αν η αρχή εκτέλεσης έχει την ευχέρεια να μη δώσει συνέχεια σε ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης σε περίπτωση που υφίσταται πραγματικός κίνδυνος προσβολής του δικαιώματος πρόσβασης σε ανεξάρτητο δικαστήριο λόγω γενικευμένων ή συστημικών πλημμελειών οι οποίες επηρεάζουν την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας

80| Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Απριλίου 2016, *Aranyosi και Căldăraru* (C-404/15 και C-659/15 PPU, [EU:C:2016:198](#)), η οποία εκδόθηκε επί αίτησης του ίδιου γερμανικού δικαστηρίου για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως.

στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος. Ειδικότερα, η ιρλανδική αρχή εκτέλεσης που επιλήφθηκε αιτήματος εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης εκδοθέντος από πολωνικό δικαστήριο διερωτήθηκε κατά πόσον είχε συνέπειες για την εκτέλεση του εντάλματος η πρόσφατη μεταρρύθμιση του εθνικού δικαστικού συστήματος από την Πολωνική Κυβέρνηση, λόγω της οποίας η Επιτροπή διατύπωσε, στις 20 Δεκεμβρίου 2017, αιτιολογημένη πρόταση προς το Συμβούλιο, καλώντας το να διαπιστώσει, βάσει του άρθρου 7, παράγραφος 1, ΣΕΕ, την ύπαρξη σαφούς κινδύνου παραβίασης του κράτους δικαίου από την Πολωνία.

Στην απόφασή του, το Δικαστήριο επανέλαβε κατ' αρχάς ότι η μη εκτέλεση αποτελεί εξαίρεση από την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, η οποία διαπνέει τον όλο μηχανισμό του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης. Στο πλαίσιο αυτό, περιορισμοί των αρχών της αμοιβαίας αναγνώρισης και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών είναι επιτρεπτοί μόνον «υπό εξαιρετικές περιστάσεις». Το Δικαστήριο υπενθύμισε επ' αυτού ότι είχε ήδη αναγνωρίσει, υπό ορισμένες προϋποθέσεις⁸¹, τη δυνατότητα της δικαστικής αρχής εκτέλεσης να διακόψει τη διαδικασία παράδοσης την οποία καθιερώνει η απόφαση-πλαίσιο 2002/584, όταν η παράδοση ενδέχεται να συνεπάγεται απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση του εκζητούμενου, υπό την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη. Κατά το Δικαστήριο όμως, η ίδια ευχέρεια υπάρχει και όταν συντρέχει πραγματικός κίνδυνος προσβολής του θεμελιώδους δικαιώματος του ενδιαφερομένου για πρόσβαση σε ανεξάρτητο δικαστήριο και, κατ' επέκταση, του θεμελιώδους δικαιώματός του σε δίκαιη δίκη, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη. Υπογράμμισε δε ότι η απαίτηση να είναι οι δικαστές ανεξάρτητοι συνιστά ουσιώδες στοιχείο του θεμελιώδους δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, το οποίο είναι κεφαλαιώδους σημασίας τόσο για τη διασφάλιση της προστασίας του συνόλου των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης όσο και για την προάσπιση των μνημονευόμενων στο άρθρο 2 ΣΕΕ κοινών αξιών των κρατών μελών, ιδίως δε του κράτους δικαίου.

Επομένως, όταν το πρόσωπο εις βάρος του οποίου έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης επικαλείται, προκειμένου να αντιταχθεί στην παράδοσή του στη δικαστική αρχή που εξέδωσε το ένταλμα, την ύπαρξη συστημικών ή, τουλάχιστον, γενικευμένων πλημμελειών οι οποίες, κατά τη γνώμη του, ενδέχεται να επηρεάσουν την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος και, συνεπώς, να θίξουν την ουσία του θεμελιώδους δικαιώματός του σε δίκαιη δίκη, η δικαστική αρχή εκτέλεσης υποχρεούται, σε πρώτο στάδιο, να αξιολογήσει κατά πόσον υφίσταται πραγματικός κίνδυνος προσβολής του θεμελιώδους αυτού δικαιώματος του ενδιαφερομένου. Η ύπαρξη τέτοιου κινδύνου πρέπει να εκτιμάται βάσει αντικειμενικών, αξιόπιστων, συγκεκριμένων και δεόντως επικαιροποιημένων στοιχείων σχετικά με τη λειτουργία του δικαστικού συστήματος στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος. Οι πληροφορίες που περιλαμβάνονται σε αιτιολογημένη πρόταση που τυχόν έχει απευθύνει η Επιτροπή στο Συμβούλιο βάσει του άρθρου 7, παράγραφος 1, ΣΕΕ αποτελούν, στο πλαίσιο αυτό, ιδιαιτέρως κρίσιμα στοιχεία για την αξιολόγηση του ως άνω ζητήματος. Μόνον αν υπάρχει απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου με την οποία διαπιστώνεται, υπό τους όρους του άρθρου 7, παράγραφος 2, ΣΕΕ, σοβαρή και διαρκής παραβίαση, εντός του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος, των αρχών που εξαγγέλλονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, όπως είναι οι σύμφυτες με το κράτος δικαίου αρχές, και αναστέλλεται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο η εφαρμογή της απόφασης-πλαισίου 2002/584 ως προς το εν λόγω κράτος μέλος, δεσμεύεται η δικαστική αρχή εκτέλεσης να αρνηθεί αυτομάτως την εκτέλεση κάθε ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης εκδοθέντος από το επίμαχο κράτος μέλος, χωρίς να οφείλει να προβεί σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη εκτίμηση του πραγματικού κινδύνου που διατρέχει ο ενδιαφερόμενος να θιγεί η ουσία του θεμελιώδους δικαιώματός του σε δίκαιη δίκη. Αν η δικαστική αρχή εκτέλεσης διαπιστώσει ότι συντρέχει, στο κράτος μέλος έκδοσης, πραγματικός κίνδυνος προσβολής του πυρήνα του θεμελιώδους δικαιώματος σε δίκαιη δίκη λόγω συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών οι οποίες επηρεάζουν τη δικαστική εξουσία στο κράτος μέλος αυτό, με συνέπεια να υπονομεύεται η ανεξαρτησία των εθνικών του δικαστηρίων, η προαναφερθείσα αρχή υποχρεούται, σε δεύτερο στάδιο, να εκτιμήσει με συγκεκριμένο και ακριβή τρόπο αν υφίστανται σοβαροί και αποδεδειγμένοι

81| Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Απριλίου 2016, *Aranyosi και Căldăraru* (C-404/15 και C-659/15 PPU, [EU:C:2016:198](#)).

λόγοι να γίνει δεκτό ότι ο εκζητούμενος θα διατρέξει τέτοιο κίνδυνο κατόπιν της παράδοσής του στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος. Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι η δικαστική αρχή εκτέλεσης πρέπει να ζητεί από τη δικαστική αρχή έκδοσης του εντάλματος οποιαδήποτε συμπληρωματική πληροφορία κρίνει ότι είναι αναγκαία για την αξιολόγηση της ύπαρξης του κινδύνου αυτού.

Στο επίκεντρο της απόφασης **Generalstaatsanwaltschaft (Συνθήκες κράτησης στην Ουγγαρία)** (C-220/18 PPU, [EU:C:2018:589](#)), η οποία εκδόθηκε από το πρώτο τμήμα του Δικαστηρίου επί διαδικασίας επείγουσας προδικαστικής παραπομπής, ήταν το παραπλήσιο ζήτημα κατά πόσον η αρχή εκτέλεσης έχει την ευχέρεια να μη δώσει συνέχεια σε ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης σε περίπτωση κινδύνου προσβολής του θεμελιώδους δικαιώματος του ενδιαφερομένου να μην υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, λόγω συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών στις συνθήκες κράτησης στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος. Στην περίπτωση αυτή, Ούγγρος υπήκοος, κάτοικος Γερμανίας, διώχθηκε ποινικώς και καταδικάστηκε ερήμην στην Ουγγαρία σε στερητική της ελευθερίας ποινή. Επαρχιακό ουγγρικό δικαστήριο εξέδωσε ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης εις βάρος του, με σκοπό την εκτέλεση της ποινής αυτής στην Ουγγαρία. Η γερμανική δικαστική αρχή εκτέλεσης, έχοντας στη διάθεσή της στοιχεία από τα οποία προέκυπτε ότι υπήρχαν συστημικές ή γενικευμένες πλημμέλειες στις συνθήκες κράτησης στην Ουγγαρία, έκρινε ότι ήταν αναγκαίο, προκειμένου να αποφανθεί αν μπορούσε να παραδώσει τον ενδιαφερόμενο στις ουγγρικές αρχές, να ζητήσει και να λάβει συμπληρωματικές πληροφορίες από την Ουγγαρία ως προς τις συνθήκες κράτησης που αυτός θα αντιμετώπιζε ενδεχομένως εκεί. Πιο συγκεκριμένα, τα προδικαστικά ερωτήματα τα οποία υπέβαλε αφορούσαν το περιεχόμενο της εξέτασης που έπρεπε να πραγματοποιήσει, υπό το πρίσμα της απόφασης-πλαϊσίου 2002/584 και της νομολογίας του ΕΔΔΑ.

Όπως και στην απόφαση *Minister for Justice and Equality (Πλημμέλειες του δικαστικού συστήματος)* που αναφέρθηκε παραπάνω, το Δικαστήριο υπενθύμισε και εν προκειμένω ότι η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης συνιστά τον «ακρογωνιαίο λίθο» της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις και ότι η μη εκτέλεση παραμένει η εξαίρεση. Παρά ταύτα, ακόμη και αν στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος προβλέπονται ένδικο βοηθήματα και μέσα για τον έλεγχο της νομιμότητας των συνθηκών κράτησης από πλευράς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, οι δικαστικές αρχές εκτέλεσης εξακολουθούν να υπέχουν την υποχρέωση να διενεργήσουν εξατομικευμένη εξέταση της κατάστασης του εκάστοτε εκζητούμενου, προκειμένου να βεβαιωθούν ότι απόφασή τους αναφορικά με την παράδοση του προσώπου αυτού δεν θα το εκθέσει σε πραγματικό κίνδυνο να υποστεί, λόγω των συνθηκών κράτησης, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση.

Επί του εύρους της εξέτασης των συνθηκών κράτησης στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι δικαστικές αρχές εκτέλεσης οφείλουν να εξετάζουν αποκλειστικώς τις συνθήκες κράτησης εντός εκείνων των σωφρονιστικών καταστημάτων στα οποία είναι πιθανόν, βάσει των πληροφοριών που διαθέτουν οι αρχές αυτές, να κρατηθεί ο ενδιαφερόμενος, έστω και προσωρινώς ή για μεταβατική μόνον περίοδο. Επιπλέον, στο πνεύμα της αμοιβαίας εμπιστοσύνης η οποία πρέπει να χαρακτηρίζει τις σχέσεις των δικαστικών αρχών των κρατών μελών και η οποία αποτελεί το θεμέλιο του συστήματος του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, οι δικαστικές αρχές εκτέλεσης μπορούν να λαμβάνουν υπόψη πληροφορίες που τους παρέχονται από άλλες αρχές του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος, εκτός της ίδιας της δικαστικής αρχής που το εξέδωσε, όπως παραδείγματος χάριν τυχόν διαβεβαιώσεις ότι ο ενδιαφερόμενος δεν θα υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Στην προκειμένη περίπτωση, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η παράδοση του ενδιαφερομένου στις ουγγρικές αρχές μπορούσε να προχωρήσει χωρίς να τίθεται, κατά τα φαινόμενα, ζήτημα από απόψεως σεβασμού των θεμελιωδών του δικαιωμάτων, όπερ πάντως έπρεπε να ελεγχθεί από τη γερμανική δικαστική αρχή εκτέλεσης.

2. Κοινοί κανόνες σε ποινικές υποθέσεις

Με την απόφαση της 5ης Ιουνίου 2018, **Kolev κ.λπ.** (C-612/15, [EU:C:2018:392](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έδωσε απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά όχι μόνο με το περιεχόμενο των υποχρεώσεων που υπέχουν τα κράτη μέλη από το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, όσον αφορά την καταπολέμηση της απάτης και κάθε άλλης παράνομης δραστηριότητας που θίγει τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, αλλά και με τα δικαιώματα τα οποία παρέχει, ειδικότερα, η οδηγία 2012/13⁸² σε όποιον διώκεται ποινικώς.

Στην υπόθεση της κύριας δίκης, οκτώ τελωνειακοί υπάλληλοι κατηγορήθηκαν για διαφθορά στη Βουλγαρία τον Μάιο του 2012. Αμέσως μετά τη σύλληψή τους απαγγέλθηκαν εις βάρος τους κατηγορίες, οι οποίες προσδιορίστηκαν επακριβώς στη διάρκεια του 2013. Επειδή το αιτούν δικαστήριο διαπίστωσε, στο πλαίσιο προσφυγής που ασκήθηκε ενώπιόν του, παρατυπίες στις πράξεις απαγγελίας των κατηγοριών, η υπόθεση αναπέμφθηκε στον αρμόδιο εισαγγελέα της ειδικής εισαγγελίας προκειμένου να διατυπωθεί νέο κατηγορητήριο. Οι προθεσμίες για την περάτωση της ανάκρισης παρατάθηκαν επανειλημμένως, οπότε το αιτούν δικαστήριο έταξε στον εισαγγελέα προθεσμία για τη σύνταξη του νέου κατηγορητηρίου. Δεδομένου όμως ότι και στην περίπτωση του νέου κατηγορητηρίου υπήρχαν παραβάσεις ουσιώδους τύπου, ιδίως λόγω της παράλειψης κοινοποίησής του στους ενδιαφερομένους, και τα ελαττώματα αυτά δεν θεραπεύθηκαν από τον εισαγγελέα εντός της ταχθείσας προθεσμίας, το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να θέσει τελικώς την υπόθεση στο αρχείο στις 22 Μαΐου 2015. Ο εισαγγελέας και ένας εκ των ενδιαφερομένων προσέβαλαν την απόφαση αυτή και το δικαστήριο που επιλήφθηκε των εφέσεων τους αποφάνθηκε ότι το αιτούν δικαστήριο όφειλε, βάσει του βουλγαρικού κώδικα ποινικής δικονομίας, να περατώσει τη διαδικασία επί των παραβάσεων της τελωνειακής νομοθεσίας ενόψει της επικείμενης παραγραφής τους.

Κατόπιν τούτου, το αιτούν δικαστήριο, διατηρώντας αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα της εφαρμοστέας εθνικής ρύθμισης με το δίκαιο της Ένωσης, ζήτησε από το Δικαστήριο να του υποδείξει, αν όντως διαπιστωνόταν τέτοια ασυμβατότητα, ποια μέτρα θα έπρεπε να λάβει για να διασφαλίσει την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης και, πρωτίστως, την προστασία των δικαιωμάτων άμυνας των ενδιαφερομένων, καθώς και του δικαιώματός τους σε δίκαιη δίκη.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να προβλέπουν την εφαρμογή αποτελεσματικών και αποτρεπτικών κυρώσεων για τις παραβάσεις της τελωνειακής νομοθεσίας της Ένωσης. Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη υπέχουν από την εν λόγω διάταξη συγκεκριμένες υποχρεώσεις αποτελέσματος, οι οποίες δεν υπόκεινται σε καμία αίρεση ως προς την εφαρμογή των κανόνων που αυτή θεσπίζει. Κατά συνέπεια, απόκειται στον εθνικό δικαστή να εγγυηθεί την πλήρη αποτελεσματικότητα των υποχρεώσεων αυτών ερμηνεύοντας την εθνική ρύθμιση, στο μέτρο του δυνατού, σύμφωνα με το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ή αφήνοντάς την, εν ανάγκη, ανεφάρμοστη. Αν υφίσταται επιλογή μεταξύ περισσοτέρων μέτρων προς εκπλήρωση των επίμαχων υποχρεώσεων, όπως το να τεθούν εκποδών οι κανόνες παραγραφής ή να παραταθούν οι προθεσμίες που προβλέπονται στον κώδικα ποινικής δικονομίας του αντίστοιχου κράτους μέλους, το εθνικό δικαστήριο είναι το αρμόδιο να κρίνει ποια από τα μέτρα αυτά πρέπει να εφαρμόσει.

Πάντως, το εθνικό δικαστήριο είναι υποχρεωμένο, στο πλαίσιο αυτό, να βεβαιωθεί ότι τηρούνται τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία απονέμει ο Χάρτης στα πρόσωπα που διώκονται ποινικώς στην υπόθεση της κύριας δίκης, κυρίως δε τα δικαιώματα άμυνας και το δικαίωμά τους για εκδίκαση της υπόθεσής τους εντός εύλογου χρόνου. Πράγματι, η υποχρέωση εξασφάλισης της αποτελεσματικής είσπραξης των ιδίων πόρων της Ένωσης δεν επιτρέπεται να καταλήγει σε προσβολή των ως άνω δικαιωμάτων. Όσον αφορά,

82| Οδηγία 2012/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2012, σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (ΕΕ 2012, L 142, σ. 1).

ειδικότερα, το δικαίωμα του κατηγορουμένου και του δικηγόρου του να ενημερώνονται για το κατηγορητήριο και να έχουν πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 2012/13 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν απαγορεύει να γνωστοποιούνται στην υπεράσπιση λεπτομερείς πληροφορίες σχετικές με την κατηγορία μετά τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο, αλλά πριν αρχίσει η εκ μέρους του επί της ουσίας εξέταση της κατηγορίας και πριν ξεκινήσει η ενώπιόν του συζήτηση, ή ακόμη και αφού ξεκινήσει η συζήτηση αλλά πριν από το στάδιο της διάσκεψης στην περίπτωση που οι πληροφορίες που έχουν γνωστοποιηθεί κατ' αυτό τον τρόπο τροποποιούνται μεταγενέστερα, υπό τον όρο ότι το δικαστήριο λαμβάνει όλα τα αναγκαία μέτρα για τον σεβασμό των δικαιωμάτων υπεράσπισης και τη δίκαιη διεξαγωγή της διαδικασίας. Τέλος, κατά το άρθρο 7, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής, απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να διασφαλίσει ότι παρέχεται στην υπεράσπιση πραγματική δυνατότητα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, ενδεχομένως και στο στάδιο της διαδικασίας που περιγράφηκε ανωτέρω.

Με την απόφαση **Milev** (C-310/18 PPU, [EU:C:2018:732](#)), που εκδόθηκε στις 19 Σεπτεμβρίου 2018 κατ' εφαρμογήν της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας, το Δικαστήριο *ερμήνευσε το άρθρο 3 και το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343* ⁸³, *σχετικά με το τεκμήριο αθωότητας, στο πλαίσιο του ελέγχου της νομιμότητας της διατήρησης σε ισχύ ενός μέτρου προσωρινής κράτησης.*

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε τον έλεγχο της προσωρινής κράτησης Βούλγαρου υπηκόου, η οποία διατάχθηκε κατόπιν ποινικής δίωξης που ασκήθηκε για το έγκλημα της ληστείας. Ο ενδιαφερόμενος είχε συλληφθεί προκειμένου να παραστεί ενώπιον του δικαστηρίου που θα αποφάσιζε για την προσωρινή κράτησή του. Βάσει μίας μαρτυρικής κατάθεσης που κρίθηκε αξιόπιστη, το αίτημα του εισαγγελέα να τεθεί ο ενδιαφερόμενος υπό προσωρινή κράτηση έγινε δεκτό κατ' αρχάς πρωτοδίκως και κατόπιν κατ' έφεση, χωρίς να ληφθούν υπόψη σε κανέναν από τους δύο βαθμούς δικαιοδοσίας άλλα αποδεικτικά στοιχεία. Το αιτούν δικαστήριο, ενώπιον του οποίου υποβλήθηκε αίτηση επανεξέτασης της νομιμότητας του μέτρου της προσωρινής κράτησης, έθεσε στο Δικαστήριο το ερώτημα ποιους κανόνες θα έπρεπε να λάβει υπόψη. Ανέφερε ότι, κατόπιν πρόσφατης εθνικής νομολογίας, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, όταν ελέγχουν τη νομιμότητα προσωρινής κράτησης, να εξετάζουν αν υπάρχουν «εύλογες υπόνοιες» μετά από μια «εκ πρώτης όψεως», και όχι λεπτομερή, αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, αφενός, ότι το άρθρο 3 της οδηγίας 2016/343 προβλέπει ότι τα κράτη μέλη εγγυώνται ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι τεκμαίρονται αθώοι μέχρις ότου αποδειχθεί η ενοχή τους σύμφωνα με τον νόμο και, αφετέρου, ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας ορίζει ότι τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε οι ύποπτοι ή οι κατηγορούμενοι, ενόσω δεν έχει αποδειχθεί η ενοχή τους σύμφωνα με τον νόμο, να μην αναφέρονται ως ένοχοι στις δικαστικές, ιδίως, αποφάσεις, με εξαίρεση εκείνες που διατυπώνουν κρίση επί της ενοχής, χωρίς όμως να επηρεάζονται από τη διάταξη αυτή οι προκαταρκτικές αποφάσεις δικονομικής φύσης οι οποίες λαμβάνονται από δικαστικές αρχές και βασίζονται σε υπόνοιες ή ενοχοποιητικά στοιχεία.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, κατά συνέπεια, ότι το άρθρο 3 και το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν απαγορεύουν τη λήψη προκαταρκτικών αποφάσεων δικονομικής φύσης οι οποίες βασίζονται σε υπόνοιες ή ενοχοποιητικά αποδεικτικά στοιχεία, όπως παραδείγματος χάριν η απόφαση δικαστικής αρχής για τη διατήρηση σε ισχύ ενός μέτρου προσωρινής κράτησης, υπό την προϋπόθεση ότι οι εν λόγω αποφάσεις δεν αναφέρονται στο πρόσωπο που κρατείται ως αν ήταν ένοχο.

⁸³ | Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Μαρτίου 2016, για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας (ΕΕ 2016, L 65, σ. 1).

XI. Μεταφορές

Με την απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, **Krusemann κ.λπ.** (C-195/17, C-197/17 έως C-203/17, C-226/17, C-228/17, C-254/17, C-274/17, C-275/17, C-278/17 έως C-286/17 και C-290/17 έως C-292/17, [EU:C:2018:258](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι μια «αδέσποτη απεργία» του ιπτάμενου προσωπικού αεροπορικής εταιρίας κατόπιν αιφνιδιαστικής αναγγελίας περί αναδιάρθρωσης της τελευταίας δεν συνιστά «έκτακτη περίπτωση», κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 261/2004⁸⁴, ικανή να απαλλάξει την εταιρία από την υποχρέωση αποζημίωσης σε περίπτωση ματαίωσης ή μεγάλης καθυστέρησης πτήσεων. Εν προκειμένω, πολλές πτήσεις του αερομεταφορέα TUIfly καθυστέρησαν ή ματαιώθηκαν επειδή μέλη του ιπτάμενου προσωπικού δήλωσαν μαζικά και αιφνιδιαστικά ασθένεια μετά από την ανακοίνωση, εκ μέρους της διοίκησης του αερομεταφορέα, σχεδίων για αναδιάρθρωση της εταιρίας.

Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι, κατά πάγια νομολογία, μπορούν να χαρακτηριστούν ως «έκτακτες περιστάσεις», κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 261/2004, τα γεγονότα τα οποία, ως εκ της φύσης και των αιτίων τους, δεν συνδέονται αναπόσπαστα με την κανονική άσκηση της δραστηριότητας του αερομεταφορέα και επί των οποίων ο μεταφορέας δεν έχει πραγματικό έλεγχο. Υπό την οπτική αυτή, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι δεν πρέπει κατ' ανάγκην να χαρακτηρίζεται ως «έκτακτη περίπτωση» κάθε αιφνίδιο γεγονός, αφού μπορεί να γίνει δεκτό ότι ένα τέτοιο γεγονός συνδέεται αναπόσπαστα με την κανονική άσκηση της δραστηριότητας του αερομεταφορέα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεδομένου ότι οι αναδιαρρώσεις και οι αναδιοργανώσεις των επιχειρήσεων καταλέγονται στα συνήθη μέτρα διαχείρισής τους και ότι, ως εκ τούτου, οι αερομεταφορείς ενδέχεται, κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων, να έλθουν αντιμέτωποι, στο πλαίσιο της άσκησης της δραστηριότητάς τους, με διαφωνίες, ή ακόμη και με συγκρούσεις με μέλη ή με τμήμα του προσωπικού τους, το Δικαστήριο συνήγαγε ότι οι κίνδυνοι που απορρέουν από τις συνέπειες που έχουν τα μέτρα αυτά στις εργασιακές σχέσεις πρέπει να θεωρηθούν ως αναπόσπαστα συνδεδεμένοι με την κανονική άσκηση της δραστηριότητας του αερομεταφορέα. Επομένως, μια «αδέσποτη απεργία» δεν είναι δυνατό να χαρακτηριστεί ως «έκτακτη περίπτωση» κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 261/2004.

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 13ης Ιουνίου 2018, **Επιτροπή κατά Πολωνίας** (C-530/16, [EU:C:2018:430](#)), το βασικό ζήτημα ήταν η ανεξαρτησία του φορέα διερεύνησης των σιδηροδρομικών ατυχημάτων, κατά την έννοια του άρθρου 21, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/49⁸⁵. Ειδικότερα, το Δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει αν, στη Δημοκρατία της Πολωνίας, ο εν λόγω φορέας, ο οποίος ιδρύθηκε και λειτουργεί εντός του Υπουργείου Μεταφορών, είναι ανεξάρτητος από τον διαχειριστή υποδομής και από τη σιδηροδρομική επιχείρηση, τη στιγμή που αμφότεροι οι τελευταίοι ελέγχονται από τον Υπουργό Μεταφορών.

Αφού τόνισε ότι η ανεξαρτησία αναφέρεται συνήθως σε ένα καθεστώς που παρέχει στον φορέα τα εχέγγυα ότι μπορεί να δρα ελεύθερα σε σχέση με τους οργανισμούς έναντι των οποίων πρέπει να διασφαλίζεται η ανεξαρτησία του, απαλλαγμένος από κάθε είδους καθοδήγηση και πίεση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε κατ' αρχάς, ως προς την ανεξαρτησία του φορέα διερεύνησης από απόψεως της νομικής του διάρθρωσης, ότι, μολονότι ο φορέας εντάσσεται στο Υπουργείο Μεταφορών και δεν διαθέτει δική του νομική

84] Κανονισμός (ΕΚ) 261/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Φεβρουαρίου 2004, για τη θέσπιση κοινών κανόνων αποζημίωσης των επιβατών αεροπορικών μεταφορών και παροχής βοήθειας σε αυτούς σε περίπτωση άρνησης επιβίβασης και ματαίωσης ή μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 295/91 (ΕΕ 2004, L 46, σ. 1).

85] Οδηγία 2004/49/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για την ασφάλεια των κοινοτικών σιδηροδρόμων, η οποία τροποποιεί την οδηγία 95/18/ΕΚ του Συμβουλίου σχετικά με τις άδειες σε σιδηροδρομικές επιχειρήσεις και την οδηγία 2001/14/ΕΚ σχετικά με την κατανομή της χωρητικότητας των σιδηροδρομικών υποδομών και τις χρεώσεις για τη χρήση σιδηροδρομικής υποδομής καθώς και με την πιστοποίηση ασφάλειας (Οδηγία για την ασφάλεια των σιδηροδρόμων) (ΕΕ 2004, L 164, σ. 44, και διορθωτικό ΕΕ 2004, L 220, σ. 16).

προσωπικότητα, η κατάσταση αυτή δεν αποδεικνύει από μόνη της την έλλειψη ανεξαρτησίας του έναντι της σιδηροδρομικής επιχείρησης και του διαχειριστή υποδομής, οι οποίοι έχουν, από τη δική τους πλευρά, δική τους χωριστή νομική προσωπικότητα σε σχέση με το Υπουργείο. Το Δικαστήριο επισήμανε, εξάλλου, ότι η οδηγία 2004/49 δεν απαγορεύει αυτή καθ' εαυτήν την ενσωμάτωση του φορέα διερεύνησης στο Υπουργείο Μεταφορών.

Όσον αφορά, εν συνεχεία, την ανεξαρτησία του φορέα διερεύνησης από απόψεως της οργάνωσής του, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 21, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/49, στον βαθμό που επιβάλλει την οργανωτική ανεξαρτησία του φορέα έναντι, μεταξύ άλλων, κάθε διαχειριστή υποδομής και κάθε σιδηροδρομικής επιχείρησης, δεν επιτρέπει να διορίζεται και να παύεται το σύνολο των μελών του φορέα διερεύνησης από την αρχή η οποία ελέγχει τον διαχειριστή υποδομής και τη σιδηροδρομική επιχείρηση, σε περίπτωση που η εξουσία αυτή δεν ρυθμίζεται αυστηρά από τη νομοθεσία με βάση κριτήρια τα οποία να είναι αντικειμενικά, να απαριθμούνται σαφώς και εξαντλητικώς και να μπορούν να επαληθευτούν. Πιο συγκεκριμένα, υπό τέτοιες περιστάσεις, η μεγάλη ελευθερία διορισμού και παύσης η οποία αναγνωρίζεται στον Υπουργό Μεταφορών αρκεί, αυτή και μόνο, για να επηρεάσει την ανεξαρτησία των μελών του φορέα διερεύνησης, όταν διακυβεύονται τα συμφέροντα του διαχειριστή σιδηροδρομικής υποδομής και της σιδηροδρομικής επιχείρησης που ελέγχονται από τον Υπουργό Μεταφορών.

Αναφορικά, τέλος, με την ανεξαρτησία του φορέα διερεύνησης από απόψεως των αποφάσεών του, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, επειδή η δημοσιότητα των αποφάσεων του φορέα διερεύνησης είναι ένας από τους βασικούς σκοπούς της διαδικασίας έρευνας για σιδηροδρομικά ατυχήματα και συμβάντα, δεν συμβιβάζεται με την απαιτούμενη ανεξαρτησία του φορέα διερεύνησης έναντι του διαχειριστή σιδηροδρομικής υποδομής και της σιδηροδρομικής επιχείρησης ως προς τη λήψη των αποφάσεών του, τυχόν δυνατότητα της αρχής που ελέγχει αμφοτέρους αυτούς τους οργανισμούς να εμποδίζει την επίσημη δημοσίευση εκθέσεων από τις οποίες προκύπτει ενδεχόμενη ευθύνη των εν λόγω δύο οργανισμών στο υπό έρευνα σιδηροδρομικό ατύχημα ή συμβάν.

XII. Ανταγωνισμός

1. Άρθρο 101 ΣΛΕΕ

Στον τομέα των συμπράξεων, αξιοσημείωτη είναι η απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2018, **F. Hoffmann-La Roche κ.λπ.** (C-179/16, [EU:C:2018:25](#)), με την οποία το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου διαπίστωσε ότι μπορεί να συνιστά «ως εκ του αντικειμένου» περιορισμό του ανταγωνισμού η διάδοση, από δύο επιχειρήσεις που εμπορεύονται δύο ανταγωνιστικά φάρμακα, πληροφοριών ικανών να δημιουργήσουν ανησυχίες ως προς την ασφάλεια της χρήσης ενός εκ των δύο αυτών φαρμάκων για ενδείξεις μη καλυπτόμενες από την άδεια κυκλοφορίας του στην αγορά (ΑΚΑ), με απώτερο σκοπό να προκαλέσουν μετατόπιση της ζήτησης προς το άλλο φάρμακο.

Τα δύο φάρμακα, το Lucentis και το Avastin, παράγονται από την εταιρία Genentech, η οποία έχει λάβει άδεια για την κυκλοφορία τους εντός της Ένωσης από την Επιτροπή και τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Φαρμάκων (ΕΜΑ). Η εμπορική εκμετάλλευση του Lucentis, του οποίου η ΑΚΑ έχει χορηγηθεί για τη θεραπεία οφθαλμολογικών παθήσεων, έχει ανατεθεί στον όμιλο Novartis, μέσω συμφωνίας παραχώρησης άδειας εκμετάλλευσης. Το Avastin, καίτοι η ΑΚΑ του αφορά αποκλειστικώς τη θεραπεία ογκολογικών παθήσεων, συνταγογραφείται συχνά και για τη θεραπεία οφθαλμολογικών παθήσεων που δεν καλύπτονται από την ΑΚΑ του («εκτός ενδείξεων»). Η Roche, μητρική εταιρία της Genentech, διαθέτει στο εμπόριο το Avastin. Η Roche και η Novartis διέδιδαν πληροφορίες για τις ανεπιθύμητες ενέργειες της εκτός ενδείξεων χρήσης

του Avastin και η ιταλική Αρχή Ανταγωνισμού τους επέβαλε πρόστιμα με την αιτιολογία ότι είχαν συμπράξει, κατά παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, για να χειραγωγήσουν την αντίληψη του κοινού περί των κινδύνων της χρήσης του Avastin στην οφθαλμολογία. Η Roche και η Novartis, μετά την απόρριψη των προσφυγών τους κατά των αποφάσεων για την επιβολή των προστίμων, άσκησαν έφεση ενώπιον του ιταλικού Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο υπέβαλε στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως επί των ερμηνείας των εφαρμοστέων κανόνων ανταγωνισμού του δικαίου της Ένωσης.

Το Δικαστήριο τόνισε κατ' αρχάς ότι, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαιτεροτήτων που εμφανίζει ο ανταγωνισμός στον φαρμακευτικό τομέα, μια εθνική Αρχή Ανταγωνισμού μπορεί, στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, να περιλάβει στη σχετική αγορά, πέραν των φαρμάκων που έχουν εγκριθεί για τη θεραπεία των οικείων παθήσεων, και άλλο φάρμακο του οποίου η ΑΚΑ δεν καλύπτει τη θεραπεία αυτή, αλλά χρησιμοποιείται για τον ίδιο σκοπό και παρουσιάζει, ως εκ τούτου, συγκεκριμένη σχέση με εκείνα, υπό την έννοια ότι μπορεί να τα υποκαταστήσει. Πράγματι, μολονότι τα φάρμακα που παρασκευάζονται ή πωλούνται παρ' ονόμας δεν μπορούν να θεωρηθούν ως υποκατάστατα των νόμιμων, εντούτοις η φαρμακευτική νομοθεσία της Ένωσης δεν απαγορεύει ούτε τη συνταγογράφηση φαρμάκου για χρήση εκτός των ενδείξεων της ΑΚΑ του ούτε την ανασυσκευασία του ενόψει μιας τέτοιας χρήσης, εφόσον όμως πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο δεν δέχθηκε το επιχείρημα των εταιριών ότι το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ δεν καταλαμβάνει κατ' ανάγκην τους περιορισμούς του ανταγωνισμού για τους οποίους επέβαλε κυρώσεις η ιταλική Αρχή Ανταγωνισμού επειδή αυτοί είναι παρεπόμενοι της συμφωνίας παραχώρησης που συνήφθη για την εμπορική εκμετάλλευση του φαρμάκου Lucentis. Το Δικαστήριο υπογράμμισε επ' αυτού ότι σκοπός της διάδοσης των πληροφοριών εκ μέρους των εταιριών δεν ήταν να περιοριστεί η εμπορική αυτονομία των συμβαλλομένων στη συμφωνία παραχώρησης, αλλά να επηρεαστεί η συμπεριφορά των τρίτων –κυρίως των ιατρών– προκειμένου να μειωθεί η συνταγογράφηση του Avastin στην οφθαλμολογία, προς όφελος του Lucentis. Υπό τις συνθήκες αυτές, οι ως άνω πρακτικές δεν ήταν δυνατό να θεωρηθούν ως παρεπόμενες και αντικειμενικώς αναγκαίες για την υλοποίηση της συμφωνίας παραχώρησης άδειας εκμετάλλευσης.

Όσον αφορά το ζήτημα αν η επίμαχη εν προκειμένω διάδοση πληροφοριών μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «εκ του αντικειμένου» περιορισμός του ανταγωνισμού, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η τελευταία αυτή έννοια πρέπει να ερμηνεύεται στενά και ότι προσιδιάζει μόνο σε ορισμένα είδη συντονισμένης συμπεριφοράς επιχειρήσεων, τα οποία είναι τόσο επιβλαβή για τον ανταγωνισμό ώστε να γίνεται δεκτό ότι δεν απαιτείται εξέταση των αποτελεσμάτων τους. Έτσι, παραπέμποντας στο ρυθμιστικό πλαίσιο το οποίο συνθέτουν η οδηγία 2001/83⁸⁶ και ο κανονισμός 726/2004⁸⁷, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι σύμπραξη μεταξύ δύο επιχειρήσεων που εμπορεύονται δύο ανταγωνιστικά φάρμακα και, σε μια συγκυρία χαρακτηριζόμενη από επιστημονική αβεβαιότητα, διαδίδουν στον EMA, σε επαγγελματίες του κλάδου της υγείας και στο ευρύ κοινό παραπλανητικές πληροφορίες ως προς τις ανεπιθύμητες ενέργειες της χρήσης ενός εκ των δύο φαρμάκων για τη θεραπεία παθήσεων που δεν καλύπτονται από την ΑΚΑ του, με απώτερο σκοπό να μειωθεί η ανταγωνιστική πίεση την οποία συνεπάγεται η συγκεκριμένη χρήση αυτού του φαρμάκου για το άλλο φάρμακο, πρέπει να θεωρηθεί ότι είναι τόσο επιβλαβής για τον ανταγωνισμό ώστε καθιστά περιττή την εξέταση των αποτελεσμάτων της και συνιστά, συνεπώς, «ως εκ του αντικειμένου» περιορισμό του ανταγωνισμού, κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Μια τέτοια σύμπραξη,

86] Οδηγία 2001/83/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Νοεμβρίου 2001, περί κοινοτικού κώδικος για τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση (ΕΕ 2001, L 311, σ. 67), όπως έχει τροποποιηθεί.

87] Κανονισμός (ΕΚ) 726/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, για τη θέσπιση κοινοτικών διαδικασιών χορήγησης άδειας και εποπτείας όσον αφορά τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη και για κτηνιατρική χρήση και για τη σύσταση Ευρωπαϊκού Οργανισμού Φαρμάκων (ΕΕ 2004, L 136, σ. 1), όπως έχει τροποποιηθεί.

κατά το Δικαστήριο, δεν μπορεί να τύχει της εξαίρεσης την οποία προβλέπει η παράγραφος 3 του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, αφού η διάδοση παραπλανητικών πληροφοριών σχετικά με φάρμακο δεν πρέπει να λογίζεται ως «αναγκαίος» περιορισμός υπό την έννοια της διάταξης αυτής.

2. Συγκεντρώσεις

Με την απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, **Ernst & Young** (C-633/16, [EU:C:2018:371](#)), το πέμπτο τμήμα του Δικαστηρίου έδωσε διευκρινίσεις αναφορικά με το εύρος της απαγόρευσης πραγματοποίησης μιας συγκέντρωσης επιχειρήσεων προτού αυτή κοινοποιηθεί και κηρυχθεί συμβατή με την κοινή αγορά, η οποία καθιερώνεται στο άρθρο 7, παράγραφος 1, του κανονισμού 139/2004⁸⁸.

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε την εφαρμογή συμφωνίας συγκέντρωσης η οποία συνήφθη στις 18 Νοεμβρίου 2013 μεταξύ περισσότερων ελεγκτικών εταιριών και, ειδικότερα, το γεγονός ότι, την ίδια ημέρα που συνήφθη η συμφωνία, ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη της κατήγγειλε τη συμφωνία συνεργασίας την οποία είχε συνάψει το 2010 με ένα διεθνές δίκτυο ανεξάρτητων ελεγκτικών οίκων. Ενώ είχε επιτρέψει τη συγκέντρωση, η δανική Αρχή Ανταγωνισμού διαπίστωσε ότι η καταγγελία της συμφωνίας συνεργασίας αντέβαινε στην προβλεπόμενη από τον δανικό νόμο για τον ανταγωνισμό απαγόρευση υλοποίησης της συγκέντρωσης πριν από την έγκρισή της. Το αιτούν δικαστήριο, ενώπιον του οποίου ασκήθηκε προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της ως άνω απόφασης, υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα ζητώντας να αποσαφηνιστεί αν μπορούσε να γίνει δεκτό ότι η καταγγελία προηγούμενης συμφωνίας συνεργασίας, υπό περιστάσεις όπως αυτές της προκειμένης υπόθεσης, συνεπάγεται την πραγματοποίηση συγκέντρωσης επιχειρήσεων κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 1, του κανονισμού 139/2004.

Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε κατ' αρχάς ότι ήταν αρμόδιο να αποφανθεί επί αυτής της αίτησης προδικαστικής αποφάσεως, παρότι οι σχετικές με τις συγκεντρώσεις επιχειρήσεων ρυθμίσεις του δικαίου της Ένωσης δεν είχαν εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης και παρότι ο δανικός νόμος για τον ανταγωνισμό ούτε περιείχε ευθεία παραπομπή στις αντίστοιχες διατάξεις του κανονισμού 139/2004 ούτε επαναλάμβανε αυτούσιο το περιεχόμενό τους. Κατά το Δικαστήριο, η αρμοδιότητά του θεμελιωνόταν τόσο στη βούληση του Δανού νομοθέτη να εναρμονίσει, όσον αφορά τον έλεγχο των συγκεντρώσεων, το εθνικό δίκαιο του ανταγωνισμού με το δίκαιο της Ένωσης όσο και στις διευκρινίσεις του αιτούντος δικαστηρίου, το οποίο κατέστησε σαφές ότι το εθνικό δίκαιο πρέπει να ερμηνεύεται, μεταξύ άλλων, βάσει της νομολογίας του Δικαστηρίου.

Σε σχέση με την ερμηνεία του άρθρου 7, παράγραφος 1, του κανονισμού 139/2004, το Δικαστήριο παρατήρησε εν συνεχεία ότι η διάταξη αυτή απλώς ορίζει ότι δεν επιτρέπεται να πραγματοποιηθεί η συγκέντρωση προτού κοινοποιηθεί και προτού κηρυχθεί συμβατή με την κοινή αγορά. Δεδομένου ότι το γράμμα του εν λόγω άρθρου δεν αρκεί για να προσδιοριστεί επακριβώς το εύρος της απαγόρευσης, το Δικαστήριο προχώρησε σε τελεολογική και συστηματική ερμηνεία του. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, για να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα του ελέγχου των συγκεντρώσεων ανάλογα με τις συνέπειές τους επί της διάρθρωσης του ανταγωνισμού στην Ένωση, το άρθρο 7, παράγραφος 1, του κανονισμού 139/2004 περιορίζει το πεδίο εφαρμογής της απαγόρευσης που καθιερώνει, ώστε να καλύπτει μόνον τις κατά το άρθρο 3 του ίδιου κανονισμού συγκεντρώσεις των οποίων η πραγματοποίηση χαρακτηρίζεται από τη διενέργεια πράξεων που συμβάλλουν στη μόνιμη μεταβολή του ελέγχου της επιχείρησης-στόχου. Επομένως, το Δικαστήριο έκρινε ότι η καταγγελία προηγούμενης συμφωνίας συνεργασίας, υπό περιστάσεις όπως

⁸⁸| Κανονισμός (ΕΚ) 139/2004 του Συμβουλίου, της 20ής Ιανουαρίου 2004, για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων (Κοινοτικός κανονισμός συγκεντρώσεων) (ΕΕ 2004, L 24, σ. 1).

αυτές της προκειμένης υπόθεσης, δεν μπορούσε κατ' αρχήν να θεωρηθεί ότι συνεπαγόταν την πραγματοποίηση συγκέντρωσης επιχειρήσεων κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 1, ανεξαρτήτως μάλιστα αν η καταγγελία αυτή είχε επιφέρει αποτελέσματα στην αγορά.

3. Κρατικές ενισχύσεις

Στο επίκεντρο της απόφασης της 6ης Μαρτίου 2018, **Επιτροπή κατά FIH Holding και FIH Erhvervsbank** (C-579/16 P, [EU:C:2018:159](#)), με την οποία το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αναίρεσε απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου⁸⁹, ήταν η έννοια του επιλεκτικού πλεονεκτήματος σε υποθέσεις κρατικών ενισχύσεων, και δη η εφαρμογή της αρχής του ιδιώτη επιχειρηματία υπό συνθήκες οικονομίας της αγοράς.

Με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση το Γενικό Δικαστήριο είχε ακυρώσει, λόγω εσφαλμένης εφαρμογής της αρχής του ιδιώτη επιχειρηματία, απόφαση της Επιτροπής με την οποία είχαν χαρακτηριστεί ως κρατικές ενισχύσεις κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ ορισμένα μέτρα που έλαβε η Δανία υπέρ ενός τραπεζικού ομίλου. Τέθηκε, λοιπόν, κατ' αναίρεση το ζήτημα αν η Επιτροπή όφειλε να συνεκτιμήσει τους χρηματοπιστωτικούς κινδύνους στους οποίους θα είχε εκτεθεί το δανικό Δημόσιο ελλείψει των μέτρων εκείνων, έστω και αν οι κίνδυνοι αυτοί οφείλονταν σε κρατική ενίσχυση που είχε χορηγηθεί κατά το παρελθόν στον ίδιο τραπεζικό όμιλο.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού που επιδιώκεται με το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, η έννοια «ενίσχυση», όπως χρησιμοποιείται στη διάταξη αυτή, δεν πρέπει να περιλαμβάνει μέτρο το οποίο ελήφθη υπέρ επιχείρησης μέσω κρατικών πόρων, όταν η τελευταία θα μπορούσε να έχει αποκομίσει το ίδιο πλεονέκτημα και υπό περιστάσεις αντίστοιχες με τις κανονικές συνθήκες της αγοράς. Για τον λόγο αυτό, οι συνθήκες υπό τις οποίες χορηγήθηκε τέτοιο πλεονέκτημα πρέπει, κατ' αρχήν, να εξετάζονται κατ' εφαρμογήν της αρχής του ιδιώτη επιχειρηματία.

Το Δικαστήριο στράφηκε ακολούθως στην εξέταση της ενδεχόμενης υποχρέωσης της Επιτροπής να συνυπολογίσει τον κίνδυνο οικονομικής ζημιάς στον οποίο είχε εκτεθεί το δανικό Δημόσιο εξαιτίας της ενίσχυσης που είχε χορηγηθεί κατά το παρελθόν στον ίδιο τραπεζικό όμιλο. Το Δικαστήριο τόνισε για άλλη μια φορά ότι, για την εκτίμηση του ζητήματος κατά πόσον το ίδιο μέτρο θα είχε ληφθεί υπό κανονικές συνθήκες της αγοράς από έναν ιδιώτη επιχειρηματία ευρισκόμενο σε κατάσταση όσο το δυνατόν παραπλήσια με εκείνη του Δημοσίου, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μόνον τα πλεονεκτήματα και οι υποχρεώσεις που συνδέονται με την κατάσταση του Δημοσίου όταν ενεργεί ως ιδιώτης επιχειρηματίας, και όχι εκείνα τα οποία συνδέονται με την ιδιότητά του ως φορέα δημόσιας εξουσίας. Εφόσον όμως το δανικό Δημόσιο είχε χορηγήσει την προγενέστερη ενίσχυση στον τραπεζικό όμιλο κατ' ενάσκηση δημόσιας εξουσίας, οι κίνδυνοι που απέρρεαν από αυτήν συνδέονταν επίσης με την ιδιότητά του ως φορέα δημόσιας εξουσίας και, συνεπώς, δεν καταλέγονταν μεταξύ των στοιχείων τα οποία θα λάμβανε υπόψη στους οικονομικούς του υπολογισμούς ένας ιδιώτης επιχειρηματίας υπό κανονικές συνθήκες της αγοράς. Ως εκ τούτου, τέτοιοι κίνδυνοι δεν έπρεπε να συνεκτιμηθούν κατά την εφαρμογή της αρχής του ιδιώτη επιχειρηματία στην περίπτωση των μεταγενέστερων μέτρων που έλαβε το ίδιο κράτος μέλος υπέρ του ίδιου τραπεζικού ομίλου. Έτσι, το Δικαστήριο αναίρεσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου.

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2018, **A-Brauerei** (C-374/17, [EU:C:2018:1024](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου κλήθηκε να αποφανθεί επί του επιλεκτικού χαρακτήρα ενός φορολογικού πλεονεκτήματος, στο πλαίσιο του χαρακτηρισμού του ως κρατικής ενίσχυσης. Η διαφορά της κύριας δίκης ανέκυψε όταν η γερμανική φορολογική διοίκηση δεν αναγνώρισε υπέρ εμπορικής

⁸⁹ Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 15ης Σεπτεμβρίου 2016 (T-386/14, [EU:T:2016:474](#)).

εταιρείας την απαλλαγή από τον φόρο μεταβίβασης ακινήτων της οποίας μπορούν να τύχουν, κατά το γερμανικό φορολογικό δίκαιο, οι εταιρίες σε περίπτωση πράξης μετατροπής στην οποία εμπλέκονται αποκλειστικώς εταιρίες του ιδίου ομίλου συνδεδεμένες με σχέση συμμετοχής κατά ποσοστό τουλάχιστον 95 % επί συνεχές διάστημα τουλάχιστον πέντε ετών πριν από την εν λόγω πράξη και πέντε ετών μετά από αυτήν. Το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, ερωτώντας αν η φορολογική απαλλαγή συνιστούσε κρατική ενίσχυση που απαγορεύεται από το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και, ειδικότερα, αν το φορολογικό πλεονέκτημα το οποίο αυτή εξασφάλιζε πληρούσε την προϋπόθεση της επιλεκτικότητας.

Το Δικαστήριο επισήμανε ότι η επίμαχη φορολογική απαλλαγή ευνοούσε μόνον τους ομίλους εταιριών που προέβαιναν σε πράξεις μετατροπής και συνδέονταν μεταξύ τους με συγκεκριμένη σχέση συμμετοχής, ενώ οι εταιρίες οι οποίες δεν ανήκαν σε τέτοιους ομίλους εταιριών αποκλείονταν από το πλεονέκτημα αυτό, ακόμη και αν προέβαιναν στις ίδιες πράξεις μετατροπής. Απέρριψε επομένως, εκ προοιμίου, το επιχείρημα ότι η απαλλαγή ήταν γενικό μέτρο, και όχι επιλεκτικό. Από τη στιγμή που οι διάφοροι όμιλοι εταιριών βρίσκονταν σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση από απόψεως του σκοπού τον οποίο επιδίωκε το οικείο φορολογικό καθεστώς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η απαλλαγή ήταν *a priori* επιλεκτική.

Εντούτοις, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι φορολογικά μέτρα που είναι *a priori* επιλεκτικά μπορούν να δικαιολογηθούν από το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος αν αυτό αποδείξει ότι οφείλονται στη φύση ή την όλη οικονομία του συστήματος στο οποίο εντάσσονται. Εν προκειμένω, σκοπός της επίμαχης απαλλαγής από τον φόρο ήταν, στην πραγματικότητα, να αποφευχθεί η διπλή φορολόγηση των μεταβιβάσεων ακινήτων στην περίπτωση πράξης μετατροπής στην οποία εμπλέκονταν εταιρίες συνδεδεμένες με σχέση συμμετοχής τουλάχιστον κατά ποσοστό 95 %, επειδή σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις η διπλή αυτή φορολόγηση αποκλειόταν κατ' εφαρμογήν των κοινών φορολογικών κανόνων. Το Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι το *a priori* επιλεκτικό φορολογικό πλεονέκτημα δικαιολογούνταν από σκοπό συναφή με την ίδια τη λειτουργία του ισχύοντος γενικού φορολογικού καθεστώτος. Επιπροσθέτως, δεδομένου ότι η απαίτηση περί ελάχιστης χρονικής περιόδου κατοχής της συμμετοχής, η οποία ετίθετο ως προϋπόθεση για τη χορήγηση του πλεονεκτήματος, φαινόταν να δικαιολογείται από τη βούληση να προληφθεί το ενδεχόμενο κατάχρησης, μέσω της δημιουργίας βραχύβιας σχέσης συμμετοχής κατά ποσοστό μεγαλύτερο του 95 % με αποκλειστικό σκοπό την άντληση οφέλους εκ της εφαρμογής της επίμαχης απαλλαγής από τον φόρο, το Δικαστήριο έκρινε ότι το επίδικο φορολογικό πλεονέκτημα δεν πληρούσε την προϋπόθεση της επιλεκτικότητας, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

Με την απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, **Carrefour Hypermarchés κ.λπ.** (C-510/16, [EU:C:2018:751](#)), το τέταρτο τμήμα του Δικαστηρίου ερμήνευσε τη φράση «*μεταβολές υφιστάμενων ενισχύσεων*» στο άρθρο 1, στοιχείο γ', του κανονισμού 659/1999⁹⁰. Η προδικαστική παραπομπή εντασσόταν σε μια συγκυρία χαρακτηριζόμενη από τη σημαντική αύξηση, σε σύγκριση με τις προβλέψεις τις οποίες είχε κοινοποιήσει το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος, των εσόδων από φόρους που χρηματοδοτούσαν διάφορα καθεστώτα ενισχύσεων τα οποία είχαν εγκριθεί από την Επιτροπή.

90| Κανονισμός (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου [108 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 1999, L 83, σ. 1).

Οι τρεις φόροι που αποτελούσαν το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης προορίζονταν για τη χρηματοδότηση του καθεστώτος ενισχύσεων το οποίο θέσπισε η Γαλλία υπέρ του κινηματογράφου και της οπτικοακουστικής παραγωγής. Με αποφάσεις που εξέδωσε το 2006⁹¹ και το 2007⁹², η Επιτροπή είχε κηρύξει το εν λόγω καθεστώς συμβατό με την εσωτερική αγορά. Ωστόσο, οι προσφεύγουσες της κύριας δίκης ζήτησαν την επιστροφή των φόρων που είχαν καταβάλει επί των πωλήσεων και των εκμισθώσεων βιντεογραφημάτων, διότι, κατά την άποψή τους, οι φόροι αυτοί είχαν εισπραχθεί κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, αφού η Γαλλία δεν ενημέρωσε την Επιτροπή για την αύξηση των συνολικών εσόδων από τους τρεις φόρους μεταξύ 2007 και 2011, η οποία είχε υπερβεί το όριο του 20 % του αρχικού προϋπολογισμού, όπως αυτό τίθεται στο άρθρο 4, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, του κανονισμού 794/2004⁹³.

Το Δικαστήριο παρατήρησε ευθύς εξ αρχής ότι αρμόδιο να ελέγξει αν οι τρεις φόροι όντως συνδέονταν αναπόσπαστα, κατά την κρίσιμη περίοδο, με το επίδικο καθεστώς ενισχύσεων ήταν το αιτούν δικαστήριο. Λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι τούτο πράγματι ίσχυε, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, του κανονισμού 794/2004 δίνει ευρύ ορισμό της έννοιας «μεταβολή υφιστάμενης ενίσχυσης» στο άρθρο 1, στοιχείο γ', του κανονισμού 659/1999 και ότι η έννοια αυτή δεν περιορίζεται μόνο στις νομικές μεταβολές των καθεστώτων ενισχύσεων. Εντούτοις, στη δεύτερη περίοδο της ίδιας παραγράφου αναφέρεται ότι τυχόν αύξηση του αρχικού προϋπολογισμού καθεστώτος ενισχύσεων η οποία είναι χαμηλότερη του 20 % δεν λογίζεται ως μεταβολή της υφιστάμενης ενίσχυσης. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ως «προϋπολογισμός καθεστώτος ενισχύσεων» δεν πρέπει να νοείται αποκλειστικώς το ποσό των ενισχύσεων που χορηγούνται στην πράξη, δεδομένου ότι το ακριβές ποσό καθίσταται γνωστό αφότου εφαρμοστεί το αντίστοιχο καθεστώς ενισχύσεων. Λαμβανομένου υπόψη του προληπτικού χαρακτήρα που έχει ο έλεγχος τον οποίο προβλέπει το άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, ο ως άνω όρος πρέπει, αντιθέτως, να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αφορά τα δημοσιονομικά κονδύλια, δηλαδή τα ποσά τα οποία το όργανο που είναι αρμόδιο για τη χορήγηση των επίμαχων ενισχύσεων έχει στη διάθεσή του ακριβώς προς τον σκοπό της χορήγησής τους. Στην περίπτωση καθεστώτος ενισχύσεων το οποίο χρηματοδοτείται από φόρους προοριζόμενους για συγκεκριμένο στόχο, τα έσοδα από αυτούς τους φόρους είναι εκείνα που τίθενται στη διάθεση του οργάνου το οποίο είναι αρμόδιο για την εφαρμογή του καθεστώτος ενισχύσεων, και που αποτελούν, κατ' επέκταση, τον προϋπολογισμό του καθεστώτος.

Στην προκειμένη περίπτωση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η αύξηση, σε σύγκριση με τις κοινοποιηθείσες στην Επιτροπή προβλέψεις, των εσόδων από φόρους που χρηματοδοτούσαν διάφορα καθεστώτα ενισχύσεων τα οποία είχαν εγκριθεί συνιστούσε «μεταβολή υφιστάμενης ενίσχυσης», εκτός αν είχε παραμείνει χαμηλότερη του προαναφερθέντος μόλις παραπάνω ορίου του 20 %. Επειδή η πραγματική αύξηση των συνολικών εσόδων από τους φόρους υπερέβη κατά πολύ τις αρχικές εκτιμήσεις οι οποίες είχαν αποσταλεί στην Επιτροπή, το στοιχείο αυτό θα έπρεπε να έχει κοινοποιηθεί στην Επιτροπή εγκαίρως, ήτοι από τη στιγμή που οι γαλλικές αρχές ήταν ευλόγως σε θέση να προβλέψουν την υπέρβαση του ορίου του 20 %.

Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε, υπό την επιφύλαξη του ελέγχου του ζητήματος αυτού από το αιτούν δικαστήριο, ότι ούτε η τοποθέτηση σε αποθεματικό μέρους των εσόδων από το όργανο που ήταν αρμόδιο για την εφαρμογή των επίδικων καθεστώτων, χωρίς ανακατανομή του σχετικού ποσού προς εξυπηρέτηση άλλων

91| Απόφαση C(2006) 832 τελικό της Επιτροπής, της 22ας Μαρτίου 2006 (ενισχύσεις NN 84/2004 και N 95/2004 – Γαλλία, Καθεστώτα ενισχύσεων στον κινηματογράφο και στον οπτικοακουστικό τομέα).

92| Απόφαση C(2007) 3230 τελικό της Επιτροπής, της 10ης Ιουλίου 2007 (κρατική ενίσχυση N 192/2007 – Γαλλία, Τροποποίηση του καθεστώτος ενισχύσεων NN 84/2004 – Στηρίξη των τομέων του κινηματογράφου και της οπτικοακουστικής παραγωγής στη Γαλλία – Εκσυγχρονισμός του μηχανισμού συμβολής του τηλεοπτικού τομέα στον λογαριασμό στηρίξεως του κινηματογράφου και των οπτικοακουστικών μέσων).

93| Κανονισμός (ΕΚ) 794/2004 της Επιτροπής, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου [108 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2004, L 140, σ. 1).

σκοπών πλην της χορήγησης των ενισχύσεων, ούτε οι εισπράξεις οι οποίες έγιναν υπέρ του γενικού προϋπολογισμού του κράτους κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα αρκούσαν για να θέσουν εν αμφιβόλω την πέραν του εν λόγω ορίου αύξηση του προϋπολογισμού αυτών των καθεστώτων ενισχύσεων.

Με την απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2018, *Scuola Elementare Maria Montessori κατά Επιτροπής* (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-622/16 P έως C-624/16 P, [EU:C:2018:873](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έδωσε διευκρινίσεις, μεταξύ άλλων, ως προς την εξέταση την οποία οφείλει να πραγματοποιεί η Επιτροπή για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι είναι απολύτως αδύνατη η ανάκτηση παράνομων ενισχύσεων ⁹⁴.

Στην υπόθεση αυτή, η Επιτροπή, αφού χαρακτήρισε ως παράνομη κρατική ενίσχυση την απαλλαγή από τον δημοτικό φόρο επί των ακινήτων την οποία αναγνώρισε η Ιταλία υπέρ των νομικών προσώπων που δεν έχουν εμπορικό χαρακτήρα και ασκούν ορισμένες δραστηριότητες εντός ακινήτων κυριότητάς τους, αποφάσισε να μη διατάξει την ανάκτηση της ενίσχυσης αυτής, με την αιτιολογία ότι, κατά τη γνώμη της, θα ήταν απολύτως αδύνατη ⁹⁵. Η Επιτροπή έκρινε, επιπλέον, ότι η φορολογική απαλλαγή την οποία προέβλεπε το νέο ιταλικό σύστημα ενιαίου δημοτικού φόρου δεν αποτελούσε κρατική ενίσχυση. Το ιδιωτικό εκπαιδευτικό ίδρυμα Montessori, και ο P. Ferracci, ιδιοκτήτης ενός «Bed & Breakfast», άσκησαν ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσφυγές ακυρώσεως κατά της απόφασης της Επιτροπής, υποστηρίζοντας ότι, λόγω αυτής, περιήλθαν σε μειονεκτική θέση από απόψεως ανταγωνισμού σε σχέση με τα εκκλησιαστικά ή θρησκευτικά ιδρύματα τα οποία βρίσκονταν πλησίον τους και ασκούσαν δραστηριότητες παρόμοιες με τις δικές τους. Οι προσφυγές τους κρίθηκαν μεν παραδεκτές ⁹⁶, πλην όμως απορρίφθηκαν ως αβάσιμες, και, κατόπιν τούτου, τόσο οι προσφεύγοντες πρωτοδίκως όσο και η Επιτροπή άσκησαν αναιρέσεις κατά των αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου.

Όσον αφορά την απόφαση της Επιτροπής να μη διατάξει την ανάκτηση της ενίσχυσης, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η διαταγή ανάκτησης των παράνομων ενισχύσεων είναι η λογική και φυσική συνέπεια της διαπίστωσης του παράνομου χαρακτήρα τους. Αληθεύει βεβαίως ότι, κατά το άρθρο 14, παράγραφος 1, δεύτερη φράση, του κανονισμού 659/1999, η Επιτροπή δεν είναι δυνατό να διατάξει την ανάκτηση ενίσχυσης, αν αυτή αντίκειται σε γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, όπως η αρχή «ουδείς υποχρεούται στα αδύνατα». Παρά ταύτα, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η ανάκτηση παράνομων ενισχύσεων μπορεί να θεωρηθεί ως αντικειμενικώς και απολύτως αδύνατη αποκλειστικώς και μόνον αν η Επιτροπή διαπιστώσει, κατόπιν λεπτομερούς εξέτασης, ότι πληρούνται δύο προϋποθέσεις, ήτοι, πρώτον, ότι οι δυσχέρειες τις οποίες επικαλείται το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος είναι πραγματικές και, δεύτερον, ότι δεν υφίστανται εναλλακτικοί τρόποι ανάκτησης.

Εν προκειμένω, κατά το Δικαστήριο, η Επιτροπή δεν μπορούσε να θεμελιώσει το συμπέρασμα ότι ήταν απολύτως αδύνατο να ανακτηθούν οι επίμαχες παράνομες ενισχύσεις περιοριζόμενη απλώς και μόνο στην εκτίμηση ότι δεν ήταν εφικτό να συγκεντρωθούν οι αναγκαίες πληροφορίες μέσω των ιταλικών βάσεων κτηματολογικών και φορολογικών δεδομένων. Ειδικότερα, η Επιτροπή θα έπρεπε επίσης να εξετάσει

⁹⁴ Στην απόφαση αυτή, το Δικαστήριο εξέτασε επίσης, βάσει του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ακροτελεύτια φράση, ΣΛΕΕ, το παραδεκτό των προσφυγών ακυρώσεως που άσκησαν οι ανταγωνιστές των δικαιούχων καθεστώτος κρατικών ενισχύσεων κατά απόφασης της Επιτροπής με την οποία κρίθηκε ότι το επίμαχο εθνικό καθεστώς δεν συνιστούσε κρατική ενίσχυση και ότι οι χορηγηθείσες δυνάμει παράνομου καθεστώτος ενισχύσεις δεν ήταν δυνατό να ανακτηθούν. Πρβλ. τον τίτλο VI «Μέσα ένδικης προστασίας βάσει του δικαίου της Ένωσης», κεφάλαιο 2 «Προσφυγή ακυρώσεως».

⁹⁵ Απόφαση 2013/284/ΕΕ της Επιτροπής, της 19ης Δεκεμβρίου 2012, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.20829 [C 26/2010, πρώην NN 43/2010 (πρώην CP 71/2006)] Καθεστώς απαλλαγής από τον δημοτικό φόρο ακίνητης περιουσίας για ακίνητα που χρησιμοποιούνται από μη εμπορικές οντότητες για ειδικούς σκοπούς που χορήγησε η Ιταλία (ΕΕ 2013, L 166, σ. 24).

⁹⁶ Αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, *Scuola Elementare Maria Montessori κατά Επιτροπής* (T-220/13, [EU:T:2016:484](#)), και *Ferracci κατά Επιτροπής* (T-219/13, [EU:T:2016:485](#)).

αν υπήρχαν εναλλακτικοί τρόποι που θα καθιστούσαν δυνατή την ανάκτηση, έστω και μερική, των εν λόγω ενισχύσεων. Κατόπιν της ανάλυσης στην οποία προέβη, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Επιτροπή δεν είχε αποδείξει ότι ήταν απολύτως αδύνατη η ανάκτηση των παράνομων ενισχύσεων και, αφενός μεν, αναίρεσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου, στον βαθμό που είχε επιβεβαιωθεί με αυτήν η απόφαση της Επιτροπής να μη διατάξει την ανάκτησή τους, αφετέρου δε, ακύρωσε την επίδικη απόφαση της Επιτροπής, στον βαθμό που δεν είχε διαταχθεί με αυτήν η ανάκτησή τους.

XIII. Φορολογικές διατάξεις

Στον τομέα των φορολογικών υποθέσεων ξεχωρίζουν οι αποφάσεις *Scialdone* (C-574/15) και *Kolev* κ.λπ. (C-612/15) ⁹⁷, ιδίως από πλευράς της εφαρμογής του άρθρου 325 ΣΛΕΕ για την καταπολέμηση της απάτης.

Το ζήτημα που απασχόλησε το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου στην απόφαση της 2ας Μαΐου 2018, *Scialdone* (C-574/15, [EU:C:2018:295](#)), ήταν αν συνάδει με την οδηγία 2006/112 ⁹⁸, με το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ και με το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ εθνική ρύθμιση η οποία ορίζει ότι η παράλειψη καταβολής του ΦΠΑ που προκύπτει από την ετήσια δήλωση για δεδομένη φορολογική χρήση συνιστά ποινικό αδίκημα σε περίπτωση υπέρβασης ενός ορίου αξιοποίνου το οποίο είναι υψηλότερο από το αντίστοιχο για την παράλειψη καταβολής του παρακρατούμενου στην πηγή φόρου εισοδήματος.

Στην προκειμένη υπόθεση, ασκήθηκε ποινική δίωξη εις βάρος του κατηγορουμένου της κύριας δίκης υπό την ιδιότητά του ως μοναδικού διαχειριστή εταιρίας υποκείμενης στον ΦΠΑ, για παράλειψη εμπρόθεσμης καταβολής του φόρου αυτού. Κατά τον κρίσιμο χρόνο, το ιταλικό δίκαιο προέβλεπε ότι μια τέτοια παράλειψη τιμωρούνταν με στερητική της ελευθερίας ποινή όταν το οφειλόμενο ποσό, είτε επρόκειτο για ΦΠΑ είτε για φόρο εισοδήματος, υπερέβαινε τις 50 000 ευρώ. Εντούτοις, σε χρόνο μεταγενέστερο των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης αυτής, ο Ιταλός νομοθέτης τροποποίησε το όριο των 50 000 ευρώ, αυξάνοντάς το σε 250 000 ευρώ για τον ΦΠΑ και σε 150 000 ευρώ για τον παρακρατούμενο στην πηγή φόρο εισοδήματος. Το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι, ως κανόνας ευνοϊκότερος από εκείνον που ίσχυε προηγουμένως, η τροποποίηση αυτή έπρεπε να εφαρμοστεί αναδρομικώς, και άρα δεν στοιχειοθετούνταν πλέον ποινικό αδίκημα. Διαπιστώνοντας ότι το προβλεπόμενο όριο αξιοποίνου για την παράλειψη καταβολής του φόρου εισοδήματος που παρακρατείται στην πηγή ήταν διαφορετικό από το αντίστοιχο όριο για την παράλειψη καταβολής του ΦΠΑ, το δικαστήριο αυτό υπέβαλε στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, ερωτώντας αν η διαφορά ανάμεσα στα δύο όρια συμβιβάζονταν με το δίκαιο της Ένωσης, δεδομένου ότι συνεπαγόταν καλύτερη προστασία των εθνικών απ' ό,τι των ενωσιακών οικονομικών συμφερόντων.

Αφού επανέλαβε ότι τα κράτη μέλη υπέχουν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν ότι εισπράττεται ολόκληρο το ποσό του οφειλόμενου ΦΠΑ και ότι τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, και τα έσοδα από τον ΦΠΑ, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, αν και οι κυρώσεις που θεσπίζουν τα κράτη μέλη για την καταπολέμηση των παραβάσεων των εναρμονισμένων κανόνων περί ΦΠΑ εμπίπτουν στο πεδίο της δικονομικής και θεσμικής τους αυτονομίας, η αυτονομία αυτή ωστόσο περιορίζεται, αφενός μεν, από την αρχή της ισοδυναμίας, η οποία συνεπάγεται ότι οι κυρώσεις πρέπει να είναι ανάλογες προς

⁹⁷ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο Χ.2 «Κοινοί κανόνες σε ποινικές υποθέσεις».

⁹⁸ Οδηγία 2006/112/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας (ΕΕ 2006, L 347, σ. 1).

τις επιβαλλόμενες για παρόμοιας φύσης και βαρύτητας παραβιάσεις του εθνικού δικαίου που θίγουν τα εθνικά οικονομικά συμφέροντα, αφετέρου δε, από την αρχή της αποτελεσματικότητας, η οποία επιβάλλει να είναι οι κυρώσεις αποτελεσματικές και αποτρεπτικές.

Όσον αφορά, πρώτον, την αρχή της αποτελεσματικότητας, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η παράλειψη καταβολής του ΦΠΑ δεν συνιστά μεν «απάτη» κατά την έννοια του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, εφόσον ο υποκείμενος στον φόρο έχει εκπληρώσει δεόντως τις υποχρεώσεις του σχετικά με την υποβολή δήλωσης ΦΠΑ, πλην όμως συνιστά «παράνομη δραστηριότητα» κατά την έννοια του ίδιου άρθρου, όπερ σημαίνει ότι πρέπει να εφαρμοστούν αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις. Εν προκειμένω, λαμβανομένης υπόψη της αυστηρότητας των προστίμων που επιβάλλονται με την επίμαχη εθνική ρύθμιση και δεδομένου ότι προβλέπονται τόκοι υπερημερίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι τέτοια πρόστιμα είναι ικανά να αποθαρρύνουν τους υποκειμένους στον φόρο από οποιαδήποτε προσπάθεια αναβολής ή ματαίωσης της καταβολής του ΦΠΑ και έχουν, επομένως, αποτρεπτικό χαρακτήρα. Επιπλέον, τα πρόστιμα αυτά λειτουργούν ως κίνητρο για να τακτοποιήσουν οι υπερήμεροι οφειλέτες το ταχύτερο δυνατό τις εκκρεμότητές τους ως προς την καταβολή του φόρου, οπότε μπορούν, κατ' αρχήν, να θεωρηθούν και αποτελεσματικά. Το ίδιο ισχύει, εξάλλου, και αν ο υποκείμενος στον φόρο είναι νομικό πρόσωπο και οι ίδιες αυτές κυρώσεις εφαρμόζονται επί του νομικού προσώπου, και όχι επί των διευθυνόντων του. Κατά συνέπεια, το ποσό των 250 000 ευρώ ως όριο αξιοποιού για το αδίκημα της παράλειψης καταβολής ΦΠΑ κρίθηκε συμβατό με την αρχή της αποτελεσματικότητας.

Όσον αφορά, δεύτερον, την αρχή της ισοδυναμίας, παρότι η παράλειψη καταβολής του ΦΠΑ και η παράλειψη καταβολής του παρακρατούμενου στην πηγή φόρου εισοδήματος χαρακτηρίζονται, αδιακρίτως, από τη μη τήρηση της υποχρέωσης καταβολής του δηλωθέντος φόρου εντός της νόμιμης προθεσμίας και παρότι ο Ιταλός νομοθέτης, ποινικοποιώντας την παράλειψη, επιδίωκε σε αμφότερες τις περιπτώσεις τον ίδιο σκοπό, δηλαδή να εξασφαλίσει ότι το Δημόσιο Ταμείο θα εισπράττει τον φόρο εγκαίρως και, κατ' επέκταση, ότι θα διατηρούνται ακέραια τα δημοσιονομικά έσοδα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα δύο αδικήματα διέφεραν από πλευράς τόσο των στοιχείων της αντικειμενικής τους υπόστασης όσο της δυσκολίας εντοπισμού τους, οπότε δεν μπορούσε να γίνει δεκτό ότι ήταν της ίδιας φύσης και βαρύτητας. Ως εκ τούτου, η διαφορά στα όρια του αξιοποιού δεν αντέβαινε στην αρχή της ισοδυναμίας. Το Δικαστήριο κατέληξε, συνεπώς, ότι η οδηγία 2006/112, σε συνδυασμό με το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, και το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι επιτρέπουν εθνική ρύθμιση η οποία ορίζει ότι η παράλειψη καταβολής, εντός της νόμιμης προθεσμίας, του ΦΠΑ που προκύπτει από την ετήσια δήλωση για δεδομένη φορολογική χρήση συνιστά ποινικό αδίκημα που τιμωρείται με στερητική της ελευθερίας ποινή μόνον όταν το ποσό του μη καταβληθέντος ΦΠΑ υπερβαίνει το όριο αξιοποιού των 250 000 ευρώ, ενώ για το αδίκημα της παράλειψης καταβολής του παρακρατούμενου στην πηγή φόρου εισοδήματος προβλέπεται όριο αξιοποιού 150 000 ευρώ.

XIV. Προσέγγιση των νομοθεσιών

1. Δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, **Renckhoff** (C-161/17, [EU:C:2018:634](#)), το Δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει την έννοια «παρουσίαση στο κοινό» στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/29⁹⁹. Η διαφορά της κύριας δίκης ανέκυψε μεταξύ του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας (Γερμανία) και ενός φωτογράφου και είχε ως αντικείμενο την άνευ συγκατάθεσης χρήση, από μαθητή σχολείου της περιφέρειας του ομόσπονδου αυτού κράτους, ενός έργου του φωτογράφου το οποίο ήταν ελεύθερα διαθέσιμο στο διαδίκτυο, προκειμένου να επενδυθεί με εικόνες μια σχολική εργασία που δημοσιεύθηκε από το σχολείο σε άλλον ιστότοπο.

Κατά το Δικαστήριο, η ανάρτηση σε ιστότοπο φωτογραφίας προηγουμένως δημοσιευθείσας σε άλλον ιστότοπο, μετά την πρότερη αντιγραφή της σε ιδιωτικό διακομιστή (server), πρέπει να χαρακτηριστεί ως «διάθεση», και άρα ως «πράξη παρουσίασης» κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/29. Πράγματι, τέτοιου είδους ανάρτηση δίνει στους επισκέπτες του ιστότοπου στον οποίο πραγματοποιείται τη δυνατότητα πρόσβασης στη φωτογραφία μέσω του ιστότοπου αυτού.

Το Δικαστήριο κατέστησε σαφές, συναφώς, ότι η ανάρτηση έργου προστατευόμενου βάσει δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας σε ιστότοπο διαφορετικό από εκείνο στον οποίον πραγματοποιήθηκε η αρχική παρουσίαση με τη συγκατάθεση του κατόχου του εν λόγω δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας πρέπει να χαρακτηριστεί διάθεση του έργου αυτού σε νέο κοινό. Ειδικότερα, το κοινό που έλαβε υπόψη του ο κάτοχος του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, όταν επέτρεψε την παρουσίαση του έργου του μέσω του ιστότοπου στον οποίο αυτό δημοσιεύθηκε αρχικώς, αποτελείται αποκλειστικώς από τους χρήστες του συγκεκριμένου ιστότοπου και όχι από τους χρήστες του ιστότοπου όπου αναρτήθηκε μεταγενέστερα το έργο χωρίς τη συγκατάθεση του κατόχου, ή από άλλους χρήστες του διαδικτύου.

Το Δικαστήριο επισήμανε, εξάλλου, ότι πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα στην ανάρτηση υπό τέτοιες περιστάσεις και στη διάθεση προστατευόμενων έργων μέσω υπερσυνδέσμου που παραπέμπει σε άλλον ιστότοπο, στον οποίο πραγματοποιήθηκε η αρχική παρουσίαση¹⁰⁰. Τούτο διότι, εν αντιθέσει προς τους υπερσυνδέσμους, οι οποίοι συμβάλλουν στην καλή λειτουργία του διαδικτύου, η ανάρτηση σε ιστότοπο, χωρίς τη συγκατάθεση του κατόχου του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, ενός έργου που είχε αρχικώς δημοσιευθεί σε άλλον ιστότοπο με τη συγκατάθεση του τελευταίου δεν συμβάλλει, κατά το ίδιο μέτρο, στην επίτευξη του προαναφερθέντος σκοπού.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η έννοια «παρουσίαση στο κοινό» στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/29 καλύπτει την ανάρτηση σε ιστότοπο μιας φωτογραφίας η οποία είχε ήδη δημοσιευθεί σε άλλον ιστότοπο με τη συγκατάθεση του κατόχου του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και χωρίς περιοριστικό μέτρο που να εμποδίζει την τηλεφόρτωσή της.

⁹⁹ Οδηγία 2001/29/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2001, για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος του δημιουργού και συγγενικών δικαιωμάτων στην κοινωνία της πληροφορίας (ΕΕ 2001, L 167, σ. 10).

¹⁰⁰ Πρβλ. την απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Φεβρουαρίου 2014, **Svensson κ.λπ.** (C-466/12, [EU:C:2014:76](#)).

Με την απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2018, **Levola Hengelo** (C-310/17, [EU:C:2018:899](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου απάντησε στο ερώτημα αν η γεύση τροφίμου μπορεί να τύχει της προστασίας που παρέχει το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας βάσει της οδηγίας 2001/29. Διάδικοι της κύριας δίκης ήταν δύο ολλανδικές εταιρίες παραγωγής τροφίμων και η διαφορά είχε ως αντικείμενο τη φερόμενη προσβολή, εκ μέρους της μίας εξ αυτών, του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας της άλλης επί της γεύσης ενός τυριού για επάλειψη, το οποίο περιέχει κρέμα γάλακτος και αρωματικά χόρτα, το εμπονομαζόμενο «Heksenkaas» ή «Heks' nkaas».

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η γεύση τροφίμου δεν είναι δυνατό να προστατευθεί με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας δυνάμει της οδηγίας 2001/29, εκτός αν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «έργο» κατά την έννοια της ως άνω οδηγίας. Υπενθύμισε δε ότι, για να χαρακτηριστεί ένα αντικείμενο κατ' αυτόν τον τρόπο, απαιτείται να συντρέχουν δύο σωρευτικές προϋποθέσεις. Πρώτον, επιβάλλεται το αντικείμενο να είναι πρωτότυπο, υπό την έννοια ότι πρέπει να αποτελεί το προϊόν προσωπικής πνευματικής εργασίας του δημιουργού του. Δεύτερον, ο χαρακτηρισμός «έργο», όπως το εννοεί η οδηγία 2001/29, επιφυλάσσεται στα στοιχεία που συνιστούν την έκφραση μιας τέτοιας πνευματικής δημιουργίας. Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο έκρινε ότι, για να υφίσταται «έργο» κατά την έννοια της οδηγίας 2001/29, πρέπει οπωσδήποτε το αντικείμενο της προστασίας βάσει του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας να εκφράζεται με έναν τρόπο που να το προσδιορίζει με επαρκή ακρίβεια και αντικειμενικότητα, έστω και αν η έκφραση αυτή δεν είναι κατ' ανάγκην μόνιμη.

Κατά το Δικαστήριο όμως, στην περίπτωση της γεύσης ενός τροφίμου, είναι αδύνατο να υπάρχει ακριβής και αντικειμενικός προσδιορισμός. Πράγματι, ο προσδιορισμός της γεύσης τροφίμου στηρίζεται κατά βάση στις γευστικές αισθήσεις και εμπειρίες, οι οποίες είναι υποκειμενικές και μεταβλητές, δεδομένου ότι εξαρτώνται, μεταξύ άλλων, από παράγοντες συνδεόμενους με το πρόσωπο που δοκιμάζει το συγκεκριμένο προϊόν, όπως η ηλικία του, οι διατροφικές προτιμήσεις του και οι καταναλωτικές του συνήθειες, καθώς και με το περιβάλλον ή το πλαίσιο όπου δοκιμάζεται το προϊόν αυτό. Επιπροσθέτως, δεν είναι εφικτό, μέσω των διαθέσιμων τεχνικών μέσων στο παρόν στάδιο της επιστημονικής εξέλιξης, να προσδιοριστεί η γεύση ενός τροφίμου με την απαιτούμενη ακρίβεια και αντικειμενικότητα, ώστε να διακρίνεται από τη γεύση άλλων ομοειδών προϊόντων.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η οδηγία 2001/29 δεν επιτρέπει την προστασία της γεύσης ενός τροφίμου βάσει δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας κατά την ίδια οδηγία ούτε την ερμηνεία εθνικής νομοθεσίας κατά τρόπον ώστε να παρέχεται προστασία, δυνάμει του εν λόγω δικαιώματος, στη γεύση του τροφίμου.

2. Βιομηχανική ιδιοκτησία

Στο κεφάλαιο αυτό, αξίζει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά σε τέσσερις αποφάσεις. Η πρώτη αφορά τα εφαρμοστέα κριτήρια ερμηνείας για τις αξιώσεις κύριου διπλώματος ευρεσιτεχνίας, ενώ οι τρεις επόμενες το ενωσιακό δίκαιο των εμπορικών σημάτων.

Με την απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, **Teva UK κ.λπ.** (C-121/17, [EU:C:2018:585](#)), το Δικαστήριο διευκρίνισε ποια κριτήρια ερμηνείας πρέπει να εφαρμόζονται επί των αξιώσεων κύριου διπλώματος ευρεσιτεχνίας προκειμένου να κριθεί αν ένα προϊόν το οποίο καλύπτεται από συμπληρωματικό πιστοποιητικό προστασίας (στο εξής: ΣΠΠ), προστατεύεται με ισχύον κύριο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, κατά την έννοια του άρθρου 3, στοιχείο α', του κανονισμού 469/2009¹⁰¹. Στην υπόθεση της κύριας δίκης οι διάδικοι ήταν, από τη μία πλευρά, φαρμακευτική εταιρία που διαθέτει στο εμπόριο ένα αντιρετροϊκό φάρμακο και, από την άλλη πλευρά, επιχειρήσεις οι οποίες σχεδίαζαν να κυκλοφορήσουν στην αγορά του Ηνωμένου Βασιλείου γενόσημες μορφές του. Οι επιχειρήσεις προσέβαλαν το κύρος του ΣΠΠ που είχε χορηγηθεί για το φάρμακο αυτό, υποστηρίζοντας ότι, για να πληρούται η προϋπόθεση του άρθρου 3, στοιχείο α', του ως άνω κανονισμού, οι δραστηριότητες του οικείου προϊόντος πρέπει, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου¹⁰², να περιλαμβάνονται στο κείμενο των αξιώσεων του κύριου διπλώματος.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε εκ προοιμίου ότι ο κανονισμός 469/2009 δεν αποκλείει, κατ' αρχήν, το ενδεχόμενο μια δραστηριότητα η οποία ανταποκρίνεται στον λειτουργικό ορισμό που έχει περιληφθεί στις αξιώσεις κύριου διπλώματος ευρεσιτεχνίας να μπορεί να θεωρηθεί ότι προστατεύεται από το αντίστοιχο δίπλωμα, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι, βάσει των αξιώσεων αυτών, ερμηνευόμενων ιδίως υπό το πρίσμα της περιγραφής της εφεύρεσης, όπως επιτάσσουν το άρθρο 69 της Σύμβασης για το ευρωπαϊκό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας¹⁰³ και το πρωτόκολλο για την ερμηνεία του συγκεκριμένου άρθρου, το οποίο λογίζεται ως αναπόσπαστο μέρος της, είναι δυνατό να γίνει δεκτό ότι οι εν λόγω αξιώσεις αναφέρονται, εμμέσως πλην σαφώς, στην επίμαχη δραστηριότητα, και μάλιστα ειδικά σε αυτήν. Επομένως, ένα προϊόν μπορεί να θεωρηθεί ως προστατευόμενο με ισχύον κύριο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, κατά την έννοια του άρθρου 3, στοιχείο α', του κανονισμού 469/2009, μόνον όταν οι αξιώσεις του κύριου διπλώματος ευρεσιτεχνίας είτε το μνημονεύουν ρητώς ως το προϊόν που αποτελεί αντικείμενο του ΣΠΠ είτε παραπέμπουν αναγκαστικά και ειδικά σε αυτό.

Στη συνέχεια το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι το ΣΠΠ δεν προορίζεται να επεκτείνει το πεδίο της παρεχόμενης με το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας προστασίας πέραν της εφεύρεσης την οποία αυτό καλύπτει και ότι θα ήταν αντίθετο προς τον σκοπό του κανονισμού 469/2009 να χορηγείται ΣΠΠ για προϊόν που δεν εμπίπτει στο πεδίο της εφεύρεσης η οποία καλύπτεται από το κύριο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, αφού ένα τέτοιο ΣΠΠ δεν θα αφορούσε τα αποτελέσματα της έρευνας που έχουν κατοχυρωθεί με το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας. Έτσι, για τους σκοπούς της εφαρμογής του άρθρου 3, στοιχείο α', του κανονισμού 469/2009, οι αξιώσεις του κύριου διπλώματος ευρεσιτεχνίας πρέπει να ερμηνεύονται λαμβανομένων υπόψη των ορίων της εφεύρεσης, όπως αυτή προκύπτει από την περιγραφή και τα σχέδια του ίδιου του διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Το Δικαστήριο πρόσθεσε δε ότι, για να κριθεί αν ένα προϊόν εμπίπτει στο πεδίο της εφεύρεσης που καλύπτεται από κύριο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, το προϊόν πρέπει να μπορεί να ταυτοποιηθεί επακριβώς από έναν

101| Κανονισμός (ΕΚ) 469/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Μαΐου 2009, περί του συμπληρωματικού πιστοποιητικού προστασίας για τα φάρμακα (ΕΕ 2009, L 152, σ. 1).

102| Απόφαση του Δικαστηρίου της 24ης Νοεμβρίου 2011, **Medeva** (C-322/10, [EU:C:2011:773](#)).

103| Σύμβαση για το ευρωπαϊκό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, η οποία υπεγράφη στο Μόναχο στις 5 Οκτωβρίου 1973.

ειδικό του κλάδου βάσει του συνόλου των στοιχείων τα οποία έχουν καταστεί γνωστά με το κύριο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας και λαμβανομένης υπόψη της στάθμης της τεχνικής ως έχει κατά την ημερομηνία κατάθεσης ή προτεραιότητας του διπλώματος αυτού.

Το ζήτημα το οποίο κλήθηκε να επιλύσει το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου με την απόφαση της 12ης Ιουνίου 2018, **Louboutin και Christian Louboutin** (C-163/16, [EU:C:2018:423](#)), ήταν αν *σήμα που συνίσταται σε συγκεκριμένο χρώμα το οποίο τοποθετείται σε συγκεκριμένο σημείο του προϊόντος αποτελείται «αποκλειστικά από το σχήμα», κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο iii, της οδηγίας 2008/95* ¹⁰⁴.

Στην κύρια δίκη, ο Christian Louboutin και η Christian Louboutin SAS άσκησαν αγωγή για παραποίηση/απομίμηση κατά ολλανδικής εταιρίας επειδή διέθετε στο εμπόριο υποδήματα που προσέβαλλαν, κατά τους ενάγοντες, το εμπορικό σήμα του C. Louboutin, το οποίο συνίσταται σε απόχρωση του κόκκινου (Pantone 18-1663TP) πάνω στη σόλα ψηλοτάκουνου υποδήματος.

Το Δικαστήριο επισήμανε ευθύς εξ αρχής ότι, στο πλαίσιο του δικαίου των σημάτων, ως «σχήμα» νοείται γενικώς ένα σύνολο γραμμών ή περιγραμμάτων που οριοθετεί το εκάστοτε προϊόν στον χώρο. Ούτε όμως από την οδηγία 2008/95, ούτε από τη νομολογία του Δικαστηρίου, ούτε από το σύνηθες νόημα της λέξης «σχήμα» προκύπτει ότι ένα χρώμα αυτό καθ' εαυτό, χωρίς χωρική οριοθέτηση, θα μπορούσε να αποτελέσει σχήμα.

Το Δικαστήριο τόνισε εν συνεχεία ότι ναι μεν το σχήμα του προϊόντος ή ενός τμήματος του προϊόντος διαδραματίζει κάποιο ρόλο στη χωρική οριοθέτηση του χρώματος, ωστόσο δεν είναι δυνατό να γίνει δεκτό ότι ένα σήμα αποτελείται από το σχήμα αυτό όταν η καταχώριση του σήματος δεν αποσκοπεί στην προστασία του σχήματος, αλλά μόνον της χρήσης ενός χρώματος σε συγκεκριμένο σημείο του προϊόντος. Εν πάση περιπτώσει, σήμα όπως το επίμαχο στην υπόθεση αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αποτελούμενο «αποκλειστικώς» από το σχήμα, όταν, όπως εν προκειμένω, το κύριο στοιχείο του είναι ένα χρώμα που προσδιορίζεται με διεθνώς αναγνωρισμένο κωδικό ταυτοποίησης.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο iii, της οδηγίας 2008/95 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι σημείο συνιστάμενο σε χρώμα που τοποθετείται στη σόλα ψηλοτάκουνου υποδήματος δεν αποτελείται αποκλειστικώς από το «σχήμα» κατά την έννοια της διάταξης αυτής.

Με την απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, **Mitsubishi Shoji Kaisha και Mitsubishi Caterpillar Forklift Europe** (C-129/17, [EU:C:2018:594](#)), το Δικαστήριο προσδιόρισε *τα όρια των δικαιωμάτων που παρέχονται στον δικαιούχο του σήματος από τον κανονισμό 207/2009* ¹⁰⁵ και την οδηγία 2008/95 όσον αφορά τα διακριτικά σημεία. Ειδικότερα, δύο εταιρίες του ομίλου Mitsubishi στράφηκαν κατά τρίτων εταιριών εγκατεστημένων στο Βέλγιο, οι οποίες, αφού αγόραζαν εκτός Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) περονοφόρα ανυψωτικά οχήματα της Mitsubishi, τα διέθεταν στο εμπόριο αφαιρώντας όλα τα διακριτικά τους σημεία που ήταν ίδια με τα σήματα της Mitsubishi και αντικαθιστώντας τα με τα δικά τους διακριτικά σημεία.

Πρώτον, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η αφαίρεση των σημείων που είναι ίδια με το σήμα έχει ως αποτέλεσμα να μη φέρουν το σήμα, κατά την πρώτη διάθεσή τους στην αγορά εντός του ΕΟΧ, τα προϊόντα για τα οποία το σήμα αυτό έχει καταχωριστεί και, κατά συνέπεια, στερεί από τον δικαιούχο του σήματος το βασικό του δικαίωμα να ελέγχει την πρώτη διάθεση στο εμπόριο εντός του ΕΟΧ των προϊόντων που φέρουν το σήμα.

¹⁰⁴ Οδηγία 2008/95/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Οκτωβρίου 2008, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών περί σημάτων (ΕΕ 2008, L 299, σ. 25).

¹⁰⁵ Κανονισμός (ΕΚ) 207/2009 του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2009, για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2009, L 78, σ. 1).

Δεύτερον, κατά το Δικαστήριο, η αφαίρεση των σημείων που είναι ίδια με το σήμα και η αντικατάστασή τους από νέα σημεία πάνω στα προϊόντα ενόψει της πρώτης διάθεσής τους στην αγορά εντός του ΕΟΧ θίγουν τις λειτουργίες του σήματος. Τρίτον, το Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι, προσβάλλοντας το δικαίωμα του δικαιούχου του σήματος να ελέγχει την πρώτη διάθεση στο εμπόριο εντός του ΕΟΧ των προϊόντων με το σήμα του και, παράλληλα, θίγοντας τις λειτουργίες του σήματος, η αφαίρεση των σημείων που είναι ίδια με το σήμα και η αντικατάστασή τους από νέα σημεία πάνω στα προϊόντα από τρίτον χωρίς τη συγκατάθεση του δικαιούχου και με σκοπό, αφενός, την εισαγωγή ή τη διάθεση των προϊόντων αυτών εντός του ΕΟΧ και, αφετέρου, την καταστρατήγηση του δικαιώματος του δικαιούχου να απαγορεύει την εισαγωγή προϊόντων που φέρουν το σήμα του, αντιβαίνουν στον σκοπό της διασφάλισης ανόθευτου ανταγωνισμού στην αγορά.

Τέλος, το Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις και ως προς τη φράση «χρησιμοποιείται στις συναλλαγές» η οποία απαντά τόσο στο άρθρο 5 της οδηγίας 2008/95 όσο και στο άρθρο 9 του κανονισμού 207/2009, επισημαίνοντας ότι η διεργασία που συνίσταται στην αφαίρεση, από τρίτο πρόσωπο, σημείων ίδιων με το σήμα, προκειμένου να αντικατασταθούν με τα δικά του σημεία, ενέχει θετική ενέργεια του τρίτου και, εφόσον πραγματοποιείται με σκοπό την εισαγωγή και τη διάθεση των σχετικών προϊόντων στην αγορά εντός του ΕΟΧ, και άρα στο πλαίσιο εμπορικής δραστηριότητας για την επίτευξη οικονομικού οφέλους, μπορεί να θεωρηθεί ως χρήση του σήματος στις συναλλαγές.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 5 της οδηγίας 2008/95 και το άρθρο 9 του κανονισμού 207/2009 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι ο δικαιούχος σήματος μπορεί να αντιταχθεί σε ενέργεια τρίτου που συνίσταται στην άνευ της συγκατάθεσης του δικαιούχου αφαίρεση όλων των σημείων που είναι ίδια με το σήμα του και στην αντικατάστασή τους από άλλα σημεία πάνω σε προϊόντα τα οποία είναι τοποθετημένα σε αποθήκη τελωνειακής αποταμίευσης, με σκοπό την εισαγωγή ή την κυκλοφορία των προϊόντων αυτών στην αγορά εντός του ΕΟΧ, όπου δεν είχαν προηγουμένως διατεθεί ποτέ στο εμπόριο.

Με την απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2018, **Bundesverband Souvenir – Geschenke – Ehrenpreise κατά EUIPO** (C-488/16 P, [EU:C:2018:673](#)), το Δικαστήριο επικύρωσε την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου ¹⁰⁶ επιβεβαιώνοντας ότι το λεκτικό σήμα «NEUSCHWANSTEIN» (στο εξής: επίμαχο σήμα) δεν είναι περιγραφικό, κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του κανονισμού 207/2009.

Πρώτον, σε σχέση με τα προϊόντα που πωλούνταν ως αναμνηστικά στο πλαίσιο της εμπορικής εκμετάλλευσης ενός κάστρου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ορθώς το Γενικό Δικαστήριο είχε κρίνει ότι τα προϊόντα τα οποία καλύπτονταν από το επίμαχο σήμα ήταν προϊόντα προοριζόμενα για τρέχουσα κατανάλωση και ότι οι οικείες υπηρεσίες αφορούσαν την κάλυψη καθημερινών αναγκών που καθιστούσαν δυνατή τη διαχείριση και την εκμετάλλευση του κάστρου. Επιπλέον, υπογράμμισε ότι το γεγονός ότι τα προϊόντα αυτά πωλούνταν ως αναμνηστικά είδη ήταν άνευ σημασίας για την εκτίμηση του περιγραφικού χαρακτήρα της ονομασίας «Neuschwanstein». Τούτο διότι η λειτουργία του προϊόντος ως ενθυμίου δεν είναι χαρακτηριστικό αντικειμενικό και εγγενές στη φύση του προϊόντος, καθότι του αποδίδεται από τον αγοραστή, οπότε ανάγεται στο θυμικό του και εξαρτάται αποκλειστικώς από τις διαθέσεις του. Έτσι, στην αντίληψη του ενδιαφερόμενου κοινού, η ανάμνηση στην οποία παρέπεμπε η ονομασία «Neuschwanstein» δεν αναδείκνυε μια βασική ιδιότητα ή ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό των προϊόντων και των υπηρεσιών που καλύπτονταν από το επίμαχο σήμα.

¹⁰⁶ Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 5ης Ιουλίου 2016, **Bundesverband Souvenir – Geschenke – Ehrenpreise κατά EUIPO – Freistaat Bayern (NEUSCHWANSTEIN)** (T-167/15, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2016:391](#)).

Δεύτερον, κατά το Δικαστήριο, το γεγονός και μόνον ότι τα προϊόντα και οι υπηρεσίες προσφέρονται σε συγκεκριμένο τόπο δεν μπορεί να συνιστά περιγραφική ένδειξη της γεωγραφικής προέλευσής τους, στον βαθμό που ο τόπος πώλησης των προϊόντων και παροχής των υπηρεσιών δεν αρκεί από μόνος του για να δηλώσει τα χαρακτηριστικά, τις ιδιότητες ή τις ιδιαιτερότητες οι οποίες τυχόν σχετίζονται με τη γεωγραφική προέλευσή τους, όπως η τεχνογνωσία, οι παραδόσεις ή το κλίμα που χαρακτηρίζουν τον κάθε τόπο. Στο πνεύμα αυτό, το Δικαστήριο τόνισε ότι το κάστρο του Neuschwanstein δεν είναι γνωστό για τα προϊόντα που πωλούνται ή για τις υπηρεσίες που παρέχονται εκεί, αλλά για την αρχιτεκτονική μοναδικότητά του. Εξάλλου, το επίμαχο σήμα δεν χρησιμοποιούνταν για την εμπορία συγκεκριμένων αναμνηστικών προϊόντων και για την προσφορά συγκεκριμένων υπηρεσιών για τις οποίες είναι παραδοσιακά γνωστό. Συνεπώς, το Δικαστήριο συνήγαγε ότι το Γενικό Δικαστήριο δεν είχε υποπέσει σε νομικό σφάλμα κρίνοντας ότι, εφόσον το κάστρο του Neuschwanstein δεν είναι, αυτό καθ' εαυτό, τόπος παραγωγής προϊόντων ή παροχής υπηρεσιών, το επίμαχο σήμα δεν μπορούσε να λειτουργήσει ως ένδειξη της γεωγραφικής προέλευσης των προϊόντων και των υπηρεσιών που καλύπτονταν από αυτό.

3. Προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Τρεις σχετικές αποφάσεις χρήζουν ιδιαίτερης μνείας. Με την πρώτη, το Δικαστήριο αποσαφήνισε ποιος νοείται ως «υπεύθυνος της επεξεργασίας» δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η δεύτερη αφορά την ευθύνη θρησκευτικής κοινότητας σε σχέση με την επεξεργασία τέτοιων δεδομένων. Στην τελευταία τέθηκε το ζήτημα της πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας.

Με την απόφαση της 5ης Ιουνίου 2018, *Wirtschaftsakademie Schleswig-Holstein* (C-210/16, [EU:C:2018:388](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ερμήνευσε την έννοια «υπεύθυνος της επεξεργασίας» στο άρθρο 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 95/46¹⁰⁷, καθώς και το εύρος των εξουσιών παρέμβασης των ελεγκτικών αρχών σε περίπτωση επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων στην οποία εμπλέκονται περισσότεροι φορείς. Στη διαφορά της κύριας δίκης, η γερμανική Αρχή Προστασίας Δεδομένων, υπό την ιδιότητα της ελεγκτικής αρχής κατά την έννοια του άρθρου 28 της οδηγίας 95/46, υποχρέωσε γερμανική εταιρία, η οποία παρείχε εκπαιδευτικές υπηρεσίες μέσω σελίδας «fan page» που φιλοξενούνταν στον ιστότοπο του μέσου κοινωνικής δικτύωσης Facebook, να απενεργοποιήσει τη σελίδα αυτή. Ειδικότερα, η εθνική Αρχή διαπίστωσε ότι ούτε η ίδια η εταιρία ούτε το Facebook είχαν ενημερώσει τους επισκέπτες της «fan page» ότι το Facebook συνέλεγε, με τη βοήθεια αναγνωριστικών αρχείων (cookies), προσωπικές τους πληροφορίες, τις οποίες στη συνέχεια επεξεργάζονταν τόσο η εταιρία όσο και το Facebook.

Το Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι ο διαχειριστής «fan page» που φιλοξενείται στο Facebook, όπως η εταιρία στην υπόθεση της κύριας δίκης, συμμετέχει μέσω της επιλογής των παραμέτρων (σε συνάρτηση, μεταξύ άλλων, με το κοινό στο οποίο στοχεύει και με τις ανάγκες της διαχείρισης και της προώθησης των δραστηριοτήτων του) στον καθορισμό του σκοπού και του τρόπου της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων των επισκεπτών της σελίδας. Για τον λόγο αυτό, ο διαχειριστής έπρεπε, κατά το Δικαστήριο, να χαρακτηριστεί ως υπεύθυνος εντός της Ένωσης, από κοινού με την εταιρία Facebook Ireland (τη θυγατρική της αμερικανικής Facebook στην Ένωση), για την ως άνω επεξεργασία, κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 95/46.

¹⁰⁷ Οδηγία 95/46/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ 1995, L 281, σ. 31).

Ακολούθως, ερμηνεύοντας τα άρθρα 4 και 28 της οδηγίας 95/46, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, όταν επιχείρηση με έδρα εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης (όπως η αμερικανική εταιρία Facebook) διαθέτει πλείονες εγκαταστάσεις εντός διαφόρων κρατών μελών, η ελεγκτική αρχή ενός κράτους μέλους μπορεί αρμοδίως να ασκήσει τις εξουσίες που της παρέχει το άρθρο 28, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής, έναντι μιας εγκατάστασης ευρισκόμενης στο έδαφός του (εν προκειμένω της Facebook Germany), μολονότι, με βάση την κατανομή των δραστηριοτήτων εντός του ομίλου, αφενός, η συγκεκριμένη εγκατάσταση είναι επιφορτισμένη αποκλειστικώς με την πώληση διαφημιστικού χώρου και με άλλες δραστηριότητες μάρκετινγκ στο έδαφος του εν λόγω κράτους μέλους και, αφετέρου, αποκλειστικώς υπεύθυνη για τη συλλογή και την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, σε ολόκληρη την Ένωση, είναι εγκατάσταση ευρισκόμενη σε άλλο κράτος μέλος (εν προκειμένω η Facebook Ireland).

Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι, σε περίπτωση που η ελεγκτική αρχή κράτους μέλους προτίθεται να ασκήσει έναντι φορέα εγκατεστημένου στην εθνική επικράτεια τις αναφερόμενες στο άρθρο 28, παράγραφος 3, της οδηγίας 95/46 εξουσίες παρέμβασης, λόγω παράβασης των κανόνων περί προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τρίτον, ο οποίος είναι υπεύθυνος της επεξεργασίας των δεδομένων και έχει την έδρα του σε άλλο κράτος μέλος (εν προκειμένω η Facebook Ireland), η ελεγκτική αρχή είναι αρμόδια να κρίνει, αυτοτελώς σε σχέση με την ελεγκτική αρχή του τελευταίου αυτού κράτους μέλους (της Ιρλανδίας), τη νομιμότητα της προαναφερθείσας επεξεργασίας δεδομένων και μπορεί να ασκήσει τις εξουσίες παρέμβασης που διαθέτει έναντι του φορέα ο οποίος είναι εγκατεστημένος εντός των ορίων της δικαιοδοσίας της χωρίς προηγουμένως να καλέσει την αρχή ελέγχου του άλλου κράτους μέλους να παρέμβει.

Με την απόφαση της 10ης Ιουλίου 2018, *Jehovan todistajat* (C-25/17, [EU:C:2018:551](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου τοποθετήθηκε επί του ζητήματος της *ευθύνης μιας θρησκευτικής κοινότητας σε σχέση με την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που γίνεται στο πλαίσιο κηρύγματος από πόρτα σε πόρτα, το οποίο οργανώνεται, συντονίζεται και ενθαρρύνεται από την κοινότητα αυτή*. Στην υπόθεση αυτή, η φινλανδική Αρχή Προστασίας Δεδομένων εξέδωσε απόφαση με την οποία απαγόρευσε στα μέλη της κοινότητας των μαρτύρων του Ιεχωβά να συλλέγουν ή να επεξεργάζονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για τους σκοπούς του κηρύγματός τους από πόρτα σε πόρτα, αν δεν τηρούνται οι όροι της φινλανδικής νομοθεσίας για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Τούτο διότι, κατά την άσκηση της δραστηριότητάς τους αυτής, τα μέλη της κοινότητας κρατούν σημειώσεις για τις επισκέψεις που πραγματοποιούν σε πρόσωπα άγνωστα στους ίδιους και στην κοινότητά τους. Τα δεδομένα συλλέγονται εν είδει υπομνηστικού σημειώματος, προκειμένου να είναι δυνατή η εύρεσή τους για ενδεχόμενη μελλοντική επίσκεψη, χωρίς τα πρόσωπα στα οποία αναφέρονται τα δεδομένα να έχουν συναινέσει ούτε να έχουν ενημερωθεί σχετικά. Η δε κοινότητα των μαρτύρων του Ιεχωβά έχει δώσει στα μέλη της κατευθυντήριες γραμμές ως προς τις σημειώσεις αυτές, οι οποίες περιλαμβάνονται σε ένα τουλάχιστον από τα φυλλάδια που έχει καταρτίσει για τη δραστηριότητα του κηρύγματος.

Κατ' αρχάς το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι η συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από μέλη θρησκευτικής κοινότητας κατά τη δραστηριότητα του κηρύγματος από πόρτα σε πόρτα και η μεταγενέστερη επεξεργασία των δεδομένων αυτών δεν εμπίπτουν στις εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 95/46, δεδομένου ότι δεν αποτελούν ούτε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που πραγματοποιείται στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτη περίπτωση, της οδηγίας ούτε επεξεργασία τέτοιων δεδομένων από φυσικά πρόσωπα στο πλαίσιο αποκλειστικώς προσωπικών ή οικιακών δραστηριοτήτων, υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 2, δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας.

Εν συνεχεία, αφού υπενθύμισε ότι η οδηγία 95/46 εφαρμόζεται στη διά χειρός επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μόνον εφόσον τα δεδομένα που τυγχάνουν επεξεργασίας περιλαμβάνονται ή πρόκειται να περιληφθούν σε αρχείο, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι ανταποκρίνεται στην έννοια «αρχείο» κατά το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας ένα σύνολο προσωπικών δεδομένων συλλεγόμενων στο πλαίσιο δραστηριότητας κηρύγματος από πόρτα σε πόρτα, όπως ονόματα, διευθύνσεις, καθώς και άλλες πληροφορίες

για τα πρόσωπα τα οποία προσεγγίζονται, εφόσον τα δεδομένα αυτά είναι διαρθρωμένα βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων ώστε να καθίσταται δυνατή, στην πράξη, η ευχερής εύρεση των δεδομένων για μελλοντική χρήση. Ένα τέτοιο σύνολο δεδομένων δεν απαιτείται να περιλαμβάνει δελτία, ειδικούς καταλόγους ή άλλα συστήματα αναζήτησης πληροφοριών για να καλύπτεται από την έννοια αυτή.

Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι η υποχρέωση κάθε προσώπου να συμμορφώνεται προς τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως επέμβαση στην οργανωτική αυτονομία των θρησκευτικών κοινοτήτων. Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 95/46, σε συνδυασμό με το άρθρο 10, παράγραφος 1, του Χάρτη, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι μια θρησκευτική κοινότητα μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη, από κοινού με τα μέλη της που μετέχουν στο κήρυγμα, για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που πραγματοποιείται από τα μέλη της για τους σκοπούς της δραστηριότητας του κήρυγματος από πόρτα σε πόρτα, το οποίο οργανώνεται, συντονίζεται και ενθαρρύνεται από την κοινότητα αυτή, χωρίς να απαιτείται να έχει η κοινότητα πρόσβαση στα δεδομένα ούτε να χρειάζεται να αποδειχθεί ότι έχει δώσει στα μέλη της γραπτές κατευθυντήριες γραμμές ή εντολές σχετικά με την επεξεργασία αυτή.

Στην απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 2018, *Ministerio Fiscal* (C-207/16, [EU:C:2018:788](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε κατά πόσον η πρόσβαση στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τα οποία διατηρούν οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών μπορεί, βάσει της οδηγίας 2002/58¹⁰⁸, να δικαιολογηθεί σε περιπτώσεις ποινικών αδικημάτων. Στο επίκεντρο της υπόθεσης της κύριας δίκης ήταν η απόρριψη, από Ισπανό ανακριτή, ενός αιτήματος που του υποβλήθηκε στο πλαίσιο έρευνας για μια ληστεία κατά την οποία αφαιρέθηκαν από το θύμα το πορτοφόλι και το κινητό τηλέφωνό του. Πιο συγκεκριμένα, η δικαστική αστυνομία είχε ζητήσει από τον αρμόδιο ανακριτή να της επιτρέψει την πρόσβαση στα δεδομένα ταυτοποίησης των χρηστών των τηλεφωνικών αριθμών που είχαν ενεργοποιηθεί από το κλεμμένο τηλέφωνο μετά την τέλεση της ληστείας. Το αίτημα απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι η πράξη την οποία αφορούσε η έρευνα δεν στοιχειοθετούσε «σοβαρή» παράβαση –ήτοι, κατά το ισπανικό δίκαιο, έγκλημα που να επισύρει ποινή κάθειρξης άνω των πέντε ετών–, ενώ η πρόσβαση στα δεδομένα ταυτοποίησης επιτρέπεται μόνο για τέτοιου είδους αδικήματα.

Αφού διαπίστωσε ότι η παροχή πρόσβασης στις δημόσιες αρχές, για τις ανάγκες ανακριτικής διαδικασίας, στα προσωπικά δεδομένα τα οποία διατηρούν οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2002/58, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η πρόσβαση των δημόσιων αρχών στα δεδομένα ταυτοποίησης των κατόχων των καρτών SIM που ενεργοποιήθηκαν από κλεμμένο κινητό τηλέφωνο, όπως το επώνυμο, το όνομα και, ενδεχομένως, η διεύθυνσή τους, συνεπάγεται επέμβαση στο θεμελιώδες δικαίωμα του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και στο θεμελιώδες δικαίωμα της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως αυτά κατοχυρώνονται στον Χάρτη, έστω και χωρίς τη συνδρομή περιστάσεων που θα επέτρεπαν τον χαρακτηρισμό της επέμβασης ως «σοβαρής» και ανεξαρτήτως του αν οι επίμαχες πληροφορίες για την ιδιωτική ζωή είναι ευαίσθητες ή αν οι ενδιαφερόμενοι υπέστησαν τυχόν δυσμενείς συνέπειες εξαιτίας της επέμβασης. Εντούτοις, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η ως άνω επέμβαση δεν είναι τόσο σοβαρή ώστε να πρέπει η πρόσβαση αυτή να παρέχεται, όσον αφορά την πρόληψη, τη διερεύνηση, τη διαπίστωση και τη δίωξη ποινικών αδικημάτων, μόνον όταν πρόκειται για περιπτώσεις καταπολέμησης βαριάς εγκληματικότητας. Πράγματι, η οδηγία 2002/58 απαριθμεί μεν εξαντλητικώς τους σκοπούς που μπορούν να δικαιολογήσουν εθνική νομοθεσία η οποία να ρυθμίζει την πρόσβαση των δημόσιων αρχών στα σχετικά δεδομένα και να παρεκκλίνει, ως εκ τούτου, από την αρχή του απορρήτου

¹⁰⁸ Οδηγία 2002/58/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2002, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την προστασία ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες) (ΕΕ 2002, L 201, σ. 37), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2009/136/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2009 (ΕΕ 2009, L 337, σ. 11).

των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όπερ σημαίνει ότι η πρόσβαση πρέπει να εξυπηρετεί πραγματικά και αυστηρά κάποιον από τους σκοπούς αυτούς, πλην όμως το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, ειδικά για τον σκοπό που ανάγεται στην πρόληψη, διερεύνηση, διαπίστωση και δίωξη ποινικών αδικημάτων, το γράμμα της οδηγίας δεν περιορίζει τον εν λόγω σκοπό στην καταπολέμηση των σοβαρών ποινικών αδικημάτων και μόνον, αλλά αναφέρεται γενικώς σε «ποινικά αδικήματα».

Στο πνεύμα αυτό, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι, καίτοι με την απόφαση *Tele2 Sverige και Watson κ.λπ.*¹⁰⁹ είχε κρίνει ότι μόνον η καταπολέμηση της βαριάς εγκληματικότητας είναι ικανή να δικαιολογήσει πρόσβαση των δημόσιων αρχών σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τα οποία διατηρούνται από τους παρόχους υπηρεσιών επικοινωνιών και, συνολικώς θεωρούμενα, παρέχουν τη δυνατότητα να συναχθούν ακριβή συμπεράσματα για την ιδιωτική ζωή των αντίστοιχων προσώπων, η αιτιολογική βάση της ερμηνείας αυτής ήταν ότι ο σκοπός τον οποίο επιδιώκει η νομοθεσία που ρυθμίζει την πρόσβαση αυτή πρέπει να τελεί σε συνάρτηση με το πόσο σοβαρή επέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματα συνεπάγεται η παροχή της πρόσβασης. Έτσι, βάσει της αρχής της αναλογικότητας, μια σοβαρή επέμβαση στον τομέα της πρόληψης, διερεύνησης, διαπίστωσης και δίωξης ποινικών αδικημάτων μπορεί να δικαιολογηθεί μόνον από σκοπό ο οποίος συνδέεται με την καταπολέμηση εγκληματικότητας που πρέπει επίσης να χαρακτηρίζεται ως «σοβαρή». Αντιθέτως, η πρόσβαση, σε περίπτωση που δεν συνεπάγεται σοβαρή επέμβαση, είναι δυνατό να δικαιολογηθεί από σκοπό που συνδέεται με την πρόληψη, διερεύνηση, διαπίστωση και δίωξη «ποινικών αδικημάτων» γενικώς.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η πρόσβαση αποκλειστικώς στα δεδομένα στα οποία αναφερόταν το επίδικο αίτημα δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «σοβαρή» επέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματα των προσώπων που αφορούσαν τα δεδομένα, διότι τα δεδομένα αυτά δεν παρείχαν τη δυνατότητα να συναχθούν ακριβή συμπεράσματα αναφορικά με την ιδιωτική ζωή τους. Το Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι η επέμβαση την οποία συνεπάγεται η πρόσβαση σε τέτοια δεδομένα μπορεί να δικαιολογείται από τον σκοπό που ανάγεται στην πρόληψη, διερεύνηση, διαπίστωση και δίωξη «ποινικών αδικημάτων» γενικώς, χωρίς να απαιτείται χαρακτηρισμός των αδικημάτων αυτών ως «σοβαρών».

4. Δημόσιες συμβάσεις

Με την απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, **Επιτροπή κατά Αυστρίας (Κρατικό τυπογραφείο)** (C-187/16, [EU:C:2018:194](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκανε δεκτή την προσφυγή που είχε ασκήσει η Επιτροπή κατά της Αυστρίας, με αίτημα να αναγνωριστεί ότι, αφενός, αναθέτοντας απευθείας σε μια εταιρία εκτυπώσεων ορισμένες συμβάσεις υπηρεσιών για την παραγωγή επίσημων εγγράφων και, αφετέρου, διατηρώντας σε ισχύ εθνικές διατάξεις οι οποίες επέβαλλαν στις αναθέτουσες αρχές την υποχρέωση να αναθέτουν απευθείας αυτές τις συμβάσεις υπηρεσιών στη συγκεκριμένη εταιρία, το ως άνω κράτος μέλος παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 49 και 56 ΣΛΕΕ, από τα άρθρα 4 και 8 της οδηγίας 92/50¹¹⁰, καθώς και από τα άρθρα 14 και 20 της οδηγίας 2004/18¹¹¹.

109| Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Tele2 Sverige και Watson κ.λπ.* (C-203/15 και C-698/15, [EU:C:2016:970](#)).

110| Οδηγία 92/50/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 18ης Ιουνίου 1992, για το συντονισμό των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων υπηρεσιών (ΕΕ 1992, L 209, σ. 1).

111| Οδηγία 2004/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (ΕΕ 2004, L 134, σ. 114).

Κατά το Δικαστήριο, μολονότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 92/50 και το άρθρο 14 της οδηγίας 2004/18 αφήνουν στα κράτη μέλη περιθώριο εκτίμησης προκειμένου να αποφασίζουν τη λήψη των μέτρων που κρίνουν αναγκαία για την προστασία των ουσιωδών συμφερόντων ασφαλείας τους, εντούτοις τα άρθρα αυτά δεν μπορούν να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι παρέχουν στα κράτη μέλη την ευχέρεια να παρεκκλίνουν από τις διατάξεις της Συνθήκης ΛΕΕ, αρκούμενα στην επίκληση των εν λόγω συμφερόντων. Πράγματι, το κράτος μέλος που επικαλείται αυτές τις εξαιρέσεις οφείλει να αποδείξει ότι είναι αναγκαίο να τις εφαρμόσει προκειμένου να προστατεύσει τα ουσιώδη συμφέροντα ασφαλείας του. Συνεπώς, το κράτος μέλος που επικαλείται στις εξαιρέσεις υποχρεούται να αποδείξει ότι η διεξαγωγή διαδικασίας διαγωνισμού όπως προβλέπεται από τις οδηγίες 92/50 και 2004/18 θα ήταν αδύνατο να εξυπηρετήσει την ανάγκη προστασίας των συμφερόντων αυτών.

Καταλήγοντας ότι η Δημοκρατία της Αυστρίας δεν είχε αποδείξει ότι ο σκοπός ο οποίος συνίσταται στην παρεμπόδιση της αποκάλυψης ευαίσθητων πληροφοριών σχετικών με την παραγωγή των επίμαχων επίσημων εγγράφων ήταν αδύνατο να επιτευχθεί μέσω της διεξαγωγής διαδικασίας διαγωνισμού, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η μη τήρηση των διαδικασιών που καθιερώνουν οι προαναφερθείσες οδηγίες για την ανάθεση των δημόσιων συμβάσεων ήταν δυσανάλογη σε σχέση με τον σκοπό αυτό.

Με την απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2018, **Vossloh Laeis** (C-124/17, [EU:C:2018:855](#)), το Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις ως προς την υποχρέωση του οικονομικού φορέα να συνεργάζεται με την αναθέτουσα αρχή προς απόδειξη της αξιοπιστίας του. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, η αναθέτουσα αρχή είχε θεσπίσει σύστημα προεπιλογής, κατά την έννοια του άρθρου 77 της οδηγίας 2014/25 ¹¹², με σκοπό την ανάδειξη επιχειρήσεων που θα της προμήθευαν στοιχεία για σιδηροδρομικές γραμμές. Η επιχείρηση Vossloh Laeis είχε αποκλειστεί από το σύστημα αυτό, με την αιτιολογία ότι η εθνική Αρχή Ανταγωνισμού της είχε επιβάλει πρόστιμο λόγω μακροχρόνιας συμμετοχής της σε παράνομη σύμπραξη (καρτέλ). Η αναθέτουσα αρχή, η οποία ήταν μεταξύ των ζημιωθέντων από το καρτέλ και διατηρούσε αμφιβολίες για την αξιοπιστία της επιχείρησης αυτής, ζήτησε από την τελευταία να της κοινοποιήσει την απόφαση με την οποία η Αρχή Ανταγωνισμού της επέβαλε το πρόστιμο. Εκτιμώντας ότι από τις εξηγήσεις της επιχείρησης δεν προέκυπτε ότι αυτή είχε λάβει επαρκή μέτρα αυτοκάθαρσης, όπως απαιτούσε το εθνικό δίκαιο, η αναθέτουσα αρχή την απέκλεισε οριστικώς από το σύστημα προεπιλογής. Κατόπιν τούτου, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως ερωτώντας αν το εθνικό δίκαιο ήταν σύμφωνο με τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης για τις δημόσιες συμβάσεις.

Το Δικαστήριο παρέπεμψε κατ' αρχάς στην αιτιολογική σκέψη 102 της οδηγίας 2014/24 ¹¹³, όπου επισημαίνεται ότι οικονομικός φορέας ο οποίος έχει λάβει μέτρα συμμόρφωσης με σκοπό την άρση των συνεπειών τυχόν ποινικών αδικημάτων ή παραπτωμάτων και την αποτελεσματική αποτροπή τυχόν επανάληψής τους στο μέλλον, παρέχοντας συναφώς επαρκείς εγγυήσεις, δεν θα πρέπει πλέον να αποκλείεται γι' αυτόν και μόνο τον λόγο. Επιπλέον, στην ίδια αιτιολογική σκέψη τονίζεται ότι απόκειται στα κράτη μέλη να καθορίζουν τους ακριβείς διαδικαστικούς και ουσιαστικούς όρους που θα ισχύουν στις περιπτώσεις όπου οικονομικός φορέας ζητεί να εξεταστούν τα μέτρα συμμόρφωσης τα οποία έχει λάβει προκειμένου να γίνει τυχόν δεκτή η συμμετοχή του σε διαδικασία ανάθεσης δημόσιας σύμβασης, και καθίσταται μάλιστα σαφές ότι τα κράτη μέλη πρέπει να είναι ελεύθερα να αποφασίζουν αν επιθυμούν να επιτρέπουν στις επιμέρους αναθέτουσες αρχές να προβαίνουν οι ίδιες στις σχετικές αξιολογήσεις ή να αναθέτουν το καθήκον αυτό σε άλλες αρχές, είτε σε κεντρικό επίπεδο είτε αποκεντρωμένα. Πάντως, εφόσον κράτος μέλος επιτρέπει στην αναθέτουσα

¹¹² Οδηγία 2014/25/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με διαδικασίες σύναψης συμβάσεων φορέων που δραστηριοποιούνται στους τομείς του ύδατος, της ενέργειας, των μεταφορών και των ταχυδρομικών υπηρεσιών και την κατάργηση της οδηγίας 2004/17/ΕΚ (ΕΕ 2014, L 94, σ. 243, και διορθωτικό ΕΕ 2016, L 311, σ. 26).

¹¹³ Οδηγία 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημόσιων συμβάσεων και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/ΕΚ (ΕΕ 2014, L 94, σ. 65, και διορθωτικό ΕΕ 2016, L 135, σ. 120).

αρχή να προβαίνει η ίδια στις σχετικές αξιολογήσεις, τότε η τελευταία είναι αρμόδια να εκτιμά όχι μόνον αν συντρέχει λόγος αποκλεισμού ορισμένου οικονομικού φορέα, αλλά και αν, ενδεχομένως, ο οικονομικός φορέας αυτός έχει πράγματι αποκαταστήσει την αξιοπιστία του.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε στη συνέχεια ότι σε περιπτώσεις στις οποίες υφίσταται ειδική διαδικασία ρυθμιζόμενη από το δίκαιο της Ένωσης ή από το εθνικό δίκαιο για τη δίωξη ορισμένων αδικημάτων και στις οποίες συγκεκριμένοι φορείς είναι αρμόδιοι για τη διεξαγωγή των σχετικών ερευνών, η αναθέτουσα αρχή οφείλει, στο πλαίσιο της εκτίμησης των προσκομιζόμενων αποδεικτικών στοιχείων, να στηρίζεται κατ' αρχήν στα πορίσματα μιας τέτοιας διαδικασίας. Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι η διευκρίνιση των γεγονότων και των περιστάσεων από τις ερευνητικές αρχές, κατά την έννοια του άρθρου 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, δεν επιδιώκει τον ίδιο σκοπό με την εξέταση της αξιοπιστίας του οικονομικού φορέα που έχει λάβει τα προβλεπόμενα από τη διάταξη αυτή μέτρα και υποχρεούται να παράσχει στην αναθέτουσα αρχή αποδεικτικά στοιχεία από τα οποία να προκύπτει ότι τα μέτρα είναι επαρκή προκειμένου να γίνει δεκτή η συμμετοχή του στη διαδικασία ανάθεσης. Επομένως, στον βαθμό που το απαιτούν τα καθήκοντα τα οποία ασκούν αντιστοίχως η αναθέτουσα αρχή και οι ερευνητικές αρχές, όποιος οικονομικός φορέας επιθυμεί να αποδείξει την αξιοπιστία του παρά τη συνδρομή σχετικού λόγου αποκλεισμού πρέπει να συνεργάζεται αποτελεσματικώς με τις αρχές στις οποίες έχουν ανατεθεί τα καθήκοντα αυτά, είτε πρόκειται για την αναθέτουσα αρχή είτε για την ερευνητική αρχή. Το Δικαστήριο υπογράμμισε πάντως ότι η ως άνω συνεργασία με την αναθέτουσα αρχή πρέπει να περιορίζεται στα μέτρα που είναι απολύτως αναγκαία για την αποτελεσματική επίτευξη του σκοπού τον οποίο επιδιώκει η εξέταση της αξιοπιστίας του οικονομικού φορέα.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 80 της οδηγίας 2014/25, σε συνδυασμό με το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, επιτρέπει διάταξη εθνικού δικαίου η οποία επιβάλλει σε όποιον οικονομικό φορέα επιθυμεί να τεκμηριώσει την αξιοπιστία του, παρά τη συνδρομή σχετικού λόγου αποκλεισμού, να αποσαφηνίσει πλήρως τα γεγονότα και τις περιστάσεις που συνδέονται με το ποινικό αδίκημα ή παράπτωμα που διαπράχθηκε, συνεργαζόμενος ενεργά όχι μόνο με την ερευνητική αρχή, αλλά και με την αναθέτουσα αρχή, στο πλαίσιο των δικών της καθηκόντων, προκειμένου να αποδείξει ότι η αξιοπιστία του αποκαταστάθηκε, υπό τον όρο ότι η συνεργασία αυτή περιορίζεται στα μέτρα που είναι απολύτως αναγκαία για την εξέταση του συγκεκριμένου ζητήματος.

5. Αμοιβαία συνδρομή για την είσπραξη φορολογικών απαιτήσεων

Με την απόφαση της 26ης Απριλίου 2018, **Donnellan** (C-34/17, [EU:C:2018:282](#)), το Δικαστήριο έδωσε ερμηνευτικές κατευθύνσεις όσον αφορά τις περιστάσεις που δικαιολογούν την άρνηση αρχής κράτους μέλους να εκτελέσει, στο πλαίσιο του συστήματος αμοιβαίας συνδρομής το οποίο θεσπίζεται με την οδηγία 2010/24¹¹⁴, αίτηση είσπραξης απαίτησης σχετικής με χρηματική κύρωση επιβληθείσα από άλλο κράτος μέλος.

Το 2009 επιβλήθηκε στον E. Donnellan, Ιρλανδό υπήκοο και οδηγό φορτηγών οχημάτων, διοικητικό πρόστιμο, επειδή το 2002 είχαν ανακαλυφθεί από υπαλλήλους των ελληνικών τελωνείων προϊόντα λαθρεμπορίας στο όχημά του. Το 2012 οι ελληνικές αρχές απέστειλαν στην αρμόδια ιρλανδική αρχή αίτηση είσπραξης, συνοδευόμενη από τον ενιαίο τίτλο τον οποίο προβλέπει η οδηγία 2010/24. Επομένως, οι ελληνικές αρχές γνωστοποίησαν με την αίτηση αυτή, σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, τις

¹¹⁴ Οδηγία 2010/24/ΕΕ του Συμβουλίου, της 16ης Μαρτίου 2010, περί αμοιβαίας συνδρομής για την είσπραξη απαιτήσεων σχετικών με φόρους, δασμούς και άλλα μέτρα (ΕΕ 2010, L 84, σ. 1, και διορθωτικό ΕΕ 2014, L 315, σ. 51).

πληροφορίες που ήταν απαραίτητες για τη λήψη μέτρων εκτέλεσης στην Ιρλανδία. Παρότι όμως στην αίτηση είσπραξης επισυνάφθηκε δήλωση ότι είχαν εφαρμοστεί στην Ελλάδα οι δέουσες διαδικασίες είσπραξης, προέκυψε ότι ο ενδιαφερόμενος μόλις το 2012, όταν η ιρλανδική φορολογική αρχή του διαβίβασε την αίτηση είσπραξης μαζί με τον ενιαίο τίτλο, ενημερώθηκε για το γεγονός ότι, προ πολλών ετών, του είχε επιβληθεί χρηματική κύρωση στην Ελλάδα. Δεδομένου ότι δεν ήταν πλέον σε θέση να ασκήσει εμπροθέσμως προσφυγή στην Ελλάδα για να προσβάλει την απόφαση περί επιβολής προστίμου, ο ενδιαφερόμενος κίνησε διαδικασία στην Ιρλανδία, προκειμένου να επιτύχει την απαλλαγή του από την εκτέλεση της αίτησης είσπραξης. Υπό τις περιστάσεις αυτές, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο το ερώτημα αν το κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται η αίτηση είσπραξης μπορεί να αρνηθεί να την εκτελέσει για λόγους που συνδέονται με το θεμελιώδες δικαίωμα πραγματικής προσφυγής του ενδιαφερομένου, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το σύστημα αμοιβαίας συνδρομής το οποίο θεσπίζεται με την οδηγία 2010/24, ενώ εμπίπτει και στον τομέα της εσωτερικής αγοράς, στηρίζεται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των εθνικών αρχών. Για τον λόγο αυτό, η οδηγία όχι μόνο δεν παρέχει στις δικαστικές αρχές του κράτους μέλος προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση την εξουσία να ελέγχουν τις πράξεις του αιτούντος κράτους μέλους, αλλά αντιθέτως την περιορίζει ρητώς, με το άρθρο 14, παράγραφος 2. Ωστόσο, η αρχή προς την οποία απευθύνεται η αίτηση μπορεί, κατ' εξαίρεση, να αποφασίσει να μην παράσχει τη συνδρομή της στην αιτούσα αρχή, ιδίως σε περίπτωση που η εκτέλεση της αίτησης θα προσέβαλλε τη δημόσια τάξη. Κατά συνέπεια, σε μια υπόθεση, όπως αυτή της κύριας δίκης, όπου η αρχή ενός κράτους μέλους ζητεί από αρχή άλλου κράτους μέλους να εισπράξει απαίτηση σχετική με χρηματική κύρωση την οποία ο ενδιαφερόμενος δεν γνώριζε, οπότε δεν μπορούσε να προσφύγει ενώπιον των δικαστηρίων του πρώτου κράτους μέλους υπό συνθήκες που να συνάδουν με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, η αρχή του δεύτερου κράτους μέλους έχει τη δυνατότητα να αρνηθεί να εκτελέσει την αίτηση, με την αιτιολογία ότι η απόφαση περί επιβολής κύρωσης δεν είχε κοινοποιηθεί δεόντως στον ενδιαφερόμενο προτού υποβληθεί η αίτηση είσπραξης κατ' εφαρμογήν της οδηγίας 2010/24.

6. Ασφάλιση αυτοκινήτων

Οι δύο πιο αξιοσημείωτες αποφάσεις στον εν λόγω τομέα είναι η απόφαση **Smith** (C-122/17, [EU:C:2018:631](#)), που εκδόθηκε στις 7 Αυγούστου 2018 ¹¹⁵, και η απόφαση της 4ης Σεπτεμβρίου 2018, **Juliana** (C-80/17, [EU:C:2018:661](#)).

Στην τελευταία αυτή απόφαση, το Δικαστήριο εξέτασε τι ισχύει όσον αφορά την υποχρέωση ασφάλισης, την οποία προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 72/166 ¹¹⁶, σε περίπτωση που ο κύριος οχήματος δεν το οδηγεί πλέον και το έχει σταθμευμένο στην αυλή του σπιτιού του, χωρίς όμως να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για την επίσημη απόσυρσή του από την κυκλοφορία. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε κατ' αρχάς ότι ένα τέτοιο αυτοκίνητο, δεδομένου ότι μπορεί να κυκλοφορήσει, συνιστά «όχημα» κατά την έννοια του άρθρου 1, σημείο 1, της οδηγίας 72/166 και, ως εκ τούτου, δεν παύει να υπόκειται στην υποχρέωση ασφάλισης για τον λόγο και μόνον ότι ο ιδιοκτήτης του δεν έχει την πρόθεση να το οδηγήσει και το έχει ακινητοποιημένο εντός ιδιωτικού οικοπέδου. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ακολούθως ότι, αν εμπλακεί σε ατύχημα ένα όχημα του οποίου ο ιδιοκτήτης δεν έχει τηρήσει την υποχρέωση που υπείχε από το εθνικό

¹¹⁵ Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο V «Δίκαιο της Ένωσης και εθνικό δίκαιο».

¹¹⁶ Οδηγία 72/166/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 24ης Απριλίου 1972, περί εναρμόνισης των νομοθεσιών των κρατών μελών των σχετικών με την ασφάλιση της αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων και με τον έλεγχο της υποχρέωσης προς ασφάλιση της ευθύνης αυτής (ΕΕ ειδ. έκδ. 06/001, σ. 136).

δίκαιο να το ασφαλίσει, ο οργανισμός αποζημίωσης στον οποίο αναφέρεται το άρθρο 1, παράγραφος 4, της δεύτερης οδηγίας 84/5 ¹¹⁷ μπορεί να ασκήσει αγωγή όχι μόνον κατά του προσώπου που ευθύνεται ή των προσώπων που ευθύνονται για το ατύχημα, αλλά και κατά του ιδιοκτήτη, ανεξαρτήτως της αστικής ευθύνης του τελευταίου από την πρόκληση του ατυχήματος.

XV. Οικονομική και νομισματική πολιτική ¹¹⁸

Με την απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2018, **Weiss κ.λπ.** (C-493/17, [EU:C:2018:1000](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου επιβεβαίωσε το κύρος της απόφασης 2015/774 ¹¹⁹, με την οποία η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) είχε θεσπίσει πρόγραμμα αγοράς στοιχείων του ενεργητικού του δημόσιου τομέα στις δευτερογενείς αγορές (στο εξής: πρόγραμμα PSPP), επιτρέποντας στις κεντρικές τράπεζες του Ευρωσυστήματος να αγοράζουν στις δευτερογενείς αγορές, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, επιλέξιμα εμπορεύσιμα χρεόγραφα από επιλέξιμους αντισυμβαλλομένους.

Πρώτον, το Δικαστήριο έκρινε ότι, λαμβανομένων υπόψη του σκοπού της απόφασης 2015/774 και των μέσων που προβλέπονταν για την επίτευξή του, η απόφαση αυτή ενέπιπτε όντως στον τομέα της νομισματικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, ο ειδικός στόχος στον οποίο αναφέρεται η αιτιολογική σκέψη 4 της απόφασης αυτής –δηλαδή, η μεσοπρόθεσμη επάνοδος των ρυθμών πληθωρισμού σε επίπεδα πλησίον, καίτοι χαμηλότερα, του 2 %- μπορούσε να ενταχθεί στον πρωταρχικό σκοπό της νομισματικής πολιτικής της Ένωσης, που είναι, όπως συνάγεται από το άρθρο 127, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και από το άρθρο 282, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών.

Δεύτερον, κατά το Δικαστήριο, η απόφαση 2015/774 δεν αντέβαινε στην αρχή της αναλογικότητας. Το Δικαστήριο τόνισε επ' αυτού ότι το πρόγραμμα PSPP θεσπίσθηκε σε μια συγκυρία που χαρακτηριζόταν, αφενός, από το επί μακρόν χαμηλό επίπεδο πληθωρισμού το οποίο μπορούσε να δημιουργήσει κίνδυνο εμπλοκής σε έναν κύκλο αποπληθωρισμού και, αφετέρου, από την αδυναμία αναχαίτισης του κινδύνου αυτού με τη χρήση των άλλων μέσων που διέθετε το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ) προς εξασφάλιση της αύξησης των ρυθμών πληθωρισμού. Υπό τις συνθήκες αυτές, λαμβανομένων υπόψη των αποτελεσμάτων που προβλεπόταν ότι θα είχε το πρόγραμμα PSPP και δεδομένου ότι δεν προέκυπτε ότι ο επιδιωκόμενος από το ΕΣΚΤ σκοπός μπορούσε να επιτευχθεί με κάποιο άλλο είδος μέτρων νομισματικής πολιτικής, το οποίο θα ενείχε πιο περιορισμένη παρέμβαση του ΕΣΚΤ, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το πρόγραμμα PSPP, επί της βασικής του αρχής, δεν υπερέβαινε τα αναγκαία όρια για την υλοποίηση του προαναφερθέντος σκοπού.

Τρίτον και τελευταίον, ως προς το ζήτημα αν η απόφαση 2015/774 συμβιβαζόταν με τη διαλαμβανόμενη στο άρθρο 123, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ απαγόρευση της νομισματικής χρηματοδότησης, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η προβλεπόμενη παρέμβαση του ΕΣΚΤ δεν ήταν δυνατό να εξομοιωθεί με μέτρο χρηματοοικονομικής συνδρομής προς κράτος μέλος. Πράγματι, στο πλαίσιο του προγράμματος PSPP, επιτρεπόταν μεν στο ΕΣΚΤ να αγοράζει ομόλογα, πλην όμως όχι απευθείας από τους δημόσιους φορείς

¹¹⁷ Δεύτερη οδηγία 84/5/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 30ής Δεκεμβρίου 1983, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών των σχετικών με την ασφάλιση της αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων (ΕΕ 1984, L 8, σ. 17).

¹¹⁸ Βλ., επίσης, ως προς το ίδιο θέμα, την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2018, **Berlusconi και Fininvest** (C-219/17, [EU:C:2018:1023](#)), η οποία παρουσιάζεται υπό τον τίτλο VI.2 «Προσφυγή ακυρώσεως» ανωτέρω.

¹¹⁹ Απόφαση (ΕΕ) 2015/774 της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 4ης Μαρτίου 2015, σχετικά με πρόγραμμα αγοράς στοιχείων του ενεργητικού του δημόσιου τομέα στις δευτερογενείς αγορές (ΕΕ 2015, L 121, σ. 20), όπως τροποποιήθηκε με την απόφαση (ΕΕ) 2017/100 της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 11ης Ιανουαρίου 2017 (ΕΕ 2017, L 16, σ. 51).

και οργανισμούς των κρατών μελών, αλλά μόνον εμμέσως, στις δευτερογενείς αγορές. Περαιτέρω, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι το γεγονός ότι ήταν εφικτό, με βάση τις λεπτομέρειες εφαρμογής του προγράμματος PSPP, να προβλεφθεί, σε μακροοικονομικό επίπεδο, η αγορά σημαντικού όγκου ομολόγων που εκδίδονταν από δημόσιους φορείς και οργανισμούς των κρατών μελών δεν δημιουργούσε, στο επίπεδο του μεμονωμένου ιδιωτικού φορέα, τέτοια βεβαιότητα ώστε αυτός να μπορούσε να ενεργήσει, *de facto*, ως ενδιάμεσος του ΕΣΚΤ αγοράζοντας απευθείας ομόλογα από κράτος μέλος. Επίσης, κατά το Δικαστήριο, η απόφαση 2015/774 δεν είχε ως αποτέλεσμα να αφαιρείται από τα κράτη μέλη το κίνητρο για την άσκηση υγιούς δημοσιονομικής πολιτικής, στον βαθμό που, αν κάποιο κράτος μέλος στηριζόταν στις χρηματοδοτικές διευκολύνσεις τις οποίες ενδεχομένως συνεπαγόταν η εφαρμογή του προγράμματος PSPP προκειμένου να παύσει να ασκεί υγιή δημοσιονομική πολιτική, τότε διέτρεχε τελικώς τον κίνδυνο είτε τα εκδιδόμενα από αυτό ομόλογα να αποκλειστούν από το πρόγραμμα λόγω υποβάθμισης της αξιολόγησής τους είτε το ΕΣΚΤ να επαναπωλούσε τα εκδοθέντα από το συγκεκριμένο κράτος μέλος ομόλογα τα οποία είχε προηγουμένως αγοράσει.

Στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις **Baumeister** (C-15/16, [EU:C:2018:464](#)) και **Buccioni** (C-594/16, [EU:C:2018:717](#)), το Δικαστήριο κλήθηκε να αποσαφηνίσει το περιεχόμενο της υποχρέωσης τήρησης του επαγγελματικού απορρήτου την οποία υπέχουν οι εθνικές εποπτικές αρχές των χρηματοπιστωτικών αγορών και του τραπεζικού τομέα αντιστοίχως.

Η πρώτη απόφαση, η οποία εκδόθηκε από το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου στις 19 Ιουνίου 2018, *αφορούσε την έννοια εμπιστευτική πληροφορία στο άρθρο 54, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/39* ¹²⁰ και αποτέλεσε την αφορμή για να διευκρινίσει το Δικαστήριο τη νομολογία που ανάγεται στην απόφαση *Altmann κ.λπ.* ¹²¹ Αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ήταν η απορριπτική απόφαση της ομοσπονδιακής γερμανικής εποπτικής αρχής για τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες επί της αίτησης την οποία της είχε υποβάλει ζημιωθείς από δραστηριότητες επιχείρησης που εξαπατούσε τους πελάτες της, ζητώντας να του επιτραπεί η πρόσβαση σε έγγραφα τα οποία είχε λάβει ή καταρτίσει η εθνική αυτή αρχή στο πλαίσιο της εποπτείας της ως άνω επιχείρησης.

Το Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι δεν μπορεί να γίνει ανεπιφύλακτα δεκτό ότι όλες οι πληροφορίες που αφορούν μια επιχείρηση και έχουν κοινοποιηθεί στην αρμόδια αρχή από την ίδια την επιχείρηση, καθώς και όλες οι δηλώσεις της εν λόγω αρχής οι οποίες περιέχονται στον φάκελο εποπτείας (περιλαμβανομένης της αλληλογραφίας της με άλλους φορείς) αποτελούν εμπιστευτικές πληροφορίες καλυπτόμενες από την υποχρέωση τήρησης του επαγγελματικού απορρήτου. Εμπίπτουν στον χαρακτηρισμό αυτό μόνον όσες πληροφορίες, πρώτον, δεν είναι δημόσιες και, δεύτερον, είναι πιθανό, εφόσον δημοσιοποιηθούν, να βλάψουν τα συμφέροντα είτε του προσώπου που τις προσκόμισε είτε τρίτου, ή ακόμη να θίξουν την ομαλή λειτουργία του συστήματος ελέγχου της δραστηριότητας των επενδυτικών επιχειρήσεων, το οποίο έχει θεσπιστεί με την προαναφερθείσα οδηγία.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε εν συνεχεία ότι οι πληροφορίες που καλύπτονταν ενδεχομένως από το επιχειρηματικό απόρρητο παύουν, κατά κανόνα, να είναι απόρρητες μετά την παρέλευση πενταετίας. Κατ' εξαίρεση, τούτο μπορεί να μην ισχύει σε περίπτωση που ο επικαλούμενος τον απόρρητο χαρακτήρα των πληροφοριών αποδείξει ότι αυτές, παρά την παλαιότητά τους, εξακολουθούν να συνιστούν ουσιώδη στοιχεία της εμπορικής θέσης είτε του ίδιου είτε ενδιαφερόμενων τρίτων. Το Δικαστήριο παρατήρησε

¹²⁰ Οδηγία 2004/39/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004, για τις αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων, για την τροποποίηση των οδηγιών 85/611/ΕΟΚ και 93/6/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 2000/12/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και για την κατάργηση της οδηγίας 93/22/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2004, L 145, σ. 1).

¹²¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Νοεμβρίου 2014, **Altmann κ.λπ.** (C-140/13, [EU:C:2014:2362](#)).

πάντως ότι τα ανωτέρω δεν ισχύουν όσον αφορά τις πληροφορίες των οποίων η εμπιστευτικότητα μπορεί να δικαιολογείται από άλλους λόγους εκτός από τη σημασία τους για την εμπορική θέση των ενδιαφερόμενων επιχειρήσεων, όπως οι πληροφορίες για τις μεθόδους και τις στρατηγικές προληπτικής εποπτείας.

Τέλος, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι τα κράτη μέλη παραμένουν ελεύθερα να επεκτείνουν την προστασία έναντι της γνωστοποίησης σε ολόκληρο το περιεχόμενο των φακέλων εποπτείας των αρμόδιων αρχών ή, αντιστρόφως, να επιτρέπουν την πρόσβαση σε πληροφορίες που βρίσκονται στην κατοχή των αρμόδιων αρχών και δεν είναι εμπιστευτικές κατά την έννοια της οδηγίας 2004/39. Πράγματι, η οδηγία επιβάλλει απλώς και μόνον στις αρμόδιες αρχές την υποχρέωση να αρνούνται, κατ' αρχήν, τη γνωστοποίηση εμπιστευτικών πληροφοριών.

Στη δεύτερη απόφαση, η οποία εκδόθηκε στις 13 Σεπτεμβρίου 2018, το Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα αν *αντιβαίνει στην οδηγία 2013/36* ¹²² να γνωστοποιούν οι εθνικές εποπτικές αρχές εμπιστευτικές πληροφορίες σε πρόσωπο που τις ζητεί προκειμένου να μπορέσει να ασκήσει αγωγή αστικής ή εμπορικής φύσης, με αίτημα την προστασία περιουσιακών συμφερόντων που φέρονται να επλήγησαν κατόπιν της αναγκαστικής εκκαθάρισης χρηματοπιστωτικού ιδρύματος. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, ιδιώτης άσκησε προσφυγή κατά της Banca d'Italia, εποπτικής αρχής του ιταλικού χρηματοπιστωτικού τομέα, προσβάλλοντας την απορριπτική απόφαση της τελευταίας επί της αίτησής του να του επιτραπεί η πρόσβαση σε ορισμένα έγγραφα σχετικά με την εποπτεία ενός χρηματοπιστωτικού ιδρύματος που τέθηκε υπό αναγκαστική εκκαθάριση. Ο προσφεύγων είχε υποβάλει την αίτηση επειδή εξέταζε το ενδεχόμενο να στραφεί δικαστικώς κατά της Banca d'Italia λόγω της οικονομικής ζημίας την οποία ισχυριζόταν ότι είχε υποστεί.

Το Δικαστήριο επισήμανε ότι η βούληση του νομοθέτη της Ένωσης ήταν να επιτραπεί, με το άρθρο 53, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, της οδηγίας 2013/36, στην αρμόδια αρχή να γνωστοποιεί αποκλειστικώς σε κείνους που επηρεάζονται άμεσα από την πτώχευση ή την αναγκαστική εκκαθάριση χρηματοπιστωτικού ιδρύματος πληροφορίες εμπιστευτικού χαρακτήρα που δεν αφορούν τους τρίτους οι οποίοι αναμείχθηκαν στις προσπάθειες διάσωσης του εν λόγω ιδρύματος, ώστε οι πληροφορίες αυτές να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο διαδικασιών του αστικού ή του εμπορικού δικαίου, υπό τον έλεγχο των αρμόδιων δικαστηρίων. Με αυτό το δεδομένο, οι επιταγές της ορθής απονομής της δικαιοσύνης θα θίγονταν αν οι αιτών εξαναγκαζόταν να κινήσει διαδικασία του αστικού ή του εμπορικού δικαίου για να αποκτήσει πρόσβαση στις εμπιστευτικού χαρακτήρα πληροφορίες που έχουν στην κατοχή τους οι αρμόδιες αρχές.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, για να μπορεί να τεθεί εκποδών, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 53, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, της οδηγίας 2013/36, η υποχρέωση τήρησης του επαγγελματικού απορρήτου, επιβάλλεται η αίτηση γνωστοποίησης να αφορά πληροφορίες οι οποίες, όπως θα πρέπει ευλόγως να συνάγεται από ακριβή και συγκλίνοντα στοιχεία που οφείλει να παράσχει ο αιτών, θα αποδειχθούν λυσιτελείς για τις ανάγκες εκδίκασης μιας αστικής ή εμπορικής διαφοράς σε δίκη η οποία είτε εκκρεμεί είτε πρόκειται να κινήθει, της οποίας το αντικείμενο πρέπει να προσδιοριστεί συγκεκριμένα από τον αιτούντα και εκτός του πλαισίου της οποίας δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθούν οι επίμαχες πληροφορίες.

¹²² Οδηγία 2013/36/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με την πρόσβαση στη δραστηριότητα πιστωτικών ιδρυμάτων και την προληπτική εποπτεία πιστωτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων επενδύσεων, για την τροποποίηση της οδηγίας 2002/87/ΕΚ και για την κατάργηση των οδηγιών 2006/48/ΕΚ και 2006/49/ΕΚ (ΕΕ 2013, L 176, σ. 338).

XVI. Κοινωνική πολιτική

Πολλές είναι οι αξιοσημείωτες αποφάσεις στον τομέα αυτό. Αφορούν την αρχή της ίσης μεταχείρισης σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης, την προστασία των εργαζομένων που είναι έγκυες, λεχώνες ή γαλουχούσες, την προστασία των εργαζομένων ορισμένου χρόνου, την οργάνωση του χρόνου εργασίας, το δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών και την ερμηνεία των κανόνων του δικαίου της Ένωσης σχετικά με τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης.

1. Ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης

Με την απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2018, **Ruiz Conejero** (C-270/16, [EU:C:2018:17](#)), το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει στο ερώτημα *αν ήταν συμβατή με την οδηγία 2000/78¹²³ η απόλυση εργαζομένου εξαιτίας επαναλαμβανόμενων κατά διαστήματα, καίτοι δικαιολογημένων, απουσιών του από την εργασία, οι οποίες οφείλονταν στην αναπηρία του*. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, εργαζόμενος καθαριότητας ο οποίος αντιμετώπιζε διάφορα προβλήματα υγείας με αποτέλεσμα να αναγνωριστεί ότι έπασχε από αναπηρία, απολύθηκε επειδή η σωρευτική διάρκεια των απουσιών του, έστω και αν ήταν δικαιολογημένες, είχε υπερβεί το ανώτατο όριο που προέβλεπαν οι διατάξεις του εθνικού εργατικού κώδικα. Ο ενδιαφερόμενος υποστήριξε ότι η απόλυσή του συνιστούσε δυσμενή διάκριση λόγω αναπηρίας.

Αφού υπενθύμισε ότι, υπό ορισμένες περιστάσεις, η παχυσαρκία εργαζομένου η οποία παρακωλύει την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή του στον επαγγελματικό βίο σε ισότιμη βάση με τους λοιπούς εργαζομένους ανταποκρίνεται στον ορισμό της «αναπηρίας» κατά την έννοια της οδηγίας 2000/78, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, σε σύγκριση με τους εργαζομένους χωρίς αναπηρία, ο εργαζόμενος με αναπηρία διατρέχει τον πρόσθετο κίνδυνο να απουσιάζει λόγω ασθένειας σχετιζόμενης με την αναπηρία του. Υφίσταται συνεπώς, στην περίπτωση του, αυξημένος κίνδυνος να συσσωρεύσει ημέρες απουσίας λόγω ασθένειας. Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο επίμαχος εθνικός κανόνας, δεδομένου ότι εφαρμόζεται αδιακρίτως στους εργαζομένους που απουσιάζουν από την εργασία ανεξαρτήτως αν έχουν αναπηρία ή όχι, μπορεί να φέρει σε μειονεκτική θέση τους εργαζομένους με αναπηρία και, ως εκ τούτου, να συνεπάγεται διαφορετική μεταχείριση στηριζόμενη εμμέσως στην αναπηρία, κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/78. Εντούτοις, κατά το Δικαστήριο, η καταπολέμηση του απουσιασμού από την εργασία είναι δυνατό να αναγνωριστεί ως θεμιτός σκοπός κατά την έννοια της ίδιας διάταξης, εφόσον πρόκειται για μέτρο που άπτεται της πολιτικής στον τομέα της απασχόλησης. Με αυτά τα δεδομένα, το Δικαστήριο κάλεσε το αιτούν δικαστήριο να λάβει υπόψη ένα σύνολο στοιχείων προκειμένου να εκτιμήσει αν η επίμαχη εθνική νομοθεσία υπερέβαινε τα αναγκαία όρια για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

Το Δικαστήριο συνήγαγε, επομένως, το συμπέρασμα ότι το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο β', σημείο i, της οδηγίας 2000/78 έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει ότι ο εργοδότης μπορεί να απολύσει εργαζόμενο εξαιτίας απουσιών από την εργασία που επαναλαμβάνονται κατά διαστήματα, έστω και αν είναι δικαιολογημένες, και αποτελούν συνέπεια ασθενειών που οφείλονται στην αναπηρία από την οποία πάσχει ο εργαζόμενος, εκτός αν η νομοθεσία αυτή επιδιώκει τον θεμιτό σκοπό της καταπολέμησης του απουσιασμού και δεν υπερβαίνει το μέτρο που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του ως άνω σκοπού, όπερ πρέπει να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο.

¹²³ Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ 2000, L 303, σ. 16).

Με τις αποφάσεις *Egenberger* και *IR*, που παρουσιάστηκαν και υπό το κεφάλαιο 1 του τίτλου II «Θεμελιώδη δικαιώματα», το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου *ερμήνευσε την οδηγία 2000/78 σε σχέση με τις επαγγελματικές δραστηριότητες των εκκλησιών ή άλλων οργανώσεων των οποίων η δεοντολογία εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις*, εξετάζοντας πιο συγκεκριμένα, βάσει των άρθρων 21 και 47 του Χάρτη, το ζήτημα του αποτελεσματικού δικαστικού ελέγχου σε περίπτωση που το θρήσκευμα έχει τεθεί ως όρος πρόσληψης για θέσεις εργασίας σε εκκλησία ή υπαγόμενα σε εκκλησία ιδρύματα.

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, ***Egenberger*** (C-414/16, [EU:C:2018:257](#)), είχε απορριφθεί η υποψηφιότητα της ενάγουσας της κύριας δίκης, που ήταν άθρησκη, για μια θέση στο Προτεσταντικό ίδρυμα για τη διακονία και την ανάπτυξη, ένα νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου το οποίο λειτουργούσε ως οργάνωση αρωγής της Προτεσταντικής Εκκλησίας της Γερμανίας. Σύμφωνα με την προκήρυξη για τη θέση εργασίας, οι υποψήφιοι έπρεπε να είναι μέλη προτεσταντικής εκκλησίας ή εκκλησίας που να μετέχει στην Κοινότητα Εργασίας των Χριστιανικών Εκκλησιών στη Γερμανία. Θεωρώντας ότι υπήρξε θύμα διάκρισης λόγω θρησκείας στον βαθμό που δεν κλήθηκε για συνέντευξη, η ενάγουσα της κύριας δίκης προσέφυγε ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων ζητώντας χρηματική ικανοποίηση από το Προτεσταντικό ίδρυμα.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/78 επιτρέπει στα κράτη μέλη να διατηρούν σε ισχύ εθνικές διατάξεις όπως οι επίδικες εν προκειμένω, δυνάμει των οποίων οργανώσεις που λειτουργούν βάσει δεοντολογίας στηριζόμενης στη θρησκεία ή σε πεποιθήσεις μπορούν να θέτουν, στο πλαίσιο διαδικασίας πρόσληψης, όρους σχετικούς με τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις. Η ευχέρεια αυτή, ωστόσο, υπόκειται στην προϋπόθεση, η οποία διατυπώνεται ρητώς στην προαναφερθείσα διάταξη, ότι «η θρησκεία ή οι πεποιθήσεις αποτελούν επαγγελματική απαίτηση ουσιώδη, θεμιτή και δικαιολογημένη, λαμβάνοντας υπόψη τη δεοντολογία της οργάνωσης».

Δεδομένου ότι το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο όριζε ότι ο δικαστικός έλεγχος της τήρησης της προϋπόθεσης αυτής περιοριζόταν στην εξέταση της ευλογοφάνειας βάσει της αυτοσυνειδησίας των εκκλησιών, το αιτούν δικαστήριο διερωτήθηκε κατά πόσον τέτοιος περιορισμένος έλεγχος συνάδει με την οδηγία 2000/78.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι σκοπός του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/78 είναι να διασφαλιστεί η δίκαιη ισορροπία μεταξύ, αφενός, του δικαιώματος αυτονομίας των εκκλησιών (και άλλων οργανώσεων των οποίων η δεοντολογία εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις) και, αφετέρου, του δικαιώματος των εργαζομένων να μην υφίστανται, ιδίως κατά την πρόσληψή τους, διάκριση λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων. Προς τούτο, η εν λόγω διάταξη καθορίζει τα κριτήρια τα οποία απαιτείται να συνεκτιμώνται κατά τη στάθμιση που πρέπει να πραγματοποιείται προς εξασφάλιση δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των ενδεχομένως αντίρροπων αυτών δικαιωμάτων. Όταν, λοιπόν, μια εκκλησία (ή άλλη οργάνωση της οποίας η δεοντολογία εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις) ισχυρίζεται, προς στήριξη πράξης ή απόφασης όπως η απόρριψη υποψηφιότητας για την πλήρωση θέσης εργασίας, ότι, λόγω της φύσης των σχετικών δραστηριοτήτων ή του πλαισίου εντός του οποίου προβλέπεται η άσκησή τους, το θρήσκευμα συνιστά επαγγελματική απαίτηση ουσιώδη, θεμιτή και δικαιολογημένη λαμβανομένης υπόψη της δεοντολογίας της, ο ισχυρισμός της πρέπει να υπόκειται σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη, ο δε έλεγχος αυτός δεν αντιβαίνει στο άρθρο 17 ΣΛΕΕ.

Ως προς το νόημα της φράσης «επαγγελματική απαίτηση ουσιώδη[ς], θεμιτή και δικαιολογημένη» που χρησιμοποιείται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/78, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι πρέπει να πρόκειται για μια αναγκαία απαίτηση που υπαγορεύεται αντικειμενικώς, λαμβανομένης υπόψη της δεοντολογίας της συγκεκριμένης οργάνωσης, από τη φύση ή τις συνθήκες άσκησης της επίμαχης

επαγγελματικής δραστηριότητας, και ότι δεν πρέπει να καλύπτει στοιχεία ξένα είτε προς τη δεοντολογία αυτή είτε προς το δικαίωμα αυτονομίας της εκκλησίας ή της οργάνωσης. Επιπροσθέτως, η απαίτηση πρέπει να είναι και σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας.

Η απόφαση **IR** (C-68/17, [EU:C:2018:696](#)), που εκδόθηκε στις 11 Σεπτεμβρίου 2018, αφορούσε την απόλυση, από γερμανικό καθολικό νοσοκομείο, του καθολικού στο θρήσκευμα διευθυντή της παθολογικής κλινικής, επειδή συνήψε πολιτικό γάμο μετά το διαζύγιο του με την πρώτη του σύζυγο, την οποία είχε νυμφευθεί κατά τον καθολικό τύπο. Η σύμβαση εργασίας που είχε συναφθεί μεταξύ του διευθυντή της κλινικής και του καθολικού νοσοκομείου παρέπεμπε στο Κανονικό Δίκαιο, βάσει του οποίου η τέλεση νέου γάμου, υπό αυτές τις συνθήκες, συνιστούσε σοβαρή παράβαση των υποχρεώσεων πίστης του διευθυντή κλινικής προς τη δεοντολογία του νοσοκομείου για το οποίο εργαζόταν και δικαιολογούσε την απόλυσή του.

Στο ίδιο πνεύμα με την απόφαση *Egenberger*, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι είναι απαραίτητο να υπόκειται σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο η απόφαση εκκλησίας ή άλλης οργάνωσης της οποίας η δεοντολογία εδράζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις να επιβάλει, κατ' εφαρμογήν του εθνικού δικαίου, στους εργαζομένους της που ασκούν διευθυντικά καθήκοντα διαφορετικές υποχρεώσεις στάσης καλής πίστης και συμμόρφωσης προς τη δεοντολογία αυτή ανάλογα με το θρήσκευμά τους ή την απουσία θρησκευματος. Ειδικότερα, ο έλεγχος αυτός πρέπει να εγγυάται, λαμβανομένων ιδίως υπόψη της φύσης των σχετικών επαγγελματικών δραστηριοτήτων ή του πλαισίου της άσκησής τους, ότι πληρούνται τα κριτήρια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/78, ότι η θρησκεία ή οι πεποιθήσεις συνιστούν επαγγελματική απαίτηση ουσιώδη, θεμιτή και δικαιολογημένη λόγω της δεοντολογίας της εκκλησίας ή της οργάνωσης και ότι τηρείται η αρχή της αναλογικότητας. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αποδοχή εκ μέρους του εργαζομένου της αντίληψης της Καθολικής Εκκλησίας για τον γάμο δεν αποτελούσε προφανώς ουσιώδη προϋπόθεση για την άσκηση της επίμαχης επαγγελματικής δραστηριότητας, ήτοι της παροχής, εντός νοσοκομείου, ιατρικών συμβουλών και περίθαλψης, καθώς και της διοίκησης της παθολογικής κλινικής της οποίας ήταν διευθυντής, όπερ επιβεβαιωνόταν άλλωστε και από το γεγονός ότι θέσεις ιατρικής ευθύνης με διευθυντικά καθήκοντα, παρόμοιες με εκείνη του ενάγοντος της κύριας δίκης, καλύπτονταν και από εργαζομένους που δεν ήταν καθολικοί.

Με την απόφαση της 26ης Ιουνίου 2018, **MB (Αλλαγή φύλου και σύνταξη γήρατος)** (C-451/16, [EU:C:2018:492](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ερμήνευσε την οδηγία 79/7¹²⁴ για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης. Πιο συγκεκριμένα, η βρετανική νομοθεσία όριζε ότι η ηλικία συνταξιοδότησης των γυναικών που είχαν γεννηθεί πριν τις 6 Απριλίου 1950 ήταν τα 60 έτη, ενώ η ηλικία συνταξιοδότησης των ανδρών που είχαν γεννηθεί πριν τις 6 Δεκεμβρίου 1953 ήταν τα 65 έτη. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, πρόσωπο με φύλο γέννησης άρρεν, το οποίο είχε νυμφευθεί με γυναίκα αλλά, σε μεταγενέστερο χρόνο, υποβλήθηκε σε εγχείριση αλλαγής φύλου, υπέβαλε αίτηση για να της χορηγηθεί, ως γυναίκα πλέον, σύνταξη γήρατος, πλην όμως η αίτησή της απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι δεν διέθετε οριστικό πιστοποιητικό αναγνώρισης της αλλαγής φύλου, αφού αναγκαία προϋπόθεση για την έκδοση τέτοιου πιστοποιητικού ήταν η προηγούμενη ακύρωση του γάμου της, ενώ εκείνη επιθυμούσε να παραμείνει έγγαμη.

Επισημαίνοντας ότι η εθνική αυτή νομοθεσία επιφύλασσε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση στα πρόσωπα που έχουν αλλάξει φύλο μετά τον γάμο απ' ό,τι στα πρόσωπα που έχουν διατηρήσει το φύλο τους –δεδομένου ότι η επίδικη προϋπόθεση της προηγούμενης ακύρωσης του γάμου ίσχυε μόνο για τα πρώτα–, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι επρόκειτο για ρύθμιση η οποία θα μπορούσε να αντιβαίνει στην οδηγία 79/7, αν η κατάσταση των δύο αυτών κατηγοριών προσώπων ήταν συγκρίσιμη. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ήταν όντως

124| Οδηγία 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160).

συγκρίσιμη, λαμβανομένων υπόψη του αντικειμένου και των προϋποθέσεων χορήγησης της σύνταξης γήρατος, της οποίας σκοπός είναι να προστατεύσει από τον σχετικό ασφαλιστικό κίνδυνο, παρέχοντας στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο δικαίωμα σε σύνταξη ανάλογα με τις εισφορές που έχει καταβάλει κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας, ανεξαρτήτως της οικογενειακής του κατάστασης.

Κατά συνέπεια, εφόσον ο σκοπός τον οποίο επικαλέστηκε η Βρετανική Κυβέρνηση, δηλαδή η αποτροπή, κατά τον χρόνο θέσπισης της εθνικής νομοθεσίας, του γάμου μεταξύ ομοφύλων, δεν καταλεγόταν μεταξύ των επιτρεπόμενων από την οδηγία 79/7 εξαιρέσεων από την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω φύλου, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ρύθμιση αυτή συνιστούσε άμεση διάκριση λόγω φύλου και ήταν, ως εκ τούτου, ασύμβατη προς την οδηγία 79/7.

2. Προστασία των εργαζομένων που είναι έγκυες, λεχώνες ή γαλουχούσες

Στο επίκεντρο των αποφάσεων *Porras Guisado* και *González Castro* βρισκόταν η προστασία την οποία παρέχει η οδηγία 92/85¹²⁵ στις έγκυες, λεχώνες και γαλουχούσες εργαζόμενες.

Το βασικό ζήτημα στην απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 2018, *Porras Guisado* (C-103/16, [EU:C:2018:99](#)), ήταν η προστασία των εγκύων εργαζομένων στο πλαίσιο διαδικασίας ομαδικών απολύσεων κατά την έννοια της οδηγίας 98/59¹²⁶. Στην προκειμένη περίπτωση, ισπανική εταιρία είχε αρχίσει διαβουλεύσεις με τους εκπροσώπους των εργαζομένων ενόψει ομαδικών απολύσεων. Η διαπραγματευτική ομάδα κατέληξε σε συμφωνία με την οποία καθορίστηκαν τα κριτήρια επιλογής των προς απόλυση εργαζομένων καθώς και τα κριτήρια σχετικά με την προτεραιότητα όσον αφορά τη διατήρηση των θέσεων εργασίας και η επιχείρηση, στηριζόμενη στη συμφωνία αυτή, κοινοποίησε σε μια εργαζόμενη, τότε έγκυο, έγγραφο καταγγελίας της σύμβασης εργασίας. Η εργαζόμενη αυτή προσέφυγε δικαστικώς κατά της καταγγελίας αυτής.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν προσκρούει στην οδηγία 92/85 εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει την απόλυση εγκύου εργαζομένης λόγω ομαδικών απολύσεων. Πράγματι, ενώ η απόφαση απόλυσης, όταν λαμβάνεται για λόγους που συνδέονται κατ' ουσίαν με την εγκυμοσύνη της ενδιαφερομένης, δεν συνάδει με την προβλεπόμενη στην ως άνω οδηγία απαγόρευση των απολύσεων, αντιθέτως, τυχόν απόφαση απόλυσης η οποία λαμβάνεται κατά το διάστημα από την έναρξη της εγκυμοσύνης μέχρι τη λήξη της άδειας μητρότητας για λόγους άσχετους προς την εγκυμοσύνη της εργαζομένης δεν αντιβαίνει στην οδηγία 92/85, εφόσον ο εργοδότης δικαιολογεί δεόντως και εγγράφως την απόλυση και εφόσον η απόλυση της ενδιαφερομένης επιτρέπεται κατά τη νομοθεσία και/ή την πρακτική του συγκεκριμένου κράτους. Επομένως, οι λόγοι οι οποίοι δεν έχουν σχέση με το πρόσωπο των εργαζομένων και των οποίων μπορεί να γίνει επίκληση στο πλαίσιο ομαδικών απολύσεων κατά την έννοια της οδηγίας 98/59 εμπίπτουν στις εξαιρετικές περιπτώσεις που δεν συνδέονται με την κατάσταση των εργαζομένων γυναικών κατά την έννοια της οδηγίας 92/85.

Επίσης, σε σχέση με την υποχρέωση του εργοδότη να δικαιολογήσει δεόντως και εγγράφως την απόλυση, γίνεται δεκτό ότι ο εργοδότης μπορεί να κοινοποιήσει απλώς και μόνον τους λόγους οι οποίοι δεν έχουν σχέση με το πρόσωπο της εγκύου εργαζομένης λόγους και για τους οποίους πραγματοποιούνται οι ομαδικές

125] Οδηγία 92/85/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 19ης Οκτωβρίου 1992 σχετικά με την εφαρμογή μέτρων που αποβλέπουν στη βελτίωση της υγείας και της ασφάλειας κατά την εργασία των εγκύων, λεχώνων και γαλουχουσών εργαζομένων (δέκατη ειδική οδηγία κατά την έννοια του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/391/ΕΟΚ) (ΕΕ 1992, L 348, σ. 1).

126] Οδηγία 98/59/ΕΚ του Συμβουλίου, της 20ής Ιουλίου 1998, για προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών που αφορούν τις ομαδικές απολύσεις (ΕΕ 1998, L 225, σ. 16).

απολύσεις (όπως, παραδείγματος χάριν, οικονομικούς, τεχνικούς ή άλλους λόγους αναγόμενους στην οργάνωση ή την παραγωγή της επιχείρησης), υπό την προϋπόθεση ότι αναφέρονται τα αντικειμενικά κριτήρια που καθορίστηκαν για την επιλογή των προς απόλυση εργαζομένων.

Εξάλλου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι είναι αντίθετη προς την οδηγία 92/85 εθνική ρύθμιση η οποία δεν προβλέπει, ως προληπτικό μέσο, την κατ' αρχήν απαγόρευση της απόλυσης εγκύου, λεχώνας ή γαλουχούσας εργαζομένης, αλλά προβλέπει μόνον την ακυρότητα της απόλυσης όταν αυτή είναι παράνομη, ως επανορθωτικό μέσο. Το Δικαστήριο κατέστησε σαφές επ' αυτού ότι η επανορθωτική προστασία, ακόμα και στην περίπτωση που έχει ως αποτέλεσμα την επαναπρόσληψη της εργαζομένης και την καταβολή των μισθών που δεν καταβλήθηκαν λόγω της απόλυσης, δεν είναι δυνατό να υποκαταστήσει την προληπτική προστασία.

Τέλος, κατά το Δικαστήριο, η οδηγία 92/85 επιτρέπει εθνική ρύθμιση η οποία, στο πλαίσιο ομαδικών απολύσεων, δεν αναγνωρίζει στις έγκυες, λεχώνες ή γαλουχούσες εργαζόμενες, πριν από την πραγματοποίηση των ομαδικών απολύσεων, προτεραιότητα ούτε όσον αφορά τη διατήρηση των θέσεων εργασίας τους ούτε όσον αφορά την τοποθέτησή τους σε άλλη θέση. Ωστόσο, δεδομένου ότι η οδηγία θέτει απλώς τις ελάχιστες προδιαγραφές, τα κράτη μέλη έχουν την ευχέρεια να διασφαλίσουν υψηλότερη προστασία στις έγκυες, λεχώνες ή γαλουχούσες εργαζόμενες.

Με την απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2018, **González Castro** (C-41/17, [EU:C:2018:736](#)), το Δικαστήριο έλαβε θέση και επί του ζητήματος της προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων που, κατά την περίοδο της γαλουχίας, εκτελούν εργασία κατά βάρδιες, μέρος των οποίων γίνεται νυκτερινές ώρες. Εν προκειμένω, η προσφεύγουσα της κύριας δίκης, η οποία εργαζόταν ως φύλακας ασφαλείας με εναλλασσόμενο κυκλικό ωράριο, εν μέρει νυκτερινό, επιθυμούσε να ανασταλεί η σύμβαση εργασίας της και να λάβει το ειδικό επίδομα προστασίας για την περίπτωση κινδύνου κατά τη γαλουχία. Ζήτησε λοιπόν, προς τον σκοπό αυτό, από τον οργανισμό που καλύπτει τους κινδύνους του εργατικού ατυχήματος και της επαγγελματικής ασθένειας να της χορηγήσει ιατρικό πιστοποιητικό το οποίο να βεβαιώνει την ύπαρξη κινδύνου για τον θηλασμό λόγω της θέσης εργασίας της, αλλά η αίτησή της απορρίφθηκε.

Πρώτον, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η οδηγία 92/85 έχει εφαρμογή σε περίπτωση κατά την οποία η εργαζόμενη σε βάρδιες εκτελεί μόνο μέρος της εργασίας της σε νυκτερινό ωράριο. Δεδομένου ότι η οδηγία δεν περιέχει καμία διευκρίνιση ως προς το ακριβές περιεχόμενο της έννοιας «νυκτερινή εργασία» όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 7 αυτής, το Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να γίνει δεκτό ότι η επίμαχη εργασία εκτελούνταν τη «νυκτερινή περίοδο» κατά την έννοια της οδηγίας 2003/88¹²⁷ και ότι, συνεπώς, η ενδιαφερομένη έπρεπε να χαρακτηριστεί ως «εργαζόμεν[η] τη νύκτα» βάσει της ίδιας ρύθμισης. Πράγματι, κατά το Δικαστήριο, η οδηγία 92/85 δεν έπρεπε να ερμηνευθεί ούτε λιγότερο ευνοϊκά για τους εργαζομένους απ' ό,τι η οδηγία 2003/88 ούτε και αντίθετα προς τον ίδιο τον σκοπό της, ο οποίος συνίσταται στην ενίσχυση της προστασίας που αναγνωρίζεται στις έγκυες, λεχώνες και γαλουχούσες εργαζόμενες. Για να τύχει, πάντως, της προστασίας που παρέχεται λόγω νυκτερινής εργασίας, η εργαζόμενη είναι υποχρεωμένη να προσκομίσει ιατρικό πιστοποιητικό που να βεβαιώνει ότι το προστατευτικό μέτρο είναι αναγκαίο για την ασφάλεια και την υγεία της.

127] Οδηγία 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ 2003, L 299, σ. 9).

Δεύτερον, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, βάσει της οδηγίας 2006/54¹²⁸, τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν, το καθένα σύμφωνα με το δικαστικό του σύστημα, τα αναγκαία μέτρα ώστε, όταν πρόσωπο που εκτιμά ότι θίγεται από τη μη τήρηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης επικαλείται, ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας αρχής, πραγματικά περιστατικά από τα οποία τεκμαίρεται η ύπαρξη άμεσης ή έμμεσης διάκρισης, να υποχρεούται ο εναγόμενος να αποδείξει ότι δεν παραβιάστηκε η αρχή της ίσης μεταχείρισης. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε περαιτέρω ότι αυτός ο κανόνας της αντιστροφής του βάρους απόδειξης ισχύει από τη στιγμή που η ενδιαφερομένη επικαλείται πραγματικά περιστατικά από τα οποία πιθανολογείται ότι κατά την αξιολόγηση των κινδύνων που ενέχει η θέση εργασίας της δεν εξετάστηκε ειδικώς η ατομική της κατάσταση, όπερ σημαίνει ότι μπορεί να συναχθεί τεκμήριο περί ύπαρξης άμεσης διάκρισης λόγω φύλου.

Επίσης, η αξιολόγηση των κινδύνων που ενέχει η θέση εργασίας μιας εγκύου, λεχώνας ή γαλουχούσας εργαζομένης δεν είναι δυνατό να υπόκειται σε λιγότερο αυστηρές απαιτήσεις από τις ισχύουσες στο πλαίσιο της γενικής διάταξης της οδηγίας η οποία ορίζει ποια μέτρα πρέπει να λαμβάνονται σε σχέση με οποιαδήποτε δραστηριότητα ενδέχεται να ενέχει συγκεκριμένο κίνδυνο για τις εργαζόμενες των ως άνω κατηγοριών. Η αξιολόγηση αυτή είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει ειδική εξέταση που να λαμβάνει υπόψη την ατομική κατάσταση της ενδιαφερομένης, προκειμένου να κριθεί αν η υγεία ή ασφάλεια, είτε η δική της είτε του τέκνου της, εκτίθενται σε κίνδυνο. Ελλείψει τέτοιας εξέτασης, θα συνέτρεχε περίπτωση λιγότερο ευνοϊκής μεταχείρισης γυναίκας λόγω εγκυμοσύνης ή άδειας μητρότητας, κατά την έννοια της οδηγίας 92/85, και θα στοιχειοθετούνταν άμεση διάκριση λόγω φύλου, κατά την έννοια της οδηγίας 2006/54, οπότε θα χωρούσε εφαρμογή του κανόνα της αντιστροφής του βάρους απόδειξης.

3. Προστασία των εργαζομένων ορισμένου χρόνου

Με τις αποφάσεις της 5ης Ιουνίου 2018, **Grupo Norte Facility** (C-574/16, [EU:C:2018:390](#)) και **Montero Mateos** (C-677/16, [EU:C:2018:393](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου *ερμήνευσε τη ρήτρα 4, παράγραφος 1, της συμφωνίας-πλαίσου για την εργασία ορισμένου χρόνου*¹²⁹, η οποία απαγορεύει να αντιμετωπίζονται οι εργαζόμενοι ορισμένου χρόνου λιγότερο ευνοϊκά από τους αντίστοιχους εργαζόμενους αορίστου χρόνου, εκτός αν η διαφορετική μεταχείριση δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους.

Στην πρώτη υπόθεση, εργαζόμενος ορισμένου χρόνου αναπλήρωνε άλλη εργαζόμενη που είχε συνταξιοδοτηθεί μερικώς. Η σύμβαση εργασίας *relevé* (δηλαδή αναπλήρωσης) την οποία είχε συνάψει ο εργαζόμενος έληξε κατά τον χρόνο που η εργαζόμενη συνταξιοδοτήθηκε πλήρως. Στη δεύτερη υπόθεση, εργαζόμενη ορισμένου χρόνου είχε συνάψει σύμβαση εργασίας *interinidad* (δηλαδή προσωρινής απασχόλησης), με αντικείμενο, αρχικώς, την αναπλήρωση ενός μόνιμου εργαζομένου και, εν συνεχεία, την προσωρινή κάλυψη κενής θέσης. Κατόπιν σχετικής διαδικασίας διαγωνισμού που διοργανώθηκε, ένας εκ των επιτυχόντων θα προσλαμβανόταν στη θέση την οποία κατείχε αυτή η εργαζόμενη, οπότε ο εργοδότης δεν ανανέωσε τη σύμβασή της όταν έφθασε στη λήξη της. Αμφότεροι οι εργαζόμενοι ορισμένου χρόνου κινήθηκαν δικαστικώς, στην πρώτη υπόθεση, κατά της απόφασης να μη συναφθεί σύμβαση αορίστου χρόνου μετά τη λήξη της σύμβασης ορισμένου χρόνου, στη δεύτερη υπόθεση, κατά της απόφασης να λυθεί η σύμβαση με τη λήξη της. Το ισπανικό δίκαιο όριζε ότι καταβάλλεται αποζημίωση σε περίπτωση καταγγελίας, για αντικειμενικό

128] Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (αναδιτύπωση) (ΕΕ 2006, L 204, σ. 23).

129] Οδηγία 1999/70/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 1999, σχετικά με τη συμφωνία πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη από τη CES, την UNICE και το CEEP (ΕΕ 1999, L 175, σ. 43).

λόγο, μιας σύμβασης αορίστου χρόνου. Αντιθέτως, ουδεμία αποζημίωση προβλεπόταν κατά τη λήξη μιας σύμβασης *interinidad*, ενώ η αποζημίωση στη λήξη της σύμβασης εργασίας *relevo* ήταν χαμηλότερη από την αντίστοιχη σε περίπτωση καταγγελίας σύμβασης αορίστου χρόνου. Ως εκ τούτου, τέθηκαν τα ζητήματα, πρώτον, της αναγνώρισης δικαιώματος αποζημίωσης και, δεύτερον, του ύψους της αποζημίωσης αυτής αντιστοίχως.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι η ρήτρα 4, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου απαγορεύει να αντιμετωπίζονται, όσον αφορά τις συνθήκες απασχόλησης, οι εργαζόμενοι ορισμένου χρόνου δυσμενώς σε σχέση με τους αντίστοιχους εργαζομένους αορίστου χρόνου απλώς και μόνο διότι έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου, εκτός αν αυτό δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους.

Ακολούθως, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η λύση των συμβάσεων εργασίας τύπου *relevo* και *interinidad* εντάσσεται σε πλαίσιο αισθητά διαφορετικό, τόσο από πραγματικής όσο και από νομικής απόψεως, σε σχέση με εκείνο της καταγγελίας της σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου για κάποιον από τους αντικειμενικούς λόγους στους οποίους αναφέρεται το ισπανικό δίκαιο. Ειδικότερα, από τον ορισμό της έννοιας «σύμβαση ορισμένου χρόνου» στη ρήτρα 3, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου προκύπτει ότι τέτοιου είδους σύμβαση παύει να παράγει τα αποτελέσματά της για το μέλλον κατά το χρονικό σημείο της λήξης της όπως έχει συμφωνηθεί, το δε σημείο αυτό μπορεί να συνίσταται στην ολοκλήρωση προκαθορισμένου έργου, στην παρέλευση δήλης ημέρας ή στην επέλευση συγκεκριμένου γεγονότος. Συνεπώς, τα μέρη μιας σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου γνωρίζουν, ήδη από τη σύναψή της, την ημερομηνία ή το γεγονός που επιφέρει τη λήξη της. Το χρονικό αυτό σημείο λήξης περιορίζει τη διάρκεια της σχέσης εργασίας, χωρίς οι αντισυμβαλλόμενοι να χρειάζεται να δηλώσουν συναφώς τη βούλησή τους μετά τη σύναψη της εν λόγω σύμβασης.

Αντιθέτως, η καταγγελία σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου για έναν από τους αναφερόμενους στην ισχύουσα νομοθεσία λόγους, με πρωτοβουλία του εργοδότη, είναι απόρροια της επέλευσης γεγονότων τα οποία δεν προβλέπονταν κατά την ημερομηνία σύναψης της σύμβασης αυτής και διαταράσσουν την κανονική εξέλιξη της σχέσης εργασίας. Ακριβώς προκειμένου να αντισταθμιστεί ο απρόβλεπτος αυτός χαρακτήρας της λύσης της σχέσης εργασίας για τέτοιου είδους λόγο και, συνακόλουθα, η ματαίωση των ευλόγων προσδοκιών που έτρεφε ενδεχομένως ο εργαζόμενος κατά το χρονικό εκείνο σημείο όσον αφορά τη σταθερότητα της σχέσης εργασίας, το ισπανικό δίκαιο επιβάλλει να καταβάλλεται, στην περίπτωση αυτή, αποζημίωση ίση με είκοσι ημερομίσθια ανά έτος προϋπηρεσίας σε όποιον εργαζόμενο απολύεται. Το Δικαστήριο κατέληξε, κατά συνέπεια, στο συμπέρασμα ότι ο ειδικός ή διαφορετικός, ανάλογα με τις εφαρμοστέες διατάξεις του ισπανικού δικαίου, σκοπός των επίδικων αποζημιώσεων, καθώς και το ιδιαίτερο πλαίσιο στο οποίο εντασσόταν η καταβολή τους, αποτελούσαν αντικειμενικούς λόγους που δικαιολογούσαν την επίμαχη διαφορετική μεταχείριση μεταξύ εργαζομένων αορίστου και ορισμένου χρόνου.

Στη δεύτερη υπόθεση ωστόσο, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η ενδιαφερομένη δεν ήταν σε θέση να γνωρίζει, κατά το χρονικό σημείο σύναψης της σύμβασης *interinidad*, ούτε την ακριβή ημερομηνία κατά την οποία η θέση που κατείχε δυνάμει της σύμβασης αυτής θα πληροούνταν οριστικώς ούτε ότι η σύμβασή της θα είχε ασυνήθιστα μεγάλη διάρκεια. Έτσι, το Δικαστήριο κάλεσε το αιτούν δικαστήριο να ελέγξει αν σύμβαση αυτή έπρεπε, επειδή ο χρόνος λήξης της ήταν αδύνατο να προβλεφθεί και η διάρκειά της ήταν ασυνήθιστα μεγάλη, να επαναχαρακτηριστεί ως «σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου».

4. Οργάνωση του χρόνου εργασίας

Με την απόφαση της 20ής Νοεμβρίου 2018, *Sindicatul Familia Constanța κ.λπ.* (C-147/17, [EU:C:2018:926](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποσαφήνισε το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2003/88, σε συνδυασμό με την οδηγία 89/391, που έχει ως αντικείμενο την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία ¹³⁰. Η υπόθεση αφορούσε επαγγελματίες αναδόχους γονείς που αναλάμβαναν, ως πλήρη απασχόληση, στην κατοικία τους, αφενός, τη φροντίδα ανηλίκων των οποίων η επιμέλεια είχε αφαιρεθεί προσωρινώς ή οριστικώς από τους γονείς τους και, αφετέρου, την ανατροφή και τη συντήρηση των ανηλίκων αυτών. Η παροχή των ως άνω υπηρεσιών συνιστούσε τη βασική τους δραστηριότητα και εισέπρατταν, ως αντιπαροχή, αμοιβή από την αρμόδια δημόσια αρχή με την οποία είχαν συνάψει σύμβαση εργασίας. Λόγω των αναγκών των ανηλίκων, όποιος επαγγελματίας ανάδοχος γονέας επιθυμούσε να ασκήσει το δικαίωμα σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών μακριά από τον ανήλικο του οποίου είχε τη φροντίδα ήταν υποχρεωμένος να υποβάλει προηγουμένως σχετικό αίτημα στον εργοδότη. Επιπλέον, δεν προβλεπόταν πρόσθετη αμοιβή για το γεγονός ότι όφειλαν να μεριμνούν σε μόνιμη βάση για τις ανάγκες των ανηλίκων χωρίς να έχουν δικαίωμα σε προκαθορισμένα διαστήματα ανάπαυσης. Πολλοί εξ αυτών άσκησαν αγωγή με αίτημα την καταβολή προσαύξησης 100 % επί του βασικού μισθού για την εργασία που παρείχαν σε ημέρες εβδομαδιαίας ανάπαυσης, επισήμων αργιών και άλλες μη εργάσιμες ημέρες, καθώς και χρηματικής αποζημίωσης ίσης με την καταβαλλόμενη αντί της ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ναι μεν οι επαγγελματίες ανάδοχοι γονείς είναι «εργαζόμενοι» κατά την έννοια της οδηγίας 2003/88, πλην όμως η δραστηριότητά τους που συνίσταται, στο πλαίσιο σχέσης εργασίας με δημόσια αρχή, στη φιλοξενία και στην ένταξη του ανηλίκου στην οικογενειακή εστία του επαγγελματία αναδόχου γονέα και στην αδιάλειπτη φροντίδα για την αρμονική ανάπτυξη και ανατροφή του ανηλίκου αυτού, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2003/88, το οποίο ορίζεται μέσω παραπομπής στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 89/391.

Πράγματι, κατά το Δικαστήριο, εφόσον η δραστηριότητα αυτή συμβάλλει στην προστασία της παιδικής ηλικίας, η οποία αποτελεί αποστολή γενικού συμφέροντος που περιλαμβάνεται στις ουσιώδεις λειτουργίες του κράτους, και εφόσον η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης δραστηριότητας σε σχέση με άλλες δραστηριότητες που συνδέονται με την προστασία της παιδικής ηλικίας έγκειται στο γεγονός ότι σκοπός της είναι η διαρκής και μακροπρόθεσμη ένταξη του ανηλίκου του οποίου η φροντίδα ανατίθεται στον επαγγελματία ανάδοχο γονέα στην εστία και στην οικογένεια του τελευταίου, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η εν λόγω δραστηριότητα καταλαμβάνεται από το άρθρο 2, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 89/391, όπου ορίζεται ότι η οδηγία αυτή δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις στις οποίες οι εγγενείς ιδιαιτερότητες ορισμένων δραστηριοτήτων του δημόσιου τομέα αποκλείουν κατ' ανάγκην την εφαρμογή της.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε, ειδικότερα, ότι η διαρκής και μακροπρόθεσμη ένταξη, στην εστία και την οικογένεια του επαγγελματία αναδόχου γονέα, ανηλίκων οι οποίοι, λόγω της δύσκολης οικογενειακής κατάστασής τους, είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι αποτελεί πρόσφορο μέτρο για τη διαφύλαξη του υπέρτερου συμφέροντος του παιδιού, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 24 του Χάρτη. Υπό τις συνθήκες αυτές, αν έπρεπε να αναγνωριστεί στον επαγγελματία ανάδοχο γονέα δικαίωμα να αποχωρίζεται, ανά τακτά χρονικά διαστήματα, από τον ανήλικο του οποίου τη φροντίδα έχει αναλάβει, μετά από ορισμένες ώρες εργασίας ή κατά τη διάρκεια περιόδων όπως οι ημέρες εβδομαδιαίας ανάπαυσης ή ετήσιας άδειας που θεωρούνται γενικώς κατάλληλος χρόνος για την ανάπτυξη της οικογενειακής ζωής, θα διακυβευόταν ευθέως ο

¹³⁰ | Οδηγία 89/391/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 12ης Ιουνίου 1989, σχετικά με την εφαρμογή μέτρων για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία (ΕΕ 1989, L 183, σ. 1).

επιδιωκόμενος από τις εθνικές αρχές σκοπός που συνίσταται στη διαρκή και μακροπρόθεσμη ένταξη του ανηλίκου του οποίου η φροντίδα έχει ανατεθεί στον επαγγελματία ανάδοχο γονέα στην εστία και την οικογένεια του τελευταίου.

Όσον αφορά το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, το οποίο κατοχυρώνει το θεμελιώδες δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών, το Δικαστήριο επισήμανε ακόμη ότι το ρουμανικό δίκαιο, πρώτον, επιτάσσει να διαλαμβάνει η σύμβαση μεταξύ του επαγγελματία αναδόχου γονέα και του εργοδότη του στοιχεία σχετικά με τον προγραμματισμό του ελεύθερου χρόνου του επαγγελματία αναδόχου γονέα, λαμβανομένης ιδίως υπόψη της οργάνωσης του χρόνου του ανηλίκου του οποίου τη φροντίδα αυτός έχει αναλάβει, και, δεύτερον, αναγνωρίζει στους επαγγελματίες αναδόχους γονείς δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών, αλλά εξαρτά το δικαίωμα να λάβουν την άδεια χωρίς τον ανήλικο του οποίου η φροντίδα τους έχει ανατεθεί από την έγκριση του εργοδότη, που υποχρεούται να σέβεται την ομαλή εκπλήρωση της αποστολής της προστασίας του ανηλίκου. Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο έκρινε ότι νόμιμοι περιορισμοί που επέρχονται κατ' αυτόν τον τρόπο στο δικαίωμα των επαγγελματιών αναδόχων γονέων σε ημερήσια και εβδομαδιαία ανάπαυση, καθώς και σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών, δεν θίγουν το βασικό περιεχόμενο του ως άνω δικαιώματος και είναι αναγκαίοι για την επίτευξη του αναγνωριζόμενου από την Ένωση σκοπού γενικού συμφέροντος ο οποίος συνίσταται στη διαφύλαξη του υπέρτερου συμφέροντος του παιδιού.

5. Δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει αναφορά σε πέντε αποφάσεις. Στην πρώτη απόφαση εξετάστηκε το ζήτημα αν η γονική άδεια πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για τον υπολογισμό της ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών την οποία δικαιούται ο εργαζόμενος. Οι τρεις επόμενες αποφάσεις αφορούσαν περιπτώσεις στις οποίες δεν είχε ληφθεί η ετήσια άδεια μετ' αποδοχών, στη μία δε εξ αυτών ανέκυψε το ζήτημα αν είναι μεταβιβάσιμο, αιτία θανάτου, στους κληρονόμους το δικαίωμα του θανόντος εργαζομένου σε χρηματική αποζημίωση για την άδεια που δεν είχε λάβει. Στην πέμπτη απόφαση τέθηκε το ζήτημα αν, όταν εφαρμόζεται σύστημα εκ περιτροπής εργασίας, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, για τον υπολογισμό των αποδοχών ετήσιας άδειας, οι περίοδοι κατά τις οποίες δεν παρασχέθηκε εργασία.

Με την απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 2018, *Dicu* (C-12/17, [EU:C:2018:799](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου απάντησε στο ερώτημα αν *η διάρκεια της γονικής άδειας που έχει λάβει ο εργαζόμενος κατά την περίοδο αναφοράς πρέπει να εξομοιώνεται με χρόνο πραγματικής εργασίας, για τις ανάγκες του υπολογισμού της ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών την οποία αυτός δικαιούται βάσει του άρθρου 7 της οδηγίας 2003/88*. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, δικαστής από τη Ρουμανία, κατόπιν της άδειας μητρότητας, ζήτησε και έλαβε το 2015 πολύμηνη γονική άδεια για την ανατροφή του τέκνου της, που ήταν κάτω των 2 ετών, και αμέσως μετά το πέρας του χρονικού αυτού διαστήματος απουσίασε άλλες 30 μέρες από την εργασία της, με ετήσια άδεια μετ' αποδοχών. Στη συνέχεια, υπέβαλε αίτηση στον εργοδότη της για να της χορηγηθούν πέντε ημέρες υπολειπόμενης ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών τις οποίες θεωρούσε ότι δικαιούνταν ακόμη. Η αίτησή της απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι, κατά το ρουμανικό δίκαιο, η διάρκεια της ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών είναι ανάλογη του χρόνου πραγματικής εργασίας που παρασχέθηκε κατά το τρέχον έτος και ότι, συνεπώς, η διάρκεια της γονικής άδειας την οποία είχε λάβει η ενδιαφερομένη κατά το έτος 2015 δεν ήταν δυνατό να θεωρηθεί ως χρόνος πραγματικής εργασίας για τον υπολογισμό της ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών.

Αφού υπενθύμισε ότι, όπως προκύπτει από το ίδιο το γράμμα του άρθρου 7 της οδηγίας 2003/88, κάθε εργαζόμενος δικαιούται ετήσια άδεια μετ' αποδοχών διάρκειας τουλάχιστον τεσσάρων εβδομάδων, το δε δικαίωμα αυτό, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, λογίζεται ως αρχή του κοινωνικού δικαίου της Ένωσης με ιδιαίτερη σημασία, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο σκοπός του δικαιώματος ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών στηρίζεται στην παραδοχή ότι ο εργαζόμενος έχει όντως εργαστεί κατά την περίοδο αναφοράς. Πράγματι, για να εκπληρωθεί ο σκοπός του δικαιώματος, που είναι

να δοθεί στον εργαζόμενο η δυνατότητα να αναπαυθεί, πρέπει προηγουμένως ο εργαζόμενος να έχει ασκήσει δραστηριότητα η οποία να δικαιολογεί, προς διαφύλαξη της προστασίας της ασφάλειας και της υγείας του κατά την οδηγία 2003/88, την παροχή σε αυτόν μιας περιόδου ανάπαυσης, αναψυχής και ψυχαγωγίας. Κατά συνέπεια, η ετήσια άδεια μετ' αποδοχών που δικαιούται ο εργαζόμενος πρέπει κατ' αρχήν να υπολογίζεται σε συνάρτηση με τη διάρκεια των περιόδων κατά τις οποίες αυτός παρείχε, στην πράξη, την εργασία του δυνάμει της σχετικής σύμβασης.

Ασφαλώς, το Δικαστήριο έχει δεχθεί με τη νομολογία του ότι, υπό ορισμένες ειδικές περιστάσεις όπου ο εργαζόμενος αδυνατεί να ασκήσει τα καθήκοντά του, ιδίως διότι απουσιάζει δικαιολογημένα λόγω ασθένειας ή άδειας μητρότητας, δεν επιτρέπεται το δικαίωμα σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών να εξαρτάται από την υποχρέωση παροχής πραγματικής εργασίας. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι εργαζόμενοι αυτοί εξομοιώνονται με τους εργαζομένους που πράγματι εργάστηκαν κατά την επίμαχη περίοδο ¹³¹. Κατά το Δικαστήριο όμως, η κατάσταση του εργαζομένου που λαμβάνει γονική άδεια διαφέρει τόσο από εκείνη της ανικανότητας προς εργασία λόγω προβλήματος υγείας όσο και από εκείνη της εργαζομένης η οποία ασκεί το δικαίωμά της σε άδεια μητρότητας. Κατ' αρχάς, η λήψη της γονικής άδειας δεν αποτελεί απρόβλεπτο γεγονός, αλλά, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, απόρροια της βούλησης του εργαζομένου να ασχοληθεί με το τέκνο του. Εξάλλου, ο εργαζόμενος σε γονική άδεια δεν υπόκειται στους σωματικούς ή ψυχολογικούς περιορισμούς τους οποίους συνεπάγεται μια ασθένεια. Επίσης, εν αντιθέσει προς τη γονική άδεια, η άδεια μητρότητας έχει ως σκοπό να προστατεύσει, αρχικώς, τη γυναίκα λόγω της βιολογικής της κατάστασης κατά την εγκυμοσύνη και, κατόπιν, τους ιδιαίτερους δεσμούς της με το τέκνο της κατά τη χρονική περίοδο που έπεται της κυοφορίας και του τοκετού. Το Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι το άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιτρέπει εθνική διάταξη που προβλέπει ότι, για τον υπολογισμό της ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών την οποία δικαιούται εργαζόμενος για ορισμένη περίοδο αναφοράς δυνάμει του προαναφερθέντος άρθρου, δεν λαμβάνεται υπόψη ως χρόνος πραγματικής εργασίας η γονική άδεια που έχει λάβει ο εργαζόμενος κατά την ίδια περίοδο αναφοράς.

Με τις αποφάσεις **Kreuziger** (C-619/16, [EU:C:2018:872](#)) και **Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften** (C-684/16, [EU:C:2018:874](#)), αμφότερες της 6ης Νοεμβρίου 2018 ¹³², το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι δεν συμβιβάζονται με το άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88 και με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη εθνικές ρυθμίσεις βάσει των οποίων ο εργαζόμενος χάνει αυτοδικαίως και άνευ χρηματικής αποζημίωσης όση από την ετήσια άδεια μετ' αποδοχών δεν έχει λάβει πριν από το πέρας της αντίστοιχης περιόδου αναφοράς ή πριν από τη λύση της σχέσης εργασίας, εφόσον δεν έχει ζητήσει να ασκήσει εγκαίρως το δικαίωμά του σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών. Στις υποθέσεις των κύριων δικών, είχαν απορριφθεί, κατ' εφαρμογήν αυτών ακριβώς των εθνικών ρυθμίσεων, τα αιτήματα των εργαζομένων να τους χορηγηθεί χρηματική αποζημίωση για τις ημέρες ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών τις οποίες δεν είχαν λάβει πριν από τη λύση της σχέσης εργασίας τους. Η υπόθεση **Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften** είχε την ιδιαιτερότητα ότι, περίπου δύο μήνες πριν από τη λύση της σχέσης εργασίας, ο εργοδότης είχε καλέσει τον εργαζόμενο να κάνει χρήση της άδειάς του, χωρίς όμως να τον υποχρεώσει να τη λάβει.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, εφόσον λυθεί η σχέση εργασίας, ο εργαζόμενος δικαιούται, δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 2003/88, χρηματική αποζημίωση για την ετήσια άδεια την οποία δεν έχει λάβει. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε εν συνεχεία ότι, όταν εθνική ρύθμιση ορίζει ότι, αν ο εργαζόμενος δεν ζητήσει να ασκήσει το δικαίωμά του σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών πριν τη λύση της σχέσης εργασίας, το συγκεκριμένο δικαίωμα αποσβέννεται αυτοδικαίως, μαζί με το συνακόλουθο δικαίωμα

¹³¹| Πρβλ. τις αποφάσεις του Δικαστηρίου της 24ης Ιανουαρίου 2012, **Dominguez** (C-282/10, [EU:C:2012:33](#)), της 20ής Ιανουαρίου 2009, **Schultz-Hoff κ.λπ.** (C-350/06 και C-520/06, [EU:C:2009:18](#)), και της 18ης Μαρτίου 2004, **Merino Gómez** (C-342/01, [EU:C:2004:160](#)).

¹³²| Οι αποφάσεις αυτές παρουσιάζονται υπό τον τίτλο II «Θεμελιώδη δικαιώματα» ανωτέρω.

σε αποζημίωση για τη μη ληφθείσα άδεια, χωρίς να ελέγχεται προηγουμένως αν ο εργοδότης είχε πράγματι παράσχει στον εργαζόμενο τη δυνατότητα να ασκήσει το εν λόγω δικαίωμά του, ιδίως ενημερώνοντάς τον καταλλήλως γι' αυτό, τότε συντρέχει περίπτωση υπέρβασης των ορίων που οφείλουν απαρεγκλίτως να τηρούν τα κράτη μέλη κατά τον καθορισμό των λεπτομερών κανόνων άσκησης του ως άνω δικαιώματος. Αντιθέτως, αν ο εργοδότης ανταποκριθεί στο βάρος απόδειξης που φέρει, προσκομίζοντας στοιχεία από τα οποία να προκύπτει ότι ο εργαζόμενος, σκοπίμως και εν πλήρη γνώση των συνεπειών, επέλεξε να μην κάνει χρήση της ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών, ενώ του είχε παρασχεθεί η δυνατότητα να ασκήσει όντως το σχετικό δικαίωμά του, το άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88 και το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη δεν απαγορεύουν να αποσβέννυται το δικαίωμα αυτό και, σε περίπτωση λύσης της σχέσης εργασίας, να μην καταβάλλεται η συνακόλουθη χρηματική αποζημίωση για τη μη ληφθείσα ετήσια άδεια μετ' αποδοχών ¹³³.

Με την απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2018, **Bauer και Willmeroth** (C-569/16 και C-570/16, [EU:C:2018:871](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έδωσε και πάλι διευκρινίσεις ως προς το *δικαίωμα των εργαζομένων σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών* όπως καθιερώνεται στο άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88 και στο άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, ειδικότερα όμως σε σχέση με το ζήτημα αν είναι μεταβιβάσιμο, αιτία θανάτου, στους κληρονόμους το δικαίωμα του θανόντος εργαζομένου σε χρηματική αποζημίωση για την άδεια που δεν είχε λάβει. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την παλαιότερη νομολογία του ¹³⁴ σύμφωνα με την οποία όχι μόνο από το άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 2003/88 αλλά και από το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη συνάγεται ότι, για να αποτραπεί το ενδεχόμενο αναδρομικής απόσβεσης του κεκτημένου θεμελιώδους δικαιώματος του εργαζομένου στην ετήσια άδεια μετ' αποδοχών, περιλαμβανομένης της περιουσιακής του πτυχής, το δικαίωμα του ενδιαφερομένου σε χρηματική αποζημίωση για τη μη ληφθείσα άδειά του μπορεί να μεταβιβαστεί αιτία θανάτου στους κληρονόμους του ¹³⁵.

Στην απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2018, **Hein** (C-385/17, [EU:C:2018:1018](#)), το Δικαστήριο εξέτασε κατά πόσον, σε περίπτωση εφαρμογής συστήματος εκ περιτροπής εργασίας, είναι δυνατό να λαμβάνονται υπόψη οι περίοδοι κατά τις οποίες δεν παρέχεται εργασία, για τον υπολογισμό των αποδοχών άδειας στο πλαίσιο του δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, Γερμανός εργαζόμενος ενήγαγε τον εργοδότη του και το αντικείμενο της διαφοράς ήταν ο υπολογισμός των αποδοχών άδειας, δηλαδή του συνόλου των ποσών που δικαιούταν να λάβει στο πλαίσιο του δικαιώματος ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών. Λαμβάνοντας υπόψη τις περιόδους εκ περιτροπής εργασίας, ο εργοδότης υπολόγισε το ποσό των αποδοχών ετήσιας άδειας επί τη βάσει ακαθάριστου ωρομισθίου το οποίο υπολειπόταν του κανονικού ωρομισθίου. Στηρίχθηκε δε συναφώς στις διατάξεις μιας συλλογικής σύμβασης εργασίας από την οποία διεπόταν η μεταξύ τους σχέση εργασίας.

Το Δικαστήριο έκρινε, πρώτον, ότι η επιπλέον ετήσια άδεια, πέραν της ελάχιστης που προβλέπεται από το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 2003/88, ή η κατοχύρωση δικαιώματος συνεχούς ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών είναι ευνοϊκά για τους εργαζομένους μέτρα τα οποία υπερβαίνουν το ελάχιστο απαιτούμενο κατά την προαναφερθείσα διάταξη και, κατά συνέπεια, δεν διέπονται από αυτήν. Τα εν λόγω μέτρα, ωστόσο, δεν μπορούν να αντισταθμίσουν τις εις βάρος του εργαζομένου επιπτώσεις της μείωσης των αποδοχών οι οποίες οφείλονται για την άδεια αυτή, διότι άλλως θα θιγόταν το αντλούμενο από την ως άνω διάταξη

¹³³| Ως προς τη δυνατότητα επίκλησης, σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών, του άρθρου 31 του Χάρτη, βλ. την παρουσίαση των αποφάσεων αυτών υπό τον τίτλο II.1 «Δυνατότητα επίκλησης του Χάρτη στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ ιδιωτών» ανωτέρω.

¹³⁴| Βλ. ήδη, υπ' αυτή την έννοια, την απόφαση της 12ης Ιουνίου 2014, **Bollacke** (C-118/13, [EU:C:2014:1755](#)).

¹³⁵| Ως προς τη δυνατότητα επίκλησης, σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών, του άρθρου 31 του Χάρτη, βλ. την παρουσίαση των αποφάσεων αυτών υπό τον τίτλο II.1 «Δυνατότητα επίκλησης του Χάρτη στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ ιδιωτών» ανωτέρω.

δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών, του οποίου αναπόσπαστο τμήμα αποτελεί το δικαίωμα του εργαζομένου να απολαύει, κατά την περίοδο ανάπαυσης και αναψυχής του, παρόμοιων οικονομικών συνθηκών με τις ισχύουσες κατά τον χρόνο παροχής της εργασίας του.

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι αντιβαίνει στο άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 2003/88 και στο άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη εθνική ρύθμιση που επιτρέπει να ορίζεται με συλλογική σύμβαση ότι, για τον υπολογισμό των αποδοχών αδειάς, λαμβάνεται υπόψη η μείωση των αποδοχών του μισθωτού που οφείλεται στην ύπαρξη, εντός της περιόδου αναφοράς, ημερών κατά τις οποίες, λόγω της εφαρμογής συστήματος εκ περιτροπής εργασίας, δεν παρασχέθηκε εργασία, όπερ συνεπάγεται ότι ο μισθωτός εισπράττει για το χρονικό διάστημα της ελάχιστης ετήσιας άδειας που δικαιούται δυνάμει του ως άνω άρθρου 7, παράγραφος 1, αποδοχές αδειάς οι οποίες υπολείπονται των τακτικών αποδοχών που λαμβάνει κατά τις περιόδους εργασίας.

Το Δικαστήριο κατέληξε επίσης στο συμπέρασμα ότι δεν έπρεπε να περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα της απόφασής του και ότι δεν συμβιβαζόταν με το δίκαιο της Ένωσης να προστατεύουν τα εθνικά δικαστήρια, βάσει του εσωτερικού δικαίου, τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των εργοδοτών προς την πάγια νομολογία των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων η οποία επιβεβαίωνε τη νομιμότητα των σχετικών με την άδεια μετ' αποδοχών όρων της επίμαχης συλλογικής σύμβασης εργασίας.

6. Συντονισμός των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης

Στον τομέα αυτό, αξίζει να σημειωθούν οι αποφάσεις *Altun κ.λπ.* και *Alpenrind κ.λπ.*, αμφότερες με θέμα την απόσπαση εργαζομένων. Με τις αποφάσεις αυτές αποσαφηνίστηκαν οι έννομες συνέπειες του πιστοποιητικού E 101, πλέον πιστοποιητικού A 1, με το οποίο ο αρμόδιος φορέας του κράτους μέλους όπου είναι εγκατεστημένη η επιχείρηση που απασχολεί τους αποσπασμένους εργαζομένους δηλώνει ότι αυτοί εξακολουθούν να υπάγονται στο δικό του σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

Το βασικό ζήτημα με το οποίο ασχολήθηκε το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου στην απόφαση της 6ης Φεβρουαρίου 2018, *Altun κ.λπ.* (C-359/16, EU: C:2018:63), ήταν κατά πόσον τα δικαστήρια του κράτους μέλους υποδοχής έχουν τη δυνατότητα, στο πλαίσιο της εφαρμογής του κανονισμού 1408/71¹³⁶, να ακυρώσουν ή να μη λάβουν υπόψη ένα πιστοποιητικό E 101¹³⁷, σε περίπτωση που το πιστοποιητικό έχει αποκτηθεί ή χρησιμοποιείται με δόλιο τρόπο. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, είχαν εκδοθεί από τον αρμόδιο βουλγαρικό φορέα πιστοποιητικά E 101, με τα οποία βεβαιωνόταν ότι Βούλγαροι εργαζόμενοι που αποσπάστηκαν για να εργαστούν στο Βέλγιο υπάγονταν στο βουλγαρικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Με δικαστική έρευνα που διεξήχθη στη Βουλγαρία κατόπιν αίτησης δικαστικής συνδρομής την οποία υπέβαλε Βέλγος ανακριτής διαπιστώθηκε ότι οι οικείες βουλγαρικές επιχειρήσεις δεν ασκούσαν σημαντική δραστηριότητα στη χώρα αυτή. Κατόπιν τούτου, οι βελγικές αρχές απηύθυναν στον αρμόδιο βουλγαρικό φορέα αιτιολογημένη αίτηση, ζητώντας την επανεξέταση ή την ανάκληση των επίμαχων πιστοποιητικών. Ο φορέας αυτός απάντησε κοινοποιώντας ανακεφαλαιωτικό πίνακα των πιστοποιητικών, χωρίς να λάβει υπόψη τα πραγματικά περιστατικά που είχαν διαπιστώσει και αποδείξει οι βελγικές αρχές.

¹³⁶ Κανονισμός (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς και τις οικογένειές τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 73), όπως τροποποιήθηκε και ενημερώθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 118/97 του Συμβουλίου, της 2ας Δεκεμβρίου 1996 (ΕΕ 1997, L 28, σ. 1), και με τον κανονισμό (ΕΚ) 631/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004 (ΕΕ 2004, L 100, σ. 1).

¹³⁷ Πρόκειται για ένα τυποποιημένο έντυπο το οποίο έχει καταρτιστεί από τη διοικητική επιτροπή για την κοινωνική ασφάλεια των διακινούμενων εργαζομένων και έχει μετονομαστεί, από 1ης Μαΐου 2010, σε πιστοποιητικό A 1.

Το Δικαστήριο επανέλαβε κατ' αρχάς τη νομολογία του ¹³⁸ σύμφωνα με την οποία το πιστοποιητικό E 101, στον βαθμό που δημιουργεί ένα τεκμήριο νομιμότητας όσον αφορά την υπαγωγή του ενδιαφερόμενου εργαζομένου στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης του κράτους μέλους όπου είναι εγκαταστημένη η επιχείρηση που τον απασχολεί, δεσμεύει, κατ' αρχήν, τον αρμόδιο φορέα του κράτους μέλους εντός του οποίου παρέχει την εργασία του ο εργαζόμενος. Για όσο χρόνο το πιστοποιητικό E 101 δεν ανακαλείται ή δεν κηρύσσεται ανίσχυρο, ο αρμόδιος φορέας του κράτους μέλους εντός του οποίου ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία του οφείλει να αναγνωρίζει ότι ο εργαζόμενος υπόκειται ήδη στην κοινωνικοασφαλιστική νομοθεσία του κράτους μέλους στο οποίο είναι εγκαταστημένη η επιχείρηση που τον απασχολεί, με αποτέλεσμα ο φορέας αυτός να μην μπορεί να τον υπαγάγει στο δικό του σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

Εντούτοις, κατά το Δικαστήριο, η εφαρμογή της νομοθεσίας της Ένωσης δεν επιτρέπεται να εκτείνεται μέχρι του σημείου να καταλαμβάνει πράξεις οι οποίες διενεργούνται με σκοπό τη δόλια ή καταχρηστική κτήση των πλεονεκτημάτων που προβλέπει το δίκαιο της Ένωσης. Συνεπώς, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, αν ο φορέας του κράτους μέλους όπου έχουν αποσπαστεί οι εργαζόμενοι υποβάλλει στον φορέα έκδοσης των πιστοποιητικών E 101 αίτηση και ο τελευταίος δεν επανεξετάσει εντός εύλογου χρόνου τη νομιμότητα της έκδοσής τους, τότε μπορεί να γίνει στο πλαίσιο ένδικης διαδικασίας επίκληση των συγκεκριμένων στοιχείων βάσει των οποίων πιθανολογείται ότι τα πιστοποιητικά αυτά αποκτήθηκαν με απάτη, προκειμένου το δικαστήριο του κράτους μέλους όπου έχουν αποσπαστεί οι εργαζόμενοι να δεχθεί το αίτημα που υποβάλλεται ενώπιόν του και να μη λάβει υπόψη τα επίμαχα πιστοποιητικά.

Με την απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2018, **Alpenrind κ.λπ.** (C-527/16, [EU:C:2018:669](#)), το Δικαστήριο προσδιόρισε τις έννομες συνέπειες του πιστοποιητικού A 1 το οποίο εκδίδεται, βάσει του άρθρου 12, παράγραφος 1, του κανονισμού 883/2004 ¹³⁹ από τον αρμόδιο φορέα του κράτους μέλους όπου είναι εγκατεστημένη η επιχείρηση που απασχολεί τους αποσπασμένους εργαζομένους. Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε αυστριακή επιχείρηση η οποία, από το 2012 έως το 2014, χρησιμοποίησε εργαζομένους αποσπασμένους από ουγγρική εταιρία στην Αυστρία. Πριν και μετά το χρονικό αυτό διάστημα, οι εργασίες εκτελούνταν από τους εργαζομένους μιας άλλης ουγγρικής εταιρίας. Ως προς τους αποσπασμένους εργαζομένους από την πρώτη ουγγρική εταιρία, ο ουγγρικός φορέας κοινωνικής ασφάλισης είχε εκδώσει –εν μέρει αναδρομικώς και εν μέρει για περιπτώσεις στις οποίες ο αυστριακός φορέας κοινωνικής ασφάλισης είχε ήδη διαπιστώσει με απόφασή του την υπαγωγή των ενδιαφερόμενων εργαζομένων στην υποχρεωτική ασφάλιση στην Αυστρία– πιστοποιητικά A 1 που βεβαίωναν ότι εφαρμοζόταν το ουγγρικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Η απόφαση του αυστριακού φορέα με την οποία διαπιστώθηκε η υπαγωγή των εργαζομένων στην υποχρεωτική ασφάλιση στην Αυστρία προσβλήθηκε ενώπιον των αυστριακών δικαστηρίων. Το πόρισμα της διοικητικής επιτροπής για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, στην οποία είχαν προσφύγει οι αρμόδιες αυστριακές και ουγγρικές αρχές, ήταν ότι κακώς η Ουγγαρία είχε κρίνει ότι ήταν αρμόδια και ότι, κατ' επέκταση, τα πιστοποιητικά A 1 έπρεπε να ανακληθούν.

Το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ευθύς εξ αρχής ότι πιστοποιητικό A 1 που έχει εκδοθεί από αρμόδιο φορέα κράτους μέλους (εν προκειμένω της Ουγγαρίας) δεσμεύει όχι μόνον τους φορείς, αλλά και τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο ασκείται η δραστηριότητα (εν προκειμένω της Αυστρίας) για όσο χρόνο το πιστοποιητικό δεν έχει ανακληθεί, ή κηρυχθεί ανίσχυρο, στο κράτος μέλος όπου εκδόθηκε. Τούτο ισχύει ακόμη και σε περίπτωση που οι αρμόδιες αρχές των δύο κρατών μελών υπέβαλαν το ζήτημα στη διοικητική επιτροπή για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης και αυτή κατέληξε ότι το πιστοποιητικό κακώς εκδόθηκε και έπρεπε να ανακληθεί. Το Δικαστήριο παρατήρησε επ' αυτού ότι ο ρόλος της εν λόγω

¹³⁸ Απόφαση της 27ης Απριλίου 2017, **A-Rosa Flussschiff** (C-620/15, [EU:C:2017:309](#)).

¹³⁹ Κανονισμός (ΕΚ) 883/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης (ΕΕ 2004, L 166, σ. 1, και διορθωτικό ΕΕ 2004, L 200, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 1244/2010 της Επιτροπής, της 9ης Δεκεμβρίου 2010 (ΕΕ 2010, L 338, σ. 35).

διοικητικής επιτροπής στο συγκεκριμένο πλαίσιο περιορίζεται στο να συμβιβάσει τις απόψεις των αρμόδιων αρχών των κρατών μελών που υπέβαλαν στην κρίση της το ζήτημα και ότι τα πορίσματά της έχουν γνωμοδοτικό χαρακτήρα.

Το Δικαστήριο επισήμανε, ακολούθως, ότι το πιστοποιητικό A 1 μπορεί να ισχύσει αναδρομικά, ακόμη και αν, κατά τον χρόνο έκδοσής του, ο αρμόδιος φορέας του κράτους μέλους όπου ασκείται η δραστηριότητα είχε ήδη αποφασίσει ότι ο ενδιαφερόμενος εργαζόμενος έπρεπε να υπάγεται στο δικό του σύστημα υποχρεωτικής ασφάλισης.

Τέλος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, σε περίπτωση που εργαζόμενος ο οποίος έχει αποσπαστεί από τον εργοδότη του με σκοπό την παροχή εργασίας εντός διαφορετικού κράτους μέλους αντικαθίσταται από άλλο εργαζόμενο αποσπασμένο από άλλο εργοδότη, ο αντικαταστάτης αυτός δεν είναι δυνατό να εξακολουθήσει να υπόκειται στη νομοθεσία του κράτους μέλους όπου ο εργοδότης του ασκεί κανονικά τις δραστηριότητές του. Πράγματι, κατά κανόνα, ο εργαζόμενος υπόκειται στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης του κράτους μέλους όπου παρέχει την εργασία του, προκειμένου, μεταξύ άλλων, να διασφαλίζεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο ίση μεταχείριση για όλα τα πρόσωπα που απασχολούνται στο έδαφος του κράτους μέλους αυτού. Ο νομοθέτης της Ένωσης προέβλεψε ότι μόνον υπό ορισμένες προϋποθέσεις μπορεί ένας αποσπασμένος εργαζόμενος να εξακολουθήσει να υπόκειται στη νομοθεσία του κράτους μέλους στο οποίο ο εργοδότης του ασκεί κανονικά τις δραστηριότητές του. Ειδικότερα, ο νομοθέτης απέκλεισε το ενδεχόμενο αυτό στην περίπτωση που ο αποσπασμένος εργαζόμενος αντικαθιστά άλλο πρόσωπο. Κατά το Δικαστήριο, περίπτωση τέτοιας αντικατάστασης συντρέχει όταν ένας εργαζόμενος ο οποίος έχει αποσπαστεί από τον εργοδότη του με σκοπό την παροχή εργασίας εντός διαφορετικού κράτους μέλους αντικαθίσταται από άλλον εργαζόμενο αποσπασμένο από άλλον εργοδότη. Είναι δε άνευ σημασίας το γεγονός ότι οι εργοδότες των δύο ενδιαφερόμενων εργαζομένων έχουν την έδρα τους στο ίδιο κράτος μέλος ή ότι διατηρούν μεταξύ τους τυχόν προσωπικούς ή οργανωτικούς δεσμούς.

XVII. Προστασία των καταναλωτών

Με την απόφαση της 17ης Μαΐου 2018, **Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen** (C-147/16, [EU:C:2018:320](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι η οδηγία 93/13¹⁴⁰ σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με τους καταναλωτές μπορεί να εφαρμοστεί σε εκπαιδευτικό ίδρυμα. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, φοιτήτρια όφειλε στο εκπαιδευτικό ίδρυμα στο οποίο φοιτούσε ένα χρηματικό ποσό από τα τέλη εγγραφής και τα έξοδα συμμετοχής της σε εκπαιδευτικό ταξίδι. Συνήψαν λοιπόν μεταξύ τους σύμβαση για την αποπληρωμή του ποσού, η οποία προέβλεπε ετήσιο επιτόκιο 10 % σε περίπτωση υπερημερίας, καθώς και αποζημίωση για την κάλυψη των εξόδων είσπραξης.

Πρώτον, το Δικαστήριο τόνισε ότι ο εθνικός δικαστής ο οποίος δικάζει ερήμην και έχει την εξουσία, σύμφωνα με τους εσωτερικούς δικονομικούς κανόνες, να εξετάσει αυτεπαγγέλτως αν η ρήτρα στην οποία στηρίζεται η αγωγή αντιβαίνει σε εθνικούς κανόνες δημόσιας τάξης, οφείλει να εξετάσει αυτεπαγγέλτως κατά πόσον η σύμβαση που περιλαμβάνει τη ρήτρα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής και, εφόσον συντρέχει τέτοια περίπτωση, κατά πόσον η ρήτρα είναι ενδεχομένως καταχρηστική.

¹⁴⁰ | Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με τους καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29).

Δεύτερον, τέθηκε στο Δικαστήριο το ερώτημα αν εκπαιδευτικό ίδρυμα το οποίο έχει συμφωνήσει, μέσω σύμβασης, με φοιτητήριά του την παροχή διευκολύνσεων για την πληρωμή των ποσών που αυτή οφείλει για τέλη εγγραφής και για έξοδα σε σχέση με εκπαιδευτικό ταξίδι, πρέπει, για τους σκοπούς της ως άνω σύμβασης, να θεωρηθεί ως «επαγγελματίας», κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 93/13, με αποτέλεσμα η σύμβαση να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι πρόθεση του νομοθέτη της Ένωσης ήταν να προσδώσει ευρεία έννοια στον όρο «επαγγελματίας». Πρόκειται, πιο συγκεκριμένα, για λειτουργική έννοια, όπερ σημαίνει ότι πρόθεση του νομοθέτη της Ένωσης ήταν να ελέγχεται αν η συμβατική σχέση εντάσσεται στο πλαίσιο δραστηριοτήτων που ασκούνται από ένα πρόσωπο σε επαγγελματική βάση. Το Δικαστήριο δέχθηκε, επομένως, ότι το εκπαιδευτικό ίδρυμα, παρέχοντας, δυνάμει της προαναφερθείσας σύμβασης, μια συμπληρωματική και παρεπόμενη της εκπαιδευτικής του δραστηριότητας υπηρεσία, ενήργησε ως «επαγγελματίας», κατά την έννοια της οδηγίας 93/13.

Στην απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, **Sziber** (C-483/16, [EU:C:2018:367](#)), το Δικαστήριο εξέτασε αν είναι συμβατή με το άρθρο 7 της οδηγίας 93/13 εθνική ρύθμιση η οποία επιβάλλει πρόσθετες οικονομικές απαιτήσεις για την επίκληση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρητρών περιεχόμενων σε συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές. Αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, μεταξύ ενός ιδιώτη και ουγγρικής τράπεζας, ήταν αίτημα για τη διαπίστωση της καταχρηστικότητας ορισμένων ρητρών μιας σύμβασης στεγαστικού δανείου, το οποίο εκταμιεύθηκε και αποπληρώθηκε σε ουγγρικά φιορίνια (HUF), αλλά είχε συνομολογηθεί σε ελβετικά φράγκα (CHF) βάσει της συναλλαγματικής ισοτιμίας που ίσχυε κατά την ημερομηνία της πληρωμής.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν εναρμονίζει τις διαδικασίες ελέγχου του φερόμενου ως καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας. Συνεπώς, οι διαδικασίες αυτές διέπονται από το εθνικό δίκαιο του κάθε κράτους μέλους, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι δεν είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που ρυθμίζουν παρόμοιες καταστάσεις υποκείμενες στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) και ότι προβλέπουν αποτελεσματική δικαστική προστασία, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη (αρχή της αποτελεσματικότητας).

Εξετάζοντας την τήρηση της αρχής της ισοδυναμίας, το Δικαστήριο επανέλαβε τη νομολογία του, σύμφωνα με την οποία η επιβολή πρόσθετων οικονομικών απαιτήσεων στον καταναλωτή ο οποίος αντλεί τα δικαιώματά του από το δίκαιο της Ένωσης δεν συνεπάγεται, αυτή καθ' εαυτήν, ότι οι εν λόγω οικονομικές προϋποθέσεις είναι λιγότερο ευνοϊκές για τον ίδιο. Πράγματι, η κατάσταση πρέπει να αναλύεται λαμβανομένων υπόψη της θέσης την οποία έχουν οι σχετικές οικονομικές διατάξεις μέσα στην όλη διαδικασία, του τρόπου διεξαγωγής της διαδικασίας και των ιδιομορφιών που ενδεχομένως παρουσιάζουν οι διατάξεις αυτές ενώπιον των εθνικών αρχών.

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 7 της οδηγίας 93/13 υπό την έννοια ότι επιτρέπει, κατ' αρχήν, εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει ειδικές οικονομικές απαιτήσεις για αγωγές καταναλωτών που συνήψαν συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα περιλαμβάνουσες ρήτρα σχετικά με τη διαφορά της συναλλαγματικής ισοτιμίας και/ή ρήτρα σχετικά με δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης, υπό την προϋπόθεση ότι η διαπίστωση της καταχρηστικότητας των ρητρών μιας τέτοιας σύμβασης καθιστά δυνατή την αποκατάσταση της νομικής και πραγματικής κατάστασης στην οποία θα τελούσε ο καταναλωτής ελλείψει των καταχρηστικών αυτών ρητρών.

Τέλος, ως προς το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι αυτή τυγχάνει εφαρμογής και στις περιπτώσεις που δεν εμφανίζουν διασυννοριακό στοιχείο. Ειδικότερα, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι κανόνες περιεχόμενοι σε ρύθμιση της Ένωσης η οποία εναρμονίζει στα κράτη μέλη συγκεκριμένο τομέα του δικαίου έχουν εφαρμογή ανεξάρτητα από τον αμιγώς εσωτερικό χαρακτήρα της κατάστασης που αφορά η υπόθεση της κύριας δίκης.

XVIII. Περιβάλλον

1. Προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος ¹⁴¹

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 11ης Ιουλίου 2018, **Bosphorus Queen Shipping** (C-15/17, [EU:C:2018:557](#)), το Δικαστήριο κλήθηκε να τοποθετηθεί επί ζητημάτων σχετικών με την *ερμηνεία, κατά το δίκαιο της Ένωσης, του άρθρου 220, παράγραφος 6, της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας* ¹⁴² και, κατ' επέκταση, του άρθρου 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 2005/35 ¹⁴³. Η υπόθεση αυτή αποτέλεσε την αφορμή για να αποσαφηνίσει το Δικαστήριο, για πρώτη φορά, υπό ποιες περιστάσεις παράκτιο κράτος μπορεί, βάσει του δικαίου της Ένωσης, να ασκήσει δικαιοδοσία στην αποκλειστική οικονομική ζώνη του έναντι πλοίων με ξένη σημαία, προκειμένου να προστατεύσει το θαλάσσιο περιβάλλον, χωρίς να προσβάλει αδικαιολόγητα την ελευθερία ναυσιπλοΐας η οποία αναγνωρίζεται από τη Σύμβαση αυτή. Το ως άνω ερώτημα υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, εταιρίας που έχει την κυριότητα πλοίου νηολογημένου στον Παναμά και, αφετέρου, της Rajavartiolaitos (συνοριοφυλακής της Φινλανδίας), με αντικείμενο το πρόστιμο το οποίο επέβαλε η δεύτερη στην πρώτη λόγω της απόρριψης πετρελαίου από το πλοίο αυτό στη φινλανδική αποκλειστική ζώνη.

Το Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς εαυτό αρμόδιο να ερμηνεύσει τη Σύμβαση για το δίκαιο της Θάλασσας, δεδομένου ότι έχει υπογραφεί και εγκριθεί από την Ένωση, οπότε οι διατάξεις της αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της έννομης τάξης της Ένωσης και την δεσμεύουν.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε εν συνεχεία ότι οι συντάκτες της Σύμβασης θέλησαν να παράσχουν στο παράκτιο κράτος το δικαίωμα να λαμβάνει ιδιαιτέρως αυστηρά μέτρα όταν, αφενός, η παράβαση που διαπράχθηκε από ένα πλοίο προκαλεί σοβαρή ζημία ή δημιουργεί κίνδυνο πρόκλησης τέτοιας ζημίας στο κράτος αυτό και, αφετέρου, υπάρχει σαφής αντικειμενική μαρτυρία τόσο της παράβασης όσο και των συνεπειών της. Όσον αφορά την αξιολόγηση της σοβαρότητας της προσβολής των αγαθών και των συναφών συμφερόντων του παράκτιου κράτους, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τόσο ο τυχόν σωρευτικός χαρακτήρας της προσβολής αυτής όσο και οι δυσμενείς συνέπειες τις οποίες αναμένεται να έχει η διαρροή ουσιών για τα εν λόγω αγαθά και συναφή συμφέροντα, βάσει όχι μόνον των διαθέσιμων επιστημονικών στοιχείων, αλλά και του είδους των επιβλαβών ουσιών που διέρρευσαν, καθώς και της έκτασης, της κατεύθυνσης, της ταχύτητας και της διάρκειας της εξάπλωσής τους.

141| Βλ. επίσης, ως προς το ίδιο θέμα, την απόφαση της 20ής Νοεμβρίου 2018, **Επιτροπή κατά Συμβουλίου (ΠΘΖ Ανταρκτικής)** (C-626/15 και C-659/16, [EU:C:2018:925](#)) η οποία παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XIX.3 «Εξωτερική αρμοδιότητα της Ένωσης» κατωτέρω.

142| Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας, η οποία υπεγράφη στο Montego Bay στις 10 Δεκεμβρίου 1982, και τέθηκε σε ισχύ στις 16 Νοεμβρίου 1994 (*Recueil des traités des Nations unies*, τόμοι 1833, 1834 και 1835, σ. 3) (ΕΕ 1998, L 179, σ. 3). Η Σύμβαση αυτή εγκρίθηκε εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την απόφαση 98/392/ΕΚ του Συμβουλίου, της 23ης Μαρτίου 1998, για τη σύναψη από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών, της 10ης Δεκεμβρίου 1982, για το δίκαιο της θάλασσας και της συμφωνίας, της 28ης Ιουλίου 1994, σχετικά με την εφαρμογή του μέρους XI της εν λόγω σύμβασης (ΕΕ 1998, L 179, σ. 1).

143| Οδηγία 2005/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Σεπτεμβρίου 2005, σχετικά με τη ρύπανση από τα πλοία και τη θέσπιση κυρώσεων για παραβάσεις (ΕΕ 2005, L 255, σ. 11), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2009/123/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Οκτωβρίου 2009 (ΕΕ 2009, L 280, σ. 52).

Τέλος, σε σχέση με την ευχέρεια του παράκτιου κράτους να εφαρμόσει μέτρα που να είναι σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, πλην όμως αυστηρότερα από εκείνα τα οποία ορίζονται στο άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 2005/35, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η προαναφερθείσα διάταξη δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι επιτρέπει τέτοια μέτρα, διότι άλλως θα διαταρασσόταν η δίκαιη ισορροπία μεταξύ των συμφερόντων του παράκτιου κράτους και των συμφερόντων του κράτους της σημαίας.

2. Προστατευόμενες περιοχές

Στις 17 Απριλίου 2018, με την απόφαση **Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος Białowieża)** (C-441/17, [EU:C:2018:255](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκανε δεκτή στο σύνολό της την προσφυγή λόγω παραβάσεως με την οποία η Επιτροπή είχε ζητήσει να αναγνωριστεί ότι η Πολωνία παρέβη τις υποχρεώσεις που υπείχε από τις οδηγίες 92/43¹⁴⁴ και 2009/147¹⁴⁵, λόγω της υλοποίησης δραστηριοτήτων δασικής διαχείρισης στην περιοχή του δικτύου Natura 2000 «Puszcza Białowieża», η οποία είναι, ταυτόχρονα, τόπος κοινοτικής σημασίας και ζώνη ειδικής προστασίας πτηνών, διότι οι δραστηριότητες αυτές οδηγούσαν στον αφανισμό μέρους της περιοχής.

Όσον αφορά την οδηγία 92/43, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η έγκριση σχεδίου ή έργου σε προστατευόμενη περιοχή, κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής, επιτρέπεται μόνον υπό την προϋπόθεση ότι οι αρμόδιες αρχές έχουν διαμορφώσει, κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης με την οποία εγκρίνεται η υλοποίηση του σχεδίου ή έργου, την πεποίθηση ότι αυτό δεν πρόκειται να έχει επιβλαβείς συνέπειες για την ακεραιότητα της αντίστοιχης περιοχής. Εν προκειμένω όμως, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι πολωνικές αρχές, επειδή δεν διέθεταν όλα τα κρίσιμα στοιχεία προκειμένου να εκτιμήσουν τις επιπτώσεις των επίμαχων δραστηριοτήτων ενεργού δασικής διαχείρισης για την ακεραιότητα της σχετικής περιοχής, δεν διενήργησαν, πριν από την έκδοση της απόφασης περί έγκρισης, δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων αυτών και, ως εκ τούτου, παρέβησαν την υποχρέωση που υπέχουν από την οδηγία 92/43. Επιπλέον, για να στοιχειοθετηθεί παράβαση του άρθρου 6, παράγραφος 3, δεύτερη περίοδος, της οδηγίας 92/43, η Επιτροπή, λαμβανομένης υπόψη της αρχής της προφύλαξης που αποτυπώνεται στη διάταξη αυτή, δεν ήταν υποχρεωμένη να αποδείξει την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ των επίμαχων δραστηριοτήτων και της προσβολής της ακεραιότητας αυτών των οικοτόπων και των ειδών, αλλά αρκούσε να αποδείξει την ύπαρξη πιθανότητας ή κινδύνου να προκαλέσουν οι εν λόγω δραστηριότητες τέτοια προσβολή. Στο πλαίσιο αυτό, δραστηριότητες ενεργού δασικής διαχείρισης οι οποίες συνίσταντο στην απομάκρυνση και στην κοπή σημαντικού αριθμού δένδρων εντός περιοχής του δικτύου Natura 2000 ενείχαν, ως εκ της φύσης τους, τον κίνδυνο μόνιμης αλλοίωσης των οικολογικών χαρακτηριστικών της περιοχής αυτής, δεδομένου ότι οπωσδήποτε μπορούσαν να έχουν ως συνέπεια τον αφανισμό ή τη μερική και ανεπανόρθωτη καταστροφή των προστατευόμενων οικοτόπων και ειδών που βρίσκονταν εντός της. Τέλος, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχεία α' και β', της οδηγίας 92/43 επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να λαμβάνουν και να εφαρμόζουν συγκεκριμένα και ειδικά μέτρα προστασίας.

Εξάλλου, το Δικαστήριο τόνισε ότι η οδηγία 2009/147 απαγορεύει, μεταξύ άλλων, να καταστρέφονται ή να βλάπτονται εκ προθέσεως οι φωλιές ή τα αυγά των ειδών πτηνών τα οποία κατονομάζονται στο παράρτημα I της ίδιας οδηγίας, να αφαιρούνται οι φωλιές τους, καθώς και να προκαλείται διατάραξη σε αυτά, εφόσον πρόκειται για διατάραξη με σημαντικές συνέπειες από πλευράς των σκοπών που εξυπηρετεί

144| Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (ΕΕ 1992, L 206, σ. 7), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/17/ΕΕ του Συμβουλίου, της 13ης Μαΐου 2013 (ΕΕ 2013, L 158, σ. 193).

145| Οδηγία 2009/147/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2009, περί της διατήρησης των αγρίων πτηνών (ΕΕ 2010, L 20, σ. 7), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/17/ΕΕ του Συμβουλίου, της 13ης Μαΐου 2013 (ΕΕ 2013, L 158, σ. 193).

η οδηγία. Κατόπιν τούτου, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι επίδικες αποφάσεις των πολωνικών αρχών, των οποίων η εφαρμογή θα είχε ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα τη βλάβη ή την καταστροφή των τόπων αναπαραγωγής ή των τόπων ανάπαυσης των επίμαχων ειδών πτηνών, δεν προέβλεπαν συγκεκριμένα και ειδικά μέτρα προστασίας που να καθιστούν δυνατή τόσο την εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής τους των πράξεων με τις οποίες προσβάλλονταν εκ προθέσεως η ζωή και ο οικότοπος των πτηνών αυτών όσο και τη διασφάλιση της αποτελεσματικής τήρησης των απαγορεύσεων που προαναφέρθηκαν.

3. Ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών (ΓΤΟ) στο περιβάλλον

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, *Confédération paysanne κ.λπ.* (C-528/16, [EU:C:2018:583](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου κλήθηκε να διευκρινίσει αν *εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2001/18 για τους γενετικώς τροποποιημένους οργανισμούς (ΓΤΟ)* ¹⁴⁶ *οι οργανισμοί που προκύπτουν με μεταλλαξιγένεση, καθώς και υπό ποιες προϋποθέσεις τέτοιοι οργανισμοί επιτρέπεται να εγγραφούν στον κοινό κατάλογο ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών τον οποίο θεσπίζει η οδηγία 2002/53* ¹⁴⁷. Στην προκειμένη περίπτωση, ένας γαλλικός γεωργικός συνεταιρισμός και οκτώ ενώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος και τη διάδοση πληροφοριών σχετικών με τους κινδύνους που παρουσιάζουν οι ΓΤΟ είχαν ζητήσει από το αιτούν δικαστήριο να ακυρώσει τη σιωπηρή απορριπτική απόφαση του Γάλλου Πρωθυπουργού επί της αίτησής τους με αντικείμενο την κατάργηση της εθνικής διάταξης με την οποία οι οργανισμοί που προκύπτουν με μεταλλαξιγένεση εξαιρούνταν από τις υποχρεώσεις τις οποίες επιβάλλει η οδηγία για τους ΓΤΟ.

Κατ' αρχάς, κατά το Δικαστήριο, οι οργανισμοί οι οποίοι προκύπτουν με τις τεχνικές/μεθόδους της μεταλλαξιγένεσης αποτελούν γενετικώς τροποποιημένους οργανισμούς κατά την έννοια της οδηγίας για τους ΓΤΟ, στον βαθμό που οι τεχνικές και οι μέθοδοι της μεταλλαξιγένεσης τροποποιούν το γενετικό υλικό ενός οργανισμού κατά τρόπο που δεν συμβαίνει φυσιολογικά. Αντιθέτως, δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής οι οργανισμοί που προκύπτουν μέσω τεχνικών/μεθόδων μεταλλαξιγένεσης οι οποίες χρησιμοποιούνται κατά παράδοση σε ορισμένες εφαρμογές και των οποίων η ασφάλεια έχει από μακρού αποδειχθεί. Το Δικαστήριο κατέστησε πάντως σαφές ότι, εφόσον ο νομοθέτης της Ένωσης δεν έχει θεσπίσει καμία ρύθμιση σε σχέση με τους τελευταίους αυτούς οργανισμούς, τα κράτη μέλη έχουν την ευχέρεια να καθορίζουν το νομικό καθεστώς που τους δίδει, προβλέποντας ενδεχομένως, υπό την επιφύλαξη της τήρησης του δικαίου της Ένωσης, ιδίως δε των κανόνων των άρθρων 34 έως 36 ΣΛΕΕ αναφορικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, ότι ισχύουν για τους εν λόγω οργανισμούς οι υποχρεώσεις τις οποίες επιβάλλει η οδηγία για τους ΓΤΟ ή άλλες υποχρεώσεις.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο έδωσε καταφατική απάντηση στο ερώτημα αν η οδηγία για τους ΓΤΟ μπορεί επίσης να εφαρμοστεί στους οργανισμούς που προκύπτουν μέσω τεχνικών μεταλλαξιγένεσης οι οποίες εμφανίστηκαν μετά την έκδοσή της. Πράγματι, οι κίνδυνοι οι οποίοι συνδέονται με τη χρήση αυτών των νέων τεχνικών μεταλλαξιγένεσης ενδέχεται να είναι παρόμοιοι με εκείνους που προκύπτουν από την παραγωγή και τη διάδοση ΓΤΟ μέσω διαγένεσης, δεδομένου ότι η άμεση τροποποίηση του γενετικού

¹⁴⁶ Οδηγία 2001/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Μαρτίου 2001, για τη σκόπιμη ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον και την κατάργηση της οδηγίας 90/220/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2001, L 106, σ. 1).

¹⁴⁷ Οδηγία 2002/53/ΕΚ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, περί του κοινού καταλόγου ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών (ΕΕ 2002, L 193, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 1829/2003 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003 (ΕΕ 2003, L 268, σ. 1).

υλικού ενός οργανισμού μέσω της μεταλλαξιογένεσης μπορεί να έχει τα ίδια αποτελέσματα με την εισαγωγή ενός ξένου γονιδίου στον οργανισμό (διαγένεση) και ότι αυτές οι νέες τεχνικές παρέχουν τη δυνατότητα παραγωγής γενετικώς τροποποιημένων ποικιλιών με ταχύτητα και σε ποσότητες ασύγκριτα μεγαλύτερες απ' ό,τι με την εφαρμογή των παραδοσιακών μεθόδων μεταλλαξιογένεσης. Λαμβανομένων υπόψη των κοινών αυτών κινδύνων, τυχόν εξαίρεση των οργανισμών που προκύπτουν με τις νέες τεχνικές μεταλλαξιογένεσης από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τους ΓΤΟ θα υπονόμει τον σκοπό της οδηγίας αυτής, ο οποίος συνίσταται στην αποφυγή των αρνητικών συνεπειών για την ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον, και θα αντέβαινε στην αρχή της προφύλαξης, στην εφαρμογή της οποίας αποσκοπεί η οδηγία.

Τέλος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, ναι μεν όσες ποικιλίες προκύπτουν με μεταλλαξιογένεση και εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τους ΓΤΟ πρέπει να πληρούν την προβλεπόμενη στην οδηγία 2002/53 προϋπόθεση ότι οι γενετικώς τροποποιημένες ποικιλίες επιτρέπεται να εγγραφούν στον «κοινό κατάλογο ποικιλιών καλλιεργουμένων φυτικών ειδών, των οποίων οι σπόροι προς σπορά ή τα φυτά προς φύτευση μπορούν να τεθούν σε εμπορία» μόνον αν έχουν ληφθεί όλα τα κατάλληλα μέτρα για την αποφυγή των κινδύνων για την ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον, πλην όμως η ως άνω προϋπόθεση δεν ισχύει για όσες ποικιλίες προκύπτουν μέσω τεχνικών μεταλλαξιογένεσης οι οποίες χρησιμοποιούνται κατά παράδοση σε ορισμένες εφαρμογές και των οποίων η ασφάλεια έχει από μακρόν αποδειχθεί. Τούτο διότι δεν θα ήταν λογικά συνεπές να επιβάλλονται για τις γενετικώς τροποποιημένες ποικιλίες κατά την έννοια της οδηγίας 2002/53 ορισμένες υποχρεώσεις σχετικές με την εκτίμηση των κινδύνων για την υγεία και το περιβάλλον, από τις οποίες η οδηγία για τους ΓΤΟ τις εξαιρεί ρητώς.

4. Σύμβαση του Aarhus

Με την απόφαση της 15ης Μαρτίου 2018, **North East Pylon Pressure Campaign και Sheehy** (C-470/16, [EU:C:2018:185](#)), το Δικαστήριο απάντησε σε προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας που παρέχεται όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 9 της Σύμβασης του Aarhus ¹⁴⁸ και στο άρθρο 11 της οδηγίας 2011/92 ¹⁴⁹. Εν προκειμένω, αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ήταν η επιδίκαση των δικαστικών εξόδων που συνδέονταν με την απόρριψη αίτησης με την οποία είχε ζητηθεί να επιτραπεί η άσκηση ένδικης προσφυγής κατά της διαδικασίας προηγούμενης αδειοδότησης για την τοποθέτηση πυλώνων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας με καλώδια υψηλής τάσης στην Ιρλανδία και στη Βόρεια Ιρλανδία. Το εθνικό δικαστήριο δεν είχε επιτρέψει να ασκηθεί προσφυγή, με το σκεπτικό ότι θα ήταν πρώιμη αφού η ιρλανδική επιτροπή προσφυγών για θέματα χωροταξικού σχεδιασμού δεν είχε ακόμη, κατά τον χρόνο εκείνο, λάβει οριστική απόφαση επί της προηγούμενης αδειοδότησης. Η αιτούσα καταδικάστηκε στην καταβολή δικαστικών εξόδων που υπερέβαιναν τις 500 000 ευρώ.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε, πρώτον, ότι το άρθρο 11, παράγραφος 4, της οδηγίας 2011/92 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η απαίτηση να μην έχουν απαγορευτικό κόστος ορισμένες ένδικες διαδικασίες ισχύει και για διαδικασία ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους στο πλαίσιο της οποίας κρίνεται αν μπορεί

¹⁴⁸ Σύμβαση για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, η οποία υπεγράφη στο Aarhus στις 25 Ιουνίου 1998 και εγκρίθηκε εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την απόφαση 2005/370/ΕΚ του Συμβουλίου, της 17ης Φεβρουαρίου 2005 (ΕΕ 2005, L 124, σ. 1).

¹⁴⁹ Οδηγία 2011/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (ΕΕ 2012, L 26, σ. 1).

να επιτραπεί η άσκηση προσφυγής κατά τη διάρκεια διαδικασίας χορήγησης άδειας χωροθέτησης, κατά μείζονα δε λόγο σε περίπτωση που το κράτος μέλος αυτό δεν έχει ορίσει σε ποιο στάδιο μπορεί να ασκηθεί προσφυγή.

Δεύτερον, όταν ο προσφεύγων προβάλλει συγχρόνως παράβαση των κανόνων για τη συμμετοχή του κοινού σε διαδικασία λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά θέματα και παράβαση άλλων κανόνων, η απαίτηση να μην έχουν απαγορευτικό κόστος ορισμένες ένδικες διαδικασίες, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 11, παράγραφος 4, της οδηγίας 2011/92, ισχύει μόνον ως προς τα δικαστικά έξοδα τα οποία αφορούν το μέρος της προσφυγής που στηρίζεται στην παράβαση των κανόνων για τη συμμετοχή του κοινού.

Τρίτον, σε σχέση με τα δικαστικά έξοδα τα οποία αφορούν το μέρος της προσφυγής που στηρίζεται στο εθνικό δίκαιο περιβάλλοντος, το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 9, παράγραφοι 3 και 4, της Σύμβασης του Aarhus υπό την έννοια ότι, για να διασφαλιστεί η αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο περιβάλλοντος της Ένωσης, η απαίτηση να μην έχουν απαγορευτικό κόστος ορισμένες ένδικες διαδικασίες ισχύει και ως προς το μέρος της προσφυγής με το οποίο ζητείται να ελεγχθεί ότι τηρήθηκε το εθνικό δίκαιο περιβάλλοντος. Μολονότι οι ως άνω διατάξεις δεν έχουν άμεσο αποτέλεσμα, ο εθνικός δικαστής υποχρεούται να ερμηνεύσει το εθνικό δικονομικό δίκαιο έτσι ώστε να συμφωνεί, στο μέτρο του δυνατού, με αυτές.

Τέλος, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα κράτη μέλη δεν επιτρέπεται να παρεκκλίνουν από την απαίτηση να μην έχουν απαγορευτικό κόστος ορισμένες ένδικες διαδικασίες, η οποία επιβάλλεται από το άρθρο 9, παράγραφος 4, της Σύμβασης του Aarhus και από το άρθρο 11, παράγραφος 4, της οδηγίας 2011/92, ακόμη και σε περίπτωση που είτε η άσκηση της προσφυγής κριθεί άσκοπη ή κακόβουλη είτε δεν υπάρχει σύνδεσμος μεταξύ της φερόμενης παραβίασης του εθνικού δικαίου περιβάλλοντος και κάποιας βλάβης για το περιβάλλον.

Στις 4 Σεπτεμβρίου 2018, με την απόφαση **ClientEarth κατά Επιτροπής** (C-57/16 P, [EU:C:2018:660](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκανε δεκτή την αίτηση αναιρέσεως της ClientEarth κατά της απορριπτικής απόφασης του Γενικού Δικαστηρίου ¹⁵⁰ επί των προσφυγών που είχαν ως αίτημα την ακύρωση των αποφάσεων με τις οποίες η Επιτροπή δεν είχε επιτρέψει την πρόσβαση σε δύο δικές της εκθέσεις εκτίμησης επιπτώσεων, η πρώτη με θέμα την υλοποίηση του πυλώνα «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη» της Σύμβασης του Aarhus και η δεύτερη με θέμα την αναθεώρηση του ευρωπαϊκού νομικού πλαισίου αναφορικά με τους περιβαλλοντικούς ελέγχους και την περιβαλλοντική εποπτεία σε εθνικό και σε ενωσιακό επίπεδο. Το Γενικό Δικαστήριο είχε αποφανθεί ότι, στον βαθμό που η γνωστοποίηση των επίδικων εγγράφων ήταν ικανή να θίξει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων της Επιτροπής στο πλαίσιο της κατάρτισης νομοθετικών προτάσεων εκ μέρους της, τα έγγραφα αυτά καλύπτονταν από γενικό τεκμήριο εμπιστευτικότητας, δεδομένου εξάλλου ότι ενέπιπταν όλα στην ίδια κατηγορία.

150| Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 13ης Νοεμβρίου 2015, **ClientEarth κατά Επιτροπής** (T-424/14 και T-425/14, [EU:T:2015:848](#)).

Το Δικαστήριο τόνισε κατ' αρχάς πόσο σημαντική είναι η διαφάνεια στη νομοθετική διαδικασία και επισήμανε ότι η Επιτροπή, μολοντί δεν ενεργεί η ίδια ως νομοθέτης, έχει ουσιώδη ρόλο στη διαδικασία αυτή. Στην προκειμένη περίπτωση, κατά το Δικαστήριο, οι επίμαχες εκθέσεις εκτίμησης επιπτώσεων, οι οποίες είχαν καταρτιστεί ενόψει ενδεχόμενης ανάληψης νομοθετικών πρωτοβουλιών, αποτελούσαν βασικά εργαλεία ώστε να διασφαλιστεί ότι οι πρωτοβουλίες της Επιτροπής και του νομοθέτη της Ένωσης θα στηρίζονταν σε διαφανείς, πλήρεις και αντικειμενικές πληροφορίες. Επομένως, τα έγγραφα αυτά, λόγω του αντικειμένου τους, καταλέγονταν μεταξύ εκείνων στα οποία αναφέρεται το άρθρο 12, παράγραφος 2, του κανονισμού 1049/2001¹⁵¹ και στα οποία πρέπει να παρέχεται ευρύτερη πρόσβαση. Εξάλλου, επειδή ακριβώς τα έγγραφα αυτά περιείχαν περιβαλλοντικές πληροφορίες κατά την έννοια του κανονισμού 1367/2006¹⁵², το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η εξαίρεση του άρθρου 4, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 1049/2001 υπέρ της προστασίας της διαδικασίας λήψης αποφάσεων έπρεπε να ερμηνευθεί ακόμη πιο στενά και να εφαρμοστεί ακόμη πιο αυστηρά.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο αναίρεσε το γενικό τεκμήριο το οποίο είχε αναγνωρίσει το Γενικό Δικαστήριο με την απόφασή του. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έκρινε ότι, ναι μεν η Επιτροπή πρέπει να μπορεί να διαθέτει έναν «χώρο προβληματισμού» ώστε να είναι σε θέση να αποφασίζει σε ποιες πολιτικές επιλογές θα προβεί και ποιες τυχόν προτάσεις θα υποβάλει, πλην όμως κακώς το Γενικό Δικαστήριο είχε συναγάγει κατ' ουσίαν το συμπέρασμα ότι η προστασία της εξουσίας της Επιτροπής να αναλαμβάνει νομοθετική πρωτοβουλία, δυνάμει του άρθρου 17, παράγραφοι 1 έως 3, ΣΕΕ, και η διαφύλαξη της δυνατότητας του θεσμικού αυτού οργάνου να ασκεί την εν λόγω εξουσία εν πλήρη ανεξαρτησία και αποκλειστικώς προς το γενικό συμφέρον επιβάλλουν, κατ' αρχήν, να παραμένουν γενικώς απόρρητα, μέχρι το θεσμικό όργανο να λάβει την απόφασή του, τα έγγραφα τα οποία έχουν καταρτιστεί στο πλαίσιο εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

XIX. Διεθνείς συμφωνίες

1. Ερμηνεία διεθνούς συμφωνίας

Με την απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, *Western Sahara Campaign UK* (C-266/16, [EU:C:2018:118](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου απάντησε σε προδικαστικό ερώτημα που αφορούσε το κύρος δύο κανονισμών¹⁵³ με τους οποίους εγκρίθηκαν και τέθηκαν σε εφαρμογή η Συμφωνία αλιευτικής σύμπραξης

151| Κανονισμός (ΕΚ) 1049/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 2001, για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής (ΕΕ 2001, L 145, σ. 43).

152| Κανονισμός (ΕΚ) 1367/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Σεπτεμβρίου 2006, για την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας των διατάξεων της σύμβασης του Aarhus σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα (ΕΕ 2006, L 264, σ. 13).

153| Κανονισμός (ΕΚ) 764/2006 του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2006, σχετικά με τη σύναψη της συμφωνίας αλιευτικής σύμπραξης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και του Βασιλείου του Μαρόκου (ΕΕ 2006, L 141, σ. 1)· απόφαση 2013/785/ΕΕ του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2013, για τη σύναψη, εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του πρωτοκόλλου μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Βασιλείου του Μαρόκου σχετικά με τον καθορισμό των αλιευτικών δυνατοτήτων και της χρηματικής αντιπαροχής που προβλέπονται στη συμφωνία αλιευτικής σύμπραξης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Βασιλείου του Μαρόκου (ΕΕ 2013, L 349, σ. 1)· κανονισμός (ΕΕ) 1270/2013 του Συμβουλίου, της 15ης Νοεμβρίου 2013, σχετικά με την κατανομή των αλιευτικών δυνατοτήτων βάσει του πρωτοκόλλου μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Βασιλείου του Μαρόκου σχετικά με τον καθορισμό των αλιευτικών δυνατοτήτων και της χρηματικής αντιπαροχής που προβλέπονται στη συμφωνία αλιευτικής σύμπραξης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Βασιλείου του Μαρόκου (ΕΕ 2013, L 328, σ. 40).

μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και του Βασιλείου του Μαρόκου ¹⁵⁴ και το πρωτόκολλο για τις αλιευτικές δυνατότητες που προβλέπονται από τη Συμφωνία αυτή ¹⁵⁵. Το κύρος των πράξεων αυτών αμφισβητήθηκε από μια οργάνωση για την προώθηση της αναγνώρισης του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του λαού των Σαχράουι, η οποία ισχυριζόταν ότι η συμφωνία σύμπραξης και το πρωτόκολλο επέτρεπαν την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων των χωρικών υδάτων της Δυτικής Σαχάρας.

Πρώτον, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι είναι αρμόδιο να αποφαινεται επί της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης και του κύρους όλων ανεξαιρέτως των πράξεων που εκδίδονται από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης. Πρόσθεσε δε επ' αυτού ότι οι διεθνείς συμφωνίες που συνάπτει η Ένωση συνιστούν πράξεις των θεσμικών οργάνων της, ότι τέτοιες συμφωνίες, εφόσον πρέπει να συνάδουν πλήρως με τις Συνθήκες, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της έννομης τάξης της Ένωσης και ότι η Ένωση οφείλει, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων της, να τηρεί το διεθνές δίκαιο στο σύνολό του. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο, στο πλαίσιο τόσο προσφυγής ακυρώσεως όσο και αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, να κρίνει αν διεθνής συμφωνία την οποία συνάπτει η Ένωση είναι σύμφωνη με τις Συνθήκες και με τους κανόνες διεθνούς δικαίου που δεσμεύουν την Ένωση. Πάντως, δεδομένου ότι οι διεθνείς συμφωνίες τις οποίες συνάπτει η Ένωση δεν δεσμεύουν μόνον τα θεσμικά όργανά της, βάσει του άρθρου 216, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, αλλά και τα τρίτα κράτη που είναι συμβαλλόμενα στις αντίστοιχες συμφωνίες, γίνεται δεκτό ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως επί του κύρους μιας διεθνούς συμφωνίας δεν αφορά την ίδια τη διεθνή συμφωνία, αλλά την πράξη με την οποία η Ένωση συνήψε τη συμφωνία, καίτοι κατά τον έλεγχο της νομιμότητας της τελευταίας αυτής πράξης μπορεί να λαμβάνεται υπόψη το περιεχόμενο της διεθνούς συμφωνίας.

Δεύτερον, όσον αφορά τον λόγο ακυρότητας τον οποίο προέβαλε η προσφεύγουσα της κύριας δίκης, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η Συμφωνία σύμπραξης, όπως ορίζεται στο άρθρο της 11, έχει εφαρμογή «στο έδαφος του Μαρόκου και στα ύδατα υπό μαροκινή δικαιοδοσία». Περαιτέρω, κατά το άρθρο 2, στοιχείο α', της Συμφωνίας σύμπραξης, ως «μαροκινή αλιευτική ζώνη» νοούνται «ύδατα που υπάγονται στην κυριαρχία ή τη δικαιοδοσία του Βασιλείου του Μαρόκου». Συνεπώς, για τους σκοπούς της Συμφωνίας σύμπραξης, ως έδαφος του Μαρόκου λογίζεται ο γεωγραφικός χώρος επί του οποίου το Βασίλειο του Μαρόκου ασκεί το σύνολο των εξουσιών που αναγνωρίζονται στις κυρίαρχες οντότητες από το διεθνές δίκαιο, αποκλεισμένου οποιουδήποτε άλλου εδάφους, όπως είναι εκείνο της Δυτικής Σαχάρας. Υπό τις συνθήκες αυτές, η έννοια «έδαφος του Μαρόκου» δεν καλύπτει το έδαφος της Δυτικής Σαχάρας, διότι, σε αντίθετη περίπτωση, θα παραβιάζονταν πλείονες κανόνες του γενικού διεθνούς δικαίου οι οποίοι ισχύουν στις σχέσεις μεταξύ της Ένωσης και του Βασιλείου του Μαρόκου και έχουν αναφερθεί ήδη από το Δικαστήριο στην απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, **Συμβούλιο κατά Front Polisario** (C-104/16 P, [EU:C:2016:973](#)).

Επίσης, ως προς τα ύδατα υπό την κυριαρχία ή τη δικαιοδοσία του Βασιλείου του Μαρόκου, το Δικαστήριο επισήμανε ότι τα ύδατα επί των οποίων το παράκτιο κράτος δικαιούται να ασκεί κυριαρχία ή δικαιοδοσία, δυνάμει της Σύμβασης για το δίκαιο της θάλασσας, περιορίζονται μόνο στα παρακείμενα στο έδαφός του ύδατα που αποτελούν την αιγιαλίτιδα ζώνη του ή την αποκλειστική οικονομική ζώνη του. Ως εκ τούτου, και λαμβανομένου υπόψη ότι το έδαφος της Δυτικής Σαχάρας δεν συνιστά τμήμα του εδάφους του Βασιλείου του Μαρόκου, τα χωρικά ύδατα της Δυτικής Σαχάρας δεν είναι ύδατα υπό την κυριαρχία ή τη δικαιοδοσία του Βασιλείου του Μαρόκου και, επομένως, δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Συμφωνίας σύμπραξης.

¹⁵⁴ EE 2006, L 141, σ. 4.

¹⁵⁵ Πρωτόκολλο μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Βασιλείου του Μαρόκου σχετικά με τον καθορισμό των αλιευτικών δυνατοτήτων και της χρηματικής αντιπαροχής που προβλέπονται στη συμφωνία αλιευτικής σύμπραξης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Βασιλείου του Μαρόκου (EE 2013, L 328, σ. 2).

Τέλος, σε σχέση με το πρωτόκολλο, το Δικαστήριο τόνισε ότι, παρότι το πρωτόκολλο αυτό δεν περιλαμβάνει καμία ειδική διάταξη που να καθορίζει το εδαφικό πεδίο εφαρμογής του, σε διάφορες διατάξεις του χρησιμοποιείται η φράση «μαροκινή αλιευτική ζώνη», η οποία περιέχεται και στη Συμφωνία σύμπραξης. Η φράση αυτή, λοιπόν, πρέπει να γίνει δεκτό ότι αναφέρεται στα ύδατα υπό την κυριαρχία ή τη δικαιοδοσία του Βασιλείου του Μαρόκου κατά την έννοια της Συμφωνίας σύμπραξης, οπότε ούτε το πρωτόκολλο καλύπτει τα χωρικά ύδατα της Δυτικής Σαχάρας.

Κατά συνέπεια, εφόσον ούτε η Συμφωνία σύμπραξης ούτε το συνοδευτικό της πρωτόκολλο έχουν εφαρμογή στα χωρικά ύδατα της Δυτικής Σαχάρας, το Δικαστήριο συνήγαγε ότι δεν προκύπτει κανένα στοιχείο ικανό να πλήξει το κύρος των πράξεων της Ένωσης με τις οποίες συνήφθησαν η Συμφωνία και το πρωτόκολλο.

2. Δημιουργία διαιτητικού δικαστηρίου με διεθνή συμφωνία

Στην απόφαση της 6ης Μαρτίου 2018, *Achmea* (C-284/16, [EU:C:2018:158](#)), το Δικαστήριο εξέτασε αν ήταν συμβατή με τα άρθρα 18 ΣΛΕΕ, 267 ΣΛΕΕ και 344 ΣΛΕΕ μια ρήτρα διαιτησίας η οποία περιλαμβανόταν σε διμερή επενδυτική συμφωνία που είχε συναφθεί το 1991 μεταξύ της πρώην Τσεχοσλοβακίας και του Βασιλείου των Κάτω Χωρών. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, η Σλοβακική Δημοκρατία, η οποία κατόπιν της διάλυσης της Τσεχοσλοβακίας τη διαδέχθηκε στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της που απέρρεαν από τη συμφωνία εκείνη, προσέβαλε ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων μια απόφαση διαιτητικού δικαστηρίου εκδοθείσα βάσει της ρήτρας διαιτησίας.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, κατά πάγια νομολογία, μια διεθνής συμφωνία δεν επιτρέπεται να θίγει το σύστημα κατανομής αρμοδιοτήτων που καθιερώνουν οι Συνθήκες και, συνακόλουθα, την αυτονομία του νομικού συστήματος της Ένωσης, του οποίου την τήρηση εγγυάται το Δικαστήριο. Πράγματι, όπως καθίσταται σαφές από το άρθρο 344 ΣΛΕΕ, τα κράτη μέλη δεσμεύονται να μη ρυθμίζουν διαφορές σχετικές με την ερμηνεία ή την εφαρμογή των Συνθηκών κατά τρόπο διαφορετικό από εκείνον που προβλέπουν οι ίδιες οι Συνθήκες.

Επιπλέον, χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δικαίου της Ένωσης είναι η προέλευσή του από αυτόνομη πηγή δικαίου, δηλαδή από τις Συνθήκες, η υπεροχή του έναντι του δικαίου των κρατών μελών, καθώς και το άμεσο αποτέλεσμα πλήθους διατάξεων που εφαρμόζονται στους πολίτες των κρατών μελών και στα ίδια τα κράτη μέλη. Βάσει των ανωτέρω χαρακτηριστικών έχει διαμορφωθεί ένα συγκροτημένο πλέγμα αρχών, κανόνων και εννόμων σχέσεων που τελούν σε αλληλεξάρτηση μεταξύ τους και δεσμεύουν αμοιβαία την Ένωση και τα κράτη μέλη της, καθώς και τα κράτη μέλη μεταξύ τους. Προς διαφύλαξη των ιδιαίτερων αυτών χαρακτηριστικών, οι Συνθήκες έχουν εγκαθιδρύσει ένα δικαιοδοτικό σύστημα που έχει ως σκοπό να διασφαλίσει τη συνοχή και την ενότητα της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, μέσω του άρθρου 19 ΣΕΕ, το οποίο ορίζει ότι απόκειται στα εθνικά δικαστήρια και στο Δικαστήριο να εγγυώνται τόσο την πλήρη εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης σε όλα τα κράτη μέλη όσο και τη δικαστική προστασία των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο αυτό. Λαμβανομένων υπόψη, λοιπόν, της φύσης και των χαρακτηριστικών του, το δίκαιο της Ένωσης πρέπει να θεωρηθεί ότι αποτελεί τμήμα του ισχύοντος δικαίου σε κάθε κράτος μέλος και ταυτοχρόνως ότι πηγάζει από διεθνή συμφωνία μεταξύ των κρατών μελών. Συνεπώς, σε αυτή τη διπλή βάση, το διαιτητικό δικαστήριο που έχει συσταθεί με την επίμαχη ρήτρα μπορεί, εφόσον παραστεί ανάγκη, να ερμηνεύσει ή να εφαρμόσει το δίκαιο της Ένωσης.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, ωστόσο, ότι το διαιτητικό αυτό δικαστήριο δεν εντασσόταν στο δικαιοδοτικό σύστημα ούτε των Κάτω Χωρών ούτε της Σλοβακίας, αφού η δικαιοδοσία του έχει εξαιρετικό χαρακτήρα σε σχέση με εκείνη των δικαστηρίων των δύο αυτών κρατών μελών. Για τον λόγο αυτό, το συγκεκριμένο δικαστήριο δεν ήταν δυνατό να χαρακτηριστεί ως δικαστήριο κράτους μέλους, κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, ούτε ως κοινό δικαστήριο περισσότερων κρατών μελών, όπως το Δικαστήριο Μπενελούξ,

οπότε δεν είχε εξουσία να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως. Εξάλλου, δεδομένου ότι οι αποφάσεις του ως άνω δικαστηρίου είναι οριστικές και δεν μπορούν να προσβληθούν ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, η διμερής επενδυτική συμφωνία θέσπισε έναν μηχανισμό επίλυσης διαφορών που έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορούν οι διαφορές αυτές, ακόμη και αν αφορούν την ερμηνεία ή την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, να επιλυθούν από εθνικό δικαστήριο κατά τέτοιον τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η πλήρης αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης και να είναι το Δικαστήριο σε θέση, εφόσον παραστεί ανάγκη, να αποφανθεί κατόπιν προδικαστικής παραπομπής. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι ρήτρα διαιτησίας η οποία περιεχόταν στη διμερή συμφωνία θίγει την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης και αντιβαίνει στα άρθρα 267 ΣΛΕΕ και 344 ΣΛΕΕ.

3. Εξωτερική αρμοδιότητα της Ένωσης

Με την απόφαση της 4ης Σεπτεμβρίου 2018, **Επιτροπή κατά Συμβουλίου (Συμφωνία με το Καζαχστάν)** (C-244/17, [ΕΥ:C:2018:662](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ακύρωσε την απόφαση 2017/477¹⁵⁶, για τη θέση η οποία πρέπει να ληφθεί εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο του Συμβουλίου Συνεργασίας που συγκροτήθηκε βάσει των συμφωνιών εταιρικής σχέσης και συνεργασίας με το Καζαχστάν¹⁵⁷. Ενώ η Επιτροπή, από κοινού με την Ύπατη Εκπρόσωπο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για Θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας, είχε καταρτίσει πρόταση απόφασης του Συμβουλίου με διαδικαστική νομική βάση το άρθρο 218, παράγραφος 9, ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 37 ΣΕΕ, και ουσιαστική νομική βάση τα άρθρα 207 και 209 ΣΛΕΕ, το Συμβούλιο εξέδωσε εν τέλει την απόφαση με ομοφωνία, αλλά προσθέτοντας στις προτεινόμενες νομικές βάσεις το άρθρο 31, παράγραφος 1, ΣΕΕ. Το άρθρο αυτό προβλέπει ότι οι αποφάσεις που άπτονται του κεφαλαίου 2 του τίτλου V της Συνθήκης ΕΕ, το οποίο περιλαμβάνει τις ειδικές διατάξεις όσον αφορά την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και την Πολιτική Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ), λαμβάνονται ομόφωνα, πλην των περιπτώσεων όπου το κεφάλαιο αυτό ορίζει διαφορετικά. Η Επιτροπή αμφισβήτησε ενώπιον του Δικαστηρίου την ορθότητα της νομικής αυτής βάσης.

Κατά το Δικαστήριο, απόφαση με αποκλειστικό αντικείμενο την ΚΕΠΠΑ και με την οποία το Συμβούλιο καθορίζει τη θέση που πρέπει να ληφθεί εξ ονόματος της Ένωσης στο πλαίσιο οργάνου συσταθέντος με συμφωνία, δυνάμει του άρθρου 218, παράγραφος 9, ΣΛΕΕ, πρέπει να εκδίδεται κατ' αρχήν ομόφωνα, σύμφωνα με το άρθρο 218, παράγραφος 8, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Αντιθέτως, αν μια τέτοια απόφαση περιλαμβάνει διάφορα συστατικά στοιχεία ή επιδιώκει περισσότερους σκοπούς, εκ των οποίων ορισμένοι εμπίπτουν στην ΚΕΠΠΑ, ο εφαρμοστέος για την έκδοσή της κανόνας ψηφοφορίας πρέπει να προσδιορίζεται υπό το πρίσμα του κύριου ή πρωτεύοντος σκοπού ή συστατικού στοιχείου της.

Εν προκειμένω, μολονότι υπήρχαν ορισμένα στοιχεία που συνέδεαν την επίμαχη Συμφωνία εταιρικής σχέσης με την ΚΕΠΠΑ, το Δικαστήριο έκρινε ότι αυτά δεν αρκούσαν για να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 31 ΣΕΕ έπρεπε να περιληφθεί στη νομική βάση της απόφασης για την υπογραφή της, εξ ονόματος της Ένωσης, και την προσωρινή εφαρμογή της. Πράγματι, αφενός, οι περισσότερες από τις διατάξεις της εν λόγω Συμφωνίας εμπίπτουν άλλοτε στην κοινή εμπορική πολιτική της Ένωσης και άλλοτε στην πολιτική αναπτυξιακής συνεργασίας της τελευταίας. Αφετέρου, όσες διατάξεις της Συμφωνίας εταιρικής σχέσης

¹⁵⁶ Απόφαση (ΕΕ) 2017/477 του Συμβουλίου, της 3ης Μαρτίου 2017, για τη θέση που πρέπει να ληφθεί εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο του Συμβουλίου Συνεργασίας που συγκροτήθηκε βάσει της ενισχυμένης συμφωνίας εταιρικής σχέσης και συνεργασίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών της, αφενός, και της Δημοκρατίας του Καζαχστάν, αφετέρου, όσον αφορά τις εργασιακές ρυθμίσεις του Συμβουλίου Συνεργασίας, της Επιτροπής Συνεργασίας, ειδικών υποεπιτροπών ή οποιωνδήποτε άλλων οργάνων (ΕΕ 2017, L 73, σ. 15). Η απόφαση αυτή ακυρώθηκε.

¹⁵⁷ Ενισχυμένη συμφωνία εταιρικής σχέσης και συνεργασία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών της αφενός και της Δημοκρατίας του Καζαχστάν αφετέρου (ΕΕ 2016, L 29, σ. 3).

συνδέονται με την ΚΕΠΠΑ περιορίζονται σε δηλώσεις των συμβαλλομένων μερών ως προς τους σκοπούς τους οποίους πρέπει να επιδιώκει η συνεργασία τους και ως προς τα ζητήματα που αυτή πρέπει να αφορά, χωρίς να προσδιορίζουν τις συγκεκριμένες λεπτομέρειες υλοποίησης της ως άνω συνεργασίας. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι κακώς το Συμβούλιο είχε περιλάβει το άρθρο 31, παράγραφος 1, ΣΕΕ στη νομική βάση της απόφασης 2017/477 και την είχε εκδώσει κατ' εφαρμογήν του κανόνα ψηφοφορίας με ομοφωνία.

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της 20ής Νοεμβρίου 2018, **Επιτροπή κατά Συμβουλίου (ΠΘΖ Ανταρκτικής)** (C-626/15 και C-659/16, [EU:C:2018:925](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ασχολήθηκε με την προβληματική της κατανομής των αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών όσον αφορά τη λήψη, στο πλαίσιο διεθνούς οργανισμού, μιας απόφασης που άπτεται της οριοθέτησης της κοινής αλιευτικής πολιτικής (ΚΑΠ) και της περιβαλλοντικής πολιτικής. Το Δικαστήριο απέρριψε, στο σύνολό της, την προσφυγή που άσκησε η Επιτροπή ζητώντας, αφενός, την ακύρωση της απόφασης του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως περιλήφθηκε στα συμπεράσματα του προέδρου της Επιτροπής των Μόνιμων Αντιπροσώπων (στο εξής: ΕΜΑ) της 11ης Σεπτεμβρίου 2015, με τα οποία εγκρίθηκε η υποβολή, εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών της, στην Επιτροπή για τη Διατήρηση της Θαλάσσιας Χλωρίδας και Πανίδας της Ανταρκτικής (στο εξής: επιτροπή CAMLR) ενός εγγράφου προβληματισμού σχετικά με μελλοντική πρόταση για τη δημιουργία προστατευόμενης θαλάσσιας ζώνης (στο εξής: ΠΘΖ) στη Θάλασσα του Γουέντελ, καθώς και, αφετέρου, την ακύρωση της από 10 Οκτωβρίου 2016 απόφασης του Συμβουλίου, με την οποία εγκρίθηκε η υποβολή, εξ ονόματος της Ένωσης και των κρατών μελών της, στην επιτροπή CAMLR, τριών προτάσεων για τη δημιουργία προστατευόμενων θαλάσσιων ζωνών, καθώς και μίας πρότασης για τη δημιουργία ειδικών ζωνών. Αντιθέτως προς το Συμβούλιο και τα κράτη μέλη, η Επιτροπή υποστήριζε ότι η δημιουργία ΠΘΖ δεν αποτελούσε μέτρο προστασίας των θαλασσών, το οποίο εμπίπτει στην περιβαλλοντική πολιτική και, άρα, σε τομέα συντρέχουσας αρμοδιότητας, αλλά μέτρο διατήρησης των βιολογικών πόρων της θάλασσας στο πλαίσιο της ΚΑΠ, το οποίο εμπίπτει στις αποκλειστικές αρμοδιότητες της Ένωσης, με συνέπεια να μην επιτρέπεται στα κράτη μέλη να ενεργήσουν από κοινού με τα θεσμικά όργανα της Ένωσης.

Επί του παραδεκτού της προσφυγής στην υπόθεση C-626/15, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, ναί μεν η αποστολή της προετοιμασίας των εργασιών και της εκτέλεσης των εντολών του Συμβουλίου δεν παρέχει στην ΕΜΑ την ευχέρεια να ασκεί την εξουσία λήψης αποφάσεων η οποία ανήκει, βάσει των Συνθηκών, στο Συμβούλιο, πλην όμως, δεδομένου ότι η Ένωση είναι μια ένωση δικαίου, οι πράξεις που εκδίδονται από την ΕΜΑ πρέπει να μπορούν να υποβληθούν σε έλεγχο νομιμότητας όταν έχουν, αυτές καθ' εαυτές, ως σκοπό να παράγουν έννομα αποτελέσματα και εξέρχονται, ως εκ τούτου, των ορίων της προαναφερθείσας αποστολής προετοιμασίας και εκτέλεσης.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, ακολούθως, αναφορικά με το ζήτημα της νομικής βάσης, ότι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη αντικειμενικά στοιχεία όπως το πλαίσιο, ο σκοπός και το περιεχόμενο των επίμαχων αποφάσεων και ότι, εφόσον από την εξέταση μιας πράξης της Ένωσης προκύψει ότι η πράξη επιδιώκει περισσότερους σκοπούς ή έχει περισσότερα συστατικά στοιχεία και ένας από τους σκοπούς ή ένα από τα στοιχεία αυτά έχει κύριο ή πρωτεύοντα ρόλο, ενώ τα υπόλοιπα είναι απλώς παρεπόμενα, τότε η πράξη πρέπει να στηριχθεί σε μία και μόνο νομική βάση, ήτοι εκείνη που αντιστοιχεί στον κύριο σκοπό ή στο κύριο συστατικό στοιχείο της. Ως προς την έκταση της αποκλειστικής αρμοδιότητας της Επιτροπής στον τομέα της διατήρησης των βιολογικών πόρων της θάλασσας, δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο δ', ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η εν λόγω διάταξη αφορά μόνον τη διατήρηση των βιολογικών πόρων της θάλασσας η οποία διασφαλίζεται στο πλαίσιο της ΚΑΠ, και, ως εκ τούτου, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πολιτική αυτή. Επομένως, μόνο στον βαθμό που επιδιώκεται εντός τέτοιου πλαισίου η διατήρηση των βιολογικών πόρων της θάλασσας εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Ένωσης και εξαιρείται, κατ' επέκταση, από τη συντρέχουσα αρμοδιότητα της Ένωσης και των κρατών μελών της στους τομείς της γεωργίας και της αλιείας. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η αλιεία συνιστούσε απλώς παρεπόμενο σκοπό του εγγράφου προβληματισμού και των σχεδιαζόμενων μέτρων.

Επειδή, λοιπόν, ο κύριος σκοπός και το κύριο στοιχείο του εγγράφου και των μέτρων αυτών ήταν η προστασία του περιβάλλοντος, έπρεπε να γίνει δεκτό ότι οι προσβαλλόμενες αποφάσεις δεν ενέπιπταν στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Ένωσης, η οποία καθιερώνεται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο δ', ΣΛΕΕ, αλλά στη συντρέχουσα αρμοδιότητα που έχει, κατ' αρχήν, με τα κράτη μέλη στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 2, στοιχείο ε', ΣΛΕΕ.

Όσον αφορά το επικουρικό επιχείρημα με το οποίο η Επιτροπή προσήψε στο Συμβούλιο ότι παραβίασε την αποκλειστική εξωτερική αρμοδιότητα της Ένωσης διότι οι προσβαλλόμενες αποφάσεις επηρέαζαν τους κοινούς κανόνες ή μετέβαλλαν την εμβέλειά τους κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο έκρινε ότι η τελευταία αυτή διάταξη έπρεπε, προκειμένου να διαφυλαχθεί η πρακτική αποτελεσματικότητά της, να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, μολονότι αναφέρεται μόνο στη σύναψη διεθνούς συμφωνίας, εντούτοις εφαρμόζεται και σε προγενέστερο της σύναψης στάδιο, ήτοι κατά τη διαπραγμάτευση μιας τέτοιας συμφωνίας, και σε μεταγενέστερο της σύναψης στάδιο, δηλαδή όταν όργανο που έχει συγκροτηθεί δυνάμει της συμφωνίας καλείται να λάβει μέτρα εκτέλεσής της. Το Δικαστήριο τόνισε επίσης ότι ο κίνδυνος να επηρεαστούν οι κοινόι κανόνες ή να μεταβληθεί η εμβέλειά τους υφίσταται και είναι ικανός να δικαιολογήσει την ύπαρξη αποκλειστικής εξωτερικής αρμοδιότητας της Ένωσης ιδίως όταν οι διεθνείς δεσμεύσεις των κρατών μελών είτε αφορούν τομέα που καλύπτεται ήδη σε μεγάλο βαθμό από τους κανόνες αυτούς είτε, χωρίς κατ' ανάγκην να έρχονται σε αντίθεση προς τους κοινούς κανόνες της Ένωσης, ενδέχεται να επηρεάζουν την έννοια, το περιεχόμενο και την αποτελεσματικότητα των κανόνων αυτών. Αφού επανέλαβε, πάντως, ότι απόκειται σε όποιον προτίθεται να επικαλεστεί την παραβίαση του αποκλειστικού χαρακτήρα της εξωτερικής αρμοδιότητας της Ένωσης να προσκομίσει στοιχεία που να αποδεικνύουν την παραβίαση αυτή, το Δικαστήριο κατέληξε, στην προκειμένη περίπτωση, στο συμπέρασμα ότι η Επιτροπή δεν είχε υποβάλει τέτοια στοιχεία σε γνώση του. Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο τομέας εφαρμογής των σχετικών διεθνών δεσμεύσεων δεν ήταν δυνατό να θεωρηθεί ότι συνέπιπτε «σε μεγάλο βαθμό» με τομέα που καλυπτόταν ήδη από τις πράξεις της Ένωσης¹⁵⁸. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, εξάλλου, σε σχέση με τον κίνδυνο να επηρεαστούν οι κοινόι κανόνες, τον οποίο επικαλέστηκε η Επιτροπή, ότι η τελευταία δεν προσκόμισε επαρκή αποδεικτικά στοιχεία ως προς τη φύση του κινδύνου αυτού, στον μέτρο που, εντός του ειδικού πλαισίου του συστήματος των διεθνών συμβάσεων για την Ανταρκτική, η εκ μέρους της Ένωσης άσκηση της εξωτερικής αρμοδιότητάς της, κατ' αποκλεισμό των κρατών μελών, δεν θα ήταν συμβατή με το διεθνές δίκαιο.

Τέλος, αναφορικά με τη διαγραφόμενη βάσει της πιο πρόσφατης νομολογίας δυνατότητα της Ένωσης να ασκήσει μόνη της μια συντρέχουσα εξωτερική αρμοδιότητα την οποία μοιράζεται με τα κράτη μέλη, το Δικαστήριο απέκλεισε κάθε τέτοιο ενδεχόμενο εν προκειμένω. Υπογράμμισε επ' αυτού ότι, κατά πάγια νομολογία, οι αρμοδιότητες της Ένωσης πρέπει να ασκούνται σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Αν όμως επιτρεπόταν στην Ένωση να κάνει χρήση, στο πλαίσιο της επιτροπής CAMLR, της ευχέρειας που διαθέτει να ενεργεί χωρίς τη σύμπραξη των κρατών μελών της σε τομέα συντρέχουσας αρμοδιότητας, παρότι, αντιθέτως προς την ίδια, ορισμένα εξ αυτών έχουν το καθεστώς των συμβαλλομένων μερών που συμμετέχουν στις διαβουλεύσεις της Συνθήκης της Ανταρκτικής, τότε θα δημιουργούνταν ο κίνδυνος, λαμβανομένης υπόψη της ιδιαίτερης θέσης της Σύμβασης της Καμπέρας στο σύστημα των συμβάσεων για την Ανταρκτική,

158] Εν προκειμένω, την απόφαση 13908/1/09 REV 1 του Συμβουλίου, της 19ης Οκτωβρίου 2009, για τη θέση που πρέπει να ληφθεί, εξ ονόματος της Ένωσης, στην επιτροπή CAMLR για την περίοδο 2009–2014, η οποία αντικαταστάθηκε, για την περίοδο 2014–2019, από την απόφαση 10840/14 του Συμβουλίου, της 11ης Ιουνίου 2014, καθώς και τον κανονισμό (ΕΚ) 600/2004 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 2004, για τη θέσπιση ορισμένων τεχνικών μέτρων που εφαρμόζονται στις αλιευτικές δραστηριότητες στη ζώνη της σύμβασης για τη διατήρηση της θαλάσσιας πανίδας και χλωρίδας της Ανταρκτικής (ΕΕ 2004, L 97, σ. 1), και τον κανονισμό (ΕΚ) 601/2004 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 2004, για τον καθορισμό ορισμένων μέτρων ελέγχου που εφαρμόζονται στις αλιευτικές δραστηριότητες στη ζώνη της σύμβασης για τη διατήρηση της θαλάσσιας πανίδας και χλωρίδας της Ανταρκτικής και για την κατάργηση των κανονισμών (ΕΟΚ) 3943/90, (ΕΚ) 66/98 και (ΕΚ) 1721/1999 (ΕΕ 2004, L 97, σ. 16).

να θιγούν οι ευθύνες και οι εξουσίες αυτών των μερών που συμμετέχουν στις διαβουλεύσεις, όπερ θα μπορούσε να αποδυναμώσει τη συνοχή του εν λόγω συστήματος συμβάσεων και, εν τέλει, θα αντέβαινε προς τις κρίσιμες διατάξεις της Σύμβασης της Καμπέρας.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018

Από τον Marc-André Gaudissart, βοηθό Γραμματέα

Μολονότι τα καθήκοντα τα οποία ανατίθενται στη Γραμματεία του Δικαστηρίου είναι πολυάριθμα και ποικίλα, ιδίως λόγω της ξεχωριστής της θέσης μέσα στη δομή ενός πολύγλωσσου δικαιοδοτικού οργάνου όπως είναι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και επειδή είναι ο δίαυλος επικοινωνίας μεταξύ, αφενός, των δικαστηρίων των κρατών μελών και των εκπροσώπων των διαδίκων και, αφετέρου, των ιδιαίτερων γραφείων των μελών και των υπηρεσιών του θεσμικού οργάνου, εντούτοις η πρωταρχική αποστολή της Γραμματείας του Δικαστηρίου συνίσταται, βεβαίως, στη διασφάλιση της ομαλής διεξαγωγής των διαδικασιών και στην επιμελή διεκπεραίωση των υποθέσεων που άγονται ενώπιον του Δικαστηρίου, από τη στιγμή της πρωτοκόλλησης του εισαγωγικού δικογράφου μέχρι την επίδοση στους διαδίκους, ή στο αιτούν δικαστήριο σε περίπτωση προδικαστικής παραπομπής, της απόφασης με την οποία περατώνεται η διαδικασία.

Ο αριθμός των υποθέσεων που εισάγονται και περατώνονται από το Δικαστήριο έχει, ως εκ τούτου, άμεσο αντίκτυπο στον φόρτο εργασίας της Γραμματείας και στην ικανότητά της να ανταποκρίνεται στις πολλαπλές προκλήσεις που αντιμετωπίζει όσον αφορά τη βέλτιστη διαχείριση των φακέλων των δικογραφιών και τη μηχανοργάνωση των διαδικασιών, σε μια συγκυρία η οποία χαρακτηρίζεται από την έμφαση και την προσοχή που αποδίδονται πλέον στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ενώ, παράλληλα, έχουν δρομολογηθεί διαβουλεύσεις και συζητήσεις σχετικά με τις τροποποιήσεις οι οποίες θα έπρεπε να επέλθουν στις ρυθμίσεις που διέπουν τη δικαιοδοτική δομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να επιτευχθεί, προς το συμφέρον όλων των πολιτών, η ιδανική ισορροπία στην κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου.

Επειδή οι ρυθμοί κατά το περασμένο έτος ήταν και πάλι πολύ εντατικοί, τόσο σε επίπεδο υποθέσεων που εισήχθησαν όσο και σε επίπεδο υποθέσεων που περατώθηκαν, η σύντομη αυτή εισαγωγή πραγματεύεται κυρίως το κατεξοχήν δικαιοδοτικό έργο, και όχι τα λοιπά καθήκοντα τα οποία αναλαμβάνει η Γραμματεία, παρότι για την εκτέλεσή τους κινητοποιείται ένα σεβαστό μέρος των πόρων της.

Οι εισαχθείσες υποθέσεις

Το 2018 **εισήχθησαν στο Δικαστήριο 849 υποθέσεις**. Ο αριθμός αυτός είναι πρωτοφανής στην ιστορία του θεσμικού οργάνου και έρχεται ένα μόλις έτος μετά το προηγούμενο ρεκόρ, το οποίο είχε σημειωθεί το 2017 με 739 νέες υποθέσεις. Αυτή η ραγδαία αύξηση (της τάξης του 15 %) εξηγείται, πρώτον, από τη διαρκή άνοδο του αριθμού των προδικαστικών παραπομπών προς το Δικαστήριο –οι 568 αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως οι οποίες υποβλήθηκαν το 2018 είναι περίπου εκατό περισσότερες σε σχέση με το 2016 (470 υποθέσεις) και σχεδόν διπλάσιες απ’ ό,τι πριν μια δεκαετία (288 προδικαστικές υποθέσεις το 2008)– και, δεύτερον, από τη διόλου αμελητέα αύξηση του αριθμού των προσφυγών και των αιτήσεων αναιρέσεως.

Το 2018 ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου 6 προσφυγές ακυρώσεως και 57 προσφυγές λόγω παραβάσεως (συνυπολογιζόμενων όλων των κατηγοριών), ενώ ο συνολικός αριθμός των νέων αιτήσεων αναιρέσεως, αναιρέσεων κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων και αναιρέσεων κατά διατάξεων επί αιτήσεων παρεμβάσεως ανήλθε σε 199 το 2018 (έναντι 147 το 2017). Η αισθητή αυτή αύξηση οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι είχαν εισαχθεί περισσότερες υποθέσεις ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου κατά τα

προηγούμενα έτη (ιδίως το 2016 και το 2017), αλλά και στο γεγονός ότι το Γενικό Δικαστήριο περάτωσε περισσότερες υποθέσεις, εν πολλοίς χάρη στην προσθήκη νέων δικαστών στη σύνθεσή του, κατ' εφαρμογήν της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Εξετάζοντας την προέλευση των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως –οι οποίες αντιπροσωπεύουν πλέον πάνω από το 70 % του αριθμού των εκκρεμών υποθέσεων ενώπιον του Δικαστηρίου– διαπιστώνουμε ότι τα δικαστήρια όλων των κρατών μελών, με μία μόνον εξαίρεση, απηύθυναν προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο κατά το περασμένο έτος, όπερ μαρτυρεί τη ζωτική σημασία της προδικαστικής διαδικασίας και την εμπιστοσύνη που επιδεικνύουν τα εθνικά δικαστήρια στο Δικαστήριο, όταν ανακύπτει ενώπιόν τους ζήτημα κύρους ή ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης. Όπως προκύπτει από τους πίνακες που ακολουθούν, η Γερμανία και η Ιταλία εξακολουθούν να κατέχουν τα πρωτεία στη «γεωγραφική» κατάταξη των προδικαστικών παραπομπών –με 78 και 68 αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως πέρυσι–, χωρίς ωστόσο να υπολείπονται και τα δικαστήρια των άλλων κρατών μελών, αφού σε ορισμένες περιπτώσεις ο αριθμός των προδικαστικών παραπομπών τους προς το Δικαστήριο κατά το 2018 σχεδόν διπλασιάστηκε (Βέλγιο και Γαλλία), ή τριπλασιάστηκε (Ισπανία και Τσεχική Δημοκρατία) σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Επισημαίνεται ακόμη ο υψηλότερος αριθμός των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως από την Αυστρία και τις Κάτω Χώρες (35 από καθεμία από τις δύο αυτές χώρες), καθώς και η συνεχιζόμενη ανοδική τάση των παραπομπών από τα δικαστήρια των κρατών που προσχώρησαν στην Ένωση το 2004 και το 2007, και πιο συγκεκριμένα της Πολωνίας (31 αιτήσεις), της Ουγγαρίας (29 αιτήσεις), της Ρουμανίας (23 αιτήσεις) και της Βουλγαρίας (20 αιτήσεις).

Ασφαλώς, το φαινόμενο αυτό συνδέεται με τον ολοένα μεγαλύτερο αριθμό και την ολοένα μεγαλύτερη πολυπλοκότητα των πράξεων που εκδίδουν τα θεσμικά όργανα της Ένωσης. Παράλληλα με τους παραδοσιακούς τομείς, όπως η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων, ο ανταγωνισμός, οι δημόσιες συμβάσεις, η φορολογία, η κοινωνική πολιτική, η προστασία του περιβάλλοντος και των καταναλωτών και η πολιτική μεταφορών, εξακολούθησαν να συρρέουν ενώπιον του Δικαστηρίου υποθέσεις σχετικές με τον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης και, ειδικότερα, με θέματα που αφορούν το άσυλο και τη μετανάστευση. Επίσης, για πρώτη φορά το 2018, το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί θεμελιωδών ζητημάτων όπως η ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας στα κράτη μέλη και τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν στο πλαίσιο αυτό, προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική δικαστική προστασία των πολιτών της Ένωσης, ή όπως η δυνατότητα κράτους μέλους να ανακαλέσει μονομερώς την κοινοποίηση της πρόθεσής του να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το ενδιαφέρον για την τελευταία αυτή υπόθεση, η οποία υπήρξε άμεση συνέπεια της απόφασης που έλαβε το Ηνωμένο Βασίλειο τον Ιούνιο του 2016 να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ήταν άνευ προηγουμένου στην ιστορία του Δικαστηρίου, πρόκειται δε, κατά πάσα πιθανότητα, για την πρώτη από μια πληθώρα υποθέσεων με αντικείμενο το Brexit, δεδομένου ότι, κατά τον χρόνο που γράφεται τούτος ο πρόλογος, τα ζητήματα τα οποία παραμένουν ανοικτά είναι πολλά και περίπλοκα.

Τέλος, αξίζει να τονιστεί ο ιδιαίτερα αυξημένος αριθμός των αιτήσεων για επίσπευση της εκδίκασης υποθέσεων μέσω της εφαρμογής των αντίστοιχων ειδικών διαδικασιών. Έτσι, το 2018 οι αιτήσεις για εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας ανήλθαν σε 36 (31 το 2017), ενώ ζητήθηκε (ή προτάθηκε) η εφαρμογή της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας σε 19 περιπτώσεις (15 το 2017). Και πάλι, αυτός ο αριθμός είναι ο υψηλότερος που έχει καταγραφεί στη διάρκεια ενός έτους. Μολονότι δεν έγιναν δεκτές όλες οι αιτήσεις, εντούτοις το Δικαστήριο εκδίκασε με την ταχεία διαδικασία έξι προδικαστικές υποθέσεις και τρεις ευθείες προσφυγές, οι οποίες έθεταν ευαίσθητα ζητήματα, ενώ αποφάσισε να εφαρμόσει την επείγουσα προδικαστική διαδικασία σε δώδεκα υποθέσεις, με ό,τι τούτο συνεπαγόταν από πλευράς πρόσθετου φόρτου για τα μέλη των αντίστοιχων τμημάτων.

Οι περατωθείσες υποθέσεις

Η πλημμυρίδα των νέων υποθέσεων κατά το περασμένο έτος συνοδεύτηκε, και αυτό είναι πραγματικό ευτύχημα, από μια πολύ ανεβασμένη παραγωγικότητα. Οι **760 περατωθείσες υποθέσεις το 2018** σηματοδοτούν αύξηση 10 % σε σχέση με το 2017 (699 υποθέσεις) και αποτελούν την καλύτερη επίδοση στην ιστορία του Δικαστηρίου, το οποίο ξεπέρασε το προηγούμενο ρεκόρ του 2014 (με 719 περατωθείσες υποθέσεις τότε).

Χωρίς να υπεισέλθουμε στις λεπτομέρειες των υποθέσεων που περατώθηκαν το 2018 και στο περιεχόμενό τους –αρκεί, από την άποψη αυτή, μια παραπομπή στο δεύτερο μέρος της *Έκθεσης Πεπραγμένων* όπου αναλύονται οι νομολογιακές εξελίξεις–, θα αναφερθούμε σε τρία στοιχεία τα οποία κερδίζουν αμέσως την προσοχή του αναγνώστη αν διατρέξει τα στατιστικά στοιχεία και τους πίνακες που παρατίθενται κατωτέρω.

Το πρώτο στοιχείο αφορά τη σχετική σταθερότητα του αριθμού των αποφάσεων και των διατάξεων που εκδόθηκαν από το δικαιοδοτικό όργανο κατά το περασμένο έτος. Ενώ ο αριθμός των υποθέσεων που περατώθηκαν το 2018 ήταν σημαντικά υψηλότερος από ό,τι το 2017, ο αριθμός των αποφάσεων και των διατάξεων που εξέδωσε το Δικαστήριο κατά το προηγούμενο έτος (684) είναι, αντιθέτως, αρκετά κοντά στον αντίστοιχο του 2017 (654). Τούτο οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στις ομοιότητες μεταξύ πολλών υποθέσεων που ήχθησαν ενώπιον του Δικαστηρίου. Κατόπιν της υποβολής, το 2017, μιας μακράς σειράς αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως σχετικών με την ερμηνεία του κανονισμού (ΕΚ) 261/2004 για την αποζημίωση των επιβατών αεροπορικών μεταφορών σε περιπτώσεις άρνησης επιβίβασης και ματαίωσης ή μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης¹, το Δικαστήριο αποφάσισε, για λόγους οικονομίας και αποτελεσματικότητας της διαδικασίας, να συνεκδικάσει τις περισσότερες από αυτές τις υποθέσεις προς διευκόλυνση της έγγραφης και της προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως, με αποτέλεσμα να μειωθεί ο συνολικός αριθμός των αποφάσεων και των διατάξεων το 2018.

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό του περασμένου έτους είναι, αναμφίβολα, ο αυξημένος αριθμός υποθέσεων που παραπέμφθηκαν στο τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου. Ενώ ο εν λόγω δικαστικός σχηματισμός είχε επιληφθεί «μόνο» 46 υποθέσεων το 2017 –αριθμός που ήδη δεν είναι καθόλου ευκαταφρόνητος αν ληφθεί υπόψη η επένδυση την οποία συνεπάγεται η εκδίκαση μιας υπόθεσης από δεκαπενταμελές τμήμα (αντί τριμελούς ή πενταμελούς)–, ο αριθμός αυτός ανήλθε το περασμένο έτος σε 80! Αυτό το αριθμητικό στοιχείο αρκεί από μόνο του για να αναδείξει τη σημασία και τη δυσκολία των ζητημάτων που κλήθηκε να επιλύσει το Δικαστήριο στη διάρκεια του προηγούμενου έτους.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά τον αριθμό και την αυξανόμενη πολυπλοκότητα των υποθέσεων με τις οποίες ασχολήθηκε, το Δικαστήριο πέτυχε να κρατήσει τη διάρκεια των διαδικασιών σε απολύτως λογικά επίπεδα. Ειδικότερα, η μέση διάρκεια των προδικαστικών διαδικασιών το 2018 ήταν 16 μήνες (έναντι 15,7 μηνών το 2017), ενώ η μέση διάρκεια των διαδικασιών στις ευθείες προσφυγές και τις αιτήσεις αναιρέσεως μειώθηκε, με τον αντίστοιχο χρόνο να φθάνει τους 18,8 μήνες (έναντι 20,3 μηνών το 2017) και τους 13,4 μήνες (έναντι 17,1 μηνών το 2017). Η τελευταία αυτή μείωση εξηγείται εν πολλοίς από την έκδοση περισσότερων διατάξεων, πρωτίστως στον τομέα της πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας, όπου μεγάλος αριθμός αιτήσεων αναιρέσεως κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου απορρίφθηκαν, βάσει του άρθρου 181 του Κανονισμού Διαδικασίας, ως προδήλως απαράδεκτες ή/και προδήλως αβάσιμες. Το 2018, στις μισές σχεδόν από τις αιτήσεις αναιρέσεως ενώπιον του Δικαστηρίου η διαδικασία περατώθηκε με διάταξη, ενώ στις προδικαστικές παραπομπές το ποσοστό αυτό ήταν 24 % (αλλά μόνο 7,5 % βάσει του

1| Κανονισμός (ΕΚ) 261/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Φεβρουαρίου 2004, για τη θέσπιση κοινών κανόνων αποζημίωσης των επιβατών αεροπορικών μεταφορών και παροχής βοήθειας σε αυτούς σε περίπτωση άρνησης επιβίβασης και ματαίωσης ή μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 295/91 (ΕΕ 2004, L 46, σ. 1).

άρθρου 99 του Κανονισμού Διαδικασίας, αφού οι περισσότερες από τις διατάξεις που εκδόθηκαν κατά το προηγούμενο έτος σε προδικαστικές διαδικασίες αφορούσαν διαγραφή της υπόθεσης ή κατάργηση της δίκης).

Οι εκκρεμείς υποθέσεις

Φυσική συνέπεια της έκρηξης του αριθμού των υποθέσεων που εισήχθησαν το 2018 ήταν να κινηθεί ανοδικά και ο αριθμός των εκκρεμών υποθέσεων ενώπιον του Δικαστηρίου, οι οποίες για πρώτη φορά ξεπέρασαν τις χίλιες. Για την ακρίβεια, στις 31 Δεκεμβρίου 2018 ήταν 1 001 υποθέσεις (916 κατόπιν συνένωσης).

Υπ' αυτή την οπτική γίνεται κατανοητό το αίτημα που υπέβαλε το Δικαστήριο τον Μάρτιο του 2018 για τροποποίηση του πρωτοκόλλου (αριθ. 3) περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνειδητοποιώντας ότι πρέπει να δράσει προκειμένου να αντεπεξέλθει στον φόρτο εργασίας και, κατ' επέκταση, να διατηρήσει την ικανότητά του να αποφαινεται σε εύλογο χρόνο επί των υποθέσεων που υποβάλλονται στην κρίση του, το Δικαστήριο πρότεινε στον νομοθέτη της Ένωσης να μεταβιβάσει στο Γενικό Δικαστήριο ένα μέρος των προσφυγών λόγω παραβάσεως, των οποίων την εκδίκαση αναλαμβάνει επί του παρόντος κατ' αποκλειστικότητα, και να θέσει σε εφαρμογή, εντός του ίδιου του Δικαστηρίου, έναν μηχανισμό προηγούμενης έγκρισης της εξέτασης ορισμένων κατηγοριών αιτήσεων αναιρέσεως. Έτσι, στις υποθέσεις που έχουν ήδη εξεταστεί δύο φορές –αρχικώς από ανεξάρτητο τμήμα προσφυγών και στη συνέχεια από το Γενικό Δικαστήριο–, θα εκδικάζονται από το Δικαστήριο μόνον όσες αιτήσεις αναιρέσεως εγείρουν σημαντικό ζήτημα για την ενότητα, τη συνοχή ή την εξέλιξη του δικαίου Ένωσης.

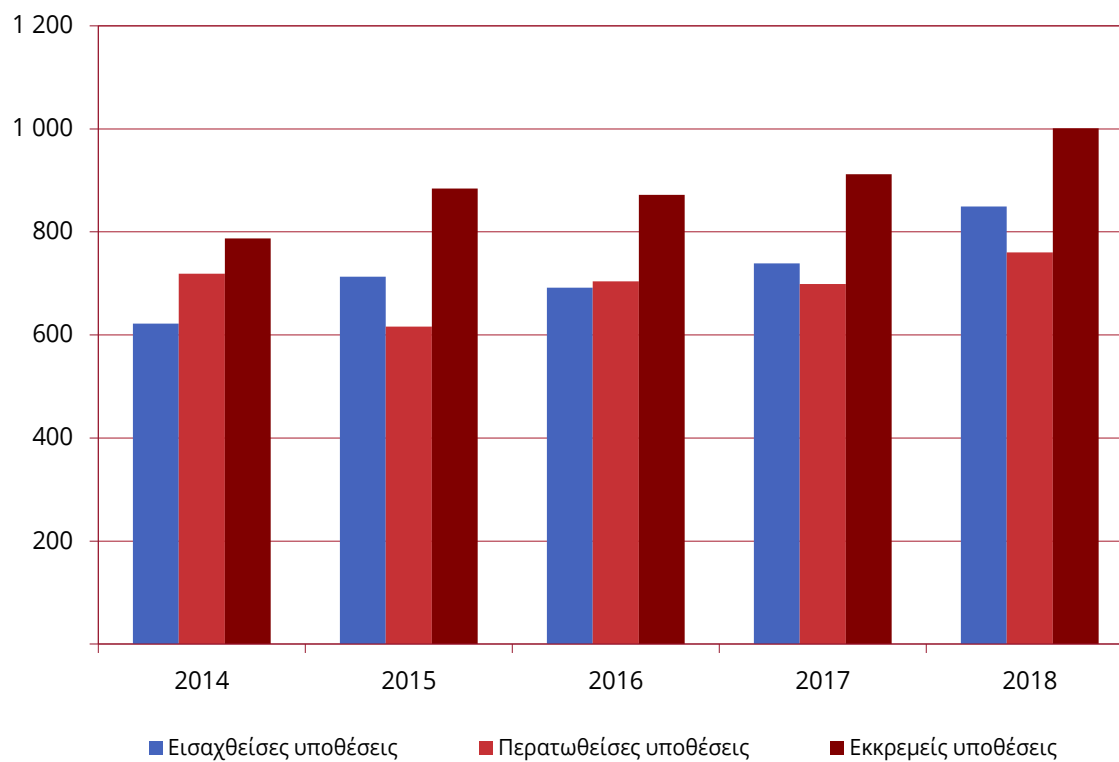
Ενώ η εξέταση της πρώτης πτυχής του αιτήματος προς τον νομοθέτη, αναφορικά με τις προσφυγές λόγω παραβάσεως, αναβλήθηκε, εν μέρει, λόγω της επιθυμίας των κρατών μελών να περιμένουν την ολοκλήρωση της εφαρμογής της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής της Ένωσης και την έκθεση την οποία οφείλει να καταρτίσει και να παρουσιάσει το Δικαστήριο, τον Δεκέμβριο του 2020, σχετικά με τη λειτουργία του Γενικού Δικαστηρίου, οι συζητήσεις σχετικά με τη δεύτερη πτυχή του προχωρούν, αντιθέτως, ικανοποιητικά κατά τον χρόνο που γράφεται αυτή η εισαγωγή και οι προοπτικές να τεθεί σε ισχύ, στη διάρκεια του 2019, ο μηχανισμός προηγούμενης έγκρισης της εξέτασης ορισμένων αιτήσεων αναιρέσεως είναι ρεαλιστικές. Η εξέλιξη αυτή θα επιτρέψει να περιοριστεί, σε κάποιον βαθμό, η αύξηση του αριθμού των υποθέσεων που άγονται ενώπιον του Δικαστηρίου, υπό την επιφύλαξη και άλλων μέτρων που ενδέχεται να προτείνει το Δικαστήριο εν ευθέτω χρόνω, προκειμένου να εξασφαλίσει ότι θα είναι πάντοτε σε θέση να εκπληρώνει υπό τους καλύτερους δυνατούς όρους την αποστολή την οποία του αναθέτουν οι Συνθήκες.



ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

I. Γενική δραστηριότητα του Δικαστηρίου — Εισαχθείσες, περατωθείσες, εκκρεμείς υποθέσεις (2014–2018)	139
II. Εισαχθείσες υποθέσεις — Φύση των διαδικασιών (2014–2018)	140
III. Εισαχθείσες υποθέσεις — Τομέας (2014–2018)	141
IV. Εισαχθείσες υποθέσεις — Τομέας (2018)	142
V. Εισαχθείσες υποθέσεις — Αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος (2014–2018)	143
VI. Εισαχθείσες υποθέσεις — Προσφυγές λόγω παραβάσεως κράτους μέλους (2014–2018)	144
VII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Φύση των διαδικασιών (2014–2018)	145
VIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Αποφάσεις, γνωμοδοτήσεις, διατάξεις (2018)	146
IX. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα — Δικάσας σχηματισμός (2014–2018)	147
X. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα — Τομέας (2014–2018) ¹	148
XI. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα — Τομέας (2018)	149
XII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Αποφάσεις επί προσφυγών λόγω παραβάσεως κράτους μέλους: έκβαση (2014–2018)	150
XIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Αποφάσεις επί αιτήσεων αναιρέσεως: έκβαση (2014–2018)	151
XIV. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2014–2018)	152
XV. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους — Φύση των διαδικασιών (2014–2018)	153
XVI. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους — Δικαστικός σχηματισμός (2014–2018)	154
XVII. Ταχείες διαδικασίες (2014–2018)	155
XVIII. Επείγουσες προδικαστικές διαδικασίες (2014–2018)	156
XIX. Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων (2014–2018)	157
XX. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952–2018) — Εισαχθείσες υποθέσεις και εκδοθείσες αποφάσεις ή γνωμοδοτήσεις	158
XXI. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952–2018) — Υποβληθείσες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος και ανά έτος	160
XXII. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952–2018) — Υποβληθείσες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος και ανά δικαιοδοτικό όργανο	162
XXIII. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952–2018) — Προσφυγές ασκηθείσες λόγω παραβάσεως κράτους μέλους	165
XXIV. Δραστηριότητα της Γραμματείας του Δικαστηρίου (2015–2018)	166

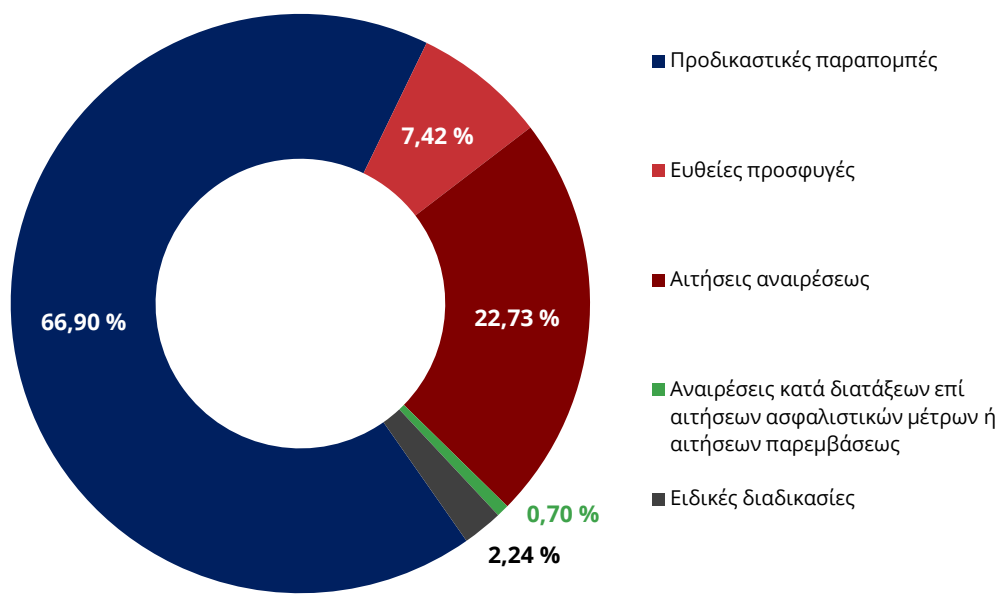
I. Γενική δραστηριότητα του Δικαστηρίου — Εισαχθείσες, περατωθείσες, εκκρεμείς υποθέσεις (2014–2018)



	2014	2015	2016	2017	2018
Εισαχθείσες υποθέσεις	622	713	692	739	849
Περατωθείσες υποθέσεις	719	616	704	699	760
Εκκρεμείς υποθέσεις	787	884	872	912	1 001

II. Εισαχθείσες υποθέσεις — Φύση των διαδικασιών (2014–2018)

2018



	2014	2015	2016	2017	2018
Προδικαστικές παραπομπές	428	436	470	533	568
Ευθείες προσφυγές	74	48	35	46	63
Αιτήσεις αναιρέσεως	111	206	168	141	193
Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως		9	7	6	6
Αιτήσεις γνωμοδότησεως	1	3		1	
Ειδικές διαδικασίες ¹	8	11	12	12	19
Σύνολο	622	713	692	739	849
Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων	3	2	3	3	6

1| Ως «ειδικές διαδικασίες» νοούνται: η δικαστική αρωγή, ο καθορισμός των δικαστικών εξόδων, η διόρθωση αποφάσεως, η ανακοπή ερημοδικίας, η τριτανακοπή, η ερμηνεία αποφάσεως, η αναθεώρηση αποφάσεως, η εξέταση προτάσεως του πρώτου γενικού εισαγγελέα για επανεξέταση αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, η κατάσχεση εις χείρας τρίτου και οι υποθέσεις ασυλίας.

III. Εισαχθείσες υποθέσεις — Τομέας (2014–2018)

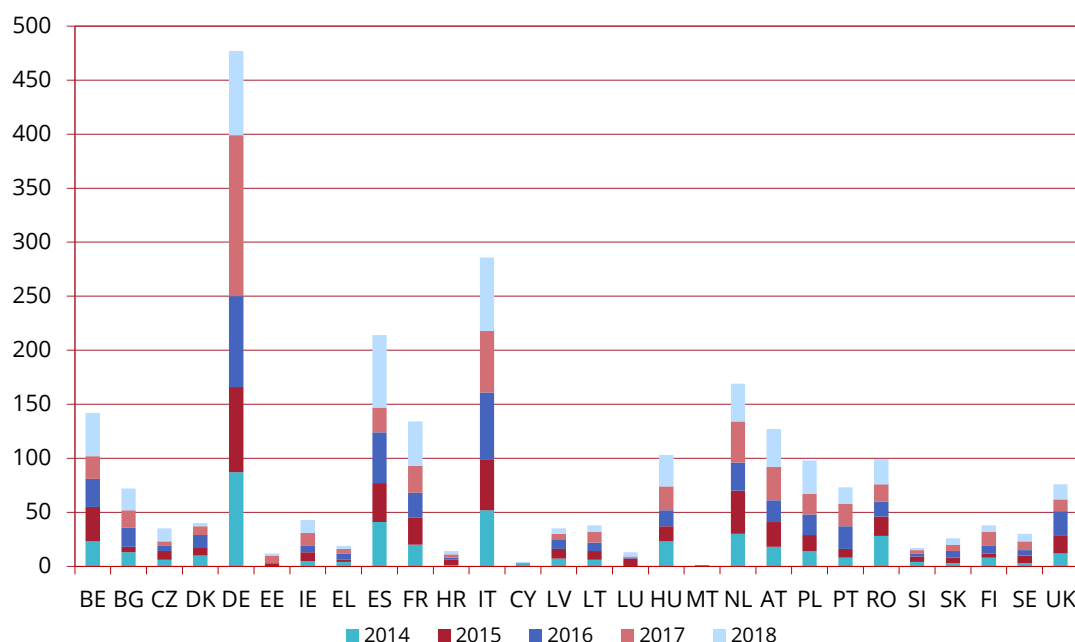
	2014	2015	2016	2017	2018
Αγωγές δυνάμει ρήτρας διαιτησίας				5	2
Ανταγωνισμός	23	40	35	7	25
Απασχόληση	1				
Αρχές του δικαίου της Ένωσης	23	13	11	12	29
Βιομηχανική πολιτική	9	11	3	6	3
Γεωργία	12	17	27	14	26
Δημόσια υγεία	2	10	1	1	4
Δημόσιες συμβάσεις	21	26	19	23	28
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης, ...)	4	6	3	6	6
Διευρωπαϊκά δίκτυα	1				
Δίκαιο των επιχειρήσεων		1	7	1	2
Ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων	7	6	4	12	9
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	11	8	3	6	4
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	11	15	28	16	19
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	19	24	15	18	38
Ελευθερία εγκαταστάσεως	26	12	16	8	7
Εμπορική πολιτική	11	15	20	8	5
Ενέργεια	4	1	3	2	12
Εξωτερική δράση της Ένωσης	2	3	4	3	4
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	2	1	3	3	1
Θεσμικό δίκαιο	28	24	22	26	34
Ιθαγένεια της Ένωσης	9	6	7	8	6
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση χημικών ουσιών και φαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	2	5	2	2	1
Κοινή αλιευτική πολιτική	2	1	3	1	1
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	7	12	7	6	7
Κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων	6	7	10	7	14
Κοινωνική πολιτική	25	32	33	43	46
Κρατικές ενισχύσεις	32	29	39	21	26
Μεταφορές	29	27	32	83	39
Οικονομική και κοινωνική συνοχή	1	3		2	1
Οικονομική και νομισματική πολιτική	3	11	1	7	3
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός	1			2	
Περιβάλλον	41	47	30	40	50
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	47	88	66	73	92
Πρόσβαση στα έγγραφα	1	7	6	1	10
Προσέγγιση των νομοθεσιών	21	22	34	42	53
Προστασία των καταναλωτών	34	40	23	36	41
Προσχώρηση νέων κρατών μελών				1	
Σύνδεση Υπερπόντιων Χωρών και Εδαφών		1			
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	24	29	13	14	13
Φορολογία	57	49	70	55	71
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	53	53	76	98	82
Συνθήκη ΛΕΕ	612	702	676	719	814
Έλεγχος ασφαλείας					1
Προστασία του πληθυσμού	1				1
Συνθήκη ΕΑ	1				2
Αρχές του δικαίου της Ένωσης					1
Συνθήκη ΕΕ					1
Διαδικασία	6	9	13	12	12
Θεσμικό δίκαιο					4
Προνόμια και ασυλίες	2	2	2		
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	1		1	8	16
Διάφορα	9	11	16	20	32
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	622	713	692	739	849

IV. Εισαχθείσες υποθέσεις — Τομέας (2018)

	Προδικαστικές παραπομπές	Ευθείες προσφυγές	Αιτήσεις αναίρεσως	Αναίρεσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως	Σύνολο	Ειδικές διαδικασίες
Αγωγές δυνάμει ρήτρας διαιτησίας			2		2	
Ανταγωνισμός	4		20	1	25	
Αρχές του δικαίου της Ένωσης	23	3	3		29	
Βιομηχανική πολιτική	3				3	
Γεωργία	19		7		26	
Δημόσια υγεία	2	1	1		4	
Δημόσιες συμβάσεις	20	6	1	1	28	
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης, ...)	1	4	1		6	
Δίκαιο των επιχειρήσεων	2				2	
Ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων	8	1			9	
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	4				4	
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	16	2	1		19	
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	31	7			38	
Ελευθερία εγκαταστάσεως	6	1			7	
Εμπορική πολιτική	1		4		5	
Ενέργεια	7	1	4		12	
Εξωτερική δράση της Ένωσης	4				4	
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα			1		1	
Θεσμικό δίκαιο	2	4	22		34	6
Ιθαγένεια της Ένωσης	6				6	
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση χημικών ουσιών και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)			1		1	
Κοινή αλιευτική πολιτική	1				1	
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας			7		7	
Κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων	14				14	
Κοινωνική πολιτική	45		1		46	
Κρατικές ενισχύσεις	4	1	18	3	26	
Μεταφορές	39				39	
Οικονομική και κοινωνική συνοχή	1				1	
Οικονομική και νομισματική πολιτική	1		2		3	
Περιβάλλον	32	15	3		50	
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	20	5	67		92	
Πρόσβαση στα έγγραφα	1		9		10	
Προσέγγιση των νομοθεσιών	49	3	1		53	
Προστασία των καταναλωτών	41				41	
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	12		1		13	
Φορολογία	69	2			71	
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	80	2			82	
Συνθήκη ΛΕΕ	568	58	177	5	814	6
Έλεγχος ασφαλείας		1			1	
Προστασία του πληθυσμού		1			1	
Συνθήκη ΕΑ		2			2	
Αρχές του δικαίου της Ένωσης		1			1	
Συνθήκη ΕΕ		1			1	
Διαδικασία					12	12
Θεσμικό δίκαιο		2	2		4	
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων			14	1	16	1
Διάφορα		2	16	1	32	13
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	568	63	193	6	849	19

V. Εισαχθείσες υποθέσεις —

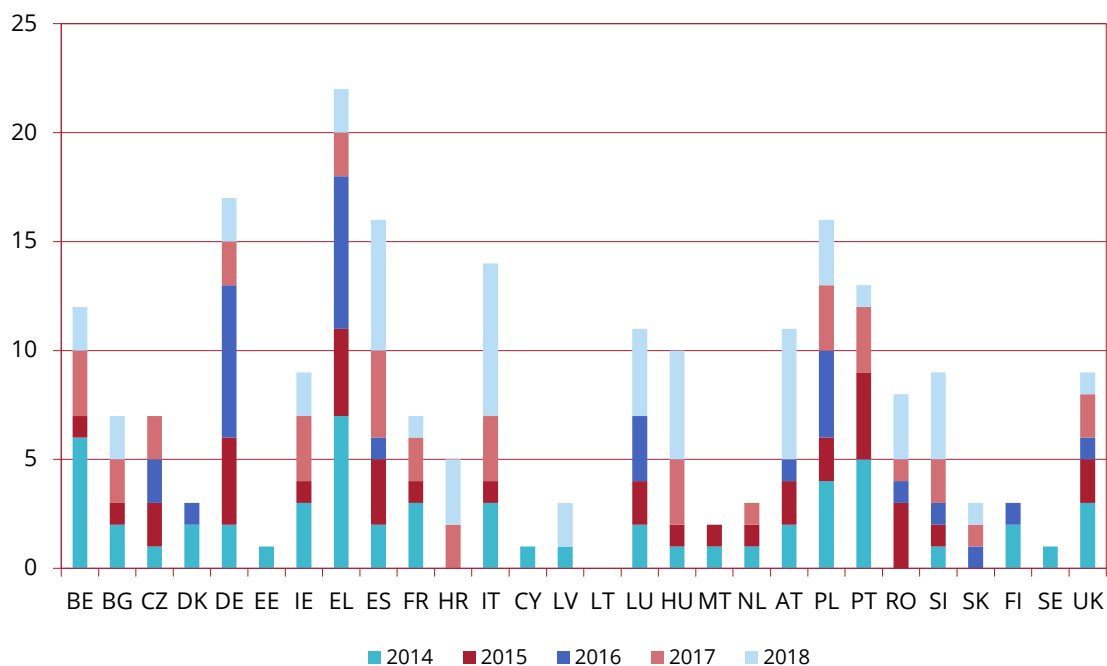
Αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος (2014–2018)



	2014	2015	2016	2017	2018	Σύνολο
Βέλγιο	23	32	26	21	40	142
Βουλγαρία	13	5	18	16	20	72
Τσεχική Δημοκρατία	6	8	5	4	12	35
Δανία	10	7	12	8	3	40
Γερμανία	87	79	84	149	78	477
Εσθονία		2	1	7	2	12
Ιρλανδία	5	8	6	12	12	43
Ελλάδα	4	2	6	4	3	19
Ισπανία	41	36	47	23	67	214
Γαλλία	20	25	23	25	41	134
Κροατία	1	5	2	3	3	14
Ιταλία	52	47	62	57	68	286
Κύπρος	2				1	3
Λεττονία	7	9	9	5	5	35
Λιθουανία	6	8	8	10	6	38
Λουξεμβούργο		7	1	1	4	13
Ουγγαρία	23	14	15	22	29	103
Μάλτα			1			1
Κάτω Χώρες	30	40	26	38	35	169
Αυστρία	18	23	20	31	35	127
Πολωνία	14	15	19	19	31	98
Πορτογαλία	8	8	21	21	15	73
Ρουμανία	28	18	14	16	23	99
Σλοβενία	4	5	3	3	2	17
Σλοβακία	3	5	6	6	6	26
Φινλανδία	8	4	7	13	6	38
Σουηδία	3	7	5	8	7	30
Ηνωμένο Βασίλειο	12	16	23	11	14	76
Λοιπά ¹		1				1
Σύνολο	428	436	470	533	568	2 435

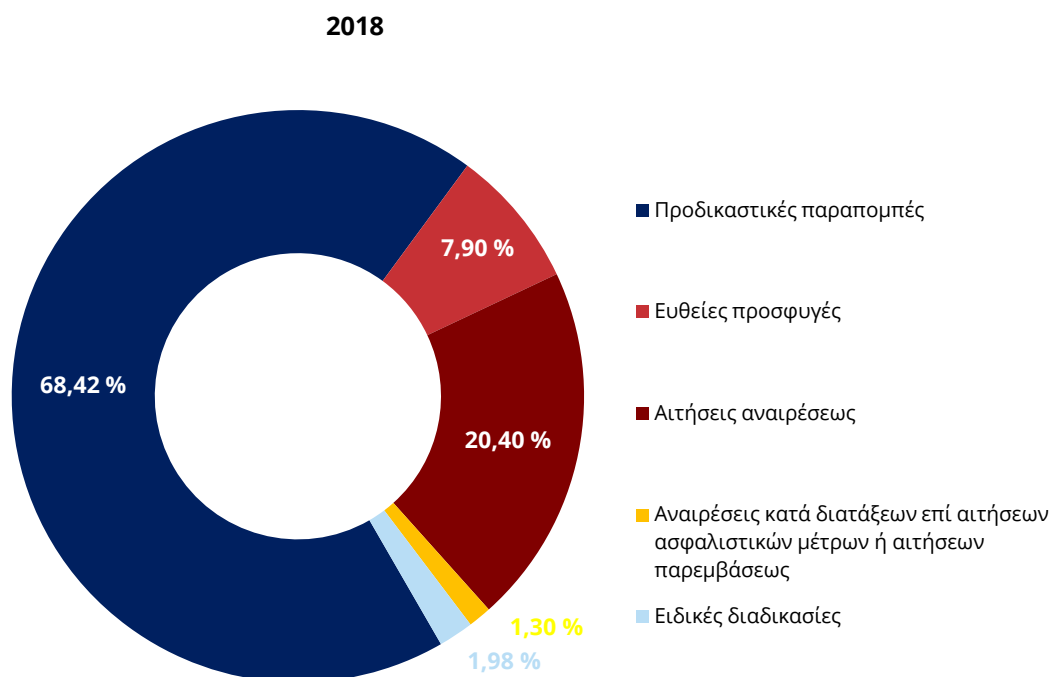
1| Υπόθεση C-169/15, *Montis Design* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof).

VI. Εισαχθείσες υποθέσεις — Προσφυγές λόγω παραβάσεως κράτους μέλους (2014–2018)



	2014	2015	2016	2017	2018	Σύνολο
Βέλγιο	6	1		3	2	12
Βουλγαρία	2	1		2	2	7
Τσεχική Δημοκρατία	1	2	2	2		7
Δανία	2		1			3
Γερμανία	2	4	7	2	2	17
Εσθονία	1					1
Ιρλανδία	3	1		3	2	9
Ελλάδα	7	4	7	2	2	22
Ισπανία	2	3	1	4	6	16
Γαλλία	3	1		2	1	7
Κροατία				2	3	5
Ιταλία	3	1		3	7	14
Κύπρος	1					1
Λεττονία	1				2	3
Λιθουανία						
Λουξεμβούργο	2	2	3		4	11
Ουγγαρία	1	1		3	5	10
Μάλτα	1	1				2
Κάτω Χώρες	1	1		1		3
Αυστρία	2	2	1		6	11
Πολωνία	4	2	4	3	3	16
Πορτογαλία	5	4		3	1	13
Ρουμανία		3	1	1	3	8
Σλοβενία	1	1	1	2	4	9
Σλοβακία			1	1	1	3
Φινλανδία	2		1			3
Σουηδία	1					1
Ηνωμένο Βασίλειο	3	2	1	2	1	9
Σύνολο	57	37	31	41	57	223

VII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Φύση των διαδικασιών (2014–2018) ¹

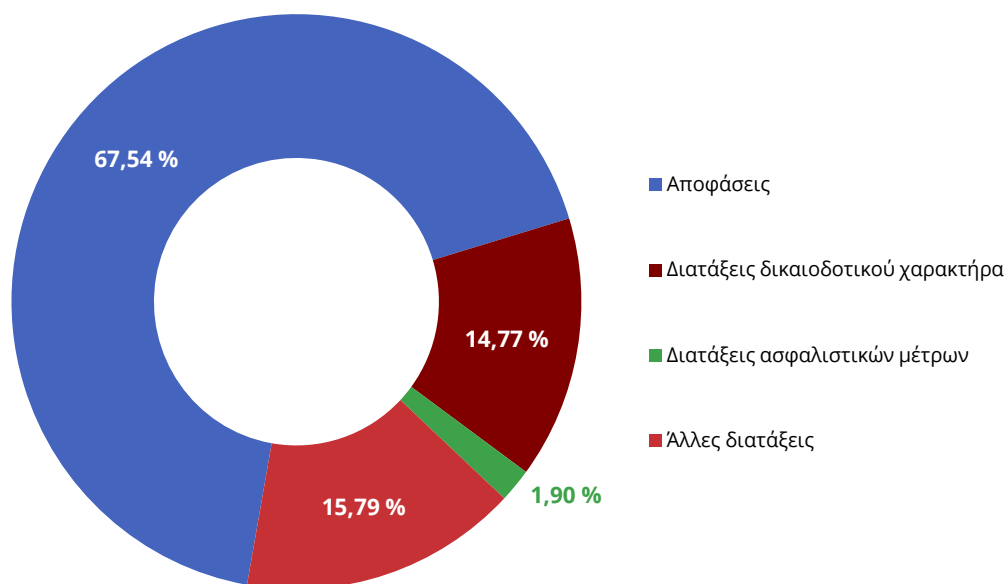


	2014	2015	2016	2017	2018
Προδικαστικές παραπομπές	476	404	453	447	520
Ευθείες προσφυγές	76	70	49	37	60
Αιτήσεις αναιρέσεως	157	127	182	194	155
Αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως	1	7	7	4	10
Αιτήσεις γνωμοδότησεως	2	1		3	
Ειδικές διαδικασίες ²	7	7	13	14	15
Σύνολο	719	616	704	699	760

1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

2| Ως «ειδικές διαδικασίες» νοούνται: η δικαστική αρωγή, ο καθορισμός των δικαστικών εξόδων, η διόρθωση αποφάσεως, η ανακοπή ερημοδικίας, η τριτανακοπή, η ερμηνεία αποφάσεως, η αναθεώρηση αποφάσεως, η εξέταση προτάσεως του πρώτου γενικού εισαγγελέα για επανεξέταση αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, η κατάσχεση εις χείρας τρίτου και οι υποθέσεις ασυλίας.

VIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Αποφάσεις, γνωμοδοτήσεις, διατάξεις (2018) ¹

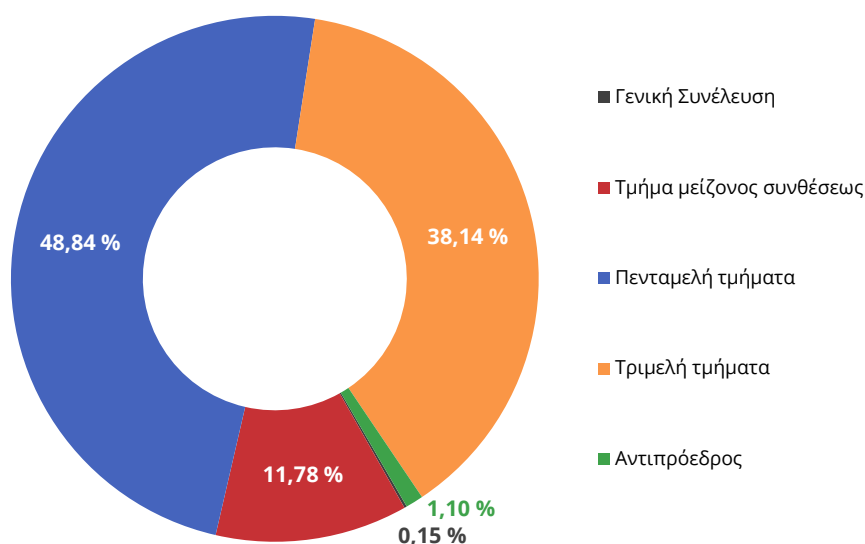


	Αποφάσεις	Διατάξεις δικαιοδοτικού χαρακτήρα ²	Διατάξεις επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ³	Λοιπές διατάξεις ⁴	Γνωμοδοτήσεις	Σύνολο
Προδικαστικές παραπομπές	354	35		74		463
Ευθείες προσφυγές	37		4	22		63
Αιτήσεις αναιρέσεως	71	55		11		137
Αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως			9	1		10
Ειδικές διαδικασίες		11				11
Σύνολο	462	101	13	108		684

- 1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (καθαροί αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (μια σειρά συνεκδικαζομένων υποθέσεων = μία υπόθεση).
- 2| Διατάξεις οι οποίες περατώνουν τη δίκη πλην των διατάξεων περί διαγραφής της υποθέσεως, καταργήσεως της δίκης ή παραπομπής στο Γενικό Δικαστήριο.
- 3| Διατάξεις οι οποίες εκδόθηκαν είτε κατόπιν αιτήσεως υποβληθείσας δυνάμει των άρθρων 278 ΣΛΕΕ, 279 ΣΛΕΕ ή 280 ΣΛΕΕ ή των αντιστοίχων διατάξεων της Συνθήκης ΕΚΑΕ είτε κατόπιν αναιρέσεως ασκηθείσας κατά διατάξεως επί αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεως παρεμβάσεως.
- 4| Διατάξεις οι οποίες περατώνουν τη δίκη με διαγραφή της υποθέσεως, κατάργηση της δίκης ή παραπομπή στο Γενικό Δικαστήριο.

ΙΧ. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα — Δικάσας σχηματισμός (2014–2018) ¹

2018



	2014			2015			2016			2017			2018		
	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο
Γενική Συνέλευση	1		1							1		1	1		1
Τμήμα μείζονος συνθέσεως	51	3	54	47		47	54		54	46		46	76		76
Πενταμελή τμήματα	320	20	340	298	20	318	280	20	300	312	10	322	300	15	315
Τριμελή τμήματα	110	118	228	93	89	182	120	162	282	151	105	256	153	93	246
Αντιπρόεδρος		1	1		7	7		5	5		3	3		7	7
Σύνολο	482	142	624	438	116	554	454	187	641	510	118	628	530	115	645

- 1] Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).
- 2] Διατάξεις οι οποίες περατώνουν τη δίκη πλην των διατάξεων περί διαγραφής της υποθέσεως, καταργήσεως της δίκης ή παραπομπής στο Γενικό Δικαστήριο.

Χ. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα — Τομέας (2014–2018) ¹

	2014	2015	2016	2017	2018
Αγωγές δυνάμει ρήτρας διαιτησίας					3
Ανταγωνισμός	28	23	30	53	12
Απασχόληση		1			
Αρχές του δικαίου της Ένωσης	23	12	13	14	10
Βιομηχανική πολιτική	3	9	10	8	2
Γεωργία	29	20	13	22	15
Δημόσια υγεία	3	5	4	5	
Δημόσιες συμβάσεις	13	14	31	15	22
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης, ...)	5	1	2	7	2
Διευρωπαϊκά δίκτυα			1		
Δίκαιο των επιχειρήσεων	3	1	1	4	1
Ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων	6	8	7	1	13
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	10	9	5	2	6
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	20	13	12	17	24
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	11	17	14	13	21
Ελευθερία εγκαταστάσεως	9	17	27	10	13
Εμπορική πολιτική	7	4	14	14	6
Ενέργεια	3	2		2	1
Εξωτερική δράση της Ένωσης	6	1	5	1	3
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα		1	3	2	3
Θεσμικό δίκαιο	18	27	20	27	28
Ιθαγένεια της Ένωσης	9	4	8	5	10
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση χημικών ουσιών και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	5	1	1	7	1
Κοινή αλιευτική πολιτική	5	3	1	2	2
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	3	6	11	10	5
Κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων	6	14	5	6	10
Κοινωνική πολιτική	51	30	23	26	42
Κρατικές ενισχύσεις	41	26	26	33	29
Μεταφορές	18	9	20	17	38
Οικονομική και κοινωνική συνοχή	8	4	2		1
Οικονομική και νομισματική πολιτική	1	3	10	2	3
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός	1	1		2	
Περιβάλλον	30	27	53	27	33
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	69	51	80	60	74
Πρόσβαση στα έγγραφα	4	3	4	9	2
Προσέγγιση των νομοθεσιών	25	24	16	29	28
Προστασία των καταναλωτών	20	29	33	20	19
Προσχώρηση νέων κρατών μελών			1		1
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	21	20	27	19	12
Φορολογία	52	55	41	62	58
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	51	49	52	61	74
Συνθήκη ΛΕΕ	617	544	626	614	627
Προστασία του πληθυσμού		1			
Συνθήκη ΕΑ		1			
Διαδικασία	6	4	14	13	10
Προνόμια και ασυλίες		2	1		1
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	1	3		1	7
Διάφορα	7	9	15	14	18
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	624	554	641	628	645

1) Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

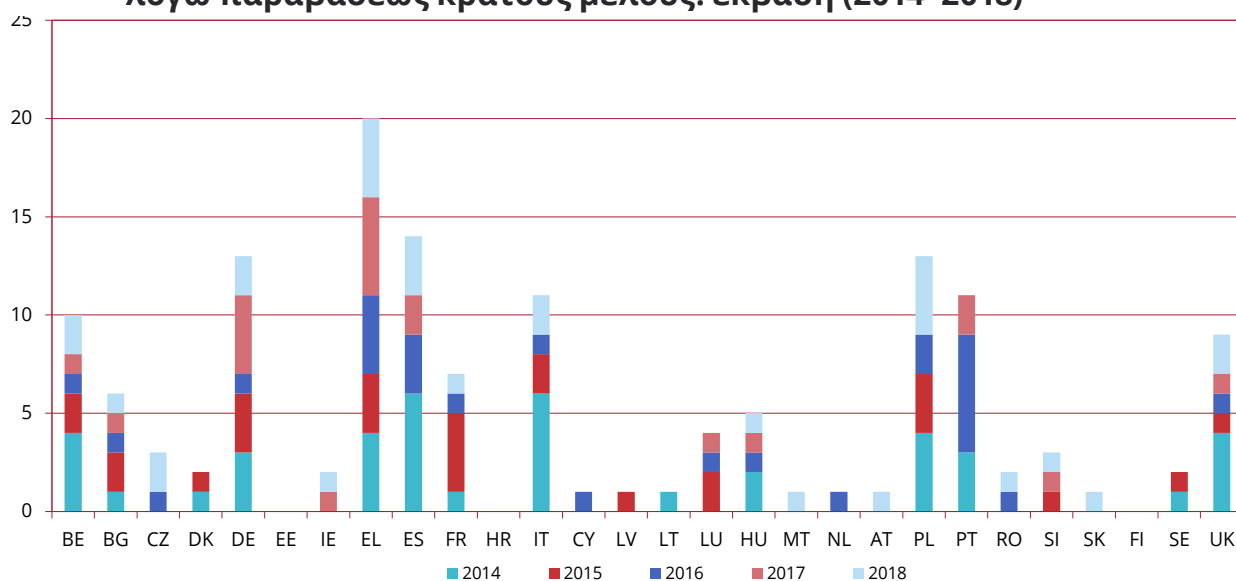
ΧΙ. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα — Τομέας (2018) ¹

	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο
Αγωγές δυνάμει ρήτρας διαιτησίας	2	1	3
Ανταγωνισμός	11	1	12
Αρχές του δικαίου της Ένωσης	9	1	10
Βιομηχανική πολιτική	2		2
Γεωργία	15		15
Δημόσιες συμβάσεις	19	3	22
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης, ...)	2		2
Δίκαιο των επιχειρήσεων	1		1
Ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων	9	4	13
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	6		6
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	20	4	24
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	19	2	21
Ελευθερία εγκαταστάσεως	12	1	13
Εμπορική πολιτική	6		6
Ενέργεια	1		1
Εξωτερική δράση της Ένωσης	3		3
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	2	1	3
Θεσμικό δίκαιο	16	12	28
Ιθαγένεια της Ένωσης	10		10
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση χημικών ουσιών και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)		1	1
Κοινή αλιευτική πολιτική	2		2
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	5		5
Κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων	10		10
Κοινωνική πολιτική	37	5	42
Κρατικές ενισχύσεις	22	7	29
Μεταφορές	36	2	38
Οικονομική και κοινωνική συνοχή		1	1
Οικονομική και νομισματική πολιτική	2	1	3
Περιβάλλον	33		33
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	39	35	74
Πρόσβαση στα έγγραφα	1	1	2
Προσέγγιση των νομοθεσιών	26	2	28
Προστασία των καταναλωτών	13	6	19
Προσχώρηση νέων κρατών μελών	1		1
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	12		12
Φορολογία	56	2	58
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	67	7	74
Συνθήκη ΛΕΕ	527	100	627
Διαδικασία		10	10
Προνόμια και ασυλίες	1		1
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	2	5	7
Διάφορα	3	15	18
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	530	115	645

1) Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

2) Διατάξεις οι οποίες περατώνουν τη δίκη πλην των διατάξεων περί διαγραφής της υποθέσεως, καταργήσεως της δίκης ή παραπομπής στο Γενικό Δικαστήριο.

XII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Αποφάσεις επί προσφυγών λόγω παραβάσεως κράτους μέλους: έκβαση (2014–2018) ¹

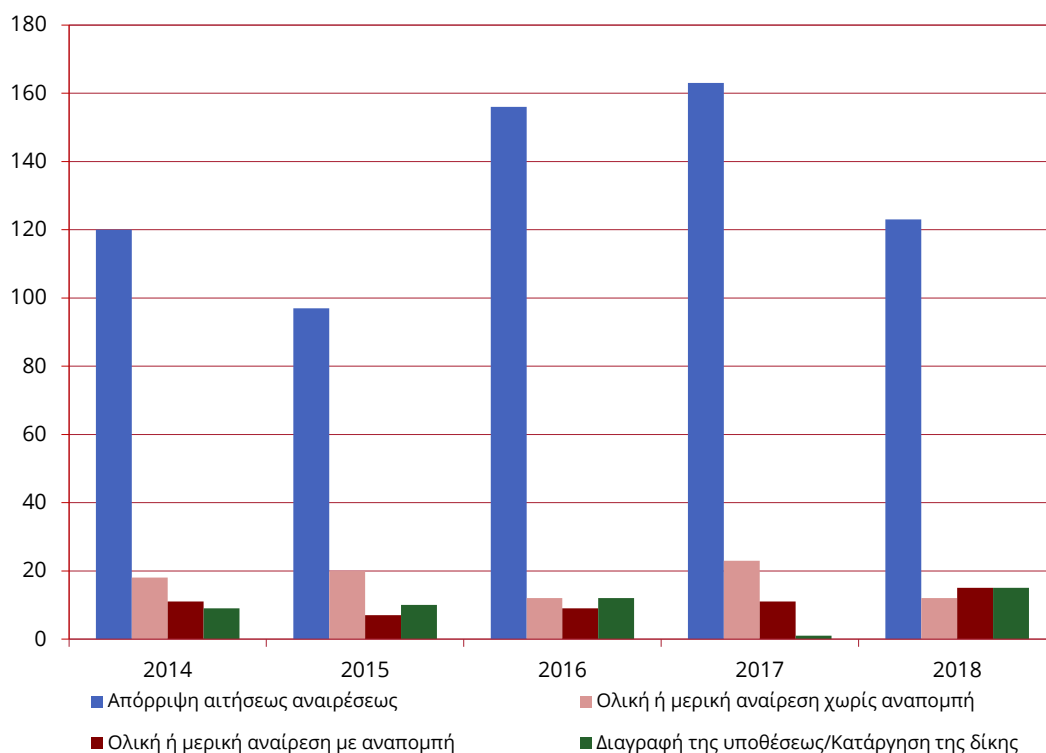


	2014		2015		2016		2017		2018	
	Αποδοχή	Απόρριψη	Αποδοχή	Απόρριψη	Αποδοχή	Απόρριψη	Αποδοχή	Απόρριψη	Αποδοχή	Απόρριψη
Βέλγιο	4		2		1		1		2	
Βουλγαρία	1	1	2		1		1		1	
Τσεχική Δημοκρατία					1				2	
Δανία	1		1							1
Γερμανία	3	1	3		1		4		2	1
Εσθονία										
Ιρλανδία				1			1		1	
Ελλάδα	4		3		4		5		4	
Ισπανία	6				3		2		3	
Γαλλία	1		4		1				1	
Κροατία										
Ιταλία	6		2		1				2	
Κύπρος					1					
Λεττονία			1							
Λιθουανία	1									
Λουξεμβούργο			2		1		1			
Ουγγαρία	2				1		1		1	
Μάλτα						1			1	
Κάτω Χώρες		1			1	1				
Αυστρία						1			1	1
Πολωνία	4		3	1	2				4	
Πορτογαλία	3				6		2			
Ρουμανία					1				1	
Σλοβενία			1				1		1	
Σλοβακία				2					1	
Φινλανδία										
Σουηδία	1		1							
Ηνωμένο Βασίλειο	4		1	1	1	1	1		2	
Σύνολο	41	3	26	5	27	4	20		30	3

¹ | Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (καθαροί αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (μία σειρά συνεκδικαζομένων υποθέσεων = μία υπόθεση).

XIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Αποφάσεις επί αιτήσεων αναιρέσεως: έκβαση (2014–2018) ^{1 2}

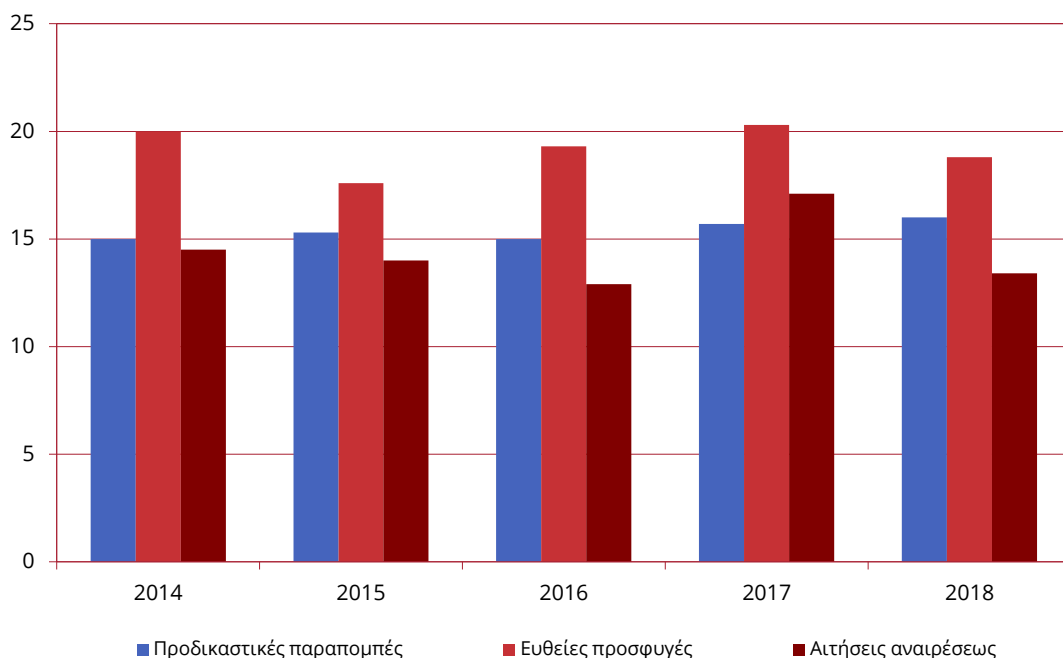
(αποφάσεις και διατάξεις δικαιοδοτικού χαρακτήρα)



	2014			2015			2016			2017			2018		
	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο
Απόρριψη αιτήσεως αναιρέσεως	46	74	120	37	60	97	63	93	156	103	60	163	59	64	123
Ολική ή μερική αναίρεση χωρίς αναπομπή	18		18	19	1	20	12		12	23		23	11	1	12
Ολική ή μερική αναίρεση με αναπομπή	11		11	6	1	7	9		9	11		11	14	1	15
Διαγραφή της υποθέσεως/Κατάργηση της δίκης		9	9		10	10		12	12		1	1		15	15
Σύνολο	75	83	158	62	72	134	84	105	189	137	61	198	84	81	165

- 1| Πιο λεπτομερείς πληροφορίες όσον αφορά αιτήσεις αναιρέσεως κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου περιλαμβάνονται στα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τη δικαιοδοτική δραστηριότητα του τελευταίου.
- 2| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

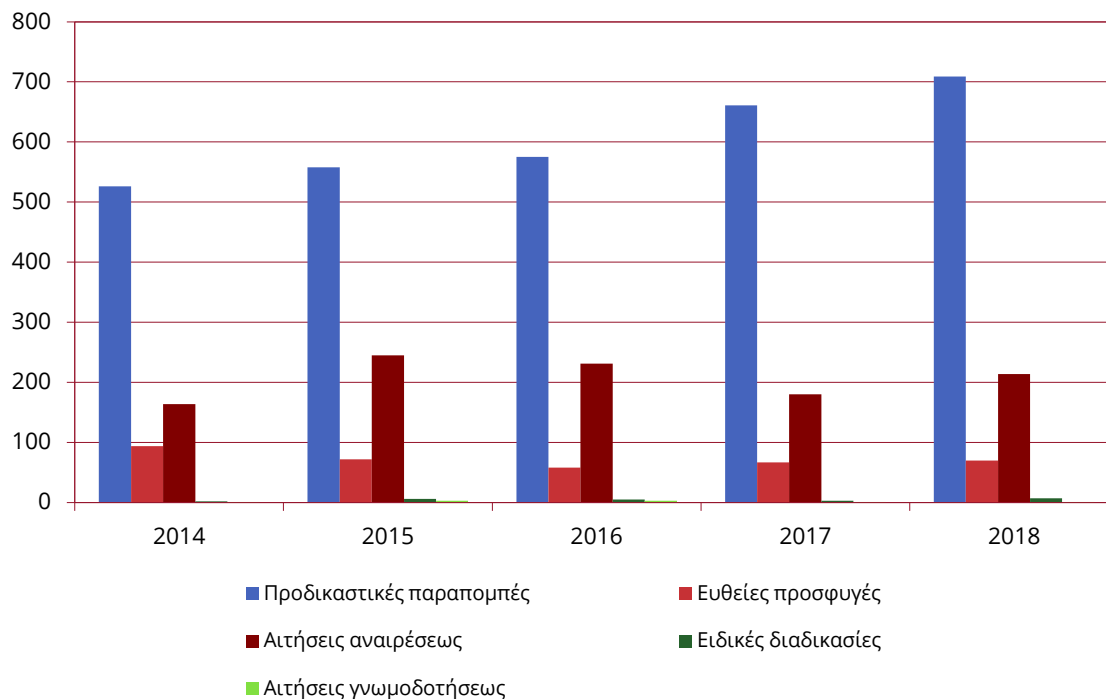
XIV. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2014–2018) ¹ (αποφάσεις και διατάξεις δικαιοδοτικού χαρακτήρα)



	2014	2015	2016	2017	2018
Προδικαστικές παραπομπές	15	15,3	15	15,7	16
Επείγουσες προδικαστικές διαδικασίες	2,2	1,9	2,7	2,9	3,1
Ταχείες διαδικασίες	3,5	5,3	4	8,1	2,2
Ευθείες προσφυγές	20	17,6	19,3	20,3	18,8
Ταχείες διαδικασίες					9
Αιτήσεις αναιρέσεως	14,5	14	12,9	17,1	13,4
Ταχείες διαδικασίες			10,2		

¹| Δεν λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της διάρκειας των διαδικασιών: οι υποθέσεις στις οποίες εκδόθηκε μη οριστική απόφαση ή διατάχθηκε απόδειξη, οι γνωμοδοτήσεις, οι ειδικές διαδικασίες (δηλαδή η δικαστική αρωγή, ο καθορισμός των δικαστικών εξόδων, η διόρθωση αποφάσεων, η ανακοπή ερημοδικίας, η τριτανακοπή, η ερμηνεία αποφάσεων, η αναθεώρηση αποφάσεων, η εξέταση προτάσεως του πρώτου γενικού εισαγγελέα για επανεξέταση αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου, η κατάσχεση εις χείρας τρίτου και οι υποθέσεις ασυλίας), οι υποθέσεις που περατώνονται με την έκδοση διατάξεως περί διαγραφής, καταργήσεως της δίκης ή παραπομπής στο Γενικό Δικαστήριο, οι διαδικασίες ασφαλιστικών μέτρων, καθώς και οι αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως.

XV. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους — Φύση των διαδικασιών (2014–2018) ¹



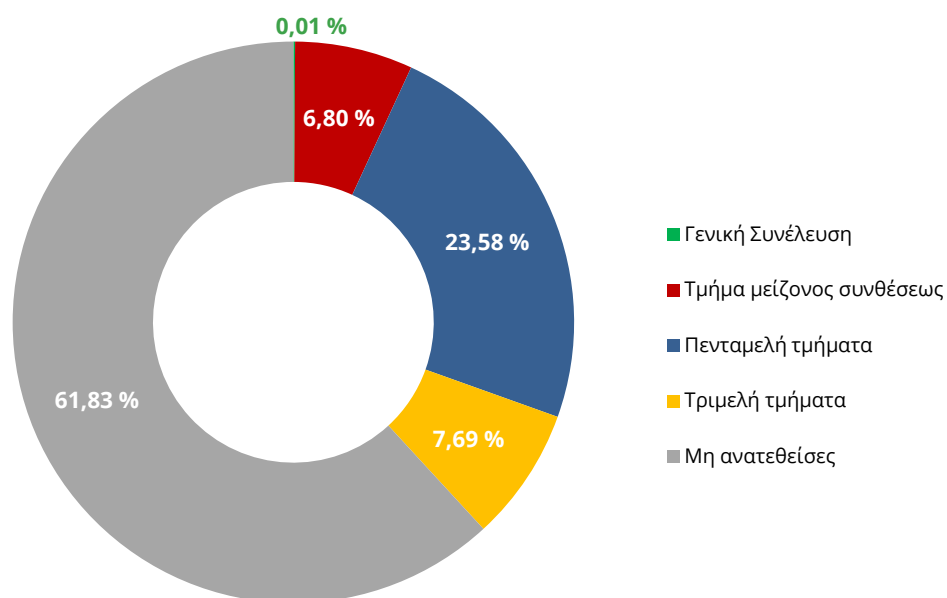
	2014	2015	2016	2017	2018
Προδικαστικές παραπομπές	526	558	575	661	709
Ευθείες προσφυγές	94	72	58	67	70
Αιτήσεις αναιρέσεως	164	245	231	180	214
Ειδικές διαδικασίες ²	2	6	5	3	7
Αιτήσεις γνωμοδοτήσεως	1	3	3	1	1
Σύνολο	787	884	872	912	1 001

1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

2| Ως «ειδικές διαδικασίες» νοούνται: η δικαστική αγωγή, ο καθορισμός των δικαστικών εξόδων, η διόρθωση αποφάσεως, η ανακοπή ερημοδικίας, η τριτανακοπή, η ερμηνεία αποφάσεως, η αναθεώρηση αποφάσεως, η εξέταση προτάσεως του πρώτου γενικού εισαγγελέα για επανεξέταση αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, η κατάσχεση εις χείρας τρίτου και οι υποθέσεις ασυλίας.

XVI. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους — Δικαστικός σχηματισμός (2014–2018) ¹

2018



	2014	2015	2016	2017	2018
Γενική Συνέλευση			1		1
Τμήμα μείζονος συνθέσεως	33	38	40	76	68
Πενταμελή τμήματα	176	203	215	194	236
Τριμελή τμήματα	44	54	75	76	77
Αντιπρόεδρος		2	2	4	
Μη ανατεθείσες	534	587	539	562	619
Σύνολο	787	884	872	912	1 001

1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

XVII. Ταχείες διαδικασίες (2014–2018)

Αιτήσεις για εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας ¹

	2014	2015	2016	2017	2018	Σύνολο
Προδικαστικές παραπομπές	17	18	20	30	32	117
Ευθείες προσφυγές				1	3	4
Αιτήσεις αναιρέσεως	3		1		1	5
Σύνολο	20	18	21	31	36	126

Αιτήσεις για εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας — Έκβαση ²

	2014	2015	2016	2017	2018	Σύνολο
Αποδοχή	2	1	4	4	9	20
Απόρριψη	12	23	12	29	17	93
Θέση στο αρχείο ³	3		4	1	1	9
Εν αναμονή αποφάσεως				1	6	7
Σύνολο	17	24	20	35	33	129

- 1| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αιτήσεις που υποβλήθηκαν στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, ανεξαρτήτως του έτους καταθέσεως του δικογράφου στην υπόθεση την οποία αφορά η κάθε αίτηση.
- 2| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αποφάσεις που εκδόθηκαν, στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, επί αιτήσεων εφαρμογής της ταχείας διαδικασίας, ανεξαρτήτως του έτους υποβολής της κάθε αιτήσεως.
- 3| Περιπτώσεις όπου δεν ήταν απαραίτητη η έκδοση χωριστής αποφάσεως επί της αιτήσεως λόγω διαγραφής της υποθέσεως ή περατώσεώς της με απόφαση ή διάταξη.

XVIII. Επείγουσες προδικαστικές διαδικασίες (2014–2018)

Αιτήσεις για εφαρμογή της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας ¹

	2014	2015	2016	2017	2018	Σύνολο
Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις	3	4		5	5	17
Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις	1	5	7	6	8	27
Σύνορα, άσυλο και μετανάστευση	1	2	5	4	5	17
Λοιπές διαδικασίες	1				1	2
Σύνολο	6	11	12	15	19	63

Αιτήσεις για εφαρμογή της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας — Έκβαση ²

	2014	2015	2016	2017	2018	Σύνολο
Αποδοχή	4	5	9	4	12	34
Απόρριψη	2	5	4	11	7	29
Σύνολο	6	10	13	15	19	63

1| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αιτήσεις που υποβλήθηκαν στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, ανεξαρτήτως του έτους καταθέσεως του δικογράφου στην υπόθεση την οποία αφορά η κάθε αίτηση.

2| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αποφάσεις που εκδόθηκαν, στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, επί αιτήσεων εφαρμογής της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας, ανεξαρτήτως του έτους υποβολής της κάθε αιτήσεως.

XIX. Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων (2014–2018)

Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων ¹

	2014	2015	2016	2017	2018	Σύνολο
Ανταγωνισμός		2			1	3
Αρχές του δικαίου της Ένωσης					1	1
Βιομηχανική πολιτική				1		1
Γεωργία			1			1
Δημόσιες συμβάσεις				1		1
Εμπορική πολιτική	1					1
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα			1			1
Θεσμικό δίκαιο	1				2	3
Κρατικές ενισχύσεις	1				2	3
Περιβάλλον			1	1		2
Σύνολο	3	2	3	3	6	17

Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων — Έκβαση ²

	2014	2015	2016	2017	2018	Σύνολο
Αποδοχή	1		2	1	6	10
Απόρριψη	2		3		2	7
Σύνολο	3		5	1	8	17

1| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αιτήσεις που υποβλήθηκαν στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, ανεξαρτήτως του έτους καταθέσεως του δικογράφου στην υπόθεση την οποία αφορά η κάθε αίτηση.

2| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αποφάσεις που εκδόθηκαν, στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων, ανεξαρτήτως του έτους υποβολής της κάθε αιτήσεως.

XX. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952-2018) — Εισαχθείσες υποθέσεις και εκδοθείσες αποφάσεις ή γνωμοδοτήσεις

Έτος	Εισαχθείσες υποθέσεις ¹							Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις ²
	Προδικαστικές παραπομπές	Ευθείες προσφυγές	Αιτήσεις αναιρέσεως	Αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως	Αιτήσεις γνωμοδοτήσεως	Σύνολο	Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων	
1953		4				4		
1954		10				10		2
1955		9				9	2	4
1956		11				11	2	6
1957		19				19	2	4
1958		43				43		10
1959		46			1	47	5	13
1960		22			1	23	2	18
1961	1	24			1	26	1	11
1962	5	30				35	2	20
1963	6	99				105	7	17
1964	6	49				55	4	31
1965	7	55				62	4	52
1966	1	30				31	2	24
1967	23	14				37		24
1968	9	24				33	1	27
1969	17	60				77	2	30
1970	32	47				79		64
1971	37	59				96	1	60
1972	40	42				82	2	61
1973	61	131				192	6	80
1974	39	63				102	8	63
1975	69	61			1	131	5	78
1976	75	51			1	127	6	88
1977	84	74				158	6	100
1978	123	146			1	270	7	97
1979	106	1 218				1 324	6	138
1980	99	180				279	14	132
1981	108	214				322	17	128
1982	129	217				346	16	185
1983	98	199				297	11	151
1984	129	183				312	17	165
1985	139	294				433	23	211
1986	91	238				329	23	174

>>>

- 1] Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στο σύνολο των υποθέσεων που εισήχθησαν ενώπιον του Δικαστηρίου, εξαιρουμένων των ειδικών διαδικασιών.
- 2] Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στη στήλη αναφέρονται στις αποφάσεις ή γνωμοδοτήσεις οι οποίες εκδόθηκαν από το Δικαστήριο, λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συνάφειας (μια σειρά συνεκδικαζόμενων υποθέσεων = μία υπόθεση).

Έτος	Εισαχθείσες υποθέσεις ¹							Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις ²
	Προδικαστικές παραπομπές	Ευθείες προσφυγές	Αιτήσεις αναίρεσης	Αναίρεσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεων	Αιτήσεις γνωμοδοτήσεως	Σύνολο	Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων	
1987	144	251				395	21	208
1988	179	193				372	17	238
1989	139	244				383	19	188
1990	141	221	15	1		378	12	193
1991	186	140	13	1	2	342	9	204
1992	162	251	24	1	2	440	5	210
1993	204	265	17			486	13	203
1994	203	125	12	1	3	344	4	188
1995	251	109	46	2		408	3	172
1996	256	132	25	3		416	4	193
1997	239	169	30	5		443	1	242
1998	264	147	66	4		481	2	254
1999	255	214	68	4		541	4	235
2000	224	197	66	13	2	502	4	273
2001	237	187	72	7		503	6	244
2002	216	204	46	4		470	1	269
2003	210	277	63	5	1	556	7	308
2004	249	219	52	6	1	527	3	375
2005	221	179	66	1		467	2	362
2006	251	201	80	3		535	1	351
2007	265	221	79	8		573	3	379
2008	288	210	77	8	1	584	3	333
2009	302	143	105	2	1	553	1	376
2010	385	136	97	6		624	3	370
2011	423	81	162	13		679	3	370
2012	404	73	136	3	1	617		357
2013	450	72	161	5	2	690	1	434
2014	428	74	111		1	614	3	416
2015	436	48	206	9	3	702	2	399
2016	470	35	168	7		680	3	412
2017	533	46	141	6	1	727	3	466
2018	568	63	193	6		830	6	462
Σύνολο	10 717	9 093	2 397	134	27	22 368	373	11 952

1] Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στο σύνολο των υποθέσεων που εισήχθησαν ενώπιον του Δικαστηρίου, εξαιρουμένων των ειδικών διαδικασιών.

2] Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στη στήλη αναφέρονται στις αποφάσεις ή γνωμοδοτήσεις οι οποίες εκδόθηκαν από το Δικαστήριο, λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συνάφειας (μια σειρά συνεκδικαζόμενων υποθέσεων = μία υπόθεση).

XXI. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952-2018) — Υποβληθείσες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος και ανά έτος

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Λοιπά ¹	Σύνολο
1961																			1											1
1962																			5											5
1963																1			5											6
1964												2							4											6
1965					4					2									1											7
1966																			1											1
1967	5				11					3						1			3											23
1968	1				4					1		1							2											9
1969	4				11					1						1														17
1970	4				21					2		2							3											32
1971	1				18					6		5				1			6											37
1972	5				20					1		4							10											40
1973	8				37					4		5				1			6											61
1974	5				15					6		5							7								1			39
1975	7			1	26					15		14				1			4								1			69
1976	11				28					8		12							14								1			75
1977	16			1	30					14		7							9								5			84
1978	7			3	46					12		11							38									5		123
1979	13			1	33					18		19							11									8		106
1980	14			2	24					14		19							17									6		99
1981	12			1	41					17		11				4			17								5			108
1982	10			1	36					39		18							21								4			129
1983	9			4	36					15		7							19								6			98
1984	13			2	38					34		10							22								9			129
1985	13				40					45		11				6			14								8			139
1986	13			4	18					19		5				1			16								8			91
1987	15			5	32					36		5				3			19								9			144
1988	30			4	34					38		28				2			26								16			179
1989	13			2	47					28		10				1			18			1					14			139
1990	17			5	34					21		25				4			9			2					12			141
1991	19			2	54					29		36				2			17			3					14			186
1992	16			3	62					15		22							18			1					18			162
																														>>>

1| Υπόθεση C-265/00, **Campina Melkunie** (Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof).
Υπόθεση C-196/09, **Miles** κ.λπ. (όργανο εκδίκασης προσφυγών των ευρωπαϊκών σχολείων).
Υπόθεση C-169/15, **Montis Design** (Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof).

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Λοιπά ¹	Σύνολο
1993	22			7	57		1	5	7	22		24				1			43			3						12		204
1994	19			4	44		2		13	36		46				1			13			1						24		203
1995	14			8	51		3	10	10	43		58				2			19	2		5					6	20		251
1996	30			4	66			4	6	24		70				2			10	6		6				3	4	21		256
1997	19			7	46		1	2	9	10		50				3			24	35		2				6	7	18		239
1998	12			7	49		3	5	55	16		39				2			21	16		7				2	6	24		264
1999	13			3	49		2	3	4	17		43				4			23	56		7				4	5	22		255
2000	15			3	47		2	3	5	12		50							12	31		8				5	4	26	1	224
2001	10			5	53		1	4	4	15		40				2			14	57		4				3	4	21		237
2002	18			8	59			7	3	8		37				4			12	31		3				7	5	14		216
2003	18			3	43		2	4	8	9		45				4			28	15		1				4	4	22		210
2004	24			4	50		1	18	8	21		48				1	2		28	12		1				4	5	22		249
2005	21			1	4	51	2	11	10	17		18				2	3		36	15	1	2				4	11	12		221
2006	17			3	77		1	14	17	24		34			1	1	4		20	12	2	3			1	5	2	10		251
2007	22	1	2	5	59	2	2	8	14	26		43			1		2		19	20	7	3	1		1	5	6	16		265
2008	24			1	6	71	2	1	9	17	12	39	1	3	3	4	6		34	25	4	1				4	7	14		288
2009	35	8	5	3	59	2		11	11	28		29	1	4	3		10	1	24	15	10	3	1	2	1	2	5	28	1	302
2010	37	9	3	10	71		4	6	22	33		49		3	2	9	6		24	15	8	10	17	1	5	6	6	29		385
2011	34	22	5	6	83	1	7	9	27	31		44		10	1	2	13		22	24	11	11	14	1	3	12	4	26		423
2012	28	15	7	8	68	5	6	1	16	15		65		5	2	8	18	1	44	23	6	14	13		9	3	8	16		404
2013	26	10	7	6	97	3	4	5	26	24		62	3	5	10		20		46	19	11	14	17	1	4	4	12	14		450
2014	23	13	6	10	87		5	4	41	20	1	52	2	7	6		23		30	18	14	8	28	4	3	8	3	12		428
2015	32	5	8	7	79	2	8	2	36	25	5	47		9	8	7	14		40	23	15	8	18	5	5	4	7	16	1	436
2016	26	18	5	12	84	1	6	6	47	23	2	62		9	8	1	15	1	26	20	19	21	14	3	6	7	5	23		470
2017	21	16	4	8	149	7	12	4	23	25	3	57		5	10	1	22		38	31	19	21	16	3	6	13	8	11		533
2018	40	20	12	3	78	2	12	3	67	41	3	68	1	5	6	4	29		35	35	31	15	23	2	6	6	7	14		568
Σύνολο	881	137	69	195	2 527	27	115	185	527	1 020	14	1 513	8	65	61	96	187	3	1 048	556	158	189	162	22	50	121	141	637	3	10 717

1| Υπόθεση C-265/00, **Campina Melkunie** (Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof).
Υπόθεση C-196/09, **Miles** κ.λπ. (όργανο εκδίκασης προσφυγών των ευρωπαϊκών αχολείων).
Υπόθεση C-169/15, **Montis Design** (Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof).

**XXII. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952–2018) —
Υποβληθείσες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως
ανά κράτος μέλος και ανά δικαιοδοτικό όργανο**

			Σύνολο
Βέλγιο	Cour constitutionnelle	38	
	Cour de cassation	98	
	Conseil d'État	85	
	Λοιπά δικαστήρια	660	881
Βουλγαρία	Върховен касационен съд	5	
	Върховен административен съд	20	
	Λοιπά δικαστήρια	112	137
Τσεχική Δημοκρατία	Ústavní soud		
	Nejvyššího soud	10	
	Nejvyšší správní soud	32	
	Λοιπά δικαστήρια	27	69
Δανία	Højesteret	36	
	Λοιπά δικαστήρια	159	195
Γερμανία	Bundesverfassungsgericht	2	
	Bundesgerichtshof	240	
	Bundesverwaltungsgericht	135	
	Bundesfinanzhof	327	
	Bundesarbeitsgericht	43	
	Bundessozialgericht	76	
	Λοιπά δικαστήρια	1 704	2 527
Εσθονία	Riigikohus	11	
	Λοιπά δικαστήρια	16	27
Ιρλανδία	Supreme Court	38	
	High Court	38	
	Λοιπά δικαστήρια	39	115
Ελλάδα	Άρειος Πάγος	12	
	Συμβούλιο της Επικρατείας	60	
	Λοιπά δικαστήρια	113	185
Ισπανία	Tribunal Constitucional	1	
	Tribunal Supremo	98	
	Λοιπά δικαστήρια	428	527
Γαλλία	Conseil constitutionnel	1	
	Cour de cassation	136	
	Conseil d'État	138	
	Λοιπά δικαστήρια	745	1 020
Κροατία	Ustavni sud		
	Vrhovni sud		
	Visoki upravni sud	1	
	Visoki prekršajni sud		
	Λοιπά δικαστήρια	13	14

>>>

Ιταλία	Corte Costituzionale	3	
	Corte suprema di Cassazione	153	
	Consiglio di Stato	176	
	Λοιπά δικαστήρια	1 181	1 513
Κύπρος	Ανώτατο Δικαστήριο	4	
	Λοιπά δικαστήρια	4	8
Λεττονία	Augstākā tiesa	21	
	Satversmes tiesa	1	
	Λοιπά δικαστήρια	43	65
Λιθουανία	Konstitucinis Teismas	2	
	Aukščiausiasis Teismas	20	
	Vyriausiasis administracinis teismas	22	
	Λοιπά δικαστήρια	17	61
Λουξεμβούργο	Cour constitutionnelle	1	
	Cour de cassation	28	
	Cour administrative	29	
	Λοιπά δικαστήρια	38	96
Ουγγαρία	Kúria	28	
	Fővárosi Ítéltábla	8	
	Szegedi Ítéltábla	3	
	Λοιπά δικαστήρια	148	187
Μάλτα	Qorti Kostituzzjonali		
	Qorti ta' l- Appel		
	Λοιπά δικαστήρια	3	3
Κάτω Χώρες	Hoge Raad	294	
	Raad van State	128	
	Centrale Raad van Beroep	68	
	College van Beroep voor het Bedrijfsleven	164	
	Tariefcommissie	35	
	Λοιπά δικαστήρια	359	1 048
Αυστρία	Verfassungsgerichtshof	5	
	Oberster Gerichtshof	130	
	Verwaltungsgerichtshof	108	
	Λοιπά δικαστήρια	313	556
Πολωνία	Trybunał Konstytucyjny	1	
	Sąd Najwyższy	25	
	Naczelny Sąd Administracyjny	49	
	Λοιπά δικαστήρια	83	158
Πορτογαλία	Supremo Tribunal de Justiça	15	
	Supremo Tribunal Administrativo	64	
	Λοιπά δικαστήρια	110	189
Ρουμανία	Înalta Curte de Casație și Justiție	12	
	Curtea de Apel	83	
	Λοιπά δικαστήρια	67	162

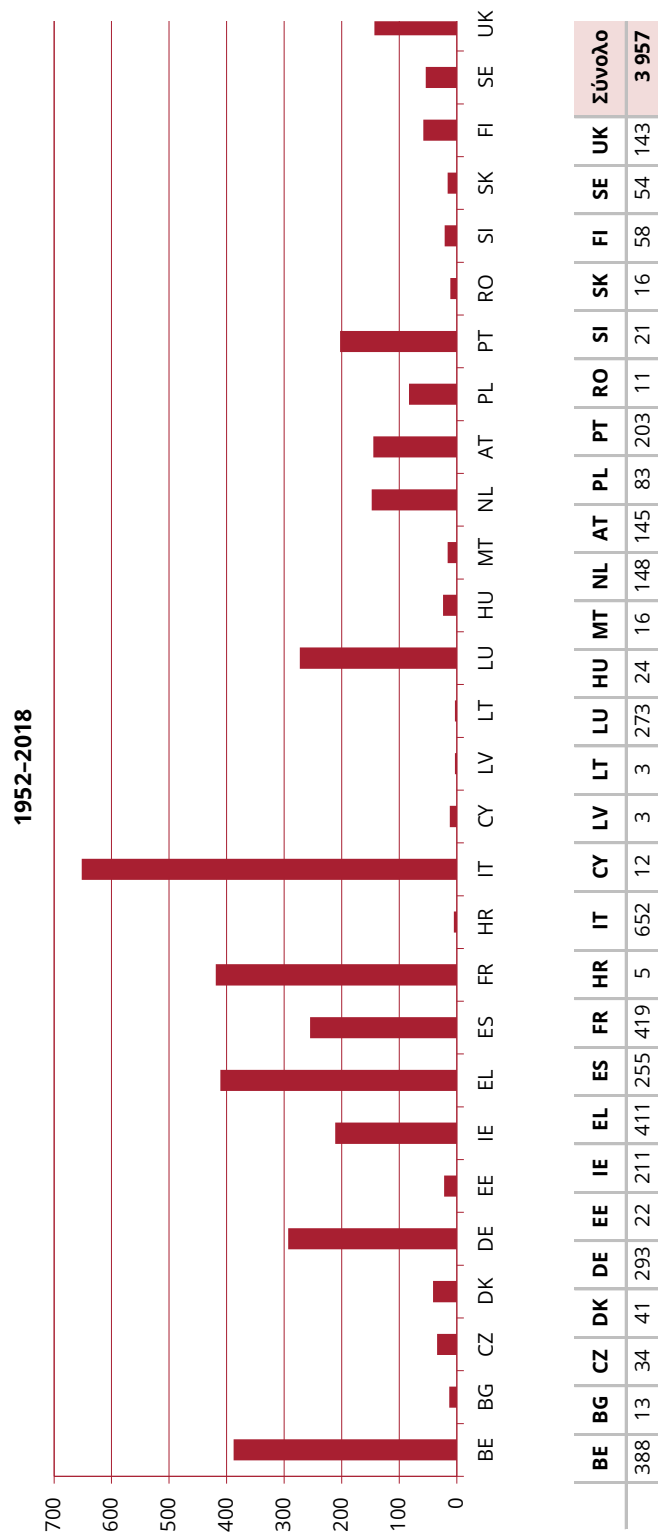
>>>

Σλοβενία	Ustavno sodišče	1	
	Vrhovno sodišče	15	
	Λοιπά δικαστήρια	6	22
Σλοβακία	Ústavný súd		
	Najvyšší súd	19	
	Λοιπά δικαστήρια	31	50
Φινλανδία	Korkein oikeus	25	
	Korkein hallinto-oikeus	58	
	Työtuomioistuin	5	
	Λοιπά δικαστήρια	33	121
Σουηδία	Högsta Domstolen	24	
	Högsta förvaltningsdomstolen	13	
	Marknadsdomstolen	5	
	Arbetsdomstolen	4	
	Λοιπά δικαστήρια	95	141
Ηνωμένο Βασίλειο	House of Lords	40	
	Supreme Court	15	
	Court of Appeal	90	
	Λοιπά δικαστήρια	492	637
Λοιπές διαδικασίες	Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof ¹	2	
	Όργανο εκδίκασης προσφυγών των ευρωπαϊκών σχολείων ²	1	3
Σύνολο			10 717

1| Υπόθεση C-265/00, *Campina Melkunie*.
Υπόθεση C-169/15, *Montis Design*.

2| Υπόθεση C-196/09, *Miles κ.λπ.*

XXIII. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952-2018) — Προσφυγές ασκηθείσες λόγω παραβάσεως κράτους μέλους



XXIV. Δραστηριότητα της Γραμματείας του Δικαστηρίου (2015–2018)

Τομείς δραστηριότητας	2015	2016	2017	2018
Έγγραφα που πρωτοκολλήθηκαν στη Γραμματεία	89 328	93 215	99 266	108 247
Διαδικαστικά έγγραφα που κατατέθηκαν μέσω e-Curia (ποσοστό)	69 %	75 %	73 %	75 %
Επ' ακροατηρίου συζητήσεις	256	270	263	295
Συνεδριάσεις για την εκφώνηση προτάσεων	239	319	301	305
Αποφάσεις, γνωμοδοτήσεις και διατάξεις οι οποίες επιδόθηκαν στους διαδίκους κατόπιν περατώσεως της δίκης	570	645	654	684
Πρακτικά που τηρήθηκαν σε συνεδριάσεις (επ' ακροατηρίου συζητήσεις, προτάσεις και αποφάσεις)	894	1 001	1 033	1 062
Ανακοινώσεις στην Επίσημη Εφημερίδα σχετικά με τις εισαχθείσες υποθέσεις	639	660	679	695
Ανακοινώσεις στην Επίσημη Εφημερίδα σχετικά με τις περατωθείσες υποθέσεις	546	522	637	661



Ε | ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ



(Σειρά πρωτοκόλλου στις 31 Δεκεμβρίου 2018)

Πρώτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

M. Szpunar, πρώτος γενικός εισαγγελέας, M. Βηλαράς και A. Arabadjiev, πρόεδροι τμήματος, R. Silva de Lapuerta, Αντιπρόεδρος του Δικαστηρίου, K. Lenaerts, Πρόεδρος του Δικαστηρίου, J.-C. Bonichot, A. Prechal, E. Regan και T. von Danwitz, πρόεδροι τμήματος

Δεύτερη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

M. Ilešič, δικαστής, J. Kokott, γενική εισαγγελέας, K. Λυκούργος, F. Biltgen, C. Toader και K. Jürimäe, πρόεδροι τμήματος, A. Rosas και E. Juhász, δικαστές

Τρίτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

M. Berger και M. Safjan, δικαστές, E. Sharpston, γενική εισαγγελέας, E. Levits, J. Malenovský και L. Bay Larsen, δικαστές, Y. Bot, γενικός εισαγγελέας, D. Žnáby, δικαστής

Τέταρτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

E. Tanchev και H. Saugmandsgaard Øe, γενικοί εισαγγελείς, S. Rodin, C. Vajda και C. G. Fernlund, δικαστές, N. Wahl, M. Campos Sánchez-Bordona και M. Bobek, γενικοί εισαγγελείς

Πέμπτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

I. Jarukaitis, δικαστής, G. Hogan, γενικός εισαγγελέας, N. J. Piçarra, P. G. Xuereb, L. S. Rossi, δικαστές, G. Pitruzzella, γενικός εισαγγελέας, A. Calot Escobar, Γραμματέας

1. ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ 2018

Πανηγυρική συνεδρίαση της 8ης Οκτωβρίου 2018

Στις 8 Οκτωβρίου 2018 πραγματοποιήθηκε πανηγυρική συνεδρίαση του Δικαστηρίου, επ' ευκαιρία, αφενός, της ανανέωσης της θητείας ορισμένων δικαστών και, αφετέρου, της ορκωμοσίας και της ανάληψης καθηκόντων των νέων μελών του θεσμικού οργάνου.

Με αποφάσεις της 28ης Φεβρουαρίου 2018, της 13ης Ιουνίου 2018, της 25ης Ιουλίου 2018 και της 5ης Σεπτεμβρίου 2018, οι αντιπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανανέωσαν, για την περίοδο από τις 7 Οκτωβρίου 2018 έως τις 6 Οκτωβρίου 2024, τη θητεία οκτώ δικαστών του Δικαστηρίου, ήτοι του Alexander Arabadjiev, του Jean-Claude Bonichot, του Thomas von Danwitz, του Carl Gustav Fernlund, του Egils Levits, του Κωνσταντίνου Λυκούργου, του Jiří Malenovský και της Alexandra Prechal, καθώς και τη θητεία δύο γενικών εισαγγελέων του Δικαστηρίου, ήτοι των Yves Bot και Maciej Szpunar.

Διορίστηκαν δικαστές στο Δικαστήριο, για την περίοδο από τις 7 Οκτωβρίου 2018 έως τις 6 Οκτωβρίου 2024, η Lucia Serena Rossi, ο Irmantas Jarukaitis, ο Peter George Xuereb και ο Nuno José Cardoso da Silva Pizarra, σε αντικατάσταση των Antonio Tizzano, Egidijus Jarašiūnas, Anthony Borg Barthet και José Luís da Cruz Vilaça, των οποίων η θητεία έληξε.

Διορίστηκαν γενικοί εισαγγελείς στο Δικαστήριο, για την περίοδο από τις 7 Οκτωβρίου 2018 έως τις 6 Οκτωβρίου 2024, ο Giovanni Pitruzzella, σε αντικατάσταση του Paolo Mengozzi, και ο Gerard Hogan ¹.

Κατόπιν της μερικής ανανέωσης της σύνθεσης του Δικαστηρίου, ο Koen Lenaerts επανεξελέγη, από τους υπόλοιπους δικαστές, Πρόεδρος του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο από τις 9 Οκτωβρίου 2018 έως τις 6 Οκτωβρίου 2021.

Η Rosario Silva de Lapuerta εξελέγη Αντιπρόεδρος του Δικαστηρίου για την περίοδο από τις 9 Οκτωβρίου 2018 έως τις 6 Οκτωβρίου 2021. Διαδέχθηκε στα καθήκοντα αυτά τον Antonio Tizzano.

Ο Maciej Szpunar ορίστηκε πρώτος γενικός εισαγγελέας του Δικαστηρίου. Διαδέχθηκε στα καθήκοντα αυτά τον Melchior Wathelet.

Εξάλλου, οι δικαστές του Δικαστηρίου εξέλεξαν, για περίοδο τριών ετών, τους προέδρους των πενταμελών τμημάτων, και συγκεκριμένα τον Jean-Claude Bonichot, τον Alexander Arabadjiev, την Alexandra (Sacha) Prechal, τον Μιχαήλ Βηλαρά και τον Eugene Regan.

Επίσης, οι δικαστές του Δικαστηρίου εξέλεξαν, για ένα έτος, τους προέδρους των τριμελών τμημάτων, και συγκεκριμένα τον Thomas von Danwitz, την Camelia Toader, τον François Biltgen, την Küllike Jürimäe και τον Κωνσταντίνο Λυκούργο.

1| Σύμφωνα με την αρχή της εναλλαγής, ο Ιρλανδός G. Hogan διαδέχθηκε τον Βέλγο M. Wathelet, του οποίου η θητεία έληξε στις 8 Οκτωβρίου 2018.

2. ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΝ 1η ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2018 ΕΩΣ ΤΙΣ 8 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2018

K. LENAERTS, Πρόεδρος
A. TIZZANO, Αντιπρόεδρος
R. SILVA de LAPUERTA, πρόεδρος του πρώτου τμήματος
M. ILEŠIČ, πρόεδρος του δεύτερου τμήματος
L. BAY LARSEN, πρόεδρος του τρίτου τμήματος
T. von DANWITZ, πρόεδρος του τέταρτου τμήματος
J. L. da CRUZ VILAÇA, πρόεδρος του πέμπτου τμήματος
M. WATHELET, πρώτος γενικός εισαγγελέας
A. ROSAS, πρόεδρος του έβδομου τμήματος
J. MALENOVSKÝ, πρόεδρος του όγδοου τμήματος
E. LEVITS, πρόεδρος τουδέκατου τμήματος
C. G. FERNLUND, πρόεδρος του έκτου τμήματος
C. VAJDA, πρόεδρος του ένατου τμήματος
J. KOKOTT, γενική εισαγγελέας
E. JUHÁSZ, δικαστής
A. BORG BARTHET, δικαστής
E. SHARPSTON, γενική εισαγγελέας
P. MENGGOZZI, γενικός εισαγγελέας
Y. BOT, γενικός εισαγγελέας
J.-C. BONICHOT, δικαστής
A. ARABADJIEV, δικαστής
C. TOADER, δικαστής
M. SAFJAN, δικαστής
D. ŠŇÁBY, δικαστής
M. BERGER, δικαστής
A. PRECHAL, δικαστής
E. JARAŠIŪNAS, δικαστής
N. WAHL, γενικός εισαγγελέας
S. RODIN, δικαστής
F. BILTGEN, δικαστής
K. JÜRIMÄE, δικαστής
M. SZPUNAR, γενικός εισαγγελέας
K. ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ, δικαστής
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, γενικός εισαγγελέας
M. ΒΗΛΑΡΑΣ, δικαστής
E. REGAN, δικαστής
H. Saugmandsgaard ØE, γενικός εισαγγελέας
M. BOBEK, γενικός εισαγγελέας
E. TANCHEV, γενικός εισαγγελέας

A. CALOT ESCOBAR, Γραμματέας

9 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2018

K. LENAERTS, Πρόεδρος
R. SILVA DE LAPUERTA, Αντιπρόεδρος
J.-C. BONICHOT, πρόεδρος του πρώτου τμήματος
A. ARABADJIEV, πρόεδρος του δεύτερου τμήματος
A. PRECHAL, πρόεδρος του τρίτου τμήματος
M. ΒΗΛΑΡΑΣ, πρόεδρος του τέταρτου τμήματος
E. REGAN, πρόεδρος του πέμπτου τμήματος
A. ROSAS, δικαστής
J. KOKOTT, γενική εισαγγελέας
E. JUHÁSZ, δικαστής
M. ILEŠIČ, δικαστής
J. MALENOVSKÝ, δικαστής
E. LEVITS, δικαστής
L. BAY LARSEN, δικαστής
E. SHARPSTON, γενική εισαγγελέας
Y. BOT, γενικός εισαγγελέας
T. von DANWITZ, δικαστής
C. TOADER, δικαστής
M. SAFJAN, δικαστής
D. ŠVÁBY, δικαστής
M. BERGER, δικαστής
C. G. FERNLUND, δικαστής
C. VAJDA, δικαστής
N. WAHL, γενικός εισαγγελέας
S. RODIN, δικαστής
F. BILTGEN, δικαστής
K. JÜRIMÄE, δικαστής
M. SZPUNAR, γενικός εισαγγελέας
K. ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ, δικαστής
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, γενικός εισαγγελέας
H. Saugmandsgaard ØE, γενικός εισαγγελέας
M. BOBEK, γενικός εισαγγελέας
E. TANCHEV, γενικός εισαγγελέας
P. G. XUEREB, δικαστής,
N. PIČARRA, δικαστής
L. S. ROSSI, δικαστής
G. HOGAN, γενικός εισαγγελέας
G. PITRUZZELLA, γενικός εισαγγελέας
I. JARUKAITIS, δικαστής

A. CALOT ESCOBAR, Γραμματέας

ΑΠΟ ΤΙΣ 10 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2018 ΕΩΣ ΤΙΣ 31 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2018

K. LENAERTS, Πρόεδρος
R. SILVA DE LAPUERTA, Αντιπρόεδρος
J.-C. BONICHOT, πρόεδρος του πρώτου τμήματος
A. ARABADJIEV, πρόεδρος του δεύτερου τμήματος
A. PRECHAL, πρόεδρος του τρίτου τμήματος
M. ΒΗΛΑΡΑΣ, πρόεδρος του τέταρτου τμήματος
E. REGAN, πρόεδρος του πέμπτου τμήματος
M. SZPUNAR, πρώτος γενικός εισαγγελέας
T. von DANWITZ, πρόεδρος του έβδομου τμήματος
C. TOADER, πρόεδρος του έκτου τμήματος
F. BILTGEN, πρόεδρος του όγδοου τμήματος
K. JÜRIMÄE, πρόεδρος του ένατου τμήματος
K. ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ, πρόεδρος του δέκατου τμήματος
A. ROSAS, δικαστής
J. KOKOTT, γενική εισαγγελέας
E. JUHÁSZ, δικαστής
M. ILEŠIČ, δικαστής
J. MALENOVSKÝ, δικαστής
E. LEVITS, δικαστής
L. BAY LARSEN, δικαστής
E. SHARPSTON, γενική εισαγγελέας
Y. BOT, γενικός εισαγγελέας
M. SAFJAN, δικαστής
D. ŽVÁBY, δικαστής
M. BERGER, δικαστής
C. G. FERNLUND, δικαστής
C. VAJDA, δικαστής
N. WAHL, γενικός εισαγγελέας
S. RODIN, δικαστής
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, γενικός εισαγγελέας
H. Saugmandsgaard ØE, γενικός εισαγγελέας
M. BOBEK, γενικός εισαγγελέας
E. TANCHEV, γενικός εισαγγελέας
P. G. XUEREB, δικαστής
N. PIČARRA, δικαστής
L. S. ROSSI, δικαστής
G. HOGAN, γενικός εισαγγελέας
G. PITRUZZELLA, γενικός εισαγγελέας
I. JARUKAITIS, δικαστής

A. CALOT ESCOBAR, Γραμματέας

3. ΠΡΩΗΝ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

(κατά σειρά ανάληψης καθηκόντων)

ΔΙΚΑΣΤΕΣ

Massimo PILOTTI, δικαστής (1952–1958), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1952 έως το 1958 (†)
Petrus SERRARENS, δικαστής (1952–1958) (†)
Otto RIESE, δικαστής (1952–1963) (†)
Louis DELVAUX, δικαστής (1952–1967) (†)
Jacques RUEFF, δικαστής (1952–1959 και 1960–1962) (†)
Charles Léon HAMMES, δικαστής (1952–1967), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1964 έως το 1967 (†)
Adrianus VAN KLEFFENS, δικαστής (1952–1958) (†)
Maurice LAGRANGE, γενικός εισαγγελέας (1952–1964) (†)
Karl ROEMER, γενικός εισαγγελέας (1953–1973) (†)
Rino ROSSI, δικαστής (1958–1964) (†)
Nicola CATALANO, δικαστής (1958–1961) (†)
Andreas Matthias DONNER, δικαστής (1958–1979), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1958 έως το 1964 (†)
Alberto TRABUCCHI, δικαστής (1962–1972), στη συνέχεια γενικός εισαγγελέας (1973–1976) (†)
Robert LECOURT, δικαστής (1962–1976), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1967 έως το 1976 (†)
Walter STRAUSS, δικαστής (1963–1970) (†)
Riccardo MONACO, δικαστής (1964–1976) (†)
Joseph GAND, γενικός εισαγγελέας (1964–1970) (†)
Josse J. MERTENS de WILMARS, δικαστής (1967–1984), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1980 έως το 1984 (†)
Pierre PESCATORE, δικαστής (1967–1985) (†)
Hans KUTSCHER, δικαστής (1970–1980), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1976 έως το 1980 (†)
Alain Louis DUTHEILLET DE LAMOTHE, γενικός εισαγγελέας (1970–1972) (†)
Henri MAYRAS, γενικός εισαγγελέας (1972–1981) (†)
Cearbhall O'DALAIGH, δικαστής (1973–1974) (†)
Max SØRENSEN, δικαστής (1973–1979) (†)
Jean-Pierre WARNER, γενικός εισαγγελέας (1973–1981) (†)
Alexander J. MACKENZIE STUART, δικαστής (1973–1988), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1984 έως το 1988 (†)
Gerhard REISCHL, γενικός εισαγγελέας (1973–1981) (†)
Aindrias O'KEEFFE, δικαστής (1974–1985) (†)
Francesco CAPOTORTI, δικαστής (1976), στη συνέχεια γενικός εισαγγελέας (1976–1982) (†)
Giacinto BOSCO, δικαστής (1976–1988) (†)
Adolphe TOUFFAIT, δικαστής (1976–1982) (†)
Thijmen KOOPMANS, δικαστής (1979–1990) (†)
Ole DUE, δικαστής (1979–1994), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1988 έως το 1994 (†)
Ulrich EVERLING, δικαστής (1980–1988) (†)
Αλέξανδρος ΧΛΩΡΟΣ, δικαστής (1981–1982) (†)
Sir Gordon SLYNN, γενικός εισαγγελέας (1981–1988), στη συνέχεια δικαστής (1988–1992) (†)
Simone ROZÈS, γενική εισαγγελέας (1981–1984)
Pieter VERLOREN van THEMAAT, γενικός εισαγγελέας (1981–1986) (†)
Fernand GRÉVISSE, δικαστής (1981–1982 και 1988–1994) (†)
Kai BAHLMANN, δικαστής (1982–1988) (†)
G. Federico MANCINI, γενικός εισαγγελέας (1982–1988), στη συνέχεια δικαστής (1988–1999) (†)
Yves GALMOT, δικαστής (1982–1988) (†)

Κωνσταντίνος ΚΑΚΟΥΡΗΣ, δικαστής (1983–1997) (†)
 Carl Otto LENZ, γενικός εισαγγελέας (1984–1997)
 Marco DARMON, γενικός εισαγγελέας (1984–1994) (†)
 René JOLIET, δικαστής (1984–1995) (†)
 Thomas Francis O’HIGGINS, δικαστής (1985–1991) (†)
 Fernand SCHOCKWEILER, δικαστής (1985–1996) (†)
 Jean MISCHO, γενικός εισαγγελέας (1986–1991 και 1997–2003) (†)
 José Carlos de CARVALHO MOITINHO de ALMEIDA, δικαστής (1986–2000)
 José Luís da CRUZ VILAÇA, γενικός εισαγγελέας (1986–1988), δικαστής (2012–2018)
 Gil Carlos RODRÍGUEZ IGLÉSÍAS, δικαστής (1986–2003), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1994 έως το 2003 (†)
 Manuel DIEZ de VELASCO, δικαστής (1988–1994) (†)
 Manfred ZULLEEG, δικαστής (1988–1994) (†)
 Walter VAN GERVEN, γενικός εισαγγελέας (1988–1994) (†)
 Francis Geoffrey JACOBS, γενικός εισαγγελέας (1988–2006)
 Giuseppe TESAURO, γενικός εισαγγελέας (1988–1998)
 Paul Joan George KAPTEYN, δικαστής (1990–2000)
 Claus Christian GULMANN, γενικός εισαγγελέας (1991–1994), στη συνέχεια δικαστής (1994–2006)
 John L. MURRAY, δικαστής (1991–1999)
 David Alexander Ogilvy EDWARD, δικαστής (1992–2004)
 Antonio Mario LA PERGOLA, δικαστής (1994 και 1999–2006), γενικός εισαγγελέας (1995–1999) (†)
 Γεώργιος ΚΟΣΜΑΣ, γενικός εισαγγελέας (1994–2000)
 Jean-Pierre PUISSOCHET, δικαστής (1994–2006)
 Philippe LÉGER, γενικός εισαγγελέας (1994–2006)
 Günter HIRSCH, δικαστής (1994–2000)
 Michael Bendik ELMER, γενικός εισαγγελέας (1994–1997)
 Peter JANN, δικαστής (1995–2009)
 Hans RAGNEMALM, δικαστής (1995–2000) (†)
 Leif SEVÓN, δικαστής (1995–2002)
 Nial FENNELLY, γενικός εισαγγελέας (1995–2000)
 Melchior WATHELET, δικαστής (1995–2003), γενικός εισαγγελέας (2012–2018)
 Dámaso RUIZ-JARABO COLOMER, γενικός εισαγγελέας (1995–2009) (†)
 Romain SCHINTGEN, δικαστής (1996–2008)
 Κρατερός ΙΩΑΝΝΟΥ, δικαστής (1997–1999) (†)
 Siegbert ALBER, γενικός εισαγγελέας (1997–2003)
 Antonio SAGGIO, γενικός εισαγγελέας (1998–2000) (†)
 Βασίλειος ΣΚΟΥΡΗΣ, δικαστής (1999–2015), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 2003 έως το 2015
 Fidelma O’KELLY MACKEN, δικαστής (1999–2004)
 Ninon COLNERIC, δικαστής (2000–2006)
 Stig von BAHR, δικαστής (2000–2006)
 Antonio TIZZANO, γενικός εισαγγελέας (2000–2006), στη συνέχεια δικαστής (2006–2018), Αντιπρόεδρος του Δικαστηρίου από το 2015 έως το 2018
 José Narciso da CUNHA RODRIGUES, δικαστής (2000–2012)
 Christiaan Willem Anton TIMMERMANS, δικαστής (2000–2010)
 Leendert A. GEELHOED, γενικός εισαγγελέας (2000–2006) (†)
 Christine STIX-HACKL, γενική εισαγγελέας (2000–2006) (†)
 Luís Miguel POIARES PESSOA MADURO, γενικός εισαγγελέας (2003–2009)
 Konrad Hermann Theodor SCHIEMANN, δικαστής (2004–2012)
 Jerzy MAKARCZYK, δικαστής (2004–2009)
 Pranas KÜRIS, δικαστής (2004–2010)
 Γεώργιος ΑΠΕΣΤΗΣ, δικαστής (2004–2014)

Anthony BORG BARTHET, δικαστής (2004-2018)
Ján KLUČKA, δικαστής (2004-2009)
Uno LÖHMUS, δικαστής (2004-2013)
Aindrias Ó CAOIMH, δικαστής (2004-2015)
Paolo MENGOLZI, γενικός εισαγγελέας (2006-2018)
Pernilla LINDH, δικαστής (2006-2011)
Ján MAZÁK, γενικός εισαγγελέας (2006-2012)
Verica TRSTENJAK, γενική εισαγγελέας (2006-2012)
Jean-Jacques KASEL, δικαστής (2008-2013)
Niilo JÄÄSKINEN, γενικός εισαγγελέας (2009-2015)
Pedro CRUZ VILLALÓN, γενικός εισαγγελέας (2009-2015)
Egidijus JARAŠIŪNAS, δικαστής (2010-2018)

ΠΡΟΕΔΡΟΙ

Massimo PILOTTI (1952-1958) (†)
Andreas Matthias DONNER (1958-1964) (†)
Charles Léon HAMMES (1964-1967) (†)
Robert LECOURT (1967-1976) (†)
Hans KUTSCHER (1976-1980) (†)
Josse J. MERTENS de WILMARS (1980-1984) (†)
Alexander John MACKENZIE STUART (1984-1988) (†)
Ole DUE (1988-1994) (†)
Gil Carlos RODRÍGUEZ IGLÉSIAS (1994-2003) (†)
Βασίλειος ΣΚΟΥΡΗΣ (2003-2015)

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ

Albert VAN HOUTTE (1953-1982) (†)
Paul HEIM (1982-1988)
Jean-Guy GIRAUD (1988-1994)
Roger GRASS (1994-2010)



ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ



A | ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018

Από τον Πρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου, *Marc Jaeger*

Το 2018 υπήρξε το δεύτερο πλήρες έτος δικαστικής δραστηριότητας αφότου άρχισε να τίθεται σε εφαρμογή η μεταρρύθμιση της δικαιοδοτικής δομής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οπότε προσφέρεται για έναν απολογισμό της νέας πραγματικότητας όσον αφορά το έργο και τη λειτουργία του Γενικού Δικαστηρίου σε συνάρτηση με την υλοποίηση των στρατηγικών στόχων της μεταρρύθμισης αυτής, βάσει της οποίας ο αριθμός των δικαστών, αυξανόμενος προοδευτικά, θα φθάσει να διπλασιαστεί κατά το πέρας του τρίτου και τελευταίου σταδίου της, τον Σεπτέμβριο του 2019.

Το 2018 ήταν για το δικαιοδοτικό όργανο, από πλευράς της σύνθεσής του, μια περίοδος σταθερότητας, με εξαίρεση την αποχώρηση του δικαστή Peter George Xueieb, ο οποίος διορίστηκε δικαστής στο Δικαστήριο στις 8 Οκτωβρίου 2018. Από την ημερομηνία αυτή και εν αναμονή του διορισμού, αφενός, του αντικαταστάτη του P. G. Xueieb και, αφετέρου, ενός ακόμη δικαστή που απομένει από το πρώτο στάδιο της μεταρρύθμισης του Γενικού Δικαστηρίου (στο πλαίσιο του οποίου προβλεπόταν η προσθήκη δώδεκα νέων δικαστών, ξεκινώντας από τις 25 Δεκεμβρίου 2015), το Γενικό Δικαστήριο αριθμεί 45 μέλη ¹.

Ενισχυμένο, λοιπόν, με νέους πόρους και αφήνοντας πίσω το 2017, που ήταν το πρώτο έτος κατά το οποίο δοκιμάστηκε στην πράξη η νέα δομή του, το Γενικό Δικαστήριο έπρεπε να ανέβει ένα σκαλί παραπάνω από απόψεως παραγωγικότητας. Όπερ και εγένετο, με 1009 περατωθείσες υποθέσεις ² το 2018. Πρόκειται για νέο ρεκόρ, το οποίο αντιστοιχεί σε αύξηση της τάξης του 13 % σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Ταυτόχρονα, παρατηρήθηκε ελαφρά κάμψη του αριθμού των υποθέσεων που εισήχθησαν (834 νέες υποθέσεις). Το συνδυαστικό αποτέλεσμα των δύο αυτών παραγόντων ήταν να ελαττωθεί αισθητά ο αριθμός των εκκρεμών υποθέσεων (-175 υποθέσεις, ήτοι μείωση περίπου 12 %), οι οποίες επανήλθαν στα επίπεδα του 2010. Η κατάσταση, ωστόσο, σήμερα διαφέρει από τότε, επειδή το δικαιοδοτικό όργανο είναι πλέον σε θέση να εκδικάζει πολύ περισσότερες υποθέσεις, με συνέπεια να είναι αντιστοίχως πολύ μικρότερο το χρονικό διάστημα στο οποίο προσδοκάται ότι θα περατωθούν όλες οι εκκρεμείς υποθέσεις (482 ημέρες με βάση τα δεδομένα του 2018 έναντι 900 ημερών με βάση τα δεδομένα του 2010). Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο εμφανίζεται έτοιμο για το ενδεχόμενο να του μεταβιβάσει το Δικαστήριο μέρος των αρμοδιοτήτων του.

Η διάρκεια των διαδικασιών στο σύνολό τους (20 μήνες για τις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε απόφαση ή διάταξη) εμφανίζεται κατά τι μεγαλύτερη σε σχέση με το 2017. Ο βασικός λόγος ήταν ότι το 2018 περατώθηκε ένας σημαντικός αριθμός υποθέσεων ανταγωνισμού που, εξαιτίας του όγκου και της πολυπλοκότητάς τους, απαιτήσαν πολύ περισσότερο χρόνο απ' ό,τι οι άλλες υποθέσεις κατά μέσο όρο ³. Παρά το συγκυριακό

1| Στις 31 Δεκεμβρίου 2018.

2| Χωρίς να υπολογίζονται οι αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων, οι οποίες ανήλθαν σε 44 το περασμένο έτος.

3| Αν δεν ληφθούν υπόψη οι 23 αυτές υποθέσεις (οι οποίες ανήκουν είτε στην ομάδα υποθέσεων «ηλεκτρικά καλώδια» είτε στην ομάδα υποθέσεων «περινδοπρίλη»), η μέση διάρκεια της διαδικασίας στις υπόλοιπες 986 υποθέσεις που περατώθηκαν με την έκδοση απόφασης ή διάταξης ήταν 19,2 μήνες. Ο αντίκτυπος των εν λόγω 23 υποθέσεων στη συνολική διάρκεια των διαδικασιών μεταφράζεται, συνεπώς, σε + 0,8 μήνες, δηλαδή + 4 %.

αυτό στοιχείο, επισημαίνεται ότι η διάρκεια των διαδικασιών συνεχίζει να είναι σαφώς μικρότερη σε σύγκριση με τον χρόνο εκδίκασης των υποθέσεων πριν από τη μεταρρύθμιση της δικαιοδοτικής δομής της Ένωσης.

Ως βασικό στατιστικό στοιχείο του περασμένου έτους πρέπει επίσης να υπογραμμιστεί η αύξηση του αριθμού των υποθέσεων που εκδικάστηκαν από πενταμελή τμήμα, με όλα τα οφέλη τα οποία τούτο συνεπάγεται για το κύρος, τη συνοχή, τη σαφήνεια και –εν τέλει– την ποιότητα της νομολογίας. Συγκεκριμένα, 87 από τις υποθέσεις οι οποίες περατώθηκαν το 2018 είχαν παραπεμφθεί σε πενταμελή τμήματα, με άλλα λόγια το 8,6 % του συνόλου των υποθέσεων που διεκπεραιώθηκαν, ποσοστό τετραπλάσιο από τον αντίστοιχο μέσο όρο από το 2009 και έπειτα. Κατά τα έτη που προηγήθηκαν της μεταρρύθμισης, εξαιτίας της συσσώρευσης εκκρεμών υποθέσεων και της έλλειψης πόρων, τα πενταμελή τμήματα παρέμεναν, σε κάποιον βαθμό, *de facto* παροπλισμένα, εν αντιθέσει προς τα έτη 1995 έως 2005, οπότε ήταν σαφώς πιο δραστήρια. Επομένως, η νέα δομή του Γενικού Δικαστηρίου επέτρεψε στο δικαιοδοτικό όργανο να αναδείξει στοχευμένα τον ρόλο των πενταμελών τμημάτων, στις περιπτώσεις που η δυσκολία των νομικών ζητημάτων, η σπουδαιότητα της υπόθεσης ή άλλες ιδιαίτερες περιστάσεις δικαιολογούσαν την παραπομπή σε αυτά, ιδίως δε σε ορισμένες περατωθείσες εντός του περασμένου έτους ή ακόμη εκκρεμείς υποθέσεις, των οποίων το διακύβευμα είναι υψηλό λόγω της μεγάλης νομικής, οικονομικής, δημοσιονομικής και θεσμικής σημασίας τους.

Τέλος, αξίζει να αναφερθούν δύο διαδικαστικές εξελίξεις οι οποίες σημειώθηκαν την 1 Δεκεμβρίου 2018. Πρώτον, το άρθρο 3, παράγραφος 3, και το άρθρο 28, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου τροποποιήθηκαν προκειμένου να παρασχεθεί στον Αντιπρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου η εξουσία να εκτελεί καθήκοντα γενικού εισαγγελέα και να προτείνει στη διοικητική ολομέλεια, όπως μπορούν να κάνουν και ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου και το τμήμα στο οποίο είχε ανατεθεί αρχικώς η υπόθεση, την παραπομπή της τελευταίας είτε σε πενταμελές τμήμα είτε στο τμήμα μείζονος συνθέσεως. Πρόκειται για επιπλέον μέσα τα οποία τίθενται στη διάθεση του Αντιπροέδρου του Δικαστηρίου, ώστε να διευκολύνουν την εκπλήρωση της αποστολής του που συνίσταται στον συντονισμό των εκκρεμών υποθέσεων και στη διασφάλιση της συνοχής της νομολογίας. Δεύτερον, η εφαρμογή e-Curia – μέσω της οποίας κατατίθενται και επιδίδονται τα δικόγραφα σε ηλεκτρονική μορφή – κατέστη ο μοναδικός τρόπος ανταλλαγής διαδικαστικών εγγράφων μεταξύ των εκπροσώπων των διαδίκων και του Γενικού Δικαστηρίου. Η επιλογή να γίνει υποχρεωτική η χρήση της εφαρμογής e-Curia ⁴ βασίστηκε στα θετικά σχόλια των χρηστών της και έχει ως σκοπό να αξιοποιηθούν όλα τα πλεονεκτήματα της αμεσότητας των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και να βελτιωθεί περαιτέρω η αποτελεσματικότητα, αφού δεν θα είναι πια απαραίτητη η διαχείριση πολλών διαφορετικών μορφοτύπων.

Συμπερασματικά, το 2018 δίνει μια πρόγευση του τρόπου λειτουργίας του δικαιοδοτικού οργάνου όπως θα διαμορφωθεί όταν ολοκληρωθεί η μεταρρύθμιση της δικαιοδοτικής δομής της Ένωσης. Προοιωνίζεται τις νέες δυνατότητες του Γενικού Δικαστηρίου να εκδικάζει περισσότερες υποθέσεις, χάρη στο ενισχυμένο δυναμικό του και με δεδομένη πλέον τη βούλησή του να παραπέμπει σε δικαστικούς σχηματισμούς με

4| Η ανάγκη να δρομολογηθεί η εξέλιξη αυτή εντός νόμιμου πλαισίου οδήγησε το Γενικό Δικαστήριο να εκδώσει, στις 11 Ιουλίου 2018, έναν τροποποιημένο Κανονισμό Διαδικασίας του και μια νέα απόφαση σχετικά με την κατάθεση και την επίδοση των διαδικαστικών εγγράφων μέσω της εφαρμογής e-Curia. Η εξέλιξη αυτή αφορά όλους τους διαδίκους, δηλαδή προσφεύγοντες, ενάγοντες, καθών, εναγομένους και παρεμβαίνοντες, καθώς και όλα τα είδη διαδικασιών, περιλαμβανομένης και κάθε επείγουσας διαδικασίας, πλην ορισμένων μόνον εξαιρέσεων χάριν της τήρησης της αρχής της πρόσβασης στη δικαιοσύνη (ιδίως όταν η χρήση της e-Curia είναι τεχνικά αδύνατη ή όταν ζητείται αρωγή από αιτούντα ο οποίος δεν εκπροσωπείται από δικηγόρο).

περισσότερα μέλη όσες υποθέσεις χρήζουν ανάλογης αντιμετώπισης, εξακολουθώντας να πληροί υψηλές προδιαγραφές ποιότητας και ταχύτητας στην απονομή της δικαιοσύνης, μέσω εκσυγχρονισμένων μεθόδων και διαρκούς προσπάθειας για σταθερές επιδόσεις.

Οι επόμενες σελίδες, μετά την εισαγωγή του Αντιπροέδρου M. van der Woude, παρέχουν μια ενδεικτική επισκόπηση της ποικιλίας των τομέων και της σημασίας των διαφορών που καλείται να εξετάσει και να επιλύσει το Γενικό Δικαστήριο στο πλαίσιο της – σύμφυτης με την ίδια τη νομιμοποίηση του θεσμικού συστήματος το οποίο εγκαθιδρύουν οι Συνθήκες – αποστολής του να ελέγχει τη νομιμότητα των πράξεων των θεσμικών οργάνων και των λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης. Τέλος, το ουσιώδες έργο της συνδρομής προς το δικαιοδοτικό όργανο, το οποίο επιτελείται από τη Γραμματεία του Γενικού Δικαστηρίου, παρουσιάζεται διά χειρός του Γραμματέα E. Coulon και, στη συνέχεια, αναλύεται λεπτομερώς σε συνδυασμό με τα στατιστικά στοιχεία που συνθέτουν την εικόνα του 2018 σε αριθμούς.

B | ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

Από τον Αντιπρόεδρο *Marc van der Woude*

Το 2018 υπήρξε ιδιαίτερα παραγωγικό, όπως μαρτυρεί ο αριθμός ρεκόρ των υποθέσεων που περατώθηκαν με την έκδοση απόφασης ή διάταξης. Ήταν όμως επίσης σημαντικό από την άποψη της φύσης του δικαιοδοτικού ελέγχου που άσκησε το Γενικό Δικαστήριο. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους το Γενικό Δικαστήριο παρέπεμψε αξιοσημείωτο αριθμό υποθέσεων σε πενταμελείς δικαστικούς σχηματισμούς και μία υπόθεση στο τμήμα μείζονος συνθέσεως, αξιοποιώντας εκ νέου τις δυνατότητες που του παρέχει η μεταρρύθμιση της δικαιοδοτικής δομής η οποία θεσπίστηκε με τον κανονισμό 2015/2422¹. Χάρη στη συμμετοχή μεγαλύτερου αριθμού δικαστών στην εκδίκαση των πιο σημαντικών, ιδιαίτερων ή νομικά δύσκολων υποθέσεων εκφράζονται περισσότερες απόψεις και γνώσεις, εισακούονται καλύτερα οι πολίτες και άρα ενισχύεται το κύρος των αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου. Επίσης, μέσω της παραπομπής σε τμήματα που συγκροτούνται από μεγαλύτερο αριθμό δικαστών το Γενικό Δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να διαβαθμίζει τη νομολογία του, αποδίδοντας ιδιαίτερη σημασία σε ορισμένες αποφάσεις.

Η νομολογιακή δραστηριότητα υπήρξε επίσης πολύ πλούσια λόγω του ευρέος φάσματος των κλάδων του δικαίου που υπάγονται στην αρμοδιότητα του Γενικού Δικαστηρίου. Πράγματι, η επέκταση της σφαίρας δράσης της Ένωσης αντικατοπτρίζεται σταδιακά στη νομολογία. Έτσι, το Γενικό Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να αναπτύξει τη νομολογία του σε νέα πεδία, όπως η εποπτεία του χρηματοπιστωτικού τομέα (βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 24ης Απριλίου 2018, *Caisse régionale de crédit agricole mutuel Alpes Provence κ.λπ. κατά ΕΚΤ*, T-133/16 έως T-136/16, [ΕΥ:Τ:2018:219](#)), ή σε τομείς μείζονος σημασίας για το κοινωνικό σύνολο, όπως η προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας (βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 17ης Μαΐου 2018, *Bayer CropScience κ.λπ. κατά Επιτροπής*, T-429/13 και T-451/13, [ΕΥ:Τ:2018:280](#), και απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2018, *Ville de Paris, Ville de Bruxelles και Ayuntamiento de Madrid κατά Επιτροπής*, T-339/16, T-352/16 και T-391/16, [ΕΥ:Τ:2018:927](#)). Η δικαστική προστασία που παρέχει το Γενικό Δικαστήριο δεν καλύπτει όμως όλες τις δραστηριότητες της Ένωσης. Ιδίως από το άρθρο 275 ΣΛΕΕ προκύπτει ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχει αρμοδιότητα όσον αφορά τις διατάξεις σχετικά με την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) ούτε όσον αφορά τις πράξεις που εκδίδονται βάσει αυτών. Εντούτοις, το Γενικό Δικαστήριο, ακολουθώντας τη νομολογιακή γραμμή που χάραξε το Δικαστήριο με την απόφαση *Rosneft*², έκρινε ότι πρέπει να ερμηνεύεται στενά η ως άνω παρέκκλιση από την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας κατά την έννοια του άρθρου 47 του Χάρτη και από τον κανόνα της γενικής αρμοδιότητας την οποία απονέμει το άρθρο 19 ΣΕΕ στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να διασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία των Συνθηκών. Κατά συνέπεια, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι είναι αρμόδιο να αποφαινεται επί των διαφορών μεταξύ ενός οργανισμού που υπάγεται στην ΚΕΠΠΑ και των υπαλλήλων του (απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2018, *KF κατά SATCEN*, T-286/15, [ΕΥ:Τ:2018:718](#)).

1| Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2015/2422 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2015, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2015, L 341, σ. 14).

2| Απόφαση της 28ης Μαρτίου 2017, *Rosneft* (C-72/15, [ΕΥ:Τ:2017:236](#), σκέψη 74).

Στις περισσότερες περιπτώσεις, το Γενικό Δικαστήριο παρέχει δικαστική προστασία ασκώντας τον προβλεπόμενο στο άρθρο 263 ΣΛΕΕ έλεγχο νομιμότητας. Στο πλαίσιο του ελέγχου αυτού το Γενικό Δικαστήριο εξακριβώνει, κατόπιν προσφυγής, αν οι διοικητικές ή ρυθμιστικές αρχές τήρησαν το δίκαιο της Ένωσης κατά την έκδοση της προσβαλλόμενης πράξης. Η έκταση του ως άνω ελέγχου δεν είναι ομοιόμορφη. Ποικίλλει κατά περίπτωση, ιδίως ανάλογα με το εύρος του περιθωρίου εκτιμής που αφήνει το δίκαιο της Ένωσης στη συγκεκριμένη αρχή. Ο έλεγχος νομιμότητας δεν παρέχει όμως σε καμία περίπτωση στο Γενικό Δικαστήριο εξουσία να υποκαταστήσει με τη δική του απόφαση εκείνη της Διοίκησης. Το Γενικό Δικαστήριο ελέγχει την πράξη και την ακυρώνει σε περίπτωση παράβασης κανόνα δικαίου, αλλά δεν μπορεί να αποφασίσει αντί και στη θέση της Διοίκησης. Μολονότι ο ως άνω έλεγχος ασκείται πάντοτε επί συγκεκριμένων περιπτώσεων και είναι δυσχερής η συναγωγή γενικών προσανατολισμών από ένα σύνολο τέτοιων ατομικών περιπτώσεων, στη νομολογία του Γενικού Δικαστηρίου το 2018 διαφαίνονται εντούτοις δύο τάσεις.

Ένα πρώτο χαρακτηριστικό αφορά τον σχετικά σημαντικό αριθμό προσβαλλομένων πράξεων που ακυρώθηκαν για τον λόγο ότι, κατά την έκδοσή τους, η Διοίκηση δεν είχε στη διάθεσή της όλα τα κρίσιμα στοιχεία. Η πρώτη απόφαση της κατηγορίας αυτής αφορά το δίκαιο των συγκεντρώσεων και πιο συγκεκριμένα την υποχρέωση της Επιτροπής να συλλέγει όλα τα κρίσιμα στοιχεία όταν αποφαινεται επί αιτήματος αναθεώρησης δεσμεύσεων, εν προκειμένω των δεσμεύσεων που είχε αναλάβει η Deutsche Lufthansa προκειμένου να εγκριθεί υπό όρους η εκ μέρους της εξαγορά της Swiss International Air Lines (απόφαση της 16ης Μαΐου 2018, **Deutsche Lufthansa κατά Επιτροπής**, T-712/16, [EU:T:2018:269](#)). Δεύτερον, στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο ανεπαρκής ή ελλιπής χαρακτήρας της προκαταρκτικής εξέτασης που διενεργεί η Επιτροπή στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ αποτελεί ένδειξη ότι αντιμετώπισε σοβαρές δυσχέρειες κατά την εξέταση αυτή, οι οποίες θα έπρεπε να την οδηγήσουν στην κίνηση της επίσημης διαδικασίας έρευνας δυνάμει του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ (απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2018, **HH Ferries κ.λπ. κατά Επιτροπής**, T-68/15, [EU:T:2018:563](#)). Με την απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2018, **Tempus Energy και Tempus Energy Technology κατά Επιτροπής** (T-793/14, [EU:T:2018:790](#)), το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε επίσης ως προς το σημείο αυτό ότι η Επιτροπή οφείλει να συλλέγει το σύνολο των κρίσιμων στοιχείων με επιμέλεια και αμεροληψία, ώστε να εξαλείφεται κάθε αμφιβολία για το συμβατό του κοινοποιηθέντος μέτρου με την εσωτερική αγορά. Τρίτον, το Γενικό Δικαστήριο είχε επίσης την ευκαιρία να διευκρινίσει την υποχρέωση δέουσας έρευνας του φακέλου την οποία υπέχει η Διοίκηση, στον τομέα των δικαιωμάτων επί σήματος. Μολονότι ο προσφεύγων δεν είχε υποβάλει εμπροθέσμως στοιχεία προς απόδειξη της φήμης του προγενέστερου σήματος στην οποία είχε στηρίξει την ανακοπή του, το τμήμα προσφυγών όφειλε, λαμβάνοντας υπόψη τις προηγούμενες αποφάσεις του σχετικά με τη φήμη του συγκεκριμένου σήματος, να συλλέξει όλα τα αναγκαία στοιχεία για την άσκηση της εξουσίας εκτιμής που διαθέτει. Τέταρτον, όταν το Συμβούλιο καταχωρίζει τα ονόματα φυσικών προσώπων ή τις επωνυμίες νομικών προσώπων σε καταλόγους προσώπων και οντοτήτων υποκειμένων σε περιοριστικά μέτρα ή παρατείνει την ισχύ τέτοιας καταχώρισης, πρέπει να βεβαιώνεται ότι οι πληροφορίες που έχει στη διάθεσή του είναι αξιόπιστες και, εφόσον απαιτείται, να διενεργεί επιπλέον έλεγχο. Οφείλει επίσης να αιτιολογεί επαρκώς κατά νόμον τους λόγους για τους οποίους τα συλλεγόμενα στοιχεία δικαιολογούν τη λήψη περιοριστικών μέτρων εις βάρος του συγκεκριμένου προσώπου.

Μια δεύτερη τάση που διαφαίνεται στην πρόσφατη νομολογία σχετίζεται με το παραδεκτό των προσφυγών που ασκούνται δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, ιδίως εκείνων κατά κανονιστικών πράξεων που αφορούν άμεσα τον προσφεύγοντα και για την εφαρμογή των οποίων δεν απαιτούνται εκτελεστικά μέτρα. Ως προς το ζήτημα αυτό, πρέπει κατ' αρχάς να επισημανθεί ότι το Δικαστήριο με την απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2018, **Scuola Elementare Maria Montessori κατά Επιτροπής, Επιτροπή κατά Scuola Elementare Maria Montessori και Επιτροπή κατά Ferracci** (C-622/16 P έως C-624/16 P, [EU:C:2018:873](#)), επικύρωσε ως επί το πλείστον τις κρίσεις περί του παραδεκτού που περιέχονταν στις αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, **Ferracci κατά Επιτροπής** (T-219/13, [EU:T:2016:485](#)) και **Scuola Elementare Maria**

Montessori (Τ-220/13, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2016:484](#)) με τις οποίες είχαν κριθεί παραδεκτές οι προσφυγές δύο ανταγωνιστών των δικαιούχων τριών εθνικών καθεστώτων με αίτημα την ακύρωση της σχετικής απόφασης της Επιτροπής περί κρατικών ενισχύσεων. Το Δικαστήριο επικύρωσε την κρίση του Γενικού Δικαστηρίου ότι η προσβαλλόμενη απόφαση αποτελούσε, σε σχέση με τα τρία καθεστάτα, κανονιστική πράξη του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, τελευταία περίπτωση, ΣΛΕΕ, η οποία δεν απαιτούσε τη λήψη οποιουδήποτε εκτελεστικού μέτρου κατά την έννοια της διατάξεως αυτής και αφορούσε τους προσφεύγοντες άμεσα λόγω της ανταγωνιστικής σχέσης τους με τους δικαιούχους των επίδικων καθεστώτων.

Στηριζόμενο επίσης στην ακροτελεύτια φράση του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, με την απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, **Gazprom Neft κατά Συμβουλίου** (Τ-735/14 και Τ-799/14, [EU:T:2018:548](#)), παραδεκτή την προσφυγή που άσκησε η ρωσική επιχείρηση Gazprom Neft κατά διατάξεων γενικής ισχύος και, συγκεκριμένα, των διατάξεων που διέπουν το σύστημα προηγούμενης αδειοδότησης για τις εξαγωγές που σχετίζονται με έρευνα και παραγωγή πετρελαίου προς τη Ρωσία. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι διατάξεις αυτές δεν απαιτούσαν τη λήψη εκτελεστικών μέτρων, κατά το μέτρο που οι εθνικές αρχές δεν διέθεταν κανένα περιθώριο εκτίμησης κατά την εφαρμογή τους και η Gazprom Neft δεν είχε δικαίωμα να ζητήσει η ίδια άδειες εξαγωγής. Δεδομένου ότι η Gazprom Neft απέδειξε ότι δραστηριοποιείται στον κλάδο έρευνας και παραγωγής τον οποίο αφορούν οι επίδικες απαγορεύσεις εξαγωγών, η προσφυγή της ήταν παραδεκτή.

Το ζήτημα του παραδεκτού προσφυγής κατά κανονιστικής πράξης ήταν επίσης στο επίκεντρο των προσφυγών ακυρώσεως που άσκησαν οι δήμοι τριών ευρωπαϊκών πρωτευουσών κατά ενός κανονισμού της Επιτροπής σχετικά με πρότυπα εκπομπών για ελαφρά επιβατηγά και εμπορικά οχήματα, τα οποία, κατά τους δήμους αυτούς, ήταν λιγότερα αυστηρά από τα προβλεπόμενα στον βασικό κανονισμό (προμνημονευθείσες υποθέσεις Τ-339/16, Τ-352/16 και Τ-391/16). Η Επιτροπή αμφισβήτησε το παραδεκτό των προσφυγών αυτών για τον λόγο ότι ο επίμαχος κανονισμός δεν επηρέαζε άμεσα τη νομική κατάσταση των τριών προσφευγόντων. Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε το επιχείρημα αυτό, κρίνοντας ότι η προσβαλλόμενη πράξη περιορίζει τη δυνατότητα των δημοσίων αρχών των κρατών μελών να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης επιβάλλοντας περιορισμούς στην κυκλοφορία των οχημάτων για τεχνικούς λόγους διεπόμενους από τον προσβαλλόμενο κανονισμό. Κατά συνέπεια, η προσβαλλόμενη πράξη επηρέαζε άμεσα την κανονιστική αρμοδιότητά τους.

Τέλος, κατά το 2018, το Γενικό Δικαστήριο είχε επανειλημμένα την ευκαιρία να αποφανθεί επί της κατά το άρθρο 261 ΣΛΕΕ πλήρους δικαιοδοσίας, όπως προβλέπεται ιδίως στον τομέα του δικαίου του ανταγωνισμού δυνάμει του άρθρου 31 του κανονισμού 1/2003³, και επί της εξουσίας μεταρρύθμισης που προβλέπεται στο άρθρο 72, παράγραφος 3, του κανονισμού 2017/1001 για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁴. Τόσο η πλήρης δικαιοδοσία όσο και η εξουσία μεταρρύθμισης συμπληρώνουν τον έλεγχο νομιμότητας, καθώς επιτρέπουν στον δικαστή της Ένωσης να υποκαταστήσει με τη δική του εκτίμηση εκείνη της Διοίκησης. Υπάρχουν πάντως διαφορές μεταξύ τους, όπως προκύπτει για παράδειγμα από τη διάταξη της 1ης Φεβρουαρίου 2018, **ExpressVPN κατά EUIPO (EXPRESSVPN)** (Τ-265/17, [EU:T:2018:79](#)). Στην υπόθεση αυτή, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η ολική ή μερική ακύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση της εξουσίας μεταρρύθμισης. Αντιθέτως, η άσκηση της πλήρους δικαιοδοσίας, η οποία περιορίζεται στον τομέα των προστίμων, είναι δυνατή ακόμη και χωρίς την ως άνω ακύρωση (απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2002, **Limburgse Vinyl Maatschappij κ.λπ. κατά Επιτροπής**,

3| Κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα [101 ΣΛΕΕ] και [102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1).

4| Κανονισμός (ΕΕ) 2017/1001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2017, για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2017, L 154, σ. 1). Η ως άνω εξουσία μεταρρύθμισης έχει απονεμηθεί στο Δικαστήριο σύμφωνα με το πέμπτο εδάφιο του άρθρου 263 ΣΛΕΕ.

C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P έως C-252/99 P και C-254/99 P, [EU:C:2002:582](#), σκέψη 692). Το Γενικό Δικαστήριο είχε επίσης την ευκαιρία να αποφανθεί για πρώτη φορά επί της ασκήσεως της πλήρους δικαιοδοσίας όσον αφορά τις κυρώσεις τις οποίες προβλέπει ο κανονισμός 966/2012 σχετικά με τους δημοσιονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης ⁵, υπενθυμίζοντας την αρχή, που έχει ήδη αναπτυχθεί στον τομέα του ανταγωνισμού, ότι η δικαιοδοσία αυτή δεν ασκείται αυτεπαγγέλτως, αλλά μόνο εφόσον υποβληθεί στο Γενικό Δικαστήριο συναφές αίτημα κατά την άσκηση της προσφυγής (απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2018, **«Pro NGO!» κατά Επιτροπής**, T-454/17, [EU:T:2018:755](#)).

I. Θεσμικό δίκαιο

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 23ης Απριλίου 2018, **One of Us κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-561/14, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁶, [EU:T:2018:210](#)), το Γενικό Δικαστήριο έλεγξε τη νομιμότητα της ανακοίνωσης COM(2014) 355 τελικό ⁷ που εκδόθηκε βάσει του άρθρου 10, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του κανονισμού (ΕΕ) 211/2011 ⁸. Η θέση που έλαβε η Επιτροπή με την ανακοίνωση αυτή ήταν ότι δεν επρόκειτο να προβεί σε καμία ενέργεια σε συνέχεια της επίδικης ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας πολιτών (ΕΠΠ) η οποία απέβλεπε στην απαγόρευση της χρηματοδότησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση ερευνητικών δραστηριοτήτων που συνεπάγονται την καταστροφή ανθρωπίνων εμβρύων.

Το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε κατ' αρχάς το ζήτημα αν η οντότητα με την επωνυμία «European Citizens' Initiative One of Us» είχε ικανότητα διαδίκου ενώπιον του δικαστή της Ένωσης προκειμένου να ζητήσει, βάσει του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, την ακύρωση της προσβαλλόμενης ανακοίνωσης. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε, αφενός, ότι από τη δικογραφία δεν προέκυπτε ότι η οντότητα αυτή έχει νομική προσωπικότητα βάσει του δικαίου κράτους μέλους ή τρίτης χώρας και, αφετέρου, ότι από τις διατάξεις του κανονισμού 211/2011 δεν προέκυπτε ότι στις ΕΠΠ επιφυλάσσεται μεταχείριση αυτοτελούς υποκειμένου και ότι τους αναγνωρίζεται νομική προσωπικότητα. Λαμβάνοντας υπόψη τις εκτιμήσεις αυτές και δεδομένου επίσης ότι από καμία πράξη ή ενέργεια της Επιτροπής δεν μπορούσε να συναχθεί ότι αυτή είχε μεταχειριστεί την οντότητα με την επωνυμία «European Citizens' Initiative One of Us» ως αυτοτελές υποκείμενο, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι αυτή δεν έχει ικανότητα διαδίκου ενώπιον του δικαστή της Ένωσης. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η προσφυγή έπρεπε να κριθεί απαράδεκτη κατά το μέρος που ασκήθηκε από την οντότητα με την επωνυμία «European Citizens' Initiative One of Us», χωρίς να θίγεται το παραδεκτό της κατά το μέρος που ασκήθηκε και από τα επτά φυσικά πρόσωπα τα οποία απαρτίζουν την επιτροπή πολιτών της επίδικης ΕΠΠ.

Επί της ουσίας, ενώ οι προσφεύγοντες υποστήριζαν ότι η Επιτροπή, στο πλαίσιο της υποχρέωσης αιτιολόγησης την οποία υπέχει, όφειλε να αποδείξει την ύπαρξη επαρκών δεοντολογικών και νομικών εγγυήσεων που να καθιστούσαν την επίδικη ΕΠΠ περιττή, όπερ κατά την άποψή τους δεν έπραξε, το Γενικό

5] Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2015/1929 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 28ης Οκτωβρίου 2015, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ, Ευρατόμ) 966/2012 σχετικά με τους δημοσιονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης (ΕΕ 2015, L 286, σ. 1).

6] Υπόθεση C-418/18 P, **One of Us κατά Επιτροπής**.

7] Ανακοίνωση COM(2014) 355 τελικό της Επιτροπής, της 28ης Μαΐου 2014, σχετικά με την ευρωπαϊκή πρωτοβουλία πολιτών «Ένας από μας».

8] Κανονισμός (ΕΕ) 211/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Φεβρουαρίου 2011, σχετικά με την πρωτοβουλία πολιτών (ΕΕ 2011, L 65, σ. 1).

Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η υποχρέωση αιτιολόγησης ισχύει για κάθε πράξη δεκτική προσφυγής ακυρώσεως και ότι, κατά συνέπεια, η προσβαλλόμενη ανακοίνωση, η οποία εμπεριέχει την απόφαση της Επιτροπής να μην υποβάλει στον νομοθέτη της Ένωσης πρόταση έκδοσης νομικής πράξης σε συνέχεια της επίδικης ΕΠΠ, υπόκειται στην ως άνω υποχρέωση. Επιπλέον, η υποχρέωση της Επιτροπής να εκθέσει, στην ανακοίνωση που εκδίδεται βάσει του άρθρου 10, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του κανονισμού 211/2011, τους λόγους για τους οποίους αναλαμβάνει ή δεν αναλαμβάνει ενέργειες σε συνέχεια μιας ΕΠΠ συνιστά ειδική έκφανση της υποχρέωσης αιτιολόγησης που επιβάλλεται στο πλαίσιο της εν λόγω διάταξης. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο, μολονότι απέρριψε το επιχείρημα της Επιτροπής ότι μόνος σκοπός της αιτιολογίας της ανακοίνωσης του άρθρου 10, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του κανονισμού 211/2011 είναι να καταστήσει δυνατό έναν ενδεχόμενο δημόσιο διάλογο, έκρινε εντούτοις ότι οι επεξηγήσεις που διαλαμβάνονταν στην προσβαλλόμενη ανακοίνωση παρείχαν στους προσφεύγοντες τη δυνατότητα να διαπιστώσουν αν η άρνηση της Επιτροπής να υποβάλει πρόταση τροποποίησης ορισμένων πράξεων της Ένωσης, όπως την καλούσε η επίδικη ΕΠΠ να πράξει, ήταν βάσιμη ή αν ενείχε ελαττώματα. Εξάλλου, οι επεξηγήσεις αυτές παρείχαν στον δικαστή της Ένωσης τη δυνατότητα να ελέγξει τη νομιμότητα της προσβαλλομένης ανακοίνωσης. Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ανακοίνωση αυτή ήταν επαρκώς αιτιολογημένη κατά νόμον.

Στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 31ης Μαΐου 2018, **Korwin-Mikke κατά Κοινοβουλίου** (T-352/17, [EU:T:2018:319](#)), και της 31ης Μαΐου 2018, **Korwin-Mikke κατά Κοινοβουλίου** (T-770/16, [EU:T:2018:320](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε, μεταξύ άλλων, επί των προσφυγών ενός ευρωβουλευτή κατά των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με τις οποίες του επιβλήθηκαν πειθαρχικές κυρώσεις για τοποθετήσεις του σχετικά με τους μετανάστες και τις γυναίκες στο πλαίσιο δύο συνεδριάσεων της ολομέλειας του Κοινοβουλίου οι οποίες αφορούσαν τη μετανάστευση στην Ευρώπη και το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των φύλων, αντιστοίχως. Ο προσφεύγων προσήπτε στο Κοινοβούλιο ότι προσέβαλε το δικαίωμά του στην ελευθερία έκφρασης, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ), και ότι δεν έλαβε υπόψη το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 166 του εσωτερικού κανονισμού του.

Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, παρόλο που η ελευθερία έκφρασης κατέχει εξέχουσα θέση στις δημοκρατικές κοινωνίες, δεν συνιστά, πάντως, απόλυτο προνόμιο και η άσκησή της μπορεί να υπόκειται, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, σε περιορισμούς οι οποίοι πρέπει να ερμηνεύονται στενά. Ειδικότερα, οι επεμβάσεις στην ελευθερία έκφρασης επιτρέπονται μόνον εφόσον πληρούνται τρεις προϋποθέσεις. Πρώτον, ο επίμαχος περιορισμός πρέπει να «προβλέπεται από τον νόμο». Δεύτερον, ο επίμαχος περιορισμός πρέπει να εξυπηρετεί σκοπό γενικού συμφέροντος που να αναγνωρίζεται από την Ένωση. Τρίτον, ο επίμαχος περιορισμός δεν πρέπει να είναι υπέρμετρος, πράγμα που σημαίνει, αφενός, ότι πρέπει να είναι αναγκαίος και ανάλογος προς τον επιδιωκόμενο σκοπό και, αφετέρου, ότι δεν πρέπει να θίγεται η ουσία της συγκεκριμένης ελευθερίας. Επίσης, το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε ότι μια επέμβαση ή ένας περιορισμός στην ελευθερία έκφρασης μπορεί να θεωρηθεί ότι «προβλέπεται από τον νόμο» μόνον εάν ο κανόνας είναι διατυπωμένος με επαρκή σαφήνεια. Μολονότι επιβάλλεται ενισχυμένη προστασία της ελευθερίας έκφρασης των βουλευτών, λαμβανομένης υπόψη της θεμελιώδους σημασίας που έχει το κοινοβούλιο σε μια δημοκρατική κοινωνία, εντούτοις η άσκηση της ελευθερίας έκφρασης εντός του κοινοβουλίου πρέπει ενίοτε να υποχωρεί ενώπιον των εννόμων συμφερόντων που συνίστανται στην προστασία τόσο της απρόσκοπτης διεξαγωγής των κοινοβουλευτικών δραστηριοτήτων όσο και των δικαιωμάτων των άλλων βουλευτών. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αφενός, συνέδεσε τη δυνατότητα κοινοβουλίου να επιβάλλει κυρώσεις λόγω της συμπεριφοράς μέλους του με την ανάγκη να μεριμνά για την απρόσκοπτη διεξαγωγή των κοινοβουλευτικών εργασιών και, αφετέρου, αναγνώρισε μεν στα κοινοβούλια ευρεία αυτονομία για να ρυθμίζουν τον τρόπο, τον χρόνο και τον τόπο που επιλέγουν οι βουλευτές για τις

παρεμβάσεις τους, αλλά λίαν περιορισμένη ευχέρεια ως προς τη ρύθμιση του περιεχομένου των λόγων τους. Επομένως, κατά το Γενικό Δικαστήριο, ο εσωτερικός κανονισμός κοινοβουλίου μπορεί να προβλέπει τη δυνατότητα επιβολής κυρώσεων λόγω των τοποθετήσεων των βουλευτών μόνον εφόσον αυτές θίγουν την απρόσκοπτη λειτουργία του κοινοβουλίου ή συνιστούν σοβαρό κίνδυνο για την κοινωνία, όπως οι προτροπές σε βία ή σε φυλετικό μίσος. Επίσης, η εξουσία που αναγνωρίζεται στα κοινοβούλια να επιβάλλουν πειθαρχικές κυρώσεις για να διασφαλίσουν την απρόσκοπτη διεξαγωγή των δραστηριοτήτων τους ή την προστασία ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων, ελευθεριών ή αρχών θα πρέπει να συμβιβάζεται με την επιταγή διασφάλισης της ελευθερίας έκφρασης των βουλευτών.

Εξετάζοντας στη συνέχεια το ζήτημα αν το Κοινοβούλιο, επιβάλλοντας την επίμαχη πειθαρχική κύρωση, τήρησε τις προϋποθέσεις του άρθρου 166, παράγραφος 1, του εσωτερικού κανονισμού του, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι η διάταξη αυτή αφορά την περίπτωση παρακώλυσης της εύρυθμης λειτουργίας του Κοινοβουλίου ή της απρόσκοπτης διεξαγωγής των κοινοβουλευτικών εργασιών και, επομένως, αποσκοπεί στην επιβολή κυρώσεων σε βουλευτή που συμμετέχει στη συνεδρίαση ή στις κοινοβουλευτικές εργασίες όταν η συμπεριφορά του δύναται να παρακωλύσει ουσιωδώς τη διεξαγωγή τους, ήτοι σε περιπτώσεις κατά τις οποίες βουλευτής «διαταράσσει την τάξη» κατά τρόπο εξαιρετικά σοβαρό ή «διαταράσσει τις εργασίες» του Κοινοβουλίου κατά παράβαση των αρχών του άρθρου 11 του εν λόγω εσωτερικού κανονισμού, με το οποίο τίθενται οι κανόνες συμπεριφοράς που οφείλουν να τηρούν οι βουλευτές. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η παραβίαση των ως άνω αρχών μπορεί να επισύρει την επιβολή κυρώσεων μόνον εφόσον συνοδεύεται από σοβαρή διατάραξη των εργασιών του Κοινοβουλίου κατά την έννοια του άρθρου 166, παράγραφος 1, του εσωτερικού κανονισμού του. Εν προκειμένω, δεν προέκυπτε από τη δικογραφία ότι οι τοποθετήσεις του βουλευτή κατά τις συνεδριάσεις της ολομέλειας διατάραξαν καθ' οιονδήποτε τρόπο την τάξη ή τις εργασίες του Κοινοβουλίου. Επιπλέον, η διατάραξη των εργασιών του Κοινοβουλίου κατά το άρθρο 166, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, του εσωτερικού κανονισμού του, η οποία εκδηλώθηκε εκτός της αίθουσας συνεδριάσεων, λόγω των συνεπειών που είχαν οι τοποθετήσεις του προσφεύγοντος-ενάγοντος εκτός Κοινοβουλίου, δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως προσβολή του κύρους ή της φήμης του ως θεσμικού οργάνου. Υπό τις συνθήκες αυτές και παρά τους ιδιαιτέρως προκλητικούς όρους που χρησιμοποίησε ο προσφεύγων-ενάγων κατά τις παρεμβάσεις του στις δύο συνεδριάσεις της ολομέλειας, το Κοινοβούλιο δεν μπορούσε, υπό τις περιστάσεις της υποθέσεως, να του επιβάλει πειθαρχική κύρωση βάσει του άρθρου 166, παράγραφος 1, του εσωτερικού κανονισμού του.

Η απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2018, **KF κατά SATCEN** (T-286/15, [EU:T:2018:718](#)), εκδόθηκε από πενταμελές τμήμα του Γενικού Δικαστηρίου επί προσφυγής-αγωγής με αίτημα, αφενός, την ακύρωση διαφόρων αποφάσεων εις βάρος της προσφεύγουσας-ενάγουσας, μεταξύ των οποίων και της απόφασης του διευθυντή του Δορυφορικού Κέντρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (SATCEN) περί παύσεώς της λόγω συμπεριφοράς που στοιχειοθετούσε ενδεχομένως ηθική παρενόχληση, και, αφετέρου, την αποκατάσταση της υλικής ζημίας και την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης που αυτή υποστήριζε ότι είχε υποστεί.

Ενώ το SATCEN ισχυριζόταν ότι η διαφορά ενέπιπτε στο πεδίο της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) και, ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο δεν είχε αρμοδιότητα, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το γεγονός ότι οι προσβαλλόμενες αποφάσεις εντάσσονται στο πλαίσιο της λειτουργίας ενός οργανισμού που ενεργεί στον τομέα της ΚΕΠΠΑ δεν μπορεί, αυτό καθ' εαυτό, να συνεπάγεται αναρμοδιότητα του δικαστή της Ένωσης. Τόνισε ότι κατ' ουσίαν οι προσβαλλόμενες αποφάσεις αποτελούσαν απλώς πράξεις διαχείρισης του προσωπικού οι οποίες, υπό το πρίσμα της αιτιολογίας και των σκοπών τους, καθώς και του πλαισίου της έκδοσής τους, δεν είχαν ως σκοπό να συμβάλουν στην άσκηση, τον καθορισμό ή την εφαρμογή της ΚΕΠΠΑ κατά την έννοια του άρθρου 24, παράγραφος 2, ΣΕΕ ούτε, ειδικότερα, στην εκπλήρωση των καθηκόντων του SATCEN που εμπίπτουν στην ΚΕΠΠΑ. Ως εκ τούτου, κατά το Γενικό Δικαστήριο, η συγκεκριμένη διαφορά προσομοιάζει με τις διαφορές μεταξύ θεσμικού ή άλλου οργάνου ή οργανισμού της Ένωσης που δεν υπάγονται στην ΚΕΠΠΑ και των μονίμων υπαλλήλων ή των μελών του λοιπού προσωπικού τους, οι οποίες μπορούν να αχθούν ενώπιον του δικαστή της Ένωσης δυνάμει του άρθρου 270 ΣΛΕΕ, που ορίζει ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αρμόδιο επί οποιασδήποτε

διαφοράς μεταξύ της Ένωσης και των υπαλλήλων της. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, κατά συνέπεια, ήταν αρμόδιο να αποφανθεί επί της διαφοράς, επισημαίνοντας ότι η αρμοδιότητα αυτή απορρέει όσον αφορά τον έλεγχο της νομιμότητας των προσβαλλομένων πράξεων, από το άρθρο 263 ΣΛΕΕ και, όσον αφορά την αγωγή αποζημιώσεως λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης, από το άρθρο 268 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

Επί της ουσίας, το Γενικό Δικαστήριο αποφάσισε ότι έπρεπε να γίνει δεκτή η ένσταση ελλείψεως νομιμότητας την οποία προέβαλε η προσφεύγουσα-ενάγουσα ως προς το άρθρο 28, παράγραφος 6, του κανονισμού υπηρεσιακής κατάστασης του SATCEN⁹, επικαλούμενη ότι η διάταξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα να καθίσταται η επιτροπή προσφυγών του SATCEN το μοναδικό όργανο ελέγχου της νομιμότητας των αποφάσεων του διευθυντή του SATCEN. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρέβη τις διατάξεις του άρθρου 19 ΣΕΕ και του άρθρου 256 ΣΛΕΕ, αναθέτοντας στην επιτροπή προσφυγών του SATCEN υποχρεωτική και αποκλειστική αρμοδιότητα να ελέγχει τη νομιμότητα των αποφάσεων του διευθυντή του SATCEN και να αποφαινεται επί αποζημιωτικών αιτημάτων των υπαλλήλων του, σε περίπτωση που, όπως εν προκειμένω, αρμόδιο να εκδικάζει σε πρώτο βαθμό τις διαφορές αυτού του είδους είναι το Γενικό Δικαστήριο. Ως εκ τούτου, η απόφαση της επιτροπής προσφυγών στερούνταν νομικής βάσης και, επομένως, έπρεπε να ακυρωθεί. Το ίδιο ίσχυε και για τις αποφάσεις περί αναστολής της ασκήσεως καθηκόντων και περί παύσεως της προσφεύγουσας-ενάγουσας, διότι το SATCEN, παραβιάζοντας την αρχή της χρηστής διοίκησης και την απαίτηση αμεροληψίας κατά τη διεξαγωγή της διοικητικής έρευνας, απηύθυνε σε διαφόρους υπαλλήλους του «ερωτηματολόγιο σχετικά με την παρενόχληση» το οποίο περιελάμβανε ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής που αντιστοιχούσαν, κατ' ουσίαν, σε γενικές κατηγορίες συμπεριφορών δυνάμενων να χαρακτηριστούν ως «ηθική παρενόχληση». Όσον αφορά τα αποζημιωτικά αιτήματα, το Γενικό Δικαστήριο εκτίμησε ότι έπρεπε να απορριφθεί ως πρόωρο το αίτημα αποκατάστασης της υλικής ζημίας την οποία η προσφεύγουσα-ενάγουσα υποστήριζε ότι της προκάλεσαν οι προσβαλλόμενες αποφάσεις και αποτιμά στο ποσό των αποδοχών που θα μπορούσε να αξιώσει αν είχε παραμείνει στα καθήκοντά της στο SATCEN από την ημερομηνία παύσης της μέχρι τη λήξη της σύμβασης εργασίας της. Αντιθέτως, έκρινε ότι η προσφεύγουσα-ενάγουσα υπέστη ηθική βλάβη λόγω της κατάστασης αβεβαιότητας σε σχέση με τις συγκεκριμένες πράξεις που της προσάπτονταν και λόγω του πλήγματος στην τιμή και την επαγγελματική της φήμη και ότι το ποσό των 10 000 ευρώ αποτελούσε προσήκουσα χρηματική ικανοποίηση της βλάβης αυτής.

II. Κανόνες ανταγωνισμού για τις επιχειρήσεις

1. Νομολογιακές εξελίξεις στον τομέα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ

Με τις αποφάσεις της 12ης Ιουλίου 2018, *The Goldman Sachs Group κατά Επιτροπής* (T-419/14, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως¹⁰, [EU:T:2018:445](#)), *Prysmian και Prysmian Cavi e Sistemi κατά Επιτροπής* (T-475/14, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως¹¹, [EU:T:2018:448](#)), *Brugg Kabel και Kabelwerke Brugg κατά Επιτροπής*

9| Απόφαση 2009/747/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 14ης Σεπτεμβρίου 2009, σχετικά με τον κανονισμό υπηρεσιακής κατάστασης του Δορυφορικού Κέντρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2009, L 276, σ. 1).

10| Υπόθεση C-595/18 P, *The Goldman Sachs Group κατά Επιτροπής*.

11| Υπόθεση C-601/18 P, *Prysmian και Prysmian Cavi e Sistemi κατά Επιτροπής*.

(T-441/14, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ¹², [EU:T:2018:453](#)), και **Nexans France και Nexans κατά Επιτροπής** (T-449/14, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ¹³, [EU:T:2018:456](#)), το Γενικό Δικαστήριο έλεγξε τη νομιμότητα της απόφασης με την οποία η Επιτροπή διαπίστωσε τη συμμετοχή των προσφευγουσών σε σύμπραξη στην ευρωπαϊκή αγορά των ηλεκτρικών καλωδίων ¹⁴. Οι υποθέσεις αυτές αποτέλεσαν την αφορμή για να δώσει το Γενικό Δικαστήριο χρήσιμες διευκρινίσεις ως προς τις εξουσίες έρευνας της Επιτροπής, τα εξωδικαστικά αποτελέσματα του δικαίου του ανταγωνισμού και τις σχέσεις μεταξύ των μητρικών εταιριών και των θυγατρικών τους.

Όσον αφορά, κατ' αρχάς, τις εξουσίες έρευνας της Επιτροπής, οι προσφεύγουσες στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις **Prysmian και Prysmian Cavi e Sistemi κατά Επιτροπής** (T-475/14, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως, [EU:T:2018:448](#)), και **Nexans France και Nexans κατά Επιτροπής** (T-449/14, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως, [EU:T:2018:456](#)), προσήψαν στο θεσμικό αυτό όργανο ότι δημιούργησε αντίγραφα-εικόνες των σκληρών δίσκων των υπολογιστών ορισμένων υπαλλήλων τους, προκειμένου να τα χρησιμοποιήσει στη συνέχεια στο πλαίσιο της έρευνας στα γραφεία του, χωρίς προηγουμένως να εξετάσει εάν και κατά πόσον τα έγγραφα που περιλαμβάνονταν σε αυτά ήταν συναφή με το αντικείμενο της έρευνας. Κατά τις προσφεύγουσες, η πρακτική αυτή συνιστά υπέρβαση των εξουσιών που ανατίθενται στην Επιτροπή με το άρθρο 20, παράγραφοι 1 και 2, του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 ¹⁵. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, εφόσον η δημιουργία αντιγράφου-εικόνας του σκληρού δίσκου των επίμαχων υπολογιστών εντάσσεται στο πλαίσιο της χρήσης της ψηφιακής τεχνολογίας έρευνας (FIT) από την Επιτροπή, με σκοπό την αναζήτηση συναφών με την έρευνα πληροφοριών, η δημιουργία των αντιγράφων αυτών εμπίπτει στις εξουσίες που προβλέπει το άρθρο 20, παράγραφος 2, στοιχεία β' και γ', του κανονισμού 1/2003. Ως προς τη μεταφορά των ως άνω αντιγράφων στα γραφεία της Επιτροπής στις Βρυξέλλες (Βέλγιο), προκειμένου να αναζητηθούν σε μεταγενέστερο χρόνο συναφή με την έρευνα στοιχεία, το Γενικό Δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 20, παράγραφος 2, στοιχείο β', του κανονισμού 1/2003 δεν επιτάσσει να διενεργείται ο έλεγχος των βιβλίων ή των επαγγελματικών εγγράφων των ελεγχόμενων επιχειρήσεων αποκλειστικά στους χώρους τους, εφόσον, όπως συμβαίνει εν προκειμένω, δεν είναι δυνατό να ολοκληρωθεί ο έλεγχος αυτός εντός του χρόνου που είχε αρχικά προβλεφθεί. Υποχρεώνει την Επιτροπή να τηρεί έναντι των ελεγχόμενων επιχειρήσεων, κατά την εξέταση των εγγράφων στα γραφεία της, τις ίδιες εγγυήσεις με εκείνες που ισχύουν όσον αφορά τον επιτόπιο έλεγχο. Δεδομένου ότι οι εγγυήσεις αυτές τηρήθηκαν εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή δεν υπερέβη, κατά τον έλεγχο, τις εξουσίες που της απονέμει το άρθρο 20, παράγραφος 2, του κανονισμού 1/2003.

Εν συνεχεία, σε σχέση τα εξωδικαστικά αποτελέσματα του δικαίου του ανταγωνισμού, οι προσφεύγουσες στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 12ης Ιουλίου 2018, **Brugg Kabel και Kabelwerke Brugg κατά Επιτροπής** (T-441/14, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως, [EU:T:2018:453](#)), υποστήριζαν ότι η Επιτροπή δεν ήταν αρμόδια να εφαρμόσει το άρθρο 101 ΣΛΕΕ όσον αφορά πρακτικές που εφαρμόστηκαν εκτός του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) και έργα που επρόκειτο να υλοποιηθούν εκτός του ΕΟΧ, δεδομένου ότι οι εν λόγω πρακτικές και τα εν λόγω έργα δεν είχαν επιπτώσεις εντός του ΕΟΧ. Κατά την άποψή του, εφόσον δεν είχε αποδειχθεί ότι οι πρακτικές που συνδέονταν με καθένα από αυτά τα έργα είχαν άμεσες, ουσιαστικές και προβλέψιμες επιπτώσεις εντός του ΕΟΧ, η Επιτροπή δεν μπορούσε απλώς να τις συναρτήσει με την ενιαία και διαρκή παράβαση που διαπιστώθηκε με την προσβαλλόμενη απόφαση

12| Υπόθεση C-591/18 P, **Brugg Kabel και Kabelwerke Brugg κατά Επιτροπής**.

13| Υπόθεση C-606/18 P, **Nexans France και Nexans κατά Επιτροπής**.

14| Απόφαση C(2014) 2139 τελικό της Επιτροπής, της 2ας Απριλίου 2014, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 [ΣΛΕΕ] και του άρθρου 53 της Συμφωνίας [ΕΟΧ](υπόθεση AT.39610 – Ηλεκτρικά καλώδια).

15| Κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα [101] και [102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1).

προκειμένου να θεμελιώσει την εξωεδαφική αρμοδιότητά της, διότι κατ' αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να καταστήσει την αρμοδιότητα αυτή απεριόριστη. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ μπορεί να εφαρμοστεί επί συμφωνιών και πρακτικών οι οποίες εξυπηρετούν τον ίδιο, αντίθετο προς τον ανταγωνισμό, σκοπό, εφόσον μπορεί να προβλεφθεί ότι οι εν λόγω πρακτικές και συμφωνίες θα έχουν, συνολικά θεωρούμενες, άμεσες και ουσιαστικές επιπτώσεις στην εσωτερική αγορά. Επομένως, αντιθέτως προς όσα υποστήριζαν οι προσφεύγουσες, το ζήτημα της εν προκειμένω εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ έπρεπε να εξεταστεί υπό το πρίσμα των, συνολικά θεωρούμενων, επιπτώσεων των διαφόρων πρακτικών που περιγράφονταν στην προσβαλλόμενη απόφαση, συμπεριλαμβανομένων και των επιπτώσεων που σχετίζονται με τα εκτός του ΕΟΧ έργα. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η Επιτροπή δεν έσφαλε διαπιστώνοντας στην εν λόγω απόφαση ότι ήταν προβλέψιμες, ουσιαστικές και άμεσες οι επιπτώσεις που είχαν για τον ανταγωνισμό εντός του ΕΟΧ, περιλαμβανομένης της εσωτερικής αγοράς, οι πρακτικές και οι συμφωνίες στις οποίες μετείχαν τα μέλη της σύμπραξης. Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, για να πληρούνται η προϋπόθεση της προβλεψιμότητας, αρκεί να ληφθούν υπόψη οι πιθανές επιπτώσεις μιας συμπεριφοράς στον ανταγωνισμό. Όσον αφορά τον άμεσο χαρακτήρα των επιπτώσεων των εν λόγω πρακτικών στο έδαφος της Ένωσης, αυτές οπωσδήποτε επηρέασαν άμεσα την προμήθεια ηλεκτρικών καλωδίων υψηλής και υπερυψηλής τάσης εντός του συγκεκριμένου εδάφους, καθώς αυτός ήταν ο σκοπός των διαφόρων συναντήσεων και επαφών μεταξύ των μετεχόντων στη σύμπραξη. Σε σχέση με τον ουσιαστικό χαρακτήρα των επιπτώσεων εντός της Ένωσης, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε τον αριθμό και το μέγεθος των μετεχουσών στη σύμπραξη επιχειρήσεων παραγωγής, οι οποίες αντιπροσώπευαν το σύνολο σχεδόν της αγοράς, το ευρύ φάσμα των προϊόντων που επηρεάζονταν από τις διάφορες συμφωνίες και τον βαθμό σοβαρότητας των επίμαχων πρακτικών, καθώς και τη μεγάλη διάρκεια της ενιαίας και διαρκούς παράβασης που συνεχίστηκε επί δεκαετία. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, όλα τα ανωτέρω στοιχεία, συνολικώς εξεταζόμενα, αποδείκνυαν τον ουσιαστικό χαρακτήρα των επιπτώσεων των επίμαχων πρακτικών εντός της Ένωσης. Επομένως, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι η ενιαία και διαρκής παράβαση, όπως προσδιοριζόταν από την Επιτροπή στην προσβαλλόμενη απόφαση, ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και ότι η Επιτροπή ήταν αρμόδια να επιβάλει κυρώσεις γι' αυτήν.

Τέλος, ως προς τις σχέσεις μεταξύ μητρικών εταιριών και των θυγατρικών τους, η προσφεύγουσα στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 12ης Ιουλίου 2018, ***The Goldman Sachs Group κατά Επιτροπής*** (T-419/14, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως, [EU:T:2018:445](#)), ισχυριζόταν, μεταξύ άλλων, ότι η Επιτροπή εσφαλμένως εφάρμοσε το τεκμήριο της πραγματικής άσκησης αποφασιστικής επιρροής, με συνέπεια να της καταλογίσει εις ολόκληρον ευθύνη για την καταβολή του επιβληθέντος στις θυγατρικές της προστίμου. Επί του σημείου αυτού, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι το τεκμήριο πραγματικής άσκησης αποφασιστικής επιρροής στηρίζεται στην παραδοχή ότι, εφόσον η μητρική εταιρία κατέχει το σύνολο ή σχεδόν το σύνολο του κεφαλαίου της θυγατρικής, η Επιτροπή δύναται να συμπεράνει, χωρίς αποδείξεις, ότι η μητρική εταιρία έχει την ευχέρεια άσκησης αποφασιστικής επιρροής επί της θυγατρικής, χωρίς να απαιτείται να λαμβάνει υπόψη τα συμφέροντα των λοιπών εταίρων κατά τη λήψη αποφάσεων είτε στρατηγικής φύσεως είτε τρέχουσας διαχείρισης της θυγατρικής, η οποία δεν καθορίζει αυτοτελώς την εμπορική πολιτική της, αλλά σύμφωνα με τις επιθυμίες της εν λόγω μητρικής εταιρίας. Το σκεπτικό αυτό, πάντως, ισχύει απολύτως και στην περίπτωση που η μητρική εταιρία έχει τη δυνατότητα να ασκεί το σύνολο των δικαιωμάτων ψήφου που συνδέονται με τις μετοχές της θυγατρικής της, διότι στην περίπτωση αυτή η μητρική εταιρία είναι σε θέση να ασκεί συνολικό έλεγχο επί της συμπεριφοράς της θυγατρικής, χωρίς οι τρίτοι, και ιδίως οι λοιποί μέτοχοι, να μπορούν κατ' αρχήν να αντιταχθούν. Δεν αποκλείεται, βέβαια, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι μέτοχοι της μειοψηφίας που δεν διαθέτουν δικαιώματα ψήφου συνδεδεμένα με τις μετοχές της θυγατρικής να μπορούν να ασκήσουν, έναντι της θυγατρικής, ορισμένα δικαιώματα κατά τρόπον ώστε να μπορούν ενδεχομένως να επηρεάσουν τη συμπεριφορά της. Ωστόσο, υπό τις περιστάσεις αυτές, η μητρική εταιρία δύναται να ανατρέψει το τεκμήριο πραγματικής άσκησης αποφασιστικής επιρροής, προσκομίζοντας στοιχεία που αποδεικνύουν ότι δεν καθορίζει την εμπορική πολιτική της συγκεκριμένης θυγατρικής στην αγορά. Επιπλέον, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή έλαβε ορθώς υπόψη άλλους αντικειμενικούς παράγοντες βάσει των οποίων μπορεί να διαπιστωθεί η

πραγματική άσκηση αποφασιστικής επιρροής από τη μητρική επί της θυγατρικής της, ήτοι την εξουσία της μητρικής εταιρίας να διορίζει τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου της θυγατρικής, την εξουσία σύγκλησης συνελεύσεως των μετόχων και υποβολής πρότασης ανάκλησης των μελών του διοικητικού συμβουλίου, τον ρόλο που είχαν τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου της μητρικής εταιρίας στο πλαίσιο της επιτροπής στρατηγικής της θυγατρικής ή ακόμη τις σχετικές με τη δραστηριότητα της θυγατρικής τακτικές ενημερώσεις και μηνιαίες εκθέσεις που ελάμβανε η μητρική εταιρία. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η προσφεύγουσα δεν απέδειξε, προβάλλοντας επαρκή προς τούτο επιχειρηματολογία, ότι η συμμετοχή της στη θυγατρική αποτελούσε απλώς μια χρηματοοικονομική επένδυση και δεν αφορούσε τη διαχείριση και τον έλεγχο της τελευταίας.

Η απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2018, **Servier κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-691/14, [EU:T:2018:922](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής κατά της αποφάσεως με την οποία η Επιτροπή έκρινε ότι η Servier SAS είχε μετάσχει σε συμπράξεις στην αγορά της περινδοπρίλης, φαρμάκου κατά της υπέρτασης και της καρδιακής ανεπάρκειας. Στο επίκεντρο της υπόθεσης βρίσκονταν συμφωνίες για τον διακανονισμό διαφορών σχετικά με ορισμένα από τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας της Servier¹⁶. Με την απόφαση αποσαφηνίζονται ορισμένα ζητήματα όσον αφορά τη σχέση μεταξύ δικαίου των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και δικαίου του ανταγωνισμού, σε μια τέτοια περίπτωση.

Το Γενικό Δικαστήριο αφενός μεν επισήμανε ότι είναι κατ' αρχήν θεμιτό, σε περίπτωση διαφοράς σχετικά με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, να επιλέγεται η σύναψη συμφωνίας φιλικού διακανονισμού αντί της δικαστικής οδού, αφετέρου δε διαπιστώνει ότι ο προσδιορισμός των κρίσιμων στοιχείων για να διαπιστωθεί αν ορισμένη συμφωνία φιλικού διακανονισμού στον τομέα των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας περιορίζει ως εκ του αντικειμένου της τον ανταγωνισμό καθίσταται ιδιαιτέρως δυσχερής για τον λόγο ότι ούτε η Επιτροπή ούτε ο δικαστής της Ένωσης έχουν αρμοδιότητα να ορίζουν την έκταση ισχύος των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας ή να αποφαίνονται επί του κύρους τους. Ως εκ τούτου, δεν μπορούν να εκφέρουν αντικειμενική κρίση επί των ζητημάτων αυτών, αλλά αντιθέτως οφείλουν να προκρίνουν μια υποκειμενική προσέγγιση η οποία να στηρίζεται στην αναγνώριση του κύρους του διπλώματος ευρεσιτεχνίας από τα μέρη των επίδικων συμφωνιών. Στο ως άνω πλαίσιο, το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε ότι μια συμφωνία για τον διακανονισμό διαφοράς στον τομέα των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας ενδέχεται να μην έχει καμία επίπτωση στον ανταγωνισμό. Αυτό συμβαίνει, παραδείγματος χάριν, όταν τα μέρη συμφωνούν ότι το επίμαχο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας δεν είναι έγκυρο και, κατά συνέπεια, προβλέπουν την άμεση είσοδο της εταιρίας γενόσημων φαρμάκων στην αγορά. Αντιθέτως, όταν τα μέρη συμφωνούν ως προς την εγκυρότητα του επίμαχου διπλώματος ευρεσιτεχνίας γίνεται δυσχερέστερη η διάκριση μεταξύ των διακανονισμών που είναι σύμφωνοι με το δίκαιο του ανταγωνισμού και εκείνων που δεν συνάδουν με το δίκαιο αυτό.

Όσον αφορά τα κριτήρια βάσει των οποίων εκτιμάται αν οι συμφωνίες για τον διακανονισμό διαφοράς στον τομέα των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας περιορίζουν ως εκ του αντικειμένου τους τον ανταγωνισμό, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι το πρώτο κριτήριο είναι η ύπαρξη, στη συγκεκριμένη συμφωνία, ρητρών μη αμφισβήτησης διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και απαγόρευσης της διάθεσης προϊόντων στο εμπόριο, οι οποίες περιορίζουν αυτές καθ' εαυτές τον ανταγωνισμό. Ωστόσο, η πρόβλεψη τέτοιων ρητρών ενδέχεται να είναι θεμιτή, αλλά μόνον εφόσον στηρίζεται στην αναγνώριση από τα μέρη του κύρους του επίμαχου διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Το δεύτερο κριτήριο συνίσταται στην ύπαρξη «αντίστροφης πληρωμής» –ήτοι ποσού καταβλητέου από την εταιρία φαρμάκων αναφοράς στην εταιρία γενόσημων φαρμάκων– με χαρακτήρα κινήτρου. Ειδικότερα, όταν διαπιστώνεται η ύπαρξή του, αυτό ακριβώς το κίνητρο, και όχι η αναγνώριση του κύρους του διπλώματος ευρεσιτεχνίας εκ μέρους των συμβαλλομένων στη συμφωνία διακανονισμού, πρέπει να θεωρείται ως η πραγματική αιτία των περιορισμών που εισάγουν στον ανταγωνισμό

¹⁶ Απόφαση C(2014) 4955 τελικό της Επιτροπής, της 9ης Ιουλίου 2014, σχετικά με διαδικασία βάσει των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ [υπόθεση AT.39612 – Perindopril (Servier)].

οι ρήτρες απαγόρευσης της διάθεσης στο εμπόριο και μη αμφισβήτησης οι οποίες, δεδομένου ότι στην περίπτωση αυτή είναι παντελώς αθέμιτες, είναι τόσο επιζήμιες για την ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού ώστε να μπορεί να γίνει δεκτό ότι υφίσταται περιορισμός ως εκ του αντικειμένου. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε στη συνέχεια την έννοια του κινήτρου. Χωρίς να δεχθεί αντιστροφή του βάρους αποδείξεως η οποία θα αντέβαινε στη νομολογία σύμφωνα με την οποία η Επιτροπή βαρύνεται, κατ' αρχήν, με την απόδειξη των παραβάσεων, το Γενικό Δικαστήριο διαβάθμισε το βάρος αυτό βάσει τυπολογίας των μορφών κινήτρου προκειμένου να εγγραφεί υπέρ των επιχειρήσεων που επιθυμούν φιλικό διακανονισμό των διαφορών τους βελτιωμένη προβλεψιμότητα ως προς την εφαρμογή του δικαίου του ανταγωνισμού, η οποία δεν διασφαλίζεται επαρκώς από την απλή κατά περίπτωση εξέταση των επιμέρους υποθέσεων. Ως προς το ζήτημα αυτό, διέκρινε μεταξύ, αφενός, των περιπτώσεων που η εταιρία φαρμάκων αναφοράς καταβάλλει στην εταιρία γενόσημων φαρμάκων ποσό χωρίς αντιπαροχή (πλην της αναλήψεως των δεσμεύσεων από τις περιοριστικές ρήτρες) και, αφετέρου, των περιπτώσεων που μεταβιβάζεται αξία μέσω εμπορικής συμφωνίας συνδεδεμένης με τη συμφωνία διακανονισμού (δηλαδή μιας «παρεπόμενης συμφωνίας»).

Η απόφαση αυτή αποτέλεσε επίσης ευκαιρία για το Γενικό Δικαστήριο να επανέλθει στο ζήτημα των αρχών που εφαρμόζονται στη σώρευση των προστίμων. Η Servier υποστήριζε, αφενός, ότι το συνολικό ποσό των προστίμων που της επιβλήθηκαν δυνάμει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ ήταν δυσανάλογο και, αφετέρου, ότι για τις επίμαχες συμφωνίες διακανονισμού διαφορών της επιβλήθηκε διπλή κύρωση, ήτοι πρόστιμο βάσει τόσο του άρθρου 101 ΣΛΕΕ όσο και του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

Επί του πρώτου σημείου, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι η Επιτροπή έλαβε υπόψη στην προσβαλλόμενη απόφαση ότι η Servier είχε τελέσει διάφορες παραβάσεις οι οποίες ήταν μεν χωριστές, αλλά αφορούσαν το ίδιο προϊόν, την περινδοπρίλη, και, εν πολλοίς, τις ίδιες γεωγραφικές περιοχές και χρονικές περιόδους. Στο ειδικό αυτό πλαίσιο και προς αποφυγή δυνητικά δυσανάλογου αποτελέσματος, η Επιτροπή αποφάσισε να περιορίσει, για κάθε παράβαση, το ποσοστό της αξίας των πωλήσεων της Servier το οποίο λήφθηκε υπόψη για την επιμέτρηση του βασικού ποσού του προστίμου. Συνεπώς, το Γενικό Δικαστήριο επιβεβαίωσε, κατά βάση, την ορθότητα της προσέγγισης αυτής, διαπιστώνοντας ότι το συνολικό ποσό των προστίμων που επιβλήθηκαν στη Servier βάσει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ δεν ήταν δυσανάλογο. Αντιθέτως, δεν αποφάνθηκε επί του δεύτερου ζητήματος, επειδή το πρόστιμο που επιβλήθηκε στη Servier βάσει του άρθρου 102 ΣΛΕΕ ακυρώθηκε για άλλο λόγο.

2. Νομολογιακές εξελίξεις στον τομέα του άρθρου 102 ΣΛΕΕ

Με την απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2018, **Servier κ.λπ. κατά Επιτροπής** (Τ-691/14, [EU:T:2018:922](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επίσης επί της προσαπτόμενης στη Servier παραβάσεως που αφορούσε κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης. Οι προσφεύγουσες υποστήριζαν, μεταξύ άλλων, ότι η Επιτροπή είχε υποπέσει σε σφάλμα εκτιμήσεως και σε νομικό σφάλμα, διότι περιόρισε τη σχετική αγορά τελικών προϊόντων μόνο στο μόριο της περινδοπρίλης, αποκλείοντας τους λοιπούς δεκαπέντε αναστολείς του μετατρεπτικού ενζύμου (ΑΜΕ) που κυκλοφορούν στην αγορά, με μοναδικό σκοπό να διαπιστωθεί η κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης εκ μέρους της Servier στην αγορά αυτή.

Επ' αυτού, το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ο φαρμακευτικός κλάδος είναι «ιδιότυπος» υπό την έννοια ότι η ζήτηση των συνταγογραφούμενων φαρμάκων δεν διαμορφώνεται από τον τελικό καταναλωτή, δηλαδή τον ασθενή, αλλά από τον θεράποντα ιατρό. Ομοίως, οι συνταγογραφικές επιλογές των ιατρών υπαγορεύονται από τη θεραπευτική δράση του εκάστοτε φαρμάκου. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η ελευθερία των ιατρών ως προς την επιλογή μεταξύ των διαφόρων φαρμάκων αναφοράς που κυκλοφορούν στην αγορά ή μεταξύ των φαρμάκων αναφοράς και των γενόσημων εκδοχών άλλων μορίων, καθώς και η προσοχή την οποία οι συνταγογράφοι δίνουν κατά προτεραιότητα στις θεραπευτικές ιδιότητες, καθιστούν, ενδεχομένως, δυνατή την ανάπτυξη σημαντικών περιορισμών του ανταγωνισμού, ποιοτικής και όχι

τιμολογιακής φύσης, εκτός του πλαισίου των συνήθων μηχανισμών πίεσης μέσω των τιμών. Συνεπώς, αν υπάρχουν φάρμακα που αναγνωρίζονται ή εκλαμβάνονται ως ισοδύναμα ή ως υποκατάστατα το ένα του άλλου, απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή κατά την ανάλυση της αγοράς στα στοιχεία βάσει των οποίων μπορούν να διαπιστωθούν ανταγωνιστικές πιέσεις τέτοιας φύσης.

Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι κατά την ανάλυση του ορισμού της σχετικής αγοράς η Επιτροπή υπέπεσε σε σειρά σφαλμάτων τα οποία πλήττουν το κύρος του αποτελέσματος της ανάλυσής της. Ειδικότερα, ήταν εσφαλμένη η εκτίμησή της ότι, όσον αφορά τη θεραπευτική χρήση, οι ΑΜΕ αποτελούν ετερόκλητη κατηγορία φαρμάκων και ότι η περινδοπρίλη είχε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά εντός της κατηγορίας αυτής. Επιπλέον, η Επιτροπή υποτίμησε την τάση των ασθενών που λαμβάνουν περινδοπρίλη να αλλάξουν αγωγή και δεν έλαβε υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ανταγωνισμού στον φαρμακευτικό κλάδο, συνάγοντας εσφαλμένα από ανάλυση φυσιολογικών εξελίξεων στηριζόμενη κατ' ουσίαν σε διακυμάνσεις των τιμών ότι η περινδοπρίλη δεν αντιμετώπιζε σημαντικές ανταγωνιστικές πιέσεις από τους λοιπούς ΑΜΕ. Το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε ότι η σχετική αγορά προϊόντων περιοριζόταν μόνο στη πρωτότυπη και γενόσημη περινδοπρίλη.

Στις αποφάσεις της 13ης Δεκεμβρίου 2018, **Slovak Telekom κατά Επιτροπής** (T-851/14, [EU:T:2018:929](#)), και της 13ης Δεκεμβρίου 2018, **Deutsche Telekom κατά Επιτροπής** (T-827/14, [EU:T:2018:930](#)), το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε τη νομιμότητα της απόφασης με την οποία η Επιτροπή έκρινε ότι η επιχείρηση που αποτελούνταν από τη Slovak Telekom, a.s. και την Deutsche Telekom AG είχε καταχραστεί τη δεσπόζουσα θέση της στη σλοβακική αγορά τηλεπικοινωνιών¹⁷. Οι προσφεύγουσες υποστήριζαν, μεταξύ άλλων, ότι η Επιτροπή παρέλειψε εσφαλμένα να εξετάσει αν η πρόσβαση στο δίκτυο της Slovak Telekom ήταν απαραίτητη για την άσκηση δραστηριότητας στη λιανική αγορά ευρυζωνικών υπηρεσιών στη Σλοβακία.

Επί του σημείου αυτού, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι το σχετικό κανονιστικό πλαίσιο αναγνώριζε σαφώς ότι η πρόσβαση στον τοπικό βρόχο της Slovak Telekom ήταν αναγκαία για την εγκαθίδρυση και την ανάπτυξη αποτελεσματικού ανταγωνισμού στη σλοβακική αγορά ευρυζωνικών διαδικτυακών υπηρεσιών. Συνεπώς, η Επιτροπή δεν ήταν υποχρεωμένη να αποδείξει ότι η πρόσβαση αυτή ήταν όντως απαραίτητη.

Το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε επίσης το ζήτημα αν ήταν δυνατή η μερική ακύρωση του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο d, της προσβαλλόμενης απόφασης, στο μέτρο που με αυτό διαπιστώθηκε ότι κατά το χρονικό διάστημα από τις 12 Αυγούστου έως τις 31 Δεκεμβρίου 2005 η Slovak Telekom εφάρμοσε πρακτική που είχε ως αποτέλεσμα τη συμπίεση των περιθωρίων κέρδους. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ανάλυση της Επιτροπής κατέληξε, σε όλα τα σενάρια που εξετάστηκαν, σε θετικό περιθώριο κέρδους για το χρονικό αυτό διάστημα. Υπενθύμισε ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, εφόσον η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση καθορίζει τις τιμές της σε επίπεδο που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του κόστους διάθεσης στο εμπόριο του προϊόντος ή του κόστους παροχής των συγκεκριμένων υπηρεσιών, ένας εξίσου αποτελεσματικός με την εν λόγω επιχείρηση ανταγωνιστής έχει, κατ' αρχήν, τη δυνατότητα να ανταγωνιστεί τις τιμές αυτές, χωρίς να υποστεί μακροπρόθεσμα δυσβάστακτες ζημιές. Ως εκ τούτου, κατά το χρονικό διάστημα από τις 12 Αυγούστου έως τις 31 Δεκεμβρίου 2005, ένας ανταγωνιστής εξίσου αποτελεσματικός με τη Slovak Telekom είχε, κατ' αρχήν, τη δυνατότητα, εφόσον του παρεχόταν αδεσμοποίητη πρόσβαση στον τοπικό βρόχο, να ανταγωνιστεί τον συγκεκριμένο φορέα εκμετάλλευσης στη λιανική αγορά ευρυζωνικών υπηρεσιών χωρίς να υποστεί μακροπρόθεσμα δυσβάστακτες ζημιές. Μολονότι, ομολογουμένως, σε περίπτωση θετικού περιθωρίου κέρδους, δεν αποκλείεται να αποδείξει η Επιτροπή, κατά την εξέταση του ζητήματος αν ορισμένη τιμολογιακή πρακτική είχε αποτέλεσμα εκτοπισμού ανταγωνιστών, ότι η εφαρμογή της πρακτικής αυτής μπορούσε, λόγω, παραδείγματος χάριν, μείωσης της

17] Απόφαση C(2014) 7465 τελικό της Επιτροπής, της 15ης Οκτωβρίου 2014, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και του άρθρου 54 της Συμφωνίας ΕΟΧ (υπόθεση AT.39523 – Slovak Telekom), όπως διορθώθηκε με την απόφαση C(2014) 10119 τελικό της Επιτροπής, της 16ης Δεκεμβρίου 2014, και με την απόφαση C(2015) 2484 τελικό της Επιτροπής, της 17ης Απριλίου 2015.

κερδοφορίας, να καταστήσει τουλάχιστον δυσχερέστερη για τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις την άσκηση των δραστηριοτήτων τους στη σχετική αγορά, κρίθηκε εντούτοις ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε με την προσβαλλόμενη απόφαση ότι η τιμολογιακή πρακτική της Slovak Telekom, κατά το χρονικό διάστημα από τις 12 Αυγούστου έως τις 31 Δεκεμβρίου 2005, είχε τέτοια αποτελέσματα εκτοπισμού, όπερ όμως έπρεπε οπωσδήποτε να αποδειχθεί ειδικά λόγω της υπάρξεως θετικών περιθωρίων κέρδους.

Εξετάζοντας, εξάλλου, στην απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2018, **Deutsche Telekom κατά Επιτροπής** (T-827/14, [EU:T:2018:930](#)), το επιχείρημα της προσφεύγουσας ότι η Επιτροπή, επιβάλλοντάς της χωριστό πρόστιμο επιπλέον του προστίμου που επιβλήθηκε από κοινού σε αυτήν και στη Slovak Telekom, παρερμήνευσε την έννοια της «επιχείρησης» στο δίκαιο της Ένωσης και παραβίασε την αρχή της εξατομίκευσης των ποινών και των κυρώσεων, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι η επιβαρυντική κατάσταση της υποτροπής μπορεί να συνιστά χαρακτηριστικό της ατομικής συμπεριφοράς της μητρικής εταιρίας το οποίο να δικαιολογεί πιο εκτεταμένη ευθύνη της σε σύγκριση με εκείνη της θυγατρικής της. Το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε όμως ότι, όταν, όπως στη συγκεκριμένη υπόθεση, η Επιτροπή στηρίζεται, για να εκτιμήσει τη σοβαρότητα της παράβασης που διέπραξε η επιχείρηση και να υπολογίσει το πρόστιμο που πρέπει να της επιβληθεί, στον κύκλο εργασιών της θυγατρικής, ο κύκλος εργασιών της μητρικής, έστω και αν είναι σημαντικά υψηλότερος εκείνου της θυγατρικής, δεν είναι χαρακτηριστικό στοιχείο της ατομικής συμπεριφοράς της μητρικής εταιρίας κατά την υλοποίηση της παράβασης που καταλογίζεται στην επιχείρηση, δεδομένου ότι η ευθύνη της μητρικής εταιρίας είναι ως προς το σημείο αυτό αμιγώς παρεπόμενη εκείνης της θυγατρικής της. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή παρερμήνευσε την έννοια της «επιχείρησης» κατά το δίκαιο της Ένωσης εφαρμόζοντας, με την προσβαλλόμενη απόφαση, εις βάρος της προσφεύγουσας συντελεστή προσαύξησης 1,2 για τη διασφάλιση αποτρεπτικού αποτελέσματος. Το Γενικό Δικαστήριο, ασκώντας την πλήρη δικαιοδοσία του, υπολόγισε εκ νέου το ποσό του προστίμου που είχε επιβληθεί από κοινού και εις ολόκληρον στην Deutsche Telekom και στη Slovak Telekom, επειδή η Επιτροπή είχε εκτιμήσει εσφαλμένα ότι η πρακτική της Slovak Telekom που είχε αποτέλεσμα τη συμπίεση των περιθωρίων κέρδους είχε αρχίσει να εφαρμόζεται πριν από την 1η Ιανουαρίου 2006. Επίσης, καθόρισε το ποσό του χωριστού προστίμου που επιβλήθηκε στην προσφεύγουσα προκειμένου να υποστεί τις συνέπειες της υποτροπής σε 50 % του επιβληθέντος εις ολόκληρον προστίμου, χωρίς όμως να εφαρμόσει τον συντελεστή αποτροπής 1,2. Τέλος, επί του αιτήματος της Επιτροπής, στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2018, **Slovak Telekom κατά Επιτροπής** (T-851/14, [EU:T:2018:929](#)), να αυξηθεί το ποσό του από κοινού και εις ολόκληρον επιβληθέντος προστίμου, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, υπό το πρίσμα των περιστάσεων της συγκεκριμένης υπόθεσης, δεν συνέτρεχε λόγος τροποποίησης του ποσού αυτού.

3. Νομολογιακές εξελίξεις σε σχέση με τις πράξεις συγκεντρώσεως

Η απόφαση της 16ης Μαΐου 2018, **Deutsche Lufthansa κατά Επιτροπής** (T-712/16, [EU:T:2018:269](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση της απόφασης με την οποία η Επιτροπή απέρριψε την αίτηση της προσφεύγουσας σχετικά με την απαλλαγή από ορισμένες δεσμεύσεις που κατέστησαν υποχρεωτικές με την απόφαση της Επιτροπής της 4ης Ιουλίου 2005 για την έγκριση της εξαγοράς της Swiss International Air Lines Ltd από την Deutsche Lufthansa AG¹⁸. Η αίτηση αφορούσε την απαλλαγή από τις τιμολογιακές δεσμεύσεις σχετικά με τις γραμμές Ζυρίχη-Στοκχόλμη (στο εξής: ZRH-STO) και Ζυρίχη-Βαρσοβία (στο εξής: ZRH-WAW) και, ει δυνατόν, από τις δεσμεύσεις για τις χρονοθυρίδες και

¹⁸ | Απόφαση C(2016) 4964 τελικό της Επιτροπής, της 25ης Ιουλίου 2016, με την οποία απορρίφθηκε η αίτηση που υπέβαλε η Deutsche Lufthansa AG σχετικά με την απαλλαγή από ορισμένες δεσμεύσεις οι οποίες κατέστησαν υποχρεωτικές με την απόφαση της Επιτροπής της 4ης Ιουλίου 2005, για την έγκριση της συγκέντρωσης στην υπόθεση COMP/M.3770 – Lufthansa/Swiss.

από άλλα παρεπόμενα διορθωτικά μέτρα όσον αφορά την πρόσβαση στις γραμμές αυτές. Η προσφεύγουσα προσέβαλε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου την απορριπτική απόφαση της Επιτροπής μόνο κατά το μέρος που με αυτήν δεν έγινε δεκτή η αίτηση απαλλαγής από τις τιμολογιακές δεσμεύσεις που ισχύουν για τις γραμμές ZRH-STO και ZRH-WAW.

Ός προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε κατ' αρχάς ότι οι δεσμεύσεις τις οποίες αναλαμβάνουν τα συμμετέχοντα σε συγκέντρωση μέρη προκειμένου να εξαλείψουν τις σοβαρές αμφιβολίες που προκαλεί μια πράξη συγκέντρωσης και να την καταστήσουν συμβατή με την εσωτερική αγορά συνήθως περιέχουν ρήτρα αναθεώρησης η οποία προβλέπει υπό ποιες προϋποθέσεις η Επιτροπή, κατόπιν αιτήσεως, μπορεί να άρει, να τροποποιήσει ή να αντικαταστήσει τις εν λόγω δεσμεύσεις. Η άρση ή η τροποποίηση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περίπτωση των δεσμεύσεων για την τήρηση συγκεκριμένης συμπεριφοράς, ως προς τις οποίες ορισμένες περιστάσεις δεν μπορούν να προβλεφθούν κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης επί της συγκεντρώσεως. Πράγματι, σκοπός των δεσμεύσεων είναι η αντιμετώπιση των προβλημάτων ανταγωνισμού που διαπιστώνονται και, επομένως, μπορεί να απαιτείται τροποποίηση του περιεχομένου τους ανάλογα με την εξέλιξη της κατάστασης της αγοράς. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή διαθέτει ορισμένη διακριτική ευχέρεια κατά την εκτίμηση ιδίως της ανάγκης επιβολής δεσμεύσεων για την εξάλειψη των σοβαρών αμφιβολιών που δημιουργεί μια τέτοια πράξη συγκέντρωσης. Σε σχέση, ειδικότερα, με τις αιτήσεις απαλλαγής από δεσμεύσεις, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι η εξέτασή τους δεν προκαλεί οπωσδήποτε τις ίδιες δυσχέρειες σε επίπεδο μακροπρόθεσμης ανάλυσης, όπως η εξέταση των συγκεντρώσεων. Κατά την εξέταση των ως άνω αιτήσεων απαιτείται να εξακριβωθεί αν πληρούνται οι προϋποθέσεις της ρήτρας αναθεώρησης ή να εκτιμηθεί αν οι προβλέψεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τον χρόνο έγκρισης της συγκέντρωσης επαληθεύθηκαν ή αν οι σοβαρές αμφιβολίες που είχαν δημιουργηθεί εξακολουθούν να υφίστανται. Γεγονός πάντως είναι ότι η εξέταση των αιτήσεων απαλλαγής από δεσμεύσεις προϋποθέτει περίπλοκες οικονομικές εκτιμήσεις προκειμένου να εξακριβωθεί αν η κατάσταση της αγοράς έχει μεταβληθεί σημαντικά και μόνιμα, με αποτέλεσμα οι δεσμεύσεις να μην είναι πλέον απαραίτητες. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η Επιτροπή διαθέτει ορισμένη διακριτική ευχέρεια και κατά την εξέταση αίτησης απαλλαγής από δεσμεύσεις η οποία προϋποθέτει περίπλοκες οικονομικές εκτιμήσεις. Εντούτοις, είναι υποχρεωμένη να εξετάσει επιμελώς την ως άνω αίτηση και να βασίσει τα συμπεράσματά της στο σύνολο των κρίσιμων στοιχείων. Το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε εξάλλου ότι η απόφαση επί της αιτήσεως απαλλαγής από δεσμεύσεις δεν προϋποθέτει ανάκληση της απόφασης για την έγκριση της συγκέντρωσης, η οποία τις κατέστησε υποχρεωτικές, ούτε αποτελεί τέτοια ανάκληση. Σκοπός της είναι να εξακριβωθεί αν πληρούνται οι προϋποθέσεις που προβλέπει η ρήτρα αναθεώρησης η οποία αποτελεί μέρος των δεσμεύσεων ή, κατά περίπτωση, αν τα προβλήματα ανταγωνισμού που διαπιστώθηκαν με την απόφαση για την έγκριση της συγκέντρωσης υπό την επιφύλαξη της ανάληψης δεσμεύσεων έχουν παύσει να υφίστανται. Επιπλέον, εναπόκειται στους συμμετέχοντες στη συγκέντρωση που έχουν αναλάβει τις δεσμεύσεις να προσκομίσουν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία προκειμένου να τεκμηριώσουν ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις για την άρση των δεσμεύσεων. Πάντως, όταν οι εν λόγω συμμετέχοντες στη συγκέντρωση προσκομίζουν στοιχεία ικανά να αποδείξουν ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις που προβλέπονται στις ρήτρες αναθεώρησης των δεσμεύσεων, η Επιτροπή οφείλει να εκθέσει τους λόγους για τους οποίους αυτά δεν είναι επαρκή ή αξιόπιστα και, αν είναι αναγκαίο, να διεξαγάγει έρευνα προκειμένου να επαληθεύσει, να συμπληρώσει ή να αντικρούσει τα ως άνω προσκομισθέντα στοιχεία.

Με βάση το ανωτέρω σκεπτικό, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, εν προκειμένω, η Επιτροπή δεν τήρησε τις υποχρεώσεις της. Όσον αφορά τη γραμμή ZRH-STO, επισήμανε, μεταξύ άλλων, ότι η Επιτροπή δεν εξέτασε ποιες συνέπειες είχε για τον ανταγωνισμό η καταγγελία της συμφωνίας κοινοπραξίας μεταξύ της Deutsche Lufthansa και της Scandinavian Airlines System, ούτε μεμονωμένα ούτε από κοινού με την πρόταση της Deutsche Lufthansa να καταγγείλει επίσης την υφιστάμενη διμερή συμφωνία συμμαχίας με τη Scandinavian Airlines System. Επίσης, κατά το Γενικό Δικαστήριο, η Επιτροπή δεν απάντησε επαρκώς στο επιχείρημα της Deutsche Lufthansa ότι το θεσμικό αυτό όργανο άλλαξε πολιτική, μη λαμβάνοντας πλέον υπόψη τα μέλη της συμμαχίας για τον ορισμό των επηρεαζόμενων αγορών, ούτε ανέλυσε επαρκώς τις

επιπτώσεις της συμφωνίας πτήσεων με κοινό κωδικό επί του ανταγωνισμού μεταξύ της Deutsche Lufthansa και της Scandinavian Airlines System. Επομένως, η Επιτροπή υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως, διότι, αφενός, δεν συνεκτίμησε το σύνολο των κρίσιμων στοιχείων και, αφετέρου, τα στοιχεία που έλαβε υπόψη στην προσβαλλόμενη απόφαση δεν ήταν ικανά να δικαιολογήσουν την απόρριψη της αίτησης απαλλαγής όσον αφορά τη γραμμή ZRH-STO. Αντιθέτως, όσον αφορά τη γραμμή ZRH-WAW, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, ελλείψει οποιασδήποτε μεταβολής στις συμβατικές σχέσεις μεταξύ της Swiss International Air Lines και της Polskie Linie Lotnicze LOT S.A., λόγω των οποίων οι τιμολογιακές δεσμεύσεις κατέστησαν υποχρεωτικές, οι διαπιστωθείσες παραλείψεις δεν επαρκούσαν ώστε να επιφέρουν την ακύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης κατά το μέρος που αφορά τη γραμμή αυτή.

Με την απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2018, **1&1 Telecom κατά Επιτροπής** (Τ-43/16, [ΕΥ:Τ:2018:660](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προσφυγής κατά φερόμενης απόφασης της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των τελικών δεσμεύσεων που κατέστησαν υποχρεωτικές δυνάμει της απόφασής της με την οποία κηρύχθηκε συμβατή με την εσωτερική αγορά η εξαγορά της E-Plus Mobilfunk GmbH & Co. KG από την Telefónica Deutschland Holding AG. Το κύριο ζήτημα στην υπόθεση αυτή ήταν το παραδεκτό και, συγκεκριμένα, το αν αποτελεί πράξη δεκτική προσφυγής κατά το άρθρο 263 ΣΛΕΕ μια επιστολή με την οποία η Επιτροπή, κατόπιν καταγγελίας, όπως η υποβληθείσα από την προσφεύγουσα, ερμηνεύει το περιεχόμενο τελικών δεσμεύσεων, εκτιμά ότι η επιχείρηση που τις έχει αναλάβει δεν τις παραβιάζει και αρνείται, κατά συνέπεια, να λάβει μέτρα εις βάρος της.

Πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι το επίδικο έγγραφο στη συγκεκριμένη υπόθεση απλώς επιβεβαίωσε τις τελικές δεσμεύσεις χωρίς να μεταβάλει τη νομική κατάσταση της προσφεύγουσας. Συνεπώς, το έγγραφο αυτό, κατά το μέτρο που ερμήνευε το περιεχόμενο των τελικών δεσμεύσεων, δεν συνιστούσε απόφαση αλλά απλή μη νομικώς δεσμευτική δήλωση στην οποία επιτρέπεται να προβεί η Επιτροπή στο πλαίσιο της εκ των υστέρων επιτήρησης της ορθής εφαρμογής των αποφάσεών της όσον αφορά τον έλεγχο των συγκεντρώσεων. Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι η προσφεύγουσα δεν είχε δικαίωμα να υποχρεώσει την Επιτροπή να εκδώσει απόφαση με την οποία θα διαπίστωνε ότι η Telefónica Deutschland Holding παρέβη τις τελικές δεσμεύσεις και θα λάμβανε μέτρα για την αποκατάσταση συνθηκών αποτελεσματικού ανταγωνισμού δυνάμει του άρθρου 8, παράγραφος 4 ή 5, του κανονισμού (ΕΚ) 139/2004¹⁹, ακόμη και αν πληρούνταν οι προϋποθέσεις που θα δικαιολογούσαν τέτοια απόφαση. Έστω και αν πρόκειται για κενό στο πλαίσιο του ελέγχου των συγκεντρώσεων, η ενδεχόμενη συμπλήρωσή του είναι έργο του νομοθέτη και όχι του δικαστή της Ένωσης. Τέλος, τρίτον, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι το συμπέρασμα ότι το επίδικο έγγραφο δεν αποτελεί πράξη δεκτική προσφυγής κατά το άρθρο 263 ΣΛΕΕ δεν κλονίζεται από τον ισχυρισμό της προσφεύγουσας ότι το εν λόγω συμπέρασμα συνεπάγεται προσβολή του δικαιώματός της σε αποτελεσματική δικαστική προστασία. Σημείωσε, ως προς το ζήτημα αυτό, ότι, με την επιφύλαξη της δυνατότητας της Επιτροπής να διαπιστώσει παράβαση των τελικών δεσμεύσεων και να λάβει τα μέτρα που κρίνει κατάλληλα με απόφαση δυνάμει του άρθρου 8, παράγραφοι 4 και 5, του κανονισμού 139/2004, είναι καθ' όλα επιτρεπτό στους τρίτους που επηρεάζονται από τις τελικές δεσμεύσεις, μεταξύ των οποίων μπορεί να συγκαταλέγεται η προσφεύγουσα, να επικαλεσθούν τις τελικές δεσμεύσεις ενώπιον των αρμόδιων εθνικών δικαστηρίων. Στο πλαίσιο αυτό, οποιαδήποτε γνώμη εκφράζεται από την Επιτροπή σχετικά με την ερμηνεία των τελικών δεσμεύσεων συνιστά απλώς μία πιθανή ερμηνεία η οποία, σε αντίθεση με τις αποφάσεις που λαμβάνονται δυνάμει του άρθρου 288 ΣΛΕΕ, λειτουργεί απλώς ως παραίνεση και δεν δεσμεύει τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια. Συνεπώς, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι το επίδικο έγγραφο δεν αποτελούσε πράξη με χαρακτήρα απόφασης, δεκτική προσφυγής ακυρώσεως δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ.

19| Κανονισμός (ΕΚ) 139/2004 του Συμβουλίου, της 20ής Ιανουαρίου 2004, για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων («Κοινοτικός κανονισμός συγκεντρώσεων») (ΕΕ 2004, L 24, σ. 1).

4. Εξουσίες ελέγχου

Η απόφαση της 20ής Ιουνίου 2018, *České dráhy κατά Επιτροπής* (Τ-325/16, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ²⁰, [EU:T:2018:368](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής του τσεχικού εθνικού σιδηροδρομικού μεταφορέα κατά της απόφασης την οποία απηύθυνε σε αυτόν και σε όλες τις εταιρίες που ελέγχονται ευθέως ή εμμέσως από τον ίδιο η Επιτροπή, διατάσσοντας τη διενέργεια ελέγχου δυνάμει του άρθρου 20, παράγραφος 4, του κανονισμού 1/2003 ²¹. Η προσφεύγουσα αμφισβητούσε την απόφαση αυτή, υποστηρίζοντας ότι, κατά τον χρόνο έκδοσής της, η Επιτροπή δεν ήταν δυνατό να έχει στη διάθεσή της σοβαρές –έστω και έμμεσες– αποδείξεις που να δικαιολογούσαν υπόνοιες ότι συνέτρεχε παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού. Επιπλέον, κατά την προσφεύγουσα, η προσβαλλόμενη απόφαση ήταν ανεπαρκώς αιτιολογημένη και προσδιόριζε με υπερβολικά ευρύ τρόπο το αντικείμενο και τον σκοπό του ελέγχου, με αποτέλεσμα να καλύπτει πρακτικά κάθε συμπεριφορά της προσφεύγουσας στον τομέα της σιδηροδρομικής μεταφοράς επιβατών στην Τσεχική Δημοκρατία.

Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η απαίτηση προστασίας κάθε φυσικού ή νομικού προσώπου από αυθαίρετες ή δυσανάλογες παρεμβάσεις της δημόσιας αρχής στη σφαίρα της ιδιωτικής του δραστηριότητας συνιστά γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης. Επομένως, για να τηρείται η ως άνω γενική αρχή, η απόφαση για τη διενέργεια ελέγχου πρέπει να αποσκοπεί στη συλλογή των απαιτούμενων στοιχείων προς τεκμηρίωση του υποστατού και της έκτασης ορισμένων πραγματικών και νομικών καταστάσεων, σε σχέση με τις οποίες η Επιτροπή διαθέτει ήδη πληροφορίες που συνιστούν ενδείξεις αρκετά σοβαρές ώστε να προκαλούν υπόνοιες για ύπαρξη παράβασης των κανόνων ανταγωνισμού. Κατά συνέπεια, στο μέτρο που η αιτιολογία μιας απόφασης για τη διενέργεια ελέγχου οριοθετεί το πεδίο των εξουσιών των υπάλληλων της Επιτροπής, η εν λόγω γενική αρχή δεν επιτρέπει να χρησιμοποιούνται, σε μια τέτοια απόφαση, διατυπώσεις οι οποίες διευρύνουν το πεδίο αυτό πέραν των ορίων που προκύπτουν από τις αρκετά σοβαρές ενδείξεις τις οποίες έχει στη διάθεσή της η Επιτροπή κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης.

Εν προκειμένω, δεδομένου ότι δεν μπορούσε να συναχθεί από αυτή καθ' εαυτήν την αιτιολογία της προσβαλλόμενης απόφασης ότι, κατά τον χρόνο έκδοσής της, η Επιτροπή είχε όντως στη διάθεσή της ενδείξεις αρκετά σοβαρές ώστε να προκαλούν υπόνοιες για παράβαση του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να εξεταστεί, βάσει άλλων κρίσιμων στοιχείων, αν, κατά τον χρόνο εκείνο, η Επιτροπή είχε στη διάθεσή της ενδείξεις αρκετά σοβαρές ώστε να προκαλούν υπόνοιες για παράβαση του άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Έτσι, αποφάνθηκε, επί τη βάσει στοιχείων της δικογραφίας και πιο συγκεκριμένα μιας έκθεσης πραγματογνωμοσύνης τσεχικού πανεπιστημίου η οποία καταρτίστηκε στο πλαίσιο της εθνικής διαδικασίας, ότι η Επιτροπή είχε στη διάθεσή της ενδείξεις αρκετά σοβαρές ώστε να προκαλούν υπόνοιες ότι η προσφεύγουσα είχε παραβεί το άρθρο 102 ΣΛΕΕ εφαρμόζοντας πρακτική εξοντωτικής τιμολόγησης στη γραμμή Πράγας-Ostrava από το 2011. Αντιθέτως, εκτίμησε, ιδίως βάσει των εγγράφων που προσκόμισε η Επιτροπή, ότι το θεσμικό αυτό όργανο δεν είχε στη διάθεσή του ενδείξεις αρκετά σοβαρές ώστε να προκαλούν υπόνοιες ότι η προσφεύγουσα είχε υποπέσει σε παραβάσεις του άρθρου 102 ΣΛΕΕ οι οποίες είχαν άλλη μορφή πλην της φερόμενης εξοντωτικής τιμολόγησης ή αφορούσαν άλλες γραμμές πέραν της γραμμής Πράγας-Ostrava και, ως εκ τούτου, ακύρωσε την προσβαλλόμενη απόφαση κατά το μέτρο αυτό.

20| Υπόθεση C-538/18 P, *České dráhy κατά Επιτροπής*.

21| C(2016) 2417 τελικό της Επιτροπής, της 18ης Απριλίου 2016, σχετικά με διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 20, παράγραφος 4, του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003, η οποία απευθύνεται στην České dráhy και σε όλες τις εταιρίες που ελέγχονται ευθέως ή εμμέσως από αυτήν και διατάσσει τη διενέργεια ελέγχου (υπόθεση AT.40156 – Falcon).

III. Κρατικές ενισχύσεις

1. Έννοια της κρατικής ενίσχυσης

α) Προσδιορισμός του ποσού της χορηγηθείσας ενίσχυσης — Έννοια της οικονομικής δραστηριότητας

Η απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2018, **BSCA κατά Επιτροπής** (T-818/14, [EU:T:2018:33](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση ορισμένων διατάξεων της απόφασης της Επιτροπής, της 1ης Οκτωβρίου 2014, σχετικά με τα μέτρα ενίσχυσης που εφάρμοσε το Βελγικό Δημόσιο υπέρ της εταιρίας Brussels South Charleroi Airport (BSCA) και της αεροπορικής εταιρίας Ryanair Ltd ²². Η απόφαση της Επιτροπής εκδόθηκε σε συνέχεια της απόφασης **Ryanair κατά Επιτροπής** ²³ με την οποία το Γενικό Δικαστήριο είχε ακυρώσει την απόφαση της Επιτροπής, της 12ης Φεβρουαρίου 2004, για τα πλεονεκτήματα που εκχωρήθηκαν από την περιφέρεια της Βαλλονίας και την BSCA στην αεροπορική εταιρία Ryanair κατά την εγκατάστασή της στο Charleroi ²⁴. Με την απόφαση εκείνη είχαν διευκρινιστεί ορισμένα ζητήματα σχετικά με τις ενισχύσεις που χορήγησαν ορισμένες περιφερειακές αρχές σε αεροδρόμια τα οποία εξυπηρετούν αεροπορικές εταιρίες χαμηλού κόστους (low-costs). Το Γενικό Δικαστήριο, αυτή τη φορά, απέρριψε την προσφυγή.

Αφού υπενθύμισε ότι, για τον προσδιορισμό του χρόνου χορήγησης της ενίσχυσης, κριτήριο είναι η νομικά δεσμευτική πράξη με την οποία η αρμόδια εθνική αρχή αναλαμβάνει την υποχρέωση να χορηγήσει την ενίσχυση στον δικαιούχο της, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι οι από 20 Ιουλίου και 8 Νοεμβρίου 2000 αποφάσεις της Κυβέρνησης της Βαλλονίας, τις οποίες επικαλούνταν η προσφεύγουσα, δεν περιείχαν συγκεκριμένες νομικές δεσμεύσεις προς αυτήν.

Εξετάζοντας το ζήτημα αν, όπως υποστήριζε η προσφεύγουσα, πρέπει να χαρακτηριστεί ως επένδυση μη οικονομικής φύσης σύστημα το οποίο παρέχει στα αεροσκάφη τη δυνατότητα προσέγγισης του διαδρόμου προσγείωσης υπό συνθήκες κακής ορατότητας, το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε ότι ως οικονομική δραστηριότητα νοείται κάθε δραστηριότητα προσφοράς αγαθών ή υπηρεσιών σε δεδομένη αγορά, εν αντιθέσει προς τις δραστηριότητες που άπτονται της άσκησης προνομίων δημόσιας εξουσίας. Ένα όργανο προσέγγισης του εδάφους το οποίο κάνει χρήση του ραδιοσήματος για την αύξηση της ακρίβειας της προσγείωσης αεροσκάφους που προσεγγίζει διάδρομο προσγείωσης, μολονότι είναι υποχρεωτικό και συντείνει στην ασφάλεια των προσγειώσεων, εντούτοις δεν συμβάλλει ούτε στον έλεγχο ή στην αστυνόμευση του εναέριου χώρου ούτε σε οποιοδήποτε άλλο προνόμιο δημόσιας εξουσίας το οποίο μπορεί να ασκηθεί σε αερολιμένα. Το όργανο αυτό συμβάλλει στην παροχή των υπηρεσιών που προσφέρει πολιτικός αερολιμένας, υπό συνθήκες ανταγωνισμού, στις αεροπορικές εταιρίες στο πλαίσιο της κύριας δραστηριότητάς του, η οποία είναι οικονομικού χαρακτήρα. Μόνη συνέπεια της απουσίας τέτοιου εξοπλισμού είναι, υπό

²² Απόφαση C(2014) 6849 τελικό της Επιτροπής, της 1ης Οκτωβρίου 2014, σχετικά με τα μέτρα SA.14093 (C 76/2002) που εφάρμοσε το Βέλγιο υπέρ της BSCA και της Ryanair.

²³ Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2008, **Ryanair κατά Επιτροπής** (T-196/04, [EU:T:2008:585](#)).

²⁴ Απόφαση 2004/393/EK της Επιτροπής, της 12ης Φεβρουαρίου 2004, για τα πλεονεκτήματα που εκχωρήθηκαν από την περιφέρεια της Βαλλονίας και την BSCA στην αεροπορική εταιρία Ryanair κατά την εγκατάστασή της στο Charleroi (EE 2004, L 137, σ. 1).

ορισμένες καιρικές συνθήκες, οι αεροπορικές εταιρίες που χρησιμοποιούν τον αερολιμένα να ματαιώνουν τις πτήσεις τους ή να τις ανακατευθύνουν προς άλλους αερολιμένες που διαθέτουν τέτοιον εξοπλισμό. Επομένως, αερολιμένας ο οποίος δεν διαθέτει τέτοιο εξοπλισμό βρίσκεται σε δυσμενέστερη ανταγωνιστική θέση σε σχέση με αερολιμένα όπου έχει εγκατασταθεί τέτοιος εξοπλισμός, η διαπίστωση όμως αυτή δεν μπορεί να αναιρέσει τον χαρακτηρισμό του εν λόγω εξοπλισμού ως δραστηριότητας οικονομικού χαρακτήρα.

β) Επιλεκτικότητα στον τομέα της φορολογίας

Η απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2018, **Banco Santander και Santusa κατά Επιτροπής** (T-399/11 RENV, [EU:T:2018:787](#)), αφορούσε καθεστώς το οποίο έδινε στις επιχειρήσεις με φορολογική έδρα στην Ισπανία τη δυνατότητα να αποσβέσουν την υπεραξία η οποία προκύπτει από την απόκτηση μεριδίων στο κεφάλαιο επιχειρήσεων με φορολογική έδρα στην αλλοδαπή. Με την απόφαση αυτή και άλλες πέντε της ίδιας ημέρας (αποφάσεις της 15ης Νοεμβρίου 2018, **Axa Mediterranean κατά Επιτροπής**, T-405/11, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:780](#), της 15ης Νοεμβρίου 2018, **Sigma Alimentos Exterior κατά Επιτροπής**, T-239/11, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:781](#), της 15ης Νοεμβρίου 2018, **World Duty Free Group κατά Επιτροπής**, T-219/10 RENV, [EU:T:2018:784](#), της 15ης Νοεμβρίου 2018, **Banco Santander κατά Επιτροπής**, T-227/10, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:785](#), και της 15ης Νοεμβρίου 2018, **Prosegur Compañía de Seguridad κατά Επιτροπής**, T-406/11, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:793](#)), που αφορούσαν αιτήματα ακύρωσης ορισμένων διατάξεων της απόφασης 2011/282/ΕΕ ²⁵, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε εκ νέου το ζήτημα της επιλεκτικότητας του επίμαχου φορολογικού μέτρου μετά από την αναίρεση από το Δικαστήριο ²⁶ των αποφάσεών του με τις οποίες είχε κριθεί ότι η Επιτροπή δεν είχε αποδείξει ότι το μέτρο αυτό ήταν επιλεκτικό ²⁷.

Εφαρμόζοντας τη μέθοδο των τριών σταδίων για την εξέταση της επιλεκτικότητας εθνικού φορολογικού μέτρου, σύμφωνα με την αναιρετική απόφαση του Δικαστηρίου ²⁸, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι στη νομολογία δόθηκε έμφαση σε μια ερμηνεία της επιλεκτικότητας η οποία στηρίζεται στη διάκριση μεταξύ επιχειρήσεων που επιλέγουν να πραγματοποιήσουν ορισμένες πράξεις και άλλων επιχειρήσεων που επιλέγουν να μην τις πραγματοποιήσουν και όχι στη διάκριση μεταξύ επιχειρήσεων βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Επί αυτής της βάσεως, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι ένα εθνικό φορολογικό μέτρο όπως το επίμαχο, που παρέχει πλεονέκτημα του οποίου η χορήγηση εξαρτάται από την πραγματοποίηση οικονομικής πράξης, ενδέχεται να είναι επιλεκτικό ακόμη και όταν, λαμβανομένων υπόψη των χαρακτηριστικών της επίμαχης πράξης, κάθε επιχείρηση μπορεί ελεύθερα να επιλέξει να την πραγματοποιήσει. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο εκτίμησε ότι ορθώς η Επιτροπή δεν περιόρισε, κατά το πρώτο στάδιο της προαναφερθείσας μεθόδου, την εξέταση του κριτηρίου της επιλεκτικότητας

25| Απόφαση 2011/282/ΕΕ της Επιτροπής, της 12ης Ιανουαρίου 2011, σχετικά με τη φορολογική απόσβεση χρηματοοικονομικής υπεραξίας για τη συμμετοχή σε ξένο μετοχικό κεφαλαίο C 45/07 (πρώην NN 51/07, πρώην CP 9/07) εφαρμοσθείσα από την Ισπανία (ΕΕ 2011, L 135, σ. 1).

26| Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, **Επιτροπή κατά World Duty Free Group κ.λπ.** (C-20/15 P και C-21/15 P, [EU:C:2016:981](#)).

27| Αποφάσεις της 7ης Νοεμβρίου 2014, **Banco Santander και Santusa κατά Επιτροπής** (T-399/11, [EU:T:2014:938](#)), και της 7ης Νοεμβρίου 2014, **Autogrill España κατά Επιτροπής** (T-219/10, [EU:T:2014:939](#)).

28| Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή, πρέπει, αρχικά, να προσδιοριστεί το κοινό ή «κανονικό» φορολογικό καθεστώς που έχει εφαρμογή στο οικείο κράτος μέλος (πρώτο στάδιο) και, στη συνέχεια, να αποδειχθεί ότι το επίμαχο φορολογικό μέτρο παρεκκλίνει από το εν λόγω κοινό καθεστώς, καθόσον διαφοροποιεί τους επιχειρηματίες οι οποίοι βρίσκονται, υπό το πρίσμα του σκοπού που επιδιώκεται με το καθεστώς αυτό, σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση (δεύτερο στάδιο). Η έννοια της κρατικής ενίσχυσης δεν καλύπτει ωστόσο τα μέτρα που εισάγουν διαφοροποίηση μεταξύ επιχειρήσεων ευρισκόμενων, υπό το πρίσμα του σκοπού που επιδιώκεται με το επίμαχο νομικό καθεστώς, σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση και είναι, ως εκ τούτου, a priori επιλεκτικής εφαρμογής, όταν το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος αποδεικνύει ότι η διαφοροποίηση αυτή δικαιολογείται από τη φύση ή την οικονομία του καθεστώτος στο οποίο εντάσσονται τα εν λόγω μέτρα (τρίτο στάδιο).

στην απόκτηση μεριδίων στο κεφάλαιο εταιριών που εδρεύουν στην αλλοδαπή, λαμβάνοντας, ως εκ τούτου, υπόψη ως κανονικό καθεστώς τη φορολογική μεταχείριση της υπεραξίας και όχι τη φορολογική μεταχείριση της χρηματοοικονομικής υπεραξίας που θεσπίστηκε με το επίμαχο μέτρο. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, ορθώς η Επιτροπή έκρινε ότι το επίμαχο μέτρο, καθόσον επέτρεπε την απόσβεση της υπεραξίας για απόκτηση μεριδίων στο κεφάλαιο εταιριών που εδρεύουν στην αλλοδαπή, επιφύλασσε στις εν λόγω πράξεις μεταχείριση διαφορετική από εκείνη που επιφύλασσόταν στην απόκτηση μεριδίων στο κεφάλαιο εταιριών που εδρεύουν στην ημεδαπή, ενώ ως προς τις δύο αυτές κατηγορίες πράξεων η νομική και πραγματική κατάσταση ήταν, υπό το πρίσμα του σκοπού που επιδίωκε το κανονικό σύστημα, συγκρίσιμη. Δεδομένου ότι η εφαρμογή του επίμαχου μέτρου οδηγούσε σε διαφορετική μεταχείριση επιχειρήσεων οι οποίες, παρά ταύτα, τελούσαν σε συγκρίσιμη κατάσταση, το μέτρο αυτό δεν ήταν, εν πάση περιπτώσει, δυνατό να θεωρηθεί, βάσει των αποτελεσμάτων του, δικαιολογημένο υπό το πρίσμα της αρχής της φορολογικής ουδετερότητας.

γ) Καταλογισμός — Αρχή του συνετού ιδιώτη επενδυτή

Με την απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2018, **Comune di Milano κατά Επιτροπής** (T-167/13, [EU:T:2018:940](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση της απόφασης με την οποία η Επιτροπή κήρυξε ασύμβατη με την εσωτερική αγορά την ενίσχυση που χορήγησε η εταιρία διαχείρισης των αερολιμένων Linate και Malpensa του Μιλάνου (Ιταλία), SEA Spa, υπό τη μορφή αυξήσεων κεφαλαίου τις οποίες πραγματοποίησε υπέρ νέας εταιρίας, εξ ολοκλήρου ελεγχόμενης από την ίδια, με την επωνυμία Sea Handling SpA ²⁹. Προς στήριξη της προσφυγής, ο προσφεύγων προέβαλε ιδίως παράβαση του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, στο μέτρο που, κατά την άποψή του, η Επιτροπή, αφενός, εσφαλμένως διαπίστωσε ότι υπήρξε μεταφορά κρατικών πόρων και ότι τα επίμαχα μέτρα έπρεπε να καταλογιστούν στο Ιταλικό Δημόσιο και, αφετέρου, δεν έλαβε υπόψη το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή. Με την απόφαση δόθηκαν διευκρινίσεις ως προς τα κριτήρια καταλογισμού των μέτρων ενίσχυσης στο κράτος, καθώς και ως προς το βάρος αποδείξεως σχετικά με την αρχή του συνετού ιδιώτη επενδυτή.

Σε σχέση με το αν μπορούσαν να καταλογιστούν στο κράτος τα επίμαχα μέτρα τα οποία λαμβάνονταν σε ετήσια βάση κατά το χρονικό διάστημα 2002-2010, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του ζητήματος αν η Επιτροπή όφειλε να αποδείξει χωριστά για κάθε έτος τη δυνατότητα καταλογισμού τους στο κράτος. Το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε συναφώς ότι, δεδομένου ότι οι κρατικές παρεμβάσεις μπορούν να λάβουν διάφορες μορφές και πρέπει να εξετάζονται βάσει των αποτελεσμάτων τους, δεν αποκλείεται διαδοχικές κρατικές παρεμβάσεις να πρέπει να θεωρηθούν ενιαία παρέμβαση για τους σκοπούς του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Αυτό ισχύει ιδίως όταν διαδοχικές παρεμβάσεις συνδέονται τόσο στενά μεταξύ τους, ιδίως λαμβανομένων υπόψη της χρονικής σειράς τους, του σκοπού τους και της κατάστασης της επιχείρησης κατά τον χρόνο των εν λόγω παρεμβάσεων, ώστε να καθίσταται αδύνατος ο μεταξύ τους διαχωρισμός, όπερ κατά το Γενικό Δικαστήριο συνέβαινε εν προκειμένω.

Όσον αφορά το βάρος αποδείξεως σχετικά με την αρχή του ιδιώτη επενδυτή, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, σύμφωνα με τις αρχές περί του βάρους αποδείξεως στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, η Επιτροπή οφείλει να αποδείξει την ύπαρξη της ενίσχυσης. Η Επιτροπή υποχρεούται συναφώς να εξετάζει επιμελώς και αμερόληπτα τα επίμαχα μέτρα, ώστε να έχει στη διάθεσή της, κατά την έκδοση της τελικής απόφασης με την οποία διαπιστώνεται η ύπαρξη και, ενδεχομένως, η ασυμβατότητα ή η παρανομία της ενίσχυσης, τα κατά το δυνατόν πληρέστερα και πλέον αξιόπιστα στοιχεία. Ειδικότερα, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι η εκ μέρους της Επιτροπής εξέταση του ζητήματος αν συγκεκριμένα

²⁹ Απόφαση (ΕΕ) 2015/1225 της Επιτροπής, της 19ης Δεκεμβρίου 2012, σχετικά με αυξήσεις κεφαλαίων τις οποίες πραγματοποίησε η εταιρία SEA Spa υπέρ της SEA Handling SpA [SA.21420 (C 14/10) (πρώην NN 25/10) (πρώην CP 175/06)] (ΕΕ 2015, L 201, σ. 1).

μέτρα μπορούν να χαρακτηριστούν ως κρατικές ενισχύσεις για τον λόγο ότι οι δημόσιες αρχές δεν ενήργησαν όπως ένας ιδιώτης επενδυτής απαιτεί σύνθετη οικονομική εκτίμηση. Ο δικαστής της Ένωσης, ασκώντας τον έλεγχο του στο πλαίσιο αυτό, δεν μπορεί να υποκαταστήσει την οικονομική εκτίμηση της Επιτροπής με τη δική του, αλλά οφείλει να ελέγξει μόνο αν τηρήθηκαν οι κανόνες διαδικασίας και αιτιολόγησης, αν τα πραγματικά περιστατικά που ελήφθησαν υπόψη ήσαν ακριβή και αν υφίσταται πρόδηλη πλάνη κατά την εκτίμηση των περιστατικών αυτών ή κατάχρηση εξουσίας. Προκειμένου να αποδείξουν ότι η Επιτροπή υπέπεσε, κατά την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών, σε πρόδηλη πλάνη ικανή να δικαιολογήσει την ακύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης, οι προσφεύγοντες πρέπει να προσκομίσουν αποδεικτικά στοιχεία επαρκή προς ανατροπή των εκτιμήσεων ως προς τα πραγματικά περιστατικά τα οποία ελήφθησαν υπόψη στην απόφαση αυτή. Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι, κατά την εφαρμογή του κριτηρίου του ιδιώτη πιστωτή, απόκειται στην Επιτροπή να προβεί σε συνολική εκτίμηση, λαμβάνοντας υπόψη κάθε κρίσιμο εν προκειμένω στοιχείο. Στο πλαίσιο αυτό, αφενός, πρέπει να θεωρείται κρίσιμο κάθε στοιχείο που θα μπορούσε να επηρεάσει σε ικανό βαθμό τον τρόπο λήψης αποφάσεων ενός ιδιώτη πιστωτή ο οποίος επιδεικνύει τη συνήθη σύνεση και επιμέλεια, τελεί σε κατάσταση κατά το δυνατόν παραπλήσια εκείνης του δημόσιου πιστωτή και επιδιώκει την είσπραξη των ποσών τα οποία του οφείλει δανειστής αντιμέτωπος με δυσχέρειες πληρωμών. Αφετέρου, κρίσιμα για την εφαρμογή του κριτηρίου του ιδιώτη πιστωτή είναι μόνον τα στοιχεία που ήταν διαθέσιμα και οι εξελίξεις που ήταν δυνατόν να προβλεφθούν κατά τον χρόνο λήψης της απόφασης αυτής. Πράγματι, η Επιτροπή δεν έχει υποχρέωση να εξετάσει πληροφορίες όταν τα υποβαλλόμενα αποδεικτικά στοιχεία είναι μεταγενέστερα της απόφασης για πραγματοποίηση της επίμαχης επένδυσης, τα δε στοιχεία αυτά δεν απαλλάσσουν το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος από την υποχρέωση να εξετάσει δεόντως την αποδοτικότητα της επένδυσης πριν προχωρήσει σε αυτήν. Εκτιμώντας ότι στη συγκεκριμένη υπόθεση δεν είχε εξεταστεί εκ των προτέρων η αποδοτικότητα της επένδυσης, το Γενικό Δικαστήριο καταλήγει ότι ο προσφεύγων δεν απέδειξε ότι η Επιτροπή υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως απορρίπτοντας το επιχείρημα ότι είχε εν προκειμένω τηρηθεί το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή.

2. Συμβατότητα

Με την απόφαση της 12ης Ιουλίου 2018, **Αυστρία κατά Επιτροπής** (T-356/15, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ³⁰, [EU:T:2018:439](#)), το Γενικό Δικαστήριο έλεγξε τη νομιμότητα της απόφασης της Επιτροπής να κηρύξει συμβατό με την εσωτερική αγορά σχεδιαζόμενο από το Ηνωμένο Βασίλειο μέτρο ενίσχυσης για τη στήριξη του πυρηνικού σταθμού Hinkley Point και να επιτρέψει την εφαρμογή του ³¹. Η υπόθεση αυτή αποτέλεσε αφορμή για να διευκρινίσει το Γενικό Δικαστήριο τη σχέση μεταξύ του άρθρου 107 ΣΛΕΕ και της Συνθήκης Ευρατόμ στην περίπτωση μέτρων που αφορούν τον τομέα της πυρηνικής ενέργειας.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, δεδομένου ότι η Συνθήκη Ευρατόμ δεν περιέχει εξαντλητικούς κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις, το άρθρο 107 ΣΛΕΕ μπορούσε να εφαρμοστεί στα επίμαχα μέτρα, μολονότι αυτά επεδίωκαν σκοπό που εμπίπτει στη Συνθήκη Ευρατόμ. Οι διατάξεις και οι σκοποί της Συνθήκης Ευρατόμ πρέπει όμως να λαμβάνονται υπόψη κατά την εφαρμογή της διάταξης αυτής σε μέτρα που αφορούν τον τομέα της πυρηνικής ενέργειας.

30| Υπόθεση C-594/18 P, **Αυστρία κατά Επιτροπής**.

31| Απόφαση (ΕΕ) 2015/658 της Επιτροπής, της 8ης Οκτωβρίου 2014, σχετικά με το μέτρο ενίσχυσης SA.34947 (2013/C) (πρώην 2013/N) που προτίθεται να εφαρμόσει το Ηνωμένο Βασίλειο με σκοπό τη στήριξη του πυρηνικού σταθμού ηλεκτροπαραγωγής Hinkley Point C (ΕΕ 2015, L 109, σ. 44).

Εξετάζοντας εξάλλου τις προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ σε τέτοια μέτρα, κατά πρώτον το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, δυνάμει της διάταξης αυτής, δεν είναι αναγκαίο το σύνολο ή η πλειονότητα των κρατών μελών να συμμερίζεται τον σκοπό δημοσίου συμφέροντος που επιδιώκεται με το επίμαχο μέτρο. Λαμβανομένων υπόψη των διατάξεων της Συνθήκης Ευρατόμ και της εξουσίας των κρατών μελών να επιλέγουν μεταξύ των διαφόρων πηγών ενέργειας, ένα κράτος μέλος μπορεί να ορίσει την προώθηση της πυρηνικής ενέργειας και, ειδικότερα, την παροχή κινήτρων για τη δημιουργία νέων μονάδων παραγωγής πυρηνικής ενέργειας ως σκοπό δημοσίου συμφέροντος υπό την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ. Κατά δεύτερον, για το ζήτημα αν η ενίσχυση μπορεί να θεωρηθεί πρόσφορη, αναγκαία και όχι δυσανάλογη, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι το κρίσιμο ερώτημα για τη διαπίστωση της ανάγκης κρατικής επέμβασης είναι αν ο σκοπός δημοσίου συμφέροντος που επιδιώκει το κράτος μέλος θα μπορούσε να υλοποιηθεί χωρίς παρέμβασή του. Η κρατική παρέμβαση μπορεί να θεωρηθεί αναγκαία όταν οι δυνάμεις της αγοράς δεν αρκούν για να υλοποιηθεί εγκαίρως ο σκοπός δημοσίου συμφέροντος τον οποίο επιδιώκει το κράτος μέλος, ακόμη και στην περίπτωση που αυτή καθ' εαυτήν η εν λόγω αγορά δεν μπορεί να θεωρηθεί ανεπαρκής. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε επίσης ότι το άρθρο 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ δεν απαιτεί ρητώς να προσδιορίσει η Επιτροπή το ακριβές ποσό του ισοδυνάμου επιχορήγησης που προκύπτει από μέτρο ενίσχυσης. Ως εκ τούτου, δεν μπορεί να της προσαφθεί ότι δεν προσδιόρισε το ακριβές αυτό ποσό, εάν είναι σε θέση, χωρίς ρητή αναφορά του, να κρίνει ότι το μέτρο ενίσχυσης είναι πρόσφορο, αναγκαίο και όχι δυσανάλογο. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε ότι οι λειτουργικές ενισχύσεις που αποβλέπουν στη διατήρηση του status quo ή στην απαλλαγή της επιχείρησης από δαπάνες στις οποίες θα έπρεπε κανονικά η ίδια να υποβληθεί στο πλαίσιο της τρέχουσας διαχείρισης ή των συνήθων δραστηριοτήτων της δεν μπορούν να θεωρηθούν συμβατές προς την εσωτερική αγορά, δεδομένου ότι ενισχύσεις τέτοιου είδους δεν πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ. Αντιθέτως, ουδόλως απαγορεύεται να κηρυχθεί συμβατό με την εσωτερική αγορά, κατ' εφαρμογήν της διάταξης του άρθρου 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ, ένα μέτρο ενίσχυσης το οποίο επιδιώκει σκοπό δημοσίου συμφέροντος, είναι κατάλληλο και αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού αυτού, δεν αλλοιώνει τους όρους των συναλλαγών κατά τρόπο αντίθετο προς το κοινό συμφέρον και πληροί, επομένως, τις προϋποθέσεις του ως άνω άρθρου, ανεξαρτήτως του αν πρέπει να χαρακτηριστεί ως επενδυτική ή ως λειτουργική ενίσχυση.

3. Στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης - Υποχρέωση έρευνας

Με την απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2018, **HH Ferries κ.λπ. κατά Επιτροπής** (Τ-68/15, [EU:T:2018:563](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προσφυγής κατά της απόφασης της Επιτροπής, αφενός, να μη χαρακτηρίσει ορισμένα μέτρα ως κρατικές ενισχύσεις και, αφετέρου, να μη διατυπώσει αντιρρήσεις, κατόπιν της διαδικασίας προκαταρκτικής εξέτασης που προβλέπεται στο άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, σχετικά με τις κρατικές εγγυήσεις και τις φορολογικές ενισχύσεις οι οποίες χορηγήθηκαν στην κοινοπραξία κατασκευής και εκμετάλλευσης του έργου υποδομής για τη μόνιμη οδική και σιδηροδρομική ζεύξη του στενού του Øresund μεταξύ Kastруп (Δανία) και Limhamn (Σουηδία)³². Οι προσφεύγουσες επικαλούνταν, μεταξύ άλλων, ότι η Επιτροπή είχε παραβεί την υποχρέωση κίνησης της επίσημης διαδικασίας έρευνας του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ. Κατά την άποψή τους, η Επιτροπή είχε αντιμετωπίσει κατά την προκαταρκτική εξέταση σοβαρές δυσχέρειες λόγω των οποίων θα έπρεπε να έχει κινήσει την επίσημη διαδικασία έρευνας.

³²| Απόφαση C(2014) 7358 τελικό της Επιτροπής, της 15ης Οκτωβρίου 2014, περί μη χαρακτηρισμού ορισμένων μέτρων ως κρατικών ενισχύσεων και περί μη διατυπώσεως αντιρρήσεων κατόπιν της διαδικασίας προκαταρκτικής εξέτασης που προβλέπεται στο άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις SA.36558 (2014/NN) και SA.38371 (2014/NN) – Δανία, καθώς και SA.36662 (2014/NN) – Σουηδία, σχετικά με τη δημόσια χρηματοδότηση έργου υποδομής για τη μόνιμη οδική και σιδηροδρομική ζεύξη του στενού του Øresund (ΕΕ 2014, C 418, σ. 1, και ΕΕ 2014, C 437, σ. 1),

Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, όταν η Επιτροπή, μετά από μια πρώτη εξέταση στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, δεν είναι σε θέση να κρίνει αν ένα μέτρο κρατικής ενίσχυσης συνιστά «ενίσχυση» κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ ούτε αν, στην περίπτωση που χαρακτηριστεί ως ενίσχυση, συμβιβάζεται με τη Συνθήκη ΛΕΕ ή όταν η διαδικασία αυτή δεν της επέτρεψε να υπερβεί όλες τις δυσχέρειες που ανέκυψαν κατά την κρίση της συμβατότητας του εν λόγω μέτρου, τότε το θεσμικό αυτό όργανο οφείλει να κινήσει τη διαδικασία του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, χωρίς να διαθέτει προς τούτο διακριτική ευχέρεια. Μολονότι ο ανεπαρκής ή ελλιπής χαρακτήρας της εξέτασης που διενεργεί η Επιτροπή κατά την προκαταρκτική διαδικασία αποτελεί ένδειξη για την ύπαρξη σοβαρών δυσχερειών, εντούτοις ο προσφεύγων βαρύνεται με την απόδειξη των σοβαρών δυσχερειών, την οποία μπορεί να παράσχει βάσει συνόλου συγκλινουσών ενδείξεων.

Επί του σημείου αυτού, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι στην προσβαλλόμενη απόφαση δεν επεξηγούνταν οι λόγοι για τους οποίους οι κρατικές εγγυήσεις που χορηγήθηκαν εν προκειμένω έπρεπε να θεωρηθούν καθεστώτα ενισχύσεων, πράγμα που αποτελούσε στοιχείο το οποίο υποδείκνυε ότι η εξέταση ήταν ανεπαρκής ή ελλιπής. Συγκεκριμένα, ουδόλως προέκυπτε από την απόφαση αυτή για ποιον λόγο οι ενισχύσεις τις οποίες ενείχαν οι κρατικές εγγυήσεις πληρούσαν την προϋπόθεση ότι η ενίσχυση δεν πρέπει να συνδέεται με συγκεκριμένο έργο, όπως προκύπτει από το άρθρο 1, στοιχείο δ', του κανονισμού (ΕΚ) 659/1999³³.

Εξάλλου, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι η εξέταση της συμβατότητας των επίδικων κρατικών ενισχύσεων ήταν ανεπαρκής και ελλιπής, καθόσον η Επιτροπή, πρώτον, δεν εξέτασε αν προβλέπονταν προϋποθέσεις για την κατάπτωση των κρατικών εγγυήσεων, δεύτερον, δεν ήταν σε θέση, μετά την ολοκλήρωση της προκαταρκτικής εξέτασης, να προσδιορίσει το στοιχείο ενίσχυσης που περιείχαν οι κρατικές εγγυήσεις, τρίτον, δεν έλεγξε το ενδεχόμενο να επρόκειτο για λειτουργική ενίσχυση η οποία κάλυπτε το κόστος λειτουργίας, τέταρτον, δεν γνώριζε τα ακριβή χρονικά και ποσοτικά όρια των επίμαχων ενισχύσεων, πέμπτον, δεν είχε στην κατοχή της επαρκή στοιχεία προκειμένου να αποδείξει ότι η ενίσχυση που συνδεόταν με τις κρατικές εγγυήσεις και η ενίσχυση που συνδεόταν με τις δανικές φορολογικές ενισχύσεις περιορίζονταν στο ελάχιστο αναγκαίο για την υλοποίηση του επίδικου έργου και, έκτον, δεν εξέτασε τα αποτελέσματα των επίμαχων ενισχύσεων στον ανταγωνισμό και τις συναλλαγές μεταξύ κρατών μελών ούτε στάθμισε τα αρνητικά και τα θετικά αποτελέσματά τους. Βάσει των ανωτέρω το Γενικό Δικαστήριο συμπέρανε ότι η Επιτροπή αντιμετώπισε σοβαρές δυσχέρειες όσον αφορά τη διαπίστωση της συμβατότητας των επίμαχων κρατικών ενισχύσεων, λόγω των οποίων θα έπρεπε να έχει κινήσει την επίσημη διαδικασία έρευνας.

Με την απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2018, **Energy και Tempus Energy Technology κατά Επιτροπής** (T-793/14, [EU:T:2018:790](#)), το Γενικό Δικαστήριο έλεγξε τη νομιμότητα της απόφασης της Επιτροπής να μη διατυπώσει αντιρρήσεις ως προς το καθεστώς ενισχύσεων σχετικά με την αγορά δυναμικότητας στο Ηνωμένο Βασίλειο, με την αιτιολογία ότι το καθεστώς αυτό ήταν συμβατό με την εσωτερική αγορά βάσει του άρθρου 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ³⁴. Οι προσφεύγουσες υποστήριζαν ότι, κατά το πέρας της προκαταρκτικής εξέτασης και υπό το πρίσμα των διαθέσιμων στοιχείων κατά τον χρόνο έκδοσης της προσβαλλόμενης απόφασης, η Επιτροπή δεν ήταν σε θέση να εκτιμήσει ότι η σχεδιαζόμενη αγορά δυναμικότητας δεν δημιουργούσε αμφιβολίες για τη συμβατότητά της με την εσωτερική αγορά.

33] Κανονισμός (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου [108 ΕΚ] (ΕΕ 1999, L 83, σ. 1).

34] Απόφαση C(2014) 5083 τελικό της Επιτροπής, της 23ης Ιουλίου 2014, περί μη διατυπώσεως αντιρρήσεων ως προς το καθεστώς ενισχύσεων σχετικά με την αγορά δυναμικότητας στο Ηνωμένο Βασίλειο, για τον λόγο ότι το καθεστώς αυτό είναι συμβατό με την εσωτερική αγορά βάσει του άρθρου 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ (κρατική ενίσχυση 2014/N-2) (ΕΕ 2014, C 348, σ. 5).

Εξετάζοντας το ως άνω ζήτημα υπό το πρίσμα ιδίως των κατευθυντήριων γραμμών για τις κρατικές ενισχύσεις στους τομείς του περιβάλλοντος και της ενέργειας για την περίοδο 2014–2020³⁵, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι η έννοια των αμφιβολιών κατά το άρθρο 4, παράγραφοι 3 και 4, του κανονισμού 659/1999 είναι αντικειμενική. Η τυχόν ύπαρξη τέτοιων αμφιβολιών πρέπει να εκτιμάται σε σχέση τόσο με τις συνθήκες έκδοσης της προσβαλλόμενης πράξης όσο και με το περιεχόμενό της, κατά τρόπον αντικειμενικό και βάσει συγκρίσεως της αιτιολογίας της οικείας αποφάσεως με τα στοιχεία τα οποία μπορούσε να έχει η Επιτροπή στη διάθεσή της όταν αποφάνθηκε επί της συμβατότητας των επίδικων ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά. Το Γενικό Δικαστήριο κατέστησε επίσης σαφές ότι η Επιτροπή, για να είναι σε θέση να διενεργήσει εξέταση η οποία να είναι επαρκής υπό το πρίσμα των κανόνων οι οποίοι ισχύουν για τις κρατικές ενισχύσεις, δεν είναι υποχρεωμένη να περιορίσει την ανάλυσή της μόνο στα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην κοινοποίηση του επίμαχου μέτρου. Μπορεί και, ενδεχομένως, οφείλει να αναζητεί όλα τα πληροφοριακά στοιχεία που έχουν σημασία, ώστε, όταν εκδίδει την απόφασή της, να έχει στη διάθεσή της στοιχεία αξιολόγησης τα οποία να μπορούν εύλογα να θεωρηθούν επαρκή και σαφή για τις ανάγκες της εκτίμησης στην οποία προβαίνει. Ως εκ τούτου, στη συγκεκριμένη υπόθεση, για να αποδείξουν την ύπαρξη αμφιβολιών κατά το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 659/1999, οι προσφεύγουσες όφειλαν να τεκμηριώσουν ότι η Επιτροπή δεν αναζήτησε και δεν εξέτασε επιμελώς και αμερόληπτα το σύνολο των κρίσιμων για την ανάλυση αυτή στοιχείων ή ότι δεν τα έλαβε δεόντως υπόψη, ούτως ώστε να άρει κάθε αμφιβολία ως προς τη συμβατότητα του κοινοποιηθέντος μέτρου με την εσωτερική αγορά.

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι το γεγονός ότι η προκαταρκτική εξέταση διήρκεσε μόνον ένα μήνα αποτελεί αποδεικτικό στοιχείο για τη μη ύπαρξη αμφιβολιών κατά το πέρας της πρώτης εξέτασης του επίμαχου μέτρου. Πράγματι, κατά το προ της κοινοποίησης στάδιο, η Επιτροπή απέστειλε στο Ηνωμένο Βασίλειο πολλές σειρές ερωτημάτων τα οποία μαρτυρούν τις δυσχέρειες που αντιμετώπισε προκειμένου να διενεργήσει πλήρη εκτίμηση του μέτρου που επρόκειτο να κοινοποιηθεί. Ειδικότερα, μία εβδομάδα πριν την κοινοποίηση του εν λόγω μέτρου, η Επιτροπή απέστειλε στο Ηνωμένο Βασίλειο σειρά ερωτημάτων που αφορούσαν, μεταξύ άλλων, την πιθανότητα να λειτουργήσει το σχεδιαζόμενο μέτρο ως κίνητρο, την αναλογικότητά του και τις ενδεχόμενες διακρίσεις μεταξύ των παρόχων δυναμικότητας, ήτοι τρία ζητήματα που αποτελούν τον πυρήνα της εκτίμησης στην οποία όφειλε να προβεί η Επιτροπή βάσει των κατευθυντήριων γραμμών. Παράλληλα, πάροχοι τριών διαφορετικών κατηγοριών επικοινωνήσαν με την Επιτροπή προκειμένου να της εκφράσουν τους προβληματισμούς τους σχετικά με ορισμένες πλευρές των σχεδίων για την αγορά δυναμικότητας. Επιπλέον, δεν προέκυψε ότι, κατά την προκαταρκτική εξέταση, η Επιτροπή διεξήγαγε ειδική έρευνα ή προέβη σε ανεξάρτητη εκτίμηση των πληροφοριών που υποβλήθηκαν από το Ηνωμένο Βασίλειο, όσον αφορά τον ρόλο της απόκρισης ζήτησης στο πλαίσιο της αγοράς δυναμικότητας. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε εξάλλου ότι η Επιτροπή δεν εκτίμησε ορθώς τον ρόλο αυτό. Το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε επίσης ότι η Επιτροπή είχε γνώση των δυσχερειών που είχαν επισημανθεί από ομάδα τεχνικών εμπειρογνομόνων όσον αφορά τη λήψη υπόψη του δυναμικού της απόκρισης ζήτησης στο πλαίσιο της αγοράς δυναμικότητας. Εντούτοις, από την προσβαλλόμενη απόφαση προκύπτει ότι η Επιτροπή θεώρησε ότι, προκειμένου να εκτιμήσει αν όντως ελήφθη υπόψη η απόκριση ζήτησης –και να μην έχει αμφιβολίες ως προς σημείο αυτό σε σχέση με τη συμβατότητα του καθεστώτος ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά–, αρκούσε να αποδεχθεί τις σχεδιαζόμενες από το Ηνωμένο Βασίλειο ρυθμίσεις. Ολοκληρώνοντας την ανάλυσή του, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι η εκτίμηση της συμβατότητας του κοινοποιηθέντος μέτρου με την εσωτερική αγορά δημιουργούσε αμφιβολίες κατά την έννοια του άρθρου 4 του κανονισμού 659/1999, λόγω των οποίων η Επιτροπή θα έπρεπε να έχει κινήσει τη διαδικασία του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ.

35| Κατευθυντήριες γραμμές για τις κρατικές ενισχύσεις στους τομείς του περιβάλλοντος και της ενέργειας (2014–2020) (ΕΕ 2014, C 200, σ. 1).

4. Ανάκτηση

Η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2018, **Banco Santander και Santusa κατά Επιτροπής** (T-399/11 RENV, [EU:T:2018:787](#)), αποτέλεσε επίσης αφορμή να διευκρινίσει το Γενικό Δικαστήριο υπό ποιες προϋποθέσεις μια ενίσχυση που έχει κηρυχθεί παράνομη και ασύμβατη μπορεί να μην ανακτηθεί, προκειμένου να μην παραβιαστεί η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης. Εν προκειμένω, η Επιτροπή είχε κρίνει ότι οι δικαιούχοι του επίμαχου καθεστώτος μπορούσαν να έχουν δικαιολογημένη εμπιστοσύνη μέχρι τη δημοσίευση στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* της απόφασης για την κίνηση της επίσημης διαδικασίας έρευνας. Οι προσφεύγουσες υποστήριζαν με την προσφυγή τους, μεταξύ άλλων, ότι η Επιτροπή θα έπρεπε να είχε δεχθεί την ύπαρξη δικαιολογημένης εμπιστοσύνης μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της προσβαλλόμενης απόφασης.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι το δικαίωμα επικλήσεως της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης προϋποθέτει τη συνδρομή τριών σωρευτικών προϋποθέσεων. Πρώτον, πρέπει να έχουν δοθεί από τη Διοίκηση στον ενδιαφερόμενο συγκεκριμένες, ανεπιφύλακτες και συγκλίνουσες διαβεβαιώσεις, προερχόμενες από αρμόδιες και αξιόπιστες πηγές. Δεύτερον, οι διαβεβαιώσεις αυτές πρέπει να είναι ικανές να δημιουργήσουν δικαιολογημένη προσδοκία σε αυτόν προς τον οποίο απευθύνονται. Τρίτον, οι παρεχόμενες διαβεβαιώσεις πρέπει να είναι σύμφωνες προς τους ισχύοντες κανόνες. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, αν υπήρχε κανόνας ή αρχή που να όριζε ότι η Επιτροπή υποχρεούται να διατάξει την ανάκτηση κάθε ενίσχυσης παράνομης και ασύμβατης με την εσωτερική αγορά, τυχόν διαβεβαιώσεις ότι δεν θα αναζητηθεί μια ενίσχυση οι οποίες προκύπτουν ενδεχομένως από διαβεβαιώσεις ότι το επίμαχο μέτρο δεν αποτελεί ενίσχυση θα προσέκρουαν κατ' ανάγκη στην εν λόγω αρχή ή στον εν λόγω κανόνα. Σε μια τέτοια περίπτωση, η τρίτη από τις σωρευτικές προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης δεν θα συνέτρεχε ποτέ. Εντούτοις, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι επιχειρήσεις στις οποίες εφαρμόζονταν ή μπορούσε να εφαρμοστεί το επίμαχο καθεστώς ήταν σε θέση, ήδη από την ημερομηνία δημοσίευσης της απόφασης για την κίνηση της διαδικασίας, να προσαρμόσουν τη συμπεριφορά τους κατά τρόπο άμεσο, μη αναλαμβάνοντας συμβατική δέσμευση για την απόκτηση μεριδίου στο κεφάλαιο αλλοδαπής εταιρίας εφόσον θεωρούσαν ότι μια τέτοια δέσμευση, δεδομένου του κινδύνου να μην μπορέσουν να επωφεληθούν εντέλει από το φορολογικό πλεονέκτημα που προβλεπόταν από το επίμαχο καθεστώς, δεν παρουσίαζε επαρκές οικονομικό ενδιαφέρον.

Αντικείμενο της απόφασης του Γενικού Δικαστηρίου της 15ης Νοεμβρίου 2018, **Deutsche Telekom κατά Επιτροπής** (T-207/10, [EU:T:2018:786](#)), ήταν η ίδια απόφαση της Επιτροπής την οποία αφορούσε η απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2018, **Banco Santander και Santusa κατά Επιτροπής** (T-399/11 RENV, [EU:T:2018:787](#)), αυτή τη φορά όμως ασκήθηκε προσφυγή από ανταγωνίστρια επιχείρηση ενός από τους δικαιούχους του καθεστώτος. Κατά την προσφεύγουσα, η Επιτροπή θα έπρεπε να διατάξει την ανάκτηση των ενισχύσεων που χορηγήθηκαν κατ' εφαρμογήν του καθεστώτος αυτού και να μην επιτρέψει, βάσει της αρχής της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, τη συνέχιση της εφαρμογής του στις περιπτώσεις που τα μερίδια είχαν αποκτηθεί πριν τη δημοσίευση της απόφασης για την κίνηση της επίσημης διαδικασίας έρευνας.

Σε σχέση με την επιχειρηματολογία αυτή, το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, όταν μια ενίσχυση εφαρμόζεται χωρίς προηγούμενη κοινοποίηση στην Επιτροπή, με αποτέλεσμα να είναι παράνομη σύμφωνα με το άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, ο δικαιούχος της δεν μπορεί να έχει δικαιολογημένη εμπιστοσύνη όσον αφορά τη νομιμότητα της χορήγησης της, εκτός εάν συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις. Η εξαίρεση αυτή δικαιολογείται κυρίως από το γεγονός ότι τα κράτη μέλη και οι δικαιούχοι των ενισχύσεων δεν υπόκεινται στο ίδιο καθεστώς όσον αφορά την υποχρέωση κοινοποίησης. Η εξαίρεση υπέρ των δικαιούχων της ενίσχυσης δικαιολογείται επίσης από το γεγονός ότι, αν δεν γινόταν δεκτή, θα καθίστατο κενή

περιεχομένου η γενική αρχή προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, δεδομένου ότι η υποχρέωση ανάκτησης, στον μετριασμό της οποίας σκοπεύει η αρχή αυτή, αφορά μόνον τις μη κοινοποιηθείσες ενισχύσεις που τίθενται σε εφαρμογή χωρίς την έγκριση της Επιτροπής.

Εξετάζοντας ειδικότερα τη χρονική διάσταση της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, το Γενικό Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι είναι αναγκαίο, ως προς το ζήτημα αυτό, να γίνεται διάκριση μεταξύ του χρονικού σημείου δημιουργίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, που αντιστοιχεί στην ημερομηνία κατά την οποία ο ενδιαφερόμενος έλαβε γνώση των συγκεκριμένων διαβεβαιώσεων, και του αντικειμένου της δημιουργηθείσας δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, το οποίο μπορεί, αναλόγως του περιεχομένου των συγκεκριμένων διαβεβαιώσεων που παρασχέθηκαν, να καταλαμβάνει πράξεις που έγιναν πριν την ημερομηνία αυτή. Πράγματι, η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη αφορά συνήθως, και ιδίως εν προκειμένω, τη διατήρηση υφιστάμενης κατάστασης η οποία έχει δημιουργηθεί εξ ορισμού πριν την πράξη που δημιουργεί εμπιστοσύνη στη διατήρησή της. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή δεν έσφαλε εν προκειμένω κρίνοντας ότι η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη κάλυπτε και τις ενισχύσεις που είχαν χορηγηθεί βάσει του επίδικου καθεστώτος από τότε που αυτό τέθηκε σε ισχύ.

IV. Διανοητική ιδιοκτησία — Σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. Εξουσία μεταρρύθμισης

Με τη διάταξη της 1ης Φεβρουαρίου 2018, **ExpressVPN κατά EUIPO (EXPRESSVPN)** (T-265/17, [EU:T:2018:79](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του παραδεκτού προσφυγής με μοναδικό αίτημα τη μεταρρύθμιση απόφασης τμήματος προσφυγών του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO). Εν προκειμένω, με τις παρατηρήσεις της επί της προβληθείσας από το EUIPO ενστάσεως απαραδέκτου της προσφυγής, η προσφεύγουσα διευκρίνισε ότι ζητούσε μόνο τη μεταρρύθμιση της προσβαλλόμενης απόφασης.

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, το μοναδικό αίτημα της ενώπιόν του προσφυγής ήταν αίτημα μεταρρύθμισης κατά την έννοια του άρθρου 65, παράγραφος 3, του κανονισμού (ΕΚ) 207/2009³⁶ [υν άρθρο 72, παράγραφος 3, του κανονισμού (ΕΕ) 2017/1001], το οποίο ορίζει ότι, όταν πρόκειται για προσφυγές που ασκούνται κατά των αποφάσεων των τμημάτων προσφυγών, «[τ]ο Γενικό Δικαστήριο είναι αρμόδιο για την ακύρωση ή την τροποποίηση της προσβαλλόμενης απόφασης». Ειδικότερα, δεδομένου ότι η προσφεύγουσα, με τις παρατηρήσεις της επί της ενστάσεως απαραδέκτου, επισήμανε ότι ζητεί μόνον «τη μεταρρύθμιση» της προσβαλλόμενης απόφασης, δεν ήταν δυνατό, εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο να ερμηνεύσει το μοναδικό αυτό αίτημα υπό την έννοια ότι ζητείται ταυτόχρονα τόσο η ακύρωση όσο και η μεταρρύθμιση της εν λόγω απόφασης. Ως εκ τούτου, εφόσον η ακύρωση απόφασης, εν όλω ή εν μέρει, αποτελεί βασική και απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να γίνει δεκτό αίτημα μεταρρύθμισης κατά την έννοια του άρθρου 65, παράγραφος 3, του κανονισμού 207/2009, δεν ήταν δυνατό να γίνει δεκτό το μεταρρυθμιστικό αίτημα ελλείψει αιτήματος ακύρωσης της προσβαλλόμενης απόφασης. Εν πάση περιπτώσει, καθόσον η

36] Κανονισμός (ΕΚ) 207/2009 του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2009, για το σήμα της ΕΕ (ΕΕ 2009, L 78, σ. 1), όπως είχε τροποποιηθεί [αντικαταστάθηκε από τον κανονισμό (ΕΕ) 2017/1001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2017, για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2017, L 154, σ. 1)].

προσφεύγουσα ζητούσε «καταχώριση του σήματος στο μητρώο σημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το EUIPO» και το τμήμα προσφυγών δεν είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί τέτοιου αιτήματος, δεν αποκείται κατά μείζονα λόγο στο Γενικό Δικαστήριο να αποφανθεί επί αιτήματος μεταρρύθμισης, με το οποίο ζητείται τροποποίηση της απόφασης τμήματος προσφυγών υπό την έννοια αυτή και, επομένως, η προσφυγή πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη.

2. Απόλυτοι λόγοι απαραδέκτου

Η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 15ης Μαρτίου 2018, **La Mafia Franchises κατά EUIPO – Ιταλία** (La Mafia SE SIENTA A LA MESA) (T-1/17, [EU:T:2018:146](#)), αφορούσε αίτηση με την οποία η Ιταλική Δημοκρατία ζήτησε να κηρυχθεί η ακυρότητα, λόγω προσβολής της δημόσιας τάξης, εικονιστικού σήματος συνιστάμενου σε σύνθετο σημείο αποτελούμενο από μαύρο φόντο σε σχήμα τετραγώνου, στο εσωτερικό του οποίου περιέχονταν τα λεκτικά στοιχεία «la mafia» και «se sienta a la mesa», γραμμένα με λευκό χρώμα και συνοδευόμενα σε δεύτερο πλάνο από την απεικόνιση ενός κόκκινου τριαντάφυλλου. Τόσο το τμήμα ακυρώσεων όσο και, στη συνέχεια, το τμήμα προσφυγών του EUIPO έκριναν ότι το επίμαχο σήμα προσέβαλλε τη δημόσια τάξη και ότι, ως εκ τούτου, έπρεπε να κηρυχθεί εξ ολοκλήρου άκυρο σύμφωνα με το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο στ', του κανονισμού 207/2009 (νυν άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο στ', του κανονισμού 2017/1001).

Το Γενικό Δικαστήριο, ενώπιον του οποίου ασκήθηκε προσφυγή κατά της απόφασης του τμήματος προσφυγών, υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, για την εφαρμογή του απόλυτου λόγου απαραδέκτου του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο στ', του κανονισμού 207/2009, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όχι μόνον οι περιστάσεις που είναι ίδιες για όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης, αλλά και οι περιστάσεις οι οποίες συντρέχουν μόνον ως προς συγκεκριμένα κράτη μέλη και μπορούν να επηρεάσουν την αντίληψη του ενδιαφερόμενου κοινού που βρίσκεται σε αυτά τα κράτη μέλη. Συνεπώς, αφού συνήγαγε από τον κυρίαρχο ρόλο του λεκτικού στοιχείου «la mafia» ότι το επίμαχο σήμα θα γινόταν αντιληπτό ως αναφορά στην εγκληματική οργάνωση που είναι γνωστή με αυτή την ονομασία, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι εγκληματικές δραστηριότητες της οργάνωσης αυτής παραβιάζουν τις ίδιες τις αξίες στις οποίες στηρίζεται η Ένωση και, ειδικότερα, τις αξίες του σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και της ελευθερίας, όπως κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ και στα άρθρα 2, 3 και 6 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Τονίζοντας ότι οι αξίες αυτές είναι αδιαίρετες και συνιστούν την πνευματική και ηθική κληρονομιά της Ένωσης, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η μαφία δραστηριοποιείται στους τομείς της ιδιαιτέρως σοβαρής εγκληματικότητας με διασυννοριακή διάσταση, στους οποίους προβλέπεται από το άρθρο 83 ΣΛΕΕ η παρέμβαση του νομοθέτη της Ένωσης. Παρατήρησε εξάλλου ότι το λεκτικό στοιχείο «la mafia» έχει εξαιρετικά αρνητική φόρτιση στην Ιταλία λόγω των σοβαρών επιπτώσεων της δράσης της εγκληματικής αυτής οργάνωσης στην ασφάλεια του συγκεκριμένου κράτους μέλους. Ως εκ τούτου, κατά το Γενικό Δικαστήριο, το τμήμα προσφυγών έκρινε ορθώς ότι το λεκτικό στοιχείο «la mafia» του επίμαχου σήματος παραπέμπει προδήλως το ενδιαφερόμενο κοινό στην ονομασία μιας εγκληματικής οργάνωσης που ευθύνεται για ιδιαιτέρως σοβαρές προσβολές της δημόσιας τάξης.

Με την απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2018, **Pirelli Tyre κατά EUIPO – Yokohama Rubber (‘Απεικόνιση αυλάκωσης ελαστικού σε σχήμα «L»)** (T-447/16, εκκρεμεί η εκδίκαση αναίρεσεως ³⁷, [EU:T:2018:709](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προσφυγής κατά της απόφασης με την οποία το πέμπτο τμήμα προσφυγών του EUIPO επικύρωσε την απόφαση του τμήματος ακυρώσεων κατά την οποία το σήμα της προσφεύγουσας, εικονιστικό σημείο που απεικονίζει αυλάκωση σε σχήμα «L» και έχει καταχωριστεί, μεταξύ άλλων, για

37| Υπόθεση C-818/18 P, **Yokohama Rubber – Pirelli Tyre κατά EUIPO** και υπόθεση C-6/19 P, **Pirelli Tyre**.

ελαστικά, αποτελούνταν αποκλειστικώς από το απαραίτητο για την επίτευξη τεχνικού αποτελέσματος σχήμα του προϊόντος κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο ii, του κανονισμού (ΕΚ) 40/94³⁸. Προς στήριξη της προσφυγής, η προσφεύγουσα προσήπτε, μεταξύ άλλων, στο τμήμα προσφυγών ότι στήριξε την απόφασή του σε εκδοχή του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο ii, η οποία δεν είχε εφαρμογή *ratione temporis*.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ο κανονισμός (ΕΕ) 2015/2424³⁹ τροποποίησε πράγματι το γράμμα του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο ii, του κανονισμού 207/2009 (νυν άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο ii, του κανονισμού 2017/1001), το οποίο αποτελεί κανόνα ουσιαστικού δικαίου. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, από το γράμμα του κανονισμού 2015/2424 δεν προκύπτει ότι το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο ii, του κανονισμού 207/2009, όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό 2015/2424, πρέπει να έχει εφαρμογή σε καταστάσεις που διαμορφώθηκαν πριν από την έναρξη της ισχύος του, στις 23 Μαρτίου 2016. Είναι, συνεπώς, πρόδηλο ότι το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο ii, του κανονισμού 207/2009, όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό 2015/2424, δεν έχει εφαρμογή εν προκειμένω, δεδομένου ότι το επίμαχο σήμα καταχωρίστηκε στις 18 Οκτωβρίου 2002 κατόπιν αιτήσεως καταχωρίσεως που κατατέθηκε στις 23 Ιουλίου 2001. Ως εκ τούτου, το τμήμα προσφυγών όφειλε να εκτιμήσει αν το επίμαχο σήμα έπρεπε να κηρυχθεί άκυρο, βάσει του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο ii, του κανονισμού 40/94.

Επί της ουσίας, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε, κατ' αρχάς, ότι, με τη μορφή που καταχωρίστηκε, το επίμαχο σημείο δεν απεικονίζει ούτε το σχήμα ελαστικού ούτε το σχήμα πέλματος ελαστικού αυτοκινήτων. Επισημάνε ότι, για τον προσδιορισμό των ουσιαστών χαρακτηριστικών ενός δισδιάστατου σημείου, το τμήμα προσφυγών μπορεί, ομολογουμένως, να λάβει υπόψη, εκτός από τη γραφική παράσταση και τις ενδεχόμενες περιγραφές που κατατέθηκαν κατά την υποβολή της αίτησης καταχώρισης, κάθε χρήσιμο στοιχείο που καθιστά δυνατό να εκτιμηθεί τι απεικονίζει συγκεκριμένα το επίμαχο σημείο. Εντούτοις, το ΕUIPO δεν μπορεί, προκειμένου να προσδιορίσει το σχήμα που απεικονίζει το επίμαχο σημείο, να προσθέσει στο σχήμα αυτό στοιχεία τα οποία δεν είναι συστατικά του σήματος αυτού και, επομένως, είναι ξένα ή αλλότρια προς αυτό. Πράγματι, το γενικό συμφέρον, στο οποίο στηρίζεται το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο ii, του κανονισμού 40/94, δεν επιτρέπει στο τμήμα προσφυγών να αγνοήσει, στο πλαίσιο της εφαρμογής της συγκεκριμένης διάταξης, το σχήμα που απεικονίζει το επίμαχο σημείο. Εξάλλου, το Γενικό Δικαστήριο επισημάνε μεν ότι το πεδίο εφαρμογής του απόλυτου λόγου απαραδέκτου που προβλέπεται στο άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο ii, του κανονισμού 40/94 δεν περιορίζεται στα σημεία και μόνον που αποτελούνται «αποκλειστικά» από το σχήμα του «προϊόντος» αυτού καθ' εαυτό, έκρινε όμως ότι το επίμαχο σημείο δεν αποτελούνταν αποκλειστικά από το σχήμα των επίμαχων προϊόντων, ούτε από σχήμα που, από μόνο του, αντιπροσώπευε, από ποιοτικής και ποσοτικής απόψεως, σημαντικό τμήμα των εν λόγω προϊόντων. Επομένως, κακώς το τμήμα προσφυγών έκρινε ότι το επίμαχο σημείο απεικόνιζε το πέλμα ελαστικού και ότι αποτελούνταν από το «σχήμα του προϊόντος» κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο ε', σημείο ii, του κανονισμού 40/94.

38] Κανονισμός (ΕΚ) 40/94 του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1993, για το κοινοτικό σήμα (ΕΕ 1994, L 11, σ. 1), όπως είχε τροποποιηθεί [αντικαταστάθηκε από τον κανονισμό 207/2009, όπως είχε τροποποιηθεί, ο οποίος αντικαταστάθηκε με τη σειρά του από τον κανονισμό 2017/1001].

39] Κανονισμός (ΕΕ) 2015/2424 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2015, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) 207/2009 του Συμβουλίου για το κοινοτικό σήμα και του κανονισμού (ΕΚ) 2868/95 της Επιτροπής περί της εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ) 40/94 του Συμβουλίου για το κοινοτικό σήμα, και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) 2869/95 της Επιτροπής σχετικά με τα πληρωτέα προς το Γραφείο Εναρμόνισης στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς τέλη (εμπορικά σήματα, σχέδια και υποδείγματα) (ΕΕ 2015, L 341, σ. 21).

Στην απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2018, *Devin κατά EUIPO – Haskovo (DEVIN)* (T-122/17, εκκρεμεί η εκδίκαση αναίρεσως ⁴⁰, [EU:T:2018:719](#)), το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα της στάθμισης μεταξύ του γενικού συμφέροντος να παραμένουν στη διάθεση όλων οι γεωγραφικές ονομασίες και του ατομικού συμφέροντος του δικαιούχου ενός σήματος. Στην υπόθεση αυτή, το δεύτερο τμήμα προσφυγών του EUIPO είχε επικυρώσει την απόφαση του τμήματος ακυρώσεων με την οποία κηρύχθηκε η ακυρότητα του επίμαχου σήματος που είχε καταχωριστεί για μη οινοπνευματώδη ποτά, με την αιτιολογία ότι το σήμα ήταν περιγραφικό της γεωγραφικής προέλευσης των καλυπτόμενων προϊόντων, επειδή η πόλη Devin (Βουλγαρία) ήταν γνωστή στο ευρύ κοινό ως λουτρόπολη.

Εξετάζοντας κατ' αρχάς τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τον όρο «devin» ο μέσος καταναλωτής στις γειτονικές της Βουλγαρίας χώρες, ήτοι στην Ελλάδα και στη Ρουμανία, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η απλή εμφάνιση της πόλης Devin στα αποτελέσματα αναζήτησης στο διαδίκτυο δεν αρκεί για να αποδειχθεί ότι πρόκειται για τόπο που είναι γνωστός σε ένα σημαντικό μέρος του ενδιαφερόμενου κοινού στις χώρες αυτές. Ομοίως, η ύπαρξη «μη αμελητέου τουριστικού προφίλ στο Διαδίκτυο», από μόνη της, δεν αρκεί για να αποδειχθεί ότι μια μικρή πόλη είναι γνωστή στο ενδιαφερόμενο κοινό του εξωτερικού. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το τμήμα προσφυγών, εστιάζοντας εσφαλμένως στους αλλοδαπούς, ιδίως Έλληνες ή Ρουμάνους, τουρίστες που επισκέπτονται τη Βουλγαρία ή το Devin, δεν έλαβε υπόψη το σύνολο του ενδιαφερόμενου κοινού, που αποτελείται από τον μέσο καταναλωτή της Ένωσης, και ιδίως της Ελλάδας και της Ρουμανίας, αλλά περιορίστηκε εσφαλμένως σε ένα ελάχιστο ή πολύ μικρό μέρος του ενδιαφερόμενου κοινού, το οποίο, εν πάση περιπτώσει, είναι αμελητέο και δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκώς αντιπροσωπευτικό. Συνεπώς, ο έλεγχος τον οποίο πραγματοποίησε το τμήμα προσφυγών δεν ήταν ο κατάλληλος, όπερ οδήγησε αναπόφευκτα σε εσφαλμένη εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο το ενδιαφερόμενο κοινό αντιλαμβάνεται τον όρο «devin».

Αφού συμπέρανε ότι από τη δικογραφία δεν προέκυπτε ότι ο μέσος καταναλωτής των κρατών μελών της Ένωσης πλην της Βουλγαρίας αναγνωρίζει τον όρο «devin» ως προσδιορισμό γεωγραφικής προέλευσης, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε στη συνέχεια τις συνέπειες της διαπίστωσης αυτής επί της δυνατότητας ελεύθερης χρήσης της γεωγραφικής ονομασίας Devin. Το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε ότι, μολονότι το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 207/2009 (νυν, με ελαφρές τροποποιήσεις, άρθρο 14, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 2017/1001) δεν επιτρέπει στους τρίτους τη χρήση της ονομασίας αυτής ως σήματος, διασφαλίζει απλώς ότι οι τρίτοι μπορούν να το χρησιμοποιούν περιγραφικά, ήτοι ως ένδειξη σχετική με τη γεωγραφική προέλευση, υπό την προϋπόθεση ότι η χρήση αυτή γίνεται σύμφωνα με τα χρηστά συναλλακτικά ήθη που ισχύουν στη βιομηχανία και το εμπόριο. Επομένως, επιτρέπεται, ιδίως, η περιγραφική χρήση της ονομασίας Devin με σκοπό την προώθηση της πόλης ως τουριστικού προορισμού. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε επιπλέον ότι το όνομα της πόλης του Devin παραμένει στη διάθεση των τρίτων όχι μόνο για περιγραφική χρήση, όπως είναι η προώθηση του τουρισμού στην πόλη αυτή, αλλά και ως διακριτικό σημείο σε περίπτωση «νόμιμης αιτίας» και απουσίας κινδύνου σύγχυσης που αποκλείει την εφαρμογή των άρθρων 8 και 9 του κανονισμού 207/2009. Το γενικό συμφέρον να παραμένει στη διάθεση όλων μια γεωγραφική ονομασία όπως αυτή της λουτρόπολης του Devin μπορεί, επομένως, να προστατεύεται χάρη στη δυνατότητα περιγραφικών χρήσεων των ονομασιών αυτών και στις ασφαλιστικές δικλίδες που περιορίζουν το αποκλειστικό δικαίωμα του δικαιούχου του επίμαχου σήματος, χωρίς να είναι απαραίτητο να κηρυχθεί αυτό άκυρο. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η εκτίμηση του τμήματος προσφυγών ήταν εσφαλμένη και ότι, ως εκ τούτου, η προσβαλλόμενη απόφαση ήταν ακυρωτέα.

40| Υπόθεση C-800/18 P, *Haskovo κατά EUIPO*.

3. Σχετικοί λόγοι απαραδέκτου

Η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2018, **Philip Morris Brands κατά EUIPO – Explosal (Superior Quality Cigarettes FILTER CIGARETTES Raquel)** (T-105/16, [ΕΥ:Τ:2018:51](#)), αποτέλεσε αφορμή για να εξετάσει το Γενικό Δικαστήριο το ζήτημα αν, στο πλαίσιο διαδικασίας για την κήρυξη ακυρότητας, το τμήμα προσφυγών νομίμως αρνήθηκε να λάβει υπόψη εκπροθέσμως προσκομισθέντα αποδεικτικά στοιχεία της φήμης σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η προσφεύγουσα είχε επικαλεστεί, προς στήριξη της αίτησης κηρύξεως ακυρότητας που υπέβαλε ενώπιον του EUIPO, τη φήμη του σήματος Marlboro, χωρίς όμως να προσκομίσει κανένα συναφές αποδεικτικό στοιχείο. Δεδομένου ότι το τμήμα προσφυγών απέρριψε ως εκπρόθεσμα τα εκ των υστέρων προσκομισθέντα αποδεικτικά στοιχεία, η προσφεύγουσα του προσήψε εσφαλμένη εφαρμογή του άρθρου 76, παράγραφος 2, του κανονισμού 207/2009 (νυν άρθρο 95, παράγραφος 2, του κανονισμού 2017/1001), σε συνδυασμό με τον κανόνα 50, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 2868/95⁴¹, υποστηρίζοντας ότι, κατά το μέτρο που τα επίμαχα εκπρόθεσμα αποδεικτικά στοιχεία μπορούσαν να ασκήσουν πράγματι επιρροή στην έκβαση της διαδικασίας, η άρνησή του να τα λάβει υπόψη αντέβαινε στην αρχή της χρηστής διοίκησης. Η προσφεύγουσα επικαλούνταν επίσης μια προγενέστερη απόφαση του ίδιου τμήματος προσφυγών με την οποία, κατά την άποψή της, είχε αναγνωριστεί ότι το σήμα Marlboro είχε αποκτήσει «ιδιαίτερη φήμη» στο ενδιαφερόμενο κοινό σε ολόκληρη την Ένωση.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι, καθόσον τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίστηκαν ενώπιον του τμήματος προσφυγών δεν μπορούσαν να θεωρηθούν «συμπληρωματικά» ή «επιπρόσθετα» αποδεικτικά στοιχεία τα οποία προστίθενται σε αποδεικτικά στοιχεία ήδη προσκομισθέντα από την προσφεύγουσα, το τμήμα προσφυγών ήταν, κατ' αρχήν, υποχρεωμένο να μην τα λάβει υπόψη, σύμφωνα με τον κανόνα 50, παράγραφος 1, του κανονισμού 2868/95 και το άρθρο 76, παράγραφος 2, του κανονισμού 207/2009. Εν συνεχεία, τόνισε ότι ο διάδικος που επικαλείται τη φήμη του προγενέστερου σήματός του οφείλει να αποδείξει, εντός του οριοθετημένου πλαισίου κάθε διαδικασίας στην οποία μετέχει και βάσει των πλέον κατάλληλων, κατά την κρίση του, πραγματικών στοιχείων, ότι αυτό έχει αποκτήσει τέτοιου είδους φήμη, χωρίς να μπορεί απλώς να ισχυριστεί ότι έχει προβεί στη σχετική απόδειξη επικαλούμενος την αναγνώριση τέτοιου είδους φήμης στο πλαίσιο χωριστής διοικητικής διαδικασίας, ακόμη και αν πρόκειται για τη φήμη του ίδιου σήματος. Κατά συνέπεια, το EUIPO ουδόλως ήταν υποχρεωμένο να αναγνωρίσει άνευ ετέρου τη φήμη του προγενέστερου σήματος αποκλειστικώς βάσει διαπιστώσεων που έγιναν στο πλαίσιο άλλης διαδικασίας επί της οποίας εκδόθηκε η προγενέστερη απόφαση.

Εντούτοις, το Γενικό Δικαστήριο εκτίμησε ότι, υπό το πρίσμα της νομολογίας η οποία υποχρεώνει το EUIPO να λαμβάνει υπόψη τις προηγούμενες αποφάσεις του και να εξετάζει με ιδιαίτερη προσοχή αν πρέπει ή όχι να αποφανθεί κατά τον ίδιο τρόπο, η ως άνω προγενέστερη απόφαση συνιστούσε σαφέστατη ένδειξη ότι το προγενέστερο σήμα έχαιρε φήμης κατά την έννοια του άρθρου 8, παράγραφος 5, του κανονισμού 207/2009. Υπό τις περιστάσεις αυτές, τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισε η προσφεύγουσα ενώπιον του τμήματος προσφυγών σαφώς μπορούσαν να ασκήσουν, στην πράξη, επιρροή στην έκβαση της διαδικασίας. Συνεπώς, αρνούμενο να εξετάσει τα αποδεικτικά στοιχεία με την αιτιολογία ότι προσκομίστηκαν εκπροθέσμως, το τμήμα προσφυγών παρέλειψε να εξετάσει έναν δυνητικά κρίσιμο παράγοντα για την εφαρμογή της διάταξης αυτής. Η ευρεία εξουσία εκτιμήσεως που έχει το EUIPO κατά την άσκηση των καθηκόντων του δεν μπορεί να το απαλλάξει από την υποχρέωσή του να συγκεντρώνει όλα τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία για την άσκηση της εξουσίας αυτής σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η άρνησή του να λάβει υπόψη ορισμένα στοιχεία που προσκομίστηκαν οψίμως θα συνεπαγόταν παραβίαση της αρχής της χρηστής

41| Κανονισμός (ΕΚ) 2868/95 της Επιτροπής, της 13ης Δεκεμβρίου 1995, περί της εφαρμογής του κανονισμού 40/94 (ΕΕ 1995, L 303, σ. 1).

διοίκησης. Κατά συνέπεια, το τμήμα προσφυγών παραβίασε την αρχή της χρηστής διοίκησης, κρίνοντας ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισε η προσφεύγουσα για πρώτη φορά ενώπιον του τμήματος προσφυγών δεν έπρεπε να ληφθούν υπόψη λόγω της εκπρόθεσμης προσκόμισής τους.

Με την απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2018, **John Mills κατά EUIPO – Jerome Alexander Consulting (MINERAL MAGIC)** (T-7/17, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁴², [EU:T:2018:679](#)), το Γενικό Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 8, παράγραφος 3, του κανονισμού 207/2009, κατά το οποίο, κατόπιν ανακοπής του δικαιούχου του σήματος, η καταχώριση του σήματος είναι απαράδεκτη όταν τη ζητεί ο ειδικός πληρεξούσιος ή ο αντιπρόσωπος του δικαιούχου του σήματος, ιδίω ονόματι και χωρίς τη συγκατάθεση του δικαιούχου.

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η διάταξη αυτή απαιτεί να υφίσταται άμεση σχέση μεταξύ του σήματος του δικαιούχου και του σήματος του οποίου την καταχώριση ζητεί ο ειδικός πληρεξούσιος ή ο αντιπρόσωπος ιδίω ονόματι. Μια τέτοια σχέση είναι νοητή μόνον αν υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ των επίμαχων σημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, οι προπαρασκευαστικές εργασίες του κανονισμού για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι διαφωτιστικές όσον αφορά τη βούληση του νομοθέτη και συνηγορούν υπέρ της ερμηνείας ότι το προγενέστερο σήμα και το σήμα του οποίου ζητείται η καταχώριση πρέπει να είναι πανομοιότυπα –και όχι απλώς παρόμοια–, προκειμένου το άρθρο 8, παράγραφος 3, του κανονισμού 207/2009 να μπορεί να τύχει εφαρμογής. Ειδικότερα, ενώ ο νομοθέτης της Ένωσης αρχικά είχε προβλέψει, στο προσχέδιο του κανονισμού για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ότι η συγκεκριμένη διάταξη μπορούσε να εφαρμοστεί και στην περίπτωση παρόμοιου σημείου, η δυνατότητα αυτή δεν περιλήφθηκε στο τελικό κείμενο. Εξάλλου, από τις εν λόγω προπαρασκευαστικές εργασίες προκύπτει ότι η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι έχει διεθνή εφαρμογή δυνάμει του άρθρου 6 επτάκις της Σύμβασης των Παρισίων ⁴³. Δεδομένου ότι η Ένωση είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Συμφωνία για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στον τομέα του εμπορίου (TRIPs) ⁴⁴ και ότι το άρθρο 2 της εν λόγω συμφωνίας παραπέμπει σε διάφορες ουσιαστικές διατάξεις της Σύμβασης των Παρισίων, μεταξύ των οποίων και στο άρθρο 6 επτάκις, το άρθρο 8, παράγραφος 3, του κανονισμού 207/2009 πρέπει να ερμηνεύεται, στο μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του γράμματος και του σκοπού της συμφωνίας αυτής και, ως εκ τούτου, και της προαναφερθείσας διάταξης. Κατά το μέτρο που το γράμμα του άρθρου 8, παράγραφος 3, του κανονισμού 207/2009 μπορεί να ερμηνευθεί μόνον υπό την έννοια ότι το σήμα του δικαιούχου και το σήμα που κατατέθηκε από πράκτορα ή αντιπρόσωπο πρέπει να είναι ίδια, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι το EUIPO δεν μπορεί να στηριχθεί στις προπαρασκευαστικές εργασίες της ως άνω Σύμβασης για να προβάλει το επιχείρημα ότι το άρθρο αυτό πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αφορά και τις περιπτώσεις στις οποίες τα σημεία είναι απλώς παρόμοια.

42| Υπόθεση C-809/18 P, **EUIPO κατά John Mills**.

43| Σύμβαση των Παρισίων για την προστασία της Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας, της 20ής Μαρτίου 1883, όπως έχει αναθεωρηθεί και τροποποιηθεί.

44| Συμφωνία για τα Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας στον Τομέα του Εμπορίου, της 15ης Απριλίου 1994 (ΕΕ 1994, L 336, σ. 214), η οποία περιλαμβάνεται στο παράρτημα 1Γ της Συμφωνίας για την Ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΕΕ 1994, L 336, σ. 3).

4. Διαδικασία έκπτωσης

α) Ουσιαστική χρήση

Με την απόφαση της 7ης Ιουνίου 2018, **Schmid κατά EUIPO – Landeskammer für Land- und Forstwirtschaft in Steiermark (Steirisches Kürbiskernöl)** (T-72/17, εκκρεμεί η εκδίκαση αναίρεσως ⁴⁵, [EU:T:2018:335](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του ζητήματος αν μπορεί να γίνει ουσιαστική χρήση, κατά την έννοια του άρθρου 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 207/2009, ονομασίας η οποία αποτελεί προστατευόμενη γεωγραφική ένδειξη (ΠΓΕ) δυνάμει του κανονισμού (ΕΕ) 1151/2012 ⁴⁶. Το Γενικό Δικαστήριο κλήθηκε να εφαρμόσει, για πρώτη φορά σε τέτοιο πλαίσιο, τις νομολογιακές αρχές τις οποίες είχε θέσει το Δικαστήριο με την απόφαση *W. F. Gözze Frottierweberei και Gözze* ⁴⁷.

Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε εξ αρχής ότι, κατά πάγια νομολογία, ουσιαστική χρήση σήματος υφίσταται όταν αυτό χρησιμοποιείται σύμφωνα με τη βασική του λειτουργία, που είναι η εγγύηση της ταυτότητας προέλευσης των προϊόντων ή υπηρεσιών για τα οποία καταχωρίστηκε. Ως προς τα ατομικά σήματα, η βασική αυτή λειτουργία συνίσταται στο να εγγυώνται στον καταναλωτή ή στον τελικό χρήστη την ταυτότητα προέλευσης του προϊόντος ή της υπηρεσίας που προσδιορίζεται από το σήμα, παρέχοντάς του τη δυνατότητα να διακρίνει, χωρίς πιθανότητα σύγχυσης, το προϊόν ή την υπηρεσία από εκείνα που έχουν άλλη προέλευση. Πράγματι, το σήμα πρέπει να αποτελεί την εγγύηση ότι όλα τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες που προσδιορίζει έχουν κατασκευαστεί ή παρασχεθεί υπό τον έλεγχο μίας και μόνον επιχείρησης η οποία φέρει την ευθύνη για την ποιότητά τους.

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, δεν πρέπει να συγχέεται η βασική λειτουργία του σήματος με τις λοιπές λειτουργίες τις οποίες αυτό μπορεί επίσης να επιτελεί, κατά περίπτωση, ιδίως ως εχέγγυο ποιότητας του επίμαχου προϊόντος ή ως δηλωτικό της γεωγραφικής του προέλευσης. Ειδικότερα, ένα ατομικό σήμα επιτελεί τη δηλωτική της προέλευσης λειτουργία του όταν η χρήση του εγγυάται στους καταναλωτές ότι τα προσδιοριζόμενα από αυτό προϊόντα προέρχονται από μία και μόνο επιχείρηση υπό τον έλεγχο της οποίας κατασκευάζονται και η οποία φέρει την ευθύνη για την ποιότητά τους. Εν προκειμένω, το επίμαχο σήμα δεν είχε χρησιμοποιηθεί σύμφωνα με τέτοιου είδους δηλωτική της προέλευσης λειτουργία. Κατά συνέπεια, το τμήμα προσφυγών υπέπεσε σε νομικό σφάλμα, κρίνοντας ότι αποδείχθηκε η ουσιαστική χρήση του επίμαχου σήματος.

β) Σήμα που έχει καταστεί συνήθης εμπορική ονομασία

Η απόφαση της 18ης Μαΐου 2018, **Mendes κατά EUIPO – Actial Farmaceutica (VSL#3)** (T-419/17, [EU:T:2018:282](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση της απόφασης με την οποία το τμήμα προσφυγών του EUIPO απέρριψε την αίτηση έκπτωσης που υπέβαλε η προσφεύγουσα κατά λεκτικού σήματος στον τομέα των φαρμακευτικών προϊόντων. Κατά το τμήμα προσφυγών, αφενός, από τα αποδεικτικά στοιχεία που είχε προσκομίσει η προσφεύγουσα δεν προέκυπτε ότι το επίμαχο σήμα είχε

45| Υπόθεση C-514/18 P, *Landeskammer für Land- und Forstwirtschaft in Steiermark κατά Schmid*.

46| Κανονισμός (ΕΕ) 1151/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Νοεμβρίου 2012, για τα συστήματα ποιότητας των γεωργικών προϊόντων και τροφίμων (ΕΕ 2012, L 343, σ. 1).

47| Απόφαση της 8ης Ιουνίου 2017, *W. F. Gözze Frottierweberei και Gözze* (C-689/15, [EU:C:2017:434](#)).

καταστεί συνήθης εμπορική ονομασία των προϊόντων για τα οποία είχε καταχωριστεί και, αφετέρου, η ίδια δεν είχε αποδείξει δεόντως την παραπλανητική χρήση του σήματος αυτού. Εξ αφορμής της υπόθεσης αυτής το Γενικό Δικαστήριο εφάρμοσε για πρώτη φορά το άρθρο 51, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 207/2009 (νυν άρθρο 58, παράγραφος 1, στοιχεία β' και γ', του κανονισμού 2017/1001).

Το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε κατ' αρχάς ότι, μολονότι δεν υφίσταται νομολογία σχετικά με την εφαρμογή της διάταξης αυτής, το Δικαστήριο έχει εντούτοις ερμηνεύσει το άρθρο 12, παράγραφος 2, στοιχείο α', της πρώτης οδηγίας 89/104/ΕΟΚ⁴⁸ και το άρθρο 12, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2008/95/ΕΚ⁴⁹, των οποίων το περιεχόμενο ταυτίζεται κατ' ουσίαν με εκείνο του άρθρου 51, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 207/2009. Από τη νομολογία αυτή που έχει κατ' αναλογίαν εφαρμογή επί του άρθρου 51, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 207/2009 προκύπτει ότι η ως άνω διάταξη αφορά την περίπτωση που η χρήση του σήματος έχει γενικευθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε το σημείο στο οποίο συνίσταται το σήμα να καταλήγει να δηλώνει την κατηγορία, το είδος ή τη φύση των προϊόντων ή των υπηρεσιών που αφορά η καταχώριση και όχι πλέον τα συγκεκριμένα προϊόντα ή τις συγκεκριμένες υπηρεσίες που προέρχονται από ορισμένη επιχείρηση. Ο δικαιούχος σήματος μπορεί, συνεπώς, να εκπέσει από τα δικαιώματα που του παρέχει το άρθρο 9 του κανονισμού 207/2009 εφόσον, πρώτον, το σήμα αυτό έχει καταστεί συνήθης εμπορική ονομασία προϊόντος ή υπηρεσίας για τα οποία έχει καταχωριστεί και, δεύτερον, η μεταλλαγή αυτή οφείλεται σε ενέργειες ή στην αδράνεια του εν λόγω δικαιούχου.

Επιπλέον, το Γενικό Δικαστήριο επισημαίνει ότι, παρά το γεγονός ότι στο ενδιαφερόμενο κοινό περιλαμβάνονται πρωτίστως οι τελικοί καταναλωτές και χρήστες, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι ενδιαμέσσοι που διαδραματίζουν ορισμένο ρόλο στην εκτίμηση του συνήθους χαρακτήρα του σήματος. Έτσι, το ενδιαφερόμενο κοινό του οποίου η γνώμη πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για να εκτιμηθεί αν το επίδικο σήμα έχει καταστεί η συνήθης εμπορική ονομασία του προϊόντος που κυκλοφορεί με το σήμα αυτό πρέπει να ορίζεται βάσει των χαρακτηριστικών της αγοράς του προϊόντος. Εν προκειμένω, δεδομένου ότι το προϊόν που διατίθεται στο εμπόριο με το επίδικο σήμα μπορεί να πωλείται χωρίς ιατρική συνταγή, το ενδιαφερόμενο κοινό, περιελάμβανε, πρώτον, του τελικούς καταναλωτές του. Δεύτερον, όσον αφορά τους επαγγελματίες, το ενδιαφερόμενο κοινό περιελάμβανε, πρωτίστως, τους φαρμακοποιούς αλλά επίσης τόσο τους ιατρούς γενικής ιατρικής όσο και εκείνους άλλων ειδικοτήτων.

48| Πρώτη οδηγία 89/104/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών περί σημάτων (ΕΕ 1989, L 40, σ. 1).

49| Οδηγία 2008/95/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Οκτωβρίου 2008, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών περί σημάτων (ΕΕ 2008, L 299, σ. 25).

V. Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας — Περιοριστικά μέτρα

Στη διάρκεια του 2018, όπως άλλωστε και κατά τα προηγούμενα έτη, εμπλουτίστηκε σημαντικά η νομολογία η οποία αφορά τα περιοριστικά μέτρα στον τομέα της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Πολλές είναι οι αποφάσεις που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής.

1. Ουκρανία

Με την απόφαση της 21ης Φεβρουαρίου 2018, *Klyuygen κατά Συμβουλίου* (T-731/15, [EU:T:2018:90](#)), το Γενικό Δικαστήριο έκρινε επί αιτήματος ακυρώσεως των πράξεων του Συμβουλίου περί διατηρήσεως του ονόματος του προσφεύγοντος στον κατάλογο των προσώπων εις βάρος των οποίων επιβλήθηκαν περιοριστικά μέτρα λόγω της κατάστασης στην Ουκρανία⁵⁰. Προς στήριξη του αιτήματός του, ο προσφεύγων υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι το Συμβούλιο είχε υποπέσει σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως κρίνοντας ότι συνέτρεχε το κρίσιμο κριτήριο προς δικαιολόγηση της επιβολής περιοριστικών μέτρων εις βάρος του.

Αφού υπενθύμισε τις βασικές αρχές που προκύπτουν από τη νομολογία⁵¹ σχετικά με τις υποχρεώσεις που υπέχει το Συμβούλιο όσον αφορά την ανάγκη διενέργειας συμπληρωματικών ελέγχων όταν λαμβάνει περιοριστικά μέτρα, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι δεν ήταν ειδικώς και επαρκώς τεκμηριωμένος ο δεύτερος λόγος για τη διατήρηση του ονόματος του προσφεύγοντος στον κατάλογο, ήτοι ότι επρόκειτο για πρόσωπο «που συνδέεται» με πρόσωπο εις βάρος του οποίου έχει κινηθεί ποινική διαδικασία για υπεξαίρεση δημοσίου χρήματος. Σε σχέση με τον πρώτο λόγο στον οποίο θεμελιώθηκε η διατήρηση του ονόματος του προσφεύγοντος στον κατάλογο, ήτοι ότι είχε κινηθεί ποινική διαδικασία εις βάρος του από τις ουκρανικές αρχές για τη συμμετοχή του σε υπεξαίρεση δημοσίου χρήματος ή ιδιοποίηση περιουσιακών στοιχείων του Δημοσίου, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ιδιαίτερα ότι, όταν υποβάλλονται παρατηρήσεις από τον ενδιαφερόμενο ως προς την αιτιολογική έκθεση, το Συμβούλιο υποχρεούται να εξετάζει, με επιμέλεια και αμεροληψία, την ορθότητα της προβαλλόμενης αιτιολογίας, υπό το πρίσμα των παρατηρήσεων αυτών και των ενδεχόμενων απαλλακτικών στοιχείων που επισυνάπτονται σ' αυτές και ότι η υποχρέωση αυτή συνδέεται με την τήρηση της αρχής της χρηστής διοίκησης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 41 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Στο ως άνω πλαίσιο, εκείνο που όφειλε να ελέγξει το Συμβούλιο ήταν, αφενός, σε ποιον βαθμό τα αποδεικτικά στοιχεία στα οποία στηρίχθηκε τεκμηρίωναν ότι η κατάσταση του προσφεύγοντος αντιστοιχούσε στον λόγο για τη διατήρηση του ονόματός του στον κατάλογο και, αφετέρου, αν βάσει των στοιχείων αυτόν οι ενέργειές του μπορούσαν να χαρακτηριστούν κατ' αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με το κρίσιμο κριτήριο. Μόνον εφόσον οι ως άνω έλεγχοι δεν κατέληγαν σε ασφαλή συμπεράσματα, θα έπρεπε το Συμβούλιο να προχωρήσει σε συμπληρωματικούς ελέγχους. Το ζήτημα που τίθεται δεν είναι αν, υπό το πρίσμα των στοιχείων που περιήλθαν στη γνώση του, το Συμβούλιο όφειλε να διαγράψει το όνομα του προσφεύγοντος από τον κατάλογο, αλλά απλώς αν όφειλε να λάβει

50| Βλ., ιδίως, την απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2015/1781 του Συμβουλίου, της 5ης Οκτωβρίου 2015, για την τροποποίηση της απόφασης 2014/119/ΚΕΠΠΑ για περιοριστικά μέτρα κατά ορισμένων προσώπων, οντοτήτων και φορέων λόγω της κατάστασης στην Ουκρανία (ΕΕ 2015, L 259, σ. 23), την απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2016/318 του Συμβουλίου, της 4ης Μαρτίου 2016, για την τροποποίηση της απόφασης 2014/119/ΚΕΠΠΑ σχετικά με περιοριστικά μέτρα κατά ορισμένων προσώπων, οντοτήτων και φορέων λόγω της κατάστασης στην Ουκρανία (ΕΕ 2016, L 60, σ. 76), και την απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2017/381 του Συμβουλίου, της 3ης Μαρτίου 2017, για την τροποποίηση της απόφασης 2014/119/ΚΕΠΠΑ σχετικά με περιοριστικά μέτρα κατά ορισμένων προσώπων, οντοτήτων και φορέων λόγω της κατάστασης στην Ουκρανία (ΕΕ 2017, L 58, σ. 34).

51| Απόφαση της 30ής Ιουνίου 2016, *Al Matri κατά Συμβουλίου* (T-545/13, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2016:376](#)).

υπόψη τα στοιχεία αυτά και, ενδεχομένως, να διενεργήσει συμπληρωματικούς ελέγχους ή να ζητήσει διευκρινίσεις από τις ουκρανικές αρχές. Συναφώς, αρκεί τα εν λόγω στοιχεία να δύνανται να εγείρουν εύλογες αμφιβολίες που αφορούν, αφενός, το αποτέλεσμα της έρευνας και, αφετέρου, την αξιοπιστία και την επικαιρότητα των πληροφοριών που διαβιβάζονται.

Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι το Συμβούλιο όφειλε να προβεί σε συμπληρωματικούς ελέγχους ή, τουλάχιστον, να ζητήσει από τις ουκρανικές αρχές διευκρινίσεις, δεδομένου ότι ενημερώθηκε μεταξύ άλλων για το γεγονός ότι η εισαγγελία κράτους μέλους εξέφραζε σοβαρές αμφιβολίες ως προς την επαρκή τεκμηρίωση των στοιχείων στα οποία στηρίχθηκε η έρευνα των ουκρανικών αρχών που αποτέλεσε τη βάση για την απόφαση του Συμβουλίου περί διατηρήσεως του ονόματος του προσφεύγοντος στον κατάλογο. Κατά συνέπεια, το Συμβούλιο υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως, κρίνοντας ότι δεν υποχρεούνταν ούτε να λάβει υπόψη τα στοιχεία που υπέβαλε ο προσφεύγων και τα επιχειρήματα που ανέπτυξε ούτε να προβεί σε συμπληρωματικούς ελέγχους ζητώντας διευκρινίσεις από τις ουκρανικές αρχές, μολονότι τα εν λόγω στοιχεία και επιχειρήματα ήταν ικανά να εγείρουν εύλογες αμφιβολίες σχετικά με την αξιοπιστία των πληροφοριών που είχε στη διάθεσή του.

Παρόμοια προβληματική ήταν στο επίκεντρο της υπόθεσης επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 6ης Ιουνίου 2018, *Arbuzov κατά Συμβουλίου* (T-258/17, [EU:T:2018:331](#)). Και αυτή η υπόθεση αφορούσε προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της απόφασης του Συμβουλίου περί διατηρήσεως του ονόματος του προσφεύγοντος στον κατάλογο προσώπων, οντοτήτων ή φορέων εις βάρος των οποίων επιβλήθηκαν περιοριστικά μέτρα λόγω της κατάστασης στην Ουκρανία, με την αιτιολογία ότι είχε κινηθεί ποινική διαδικασία εις βάρος του από τις ουκρανικές αρχές για τη συμμετοχή του σε υπεξαίρεση δημοσίου χρήματος ή ιδιοποίηση περιουσιακών στοιχείων του Δημοσίου⁵². Ο προσφεύγων υποστήριζε, μεταξύ άλλων, ότι το Συμβούλιο είχε υποπέσει σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως επειδή στηρίχθηκε, για την έκδοση της προσβαλλόμενης απόφασης, μόνο σε συνοπτική έκθεση, την οποία είχε συντάξει το γραφείο του γενικού εισαγγελέα της Ουκρανίας, χωρίς να ζητήσει συμπληρωματικές πληροφορίες ή να εξετάσει με την απαιτούμενη επιμέλεια τα απαλλακτικά αποδεικτικά στοιχεία που υπέβαλε ο προσφεύγων.

Αφού ανέτρεξε, κατ' αρχάς, και πάλι στις νομολογιακές αρχές⁵³ σχετικά με τα κριτήρια τα οποία το Συμβούλιο οφείλει να λαμβάνει υπόψη ενόψει της λήψης περιοριστικών μέτρων, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε στη συνέχεια, υπό το πρίσμα των αρχών αυτών, τα συγκεκριμένα επιχειρήματα του προσφεύγοντος σχετικά με το αντικείμενο της εις βάρος του διαδικασίας και την πρόοδό της. Πρώτον, σε σχέση με το αντικείμενο της διαδικασίας, το Γενικό Δικαστήριο εκτίμησε ότι το Συμβούλιο, εκδίδοντας την προσβαλλόμενη απόφαση κατά το μέτρο που αφορούσε τον προσφεύγοντα, δεν υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως ούτε σχετικά με τη διαδικασία η οποία είχε κινηθεί από τις ουκρανικές δικαστικές αρχές εις βάρος του για το αδίκημα της υπεξαίρεσης δημοσίου χρήματος ούτε όσον αφορά τη σημασία της από την άποψη του κρίσιμου συναφώς κριτηρίου. Δεύτερον, σε σχέση με την πρόοδο της διαδικασίας, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε, μεταξύ άλλων, ότι δεν αμφισβητείται ότι, με απόφαση της 15ης Φεβρουαρίου 2016, ουκρανικό δικαστήριο είχε χορηγήσει στην ουκρανική εισαγγελία την άδεια να συνεχίσει ερήμην την ποινική διαδικασία της οποίας η ύπαρξη δικαιολογούσε, κατά το Συμβούλιο, τη λήψη περιοριστικών μέτρων εις βάρος του προσφεύγοντος. Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το Συμβούλιο θα έπρεπε να έχει ζητήσει διευκρινίσεις από τις ουκρανικές αρχές σχετικά με τους λόγους που ενδέχεται να

52| Απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2017/381 του Συμβουλίου, της 3ης Μαρτίου 2017, για την τροποποίηση της απόφασης 2014/119/ΚΕΠΠΑ σχετικά με περιοριστικά μέτρα κατά ορισμένων προσώπων, οντοτήτων και φορέων λόγω της κατάστασης στην Ουκρανία (ΕΕ 2017, L 58, σ. 34).

53| Απόφαση της 7ης Ιουλίου 2017, *Arbuzov κατά Συμβουλίου* (T-221/15, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2017:478](#)).

δικαιολογούσαν την έλλειψη προόδου της διαδικασίας, παρά την απόφαση της 15ης Φεβρουαρίου 2016. Κατά συνέπεια, το Συμβούλιο υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως η οποία αρκούσε για να επιφέρει την ακύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης κατά το μέτρο που αφορούσε τον προσφεύγοντα.

Με την απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, **DenizBank κατά Συμβουλίου** (Τ-798/14, [ΕΥ:Τ:2018:546](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προσφυγής κατά των πράξεων με τις οποίες η επωνυμία της προσφεύγουσας καταχωρίστηκε στο παράρτημα ΙΙΙ του κανονισμού (ΕΕ) 833/2014⁵⁴. Προς στήριξη της προσφυγής της, η προσφεύγουσα προέβαλλε, μεταξύ άλλων, παράβαση του άρθρου 19 της συμφωνίας της Άγκυρας⁵⁵, του άρθρου 41, παράγραφος 1, του άρθρου 50, παράγραφος 3, και του άρθρου 58 του πρόσθετου πρωτοκόλλου της συμφωνίας αυτής, καθώς και του άρθρου 6 του χρηματοδοτικού της πρωτοκόλλου. Κατά την άποψή της, οι διατάξεις αυτές έχουν άμεσο αποτέλεσμα στο μέτρο που προβλέπουν υποχρεώσεις αρκούντως σαφείς και ακριβείς, οι οποίες δεν εξαρτώνται, ως προς την εφαρμογή ή τα αποτελέσματά τους, από τη θέσπιση οποιασδήποτε μεταγενέστερης πράξης.

Το Γενικό Δικαστήριο εξέθεσε ότι από το άρθρο 216, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ προκύπτει ότι οι συμφωνίες που συνάπτει η Ένωση, όπως η συμφωνία της Άγκυρας και τα πρόσθετα πρωτόκολλά της, δεσμεύουν τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και τα κράτη μέλη. Κατά συνέπεια, οι συμφωνίες αυτές κατισχύουν των πράξεων του παράγωγου δικαίου της Ένωσης. Επομένως, το κύρος των προσβαλλόμενων εν προκειμένω πράξεων μπορούσε να εξεταστεί υπό το πρίσμα της συμφωνίας της Άγκυρας και των πρόσθετων πρωτοκόλλων της, υπό την προϋπόθεση, πάντως, ότι, αφενός, τούτο δεν αποκλειόταν από τη φύση και την οικονομία της συμφωνίας αυτής και, αφετέρου, οι διατάξεις των οποίων γίνονταν επίκληση, από απόψεως περιεχομένου, είναι ανεπιφύλακτες και αρκούντως συγκεκριμένες. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε όμως ότι οι διεθνείς συμφωνίες που συνάπτει η Ένωση δυνάμει των διατάξεων των Συνθηκών συνιστούν, ως προς αυτήν, πράξεις των θεσμικών οργάνων της. Εξ αυτού του λόγου, οι συμφωνίες αυτές αποτελούν, από την έναρξη της ισχύος τους, αναπόσπαστο μέρος της έννομης τάξης της Ένωσης. Ως εκ τούτου, οι διατάξεις τους πρέπει να συνάδουν πλήρως με τις διατάξεις των Συνθηκών και με τις συνταγματικές αρχές που απορρέουν από αυτές. Επομένως, η υπεροχή των διεθνών συμφωνιών που συνάπτει η Ένωση επί του παράγωγου δικαίου της Ένωσης δεν ισχύει και έναντι του πρωτογενούς δικαίου. Κατά συνέπεια, ακόμη και ελλείψει ρητής διάταξης στις συμφωνίες της Άγκυρας η οποία να επιτρέπει σε ένα συμβαλλόμενο μέρος να λαμβάνει μέτρα τα οποία κρίνει απαραίτητα για την προάσπιση των θεμελιωδών συμφερόντων ασφαλείας του, το Συμβούλιο έχει την ευχέρεια να περιορίζει τα δικαιώματα που απορρέουν από τις συμφωνίες της Άγκυρας λόγω των εξουσιών που του απονέμουν το άρθρο 29 ΣΕΕ και το άρθρο 215 ΣΛΕΕ, υπό την προϋπόθεση ότι οι εν λόγω περιορισμοί δεν συνεπάγονται διακρίσεις και είναι σύμφωνοι με την αρχή της αναλογικότητας.

Εν προκειμένω, δεν μπορούσε να ευδοκιμήσει το επιχείρημα ότι τα επίμαχα μέτρα ενείχαν δυσμενείς διακρίσεις. Πράγματι, υπό το πρίσμα των σκοπών των επίμαχων περιοριστικών μέτρων, η κατάσταση της προσφεύγουσας δεν ήταν συγκρίσιμη με εκείνη άλλων δραστηριοποιούμενων στην Τουρκία τραπεζών που δεν ανήκαν σε ρωσική οντότητα στην οποία είχαν επιβληθεί τα μέτρα. Επιπλέον, η κατάσταση της προσφεύγουσας δεν μπορούσε να συγκριθεί με εκείνη άλλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων με έδρα στο

54| Απόφαση 2014/512/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου της 31ης Ιουλίου 2014 σχετικά με περιοριστικά μέτρα λόγω ενεργειών της Ρωσίας που αποσταθεροποιούν την κατάσταση στην Ουκρανία (ΕΕ 2014, L 229, σ. 13), όπως τροποποιήθηκε με την απόφαση 2014/659/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 8ης Σεπτεμβρίου 2014 (ΕΕ 2014, L 271, σ. 54), την απόφαση 2014/872/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 4ης Δεκεμβρίου 2014 (ΕΕ 2014, L 349, σ. 58), την απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2015/2431 του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 2015 (ΕΕ 2015, L 334, σ. 22), την απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2016/1071 του Συμβουλίου, της 1ης Ιουλίου 2016 (ΕΕ 2016, L 178, σ. 21), και την απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2016/2315 του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 2016 (ΕΕ 2016, L 345, σ. 65), και κανονισμός (ΕΕ) 833/2014 του Συμβουλίου, της 31ης Ιουλίου 2014, σχετικά με περιοριστικά μέτρα λόγω ενεργειών της Ρωσίας που αποσταθεροποιούν την κατάσταση στην Ουκρανία (ΕΕ 2014, L 229, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 960/2014 του Συμβουλίου, της 8ης Σεπτεμβρίου 2014 (ΕΕ 2014, L 271, σ. 3), και τον κανονισμό 1290/2014 του Συμβουλίου, της 4ης Δεκεμβρίου 2014 (ΕΕ 2014, L 349, σ. 20).

55| Συμφωνία Συνδέσεως μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Τουρκίας, που υπογράφηκε στις 12 Σεπτεμβρίου 1963.

έδαφος της Ένωσης. Το αυτό ίσχυε και για τα επιχειρήματα της προσφεύγουσας σχετικά με τους περιορισμούς των ελευθεριών εγκατάστασης, παροχής υπηρεσιών και κίνησης των κεφαλαίων, οι οποίοι, ακόμη και αν αποδεικνυόταν ότι συνέτρεχαν, δικαιολογούνταν από τους σκοπούς των προσβαλλόμενων πράξεων που εκδόθηκαν βάσει του άρθρου 29 ΣΕΕ και του άρθρου 215 ΣΛΕΕ και επιδίωκαν να εντείνουν τις συνέπειες έναντι της Ρωσικής Ομοσπονδίας για τις ενέργειές της που υπονομεύουν την εδαφική ακεραιότητα, την κυριαρχία και την ανεξαρτησία της Ουκρανίας και να προωθήσουν την ειρηνική επίλυση της κρίσης. Οι σκοποί αυτοί συνάδουν με τον σκοπό διατήρησης της ειρήνης και της διεθνούς ασφάλειας σύμφωνα με τους στόχους της εξωτερικής δράσης της Ένωσης που απαριθμούνται στο άρθρο 21 ΣΕΕ. Δεδομένου ότι τα μέτρα αυτά ήταν στοχευμένα και περιορισμένης χρονικής διάρκειας, η προσφεύγουσα αβασίμως υποστήριζε ότι οι αρνητικές επιπτώσεις τους έπρεπε να θεωρηθούν δυσανάλογες. Ως εκ τούτου, κατά το Γενικό Δικαστήριο, οι προβαλλόμενες εν προκειμένω παραβάσεις των διατάξεων των συμφωνιών της Άγκυρας, ακόμη και αν θεωρούνταν αποδεδειγμένες, δικαιολογούνταν υπό το πρίσμα των σκοπών που επιδίωκονταν με τα επίμαχα μέτρα, ήταν δε ανάλογες προς τους εν λόγω σκοπούς.

Τα περιοριστικά μέτρα λόγω των ενεργειών της Ρωσίας που αποσταθεροποιούν την κατάσταση στην Ουκρανία ήταν επίσης στο επίκεντρο των υποθέσεων επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, *Gazprom Neft κατά Συμβουλίου* (Τ-735/14 και Τ-799/14, [EU:T:2018:548](#)). Η απόφαση αυτή παρουσιάζει ενδιαφέρον ιδίως όσον αφορά την εξέταση από το Γενικό Δικαστήριο, υπό το πρίσμα του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, του ζητήματος της ενεργητικής νομιμοποίησης της προσφεύγουσας να προσβάλει τις διατάξεις του επίδικου κανονισμού σχετικά με τους περιορισμούς κατά την εξαγωγή⁵⁶.

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, οι διατάξεις αυτές συνιστούν μεν διατάξεις γενικής ισχύος, αλλά επηρεάζουν άμεσα την προσφεύγουσα. Μολονότι, ομολογουμένως, οι διατάξεις αυτές καθιερώνουν σύστημα προηγούμενης άδειας βάσει του οποίου οι εθνικές αρχές οφείλουν να θέσουν σε εφαρμογή τις προβλεπόμενες απαγορεύσεις, εντούτοις στην πραγματικότητα οι αρχές αυτές δεν έχουν συναφώς κανένα περιθώριο εκτίμησης. Όσον αφορά το ζήτημα αν οι επίμαχες διατάξεις προβλέπουν εκτελεστικά μέτρα, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι δεν ήταν σαφές κατά πόσον η προσφεύγουσα μπορούσε η ίδια να υποβάλει στις εθνικές αρχές αίτηση χορήγησης άδειας ή να προσβάλει ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων την πράξη για τη χορήγηση της άδειας αυτής ή για την απόρριψη της αίτησής της. Επομένως, δεν ήταν δυνατό να γίνει δεκτό ότι για την εφαρμογή των διατάξεων αυτών έναντι της προσφεύγουσας απαιτούνταν εκτελεστικά μέτρα για τον λόγο και μόνον ότι αυτή θα μπορούσε ενδεχομένως να χρειαστεί να ζητήσει από τους εγκατεστημένους στην Ένωση αντισυμβαλλομένους της να υποβάλουν αιτήσεις χορήγησης άδειας στις αρμόδιες εθνικές αρχές, προκειμένου να προσβάλει, ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, τις αποφάσεις που θα εκδίδονταν από αυτές. Επιπλέον, θα ήταν τεχνητό ή υπερβολικό να απαιτείται από μια επιχείρηση να ζητήσει την έκδοση εκτελεστικής πράξης με αποκλειστικό σκοπό τη δυνατότητα αμφισβήτησής της ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, όταν είναι προφανές ότι μια τέτοια αίτηση θα οδηγήσει κατ' ανάγκη σε απορριπτική απόφαση και, άρα, δεν θα υποβαλλόταν κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων. Το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι οι διατάξεις του προσβαλλόμενου κανονισμού σχετικά με τους περιορισμούς κατά την εξαγωγή αποτελούσαν κανονιστικές διατάξεις που δεν απαιτούσαν εκτελεστικά μέτρα κατά την έννοια της ακροτελεύτιας φράσης του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Κατά συνέπεια, η προσφεύγουσα όφειλε απλώς να αποδείξει ότι οι εν λόγω διατάξεις την αφορούσαν άμεσα, πράγμα που έπραξε εν προκειμένω. Ως εκ τούτου, η προσφυγή έπρεπε να κριθεί παραδεκτή και ως προς τις διατάξεις του προσβαλλόμενου κανονισμού σχετικά με τους περιορισμούς κατά την εξαγωγή.

⁵⁶ | Κανονισμός (ΕΕ) 833/2014 του Συμβουλίου, της 31ης Ιουλίου 2014, σχετικά με περιοριστικά μέτρα λόγω ενεργειών της Ρωσίας που αποσταθεροποιούν την κατάσταση στην Ουκρανία (ΕΕ 2014, L 229, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 960/2014 του Συμβουλίου, της 8ης Σεπτεμβρίου 2014 (ΕΕ 2014, L 271, σ. 3), και τον κανονισμό (ΕΕ) 1290/2014 του Συμβουλίου, της 4ης Δεκεμβρίου 2014 (ΕΕ 2014, L 349, σ. 20).

2. Αίγυπτος

Με την απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 2018, **Ezz κ.λπ. κατά Συμβουλίου** (Τ-288/15, [EU:T:2018:619](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση των πράξεων περί διατηρήσεως της καταχώρισης των ονομάτων των προσφευγόντων, ενός βιομήχανου και πολιτικού και των συζύγων του, στον κατάλογο του παραρτήματος της απόφασης 2011/172/ΚΕΠΠΑ⁵⁷ για τα έτη 2015, 2016 και 2017. Οι προσφεύγοντες προέβαν, μεταξύ άλλων, ένσταση ελλείψεως νομιμότητας του άρθρου 1, παράγραφος 1, της απόφασης 2011/172, όπως τροποποιήθηκε με τις αποφάσεις (ΚΕΠΠΑ) 2015/486, (ΚΕΠΠΑ) 2016/411 και (ΚΕΠΠΑ) 2017/496⁵⁸, και του άρθρου 2, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΕ) 270/2011⁵⁹, επικαλούμενοι, κατ' ουσίαν, έλλειψη νομικής βάσης και παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας, καθώς και παράβαση τόσο του άρθρου 6 ΣΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 και το άρθρο 3, παράγραφος 5, ΣΕΕ, όσο και των άρθρων 47 και 48 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, λόγω παράλειψης του Συμβουλίου να βεβαιωθεί ότι στο πλαίσιο των εις βάρος τους δικαστικών διαδικασιών στην Αίγυπτο τηρήθηκαν τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 2 ΣΕΕ και το άρθρο 3, παράγραφος 5, ΣΕΕ υποχρεώνουν τα θεσμικά όργανα της Ένωσης να προωθούν, ιδίως στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων, τις αξίες και τις αρχές στις οποίες αυτή βασίζεται, ήτοι, ειδικότερα, τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, του κράτους δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ο σεβασμός προς τις ως άνω αξίες και αρχές στις οποίες βασίζεται η Ένωση επιβάλλονται σε κάθε δράση της Ένωσης, περιλαμβανομένου του τομέα της ΚΕΠΠΑ. Στο πλαίσιο αυτό, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη κατέχει εξέχουσα θέση σε μια δημοκρατική κοινωνία. Στη συγκεκριμένη υπόθεση τα χαρακτηριστικά του καθεστώτος που τίθεται με την απόφαση 2011/172 δεν δικαιολογούν εξαίρεση από τη γενική υποχρέωση την οποία υπέχει το Συμβούλιο, όταν λαμβάνει περιοριστικά μέτρα, να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της έννομης τάξης της Ένωσης, η οποία θα είχε ως συνέπεια την απαλλαγή του από κάθε υποχρέωση διεξαγωγής ελέγχου όσον αφορά την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Αίγυπτο. Ειδικότερα, αφενός, δεν μπορεί να αποκλειστεί εντελώς το ενδεχόμενο η εν λόγω απόφαση να είναι προδήλως απρόσφορη υπό το πρίσμα των γενικότερων σκοπών της, λόγω της υπάρξεως σοβαρών και συστηματικών προσβολών των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Εξάλλου, ο σκοπός της απόφασης αυτής, που ήταν να διευκολύνει τις αιγυπτιακές αρχές στη διαπίστωση των υπεξαίρέσεων δημόσιου χρήματος και να εξασφαλίσει ότι αυτές θα μπορούσαν ακόμη να αναζητήσουν το προϊόν των εν λόγω υπεξαίρέσεων, θα ήταν άνευ σημασίας, εάν η διαπίστωση, από τις αιγυπτιακές αρχές, των υπεξαίρέσεων αυτών βαρύνεται με αρνησιδικία, αν όχι και με αυθαιρεσία. Αφετέρου, μολονότι η ύπαρξη εκκρεμών δικαστικών διαδικασιών στην Αίγυπτο συνιστά, κατ' αρχήν, αρκούντως στέρεα πραγματική βάση για την καταχώριση των ονομάτων ορισμένων προσώπων στον κατάλογο του παραρτήματος της απόφασης 2011/172, καθώς και για την παράταση της ισχύος της καταχώρισης αυτής, αυτό δεν ισχύει όταν το Συμβούλιο μπορεί εύλογα να θεωρήσει ότι η απόφαση που θα εκδοθεί κατόπιν των διαδικασιών αυτών δεν θα είναι αξιόπιστη. Η επιχειρηματολογία που ανέπτυξε

57] Απόφαση 2011/172/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 21ης Μαρτίου 2011, για περιοριστικά μέτρα κατά ορισμένων προσώπων, οντοτήτων και φορέων λόγω της κατάστασης στην Αίγυπτο (ΕΕ 2011, L 76, σ. 63)· όσον αφορά τη διατήρηση της καταχώρισης, απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2015/486 του Συμβουλίου, της 20ής Μαρτίου 2015, για την τροποποίηση της απόφασης 2011/172 (ΕΕ 2015, L 77, σ. 16), απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2016/411 του Συμβουλίου, της 18ης Μαρτίου 2016, για την τροποποίηση της απόφασης 2011/172 (ΕΕ 2016, L 74, σ. 40), και απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2017/496 του Συμβουλίου, της 21ης Μαρτίου 2017, για την τροποποίηση της απόφασης 2011/172 (ΕΕ 2017, L 76, σ. 22).

58] Απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2015/486 του Συμβουλίου, της 20ής Μαρτίου 2015, για την τροποποίηση της απόφασης 2011/172 (ΕΕ 2015, L 77, σ. 16), απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2016/411 του Συμβουλίου, της 18ης Μαρτίου 2016, για την τροποποίηση της απόφασης 2011/172 (ΕΕ 2016, L 74, σ. 40), και απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2017/496 του Συμβουλίου, της 21ης Μαρτίου 2017, για την τροποποίηση της απόφασης 2011/172 (ΕΕ 2017, L 76, σ. 22).

59] Κανονισμός (ΕΕ) 270/2011 του Συμβουλίου, της 21ης Μαρτίου 2011, για περιοριστικά μέτρα κατά ορισμένων προσώπων, οντοτήτων και φορέων λόγω της κατάστασης στην Αίγυπτο (ΕΕ 2011, L 76, σ. 4).

το Συμβούλιο με σκοπό να καταδείξει ότι δεν οφείλει να ελέγχει αν, στο πλαίσιο των αιγυπτιακών δικαστικών διαδικασιών, παρέχονται εγγυήσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων αντίστοιχες με εκείνες του δικαίου της Ένωσης συνδέεται με το περιεχόμενο της υποχρέωσης αξιολόγησης του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πολιτικό και δικαστικό πλαίσιο της Αιγύπτου, αλλά δεν θέτει υπό αμφισβήτηση την ύπαρξη της υποχρέωσης αυτής.

Όσον αφορά, ειδικότερα, την ένσταση ελλείψεως νομιμότητας των αποφάσεων 2015/486, 2016/411 και 2017/496, καθόσον παρέτειναν την ισχύ των περιοριστικών μέτρων που προβλέπει το άρθρο 1, παράγραφος 1, της απόφασης 2011/172, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, ακόμη και αν γινόταν δεκτό ότι η κατάσταση στην Αίγυπτο, βάσει της οποίας το Συμβούλιο εξέδωσε την απόφαση 2011/172, μεταβλήθηκε, ενδεχομένως και με αναστροφή της διαδικασίας εκδημοκρατισμού την οποία επιδιώκει να στηρίξει η πολιτική στο πλαίσιο της οποίας εντάσσεται η εν λόγω απόφαση, η μεταβολή αυτή δεν μπορούσε σε καμία περίπτωση να επηρεάσει την αρμοδιότητα του ως άνω θεσμικού οργάνου να παρατείνει την ισχύ των μέτρων. Πράγματι, οι σκοποί των αποφάσεων 2015/486, 2016/411 και 2017/496 και οι κανόνες των οποίων την ισχύ παρατείνουν εμπίπτουν, παρά ταύτα, στον τομέα της ΚΕΠΠΑ, όπερ αρκούσε για να απορριφθεί, εν προκειμένω, η αιτίαση των προσφευγόντων. Έπρεπε επίσης να απορριφθεί και η αιτίαση που αφορά παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας, δεδομένου, αφενός, ότι από τα στοιχεία που προσκόμισαν οι προσφεύγοντες και μόνο δεν μπορούσε να συναχθεί ότι είχε επηρεαστεί ανεπανόρθωτα η ικανότητα των αιγυπτιακών δικαστικών αρχών να διασφαλίζουν τον σεβασμό του κράτους δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο των δικαστικών διαδικασιών στις οποίες στηρίχθηκε η απόφαση 2011/172 και, αφετέρου, ότι το Συμβούλιο δεν υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως κρίνοντας ότι η παροχή συνδρομής στις αιγυπτιακές αρχές για την καταπολέμηση της υπεξαίρεσης δημόσιου χρήματος εξακολουθούσε να είναι πρόσφορη ακόμη και υπό το πρίσμα των προβαλλόμενων πολιτικών και δικαστικών εξελίξεων. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, βάσει των πληροφοριών που είχαν παράσχει οι αιγυπτιακές αρχές σχετικά με την πρόοδο των ποινικών διαδικασιών εις βάρος του πρώτου προσφεύγοντος, το Συμβούλιο μπορούσε εύλογα να θεωρήσει ότι το αρμόδιο αιγυπτιακό δικαστήριο θα ήταν σε θέση να αποφανθεί εκ νέου επί της ουσίας υπό συνθήκες που δεν θα προσέβαλλαν το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και θα απέκλειαν το ενδεχόμενο οι αποφάσεις του να μην είναι αξιόπιστες. Εκτιμώντας ότι οι αποφάσεις του αιγυπτιακού ακυρωτικού δικαστηρίου στις επίμαχες ποινικές διαδικασίες και η δυνατότητα του πρώτου από τους προσφεύγοντες να ασκήσει εκ νέου αναίρεση ενώπιον του δικαστηρίου αυτού πιστοποιούσαν την ύπαρξη αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι το Συμβούλιο δεν είχε υποχρέωση να διαγράψει τα ονόματα των προσφευγόντων από τον κατάλογο ή να διενεργήσει συμπληρωματικούς ελέγχους.

3. Πάταξη της τρομοκρατίας

Με την απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2018, **ΡΚΚ κατά Συμβουλίου** (T-316/14, [EU:T:2018:788](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί αιτήματος ακυρώσεως των πράξεων με τις οποίες διατηρήθηκε η ισχύς της καταχώρισης του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν (Kurdistan Workers' Party, PKK) στον κατάλογο προσώπων, ομάδων και οντοτήτων που μετέχουν σε τρομοκρατικές ενέργειες κατά την έννοια της κοινής θέσης 2001/931/ΚΕΠΠΑ⁶⁰. Είχε ζητηθεί συγκεκριμένα η ακύρωση δύο εκτελεστικών κανονισμών που εκδόθηκαν το 2014, καθώς και σειράς συνακόλουθων πράξεων. Το προσφεύγον υποστήριζε μεταξύ άλλων ότι το Συμβούλιο είχε παραβεί την υποχρέωση αιτιολόγησης, επειδή δεν εξέθεσε τους πραγματικούς και συγκεκριμένους λόγους για τους οποίους αποφάσισε, κατόπιν επανεξετάσεως, να διατηρήσει την καταχώριση του ΡΚΚ στους επίδικους καταλόγους.

60| Κοινή θέση 2001/931/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 27ης Δεκεμβρίου 2001, για την εφαρμογή ειδικών μέτρων για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (ΕΕ 2001, L 344, σ. 93).

Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, ενώ η απόφαση του Συμβουλίου να διατηρήσει την καταχώριση του PKK στηριζόταν, μεταξύ άλλων, στον χαρακτηρισμό του ως «αλλοδαπής τρομοκρατικής οργάνωσης» (foreign terrorist organisation: FTO) και ως «ειδικά χαρακτηρισμένου παγκόσμιου τρομοκράτη» (specially designated global terrorist, SDGT) από την Κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, οι προσβαλλόμενες πράξεις δεν περιελάμβαναν το παραμικρό στοιχείο από το οποίο να μπορούσε να συναχθεί ότι το Συμβούλιο όντως έλεγξε αν ο χαρακτηρισμός ως FTO και ως SDGT έγινε τηρουμένων των δικαιωμάτων άμυνας και του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε επίσης ότι είχε μεσολαβήσει διάστημα μεγαλύτερο της δεκαετίας τόσο μεταξύ της έκδοσης των αποφάσεων στις οποίες βασίστηκε η αρχική εγγραφή της ονομασίας του προσφεύγοντος στους επίδικους καταλόγους και της έκδοσης των προσβαλλομένων πράξεων, όσο και μεταξύ της αρχικής εγγραφής της ονομασίας του προσφεύγοντος στους επίδικους καταλόγους και της έκδοσης των πράξεων αυτών. Τέτοιο δε χρονικό διάστημα αποτελούσε, αυτό καθ' εαυτό, στοιχείο που δικαιολογούσε το συμπέρασμα ότι οι εκτιμήσεις οι οποίες περιείχονταν στην απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου και οι χαρακτηρισμοί ως FTO και ως SDGT δεν επαρκούσαν πλέον για να εκτιμηθεί αν εξακολουθούσε να υφίσταται κίνδυνος εμπλοκής της εν λόγω ομάδας σε τρομοκρατικές δραστηριότητες κατά τον χρόνο έκδοσης των επίμαχων πράξεων.

Μολονότι, ομολογουμένως, το Συμβούλιο μπορούσε κάλλιστα να στηριχθεί σε πληροφορίες που δεν προέρχονταν από αποφάσεις αρμόδιας αρχής, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 4, της κοινής θέσης 2001/931, προκειμένου να καταλογίσει στο προσφεύγον συμβάντα και να τα χαρακτηρίσει ως τρομοκρατικές πράξεις, ώστε να δικαιολογήσει τη διατήρηση της καταχώρισής του στους επίδικους καταλόγους, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε εντούτοις ότι, λόγω της λακωνικότητας των πληροφοριών στο σκεπτικό του Συμβουλίου, δεν ήταν σε θέση να ασκήσει τον δικαστικό του έλεγχο σε σχέση με τα συμβάντα που αμφισβητούσε το προσφεύγον. Συμπέρανε, επομένως, ότι το Συμβούλιο δεν αιτιολόγησε επαρκώς, στο σκεπτικό που συνοδεύει τις ως άνω πράξεις, την εκτίμησή του ως προς την ύπαρξη μίας ή περισσοτέρων αποφάσεων αρμόδιας αρχής, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 4, της κοινής θέσης 2001/931, ούτε προσδιόρισε επαρκώς τους ειδικούς και συγκεκριμένους λόγους για τη διατήρηση της καταχώρισης του προσφεύγοντος στους επίδικους καταλόγους. Σε σχέση με τις συνακόλουθες πράξεις, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι το Συμβούλιο δεν μπορεί να αρκестεί, όπως εν προκειμένω, στην επανάληψη της αιτιολογίας που παρέθεσε μια αρμόδια αρχή, χωρίς το ίδιο να εξετάσει της ορθότητά της. Βεβαίως, στο σκεπτικό των προσβαλλομένων πράξεων περιλαμβανόταν δήλωση του Συμβουλίου ότι εξέτασε αν υπήρχαν στοιχεία στη διάθεσή του που να συνηγορούσαν υπέρ της διαγραφής της καταχώρισης του PKK από τους επίδικους καταλόγους και ότι δεν βρήκε τέτοιο στοιχείο. Μια τέτοια γενικόλογη διατύπωση ενδέχεται μεν να αρκεί όταν τα πρόσωπα, οι ομάδες ή οι οντότητες εις βάρος των οποίων επιβάλλονται μέτρα δέσμευσης κεφαλαίων δεν υποβάλλουν καμία παρατήρηση, αλλά όχι όταν, όπως εν προκειμένω, ο προσφεύγων προσκομίζει στοιχεία τα οποία, κατά την άποψή του, είναι ικανά να δικαιολογήσουν τη διαγραφή του ονόματός του από τους επίδικους καταλόγους, ανεξαρτήτως της βασιμότητας των στοιχείων αυτών. Κρίθηκε επομένως ότι και οι πράξεις αυτές είναι ανεπαρκώς αιτιολογημένες.

VI. Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή

Η απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2018, **Γαλλία κατά Επιτροπής** (T-518/15, [EU:T:2018:54](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής με αίτημα τη μερική ακύρωση της εκτελεστικής απόφασης (ΕΕ) 2015/1119 για τον αποκλεισμό από τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορισμένων δαπανών που πραγματοποιήθηκαν από τη Γαλλική Δημοκρατία στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Εγγυήσεων (ΕΓΤΕ) και στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) ⁶¹ από το 2011 έως το 2013. Οι δαπάνες αυτές αφορούσαν «εξισωτικές αποζημιώσεις για φυσικά μειονεκτήματα» (ICHN) και τη γεωργοπεριβαλλοντική πριμοδότηση βοσκοτόπων (ΡΗΑΕ). Η Γαλλική Δημοκρατία υποστήριζε ότι η Επιτροπή είχε παραβεί τους κανόνες που διατυπώνονται σε δύο έγγραφα τα οποία καθορίζουν τις κατευθυντήριες γραμμές για την εκκαθάριση των λογαριασμών του τμήματος Εγγυήσεων του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ), ήτοι τα έγγραφα VI/5330/97 ⁶² και AGR/60637/2006 ⁶³, εφαρμόζοντας κατ' αποκοπήν διόρθωση προσαυξημένη κατά 10 % με την αιτιολογία ότι η προσαφθείσα στις γαλλικές αρχές πλημμέλεια σχετικά με την καταμέτρηση των ζώων ήταν επαναλαμβανόμενη, διότι αφορούσε βασικό έλεγχο ο οποίος είχε ήδη διορθωθεί κατά τις δύο προηγούμενες έρευνες χωρίς όμως να υπάρξουν συναφώς βελτιώσεις από τις γαλλικές αρχές.

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, από το κείμενο του εγγράφου VI/5330/97 προκύπτει ότι η βελτίωση της οποίας η παράλειψη μπορεί να συνιστά επιβαρυντικό στοιχείο πρέπει να επέλθει μετά την κοινοποίηση των αναγκαίων βελτιώσεων, ήτοι, όπως διευκρινίζεται στο έγγραφο AGR/60637/2006, μετά την απόφαση δημοσιονομικής διόρθωσης που εκδίδεται στο πλαίσιο της εκκαθάρισης των λογαριασμών. Εξάλλου, αν γινόταν δεκτή η άποψη της Επιτροπής ότι οι προσαπτόμενες πλημμέλειες μπορούν να θεωρηθούν επαναλαμβανόμενες, χωρίς να εξετάζεται αν το κράτος μέλος είχε τη δυνατότητα να τις θεραπεύσει μετά την πρώτη διαπίστωσή τους, η έννοια της επανάληψης θα στηριζόταν κατ' αποτέλεσμα αποκλειστικά στην απλή επανεμφάνιση των συγκεκριμένων πλημμελειών ανεξάρτητα από την έκδοση απόφασης όπως επιτάσσει το έγγραφο AGR/60637/2006. Κατά συνέπεια, η προσβαλλόμενη απόφαση έπρεπε να ακυρωθεί κατά το μέρος που με αυτήν επιβλήθηκε κατ' αποκοπήν διόρθωση προσαυξημένη κατά 10 % με την αιτιολογία ότι η προσαφθείσα στις γαλλικές αρχές πλημμέλεια σχετικά με την καταμέτρηση των ζώων ήταν επαναλαμβανόμενη και οι αρχές αυτές δεν είχαν προβεί σε συναφείς βελτιώσεις.

Με την απόφαση της 1ης Μαρτίου 2018, **Πολωνία κατά Επιτροπής** (T-402/15, [EU:T:2018:107](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί των συνεπειών της υπέρβασης, εκ μέρους της Επιτροπής, της τρίμηνης προθεσμίας του άρθρου 41, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΚ) 1083/2006 ⁶⁴, σε περίπτωση απόρριψης του αιτήματος κράτους μέλους για χρηματοδοτική συνεισφορά του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) σε μεγάλο έργο.

61| Εκτελεστική απόφαση (ΕΕ) 2015/1119, της 22ας Ιουνίου 2015, για τον αποκλεισμό από τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορισμένων δαπανών που πραγματοποιήθηκαν από τα κράτη μέλη στο πλαίσιο του ΕΓΤΕ και στο πλαίσιο του ΕΓΤΑΑ (ΕΕ 2015, L 182, σ. 39).

62| Έγγραφο VI/5330/97 της Επιτροπής, της 23ης Δεκεμβρίου 1997, με τίτλο ««Κατευθυντήριες οδηγίες όσον αφορά τον υπολογισμό των οικονομικών συνεπειών κατά την κατάρτιση της αποφάσεως σχετικά με την εκκαθάριση των λογαριασμών του ΕΓΤΠΕ – Τμήμα Εγγυήσεων».

63| Ανακοίνωση της Επιτροπής – Για τη διαχείριση από την Επιτροπή, στο πλαίσιο της εκκαθάρισεως των λογαριασμών του ΕΓΤΠΕ, τμήμα Εγγυήσεων, των επαναλαμβανόμενων ελλείψεων στα συστήματα ελέγχου.

64| Κανονισμός (ΕΚ) 1083/2006 του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2006, περί καθορισμού γενικών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Ταμείο Συνοχής και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) 1260/1999 (ΕΕ 2006, L 210, σ. 25).

Το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι, όπως προκύπτει τόσο από το γράμμα όσο και από την οικονομία της εν λόγω διάταξης, η επίμαχη προθεσμία είναι επιτακτική και ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση η Επιτροπή δεν την τήρησε. Διευκρίνισε όμως ότι, καθόσον το άρθρο 41 του κανονισμού 1083/2006 δεν περιέχει καμία ένδειξη όσον αφορά τις συνέπειες της υπέρβασης, εκ μέρους της Επιτροπής, της προβλεπόμενης σ' αυτό τρίμηνης προθεσμίας, έπρεπε να εξεταστεί, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, ο σκοπός και η δομή του κανονισμού αυτού προκειμένου να προσδιοριστούν οι εν λόγω συνέπειες. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε, πρώτον, ότι η προθεσμία του άρθρου 41, παράγραφος 2, του κανονισμού 1083/2006 τάσσεται στην Επιτροπή για να απαντήσει σε αίτημα που της υποβάλλει τρίτος, εν προκειμένω ένα κράτος μέλος. Μόνον εάν η άπρακτη παρέλευση της προθεσμίας συνεπαγόταν την αποδοχή του αιτήματος ή την απώλεια της εξουσίας της Επιτροπής να αποφανθεί επ' αυτού, θα μπορούσε η εκπρόθεσμη αρνητική απάντηση να ακυρωθεί άνευ ετέρου, λόγω υπερβάσεως και μόνον της προθεσμίας αυτής. Κατά το μέτρο που η έλλειψη απάντησης επί της αίτησης επιβεβαίωσης εντός της προθεσμίας του άρθρου 41, παράγραφος 2, του κανονισμού αυτού δεν συνεπάγεται αποδοχή της αίτησης ούτε απώλεια της εξουσίας της Επιτροπής να αποφανθεί επ' αυτής, ο κανονισμός 1083/2006 δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι κάθε υπέρβαση της εν λόγω προθεσμίας επισύρει άνευ ετέρου την ακύρωση της εκπρόθεσμης απορριπτικής απόφασης.

Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο, εξετάζοντας αν η διαπιστωθείσα εν προκειμένω υπέρβαση της τρίμηνης προθεσμίας έπρεπε να επιφέρει ακύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης, επισήμανε ότι η Δημοκρατία της Πολωνίας δεν απέδειξε κατά συγκεκριμένο τρόπο, ούτε καν επικαλέστηκε, ότι υπήρχε το ενδεχόμενο η διοικητική διαδικασία να είχε καταλήξει σε διαφορετικό αποτέλεσμα εάν είχε ολοκληρωθεί εντός της τρίμηνης προθεσμίας του άρθρου 41, παράγραφος 2, του κανονισμού 1083/2006. Κατά συνέπεια, η υπέρβαση αυτή δεν μπορούσε να επιφέρει την ακύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης. Εντούτοις, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι, δεδομένου ότι η Επιτροπή παρέβη το άρθρο 41, παράγραφος 2, του κανονισμού 1083/2006 εκδίδοντας την απόφασή της μετά την παρέλευση της τρίμηνης προθεσμίας, η αποκατάσταση της τυχόν προκληθείσας ζημίας λόγω της μη τήρησης της προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο αυτό για την έκδοση αποφάσεως επί αίτησης επιβεβαίωσης μπορεί να ζητηθεί ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, μέσω αγωγής αποζημιώσεως, εφόσον πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις στοιχειοθέτησης της εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης και άσκησης του δικαιώματος σε ανόρθωση της προκληθείσας ζημίας, δυνάμει του άρθρου 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

VII. Προστασία της υγείας

Με την απόφαση της 14ης Μαρτίου 2018, **TestBioTech κατά Επιτροπής** (T-33/16, [ΕΥ:Τ:2018:135](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προσφυγής μη κυβερνητικής οργάνωσης με αίτημα την ακύρωση του εγγράφου με το οποίο ο αρμόδιος για την υγεία και την ασφάλεια των τροφίμων επίτροπος απέρριψε αίτηση που υποβλήθηκε βάσει του άρθρου 10 του κανονισμού (ΕΚ) 1367/2006⁶⁵, για εσωτερική επανεξέταση των εκτελεστικών αποφάσεων έγκρισης για διάθεση στην αγορά ειδών γενετικώς τροποποιημένης σόγιας. Η απόρριψη στηριζόταν στο επιχείρημα ότι οι αιτιάσεις που προβλήθηκαν με την εν λόγω αίτηση δεν ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 10 του κανονισμού 1367/2006, για τον λόγο ότι η αξιολόγηση των επιπτώσεων στην υγεία των γενετικώς τροποποιημένων τροφίμων και ζωοτροφών δεν σχετίζεται με την αξιολόγηση περιβαλλοντικών κινδύνων.

65] Κανονισμός (ΕΚ) 1367/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Σεπτεμβρίου 2006, για την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας των διατάξεων της σύμβασης του Århus σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα (ΕΕ 2006, L 264, σ. 13).

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η έννοια του «περιβαλλοντικού δικαίου» στον κανονισμό 1367/2006 πρέπει, κατ' αρχήν, να τυγχάνει ευρύτατης ερμηνείας. Επομένως, το περιεχόμενο της υποχρέωσης διενέργειας εσωτερικής επανεξέτασης βάσει του άρθρου 10 του κανονισμού 1367/2006 πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι, για να οφείλει η Επιτροπή να εξετάσει μια αίτηση εσωτερικής επανεξέτασης, αρκεί ο αιτών την επανεξέταση να υποστήριξε ότι η επίμαχη διοικητική πράξη αντέβαινε στο περιβαλλοντικό δίκαιο κατά την έννοια του κανονισμού 1367/2006. Όσον αφορά συγκεκριμένα την επανεξέταση έγκρισης για διάθεση στην αγορά (ΕΔΑ) δυνάμει του κανονισμού (ΕΚ) 1829/2003⁶⁶, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι το περιβαλλοντικό δίκαιο κατά την έννοια του κανονισμού 1367/2006 καλύπτει κάθε νομοθετική διάταξη της Ένωσης για τη ρύθμιση των γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών, που έχει ως σκοπό να αντιμετωπισθεί ένας κίνδυνος για την υγεία των ανθρώπων ή των ζώων ο οποίος οφείλεται στους γενετικώς τροποποιημένους οργανισμούς ή σε περιβαλλοντικούς παράγοντες που μπορούν να έχουν επιπτώσεις στους εν λόγω οργανισμούς κατά την καλλιέργεια ή την εκτροφή τους στο φυσικό περιβάλλον. Η διαπίστωση αυτή ισχύει αδιακρίτως για όλες τις περιπτώσεις όπου οι γενετικώς τροποποιημένοι οργανισμοί δεν καλλιεργήθηκαν εντός της Ένωσης. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή κακώς κατέληξε, με την προσβαλλόμενη απόφαση, στο συμπέρασμα ότι οι αιτιάσεις που προβλήθηκαν από την προσφεύγουσα δεν ήταν δυνατόν να εξεταστούν στο πλαίσιο του άρθρου 10 του κανονισμού 1367/2006.

Με την απόφαση της 17ης Μαΐου 2018, **Bayer CropScience κ.λπ. κατά Επιτροπής** (Τ-429/13 και Τ-451/13, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως⁶⁷, [ΕΥ:Τ:2018:280](#)), το Γενικό Δικαστήριο έλεγξε τη νομιμότητα του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 485/2013⁶⁸, κατά το μέτρο που με αυτόν τροποποιούνταν οι όροι έγκρισης διάφορων δραστικών ουσιών κατόπιν επανεκτιμήσεως των κινδύνων τους οποίους ενέχουν για τα έντομα επικονιαστές.

Τονίζοντας ότι από το γράμμα και την οικονομία των κρίσιμων διατάξεων του κανονισμού 1107/2009⁶⁹ προκύπτει ότι ο αιτών την έγκριση φέρει κατ' αρχήν το βάρος να αποδείξει ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις έγκρισης οι οποίες τίθενται από το άρθρο 4 του ίδιου κανονισμού, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ευθύς εξ αρχής ότι, στην περίπτωση επανεξέτασης που πραγματοποιείται πριν από τη λήξη της περιόδου έγκρισης, η Επιτροπή υποχρεούται να αποδείξει ότι δεν πληρούνται πλέον οι προϋποθέσεις αυτές. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, για να δύναται η Επιτροπή να προβεί σε επανεξέταση της έγκρισης δραστικής ουσίας, δυνάμει του άρθρου 21, παράγραφος 1, του κανονισμού 1107/2009, αρκεί να υφίστανται νέες μελέτες των οποίων τα αποτελέσματα, συγκρινόμενα με τις γνώσεις που ήταν διαθέσιμες κατά την προγενέστερη αξιολόγηση, προκαλούν ανησυχία για το αν εξακολουθούν να πληρούνται οι προϋποθέσεις έγκρισης που προβλέπονται στο άρθρο 4 του εν λόγω κανονισμού. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι το κανονιστικό πλαίσιο εξελίχθηκε στο διάστημα που μεσολάβησε από την αρχική έγκριση των συγκεκριμένων ουσιών, ιδίως λόγω της έκδοσης του κανονισμού 1107/2009 και των σχετικών εκτελεστικών κανονισμών, οι οποίοι πλέον προβλέπουν ότι πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στους κινδύνους που ενέχουν για τις μέλισσες οι δραστικές ουσίες, και ιδίως τα φυτοφάρμακα.

66] Κανονισμός (ΕΚ) 1829/2003 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, για τα γενετικώς τροποποιημένα τρόφιμα και ζωοτροφές (ΕΕ 2003, L 268, σ. 1).

67] Υπόθεση C-499/18 P, **Bayer CropScience και Bayer κατά Επιτροπής**.

68] Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 485/2013 της Επιτροπής, της 24ης Μαΐου 2013, για την τροποποίηση του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 540/2011, όσον αφορά τους όρους έγκρισης των δραστικών ουσιών clothianidin, thiamethoxam και imidacloprid και για την απαγόρευση της χρήσης και πώλησης σπόρων που έχουν υποστεί επέμβαση με φυτοπροστατευτικά προϊόντα που περιέχουν αυτές τις δραστικές ουσίες (ΕΕ 2013, L 139, σ. 12).

69] Κανονισμός (ΕΚ) 1107/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με τη διάθεση φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά και την κατάργηση των οδηγιών 79/117/ΕΟΚ και 91/414/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2009, L 309, σ. 1).

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε εξάλλου ότι η λήψη, σε περίπτωση επιστημονικής αβεβαιότητας, προληπτικών μέτρων τα οποία ενδέχεται να αποδειχθούν υπερβολικά συντηρητικά, άπαξ και αρθεί η αβεβαιότητα αυτή, δεν μπορεί αυτή καθ' εαυτήν να θεωρηθεί παραβίαση της αρχής της προφύλαξης και είναι, αντιθέτως, σύμφυτη με την αρχή αυτή. Συνεπώς, η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως κρίνοντας ότι η συμπληρωματική αναβολή της εκτίμησης κινδύνου, προκειμένου να ληφθούν υπόψη μεταγενέστερες επιστημονικές γνώσεις, δεν ήταν σε καμία περίπτωση ασύμβατη με τον σκοπό της διατήρησης υψηλού επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος και ότι η ίδια όφειλε, κατ' εφαρμογήν της αρχής της προφύλαξης, να λάβει μέτρα προστασίας, χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι το σημείο 6.3.4 της ανακοίνωσης για την αρχή της προφύλαξης ⁷⁰ προβλέπει ότι απαιτείται να εξετάζονται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της ανάληψης και της μη ανάληψης δράσης. Η απαίτηση αυτή πληρούται όταν η εκάστοτε αρχή, εν προκειμένω η Επιτροπή, λαμβάνει πράγματι γνώση των συνεπειών, θετικών και αρνητικών, οικονομικών και μη, που ενδέχεται να προκληθούν από την εξεταζόμενη δράση καθώς και από την αποχή από αυτή, και τις συνεκτιμά κατά τη λήψη της απόφασής της.

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η Επιτροπή ορθώς εκτίμησε ότι, λαμβανομένων υπόψη των τιμών των συντελεστών κινδύνου που προσδιορίστηκαν για τις επίμαχες ουσίες στα συμπεράσματα της Ευρωπαϊκής Αρχής για την Ασφάλεια των Τροφίμων (EFSA), δεν μπορούσε να αποκλειστεί κίνδυνος για τις αποικίες και ότι, ως εκ τούτου, όφειλε, βάσει της αρχής της προφύλαξης, να λάβει μέτρα προστασίας, χωρίς να αναμένει να αποδειχθεί πλήρως υπό ποιες προϋποθέσεις και πέραν ποίου ποσοστού θνησιμότητας η απώλεια των μεμονωμένων μελισσών θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την επιβίωση ή την ανάπτυξη των αποικιών.

Η ίδια προβληματική ήταν στο επίκεντρο της υπόθεσης επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 17ης Μαΐου 2018, **BASF Agro κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-584/13, [EU:T:2018:279](#)). Κατόπιν σχετικής προσφυγής που ασκήθηκε κατά του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 781/2013 ⁷¹, το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε την προσβαλλόμενη πράξη κρίνοντας ότι η Επιτροπή δεν προσκόμισε κανένα αποδεικτικό στοιχείο που να αποδεικνύει ότι, στο πλαίσιο της εφαρμογής της αρχής της προφύλαξης, έγινε όντως εκτίμηση των επιπτώσεων.

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, αληθεύει ότι, για την εφαρμογή του κανονισμού 1107/2009, η προστασία του περιβάλλοντος έχει όντως υπέρτερη σπουδαιότητα σε σχέση με οικονομικής φύσεως θεωρήσεις, με αποτέλεσμα να μπορεί να δικαιολογήσει αρνητικές οικονομικές συνέπειες, ακόμη και πολύ σημαντικές, για ορισμένους επιχειρηματίες. Δεν μπορεί, ωστόσο, η γενική διακήρυξη μιας τέτοιας αρχής να εξομοιωθεί με προκαταβολική άσκηση εξουσίας εκτιμήσεως από τον νομοθέτη, η οποία απαλλάσσει την Επιτροπή από την υποχρέωση να αναλύσει το κόστος και τα οφέλη συγκεκριμένου μέτρου.

Το Γενικό Δικαστήριο παρατηρεί επίσης ότι η υποχρέωση πραγματοποίησης εκτίμησης επιπτώσεων, την οποία προβλέπει το σημείο 6.3.4 της ανακοίνωσης για την αρχή της προφύλαξης, αποτελεί εν τέλει ειδική έκφραση της αρχής της αναλογικότητας. Αν, όμως, γινόταν δεκτό ότι η Επιτροπή, σε έναν τομέα στον οποίο διαθέτει ευρεία διακριτική ευχέρεια, δικαιούται να λαμβάνει μέτρα χωρίς να εκτιμά τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά τους, θα παραβιαζόταν η αρχή της αναλογικότητας. Αναγκαίο και αναπόσπαστο συμπλήρωμα της αναγνώρισης ευρείας διακριτικής ευχέρειας στη Διοίκηση είναι η υποχρέωσή της να ασκεί την εξουσία αυτή και να λαμβάνει υπόψη όλες τις κρίσιμες πληροφορίες προς τούτο. Τούτο ισχύει

70| Ανακοίνωση COM(2000) 1 τελικό της Επιτροπής, της 2ας Φεβρουαρίου 2000, για την αρχή της προφύλαξης.

71| Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 781/2013 της Επιτροπής, της 14ης Αυγούστου 2013, για την τροποποίηση του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 540/2011, όσον αφορά τους όρους έγκρισης της δραστικής ουσίας *fipronil*, και για την απαγόρευση της χρήσης και πώλησης σπόρων που έχουν υποστεί επεξεργασία με φυτοπροστατευτικά προϊόντα που περιέχουν αυτή τη δραστική ουσία (ΕΕ 2013, L 219, σ. 22).

κατά μείζονα λόγο όταν εφαρμόζεται η αρχή της προφύλαξης, διότι, στην περίπτωση αυτή, η Διοίκηση λαμβάνει μέτρα τα οποία περιορίζουν δικαιώματα των διοικουμένων και δεν στηρίζονται σε επιστημονική βεβαιότητα, αλλά σε αβεβαιότητα.

Η απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 2018, *Mellifera κατά Επιτροπής* (T-12/17, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁷², [EU:T:2018:616](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση της απόφασης με την οποία η Επιτροπή απέρριψε αίτηση για εσωτερική επανεξέταση του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2016/1056 ⁷³ με τον οποίο παρατάθηκε για δεύτερη φορά η περίοδος έγκρισης της glyphosate, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 10 του κανονισμού (ΕΚ) 1367/2006. Η Επιτροπή απέρριψε την ως άνω αίτηση εσωτερικής επανεξέτασης ως απαράδεκτη λόγω του ότι η πράξη την οποία αφορούσε δεν αποτελούσε διοικητική πράξη κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 1, στοιχείο ζ', του κανονισμού 1367/2006, ήτοι μέτρο με ατομικό περιεχόμενο.

Δεδομένου ότι με τον εκτελεστικό κανονισμό (ΕΕ) 2017/2324 της 12ης Δεκεμβρίου 2017 ⁷⁴, ο οποίος εκδόθηκε μετά το πέρας της έγγραφης διαδικασίας στη συγκεκριμένη υπόθεση, η Επιτροπή ανανέωσε την έγκριση της glyphosate για πέντε έτη, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε κατ' αρχάς το έννομο συμφέρον της προσφεύγουσας. Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο προσφεύγων διατηρεί το έννομο συμφέρον του για ακύρωση πράξεως θεσμικού οργάνου της Ένωσης προς αποτροπή του ενδεχομένου επανάληψης της προβαλλόμενης παρανομίας στο μέλλον. Αυτό συνέβαινε εν προκειμένω, δεδομένου ότι η προβαλλόμενη από την προσφεύγουσα παρανομία αφορούσε ερμηνεία του άρθρου 10, παράγραφος 1, του κανονισμού 1367/2006, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, παράγραφος 1, στοιχείο ζ', του ίδιου κανονισμού, την οποία η Επιτροπή είναι πιθανό να επαναλάβει επ' ευκαιρία νέας αίτησης για την εσωτερική επανεξέταση διοικητικής πράξης βάσει της περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

Επί της ουσίας, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι εκτελεστικός κανονισμός που εκδίδεται βάσει του άρθρου 17, πρώτο εδάφιο, του κανονισμού 1107/2009 παρατείνει την έγκριση δραστικής ουσίας επί ορισμένο χρονικό διάστημα. Ως εκ τούτου, το μέτρο αυτό έχει τις ίδιες συνέπειες με εκτελεστικό κανονισμό για την αρχική έγκριση δραστικής ουσίας δυνάμει του άρθρου 13, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού, ή με κανονισμό για την ανανέωση της έγκρισης δυνάμει του άρθρου 20 του ως άνω κανονισμού. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, από το άρθρο 28, παράγραφος 1, του κανονισμού 1107/2009 προκύπτει ότι, κατ' αρχήν, ένα φυτοπροστατευτικό προϊόν δεν διατίθεται στην αγορά ούτε χρησιμοποιείται αν δεν έχει αδειοδοτηθεί στο οικείο κράτος μέλος σύμφωνα με τον κανονισμό αυτόν. Εξάλλου, από το άρθρο 29, παράγραφος 1, στοιχείο α', του κανονισμού 1107/2009 προκύπτει ότι άδεια σε φυτοπροστατευτικό προϊόν χορηγείται μόνον όταν έχει εγκριθεί η δραστική ουσία που αυτό περιέχει. Κατά συνέπεια, η έγκριση δραστικής ουσίας βάσει του κανονισμού 1107/2009 παράγει έννομα αποτελέσματα όχι μόνον έναντι του προσώπου που ζήτησε την έγκριση, αλλά και έναντι κάθε επιχειρηματία του οποίου οι δραστηριότητες απαιτούν τέτοια έγκριση, ειδικότερα των παραγωγών των φυτοπροστατευτικών προϊόντων τα οποία περιέχουν την αντίστοιχη ουσία και κάθε αρμόδιας δημόσιας αρχής, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων αρχών των κρατών μελών που έχουν την ευθύνη της έγκρισης των προϊόντων αυτών. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό

72| Υπόθεση C-784/18 P, *Mellifera κατά Επιτροπής*.

73| Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2016/1056 της Επιτροπής, της 29ης Ιουνίου 2016, για την τροποποίηση του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 540/2011 όσον αφορά την παράταση της περιόδου έγκρισης της δραστικής ουσίας glyphosate (ΕΕ 2016, L 173, σ. 52).

74| Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2017/2324 της Επιτροπής, της 12ης Δεκεμβρίου 2017, για την ανανέωση της έγκρισης της δραστικής ουσίας glyphosate, σύμφωνα με τον κανονισμό 1107/2009 και την τροποποίηση του παραρτήματος του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 540/2011 της Επιτροπής (ΕΕ 2017, L 333, σ. 10).

ότι ο εκτελεστικός κανονισμός 2016/1056 έχει γενική ισχύ, δεδομένου ότι εφαρμόζεται σε αντικειμενικώς προσδιοριζόμενες καταστάσεις και παράγει δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα έναντι κατηγοριών προσώπων που καθορίζονται κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο.

Το Γενικό Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι, μολονότι το άρθρο 9, παράγραφος 3, της Σύμβασης του Aarhus ⁷⁵ δεν διευκρινίζει αν η δυνατότητα που προβλέπει όσον αφορά την κίνηση διοικητικών διαδικασιών αφορά μόνον τις περιπτώσεις στις οποίες οι επίμαχες πράξεις έχουν ατομικό περιεχόμενο, εντούτοις η διάταξη δεν έχει άμεση εφαρμογή στην έννομη τάξη της Ένωσης ούτε μπορεί να προβληθεί ως κριτήριο νομιμότητας των πράξεων της Ένωσης. Δεδομένου ότι, δυνάμει του άρθρου 10, παράγραφος 1, του κανονισμού 1367/2006, μόνον οι «διοικητικ[ές] πράξ[εις]», οι οποίες ορίζονται στο άρθρο 2, παράγραφος 1, στοιχείο ζ', του ίδιου κανονισμού ως «μέτρ[α] με ατομικό περιεχόμενο», μπορούν να αποτελέσουν το αντικείμενο αίτησης εσωτερικής επανεξέτασης, δεν είναι δυνατή η ερμηνεία των διατάξεων αυτών υπό την έννοια ότι οι διοικητικές πράξεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής τους περιλαμβάνουν τις πράξεις γενικής ισχύος, καθόσον μια τέτοια ερμηνεία θα ήταν *contra legem*.

Με την απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2018, **Ville de Paris, Ville de Bruxelles και Ayuntamiento de Madrid κατά Επιτροπής** (Τ-339/16, Τ-352/16 και Τ-391/16, [ΕΥ:Τ:2018:927](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προσφυγών των Δήμων Παρισίων, Βρυξελλών και Μαδρίτης με αίτημα την ακύρωση του κανονισμού (ΕΕ) 2016/646 ⁷⁶, καθώς και επί αγωγής του Δήμου Παρισίων με αίτημα την καταβολή χρηματικής ικανοποίησης για την ηθική βλάβη την οποία υποστήριζε ότι υπέστη λόγω της έκδοσης του ίδιου κανονισμού. Με τις προσφυγές ακυρώσεως, οι προσφεύγοντες επικαλούνταν ότι η Επιτροπή δεν είχε την εξουσία να καθορίσει, σε σχέση με τις δοκιμές υπό πραγματικές συνθήκες οδήγησης, μη υπερβάσιμες τιμές (ΝΤΕ) εκπομπών οξειδίων του αζώτου ανώτερες από τα όρια εκπομπών του προτύπου Euro 6 που περιλαμβάνεται στο παράρτημα Ι του κανονισμού (ΕΚ) 715/2007 ⁷⁷.

Η Επιτροπή αμφισβήτησε το παραδεκτό των προσφυγών, υποστηρίζοντας ιδίως ότι ο προσβαλλόμενος κανονισμός ουδόλως έθιγε τις αρμοδιότητες των προσφευγόντων να λαμβάνουν μέτρα ρύθμισης της κυκλοφορίας των οχημάτων για τη μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και ότι, ως εκ τούτου, δεν επηρέαζε τη νομική τους κατάσταση, το Γενικό Δικαστήριο δεν συμμερίστηκε όμως την άποψη αυτή. Αφού υπενθύμισε ότι η προσβαλλόμενη πράξη αφορά άμεσα τον προσφεύγοντα κατά την έννοια του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, εφόσον έχει άμεσα αποτέλεσμα στη νομική κατάστασή του και δεν καταλείπει καμία διακριτική ευχέρεια στους αποδέκτες της που είναι επιφορτισμένοι με την εφαρμογή της, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση που η επίμαχη πράξη επηρεάζει τις κανονιστικές αρμοδιότητες περιφερειακής ή τοπικής αρχής. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η γραμματική, τελεολογική και συστηματική ερμηνεία της οδηγίας 2007/46/ΕΚ ⁷⁸, στο πλαίσιο της οποίας εκδόθηκε ο προσβαλλόμενος κανονισμός, επιβεβαιώνει ότι η οδηγία αυτή στερεί πράγματι τις δημόσιες αρχές των κρατών μελών από τη δυνατότητα να απαγορεύουν, να περιορίζουν ή να εμποδίζουν την κυκλοφορία οχημάτων στο οδικό δίκτυο για λόγους που σχετίζονται με πτυχές της κατασκευής και της λειτουργίας τους οι οποίες καλύπτονται

75| Σύμβαση για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε θέματα περιβάλλοντος, η οποία υπεγράφη στο Aarhus στις 25 Ιουνίου 1998.

76| Κανονισμός (ΕΕ) 2016/646 της Επιτροπής, της 20ής Απριλίου 2016, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) 692/2008 όσον αφορά τις εκπομπές από ελαφρά επιβατηγά και εμπορικά οχήματα (Euro 6) (ΕΕ 2016, L 109, σ. 1).

77| Κανονισμός (ΕΚ) 715/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Ιουνίου 2007, που αφορά την έγκριση τύπου μηχανοκίνητων οχημάτων όσον αφορά εκπομπές από ελαφρά επιβατηγά και εμπορικά οχήματα (Euro 5 και Euro 6) και σχετικά με την πρόσβαση σε πληροφορίες επισκευής και συντήρησης οχημάτων (ΕΕ 2007, L 171, σ. 1).

78| Οδηγία 2007/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Σεπτεμβρίου 2007, για τη θέσπιση πλαισίου για την έγκριση των μηχανοκίνητων οχημάτων και των ρυμουλκουμένων τους, και των συστημάτων, κατασκευαστικών στοιχείων και χωριστών τεχνικών μονάδων που προορίζονται για τα οχήματα αυτά (οδηγία-πλαίσιο) (ΕΕ 2007, L 263, σ. 1).

από αυτήν, εφόσον πληρούν τις απαιτήσεις της. Ως εκ τούτου, λόγω της έκδοσης του προσβαλλόμενου κανονισμού, οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να περιορίσουν την κυκλοφορία οχημάτων των οποίων οι εκπομπές να μην θα υπερέβαιναν τα όρια που καθορίζονται για τα οξείδια του αζώτου στο πρότυπο Euro 6, αλλά θα ήταν εντούτοις εντός του πλαισίου των τιμών NTE που ορίζονται από τον κανονισμό και είναι ανώτερες από τα προαναφερθέντα όρια. Το Γενικό Δικαστήριο βεβαιώθηκε επίσης ότι ο περιορισμός των εξουσιών των προσφευγόντων δεν ήταν υποθετικός, διαπιστώνοντας ότι αυτοί είχαν, βάσει του εθνικού δικαίου, αρμοδιότητες στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος και της υγείας, ιδίως προς καταπολέμηση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, στις οποίες περιλαμβάνεται και ο περιορισμός της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων προς τον σκοπό αυτό, ότι είχαν όντως αναλάβει τέτοιες δράσεις και ότι αντιμετώπιζαν προβλήματα ατμοσφαιρικής ρύπανσης.

Επί της ουσίας, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, δεδομένου ότι η τροποποίηση των ορίων εκπομπών οξειδίων του αζώτου που καθορίζονται στο πρότυπο Euro 6 του παραρτήματος I του κανονισμού 715/2007 αποτελεί τροποποίηση ουσιώδους στοιχείου του κανονισμού αυτού, η Επιτροπή δεν είχε τέτοια εξουσία τροποποίησης με βάση τις εκτελεστικές αρμοδιότητές της. Σε σχέση με την έκταση της ακύρωσης, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι οι διατάξεις του προσβαλλόμενου κανονισμού σχετικά με τα όρια εκπομπών οξειδίων του αζώτου μπορούν να διαχωριστούν από τις λοιπές διατάξεις του. Κατά συνέπεια, ακυρωτέο ήταν μόνο το σημείο 2 του παραρτήματος II του προσβαλλόμενου κανονισμού, κατά το μέτρο που με αυτό καθορίζονταν ο τελικός συντελεστής συμμόρφωσης CFpollutant και οι προσωρινοί συντελεστές συμμόρφωσης CFpollutant για τη μάζα οξειδίων του αζώτου. Το Γενικό Δικαστήριο τόνισε εντούτοις ότι, προκειμένου να συμμορφωθεί με ακυρωτική δικαστική απόφαση και να την εκτελέσει πλήρως, το θεσμικό όργανο που θέσπισε την ακυρωθείσα διάταξη υποχρεούται να την απαλείψει από τις συνακόλουθες πράξεις του στις οποίες αυτή επαναλήφθηκε και να μην περιλάβει αντίστοιχη διάταξη σε μελλοντικές του πράξεις, λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο το διατακτικό της απόφασης αλλά και το σκεπτικό που οδήγησε σε αυτό και συνιστά το αναγκαίο του έρεισμα. Το Γενικό Δικαστήριο αποφάσισε επίσης τη διατήρηση των αποτελεσμάτων της ακυρωθείσας διάταξης για εύλογο χρονικό διάστημα, το οποίο δεν μπορεί να υπερβεί τους δώδεκα μήνες από την έναρξη ισχύος της δικαστικής απόφασης, προκειμένου να καταστεί δυνατή η τροποποίηση των κανονιστικών ρυθμίσεων στον τομέα αυτό και ούτως ώστε να αποφευχθεί το ενδεχόμενο η ακύρωση να θίξει τα θεμιτά οικονομικά συμφέροντα των κατασκευαστών αυτοκινήτων οι οποίοι συμμορφώθηκαν προς τις ισχύουσες ρυθμίσεις, καθώς και, κατά περίπτωση, εκείνα των καταναλωτών που αγόρασαν οχήματα που πληρούσαν τους όρους των ρυθμίσεων αυτών και των πολιτικών της Ένωσης για το περιβάλλον και την υγεία.

Τέλος, όσον αφορά το αγωγικό αίτημα, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι ουδόλως αποδείχθηκε η βλάβη «ως προς την εικόνα και τη νομιμοποίησή του», προς ικανοποίηση της οποίας ο Δήμος Παρισίων ζήτησε το συμβολικό ποσό του ενός ευρώ. Εν πάση περιπτώσει, η αποδοχή του αιτήματός του για ακύρωση της διατάξεως του προσβαλλόμενου κανονισμού συνιστούσε εν προκειμένω ιδιαιτέρως πρόσφορη και επαρκή ηθική ικανοποίηση.

VIII. Ντάμπινγκ

Η απόφαση της 3ης Μαΐου 2018, *Distillerie Bonollo κ.λπ. κατά Συμβουλίου* (Τ-431/12, [ΕΥ:Τ:2018:251](#), εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁷⁹⁾, εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 626/2012 ⁸⁰⁾, στο πλαίσιο διαφοράς σχετικά με τους δασμούς αντιντάμπινγκ επί των εισαγωγών τρυγικού οξέος καταγωγής Κίνας. Με τον προσβαλλόμενο κανονισμό το Συμβούλιο αρνήθηκε να αναγνωρίσει το καθεστώς επιχείρησης που λειτουργεί υπό συνθήκες οικονομίας της αγοράς (ΚΟΑ) σε δύο Κινέζους παραγωγούς-εξαγωγείς τρυγικού οξέος και, κατόπιν κατασκευής της κανονικής αξίας βάσει των πληροφοριών τις οποίες παρέσχε ένας συνεργαζόμενος στην έρευνα παραγωγός σε ανάλογη χώρα, ήτοι στην Αργεντινή, αύξησε τον δασμό αντιντάμπινγκ για τα προϊόντα που παρασκευάζουν οι δύο αυτοί παραγωγοί-εξαγωγείς. Η υπόθεση αυτή έδωσε στο Γενικό Δικαστήριο την ευκαιρία να εξετάσει για πρώτη φορά το παραδεκτό προσφυγής η οποία ασκείται από παραγωγούς της Ένωσης κατά κανονισμού που επιβάλλει δασμούς αντιντάμπινγκ κατόπιν αιτήσεώς τους για μερική ενδιάμεση επανεξέταση.

Επί του σημείου αυτού, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ευθύς εξ αρχής, όσον αφορά το ζήτημα αν η προσβαλλόμενη πράξη αφορά άμεσα τους προσφεύγοντες, ότι στη νομολογία έχουν κριθεί κατ'επανάληψη παραδεκτές προσφυγές ακυρώσεως που ασκήθηκαν από ιδιώτες κατά πράξεων της Ένωσης των οποίων οι συνέπειες επί των προσφευγόντων δεν ήταν νομικής, αλλά απλώς πραγματικής φύσης, με το σκεπτικό, ιδίως, ότι οι ως άνω πράξεις τους αφορούσαν άμεσα λόγω της ιδιότητάς τους ως οικονομικών φορέων που βρίσκονται σε ανταγωνισμό με άλλους τέτοιους φορείς. Συνεπώς, δεδομένου ότι οι προσφεύγουσες ζήτησαν να κινηθεί η διαδικασία μερικής ενδιάμεσης επανεξέτασης και τα μέτρα που ελήφθησαν μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας είχαν σκοπό να εξουδετερώσουν τις ζημιογόνες συνέπειες του ντάμπινγκ τις οποίες αυτές υπέστησαν ως παραγωγοί-ανταγωνιστές που δραστηριοποιούνται στην ίδια αγορά, ο προσβαλλόμενος κανονισμός τις αφορούσε άμεσα. Σε σχέση με το ζήτημα αν η προσβαλλόμενη πράξη αφορούσε ατομικά τις προσφεύγουσες, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι όσο αμεσότερες είναι οι ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ του προσφεύγοντος και του συγκεκριμένου ανταγωνιστή είτε διότι ο αριθμός των επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στην αγορά είναι περιορισμένος είτε διότι η συγκεκριμένη επιχείρηση αποτελεί τον κύριο ανταγωνιστή του, και όσο σημαντικότερες είναι οι αρνητικές συνέπειες για τον προσφεύγοντα, τόσο περισσότερο επιβάλλεται το συμπέρασμα ότι η προσβαλλόμενη πράξη τον αφορά ατομικά. Εν προκειμένω, οι προσφεύγουσες είχαν ενεργό συμμετοχή στη διοικητική διαδικασία και συνέβαλαν σημαντικά στη διεξαγωγή και στην έκβασή της. Δεδομένου ότι επηρεαζόταν επίσης ουσιωδώς η θέση τους στην αγορά, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι προσφεύγουσες είχαν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ως ανταγωνίστριες των δύο Κινέζων παραγωγών-εξαγωγέων και ότι η πραγματική κατάστασή τους τις διέκρινε και τις εξατομίκευε κατά τρόπο ανάλογο προς τους αποδέκτες του προσβαλλόμενου κανονισμού.

Επί της ουσίας, ενώ οι προσφεύγουσες υποστήριζαν ότι είχε αλλάξει η μεθοδολογία παρά τη σχετική απαγόρευση του άρθρου 11 του κανονισμού (ΕΚ) 1225/2009 ⁸¹⁾, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι, μολονότι είναι εύλογο, όταν αναγνωρίζεται σε ορισμένους παραγωγούς-εξαγωγείς το ΚΟΑ, η κανονική αξία να είναι

79] Υπόθεση C-461/18 P, *Changmao Biochemical Engineering κατά Distillerie Bonollo κ.λπ. και Συμβουλίου*.

80] Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 626/2012 του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2012, για τροποποίηση του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 349/2012 σχετικά με την επιβολή οριστικού δασμού αντιντάμπινγκ στις εισαγωγές τρυγικού οξέος, καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας (ΕΕ 2012, L 182, σ. 1).

81] Κανονισμός (ΕΚ) 1225/2009 του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2009, για την άμυνα κατά των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ εκ μέρους χωρών μη μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΕ 2009, L 343, σ. 51) [αντικαταστάθηκε από τον κανονισμό (ΕΕ) 2016/1036 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2016, για την άμυνα κατά των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ εκ μέρους χωρών μη μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2016, L 176, σ. 21)].

διαφορετική για καθέναν από αυτούς επειδή ο υπολογισμός της γίνεται βάσει των ατομικών τους στοιχείων, δεν συντρέχει κανένας λόγος η αξία αυτή να είναι διαφορετική στην περίπτωση που δεν αναγνωρίζεται το ΚΟΑ σε πλείονες παραγωγούς-εξαγωγείς. Πράγματι, σε μια τέτοια περίπτωση, ο υπολογισμός γίνεται βάσει στοιχείων από μια ανάλογη χώρα και, επομένως, δεν έχει σχέση με τα ατομικά τους στοιχεία. Συνεπώς, ο προσβαλλόμενος κανονισμός έπρεπε να ακυρωθεί.

Το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε επίσης ζήτημα παραδεκτού και στην απόφαση της 18ης Οκτωβρίου 2018, **ArcelorMittal Tubular Products Ostrava κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-364/16, [EU:T:2018:696](#)). Η υπόθεση αυτή αποτελεί συνέχεια της απόφασης Hubei Xinyegang Steel κατά Συμβουλίου⁸² με την οποία το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε τον κανονισμό (ΕΚ) 926/2009⁸³, καθόσον με αυτόν, αφενός, επιβλήθηκαν δασμοί αντνιτάμπινγκ στις εξαγωγές των προϊόντων της Hubei Xinyegang Steel Co. Ltd και, αφετέρου, αποφασίστηκε η είσπραξη των προσωρινών δασμών που είχαν επιβληθεί στις εξαγωγές αυτές. Η απόφαση αυτή επικυρώθηκε κατ' αναίρεση από το Δικαστήριο⁸⁴.

Πριν τη δημοσίευση της απόφασης επί της αιτήσεως αναίρεσης, η Επιτροπή είχε εκδώσει τον εκτελεστικό κανονισμό (ΕΕ) 2015/2272 με τον οποίο επέβαλε, κατόπιν επανεξέτασης, μέτρα αντνιτάμπινγκ για επιπλέον χρονικό διάστημα⁸⁵. Η Επιτροπή, αφού ενημερώθηκε εν συνεχεία ότι εξακολουθούσαν να εισπράττονται δασμοί αντνιτάμπινγκ επί των εισαγωγών της Hubei Xinyegang Steel, απέφυγε να επιβάλει με την προσβαλλόμενη απόφαση την είσπραξη δασμών επί των εξαγωγών αυτών. Ειδικότερα, η Επιτροπή διέγραψε τη Hubei Xinyegang Steel από τον κατάλογο των εταιριών που υπάγονται στον πρόσθετο κωδικό Α 950 του Ενοποιημένου Δασμολογίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (TARIC) και την υπήγαγε στον νέο πρόσθετο κωδικό TARIC C 129 για όλους τους κωδικούς της συνδυασμένης ονοματολογίας που μνημονεύονται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, του εκτελεστικού κανονισμού 2015/2272. Σε υποσημείωση στον εν λόγω κωδικό TARIC γινόταν παραπομπή στην απόφαση του Δικαστηρίου.

Ως προς το παραδεκτό της προσφυγής, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ευθύς εξ αρχής ότι τα κράτη μέλη οφείλουν κατά κανόνα να εφαρμόζουν τα μέτρα που περιλαμβάνονται στους κωδικούς και στους πρόσθετους κωδικούς TARIC, με σκοπό την ενιαία εφαρμογή του κοινού δασμολογίου. Εν συνεχεία, αφού τόνισε ότι η Επιτροπή με την προσβαλλόμενη απόφαση δημιούργησε έναν πρόσθετο κωδικό TARIC C 129 που δεν υπήρχε προηγουμένως, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η δημιουργία του κωδικού αυτού παρέσχε τουλάχιστον δυνατότητα να ενημερωθούν οι εθνικές τελωνειακές αρχές για το ότι δεν έπρεπε να εισπράττονται δασμοί αντνιτάμπινγκ επί των εισαγωγών του επίμαχου προϊόντος της Hubei Xinyegang Steel, παρά την ύπαρξη του εκτελεστικού κανονισμού 2015/2272 που προέβλεπε την είσπραξή τους. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε εξάλλου ότι στις δύο υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι προηγούμενες αποφάσεις δεν αμφισβητήθηκε η νομιμότητα του εκτελεστικού κανονισμού 2015/2272, καθ' ό μέρος αφορούσε τη Hubei Xinyegang Steel, και ότι η δημιουργία του πρόσθετου κωδικού TARIC C 129 αφορούσε ειδικά τη μη εφαρμογή των προβλεπομένων με τον εν λόγω κανονισμό δασμών αντνιτάμπινγκ στην περίπτωση της Hubei Xinyegang Steel. Υπενθυμίζοντας ότι για τις πράξεις των θεσμικών οργάνων ισχύει, κατ' αρχήν, τεκμήριο νομιμότητας,

82| Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2014, **Hubei Xinyegang Steel κατά Συμβουλίου** (T-528/09, [EU:T:2014:35](#)).

83| Κανονισμός (ΕΚ) 926/2009 του Συμβουλίου, της 24ης Σεπτεμβρίου 2009, για την επιβολή οριστικού δασμού αντνιτάμπινγκ και την οριστική είσπραξη του προσωρινού δασμού που επιβλήθηκε στις εισαγωγές ορισμένων σωλήνων κάθε είδους χωρίς συγκόλληση από σίδηρο ή χάλυβα καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας (ΕΕ 2009, L 262, σ. 19).

84| Απόφαση της 7ης Απριλίου 2016, **ArcelorMittal Tubular Products Ostrava κ.λπ. κατά Hubei Xinyegang Steel** (C-186/14 P και C-193/14 P, [EU:C:2016:209](#)).

85| Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2015/2272 της Επιτροπής, της 7ης Δεκεμβρίου 2015, για την επιβολή οριστικού δασμού αντνιτάμπινγκ στις εισαγωγές ορισμένων σωλήνων κάθε είδους χωρίς συγκόλληση από σίδηρο ή χάλυβα, καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, κατόπιν επανεξέτασης ενόψει της λήξης ισχύος των μέτρων σύμφωνα με το άρθρο 11 παράγραφος 2 του κανονισμού 1225/2009 (ΕΕ 2015, L 322, σ. 21).

το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε επιπλέον ότι η προσβαλλόμενη απόφαση μπορούσε να θεωρηθεί εκτελεστικό μέτρο των ως άνω δικαστικών αποφάσεων, κατά την έννοια του άρθρου 266 ΣΛΕΕ. Δεδομένου ότι η τήρηση από τα θεσμικά όργανα της υποχρέωσης που απορρέει από το άρθρο 266 ΣΛΕΕ ελέγχεται δικαστικώς, μεταξύ άλλων, μέσω του ενδίκου βοηθήματος του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, πρέπει να δίνει δεκτό ότι η προσβαλλόμενη απόφαση αποτελεί πράξη δεκτική προσφυγής κατά την έννοια της δεύτερης διάταξης. Το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε επίσης ότι οι προσφεύγουσες νομιμοποιούνταν ενεργητικώς λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων της συγκεκριμένης υπόθεσης και, ιδίως, του γεγονότος ότι ήταν μέλη της ένωσης που υπέβαλε καταγγελία στο πλαίσιο των επίμαχων διαδικασιών αντιντάμπινγκ και είχαν ενεργό συμμετοχή σε αυτές.

Επί της ουσίας, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι, δεδομένου ότι για τον εκτελεστικό κανονισμό 2015/2272 ισχύει, κατ' αρχήν, το τεκμήριο νομιμότητας, η Επιτροπή θα έπρεπε να τον τροποποιήσει ή να τον καταργήσει με κανονισμό. Πράγματι, σύμφωνα με τον κανόνα της ομοιότητας των τύπων, που συνιστά γενική αρχή του δικαίου, ο τύπος που επιβάλλεται για τη γνωστοποίηση ορισμένης πράξης σε τρίτον πρέπει να τηρείται και για όλες τις τροποποιήσεις της ίδιας πράξης. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε, μεταξύ άλλων, ότι, κατά το άρθρο 14, παράγραφος 1, του κανονισμού 1225/2009, οι δασμοί αντιντάμπινγκ «επιβάλλονται με κανονισμό και εισπράττονται από τα κράτη μέλη υπό τη μορφή, στο ύψος και με βάση τα λοιπά κριτήρια που προβλέπει ο κανονισμός με τον οποίο επιβάλλονται οι δασμοί». Επομένως, η μη είσπραξη στην περίπτωση μιας εταιρίας των δασμών αντιντάμπινγκ που έχουν καθοριστεί με κανονισμό ο οποίος δεν έχει ακυρωθεί ή κηρυχθεί ανίσχυρος από τον δικαστή της Ένωσης πρέπει κανονικά να προβλεφθεί επίσης με κανονισμό. Συνεπώς, η Επιτροπή, προβλέποντας οριστικώς, μέσω της δημιουργίας ενός πρόσθετου κωδικού TARIC, τη μη είσπραξη δασμών αντιντάμπινγκ για τα προϊόντα της Hubei Xinyegang Steel, ενώ η είσπραξή τους προβλέπεται από τον εκτελεστικό κανονισμό 2015/2272, παραβίασε τον κανόνα της ομοιότητας των τύπων. Επιπλέον, βάσει του κανόνα της ομοιότητας των τύπων θα έπρεπε όχι μόνο η υπόθεση να έχει υποβληθεί στην κρίση του Σώματος των Επιτρόπων, αλλά και να ζητηθεί η γνώμη της επιτροπής του άρθρου 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 1225/2009. Τέλος, υπογραμμίζοντας την ανασφάλεια δικαίου που προέκυπτε από την προσβαλλόμενη απόφαση και επισημαίνοντας ότι, αν είχε τηρηθεί ο κανόνας της ομοιότητας των τύπων, η Επιτροπή θα είχε εκθέσει σαφέστερα τη συλλογιστική της, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι η παράβαση, εκ μέρους της Επιτροπής, του ως άνω κανόνα αποτελεί παρατυπία που επισύρει την ακύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης.

ΙΧ. Εποπτεία του χρηματοπιστωτικού τομέα

Με την απόφαση της 24ης Απριλίου 2018, *Caisse régionale de crédit agricole mutuel Alpes Provence κ.λπ. κατά ΕΚΤ* (Τ-133/16 έως Τ-136/16, [ΕΥ:Τ:2018:219](#)), το Γενικό Δικαστήριο έλεγξε τη νομιμότητα των αποφάσεων με τις οποίες η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) δεν ενέκρινε τον ορισμό των προέδρων των διοικητικών συμβουλίων των προσφευγόντων ως προσώπων που ασκούν πραγματική διεύθυνση κατά την έννοια ιδίως του άρθρου 13, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/36/ΕΕ⁸⁶. Κατά την ΕΚΤ, για να γίνει δεκτό ότι ορισμένο πρόσωπο ασκεί πραγματική διεύθυνση πρέπει να έχει εκτελεστικά καθήκοντα, όπως τα ανατιθέμενα στον διευθύνοντα σύμβουλο, τα οποία διαφέρουν από τα καθήκοντα του προέδρου του διοικητικού συμβουλίου, προκειμένου να εξασφαλίζεται ο διαχωρισμός της άσκησης των εκτελεστικών και των μη εκτελεστικών καθηκόντων. Τα προσφεύγοντα αμφισβήτησαν την ερμηνεία αυτή, υποστηρίζοντας ότι η έννοια του προσώπου που ασκεί πραγματική διεύθυνση δεν καλύπτει μόνο τα διοικητικά στελέχη που ασκούν εκτελεστικά καθήκοντα.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι, σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 3, του κανονισμού 1024/2013⁸⁷, η ΕΚΤ ήταν υποχρεωμένη να εφαρμόσει όχι μόνον το άρθρο 13, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/36, αλλά και τη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας με την οποία αυτό μεταφέρθηκε στην εσωτερική έννομη τάξη. Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο έπρεπε να εξετάσει τη νομιμότητα των προσβαλλόμενων αποφάσεων υπό το πρίσμα τόσο του άρθρου 13, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/36 όσο και του εθνικού δικαίου, εν προκειμένω του γαλλικού. Στο πλαίσιο της εξέτασης αυτής, το Γενικό Δικαστήριο εκτίμησε ότι από τη γραμματική, την ιστορική, τη συστηματική και την τεολογική ερμηνεία του άρθρου 13, παράγραφος 1, της οδηγίας 2013/36 προκύπτει ότι ως πρόσωπα που ασκούν πραγματική διεύθυνση νοούνται τα μέλη του διοικητικού οργάνου που ασκούν επίσης καθήκοντα ανώτατου διοικητικού στελέχους του πιστωτικού ιδρύματος. Το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε ειδικότερα ότι, στο σύστημα της οδηγίας 2013/36, η επίτευξη της χρηστής διακυβέρνησης των πιστωτικών ιδρυμάτων εξαρτάται από την άσκηση, εκ μέρους των μη εκτελεστικών μελών του διοικητικού οργάνου, αποτελεσματικής εποπτείας επί των ανώτατων διοικητικών στελεχών, η οποία προϋποθέτει ισορροπία εξουσιών εντός του οργάνου διοίκησης. Η αποτελεσματικότητα μιας τέτοιας εποπτείας δεν θα ήταν εξασφαλισμένη σε περίπτωση που ο πρόεδρος του διοικητικού οργάνου με εποπτική αρμοδιότητα είναι υπεύθυνος, χωρίς να του έχουν ανατεθεί επισήμως καθήκοντα διευθύνοντος συμβούλου, και για την πραγματική διεύθυνση των δραστηριοτήτων του πιστωτικού ιδρύματος.

Επιπλέον, καθόσον ετίθετο εν προκειμένω ζήτημα ερμηνείας διάταξης του εθνικού δικαίου, το περιεχόμενο των εθνικών νομοθετικών, κανονιστικών ή διοικητικών διατάξεων έπρεπε να εκτιμηθεί λαμβανομένης υπόψη της ερμηνείας τους από τα εθνικά δικαστήρια. Επ' αυτού, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι, με απόφαση της 30ής Ιουνίου 2016, το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι μόνο σε περίπτωση κατά την οποία έχει ρητώς επιτραπεί στον πρόεδρο του διοικητικού συμβουλίου πιστωτικού ιδρύματος να αναλάβει τη γενική διεύθυνσή του μπορεί αυτός να οριστεί ως πρόσωπο που «πράγματι διευθύνει» το πιστωτικό αυτό ίδρυμα. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η ΕΚΤ δεν υπέπεσε σε νομικό σφάλμα κρίνοντας ότι η έννοια του προσώπου που «πράγματι διευθύνει» ένα πιστωτικό ίδρυμα καλύπτει τα διοικητικά στελέχη που ασκούν εκτελεστικά καθήκοντα, όπως είναι ο διευθύνων σύμβουλος, ο εντεταλμένος διευθύνων σύμβουλος, τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου ή ο μοναδικός διευθύνων σύμβουλος.

⁸⁶ Οδηγία 2013/36/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με την πρόσβαση στη δραστηριότητα πιστωτικών ιδρυμάτων και την προληπτική εποπτεία πιστωτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων επενδύσεων, για την τροποποίηση της οδηγίας 2002/87/ΕΚ και για την κατάργηση των οδηγιών 2006/48/ΕΚ και 2006/49/ΕΚ (ΕΕ 2013, L 176, σ. 338).

⁸⁷ Κανονισμός (ΕΕ) 1024/2013 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 2013, για την ανάθεση ειδικών καθηκόντων στην ΕΚΤ σχετικά με τις πολιτικές που αφορούν την προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων (ΕΕ 2013, L 287, σ. 63).

Χ. Δημόσιες συμβάσεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης

Με την απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2018, **«Pro NGO!» κατά Επιτροπής** (T-454/17, [EU:T:2018:755](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε για πρώτη φορά επί του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 108, παράγραφος 11, του κανονισμού (ΕΕ, Ευρατόμ) 966/2012⁸⁸, όπως τροποποιήθηκε από τον κανονισμό (ΕΕ, Ευρατόμ) 2015/1929⁸⁹. Η διάταξη αυτή προβλέπει ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαθέτει απεριόριστη δικαιοδοσία για την επανεξέταση απόφασης με την οποία η αναθέτουσα αρχή αποκλείει έναν οικονομικό φορέα ή του επιβάλλει χρηματική ποινή, μεταξύ άλλων μειώνοντας ή αυξάνοντας τη διάρκεια του αποκλεισμού ή ακυρώνοντας, μειώνοντας ή αυξάνοντας την επιβληθείσα χρηματική ποινή. Στο επίκεντρο της υπόθεσης ήταν η απόφαση της Επιτροπής να αποκλείσει το προσφεύγον για διάστημα έξι μηνών από τις διαδικασίες σύναψης συμβάσεων και χορήγησης επιδοτήσεων χρηματοδοτούμενων από τον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης. Το κρίσιμο ζήτημα εν προκειμένω ήταν αν το Γενικό Δικαστήριο μπορούσε να ασκήσει την απεριόριστη δικαιοδοσία του, μολονότι το προσφεύγον επικαλέστηκε το πρώτον με το υπόμνημα απαντήσεως ότι η κύρωση που του επέβαλε η Επιτροπή ήταν δυσανάλογη.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η άσκηση της απεριόριστης δικαιοδοσίας δεν ισοδυναμεί με αυτεπάγγελτο έλεγχο και η διαδικασία ενώπιον των δικαστηρίων της Ένωσης διεξάγεται κατ' αντιμωλία. Εξαιρουμένων των λόγων δημοσίας τάξεως τους οποίους ο δικαστής οφείλει να εξετάζει αυτεπαγγέλτως, όπως είναι η έλλειψη αιτιολογίας της προσβαλλόμενης απόφασης, απόκειται στον προσφεύγοντα να επικαλεστεί λόγους ακυρώσεως κατά της απόφασης αυτής και να προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία προς στήριξή τους. Το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, εν προκειμένω, το προσφεύγον ζήτησε την ακύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης χωρίς ωστόσο να αμφισβητήσει τη νομιμότητα της κύρωσης που του είχε επιβληθεί, πολλώ δε ήττον την αναλογικότητά της. Η αιτίαση η οποία αφορούσε παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας και προβλήθηκε για πρώτη φορά με το υπόμνημα απαντήσεως δεν συνιστούσε επομένως ανάπτυξη λόγου ακυρώσεως που προβλήθηκε προηγουμένως, ευθέως ή εμμέσως, με το δικόγραφο της προσφυγής ούτε συνδεόταν στενά με τέτοιον λόγο. Επιπλέον, η αιτίαση αυτή στηριζόταν σε στοιχεία τα οποία το προσφεύγον γνώριζε κατά την ημερομηνία άσκησης της προσφυγής του. Συνεπώς, δεδομένου ότι από το άρθρο 84, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας προκύπτει ότι κατά τη διάρκεια της δίκης απαγορεύεται η προβολή νέων ισχυρισμών εκτός αν στηρίζονται σε νομικά και πραγματικά στοιχεία που ανέκυψαν κατά τη διαδικασία, η εν λόγω αιτίαση, η οποία προβλήθηκε με το υπόμνημα απαντήσεως, ήταν απαράδεκτη.

88] Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 966/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, σχετικά με τους δημοσιονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ, Ευρατόμ) 1605/2002 του Συμβουλίου (ΕΕ 2012, L 298, σ. 1).

89] Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2015/1929 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 28ης Οκτωβρίου 2015, για την τροποποίηση του κανονισμού 966/2012 (ΕΕ 2015, L 286, σ. 1).

XI. Πρόσβαση στα έγγραφα των θεσμικών οργάνων

1. Έγγραφα που έχει στην κατοχή του ο ΕΜΑ στο πλαίσιο αίτησης για τη χορήγηση άδειας κυκλοφορίας φαρμάκου στην αγορά

Με την απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 2018, *Pari Pharma κατά ΕΜΑ* (T-235/15, [EU:T:2018:65](#)), το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα της εφαρμογής γενικού τεκμηρίου εμπιστευτικότητας, στηριζόμενου στην εξαίρεση από το δικαίωμα πρόσβασης η οποία προβλέπεται από τον κανονισμό (ΕΚ) 1049/2001⁹⁰ περί προστασίας των εμπορικών συμφερόντων, επί του συνόλου των υποβληθέντων εγγράφων στο πλαίσιο διαδικασίας για τη χορήγηση άδειας κυκλοφορίας στην αγορά (ΑΚΑ) ορισμένου φαρμάκου. Στην υπόθεση αυτή, η προσφεύγουσα ζητούσε την ακύρωση της απόφασης του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Φαρμάκων (ΕΜΑ) να επιτρέψει σε τρίτον την πρόσβαση σε έγγραφα με πληροφοριακά στοιχεία τα οποία υποβλήθηκαν στο πλαίσιο τέτοιας διαδικασίας κατ' εφαρμογήν των κανονισμών (ΕΚ) 141/2000⁹¹ και (ΕΚ) 726/2004⁹². Η προσφεύγουσα αμφισβητούσε την απόφαση αυτή η οποία, κατά την άποψή της, παραβίαζε το γενικό τεκμήριο εμπιστευτικότητας που ισχύει για τους φακέλους των ΑΚΑ και έθιγε τα εμπορικά συμφέροντά της.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, σε αντίθεση με τις περιπτώσεις στις οποίες το Δικαστήριο και το Γενικό Δικαστήριο έχουν δεχθεί ότι ισχύουν γενικά τεκμήρια εμπιστευτικότητας που δικαιολογούν την απόρριψη της αίτησης πρόσβασης στα έγγραφα, οι κανονισμοί 141/2000 και 726/2004 δεν ρυθμίζουν περιοριστικά τη χρήση των εγγράφων που περιλαμβάνονται στον φάκελο διαδικασίας για τη χορήγηση ΑΚΑ φαρμάκου και δεν περιορίζουν, σε αντίθεση με τους κανονισμούς 1/2003 και (ΕΚ) 773/2004⁹³, την πρόσβαση στον φάκελο μόνο στα «εμπλεκόμενα μέρη» ή στους «καταγγέλλοντες». Καμία διάταξη των κανονισμών 141/2000 και 726/2004 δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως έκφραση της πρόθεσης του νομοθέτη της Ένωσης να καθιερώνει σύστημα περιορισμένης πρόσβασης στα έγγραφα διά της εφαρμογής γενικού τεκμηρίου εμπιστευτικότητάς τους. Κατά συνέπεια, δεν μπορούσε να γίνει δεκτό ότι για τα επίδικα έγγραφα ίσχυε γενικό τεκμήριο εμπιστευτικότητας επειδή, όπως ισχυριζόταν η προσφεύγουσα, προδήλως καλύπτονταν, εξ ορισμού και στο σύνολό τους, από την εξαίρεση σχετικά με την προστασία των εμπορικών συμφερόντων των αιτούντων ΑΚΑ.

90| Κανονισμός (ΕΚ) 1049/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 2001, για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής (ΕΕ 2001, L 145, σ. 43).

91| Κανονισμός (ΕΚ) 141/2000 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1999, για τα ορφανά φάρμακα (ΕΕ 2000, L 18, σ. 1).

92| Κανονισμός (ΕΚ) 726/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, για τη θέσπιση κοινοτικών διαδικασιών χορήγησης άδειας και εποπτείας όσον αφορά τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη και για κτηνιατρική χρήση και για τη σύσταση Ευρωπαϊκού Οργανισμού Φαρμάκων (ΕΕ 2004, L 136, σ. 1).

93| Κανονισμός (ΕΚ) 773/2004 της Επιτροπής, της 7ης Απριλίου 2004, σχετικά με τη διεξαγωγή από την Επιτροπή των διαδικασιών δυνάμει των άρθρων [101 ΣΛΕΕ] και [102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2004, L 123, σ. 18).

Κρίνοντας επί του ζητήματος αν η γνωστοποίηση των πληροφοριών τις οποίες περιείχαν τα επίδικα έγγραφα μπορούσε να θίξει την προστασία των εμπορικών συμφερόντων της προσφεύγουσας, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε επίσης ότι το γεγονός ότι στα έγγραφα αυτά παρουσιάζονταν συνδυαστικά διάφορα δημοσιευμένα δεδομένα δεν αποδείκνυε, αυτό καθ' εαυτό, ότι το σύνολο των δεδομένων αυτών αποκάλυπτε τη στρατηγική τεχνογνωσία της και ότι, ως εκ τούτου, ήταν εμπιστευτικό. Για να γίνει δεκτό ότι η τεχνογνωσία αυτή εμπίπτει στην έννοια του εμπορικού συμφέροντος κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, του κανονισμού 1049/2001, η προσφεύγουσα έπρεπε να αποδείξει ότι ο συνδυασμός των εν λόγω προσιτών στο κοινό δεδομένων και οι εκτιμήσεις της επ' αυτών έχουν πρόσθετη αξία, ήτοι ότι αποτελούν, για παράδειγμα, νέα επιστημονικά πορίσματα ή εκτιμήσεις σχετικές με μια καινοτόμο στρατηγική δυνάμενη να προσφέρει στην επιχείρηση εμπορικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών της. Εν προκειμένω, κατά το Γενικό Δικαστήριο, η προσφεύγουσα δεν απέδειξε ότι ο συνδυασμός των επίμαχων πληροφοριών ήταν αποτέλεσμα μιας καινοτόμου στρατηγικής η οποία προσέδωσε πρόσθετη αξία σε μεμονωμένα μη εμπιστευτικά στοιχεία ούτε, κατά μείζονα λόγο, ότι η στρατηγική αυτή και το σύνολο των εγγράφων που την περιέγραφαν μπορούσαν να θεωρηθούν εμπιστευτικά σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 2, του κανονισμού 1049/2001.

2. Έγγραφα της νομικής υπηρεσίας θεσμικού οργάνου

Με τις αποφάσεις της 7ης Φεβρουαρίου 2018, *Access Info Europe κατά Επιτροπής* (T-851/16, [EU:T:2018:69](#)), και της 7ης Φεβρουαρίου 2018, *Access Info Europe κατά Επιτροπής* (T-852/16, [EU:T:2018:71](#)), το Γενικό Δικαστήριο έκρινε επί δύο προσφυγών με αίτημα την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής να απορρίψει την αίτηση με την οποία η προσφεύγουσα ζήτησε να της επιτραπεί η πρόσβαση σε έγγραφα της νομικής υπηρεσίας του θεσμικού αυτού οργάνου σχετικά με τα μέτρα για την υλοποίηση της δήλωσης «ΕΕ-Τουρκίας», της 8ης Μαρτίου 2016, για τη μεταναστευτική κρίση. Η απόρριψη της αίτησης στηριζόταν, μεταξύ άλλων, στις εξαιρέσεις από το δικαίωμα πρόσβασης οι οποίες αφορούν την προστασία των διεθνών σχέσεων και την προστασία των νομικών γνωμοδοτήσεων.

Εξετάζοντας, κατ' αρχάς, αν ορθώς εφαρμόστηκε η εξαίρεση που αφορά την προστασία των διεθνών σχέσεων, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η γνωστοποίηση στοιχείων συνδεόμενων με τους σκοπούς τους οποίους επιδιώκουν η Ένωση και τα κράτη μέλη της με τις αποφάσεις που λαμβάνουν, ιδίως δε όταν τα στοιχεία αυτά αφορούν το συγκεκριμένο περιεχόμενο σχεδιαζόμενης συμφωνίας ή τους στρατηγικούς στόχους που επιδιώκει η Ένωση στο πλαίσιο διαπραγματεύσεων, θα διατάρασσε το κλίμα εμπιστοσύνης στις διαπραγματεύσεις οι οποίες βρίσκονται σε εξέλιξη κατά τον χρόνο της απόφασης περί απορρίψεως της αιτήσεως προσβάσεως στα έγγραφα που περιέχουν τα στοιχεία αυτά. Συνεπώς, η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως, απορρίπτοντας την αίτηση πρόσβασης σε έγγραφα που περιέχουν θέσεις της Ένωσης σχετικά με τη Δημοκρατία της Τουρκίας ή αφορούν γενικότερα τις διεθνείς σχέσεις της Ένωσης. Πράγματι, τυχόν γνωστοποίηση των εγγράφων αυτών ενείχε συγκεκριμένο κίνδυνο να περιπλέξει τη θέση της Ένωσης στον διάλογό της με τη Δημοκρατία της Τουρκίας και, ως εκ τούτου, να θίξει τις σχέσεις της Ένωσης. Εξάλλου, η Επιτροπή είχε δικαίωμα να εκθέσει μόνο συνοπτικά τη συναφή αιτιολογία, δεδομένου ότι η παροχή εκτενέστερων εξηγήσεων θα συνεπαγόταν την αποκάλυψη, κατά παράβαση της επιτακτικής προστασίας που έχει προβλέψει ο νομοθέτης με το άρθρο 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1049/2001, αυτού καθεαυτού του περιεχομένου εγγράφων τα οποία καλύπτονται από την προστασία που καθιερώνει η ως άνω διάταξη.

Σε σχέση με την εξαίρεση που αφορά την προστασία των νομικών γνωμοδοτήσεων των θεσμικών οργάνων, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι η γνωστοποίηση τέτοιων προπαρασκευαστικών και ενδοϋπηρεσιακών νομικών συμβουλών, οι οποίες καταρτίστηκαν για τους σκοπούς πολιτικού διαλόγου μεταξύ του θεσμικού οργάνου και των εκπροσώπων ενός κράτους μέλους και ενός τρίτου κράτους θα μπορούσε πράγματι να θίξει, κατά τρόπο προβλέψιμο, το συμφέρον της Επιτροπής να ζητεί και να λαμβάνει από τις διάφορες υπηρεσίες της ειλικρινείς, αντικειμενικές και πλήρεις νομικές συμβουλές, προκειμένου να προετοιμάσει

την οριστική θέση της ως θεσμικό όργανο. Αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο σε έναν ιδιαιτέρως ευαίσθητο πολιτικό τομέα και ενόψει της επείγουσας ανάγκης να ληφθούν μέτρα για την αντιμετώπιση του κρίσιμου μεταναστευτικού ζητήματος.

3. Έγγραφα που αφορούν τη χορήγηση δανείου Ευρατόμ

Η απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, **CEE Bankwatch Network κατά Επιτροπής** (T-307/16, [EU:T:2018:97](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής να απορρίψει την αίτηση που υπέβαλε η προσφεύγουσα, μη κυβερνητική οργάνωση που δραστηριοποιείται στον τομέα του περιβάλλοντος, ζητώντας να της επιτραπεί η πρόσβαση σε σειρά εγγράφων που αφορούσαν απόφαση του εν λόγω θεσμικού οργάνου περί χορήγησης δανείου Ευρατόμ για το πρόγραμμα βελτίωσης της ασφάλειας των πυρηνικών σταθμών της Ουκρανίας, βάσει των διατάξεων της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ). Η προσφεύγουσα αμφισβητούσε την προσβαλλόμενη απόφαση, υποστηρίζοντας ότι δεν ελήφθη υπόψη το σύνολο των κανόνων που τυγχάνουν εφαρμογής στην υπό κρίση υπόθεση. Κατά την άποψή της, η Επιτροπή εξέδωσε την απόφαση βάσει του κανονισμού 1049/2001, χωρίς να λάβει υπόψη τον κανονισμό 1367/2006 για την εφαρμογή της Σύμβασης του Aarhus, ο οποίος έχει ουσιώδη σημασία, καθώς περιορίζει τη δυνατότητα των θεσμικών οργάνων της Ένωσης να αρνούνται την πρόσβαση στα έγγραφα όταν οι πληροφορίες που ζητούνται αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον.

Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την επιχειρηματολογία αυτή. Ειδικότερα, πρώτον, διαπίστωσε ότι, σύμφωνα με τον τίτλο, τις αιτιολογικές σκέψεις και τις διατάξεις του, ο κανονισμός 1367/2006 υλοποιεί, στον τομέα της πληροφόρησης, υποχρεώσεις που έχουν αναληφθεί στο πλαίσιο μιας διεθνούς σύμβασης στην οποία δεν μετέχει η ΕΚΑΕ, και συγκεκριμένα της Σύμβασης του Aarhus. Η ΕΚΑΕ, δεδομένου ότι δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στην εν λόγω Σύμβαση, και ελλείψει αντίθετης πρόβλεψης, δεν μπορεί να υπόκειται στις υποχρεώσεις τις οποίες θεσπίζει ο κανονισμός που την υλοποιεί. Δεύτερον, οι πράξεις που εκδίδονται κατ' εφαρμογήν της Συνθήκης ΕΚΑΕ, σε αντίθεση προς όσα υποστήριζε η προσφεύγουσα, δεν υπόκεινται κατ' ανάγκη στις υποχρεώσεις που ισχύουν στο πλαίσιο της Ένωσης. Συγκεκριμένα, οι κανόνες που εφαρμόζονται στο πλαίσιο της ΕΚΑΕ προβλέπονται από τη Συνθήκη ΕΚΑΕ. Στους κανόνες αυτούς περιλαμβάνεται το άρθρο 106α, παράγραφος 1, ΑΕ, το οποίο προβλέπει ότι για τη λειτουργία της ΕΚΑΕ εφαρμόζονται ορισμένες από τις διατάξεις των Συνθηκών ΕΕ και ΛΕΕ, μεταξύ των οποίων το άρθρο 15 ΣΛΕΕ, πρώην άρθρο 255 ΕΚ, το οποίο αποτελεί τη νομική βάση του κανονισμού 1049/2001. Ο κανονισμός αυτός, ο οποίος στηρίζεται σε διάταξη που εφαρμόζεται στην ΕΚΑΕ και θεσπίζει το γενικό καθεστώς για την πρόσβαση στα έγγραφα των θεσμικών οργάνων, έχει εφαρμογή όσον αφορά τα έγγραφα τα οποία κατέχουν τα θεσμικά όργανα και οι οργανισμοί που ενεργούν στο πλαίσιο αυτό. Δεν ισχύει το ίδιο όμως για τον κανονισμό 1367/2006 ο οποίος, όπως αναφέρει το προοίμιό του, εκδόθηκε με νομική βάση το άρθρο 175 ΕΚ, νυν άρθρο 192 ΣΛΕΕ. Το τελευταίο αυτό άρθρο δεν περιλαμβάνεται στα άρθρα που απαριθμούνται στο άρθρο 106α, παράγραφος 1, ΑΕ, οπότε οι πράξεις που εκδίδονται με αυτή τη νομική βάση, στις οποίες περιλαμβάνεται και ο ανωτέρω κανονισμός, δεν μπορούν να εφαρμοσθούν στο πλαίσιο της Ευρατόμ. Τέλος, τρίτον, επισημαίνεται ότι στο κείμενό του ο κανονισμός 1367/2006 αναφέρεται συγκεκριμένα στα θεσμικά όργανα και τους οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χωρίς να προβλέπει την εφαρμογή του και σε άλλους φορείς, παραδείγματος χάριν στα θεσμικά όργανα και τους οργανισμούς της ΕΚΑΕ.

4. Έγγραφα σχετικά με εν εξελίξει νομοθετική διαδικασία

Με την απόφαση της 22ας Μαρτίου 2018, *De Capitani κατά Κοινοβουλίου* (T-540/15, [EU:T:2018:167](#)), το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε τις προϋποθέσεις πρόσβασης στα έγγραφα που συντάσσει το Κοινοβούλιο ή τίθενται στη διάθεσή του και περιέχουν πληροφορίες σχετικά με τις θέσεις των θεσμικών οργάνων ως προς τις εν εξελίξει διαδικασίες συναπόφασης. Ειδικότερα, το Γενικό Δικαστήριο έλεγξε τη νομιμότητα της απόφασης του Κοινοβουλίου περί απορρίψης της αίτησης με την οποία ο προσφεύγων είχε ζητήσει να του επιτραπεί πλήρης πρόσβαση σε δύο πίνακες που είχαν συνταχθεί στο πλαίσιο εν εξελίξει τριμερών διαλόγων. Στις τρεις πρώτες από τις συνολικά τέσσερις στήλες των επίδικων πινάκων καταγραφόταν κατά σειρά η πρόταση της Επιτροπής, η θέση του Συμβουλίου και η θέση του Κοινοβουλίου ενώ η τέταρτη περιείχε, κατά περίπτωση, το κείμενο της προσωρινής συμβιβαστικής λύσης ή την προκαταρκτική θέση της Προεδρίας του Συμβουλίου όσον αφορά τις τροπολογίες του Κοινοβουλίου. Το Κοινοβούλιο αρνήθηκε να επιτρέψει την πρόσβαση στην ως άνω τέταρτη στήλη των πινάκων επικαλούμενο ότι η γνωστοποίησή της θα συνιστούσε πραγματική, ειδική και σοβαρή προσβολή της διαδικασίας λήψης αποφάσεων του θεσμικού οργάνου, καθώς και της διοργανικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο της εν εξελίξει νομοθετικής διαδικασίας.

Αφού έκρινε ότι ο προσφεύγων εξακολουθούσε να έχει έννομο συμφέρον, παρά την εν τω μεταξύ περάτωση της νομοθετικής διαδικασίας με την οποία συνδέονταν τα επίδικα έγγραφα, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι οι τριμερείς διάλογοι εντάσσονται στη νομοθετική διαδικασία στο πλαίσιο της οποίας δεν είναι δυνατόν να ισχύσει γενικό τεκμήριο μη γνωστοποίησης της τέταρτης στήλης των πινάκων που αφορούν εν εξελίξει τριμερείς διαλόγους. Αυτό συνάγεται, κατά το Γενικό Δικαστήριο, από τις αρχές της δημοσιότητας και της διαφάνειας που είναι εγγενή στοιχεία των νομοθετικών διαδικασιών της Ένωσης, καθώς και από το ότι η νομολογία του Δικαστηρίου έχει αναγνωρίσει την ύπαρξη γενικών τεκμηρίων μη γνωστοποίησης μόνον όσον αφορά έγγραφα σαφώς προσδιορισμένα με βάση την κοινή τους ένταξη σε φάκελο σχετικό με ορισμένη εν εξελίξει διοικητική ή ένδικη διαδικασία και ποτέ όσον αφορά νομοθετική διαδικασία.

Επομένως, το Γενικό Δικαστήριο έπρεπε να εξακριβώσει αν το Κοινοβούλιο τήρησε την υποχρέωσή του να παράσχει στον προσφεύγοντα τεκμηριωμένες εξηγήσεις όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο η πλήρης πρόσβαση στα επίμαχα έγγραφα θα μπορούσε να προσβάλει συγκεκριμένα και πραγματικά το συμφέρον που προστατεύει η εξαίρεση σχετικά με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, δεδομένου ότι ο κίνδυνος μιας τέτοιας προσβολής πρέπει να είναι ευλόγως προβλέψιμος και όχι αμιγώς υποθετικός. Ως προς το ζήτημα αυτό, πρώτον, σε σχέση με τα εκτιθέμενα στην προσβαλλόμενη απόφαση ειδικά για την επίμαχη νομοθετική διαδικασία, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι το μνημονεύμενο στην απόφαση αυτή γεγονός ότι τα επίμαχα έγγραφα αφορούν τον τομέα της αστυνομικής συνεργασίας δεν αρκεί, αφ' εαυτού, για να αποδείξει τον ιδιαίτερα ευαίσθητο χαρακτήρα τους. Πράγματι, η αντίθετη λύση θα είχε ως συνέπεια την εξαίρεση ολόκληρου κλάδου του δικαίου της Ένωσης από τις απαιτήσεις διαφάνειας των νομοθετικών διαδικασιών. Δεύτερον, όσον αφορά τις γενικότερες εκτιμήσεις που διαλαμβάνονται στην προσβαλλόμενη απόφαση, το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε μεν ότι η νομολογία αναγνωρίζει ότι ο κίνδυνος εξωτερικών πιέσεων μπορεί να αποτελεί νόμιμο λόγο για τον περιορισμό της πρόσβασης στα έγγραφα που σχετίζονται με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, τόνισε όμως ότι πρέπει να διαπιστώνεται με βεβαιότητα η ύπαρξη των εξωτερικών αυτών πιέσεων και να αποδεικνύεται ότι είναι ευλόγως προβλέψιμος ο κίνδυνος να επηρεαστεί ουσιαστικά η απόφαση που πρόκειται να ληφθεί εξαιτίας των πιέσεων αυτών. Εν προκειμένω, από κανένα στοιχείο της δικογραφίας δεν μπορούσε να συναχθεί ότι, σε περίπτωση γνωστοποίησης της τέταρτης στήλης των επίδικων εγγράφων, θα υπήρχαν τέτοιες εξωτερικές πιέσεις. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε εξάλλου ότι το εφήμερο των πληροφοριών που περιλαμβάνονται στα επίδικα έγγραφα δεν μπορεί να δικαιολογήσει από μόνο του την εφαρμογή της εξαίρεσης η οποία αφορά την προστασία της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, δεδομένου ότι η σχετική διάταξη δεν διακρίνει ανάλογα με το στάδιο προόδου των συζητήσεων. Στο ως άνω πλαίσιο, δεν έχει εξάλλου σημασία αν τα επίμαχα έγγραφα συντάχθηκαν ή παραλήφθηκαν σε πρώιμο,

προχωρημένο ή τελικό στάδιο της διαδικασίας λήψης απόφασης ή αν ήταν επίσημα ή ανεπίσημα. Είναι δεδομένο εξάλλου ότι μια πρόταση, ως εκ της φύσεώς της, υποβάλλεται για να συζητηθεί και δεν προορίζεται να παραμείνει αμετάβλητη μετά τη σχετική συζήτηση, η δε κοινή γνώμη μπορεί κάλλιστα να αντιληφθεί ότι όποιος υποβάλλει πρόταση ενδέχεται στη συνέχεια να τροποποιήσει το περιεχόμενό της.

5. Έγγραφα κράτους μέλους που αντηλλάγησαν στο πλαίσιο των κανόνων της κοινής αλιευτικής πολιτικής

Η απόφαση της 3ης Μαΐου 2018, **Μάλτα κατά Επιτροπής** (Τ-653/16, [EU:T:2018:241](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής να επιτρέψει την πρόσβαση σε έγγραφα κράτους μέλους που αντηλλάγησαν στο πλαίσιο των κανόνων της κοινής αλιευτικής πολιτικής. Προς στήριξη της προσφυγής της, η Δημοκρατία της Μάλτας υποστήριζε ότι η Επιτροπή δεν είχε εξετάσει την αρχική και την επιβεβαιωτική αίτηση του κράτους μέλους εντός των προθεσμιών που προβλέπονται στα άρθρα 7 και 8 του κανονισμού 1049/2001 και ότι, ως εκ τούτου, είχε παραβεί την υποχρέωση καλόπιστης συνεργασίας της με τις μαλτεζικές αρχές.

Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι, μολονότι η παράβαση των κανόνων που προβλέπουν τα άρθρα 6 έως 8 του κανονισμού 1049/2001 σχετικά με την εξέταση των αιτήσεων πρόσβασης σε έγγραφα είναι ικανή, σε ορισμένες περιπτώσεις, να πλήξει τη νομιμότητα απόφασης περί αρνήσεως παροχής πρόσβασης, δεν μπορεί πάντως να επηρεάσει τη νομιμότητα απόφασης με την οποία επιτρέπεται η πρόσβαση σε έγγραφα. Κατά συνέπεια, ένα κράτος μέλος δεν δύναται λυσιτελώς να προβάλει κατά απόφασης θεσμικού οργάνου με την οποία επιτρέπεται η πρόσβαση σε έγγραφα λόγους που αφορούν παράβαση των άρθρων 6 έως 8 του κανονισμού 1049/2001. Σε αντίθεση με τις διατάξεις των άρθρων 6 και 8 του κανονισμού 1049/2001, οι διατάξεις του άρθρου 4, παράγραφοι 4 και 5, του ίδιου κανονισμού διέπουν τις σχέσεις μεταξύ του θεσμικού οργάνου και των τρίτων, ιδίως των κρατών μελών, όσον αφορά τα έγγραφα που προέρχονται από αυτούς ή από αυτά, και έχουν ως σκοπό να προστατεύσουν το συμφέρον των τρίτων και των κρατών μελών να αντιταχθούν στη γνωστοποίηση των εν λόγω εγγράφων. Ως εκ τούτου, η παράβαση των διατάξεων του άρθρου 4, παράγραφοι 4 και 5, του κανονισμού 1049/2001, καθώς και της υποχρέωσης καλόπιστης συνεργασίας που υπέχει το θεσμικό όργανο έναντι κράτους μέλους, είναι ικανή να πλήξει τη νομιμότητα απόφασης περί παροχής προσβάσεως σε έγγραφα προερχόμενα από το συγκεκριμένο κράτος μέλος.

Η υπόθεση αυτή αποτέλεσε επίσης αφορμή για να εξετάσει το Γενικό Δικαστήριο τη σχέση μεταξύ του κανονισμού 1049/2001 και του κανονισμού (ΕΚ) 1224/2009⁹⁴. Υπογραμμίζοντας ότι πρέπει να διασφαλίζεται η συνεπής εφαρμογή και των δύο κανονισμών, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, εφόσον με αίτηση βασιζόμενη στον κανονισμό 1049/2001 ζητείται πρόσβαση σε έγγραφα που περιέχουν δεδομένα κατά την έννοια του κανονισμού 1224/2009, οι διατάξεις του άρθρου 113, παράγραφοι 2 και 3, του δεύτερου κανονισμού εφαρμόζονται πλήρως, εξαρτώντας κάθε διαβίβαση ή χρήση των δεδομένων η οποία δεν προβλέπεται σε αυτόν από τη ρητή συναίνεση του οικείου κράτους μέλους. Ειδικότερα, το άρθρο 113, παράγραφοι 2 και 3, του κανονισμού 1224/2009 δεν ορίζει απλώς, όπως το άρθρο 4, παράγραφος 5, του κανονισμού 1049/2001, ότι, όταν ένα κράτος μέλος έχει υποβάλει ειδικό συναφές αίτημα, δεν είναι δυνατή η γνωστοποίηση εγγράφου προερχόμενου από αυτό χωρίς την προηγούμενη συναίνεσή του, αλλά, κατά το πρότυπο του άρθρου 9, παράγραφος 3, του κανονισμού 1049/2001, ανάγει την προηγούμενη και ρητή

⁹⁴ Κανονισμός (ΕΚ) 1224/2009 του Συμβουλίου, της 20ής Νοεμβρίου 2009, περί θεσπίσεως κοινοτικού συστήματος ελέγχου της τήρησης των κανόνων της κοινής αλιευτικής πολιτικής, τροποποίησης των κανονισμών (ΕΚ) 847/96, (ΕΚ) 2371/2002, (ΕΚ) 811/2004, (ΕΚ) 768/2005, (ΕΚ) 2115/2005, (ΕΚ) 2166/2005, (ΕΚ) 388/2006, (ΕΚ) 509/2007, (ΕΚ) 676/2007, (ΕΚ) 1098/2007, (ΕΚ) 1300/2008, (ΕΚ) 1342/2008 και καταργήσεως των κανονισμών (ΕΟΚ) 2847/93, (ΕΚ) 1627/94 και (ΕΚ) 1966/2006 (ΕΕ 2009, L 343, σ. 1).

συναίνεση του κράτους μέλους σε απαρέγκλιτη προϋπόθεση για ορισμένες μορφές διαβίβασης και χρήσης των δεδομένων που έχει αποστείλει. Ως εκ τούτου, όσον αφορά δεδομένα τέτοιου είδους, ο νομοθέτης της Ένωσης θέλησε να διατηρήσει σε ισχύ, υπό ορισμένη μορφή, τον λεγόμενο κανόνα του συντάκτη, ο οποίος κατ' αρχήν καταργήθηκε, στον τομέα της πρόσβασης του κοινού στα έγγραφα, με τον κανονισμό 1049/2001. Το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι οι διατάξεις του άρθρου 113, παράγραφοι 2 και 3, του κανονισμού 1224/2009 απαγορεύουν, κατ' αρχήν, τη γνωστοποίηση στο κοινό, και ιδίως σε μη κυβερνητική οργάνωση, δυνάμει του κανονισμού 1049/2001, εγγράφων από τα οποία δεν έχουν απαλειφθεί δεδομένα που απεστάλησαν από κράτος μέλος στην Επιτροπή στο πλαίσιο του κανονισμού 1224/2009, εφόσον το κράτος μέλος δεν συναίνεσε ρητώς στη γνωστοποίηση αυτή και, κατά μείζονα λόγο εφόσον, όπως εν προκειμένω, αντιτάχθηκε ρητώς σε αυτήν.

6. Έγγραφα σχετικά με τις αποζημιώσεις των μελών του Κοινοβουλίου

Στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της 25ης Σεπτεμβρίου 2018, **Ψαρά κ.λπ. κατά Κοινοβουλίου** (T-639/15 έως T-666/15 και T-94/16, [EU:T:2018:602](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προσφυγών με αίτημα την ακύρωση σειράς αποφάσεων με τις οποίες το Κοινοβούλιο απέρριψε τις αιτήσεις των προσφευγόντων να τους επιτραπεί η πρόσβαση σε έγγραφα του θεσμικού αυτού οργάνου τα οποία περιείχαν πληροφορίες σχετικά με τις αποζημιώσεις των μελών του. Στις προσβαλλόμενες αποφάσεις, το Κοινοβούλιο είχε εκθέσει, αφενός, ότι δεν είχε στη διάθεσή του στοιχεία σχετικά με τις πραγματικές δαπάνες των μελών του Κοινοβουλίου όσον αφορά τις αποζημιώσεις γενικών εξόδων και ότι δεν ήταν, επομένως, σε θέση να γνωστοποιήσει τα σχετικά ζητηθέντα έγγραφα και, αφετέρου, ότι δεν είχε στην κατοχή του το ιστορικό κινήσεων των τραπεζικών λογαριασμών των μελών του οι οποίοι χρησιμοποιούνταν ειδικά για τους σκοπούς των αποζημιώσεων γενικών εξόδων. Το Κοινοβούλιο επικαλέστηκε επίσης την εξαίρεση από το δικαίωμα πρόσβασης η οποία αφορά την προστασία της ιδιωτικής ζωής και προβλέπεται από το άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 1049/2001, σε συνδυασμό με το άρθρο 8, στοιχείο β', του κανονισμού (ΕΚ) 45/2001 ⁹⁵.

Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ευθύς εξ αρχής ότι το κατοχυρούμενο με τον κανονισμό 1049/2001 δικαίωμα πρόσβασης του κοινού αφορά μόνο τα έγγραφα τα οποία έχουν πράγματι στη διάθεσή τους τα θεσμικά όργανα, καθόσον το δικαίωμα αυτό δεν μπορεί να επεκταθεί στα έγγραφα που δεν βρίσκονται στην κατοχή τους ή που δεν υπάρχουν. Όσον αφορά τα έγγραφα που περιγράφουν λεπτομερώς με ποιον τρόπο και σε ποιο χρονικό σημείο οι ευρωβουλευτές κάθε κράτους μέλους δαπάνησαν, κατά τη διάρκεια διάφορων χρονικών περιόδων, τις αποζημιώσεις γενικών εξόδων, δεν αμφισβητείται ότι τα μέλη του Κοινοβουλίου λαμβάνουν, σε μηνιαία βάση, πάγια αποζημίωση, το ποσό της οποίας είναι άλλωστε γνωστό στο κοινό, κατόπιν μίας και μόνης αίτησης υποβαλλόμενης κατά την έναρξη της θητείας τους. Ως εκ τούτου, δεδομένου του πάγιου χαρακτήρα των αποζημιώσεων γενικών εξόδων, το Κοινοβούλιο δεν έχει στη διάθεσή του κανένα έγγραφο που να περιγράφει λεπτομερώς το πώς και το πότε έγινε εκ μέρους των μελών του χρήση των εν λόγω αποζημιώσεων. Συνεπώς, ορθώς το Κοινοβούλιο επισήμανε ότι δεν είχε στη διάθεσή του στοιχεία σχετικά με τις πραγματικές δαπάνες των μελών του Κοινοβουλίου στο πλαίσιο αυτό. Σε σχέση με το ιστορικό κινήσεων των τραπεζικών λογαριασμών των μελών του Κοινοβουλίου οι οποίοι χρησιμοποιούνταν ειδικά για τους σκοπούς των αποζημιώσεων γενικών εξόδων, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι, σύμφωνα με το τεκμήριο νομιμότητας των πράξεων της Ένωσης, όταν το εμπλεκόμενο θεσμικό

⁹⁵ | Κανονισμός (ΕΚ) 45/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 2000, σχετικά με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας και σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ 2001, L 8, σ. 1).

όργανο δηλώνει ότι το έγγραφο στο οποίο ζητήθηκε πρόσβαση δεν υπάρχει, τεκμαίρεται η ανυπαρξία του. Πάντως, πρόκειται για μαχητό τεκμήριο, το οποίο ο προσφεύγων μπορεί να ανατρέψει με κάθε μέσο, βάσει κατάλληλων και αλληλοσυμπληρούμενων ενδείξεων. Δεδομένου ότι οι προσφεύγοντες δεν προσκόμισαν, εν προκειμένω, στοιχεία ικανά να θέσουν υπό αμφισβήτηση την ανυπαρξία των επίμαχων εγγράφων, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι ορθώς το Κοινοβούλιο απέρριψε τις συναφείς αιτήσεις πρόσβασης.

Σε σχέση με την εξαίρεση που αφορά την προστασία της ιδιωτικής ζωής, ενώ οι προσφεύγοντες υποστήριζαν ότι οι προσβαλλόμενες αποφάσεις ήταν παράνομες, καθόσον ο κανονισμός 45/2001 δεν είχε, κατά την άποψή τους, εφαρμογή εν προκειμένω, διότι τα επίμαχα δεδομένα δεν ενέπιπταν στην ιδιωτική αλλά στη δημόσια σφαίρα των μελών του Κοινοβουλίου αφ' ης στιγμής τα ζητηθέντα έγγραφα αφορούσαν την εκτέλεση των καθηκόντων τους ως εκλεγμένων αντιπροσώπων, το Γενικό Δικαστήριο εκτίμησε ότι αυτή η διάκριση προέκυπτε προδήλως από σύγχυση μεταξύ των όσων εμπίπτουν στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα και των όσων εμπίπτουν στην ιδιωτική ζωή. Επιπλέον, το γεγονός ότι ορισμένα δεδομένα σχετικά με τα εμπλεκόμενα πρόσωπα συνδέονται στενά με δημόσια δεδομένα που αφορούν τα πρόσωπα αυτά ουδόλως συνεπάγεται ότι παύουν να συνιστούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', του κανονισμού 45/2001. Με άλλα λόγια, ο χαρακτηρισμός των επίμαχων δεδομένων ως δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν μπορούσε να αποκλειστεί απλώς και μόνο επειδή τα δεδομένα αυτά συνδέονται με άλλα τα οποία είναι δημόσια. Στο πλαίσιο αυτό το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε επίσης ότι από το άρθρο 8, στοιχείο β', του κανονισμού 45/2001 προκύπτει ότι η διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εξαρτάται από τη συνδρομή δύο σωρευτικών προϋποθέσεων. Κατ' αρχάς εναπόκειται στον αιτούντα τη διαβίβαση να αποδείξει την αναγκαιότητά της. Εφόσον αυτή αποδειχθεί, το οικείο θεσμικό όργανο οφείλει να εξετάσει αν υφίσταται κάποιος λόγος βάσει του οποίου θα μπορούσε να υποτεθεί ότι η εν λόγω διαβίβαση δύναται να θίξει τα έννομα συμφέροντα του υποκειμένου των δεδομένων. Εν προκειμένω, δεδομένου ότι οι προσφεύγοντες αναφέρθηκαν με τις αιτήσεις τους μόνο σε γενικούς σκοπούς, όπως η παροχή στο κοινό της δυνατότητας να ελέγξει τον πρόσφορο χαρακτήρα των δαπανών που πραγματοποίησαν τα μέλη του Κοινοβουλίου στο πλαίσιο της άσκησης της εντολής τους και η διασφάλιση του δικαιώματος του κοινού στην πληροφόρηση και τη διαφάνεια, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι δεν μπορούσε να προσαφθεί στο Κοινοβούλιο ότι δεν συνήγαγε από τους σκοπούς αυτούς, οι οποίοι ήταν ευρύτατα και γενικόλογα διατυπωμένοι, ότι αποδεικνυόταν εμμέσως η ανάγκη της διαβίβασης των εν λόγω προσωπικών δεδομένων.

XII. Υπαλληλικές υποθέσεις

1. Ηθική παρενόχληση

Η απόφαση της 29ης Ιουνίου 2018, **HF κατά Κοινοβουλίου** (T-218/17, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁹⁶, [EU:T:2018:393](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής-αγωγής με αίτημα, αφενός, την ακύρωση της αποφάσεως περί απορρίψεως της αίτησης αρωγής που είχε υποβάλει η προσφεύγουσα-ενάγουσα και, αφετέρου, την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για την ηθική βλάβη την οποία αυτή ισχυριζόταν ότι είχε υποστεί, λόγω των παρανομιών που διέπραξε η αρμόδια για τη σύναψη των συμβάσεων προσλήψεως αρχή (στο εξής: ΑΣΣΠΑ) του Κοινοβουλίου κατά την εξέταση της αίτησής της.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι διαδικασία διοικητικής έρευνας η οποία διενεργείται κατόπιν υποβολής από μόνιμο ή μη υπάλληλο αίτησης αρωγής κατά την έννοια του άρθρου 24 του Κανονισμού Υπηρεσιακής Κατάστασης των υπαλλήλων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: ΚΥΚ) για πράξεις τρίτου, μόνιμου ή μη υπαλλήλου, οι οποίες υποστηρίζεται ότι συνιστούν ηθική παρενόχληση κατά την έννοια του άρθρου 12α του ΚΥΚ, κινείται μεν αναμφίβολα κατόπιν αιτήματός του, αλλά δεν μπορεί να θεωρηθεί διαδικασία έρευνας που κινήθηκε κατά του εν λόγω μόνιμου ή μη υπαλλήλου. Κατά συνέπεια, στο πλαίσιο της διαδικασίας που εφαρμόζει η αρμόδια για τους διορισμούς αρχή (στο εξής: ΑΔΑ) ή η ΑΣΣΠΑ για να αποφασίσει επί αιτήσεως αρωγής θεμελιωμένης σε παράβαση του άρθρου 12α του ΚΥΚ, ο αιτηθείς την αρωγή δεν μπορεί να επικαλεστεί τον σεβασμό των δικαιωμάτων άμυνας που κατοχυρώνονται στο άρθρο 48 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων είτε αυτών καθ' εαυτά είτε, στο συγκεκριμένο πλαίσιο, με τη μορφή παραβίασης της αρχής της εκατέρωθεν ακρόασης. Εξάλλου, το ίδιο ισχύει και για τον φερόμενο ως δράστη της παρενόχλησης.

Ωστόσο, για να γίνει σεβαστό το δικαίωμα χρήστης διοίκησης, ο αιτηθείς την αρωγή πρέπει κατ' ανάγκην να τύχει, βάσει του άρθρου 41, παράγραφος 2, στοιχείο α', του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, της προσήκουσας ακρόασης προτού η ΑΔΑ ή η ΑΣΠΑ εκδώσει την απόφαση περί απορρίψεως της αίτησης αρωγής. Στο ως άνω πλαίσιο, εφόσον η Διοίκηση αποφασίζει να ζητήσει τη γνώμη συμβουλευτικής επιτροπής στην οποία αναθέτει τη διενέργεια διοικητικής έρευνας και εφόσον, στην απόφαση επί της αιτήσεως αρωγής, λαμβάνει υπόψη τη γνώμη που διατύπωσε η συμβουλευτική επιτροπή, η γνώμη αυτή πρέπει κατ' αρχήν, σύμφωνα με το δικαίωμα ακρόασης του αιτηθέντος την αρωγή, να γνωστοποιείται σε αυτόν. Εντούτοις, προκειμένου να διασφαλίζεται αποτελεσματική εφαρμογή της απαγόρευσης κάθε μορφής ηθικής ή σεξουαλικής παρενόχλησης στον χώρο εργασίας, η Διοίκηση μπορεί να προβλέπει το ενδεχόμενο να εγγυάται στους μάρτυρες οι οποίοι δέχονται να εκθέσουν τα επίμαχα πραγματικά περιστατικά σε εικαζόμενη περίπτωση παρενόχλησης ότι οι καταθέσεις τους θα παραμείνουν εμπιστευτικές τόσο έναντι του φερόμενου ως δράστη της παρενόχλησης όσο και έναντι του εικαζόμενου θύματος. Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, εν προκειμένω, η ΑΣΣΠΑ, αρνούμενη να διαβιβάσει στην προσφεύγουσα-ενάγουσα τα πρακτικά εξετάσεως των μαρτύρων στο στάδιο προ της ασκήσεως της προσφυγής, δεν προσέβαλε το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης, όπως αυτό προβλέπεται στο άρθρο 41 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Επιπλέον, σε σχέση με τον ορισμό της ηθικής παρενόχλησης, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι πρέπει να εγκαταλειφθεί ο αναγόμενος σε χρόνο πριν από τη θέση σε ισχύ του ΚΥΚ του 2004 νομολογιακός ορισμός κατά τον οποίο η επίμαχη συμπεριφορά έπρεπε αντικειμενικώς να οφείλεται σε πρόθεση. Με άλλα λόγια,

⁹⁶ | Υπόθεση C-570/18 P, **HF κατά Κοινοβουλίου**.

μπορεί να υπάρξει ηθική παρενόχληση χωρίς να αποδειχθεί ότι το πρόσωπο που παρενοχλεί επιδίωξε, με τις επιλήψιμες ενέργειές του, να απαξιώσει τον παθόντα ή να επιδεινώσει εκ προθέσεως τις συνθήκες εργασίας του. Αρκεί οι εν λόγω επιλήψιμες ενέργειες, εφόσον ήταν εκούσιες, να προκάλεσαν αντικειμενικά τέτοιες συνέπειες. Συνεπώς, ο ορισμός του άρθρου 12α του ΚΥΚ συνιστά αντικειμενική έννοια η οποία, μολονότι στηρίζεται στον εντός του εκάστοτε πλαισίου χαρακτηρισμό πράξεων και συμπεριφορών τρίτων, ο οποίος δεν είναι πάντα ευχερής, εντούτοις, δεν συνεπάγεται πολύπλοκες εκτιμήσεις ανάλογες με εκείνες που ενδεχομένως απαιτούνται αναφορικά με έννοιες οικονομικής, επιστημονικής ή, ακόμη, τεχνικής φύσης, οι οποίες δικαιολογούν την αναγνώριση περιθωρίου εκτιμήσεως στη Διοίκηση κατά την εφαρμογή της οικείας έννοιας.

Με την απόφαση της 13ης Ιουλίου 2018, **Curto κατά Κοινοβουλίου** (Τ-275/17, [EU:T:2018:479](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί παρόμοιας προσφυγής-αγωγής η οποία στηριζόταν μεταξύ άλλων στην υπερβολική διάρκεια της διαδικασίας. Δεδομένου ότι η επίμαχη αίτηση αρωγής αφορούσε ευρωβουλευτή, το ζήτημα που ανέκυψε ήταν αν είχε εφαρμογή η απαγόρευση της ηθικής παρενόχλησης που προβλέπει το άρθρο 12α του ΚΥΚ.

Επί του σημείου αυτού, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, μολονότι τα μέλη των θεσμικών οργάνων δεν υπόκεινται ευθέως στις προβλεπόμενες από τον ΚΥΚ υποχρεώσεις ούτε, ειδικότερα, στην απαγόρευση οποιασδήποτε μορφής ηθικής παρενόχλησης την οποία προβλέπει το άρθρο 12α του ΚΥΚ, εντούτοις οι διατάξεις του εσωτερικού κανονισμού του Κοινοβουλίου επιβάλλουν στα μέλη του να τηρούν την κατά το άρθρο 12α του ΚΥΚ απαγόρευση ηθικής παρενόχλησης, δεδομένου ότι η απαγόρευση της συμπεριφοράς αυτής, όπως διατυπώνεται στον ΚΥΚ, διαπνέεται στην πραγματικότητα από τις αξίες και τις αρχές που καθορίζονται με τα θεμελιώδη κείμενα της Ένωσης και εμπίπτει στο άρθρο 31 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων κατά το οποίο «[κ]άθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε συνθήκες εργασίας οι οποίες σέβονται την υγεία, την ασφάλεια και την αξιοπρέπεία του». Σε σχέση με τον νομικό χαρακτηρισμό της επίδικης συμπεριφοράς, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το περιεχόμενο, ιδίως δε ο εξόχως βάνανυσος χαρακτήρας των εκφράσεων που χρησιμοποίησε η ευρωβουλευτής έναντι της προσφεύγουσας-ενάγουσας, μεταξύ άλλων, διά τηλεφώνου, συνιστούσε διασυρμό τόσο του ίδιου του προσώπου της όσο και της εργασίας της. Δεδομένου ότι η ευρωβουλευτής εκφραζόταν υποτιμητικά για την εργασία της προσφεύγουσας-ενάγουσας στον χώρο εργασίας της, μάλιστα δε την προσέβαλλε, ακόμη και παρουσία τρίτων προς το θεσμικό όργανο προσώπων, η συμπεριφορά αυτή παρίστατο καταχρηστική και ουδόλως μπορούσε να θεωρηθεί ως στάση συνάδουσα με την ιδιότητα του μέλους θεσμικού οργάνου της Ένωσης. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, δεν μπορούσε να γίνει δεκτό ότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας των επίμαχων συμπεριφορών μετριαζόταν λόγω της εγγύτητας της σχέσης μεταξύ της ευρωβουλευτή και της προσφεύγουσας-ενάγουσας, εγγύτητα οφειλόμενη στη φιλία της τελευταίας με την κόρη της ευρωβουλευτή ή ακόμη λόγω του κλίματος έντασης που επικρατούσε εντός της ομάδας διαπιστευμένων κοινοβουλευτικών βοηθών.

Τέλος, όσον αφορά την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης την οποία ισχυριζόταν ότι είχε υποστεί η προσφεύγουσα-ενάγουσα λόγω της επίμαχης συμπεριφοράς, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, κατά το άρθρο 24 του ΚΥΚ, η προσφεύγουσα-ενάγουσα έπρεπε να ζητήσει κατ' αρχάς την ανόρθωση της βλάβης αυτής μέσω αγωγής αποζημιώσεως ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, δεδομένου ότι, κατ' εφαρμογήν της προαναφερθείσας διάταξης του ΚΥΚ, μόνο στην περίπτωση που η βλάβη αυτή δεν είναι δυνατόν να ανορθωθεί, έχει η ΑΣΣΠΑ την υποχρέωση να αποκαταστήσει αλληλεγγύως τις ζημιές που προξενήθηκαν από τέτοιες ενέργειες «τρίτου» κατά την έννοια της ίδιας διατάξεως. Εντούτοις, δυνάμει του καθήκοντος αρωγής, η ΑΣΣΠΑ ενδέχεται να έχει την υποχρέωση να παράσχει στην προσφεύγουσα-ενάγουσα συνδρομή, ιδίως οικονομική, για τη διεκδίκηση χρηματικής ικανοποίησης, με σκοπό εν προκειμένω να καταστεί δυνατή, μέσω ενδίκου βοηθήματος στην άσκηση του οποίου θα «συνδράμει» το εν λόγω όργανο, η αναγνώριση από εθνικό δικαστήριο του παράνομου χαρακτήρα των επιλήψιμων ενεργειών των οποίων αυτή υπήρξε αποδέκτης λόγω της ιδιότητάς της και των καθηκόντων της και στις οποίες στηρίχθηκε η αίτηση αρωγής, καθώς και η επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για αυτές.

Η απόφαση της 13ης Ιουλίου 2018, **SQ κατά ΕΤΕπ** (T-377/17, [EU:T:2018:478](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής-αγωγής με αίτημα, αφενός, τη μερική ακύρωση της από 20 Μαρτίου 2017 απόφασης με την οποία ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕπ) ενημέρωσε την προσφεύγουσα-ενάγουσα για την περάτωση της διαδικασίας έρευνας που είχε κινηθεί, κατόπιν καταγγελίας της, για ηθική παρενόχληση και δέχθηκε εν μέρει το αίτημά της για αποζημίωση και, αφετέρου, την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης και την αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας που αυτή ισχυριζόταν ότι είχε υποστεί λόγω ηθικής παρενόχλησης από τον ιεραρχικώς προϊστάμενό της και λόγω της συμπεριφοράς της ΕΤΕπ.

Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι η αναφορά που γίνεται στη σχετική με το άρθρο 12α του ΚΥΚ νομολογία σε «μεταχείριση η οποία έχει κατ' ανάγκη ορισμένη χρονική διάρκεια και προϋποθέτει την ύπαρξη επαναλαμβανόμενων ή εξακολουθητικών επιλήψιμων ενεργειών» μπορεί επίσης να ισχύσει, κατ' αναλογία, για τους σκοπούς εφαρμογής της έννοιας της «ηθικής παρενόχλησης» η οποία προβλέπεται σε σχέση με τους υπαλλήλους της ΕΤΕπ. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, μολονότι η διαπίστωση ηθικής παρενόχλησης προκύπτει από σύνολο συμπεριφορών και όχι, κατ' αρχήν, από μεμονωμένη συμπεριφορά, εντούτοις η εξάρτηση του χαρακτηρισμού συμπεριφοράς ως «ηθικής παρενόχλησης» από τη σε βάθος χρόνου επανάληψη πανομοιότυπων συμπεριφορών ή συμπεριφορών του ίδιου είδους θα αντέβαινε στην ως άνω έννοια της μεταχείρισης που έχει ορισμένη χρονική διάρκεια. Συγκεκριμένα, ως απόρροια μιας τέτοιας μεταχείρισης, η ηθική παρενόχληση μπορεί εξ ορισμού να είναι αποτέλεσμα ενός συνόλου διαφορετικών συμπεριφορών, ενός μέλους του προσωπικού της ΕΤΕπ προς άλλο, οι οποίες, μεμονωμένα εκτιμώμενες, δεν θα συνιστούσαν κατ' ανάγκην αυτές καθ' εαυτές ηθική παρενόχληση, αλλά σφαιρικώς εκτιμώμενες και εντασσόμενες σε ορισμένο πλαίσιο, λόγω, συν τοις άλλοις, των σωρευτικών συνεπειών που έχουν σε βάθος χρόνου, θα μπορούσε να γίνει δεκτός τέτοιος χαρακτηρισμός τους. Επομένως, ο μη χαρακτηρισμός ορισμένης συμπεριφοράς ως «ηθικής παρενόχλησης» δεν μπορεί να έχει ως βάση του απλώς και μόνο το γεγονός ότι η συμπεριφορά αυτή εκδηλώθηκε μόνον άπαξ.

Εξετάζοντας τα μέτρα που πρέπει να λάβει το θεσμικό όργανο έναντι του δράστη της παρενόχλησης, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι η Διοίκηση του ζήτησε απλώς να αποστείλει επιστολή συγγνώμης στην προσφεύγουσα-ενάγουσα και να παρακολουθήσει πρόγραμμα επαγγελματικής καθοδήγησης. Η Διοίκηση δεν έκρινε αναγκαία ούτε τη διατύπωση έγγραφης επίπληξης ούτε τη σύγκληση της πειθαρχικής επιτροπής ίσης εκπροσώπησης. Δήλωσε μόνον ότι θα κινούνταν πειθαρχική διαδικασία σε περίπτωση υποτροπής του εντός των τριών επόμενων ετών. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, μολονότι η Διοίκηση διαθέτει ευρεία εξουσία εκτιμήσεως, υπό τον έλεγχο του δικαστή της Ένωσης, ως προς την επιλογή των μέτρων και των μέσων εφαρμογής του άρθρου 24 του ΚΥΚ, εντούτοις, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών που επιδιώκουν ο κώδικας συμπεριφοράς του προσωπικού της ΕΤΕπ και η πολιτική αξιοπρέπειας στον χώρο εργασίας, ιδίως δε της εγγενούς βαρύτητας κάθε συμπεριφοράς ηθικής παρενόχλησης, όπως επιβεβαιώνεται από τις πράξεις αυτές που έχει καταρτίσει η ΕΤΕπ, μέτρο της ΕΤΕπ το οποίο εφαρμόζεται μόνο σε περίπτωση υποτροπής του ενδιαφερομένου είναι ανεπαρκές και, επομένως, ακατάλληλο σε σχέση με τη σοβαρότητα της συγκεκριμένης υπόθεσης.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι, με την εξαίρεση του χρονικού διαστήματος διενέργειας της διοικητικής έρευνας, η ΕΤΕπ δεν μπορεί να επιβάλει σε υπάλληλο που υπήρξε θύμα ηθικής παρενόχλησης την τήρηση εμπιστευτικότητας, τόσο εντός όσο και εκτός της ΕΤΕπ, για την υπόθεσή του και για τα έγγραφα που σχετίζονται με τη διαδικασία έρευνας. Ειδικότερα, αν επιβαλλόταν στο μέλος του προσωπικού της ΕΤΕπ που υπήρξε θύμα ηθικής παρενόχλησης υποχρέωση εχεμύθειας ως προς την ύπαρξη της παρενόχλησης, τούτο θα συνεπαγόταν, πέραν του ενδεχομένου να μην μπορούν να δικαιολογηθούν οι τυχόν απουσίες του για λόγους ασθένειας συνδεδόμενους με την ηθική παρενόχληση, την αδυναμία του να αξιοποιήσει τις διαπιστώσεις της έρευνας, ιδίως στο πλαίσιο ενδεχόμενης αγωγής ενώπιον εθνικού δικαστηρίου κατά του δράστη της παρενόχλησης.

2. Επαγγελματική ασθένεια

Η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2018, **McCoy κατά Επιτροπής των Περιφερειών** (T-567/16, [EU:T:2018:708](#)), αποτέλεσε αφορμή για να δώσει το Γενικό Δικαστήριο διευκρινίσεις ως προς τον έλεγχο που ασκεί ο δικαστής της Ένωσης επί αποφάσεως επιτροπής αναπηρίας ή επί αποφάσεως αρμόδιας για τους διορισμούς αρχής (ΑΔΑ) η οποία στηρίζεται σε απόφαση επιτροπής αναπηρίας, καθώς και ως προς τις συνέπειες υπαίτιων σφαλμάτων του θεσμικού οργάνου κατά την προ της ασκήσεως της προσφυγής διαδικασία, στην περίπτωση που αυτά δεν πλήττουν την νομιμότητα της προσβαλλόμενης απόφασης. Στο επίκεντρο της υπόθεσης αυτής βρισκόταν η απόφαση της Επιτροπής των Περιφερειών να επιβεβαιώσει τα πορίσματα της επιτροπής αναπηρίας περί απορρίψεως της αίτησης του προσφεύγοντος-ενάγοντος να αναγνωριστεί η επαγγελματική προέλευση της ασθένειας από την οποία πάσχει. Ο προσφεύγων-ενάγων επικαλούνταν, μεταξύ άλλων, παράβαση της υποχρέωσης αιτιολόγησης, καθόσον η προσβαλλόμενη απόφαση και η απορριπτική της διοικητικής ένστασης απόφαση, οι οποίες επιβεβαίωσαν τα πορίσματα της δεύτερης επιτροπής αναπηρίας, δεν του έδωσαν τη δυνατότητα να αντιληφθεί ούτε τον λόγο για τον οποίο η επιτροπή αυτή αποφάσισε, κατά πλειοψηφία, να αποκλίνει από προγενέστερες ιατρικές εκθέσεις ούτε, κυρίως, σε ποια στοιχεία στηρίχθηκε προκειμένου να αποφανθεί ότι η αναπηρία του δεν είχε επαγγελματική προέλευση.

Επί του σημείου αυτού, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, μολονότι η επιτροπή αναπηρίας υπέχει ενισχυμένη υποχρέωση αιτιολόγησης όταν αποκλίνει από προγενέστερες ιατρικές εκθέσεις, δεν είναι δυνατόν να απαιτείται από αυτήν η διατύπωση εμπεριστατωμένης και ιδιαίτερης αιτιολογίας για κάθε τέτοια έκθεση. Οφείλει όμως να εξηγεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό τους λόγους για τους οποίους αποκλίνει από τις γνωματεύσεις που περιείχαν οι εκθέσεις αυτές. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι η δεύτερη επιτροπή αναπηρίας, αφενός, δεν παρέσχε επαρκείς κατά νόμον εξηγήσεις για τους λόγους που την οδήγησαν να αποκλίνει από τις προγενέστερες ιατρικές εκθέσεις οι οποίες πιστοποιούσαν με σαφήνεια την επαγγελματική προέλευση της ασθένειας του προσφεύγοντος-ενάγοντος και, αφετέρου, ότι δεν εξήγησε επαρκώς ούτε τους λόγους για τους οποίους αποκλειόταν να είναι η αναπηρία του επαγγελματικής προέλευσης. Η επιτροπή αναπηρίας, ειδικότερα, δεν παρέσχε επαρκείς εξηγήσεις για τη μη εξέταση των τυχόν επιπτώσεων των πραγματικών περιστατικών που προέκυπταν από τον διοικητικό φάκελο στην κατάσταση της υγείας του προσφεύγοντος-ενάγοντος, μολονότι εκεί γίνεται σαφώς λόγος για σοβαρή επαγγελματική σύγκρουση και «παρενόχληση» εις βάρος του.

Εξετάζοντας τα επιχειρήματα του προσφεύγοντος-ενάγοντος περί πρόδηλης πλάνης εκτιμήσεως και εσφαλμένης ερμηνείας της έννοιας της επαγγελματικής ασθένειας, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι ο περιορισμένος έλεγχος που μπορεί να ασκήσει ο δικαστής της Ένωσης όσον αφορά τις καθαυτό ιατρικές εκτιμήσεις δεν τον εμποδίζει να εξετάσει αν η επιτροπή αναπηρίας έλαβε υπόψη όλα τα στοιχεία που μπορούν να θεωρηθούν ως προδήλως κρίσιμα με γνώμονα την αποστολή που της έχει ανατεθεί. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι από τη δικογραφία προκύπτει ότι ο προσφεύγων-ενάγων, κατά το χρονικό διάστημα που υπηρετούσε στην Επιτροπή των Περιφερειών, υπέστη στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων του ηθική παρενόχληση και πιέσεις και αντιμετώπισε προβλήματα υγείας τόσο κατά το χρονικό εκείνο διάστημα όσο και αμέσως μετά από αυτό. Ωστόσο, η δεύτερη επιτροπή αναπηρίας παρέλειψε κατά τα φαινόμενα να εξετάσει τα εν λόγω πραγματικά περιστατικά, τα οποία εντούτοις είχαν εξαιρετικά μεγάλη σημασία στη συγκεκριμένη περίπτωση. Συνεπώς, στον βαθμό που το αντικείμενο των εργασιών της δεύτερης επιτροπής αναπηρίας ήταν η διαπίστωση ή ο αποκλεισμός της ύπαρξης αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της επαγγελματικής κατάστασης του προσφεύγοντος-ενάγοντος και της αναπηρίας του, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η επιτροπή αυτή ερμήνευσε εσφαλμένα την έννοια της επαγγελματικής ασθένειας και υπέπεσε κατ' αυτόν τον τρόπο σε πρόδηλη πλάνη εκτιμήσεως στη συγκεκριμένη ιατρική έκθεσή της, εφόσον κατά τα φαινόμενα στηρίχθηκε μόνο στο ψυχιατρικό και μη επαγγελματικό ιστορικό του, καθώς και στην κατάσταση της υγείας του το 2014. Αυτό ισχύει κατά κύριο λόγο επειδή, σύμφωνα με τις

διαπιστώσεις που περιείχε ο διοικητικός φάκελος, ο προσφεύγων είχε υποστεί παρενόχληση και πιέσεις στο πλαίσιο των καθηκόντων του. Συγκεκριμένα, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, σε περίπλοκες καταστάσεις στις οποίες η ασθένεια του υπαλλήλου οφείλεται σε πλείονα αίτια, επαγγελματικά και μη, παθολογικά ή ψυχικά, το σύνολο των οποίων συνετέλεσε στην εμφάνισή της, εναπόκειται στην ιατρική επιτροπή να διαπιστώσει αν η άσκηση των καθηκόντων στην υπηρεσία των θεσμικών οργάνων της Ένωσης εμφανίζει άμεση σχέση με την ασθένεια του υπαλλήλου, για παράδειγμα ως αφορμή της εκδήλωσής της. Στις περιπτώσεις αυτές, δεν απαιτείται για την αναγνώριση της επαγγελματικής φύσης της ασθένειας, η μοναδική, ουσιώδης, καθοριστική ή κύρια αιτία της να είναι η άσκηση των επαγγελματικών καθηκόντων.

3. Άρση της ετεροδικίας

Με την απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2018, **RQ κατά Επιτροπής** (T-29/17, [EU:T:2018:717](#), εκκρεμεί η εκδίκαση αναίρεσως ⁹⁷⁾, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής να άρει μερικώς την ετεροδικία του προσφεύγοντος, πρώην γενικού διευθυντή της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Καταπολέμησης της Απάτης (OLAF), σύμφωνα με το άρθρο 17, δεύτερο εδάφιο, του πρωτοκόλλου αριθ. 7 περί των προνομίων και ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ⁹⁸⁾, προκειμένου αυτός να εξεταστεί από τις βελγικές αρχές για κατηγορίες που αφορούν παράνομη υποκλοπή τηλεφωνικής συνδιάλεξης η οποία έγινε στο πλαίσιο έρευνας της OLAF σχετικά με την εμπλοκή πρώην μέλους της Επιτροπής σε απόπειρες δωροδοκίας. Ο προσφεύγων προσήπτε στην Επιτροπή ότι δεν τον άκουσε πριν από την έκδοση της προσβαλλόμενης απόφασης, μολονότι επρόκειτο για βλαπτική γι' αυτόν πράξη.

Το Γενικό Δικαστήριο αφού έκρινε, υιοθετώντας την προσέγγιση του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην απόφαση *A και G κατά Επιτροπής* ⁹⁹⁾, ότι η απόφαση περί άρσεως της ετεροδικίας συνιστά πράξη βλαπτική για τον υπάλληλο τον οποίο αφορά, επισήμανε ότι η μυστικότητα της ανάκρισης, στα κράτη μέλη όπου προβλέπεται, είναι αρχή δημοσίας τάξεως. Συνεπώς, δεν δύναται να προσαφθεί στην Επιτροπή, λαμβανομένης υπόψη της αρχής της καλόπιστης συνεργασίας, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο, ΣΕΕ, ότι έλαβε υπόψη τη μυστικότητα της ανάκρισης. Κατά συνέπεια, η παράλειψη προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου μπορεί, κατ' αρχήν, να δικαιολογείται αντικειμενικώς από τη μυστικότητα της ανάκρισης. Η Επιτροπή οφείλει, εντούτοις, να λάβει μέτρα ώστε αν συμβιβάσει, αφενός, την εύλογη ανάγκη προστασίας της μυστικότητας της ανάκρισης και, αφετέρου, την επιταγή διασφάλισης επαρκούς προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη, όπως είναι το δικαίωμα ακρόασης. Πράγματι, δεδομένου ότι η Επιτροπή υποχρεούται να σέβεται το δικαίωμα ακρόασης όταν εκδίδει βλαπτική πράξη, οφείλει να αναζητεί με τη μεγαλύτερη δυνατή προσοχή τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να συμβιβάσει τον σεβασμό του ως άνω δικαιώματος του ενδιαφερομένου με τους θεμιτούς λόγους τους οποίους επικαλούνται οι εθνικές αρχές. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή δεν προέβη σε ορθή στάθμιση, δεδομένου ότι δεν ζήτησε να πληροφορηθεί από τις εθνικές αρχές για ποιους λόγους η προηγούμενη ακρόαση του προσφεύγοντος ενείχε κινδύνους για την τήρηση της μυστικότητας της ανάκρισης και, εν τέλει, για την ομαλή διεξαγωγή της ποινικής διαδικασίας. Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι η Επιτροπή προσέβαλε το δικαίωμα ακρόασης του προσφεύγοντος και ότι, συνεπώς, η προσβαλλόμενη απόφαση έπρεπε να ακυρωθεί.

97| Υπόθεση C-831/18 P, *Επιτροπή κατά RQ*.

98| Πρωτόκολλο αριθ. 7 περί των προνομίων και ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2010, C 83, σ. 266),

99| Απόφαση της 13ης Ιανουαρίου 2010, *A και G κατά Επιτροπής* (F-124/05 και F-96/06, [EU:F:2010:2](#)).

4. Πρόσληψη

Η απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2018, **ΗΜ κατά Επιτροπής** (Τ-587/16, [EU:T:2018:818](#)), εκδόθηκε από το Γενικό Δικαστήριο επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση, αφενός, της απόφασης της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Επιλογής Προσωπικού (EPSO) να μη λάβει υπόψη την αίτηση επανεξέτασης της απόφασης της εξεταστικής επιτροπής να μην επιτρέψει τη συμμετοχή της προσφεύγουσας στο επόμενο στάδιο γενικού διαγωνισμού και, αφετέρου, της «σιωπηρής απόφασης» της εξεταστικής επιτροπής να μη δεχθεί την αίτηση αυτή. Στο επίκεντρο της υπόθεσης ήταν το ζήτημα αν η EPSO ήταν αρμόδια να απορρίψει την αίτηση επανεξέτασης, η οποία υποβλήθηκε βάσει των γενικών κανόνων που εφαρμόζονται στους γενικούς διαγωνισμούς ¹⁰⁰, μολονότι αφορούσε απόφαση της εξεταστικής επιτροπής του συγκεκριμένου γενικού διαγωνισμού.

Το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ευθύς εξ αρχής ότι η εξεταστική επιτροπή δεν ενημερώθηκε σχετικά με την ύπαρξη της αίτησης επανεξέτασης που είχε υποβάλει η προσφεύγουσα. Ως εκ τούτου, δεν μπορούσε να γίνει δεκτό ότι εξέδωσε οποιαδήποτε «σιωπηρή απόφαση» περί απορρίψεώς της. Συνεπώς, το αίτημα της προσφεύγουσας κατά της σιωπηρής απόφασης της εξεταστικής επιτροπής να μη δεχθεί την αίτηση επανεξέτασης στερούνταν αντικειμένου και, ως εκ τούτου, έπρεπε να απορριφθεί ως απαράδεκτο. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε εν συνεχεία ότι το όργανο που έλαβε την απόφαση απόρριψης της υποψηφιότητας ήταν η εξεταστική επιτροπή και όχι η EPSO. Επομένως, κατ' εφαρμογήν του σημείου 3.4.3 των γενικών κανόνων που εφαρμόζονται στους γενικούς διαγωνισμούς, η εξεταστική επιτροπή και όχι η EPSO όφειλε να αποφανθεί επί της αιτήσεως επανεξέτασης που υπέβαλε η προσφεύγουσα. Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο συμπέρανε ότι η EPSO απέρριψε χωρίς καμία νομική βάση την αίτηση επανεξέτασης που είχε υποβάλει η προσφεύγουσα και ότι δεν ασκεί καμία επιρροή το γεγονός ότι η αίτηση αυτή απορρίφθηκε για αμιγώς τυπικούς λόγους. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι το συμπέρασμα αυτό δεν αναιρείται από τα λοιπά επιχειρήματα της Επιτροπής, και ιδίως από εκείνο που αφορά τον γενικότερο ρόλο της EPSO στη διοργάνωση των γενικών διαγωνισμών. Συγκεκριμένα, από τα καθήκοντα που έχουν ανατεθεί στην EPSO ουδόλως συνάγεται ότι η υπηρεσία αυτή μπορεί να οικειοποιείται την αρμοδιότητα να αποφαινεται επί αιτήσεων για επανεξέταση απόφασης της εξεταστικής επιτροπής. Αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο επειδή το ζήτημα αν ορισμένη αίτηση επανεξέτασης είναι εκπρόθεσμη συνιστά διαδικαστική απόφαση που ενδέχεται να είναι περίπλοκη, στο μέτρο που μπορεί να εξαρτάται από την εκτίμηση τεχνικών στοιχείων όπως εκείνα που αφορούν την απόδειξη της ακριβούς ημερομηνίας κοινοποίησης της απόφασης της εξεταστικής επιτροπής στον ενδιαφερόμενο υποψήφιο.

¹⁰⁰ Γενικοί κανόνες που εφαρμόζονται στους γενικούς διαγωνισμούς (ΕΕ 2014, C 60 Α, σ. 1).

XIII. Αγωγές αποζημιώσεως

Η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2018, **Βακάκης και Συνεργάτες κατά Επιτροπής** (T-292/15, [EU:T:2018:103](#)), έδωσε στο Γενικό Δικαστήριο την ευκαιρία να διευκρινίσει τη σχέση μεταξύ προσφυγής ακυρώσεως και αγωγής αποζημιώσεως. Στην υπόθεση αυτή, το Γενικό Δικαστήριο επιλήφθηκε αγωγής με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που η ενάγουσα ισχυριζόταν ότι είχε υποστεί λόγω των παρατυπιών που διέπραξε η Επιτροπή στο πλαίσιο διαγωνισμού και, ιδίως, της ζημίας λόγω απώλειας της ευκαιρίας να της ανατεθεί η σύμβαση. Οι φερόμενες παρατυπίες σχετίζονταν με το γεγονός ότι ένας από τους εμπειρογνώμονες της αναδόχου εταιρίας είχε μετάσχει στην προετοιμασία του διαγωνισμού. Η Επιτροπή υποστήριζε ότι η αγωγή ήταν απαράδεκτη για τον λόγο ότι η ενάγουσα δεν είχε προσβάλει τη διαδικασία του διαγωνισμού με προσφυγή ακυρώσεως.

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, λαμβανομένης υπόψη της ιδιαίτερης δικονομικής μεταχείρισης των διαφορών από δημόσιες συμβάσεις που συνάπτει η Ένωση, αγωγή αποζημιώσεως με την οποία επιδιώκεται η αποκατάσταση της ζημίας που φέρεται να υπέστη ένας απορριφθείς προσφέρων λόγω πλημμελειών στις οποίες υπέπεσε θεσμικό όργανο υπό την ιδιότητα της αναθέτουσας αρχής στο πλαίσιο διαγωνισμού δεν έχει ούτε το ίδιο αντικείμενο ούτε τα ίδια έννομα και οικονομικά αποτελέσματα με προσφυγή ακυρώσεως κατά της απόφασης περί απορρίψεως της προσφοράς του εν λόγω προσφέροντος και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση των εννόμων αποτελεσμάτων της απόφασης αυτής. Η αγωγή ήταν, συνεπώς, παραδεκτή.

Επί της ουσίας και όσον αφορά τις υποχρεώσεις της αναθέτουσας αρχής όταν διατυπώνεται αιτίαση περί συγκρούσεως συμφερόντων κατά τη διάρκεια διαδικασίας διαγωνισμού, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ειδικότερα ότι η αρχή αυτή, όταν αντιμετωπίζει κίνδυνο σύγκρουσης συμφερόντων στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων, οφείλει να προετοιμάσει και να λάβει, με όλη την απαιτούμενη επιμέλεια και βάσει όλων των κρίσιμων στοιχείων, την απόφασή της σχετικά με τη συνέχεια της διαδικασίας για τη σύναψη της επίμαχης σύμβασης. Η υποχρέωση αυτή απορρέει ιδίως από τις αρχές της χρηστής διοίκησης και της ίσης μεταχείρισης, δεδομένου ότι η αναθέτουσα αρχή οφείλει να μεριμνά, σε κάθε στάδιο της διαδικασίας του διαγωνισμού, για τη διασφάλιση της ίσης μεταχείρισης και, κατά συνέπεια, για την παροχή ίσων ευκαιριών σε όλους τους προσφέροντες. Δεδομένου ότι η σύγκρουση συμφερόντων θίγει την ισότητα μεταξύ των προσφερόντων, η απόφαση της αναθέτουσας αρχής να μην αποκλείσει υποψήφιο για τον οποίο έχει διατυπωθεί αιτίαση περί συγκρούσεως συμφερόντων μπορεί να ληφθεί μόνο υπό την προϋπόθεση ότι αρχή αυτή έχει αποκτήσει τη βεβαιότητα ότι ο εν λόγω υποψήφιος δεν τελεί σε τέτοια κατάσταση. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο εκτίμησε ότι η επιτροπή αξιολόγησης και η αναθέτουσα αρχή παρέλειψαν να εξετάσουν με φροντίδα και σύνεση όλα τα κρίσιμα στοιχεία που θα τους παρείχαν τη δυνατότητα να άρουν τις υφιστάμενες αμφιβολίες και να αποσαφηνίσουν την κατάσταση της αναδόχου εταιρίας. Επομένως, η ενάγουσα απέδειξε ιδίως την ύπαρξη κατάφωρης παράβασης της υποχρέωσης επιμέλειας και, άρα, της αρχής της χρηστής διοίκησης και του άρθρου 41 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Επ' αυτής της βάσης, το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε εν μέρει την αγωγή αποζημιώσεως, κατά το μέρος που αφορούσε την αποκατάσταση της απώλειας ευκαιρίας να ανατεθεί στην ενάγουσα η επίμαχη σύμβαση και την αποκατάσταση της ζημίας που συνίστατο στις επιβαρύνσεις και στα έξοδα στα οποία αυτή υποβλήθηκε για τη συμμετοχή της στη διαδικασία του διαγωνισμού, πλέον αντισταθμιστικών τόκων. Το ότι η αναθέτουσα αρχή ουδόλως έχει υποχρέωση προς ανάθεση της δημόσιας σύμβασης δεν αποκλείει κάθε πιθανότητα ανάθεσης της σύμβασης και, επομένως, ούτε την απώλεια ευκαιρίας. Λαμβανομένου υπόψη ότι, εν προκειμένω, οι παρανομίες που διέπραξε η Επιτροπή κατά τη διεξαγωγή της διαδικασίας του διαγωνισμού είχαν ως αποτέλεσμα να πάσχει η διαδικασία ως προς βασικά στοιχεία της και να επηρεαστούν οι πιθανότητες της ενάγουσας, της οποίας η προσφορά κατετάγη στη δεύτερη θέση, να της ανατεθεί η σύμβαση, έπρεπε να γίνει δεκτό ότι η προβαλλόμενη ζημία λόγω απώλειας ευκαιρίας ήταν πραγματική και βέβαιη.

Με τις αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 2018, **Κ. Chrysostomides & Co. κ.λπ. κατά Συμβουλίου κ.λπ.** (Τ-680/13, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ¹⁰¹, [ΕΥ:Τ:2018:486](#)), και της 13ης Ιουλίου 2018, **Μπουρδούβαλη κ.λπ. κατά Συμβουλίου κ.λπ.** (Τ-786/14, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ¹⁰², [ΕΥ:Τ:2018:487](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί δύο αγωγών με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που ισχυρίζονταν ότι υπέστησαν οι ενάγοντες από σειρά πράξεων και συμπεριφορών της Επιτροπής, του Συμβουλίου, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) και της Ευρωομάδας, σχετικές με τη διευκόλυνση χρηματοδοτικής συνδρομής προς την Κυπριακή Δημοκρατία. Οι δύο αυτές υποθέσεις ανάγονται στις χρηματοπιστωτικές δυσχέρειες που αντιμετώπισαν το 2012–2013 η Κυπριακή Δημοκρατία και δύο από τις μεγαλύτερες κυπριακές τράπεζες, η Cyprus Popular Bank Public Co Ltd και η Τράπεζα Κύπρου Δημόσια Εταιρεία Λτδ, στο πλαίσιο των οποίων ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ) παρέσχε στο κράτος μέλος αυτό διευκόλυνση χρηματοδοτικής συνδρομής βάσει μνημονίου που υπογράφηκε στις 26 Απριλίου 2013 ¹⁰³.

Το Γενικό Δικαστήριο δεν συμμερίστηκε τους ισχυρισμούς που προέβαλε το Συμβούλιο, επικαλούμενο την απόφαση **Μαλλής κ.λπ. κατά Επιτροπής και ΕΚΤ** ¹⁰⁴, ότι η Ευρωομάδα δεν μπορεί ούτε να εξομοιωθεί με σύνθεση του Συμβουλίου ούτε να χαρακτηριστεί ως όργανο ή οργανισμός της Ένωσης και ότι, ως εκ τούτου, οι πράξεις της δεν μπορούν να θεμελιώσουν ευθύνη της τελευταίας. Αφού διαπίστωσε ότι, με την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο είχε διευκρινίσει ότι η Ευρωομάδα δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως όργανο ή οργανισμός της Ένωσης «κατά την έννοια του άρθρου 263 ΣΛΕΕ», το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, λαμβανομένων υπόψη των διαφορετικών και συμπληρωματικών σκοπών που εξυπηρετούν η προσφυγή ακυρώσεως και η αγωγή αποζημιώσεως, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι το περιεχόμενο του όρου «θεσμικά όργανα», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ, καλύπτει κατ' ανάγκην μόνον τα θεσμικά όργανα, τα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης στα οποία αναφέρεται το άρθρο 263, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Αντιθέτως, ο προσδιορισμός των οντοτήτων της Ένωσης που μπορούν να χαρακτηριστούν ως «θεσμικά όργανα» κατά την έννοια του άρθρου 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ πρέπει να γίνεται βάσει κριτηρίων τα οποία προσιδιάζουν στη διάταξη αυτή. Προς τούτο, έχει σημασία να διαπιστωθεί αν η οντότητα της Ένωσης στην οποία καταλογίζεται η προσβαλλόμενη πράξη ή συμπεριφορά έχει ιδρυθεί με τις Συνθήκες και προορίζεται να συμβάλει στην υλοποίηση των σκοπών της Ένωσης. Συνεπώς, δεδομένου ότι η Ευρωομάδα είναι οντότητα της Ένωσης η οποία ιδρύεται τυπικώς με τις Συνθήκες και προορίζεται να συμβάλει στην υλοποίηση των σκοπών της Ένωσης, τυχόν πράξεις και συμπεριφορές της στο πλαίσιο της άσκησης των αρμοδιοτήτων που της ανατίθενται από το δίκαιο της Ένωσης είναι καταλογιστέες στην Ένωση. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι δεν μπορεί να συναχθεί από την απόφαση **Ledra Advertising κ.λπ. κατά Επιτροπής και ΕΚΤ** ¹⁰⁵ ότι τυχόν παράνομες συμπεριφορές της Επιτροπής που συνδέονται με τη σύναψη μνημονίου είναι, στο πλαίσιο της Συνθήκης για τη θέσπιση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας από το Βασίλειο του Βελγίου, την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, τη Δημοκρατία της Εσθονίας, την Ιρλανδία, την Ελληνική Δημοκρατία, το Βασίλειο της Ισπανίας, τη Γαλλική Δημοκρατία, την Ιταλική Δημοκρατία, την Κυπριακή Δημοκρατία, το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου, τη Δημοκρατία της Μάλτας, το Βασίλειο των Κάτω Χωρών, τη Δημοκρατία της Αυστρίας, την Πορτογαλική Δημοκρατία, τη Δημοκρατία της Σλοβενίας, τη Σλοβακική Δημοκρατία και τη Δημοκρατία της Φινλανδίας, οι μοναδικές παράνομες συμπεριφορές θεσμικού οργάνου της Ένωσης οι οποίες είναι ικανές να θεμελιώσουν εξωσυμβατική

¹⁰¹| Υποθέσεις C-597/18 P, **Συμβούλιο κατά Κ. Chrysostomides & Co. κ.λπ.**, και C-603/18 P, **Κ. Chrysostomides & Co. κ.λπ. κατά Συμβουλίου**.

¹⁰²| Υποθέσεις C-598/18 P, **Συμβούλιο κατά Μπουρδούβαλη κ.λπ.**, και C-604/18 P, **Μπουρδούβαλη κ.λπ. κατά Συμβουλίου**.

¹⁰³| Μνημόνιο συναντίληψης, της 26ης Απριλίου 2013, για τη δεσμευτική ειδική οικονομική πολιτική, το οποίο συνήφθη μεταξύ της Κύπρου και του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ΕΜΣ).

¹⁰⁴| Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2016, **Μαλλής κ.λπ. κατά Επιτροπής και ΕΚΤ** (C-105/15 P έως C-109/15 P, [ΕΥ:Τ:2016:702](#)).

¹⁰⁵| Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2016, **Ledra Advertising κ.λπ. κατά Επιτροπής και ΕΚΤ** (C-8/15 P έως C-10/15 P, [ΕΥ:Τ:2016:701](#)).

ευθύνη της τελευταίας. Επομένως, στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως, χωρεί επίκληση, εις βάρος της ΕΚΤ, τυχόν παράνομων συμπεριφορών που συνδέονται με την εκ μέρους της εποπτεία της εφαρμογής των ζημιολογικών μέτρων.

Εξετάζοντας την αναλογικότητα των επίμαχων περιορισμών του δικαιώματος ιδιοκτησίας των εναγόντων, το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε ότι έπρεπε να ληφθεί υπόψη ότι ήταν αναγκαίο οι κυπριακές αρχές να ενεργήσουν ταχέως κατά τη λήψη των ζημιολογικών μέτρων. Ειδικότερα, το ζήτημα ήταν να αποτραπεί ο επικείμενος κίνδυνος κατάρρευσης των επηρεαζόμενων τραπεζών προκειμένου να διαφυλαχθεί η σταθερότητα του κυπριακού χρηματοπιστωτικού συστήματος και να προληφθεί έτσι ο κίνδυνος μετάδοσης σε άλλα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ. Εξάλλου, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι τα μέτρα από τα οποία μπορεί να εξαρτάται η χορήγηση χρηματοπιστωτικής συνδρομής από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας προς επίλυση των χρηματοπιστωτικών δυσχερειών που αντιμετωπίζει ένα κράτος ενόψει της ανάγκης ανακεφαλαιοποίησης του τραπεζικού του συστήματος ενδέχεται να διαφέρουν ριζικά από τη μία περίπτωση στην άλλη, ανάλογα τόσο με την αποκτηθείσα πείρα όσο και με το σύνολο των ιδιαίτερων περιστάσεων της κάθε περίπτωσης. Μεταξύ αυτών των περιστάσεων καταλέγονται η οικονομική κατάσταση του κράτους που λαμβάνει τη συνδρομή, το ύψος της ενίσχυσης σε σχέση με το σύνολο της οικονομίας του, οι προοπτικές επιστροφής των οικείων τραπεζών στην οικονομική βιωσιμότητα και οι αιτίες των δυσχερειών τις οποίες αυτές αντιμετωπίζουν, περιλαμβανομένου ενδεχομένως του υπερβολικού μεγέθους του τραπεζικού τομέα του εν λόγω κράτους σε σύγκριση με την εθνική του οικονομία, καθώς και η εξέλιξη της διεθνούς οικονομικής συγκυρίας ή η αυξημένη πιθανότητα να χρειαστούν μελλοντικές παρεμβάσεις του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας προς στήριξη άλλων κρατών σε δυσχέρειες, με συνέπεια να απαιτείται ο προληπτικός καθορισμός ανωτάτου ορίου στα ποσά που δεσμεύονται για την κάθε παρέμβαση.

Οι αποφάσεις της 13ης Δεκεμβρίου 2018, *Iran Insurance κατά Συμβουλίου* (T-558/15, [EU:T:2018:945](#)), και της 13ης Δεκεμβρίου 2018, *Post Bank Iran κατά Συμβουλίου* (T-559/15, [EU:T:2018:948](#)), εκδόθηκαν από το Γενικό Δικαστήριο επί αγωγών βάσει του άρθρου 268 ΣΛΕΕ με αίτημα την αποκατάσταση της υλικής ζημίας και την καταβολή χρηματικής ικανοποίησης για την ηθική βλάβη που υποστήριζαν ότι υπέστησαν οι ενάγουσες λόγω των πράξεων με τις οποίες οι επωνυμίες τους καταχωρίστηκαν σε καταλόγους προσώπων και οντοτήτων εις βάρος των οποίων επιβάλλονταν περιοριστικά μέτρα για την άσκηση πίεσης στην Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν, προκειμένου να παύσει τις δραστηριότητες που ενέχουν κίνδυνο διάδοσης των πυρηνικών όπλων¹⁰⁶. Οι ενάγουσες υποστήριζαν ότι η έκδοση των επίδικων πράξεων αποτελούσε κατάφωρη παράβαση, εκ μέρους του Συμβουλίου, ενός κανόνα δικαίου που απονέμει δικαιώματα στους ιδιώτες και ζητούσαν την αποκατάσταση της υλικής ζημίας και την καταβολή χρηματικής ικανοποίησης για την ηθική βλάβη που, κατά τους ισχυρισμούς τους, είχαν υποστεί λόγω της καταχώρισης της επωνυμίας τους στους επίδικους καταλόγους.

Κατά τον χρόνο έκδοσης των επίδικων πράξεων προέκυπτε ήδη σαφώς και με ακρίβεια από τη νομολογία ότι, σε περίπτωση σχετικής αμφισβήτησης, το Συμβούλιο υποχρεούται να γνωστοποιήσει τις πληροφορίες και τα αποδεικτικά στοιχεία που αποδεικνύουν ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις εφαρμογής του κριτηρίου της «στήριξης» στη διάδοση των πυρηνικών όπλων. Επιπλέον, στο μέτρο που η υποχρέωση ελέγχου και απόδειξης της βασιμότητας των περιοριστικών μέτρων σε βάρος προσώπου ή οντότητας πριν από τη λήψη των μέτρων αυτών υπαγορεύεται από τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων του θιγόμενου

¹⁰⁶ Απόφαση 2010/644/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2010, για την τροποποίηση της απόφασης 2010/413/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου για περιοριστικά μέτρα κατά του Ιράν και για την κατάργηση της κοινής θέσης 2007/140/ΚΕΠΠΑ (ΕΕ 2010, L 281, σ. 81), κανονισμός (ΕΕ) 961/2010 του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2010, σχετικά με περιοριστικά μέτρα κατά του Ιράν και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) 423/2007 (ΕΕ 2010, L 281, σ. 1), απόφαση 2011/783/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 1ης Δεκεμβρίου 2011, για την τροποποίηση της απόφασης 2010/413/ΚΕΠΠΑ για περιοριστικά μέτρα κατά του Ιράν (ΕΕ 2011, L 319, σ. 71), εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 1245/2011 του Συμβουλίου, της 1ης Δεκεμβρίου 2011, για την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΕ) 961/2010 (ΕΕ 2011, L 319, σ. 11), και κανονισμός (ΕΕ) 267/2012 του Συμβουλίου, της 23ης Μαρτίου 2012, σχετικά με περιοριστικά μέτρα κατά του Ιράν και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΕ) 961/2010 (ΕΕ 2012, L 88, σ. 1).

προσώπου ή της θιγόμενης οντότητας και ιδίως από το δικαίωμα πραγματικής δικαστικής προστασίας, το Συμβούλιο δεν διαθέτει διακριτική ευχέρεια ως προς το ζήτημα αυτό. Συνεπώς, εν προκειμένω, το Συμβούλιο δεν διέθετε καμία διακριτική ευχέρεια ως προς την εκπλήρωση της ως άνω υποχρέωσης. Ως εκ τούτου, παραβιάζοντας την υποχρέωση που είχε να τεκμηριώσει τις επίδικες πράξεις, το Συμβούλιο διέπραξε εν προκειμένω κατάφωρη παράβαση κανόνα δικαίου ο οποίος απονέμει δικαιώματα σε ιδιώτη.

Όσον αφορά την ηθική βλάβη την οποία ισχυρίζονταν ότι είχαν υποστεί οι ενάγουσες, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι από τη νομολογία που αφορά το άρθρο 268 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 340, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ, προκύπτει ότι κατ' αρχήν μπορεί να ζητηθεί η ικανοποίηση ηθικής βλάβης νομικού προσώπου και ότι μια τέτοια βλάβη μπορεί να συνίσταται στην προσβολή της εικόνας ή της φήμης του. Υπογράμμισε εξάλλου ότι το ΕΔΔΑ, στη νομολογία του, δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να μπορεί να υπάρξει ακόμη και για μια εμπορική εταιρία μη υλική ζημία η οποία απαιτεί χρηματική αποκατάσταση, μια τέτοια αποκατάσταση εξαρτάται όμως από τις περιστάσεις κάθε υπόθεσης. Η ζημία αυτή μπορεί να περιλαμβάνει, για μια εμπορική εταιρία, στοιχεία κατά το μάλλον ή ήττον «αντικειμενικά» και «υποκειμενικά», μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται η φήμη της επιχείρησης, ως προς την οποία οι συνέπειες δεν είναι δυνατόν να υπολογισθούν επακριβώς. Εν προκειμένω, από τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίστηκαν παραδεκτως από τις ενάγουσες δεν μπορούσε, ωστόσο, να συναχθεί ότι η αναγνώριση του παράνομου χαρακτήρα της συμπεριφοράς που προσαπτόταν στο Συμβούλιο και η ακύρωση των επίδικων πράξεων δεν αρκούσαν αυτές καθ' εαυτές προς ικανοποίηση της ηθικής βλάβης την οποία οι ενάγουσες ισχυρίζονταν ότι είχαν υποστεί λόγω της προσβολής της φήμης τους από τις επίδικες πράξεις.

XIV. Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων

Το 2018 το Γενικό Δικαστήριο επιλήφθηκε 41 αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων, αριθμός που είναι ανάλογος με τον περσινό ¹⁰⁷. Το 2018 εκδόθηκαν 42 διατάξεις ¹⁰⁸, με τις οποίες περατώθηκαν 44 υποθέσεις ασφαλιστικών μέτρων ¹⁰⁹. Σε τέσσερις υποθέσεις το Γενικό Δικαστήριο εξέδωσε διάταξη περί αναστολής, δυνάμει του άρθρου 157, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας.

Οι εκδοθείσες διατάξεις καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα κλάδων του δικαίου, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν η δημόσια υγεία (πέντε υποθέσεις), οι κρατικές ενισχύσεις (τέσσερις υποθέσεις), οι δημόσιες συμβάσεις (επτά υποθέσεις), τα ζητήματα εμπιστευτικότητας (τέσσερις υποθέσεις) και τα ζητήματα του υπαλληλικού δικαίου (οκτώ υποθέσεις).

Ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου έκανε δεκτές δύο αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων, με τις διατάξεις της 18ης Ιανουαρίου 2018, **Strabag Belgium κατά Κοινοβουλίου** (T-784/17 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:17](#)) ¹¹⁰, και της 15ης Μαΐου 2018, **Elche Club de Fútbol κατά Επιτροπής** (T-901/16 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:268](#)).

Η πρώτη από τις δύο αυτές υποθέσεις στις οποίες ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου δέχθηκε την αίτηση ασφαλιστικών μέτρων αφορά δημόσια σύμβαση. Με τη διάταξη της 18ης Ιανουαρίου 2018, **Strabag Belgium κατά Κοινοβουλίου** (T-784/17 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:17](#)), ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου ανέστειλε την εκτέλεση της απόφασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου περί απορρίψεως της προσφοράς της αιτούσας και περί αναθέσεως σε πέντε άλλους προσφέροντες της συμβάσεως-πλασίου εργασιών γενικής εργολαβίας για τα κτίρια του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις Βρυξέλλες.

Ελέγχοντας αν συνέτρεχε η προϋπόθεση του επείγοντος, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου εφάρμοσε την πάγια πλέον νομολογία στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων ¹¹¹, κατά την οποία η προϋπόθεση αυτή αμβλύνεται όταν ο αιτών τη λήψη προσωρινών μέτρων αποδεικνύει την ύπαρξη ιδιαίτερα σοβαρού *fumus boni juris* και έχει ασκήσει την αίτησή του ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου εντός της περιόδου αναμονής των δέκα ημερολογιακών ημέρων.

Εν προκειμένω, η αίτηση ασφαλιστικών μέτρων είχε ασκηθεί εντός της ως άνω περιόδου αναμονής και, ως εκ τούτου, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου εξέτασε αν υπήρχε *fumus boni juris*. Ως προς το ζήτημα αυτό, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου έκρινε ότι, εκ πρώτης όψεως, το Κοινοβούλιο είχε παραβεί το άρθρο 151 του κατ'εξουσιοδότηση κανονισμού (ΕΕ) 1268/2012 ¹¹², επειδή δεν διαπίστωσε ότι η προσφορά που κατατάχθηκε στην πρώτη θέση φαινόταν υπερβολικά χαμηλή και δεν προέβη στον έλεγχο που

¹⁰⁷ Το 2017 το Γενικό Δικαστήριο επιλήφθηκε 47 αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων.

¹⁰⁸ Ο αριθμός αυτός αντιστοιχεί στο σύνολο των διατάξεων που εκδόθηκαν από τον δικαστή των ασφαλιστικών μέτρων, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι διατάξεις για κατάργηση της δίκης/διαγραφή της υποθέσεως, αλλά συνυπολογιζόμενων των διατάξεων βάσει του άρθρου 157, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας.

¹⁰⁹ Επισημαίνεται ότι, από αυστηρά στατιστική σκοπιά, οι διατάξεις ασφαλιστικών μέτρων δεν περιλαμβάνονται στον συνολικό αριθμό των 1 009 περατωθεισών υποθέσεων του 2018, ο οποίος αναγράφεται στους πίνακες του μέρους Δ «Στατιστικά του Γενικού Δικαστηρίου» της παρούσας Έκθεσης Πεπραγμένων.

¹¹⁰ Η αίτηση αναιρέσεως απορρίφθηκε με τη διάταξη της 19ης Σεπτεμβρίου 2018, **Κοινοβούλιο κατά Strabag Belgium** [C-229/18 P(R), μη δημοσιευθείσα, [EU:C:2018:740](#)].

¹¹¹ Νομολογία που ανάγεται στη διάταξη της 23ης Απριλίου 2015, **Επιτροπή κατά Vanbreda Risk & Benefits** [C-35/15 P(R), [EU:C:2015:275](#)].

¹¹² Κατ'εξουσιοδότηση κανονισμός (ΕΕ) 1268/2012 της Επιτροπής, της 29ης Οκτωβρίου 2012, σχετικά με τους κανόνες εφαρμογής του κανονισμού 966/2012 (ΕΕ 2012, L 362, σ. 1).

προβλέπεται από τη διάταξη αυτή. Αφού διαπίστωσε *fumus boni juris* βάσει νομικής εκτίμησης μη αμφισβητούμενων πραγματικών περιστατικών σε σχέση με σαφώς οριοθετημένο ζήτημα, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι συνέτρεχε ιδιαιτέρως σοβαρή περίπτωση *fumus boni juris*.

Επιπλέον, επισημαίνεται ότι οι περισσότερες από τις αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων επί των υποθέσεων δημοσίων συμβάσεων ασκήθηκαν εντός της περιόδου αναμονής και περιείχαν αίτημα βάσει του άρθρου 157, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας. Σε τρεις από τις υποθέσεις αυτές, και συγκεκριμένα εκείνες επί των οποίων εκδόθηκαν οι διατάξεις της 23ης Ιανουαρίου 2018, ***Seco Belgium και Vinçotte κατά Κοινοβουλίου*** (T-812/17 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:25](#)), της 3ης Οκτωβρίου 2018, ***Euronet Consulting κατά Επιτροπής*** (T-350/18 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:653](#)), και της 21ης Δεκεμβρίου 2018, ***Phrenos κ.λπ. κατά Επιτροπής*** (T-715/18 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:1015](#)), η αναθέτουσα αρχή ανακάλεσε ή τροποποίησε, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας των ασφαλιστικών μέτρων, την απόφαση ανάθεσης της δημόσιας σύμβασης, ικανοποιώντας την αιτούσα, με αποτέλεσμα οι διαδικασίες αυτές να καταστούν άνευ αντικειμένου.

Στη δεύτερη υπόθεση στην οποία ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου δέχθηκε αίτηση ασφαλιστικών μέτρων εκδόθηκε η διάταξη της 15ης Μαΐου 2018, ***Elche Club de Fútbol κατά Επιτροπής*** (T-901/16 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:268](#)), σχετικά με απόφαση της Επιτροπής για την ανάκτηση εικαζόμενης κρατικής ενίσχυσης από τον δικαιούχο της, τον ισπανικό ποδοσφαιρικό σύλλογο Elche. Η διαφορά αυτή αποτελούσε μέρος μιας σειράς υποθέσεων που αφορούσαν εικαζόμενες κρατικές ενισχύσεις προς ισπανικούς ποδοσφαιρικούς συλλόγους.

Όσον αφορά τη σχετική με το *fumus boni juris* προϋπόθεση, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου έκρινε ότι η αιτιολογία της προσβαλλόμενης απόφασης δεν ήταν, εκ πρώτης όψεως, επαρκής, κατά το μέτρο που δεν του έδινε τη δυνατότητα να εκτιμήσει αν υπήρχε ενίσχυση και, αν ναι, ποιο ήταν το ποσό της. Όσον αφορά την εξέταση του επείγοντος, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου διαπίστωσε ότι η ανάκτηση του ποσού της ενίσχυσης μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα την εκκαθάριση του ποδοσφαιρικού συλλόγου, ο οποίος τελούσε ήδη σε διαδικασία αφερεγγυότητας. Ως προς το ζήτημα αυτό, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου απέρριψε, μεταξύ άλλων, το επιχείρημα της Επιτροπής ότι ο ποδοσφαιρικός σύλλογος μπορούσε να εξασφαλίσει την αναγκαία ρευστότητα, «πουλώνοντας» ποδοσφαιριστές της ομάδας του. Πράγματι, κατά τον Πρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου, οι παίκτες αποτελούν τα αναγκαία «μέσα παραγωγής» του αιτούντος. Υπό τις συνθήκες αυτές, λαμβανομένου υπόψη ότι η μεταγραφή μεγάλου αριθμού ποδοσφαιριστών του αιτούντος θα επηρέαζε αρνητικά τις αθλητικές επιδόσεις του και, άρα, θα έθετε σε κίνδυνο την οικονομική του επιβίωση, δεν ήταν δυνατό να υποστηριχθεί ότι αυτός μπορούσε να ανταποκριθεί άμεσα και χωρίς να θίγεται η οικονομική του βιωσιμότητα στην καταβολή του ποσού που ζητείται προς ανάκτηση της ενίσχυσης, «πουλώνοντας» μεγάλο αριθμό ποδοσφαιριστών του. Επιπλέον, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου δεν δέχθηκε το επιχείρημα της Επιτροπής ότι ο αιτών δεν είχε ακόμη εξαντλήσει τα μέσα παροχής έννομης προστασίας του εθνικού δικαίου, επειδή στη συγκεκριμένη υπόθεση η αποδοχή του θα επέβαλλε κατ' αποτέλεσμα στον αιτούντα, κατηγορηματικά και μηχανικά, υποχρέωση εξάντλησης των εσωτερικών μέσων παροχής έννομης προστασίας, περιορίζοντας δυσανάλογα την πρόσβαση στον δικαστή της Ένωσης.

Όσον αφορά τη στάθμιση των συμφερόντων, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου υπενθύμισε ότι, μολονότι ομολογουμένως η αναστολή εκτέλεσης απόφασης να ανακτηθεί ενίσχυση ασύμβατη με την εσωτερική αγορά μπορεί να παρατείνει τις επιπτώσεις της ενίσχυσης επί του ανταγωνισμού, εντούτοις, αντιστρόφως, η άμεση εκτέλεση τέτοιας απόφασης θα έχει κατά κανόνα μη αναστρέψιμες συνέπειες για τη δικαιούχο επιχείρηση και μάλιστα χωρίς να μπορεί να αποκλειστεί εκ των προτέρων το ενδεχόμενο η διατήρηση της ενίσχυσης να κριθεί εν τέλει σύμβατη λόγω ελαττωμάτων της σχετικής απόφασης. Επομένως, πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα ώστε, αφενός, να μην εξασθενεί δραματικά η προσωρινή δικαστική προστασία και, αφετέρου, να μην περιορίζεται η ευρεία εξουσία εκτίμησης που πρέπει να έχει ο δικαστής των ασφαλιστικών

μέτρων προκειμένου να ασκεί τις εξουσίες που του έχουν ανατεθεί. Εν προκειμένω, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου τόνισε, αφενός, ότι ο αιτών αντιμετώπιζε το ενδεχόμενο να τεθεί υπό εκκαθάριση εξαιτίας απόφασης η οποία είναι εκ πρώτης όψεως παράνομη και, αφετέρου, ότι οι εθνικές αρχές είχαν μεριμνήσει για τη λήψη μέτρων προσήκουσας εκτέλεσης της προσβαλλόμενης απόφασης. Υπό τις συνθήκες αυτές, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, στο πλαίσιο της καλόπιστης συνεργασίας, μπορούσε να δείξει εμπιστοσύνη στη βούληση και την ικανότητα των εθνικών αρχών να διασφαλίζουν, όπως πάντοτε, την προστασία του συμφέροντος της Ένωσης καθιστώντας δυνατή την αποτελεσματική ανάκτηση της κρατικής ενίσχυσης και ότι, ως εκ τούτου, η αναστολή εκτέλεσης δεν κωλύει τη μελλοντική αποτελεσματική ανάκτηση, αν τυχόν αυτή απαιτηθεί.

Αντιθέτως, με τις διατάξεις της 22ας Μαρτίου 2018, **Hércules Club de Fútbol κατά Επιτροπής** (T-766/16 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:170](#))¹¹³, και της 22ας Μαρτίου 2018, **Valencia Club de Fútbol κατά Επιτροπής** (T-732/16 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:171](#))¹¹⁴, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου απέρριψε τις αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων, επειδή, βάσει των αποδεικτικών στοιχείων, δεν πιθανολογήθηκε ότι οι αιτούντες ποδοσφαιρικοί σύλλογοι θα αδυνατούσαν να ανταποκριθούν, χωρίς κίνδυνο για την οικονομική τους βιωσιμότητα, στην ανάκτηση της ενίσχυσης.

Εξάλλου, πέρα από τις προαναφερθείσες διατάξεις, άξιες μνείας είναι και ορισμένες άλλες νομολογιακές εξελίξεις σχετικά με την προστασία της εμπιστευτικότητας, τα περιοριστικά μέτρα, το θεσμικό δίκαιο και τη δημόσια υγεία.

Σε σχέση με την προστασία της εμπιστευτικότητας, επισημαίνεται ότι ο δικαστής των ασφαλιστικών μέτρων, αφού εξέτασε επισταμένως τα επιχειρήματα ως προς τη συνδρομή *fumus boni juris*, απέρριψε τις αιτήσεις αναστολής εκτέλεσης στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι διατάξεις της 25ης Οκτωβρίου 2018, **JPMorgan Chase κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-420/18 R, μη δημοσιευθείσα, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως¹¹⁵, [EU:T:2018:724](#)), και της 25ης Οκτωβρίου 2018, **Crédit agricole και Crédit agricole Corporate and Investment Bank κατά Επιτροπής** (T-419/18 R, μη δημοσιευθείσα, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως¹¹⁶, [EU:T:2018:726](#)), σχετικά με τη δημοσίευση απόφασης της Επιτροπής περί διαπιστώσεως παραβάσεως του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, της 12ης Ιουλίου 2018, **RATP κατά Επιτροπής** (T-250/18 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:458](#)), σχετικά με την πρόσβαση στα έγγραφα που αφορούν διαδικασία EU-Pilot, και της 12ης Οκτωβρίου 2018, **Taminco κατά EFSA** (T-621/17 R, [EU:T:2018:763](#)), σχετικά με την αξιολόγηση φυτοπροστατευτικού προϊόντος.

Ειδικότερα, με τις διατάξεις της 25ης Οκτωβρίου 2018, **JPMorgan Chase κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-420/18 R, μη δημοσιευθείσα, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως, [EU:T:2018:724](#)), και της 25ης Οκτωβρίου 2018, **Crédit agricole και Crédit agricole Corporate and Investment Bank κατά Επιτροπής** (T-419/18 R, μη δημοσιευθείσα, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως, [EU:T:2018:726](#)), ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου υπενθύμισε ότι, για την προσωρινή προστασία εμπιστευτικών πληροφοριών, δεν αρκεί η απλή δήλωση ότι οι επίμαχες πληροφορίες είναι εμπιστευτικές. Πρέπει να διαπιστώνεται αν οι πληροφορίες είναι πράγματι εμπιστευτικές.

113| Η διάταξη αυτή αναιρέθηκε με τη διάταξη της 22ας Νοεμβρίου 2018, **Hércules Club de Fútbol κατά Επιτροπής** [C-334/18 P(R), [EU:C:2018:952](#)].

114| Η αίτηση αναιρέσεως απορρίφθηκε με τη διάταξη της 22ας Νοεμβρίου 2018, **Valencia Club de Fútbol κατά Επιτροπής** [C-315/18 P(R), [EU:C:2018:951](#)].

115| Υπόθεση C-1/19 P(R), **JPMorgan Chase κ.λπ. κατά Επιτροπής**.

116| Υπόθεση C-4/19 P(R), **Crédit agricole και Crédit agricole Corporate and Investment Bank**.

Εν συνεχεία, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου έκρινε ότι, λαμβανομένου υπόψη του συμφέροντος του κοινού να έχει την ευρύτερη δυνατή ενημέρωση για τους λόγους στους οποίους βασίζονται οι ενέργειες της Επιτροπής, δεν χρήζει καμίας ιδιαίτερης προστασίας το συμφέρον της επιχείρησης εις βάρος της οποίας το θεσμικό αυτό όργανο επέβαλε πρόστιμο λόγω παράβασης του δικαίου του ανταγωνισμού να μην γνωστοποιηθούν στο κοινό οι λεπτομέρειες της παραβατικής της συμπεριφοράς.

Ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου τόνισε ότι δεν μπορεί, εκ πρώτης όψεως, να γίνει δεκτό το επιχείρημα των αιτουσών ότι η αρχή του τεκμηρίου της αθωότητας αποκλείει την καθ' οιονδήποτε τρόπο δημοσίευση της απόφασης περί διαπιστώσεως της παράβασης ή επιβάλλει την απόκρυψη της περιγραφής της παραβατικής συμπεριφοράς στο σύνολό της. Συγκεκριμένα, υπενθύμισε ότι οι πράξεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης καλύπτονται από τεκμήριο νομιμότητας και παράγουν έννομα αποτελέσματα, εφόσον δεν έχουν ανακληθεί, ακυρωθεί ή κηρυχθεί ανίσχυρες. Κατά συνέπεια, η δημοσίευση της απόφασης περί διαπιστώσεως της παράβασης του άρθρου 101 ΣΛΕΕ δεν μπορεί, κατ' αρχήν, να εξαρτάται από την προϋπόθεση να έχει ο δικαστής της Ένωσης αποφανθεί προηγουμένως επί της προσφυγής κατά της απόφασης αυτής.

Σε σχέση με τα περιοριστικά μέτρα, με τη διάταξη της 28ης Νοεμβρίου 2018, **Klyuygen κατά Συμβουλίου** (T-305/18 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:849](#)), ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου απέρριψε την αίτηση αναστολής εκτέλεσης των πράξεων του Συμβουλίου με τις οποίες ανανεώθηκε η ισχύς των περιοριστικών μέτρων εις βάρος του αιτούντος.

Συγκεκριμένα, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου διαπίστωσε μεν την ύπαρξη *fumus boni juris*, αλλά απέρριψε την αίτηση λόγω έλλειψης επείγοντος. Ως προς το ζήτημα αυτό, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου εξέτασε ιδίως το επιχείρημα του αιτούντος περί προσβολής του δικαιώματός του σε αποτελεσματική προσφυγή λόγω των συνεχών παρατάσεων της καταχώρισης του ονόματός του στον οικείο κατάλογο, παρά την έκδοση αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου με τις οποίες κρίθηκαν παράνομες ορισμένες πράξεις για την επιβολή περιοριστικών μέτρων εις βάρος του.

Στο ως άνω πλαίσιο, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου διαπίστωσε ότι είναι δυνατή η προσαρμογή της προϋπόθεσης του επείγοντος όταν, για συστημικούς λόγους, υπάρχει κίνδυνος ματαίωσης της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου τόνισε ότι οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν οι διαφορές σχετικά με τα περιοριστικά μέτρα δεν επιτρέπεται να αναιρούν το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Εντούτοις, δεν συνέτρεχαν, εν προκειμένω, συστημικοί λόγοι που να καθιστούν κενές περιεχομένου τις αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου με τις οποίες ακυρώθηκαν τα περιοριστικά μέτρα.

Όσον αφορά το θεσμικό δίκαιο, άξια μνείας είναι η διάταξη της 4ης Μαΐου 2018, **Czarnecki κατά Κοινοβουλίου** (T-230/18 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:262](#)). Ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου απέρριψε ως απαράδεκτη την αίτηση προσωρινών μέτρων σχετικά με την απόφαση του Κοινοβουλίου περί τερματισμού της θητείας του αιτούντος ως Αντιπροέδρου του Κοινοβουλίου, λόγω φερόμενου σοβαρού παραπτώματός του.

Σε σχέση με το αίτημα αναστολής της εκτέλεσης της απόφασης του Κοινοβουλίου περί πρόωρης λήξης των καθηκόντων του αιτούντος ως Αντιπροέδρου του Κοινοβουλίου, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου διαπίστωσε ότι η απόφαση αυτή επέφερε όλα τα αποτελέσματά της διά της εκδόσεώς της και, ως εκ τούτου, δεν ήταν δυνατή η αναστολή της. Σε σχέση με το δεύτερο αίτημα που αφορούσε τη «διατήρηση» του αιτούντος ως Αντιπροέδρου του Κοινοβουλίου, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου επισήμανε ότι ο αιτών εξέπεσε από το αξίωμά του άμα τη εκδόσει της προσβαλλόμενης απόφασης. Επιπλέον, η θέση Αντιπροέδρου που κενώθηκε λόγω της πρόωρης λήξης της θητείας του αιτούντος καλύφθηκε την 1η Μαρτίου 2018. Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν ήταν δυνατή η «διατήρηση» του αιτούντος ως Αντιπροέδρου του Κοινοβουλίου με προσωρινό μέτρο που ζητήθηκε σχεδόν δύο μήνες μετά από την πρόωρη λήξη της θητείας του και σχεδόν ένα μήνα μετά από την κάλυψη της θέσης Αντιπροέδρου που κατείχε.

Τέλος, στον τομέα της δημόσιας υγείας, αξιωματικώς είναι σειρά υποθέσεων, σχετικών με ρυθμιζόμενες αγορές (των φυτοπροστατευτικών προϊόντων, των φαρμάκων που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση και των βιοκτόνων), επί των οποίων εκδόθηκαν οι διατάξεις της 22ας Ιουνίου 2018, **Arysta LifeScience Netherlands κατά Επιτροπής** (T-476/17 R, [EU:T:2018:407](#)), της 22ας Ιουνίου 2018, **FMC κατά Επιτροπής** (T-719/17 R, [EU:T:2018:408](#)), της 11ης Ιουλίου 2018, **GE Healthcare κατά Επιτροπής** (T-783/17 R, [EU:T:2018:503](#)), της 24ης Αυγούστου 2018, **Laboratoire Pareva et Biotech3D κατά Επιτροπής** (T-337/18 R και T-347/18 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:587](#)), της 25ης Οκτωβρίου 2018, **Laboratoire Pareva κατά Επιτροπής** (T-337/18 R II, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:729](#)), της 25ης Οκτωβρίου 2018, **Laboratoire Pareva κατά Επιτροπής** (T-347/18 R II, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:730](#)), και της 23ης Νοεμβρίου 2018, **GMPO κατά Επιτροπής** (T-733/17 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:839](#)).

Συγκεκριμένα, στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν, αφενός, η διάταξη της 22ας Ιουνίου 2018, **FMC κατά Επιτροπής** (T-719/17 R, [EU:T:2018:408](#)), σχετικά με αίτηση αναστολής εκτέλεσης του κανονισμού της Επιτροπής με τον οποίο ανακλήθηκε η ΑΚΑ ουσίας που χρησιμοποιείται σε ζιζανιοκτόνα και, αφετέρου, η διάταξη της 23ης Νοεμβρίου 2018, **GMPO κατά Επιτροπής** (T-733/17 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:839](#)), σχετικά με αίτηση αναστολής εκτέλεσης της απόφασης της Επιτροπής με την οποία εγκρίθηκε η διάθεση φαρμάκου στην αγορά χωρίς όμως αυτό να χαρακτηριστεί ως ορφανό, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου υπογράμμισε ότι, μολονότι έχει νομολογηθεί ότι δεν αποκλείεται μια αντικειμενικώς σημαντική οικονομική ζημία, η οποία φέρεται ότι προκύπτει από την υποχρέωση να γίνει σε ακατάλληλο χρόνο μια οριστική εμπορική επιλογή με σημασία, να χαρακτηριστεί ως «σοβαρή», και μάλιστα να θεωρηθεί προφανής η σοβαρότητά της ακόμη και ελλείψει στοιχείων σχετικά με το μέγεθος της ενδιαφερόμενης επιχείρησης, εντούτοις η νομολογία αυτή πρέπει να εκτιμάται βάσει του τομέα όπου δραστηριοποιείται ο αιτών. Έτσι, στο πλαίσιο μιας έντονα ρυθμιζόμενης αγοράς στην οποία υφίσταται ενδεχόμενο ταχείας παρέμβασης των αρμόδιων αρχών σε περίπτωση εμφάνισης κινδύνων για τη δημόσια υγεία, για λόγους που δεν είναι πάντοτε προβλέψιμοι, οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις οφείλουν να προφυλάσσονται, εφαρμόζοντας κατάλληλες πολιτικές, από τις συνέπειες μιας τέτοιας παρέμβασης, προκειμένου να μην υφίστανται οι ίδιες τη ζημία που προξενείται από αυτή.

Επιπλέον, στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η διάταξη της 22ας Ιουνίου 2018, **FMC κατά Επιτροπής** (T-719/17 R, [EU:T:2018:408](#)), καθώς και σε εκείνες που αφορούσαν αιτήσεις αναστολής εκτέλεσης αποφάσεων της Επιτροπής με τις οποίες είτε επιβλήθηκαν περιορισμοί στη χρήση δραστικής ουσίας σε φυτοπροστατευτικά προϊόντα (διάταξη της 22ας Ιουνίου 2018, **Arysta LifeScience Netherlands κατά Επιτροπής**, T-476/17 R, [EU:T:2018:407](#)), είτε δεν εγκρίθηκαν ουσίες για χρήση σε ορισμένα βιοκτόνα (διάταξη της 24ης Αυγούστου 2018, **Laboratoire Pareva και Biotech3D κατά Επιτροπής**, T-337/18 R και T-347/18 R, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:587](#)), ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου απέρριψε τις εν λόγω αιτήσεις κατόπιν στάθμισης των εμπλεκόμενων συμφερόντων. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου υπενθύμισε ότι οι επιστημονικές εξελίξεις δεν είναι ασυνήθιστες και παρέχουν την ευκαιρία επαναξιολόγησης των ουσιών, υπό το πρίσμα νέων γνώσεων και επιστημονικών ανακαλύψεων, ιδίως όσον αφορά τους κινδύνους για τη δημόσια υγεία. Αυτός είναι ο δικαιολογητικός λόγος των διαδικασιών ανανέωσης των εγκρίσεων και των χρονικών ορίων ισχύος των αδειών διάθεσης στην αγορά. Ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου έκρινε ότι, ως εκ τούτου, δεν αρκούσε, προς αντίκρουση των κινδύνων για τη δημόσια υγεία που προσδιορίζονταν στη δικογραφία, ο ισχυρισμός ότι κατά το παρελθόν γινόταν χρήση του προϊόντος χωρίς περιορισμούς. Ειδικότερα, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου επισήμανε ότι όφειλε να λάβει υπόψη όλους τους κινδύνους και ότι δεν απέκειτο σε αυτόν να διενεργήσει νέα τεχνική εκτίμηση επιστημονικών δεδομένων, όπερ θα υπερέβαινε τα όρια της εξουσίας του.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΟ 2018

Από τον **Emmanuel Coulon**, Γραμματέα του Γενικού Δικαστηρίου

Σε μια χρονική συγκυρία που χαρακτηρίζεται από τους εντατικούς ρυθμούς δραστηριότητας ¹ του Γενικού Δικαστηρίου, η Γραμματεία του επιστράτευσε όλους τους πόρους της για να συμβάλει στα πολύ θετικά αποτελέσματά του, εκπληρώνοντας τη δική της αποστολή, η οποία συνίσταται στην παροχή, αφενός, συνδρομής στο δικαστικό έργο και, αφετέρου, διοικητικής υποστήριξης. Η Γραμματεία κατάφερε να προσαρμοστεί στις ειδικές απαιτήσεις του διευρυμένου πλέον δικαιοδοτικού οργάνου ² και προσπάθησε να προετοιμαστεί για ορισμένες από τις συνέπειες που αναμένεται να έχει η επόμενη και τελευταία αύξηση του αριθμού των δικαστών, η οποία προβλέπεται για τον Σεπτέμβριο του 2019 στο πλαίσιο του τρίτου σταδίου της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ³. Η Γραμματεία έχει οργανωθεί ώστε να ανταποκριθεί στις νέες προδιαγραφές. Σε κάθε περίπτωση, η ποιότητα των υπηρεσιών της, η οποία, αναπόφευκτα, αντικατοπτρίζεται μόνον εν μέρει στα ποσοτικά στοιχεία, παραμένει μόνιμη έγνοιά της.

Με 72 οργανικές θέσεις (55 βοηθών υπαλλήλων και 17 διοικητικών υπαλλήλων), η Γραμματεία ήταν φυσικό να επηρεαστεί τόσο από τις μετακινήσεις προσωπικού όσο και από το γεγονός ότι στη διάρκεια του έτους έμεινε κενή η θέση του βοηθού Γραμματέα του Γενικού Δικαστηρίου.

Για μια ακόμη φορά πάντως, η Γραμματεία υπήρξε στυλοβάτης του δικαιοδοτικού οργάνου:

- εξασφαλίζοντας την εύρυθμη διεξαγωγή των διαδικασιών και την επιμελή διαχείριση των δικογραφιών·
- φροντίζοντας για την επικοινωνία μεταξύ των εκπροσώπων των διαδίκων και των δικαστών·
- παρέχοντας ενεργό συνδρομή στους δικαστές και στους συνεργάτες τους.

Επίσης, περαίωσε το διοικητικό έργο του Γενικού Δικαστηρίου, υπό την εποπτεία του Προέδρου του Γενικού Δικαστηρίου και με τη βοήθεια των υπηρεσιών του θεσμικού οργάνου.

Οι υπάλληλοί της, μόνιμοι και μη, πάντοτε αφοσιωμένοι και εργατικοί, ευσυνείδητοι και πρόθυμοι να υπηρετήσουν το δημόσιο συμφέρον στην απονομή δικαιοσύνης στην Ένωση, ανέλαβαν να εκτελέσουν τα καθήκοντα της Γραμματείας, τα οποία, καίτοι σταθερά στη θεωρία, εμφανίζονται στην πράξη ευμετάβλητα και απαιτούν συχνά έναν πιο ευέλικτο τρόπο δράσης.

1] Ενδεικτικά στοιχεία της κατάστασης, η οποία περιγράφεται λεπτομερώς από τον Πρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου στον εισαγωγικό του πρόλογο για τη δραστηριότητα του Γενικού Δικαστηρίου το 2018, είναι ο άνευ προηγουμένου στην ιστορία του δικαιοδοτικού οργάνου αριθμός υποθέσεων που περατώθηκαν (1 009) και μια ελαφρά κάμψη στον αριθμό των υποθέσεων που εισήχθησαν (834 έναντι 917 το 2017), με αποτέλεσμα τη μείωση κατά 12 % του αριθμού των εκκρεμών υποθέσεων στις 31 Δεκεμβρίου 2018 (1 333 έναντι 1 508 το 2017).

2] Την 1η Ιανουαρίου 2018 το Γενικό Δικαστήριο αριθμούσε 46 δικαστές. Με την αποχώρηση δικαστή ο οποίος θα αναλάβει τα καθήκοντά του στο Δικαστήριο και την παράλειψη διορισμού του διαδόχου του, το Γενικό Δικαστήριο απαρτίζεται από 45 δικαστές από τις 8 Οκτωβρίου 2018.

3] Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2015/2422 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2015, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2015, L 341, σ. 14), και του κανονισμού (ΕΕ, Ευρατόμ) 2016/1192 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Ιουλίου 2016, για τη μεταβίβαση στο Γενικό Δικαστήριο της αρμοδιότητας εκδικάσεως σε πρώτο βαθμό των διαφορών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των υπαλλήλων της (ΕΕ 2016, L 200, σ. 137).

Ι. Συμβολή στη δικαιοδοτική δραστηριότητα

Το 2018 η Γραμματεία του Γενικού Δικαστηρίου πρωτοκόλλησε 55 395 διαδικαστικά έγγραφα σε 23 γλώσσες διαδικασίας⁴ (επί συνόλου 24 που προβλέπονται από τον Κανονισμό Διαδικασίας), χειρίστηκε 4 562 υπομνήματα (πέραν των δικογράφων) στο πλαίσιο εκκρεμών υποθέσεων, εκτέλεσε τις αποφάσεις που έλαβαν οι δικαστικοί σχηματισμοί σε επίπεδο μέτρων οργάνωσης της διαδικασίας ή μέτρων διεξαγωγής αποδείξεων και κατάρτισε 1 371 ανακοινώσεις για την *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*.

Μολονότι είναι, προφανώς, αδύνατο να εκτεθούν εδώ όλα τα στοιχεία που καταδεικνύουν την έκταση των εργασιών της Γραμματείας, ωστόσο η αναφορά σε ορισμένα από αυτά, και ιδίως σε στατιστικά δεδομένα, αρκεί για να αναδείξει τον όγκο της δουλειάς της:

- στα 9 746 διαδικαστικά έγγραφα που κατατέθηκαν περιλαμβάνονται 318 αιτήσεις παρεμβάσεως και 197 αιτήσεις εμπιστευτικής μεταχείρισης, είτε έναντι των διαδίκων είτε του κοινού·
- για τις διαδικασίες που αφορούσαν ομάδες ή σειρές υποθέσεων απαιτήθηκε συντονισμός τόσο εντός της ίδιας της Γραμματείας, λόγω των πολλών γλωσσών διαδικασίας, όσο και με τους δικαστικούς σχηματισμούς, για τη διεκπεραίωση των αιτημάτων που αφορούσαν παράταση προθεσμιών, συνεκδίκηση, παρέμβαση ή εμπιστευτική μεταχείριση σε κάθε χωριστή υπόθεση·
- 12 436 δελτία (δηλαδή περισσότερα από 1 000 κάθε μήνα) εστάλησαν από τη Γραμματεία (ψηφιοποιημένα) στα ιδιαίτερα γραφεία των δικαστών για τις ανάγκες της έρευνας και των αποδεικτικών μέσων στις διάφορες υποθέσεις·
- αποφασίσθηκαν ή διατάχθηκαν εκατοντάδες μέτρα οργάνωσης της διαδικασίας και δεκάδες μέτρα διεξαγωγής αποδείξεων, μεταξύ άλλων, για την προσκόμιση εγγράφων για τα οποία είχε ζητηθεί από τους διαδίκους να τηρηθεί η εμπιστευτικότητα.

Εξάλλου, 11 διοικητικοί υπάλληλοι της Γραμματείας επιφορτισμένοι με τη διαχείριση των δικογραφιών παρέστησαν σε 381 διασκέψεις τμημάτων και στις επ' ακροατηρίου συζητήσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν πέρυσι σε 387 υποθέσεις, συντάσσοντας μετά το πέρας καθεμίας εξ αυτών τα πρακτικά που υποβάλλονται για έγκριση στους δικαστές και προετοιμάζοντας ανάλογα τους φακέλους.

Δύο στοιχεία απεικονίζουν τον μέσο όγκο των φακέλων που τηρεί η Γραμματεία. Αφενός, το 85 % των διαδικαστικών εγγράφων που κατατέθηκαν στη Γραμματεία μέσω της εφαρμογής e-Curia ανήλθε σε 823 076 σελίδες. Αφετέρου, οι φάκελοι της Γραμματείας στις 1 333 υποθέσεις που εκκρεμούσαν στο τέλος του 2018 αντιστοιχούσαν σε 530 μέτρα.

Επιπλέον, οι διαδικαστικοί κανόνες που τέθηκαν σε ισχύ την 1η Ιουλίου 2015 εξακολουθούν να αποφέρουν ευεργετικά αποτελέσματα. Ενώ ορισμένες από τις επωφελείς συνέπειες του νέου Κανονισμού Διαδικασίας έγιναν αμέσως αισθητές, ιδίως στον τομέα της διανοητικής ιδιοκτησίας (τροποποίηση του γλωσσικού καθεστώτος και κατάργηση του δεύτερου σταδίου ανταλλαγής υπομνημάτων), άλλες, λόγω της φύσης των αλλαγών που επήλθαν, κατέστησαν αντιληπτές μόνον κατόπιν της εφαρμογής των σχετικών κανόνων στην πράξη. Έτσι, η δυνατότητα περάτωσης υποθέσεων με την έκδοση δικαστικής απόφασης χωρίς επ' ακροατηρίου συζήτηση, ιδίως αν οι διάδικοι δεν έχουν ζητήσει τη διεξαγωγή της, αξιοποιήθηκε πράγματι από το Γενικό Δικαστήριο (σε ποσοστό 29 % επί του συνόλου των ένδικων διαφορών ενώπιόν του και στο 42 % των περιπτώσεων ειδικά στον τομέα της διανοητικής ιδιοκτησίας). Αυτή η παράλειψη του σταδίου

4| Εκ των οποίων μία προσφυγή στα μαλτέζικα.

της προφορικής διαδικασίας, πέραν του ότι συνεπάγεται απαλλαγή από την υποχρέωση κατάρτισης συνοπτικής έκθεσης ακροατηρίου, επέτρεψε την επίσπευση της εκδίκασης των αντίστοιχων υποθέσεων πριν από την περάτωσή τους με την έκδοση απόφασης (με μέση διάρκεια της διαδικασίας τους 16,6 μήνες όταν δεν διεξάγεται επ' ακροατηρίου συζήτηση, έναντι 25,7 μηνών, κατά μέσο όρο, όταν διεξάγεται).

Επίσης, στις ευθείες προσφυγές, το συνολικό ποσοστό των υποθέσεων που περατώνονται με την έκδοση απόφασης χωρίς να προηγηθεί δεύτερη ανταλλαγή υπομνημάτων εμφανίζει ανοδική τάση (13 %, από 10 % το 2017⁵⁾), με τις υπαλληλικές υποθέσεις να κατέχουν τα πρωτεία (32 % έναντι 20 % το 2017).

Τέλος, αν και το ποσοστό των δικογράφων που χρήζουν τακτοποίησης επειδή δεν πληρούν τον απαιτούμενο τύπο συνεχίζει να είναι υπερβολικά υψηλό, προκαλεί ωστόσο ικανοποίηση η πτώση του (28 %) στις ευθείες προσφυγές, πλην εκείνων που αφορούν τη διανοητική ιδιοκτησία. Αντιθέτως, παραμένει πρόβλημα το γεγονός ότι, στον τελευταίο αυτό τομέα, ένα στα δύο δικόγραφα χρειάζεται τακτοποίηση.

Παρά τον γενικά θετικό απολογισμό της δικαιοδοτικής δραστηριότητας για το 2018, μπορούν και πρέπει να εξεταστούν εντός της Γραμματείας ενδεχόμενες λύσεις οι οποίες θα συμβάλουν στον ταχύ και αποτελεσματικό χειρισμό των πρακτικών ζητημάτων και στη βελτιστοποίηση τόσο του χρόνου που απαιτείται για κάθε στάδιο της ένδικης διαδικασίας όσο και της όλης διεκπεραίωσης των διαδικαστικών εγγράφων. Η προσθήκη και άλλων δικαστών στη σύνθεση του Γενικού Δικαστηρίου, η οποία προβλέπεται για τον Σεπτέμβριο του 2019, και η συνακόλουθη αύξηση, κατά πάσα πιθανότητα, του αριθμού των υποθέσεων, στοιχεία βάσει των οποίων σχεδιάστηκε η μεταρρύθμιση της δικαιοδοτικής δομής του θεσμικού οργάνου, θα αποτελέσουν μια πρωτοφανή πρόκληση για τη Γραμματεία.

II. Ενίσχυση της συνοχής

Η οργάνωση και η λειτουργία του δικαιοδοτικού οργάνου καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο η Γραμματεία κατανέμει τα καθήκοντα στο εσωτερικό της και χρησιμοποιεί το δυναμικό της για να εξασφαλίσει τις καλύτερες δυνατές επιδόσεις.

Σήμερα, το Γενικό Δικαστήριο συγκροτείται από εννέα πενταμελή τμήματα. Καθένα από τα τμήματα αυτά εμπεριέχει δύο σχηματισμούς τριών δικαστών στους οποίους προεδρεύει ο πρόεδρος του πενταμελούς τμήματος. Η Γραμματεία είναι υποχρεωμένη, στο πλαίσιο της συνδρομής που παρέχει στα πενταμελή και στα τριμελή τμήματα, να διεκπεραιώνει όλα τα διαδικαστικά έγγραφα με τον ίδιο τρόπο (ιδίως όσον αφορά τον χρόνο διεκπεραίωσής τους). Οφείλει ακόμη να συμβάλει στη διασφάλιση της συνέπειας των αποφάσεων που λαμβάνουν τα τμήματα ή οι πρόεδροί τους επί διαδικαστικών ζητημάτων, συνεισφέροντας ποικιλοτρόπως με την πείρα και την τεχνογνωσία του προσωπικού της και θέτοντας στη διάθεσή του δικαιοδοτικού οργάνου μια κατάλληλα διαμορφωμένη και στοχευμένη τεκμηρίωση (ηλεκτρονική ενημέρωση σχετικά με τα ζητήματα διαδικασίας και τις διατάξεις επί δικονομικών ζητημάτων, κατάρτιση μηνιαίου τεύχους με τη σχετική νομολογία).

Τα καθήκοντα αυτά συνάδουν πλήρως με τους στόχους που επιδιώκει το Γενικό Δικαστήριο, όπως έχουν αρχίσει να πραγματώνονται μέσω της συχνότερης παραπομπής υποθέσεων ενώπιον των πενταμελών τμημάτων και της παραπομπής ήδη μίας υπόθεσης στο τμήμα μείζονος συνθέσεως, ενώ έρχονται, σε ένα

5] Οι διαφορές σχετικά με τα δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας δεν συνυπολογίζονται, δεδομένου ότι ο Κανονισμός Διαδικασίας δεν προβλέπει, ούτως ή άλλως, δεύτερη ανταλλαγή υπομνημάτων για αυτή την κατηγορία υποθέσεων.

πιο περιορισμένο πεδίο, να βοηθήσουν στη γενικότερη αποστολή η οποία ανατίθεται στον Αντιπρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου, δηλαδή στην ανάπτυξη ενός πόλου οριζόντιας νομικής ανάλυσης, με σκοπό την ενίσχυση της συνοχής και της ποιότητας της νομολογίας.

Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο θέλησε να διευρυνθούν οι εξουσίες του Αντιπροέδρου του και εισηγήθηκε να έχει ο Αντιπρόεδρος την ευχέρεια, αφενός, να ασκεί καθήκοντα γενικού εισαγγελέα και, αφετέρου, να προτείνει στη διοικητική ολομέλεια την παραπομπή υποθέσεων σε τμήματα με περισσότερα από τρία μέλη. Προτάθηκε λοιπόν να γίνουν οι σχετικές τροποποιήσεις στο άρθρο 3, παράγραφος 3, και στο άρθρο 28, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας. Αφού έλαβε τη σύμφωνη γνώμη του Δικαστηρίου και την έγκριση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 254, πέμπτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, το δικαιοδοτικό όργανο προχώρησε σε αυτές τις τροποποιήσεις ⁶.

III. Μια σημαντική μεταρρύθμιση: η χρήση της εφαρμογής e-Curia είναι πλέον υποχρεωτική στις διαδικασίες ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου

Μέσω της εφαρμογής e-Curia, η οποία είναι κοινή για τα δύο δικαιοδοτικά όργανα που απαρτίζουν το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι εφικτή, από τον Νοέμβριο 2011, η κατάθεση και η επίδοση διαδικαστικών εγγράφων αποκλειστικά σε ηλεκτρονική μορφή.

Το 2016 ξεκίνησε μια φιλόδοξη μεταρρύθμιση προκειμένου να καταστεί η εφαρμογή e-Curia υποχρεωτική για τις διαδικασίες ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου. Η αύξηση του αριθμού των προσώπων με λογαριασμό πρόσβασης στη συγκεκριμένη εφαρμογή, το ήδη πολύ υψηλό ποσοστό κατάθεσης δικογράφων στη Γραμματεία με χρήση της εν λόγω εφαρμογής, η δηλωμένη ικανοποίηση των χρηστών από τη λειτουργία του οικονομικού και οικολογικού αυτού συστήματος, η εκτεταμένη ψηφιοποίηση όλων των σταδίων των ένδικων διαδικασιών η οποία είτε είναι τετελεσμένο γεγονός είτε βαίνει προς ολοκλήρωση στα περισσότερα κράτη μέλη, καθώς και τα πολλαπλά οφέλη από την ύπαρξη ενός και μοναδικού τρόπου κατάθεσης και επίδοσης δικογράφων είναι μερικοί από τους λόγους για τους οποίους το Γενικό Δικαστήριο προώθησε τη μετάβαση προς την πλήρη αποϋλοποίηση της επικοινωνίας μεταξύ της Γραμματείας και των εκπροσώπων των διαδίκων.

Η ανακοίνωση της μεταρρύθμισης αυτής είχε πολύ ευνοϊκή ανταπόκριση τόσο από τα κράτη μέλη όσο και από τους δικηγόρους που εκπροσωπούνται από το Συμβούλιο των Δικηγορικών Συλλόγων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (CCBE).

Η μεταρρύθμιση ολοκληρώθηκε επιτυχώς την 1η Δεκεμβρίου 2018 και η εφαρμογή e-Curia είναι πια, από την ημερομηνία αυτή, το μοναδικό μέσο ανταλλαγής δικογράφων μεταξύ των εκπροσώπων των διαδίκων και του Γενικού Δικαστηρίου. Πρόκειται για μια εξέλιξη που αφορά όλους τους διαδίκους (προσφεύγοντες, ενάγοντες, καθών, εναγομένους και παρεμβαίνοντες) και όλα τα είδη διαδικασιών. Ωστόσο, προβλέπονται

6] Τροποποιήσεις του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου (ΕΕ 2018, L 240, σ. 67).

ορισμένες μόνον εξαιρέσεις προς διασφάλιση της αρχής της πρόσβασης στη δικαιοσύνη (όπως σε περιπτώσεις που η χρήση της εφαρμογής e-Curia αποδεικνύεται τεχνικά αδύνατη ή όταν ζητείται δικαστική αρωγή από αιτούντα ο οποίος δεν εκπροσωπείται από δικηγόρο).

Η υλοποίηση της μεταρρύθμισης για την υποχρεωτική χρήση της εφαρμογής e-Curia είχε τρεις πτυχές.

Πρώτον, τη νομική πτυχή, δεδομένου ότι έπρεπε να εγκριθούν οι σχετικές τροποποιήσεις του Κανονισμού Διαδικασίας από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ⁷ και, εν συνεχεία, το Γενικό Δικαστήριο να εκδώσει νέα απόφαση όσον αφορά την κατάθεση και την επίδοση διαδικαστικών εγγράφων μέσω της εφαρμογής e-Curia ⁸, να προβεί στις αναγκαίες αλλαγές των όρων χρήσης της εφαρμογής αυτής, να τροποποιήσει τις διατάξεις για τη ρύθμιση πρακτικών ζητημάτων σχετικών με την εκτέλεση του Κανονισμού Διαδικασίας ⁹ και να καταρτίσει νέο έντυπο για την αίτηση δικαστικής αρωγής ¹⁰.

Δεύτερον, την τεχνική και οργανωτική πτυχή, αφού απαιτήθηκε μια σειρά ενεργειών προκειμένου να προσαρμοστούν τα συστήματα πληροφορικής.

Τρίτον, την επικοινωνιακή πτυχή, η οποία υπήρξε, σύμφωνα με την επιθυμία του Γενικού Δικαστηρίου για μια δυναμική και εντατική προσπάθεια, πλούσια σε παρεμβάσεις από πολλές και ποικίλες ομάδες-στόχους της μεταρρύθμισης (το ευρύ κοινό, τους εκπροσώπους των διαδίκων, περιλαμβανομένων των δικηγόρων και των υπαλλήλων των διαφόρων φορέων που μετείχαν σε διαδικασίες ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, το ίδιο το προσωπικό του θεσμικού οργάνου).

Εξ αρχής η μεταρρύθμιση αυτή, η οποία καθιστά δυνατό τον εξορθολογισμό της διεκπεραίωσης των εγγράφων, προωθήθηκε από τη Γραμματεία του Γενικού Δικαστηρίου προκειμένου να προληφθούν ορισμένες από τις αναμενόμενες επιπτώσεις της περαιτέρω αύξησης του αριθμού των δικαστών, τον Σεπτέμβριο του 2019, στο πλαίσιο του τρίτου σταδίου της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής του θεσμικού οργάνου. Με την υποχρεωτική πλέον χρήση της εφαρμογής e-Curia, το Γενικό Δικαστήριο δεν χρειάζεται να διαχειρίζεται περισσότερους μορφότευπους, να ψηφιοποιεί τα έγγραφα που οι διάδικοι κατέθεταν σε έντυπη μορφή και, όπως συνέβαινε σε περίπτωση προηγούμενης κατάθεσης με τηλεομοιοτυπία, να κάνει διπλή καταχώριση στη βάση δεδομένων και να ελέγχει αν το δικόγραφο στην έντυπη μορφή του συμφωνούσε απολύτως με την τηλεομοιοτυπία. Άλλωστε, η απλούστευση των κανόνων υποβολής των διαδικαστικών εγγράφων (πρωτίστως δε η κατάργηση της υποχρέωσης κατάθεσης επικυρωμένων αντιγράφων του πρωτοτύπου) θα συμβάλει λογικά στην περαιτέρω μείωση του ποσοστού των δικογράφων που χρήζουν τακτοποίησης.

7| Τροποποιήσεις του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου (ΕΕ 2018, L 240, σ. 68).

8| Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 2018, σχετική με την κατάθεση και την επίδοση διαδικαστικών εγγράφων μέσω της εφαρμογής e-Curia (ΕΕ 2018, L 240, σ. 72).

9| Τροποποιήσεις των διατάξεων για τη ρύθμιση πρακτικών ζητημάτων σχετικών με την εκτέλεση του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου (ΕΕ 2018, L 294, σ. 23, διορθωτικό ΕΕ 2018, L 296, σ. 40).

10| Αίτηση δικαστικής αρωγής (ΕΕ 2018, L 306, σ. 61).

Το τολμηρό αυτό εγχείρημα δεν θα καρποφορούσε αν το προσωπικό της Γραμματείας δεν είχε εργαστεί με τόση προσήλωση, και με τη στήριξη, ασφαλώς, του δικαιοδοτικού οργάνου, ιδίως της επιτροπής του Κανονισμού Διαδικασίας, της Γραμματείας του Δικαστηρίου, της Γενικής Διεύθυνσης Πολυγλωσσίας, της Διεύθυνσης Τεχνολογιών της Πληροφορίας, της Διεύθυνσης Επικοινωνίας και της μονάδας που είναι αρμόδια για την επαγγελματική κατάρτιση.

IV. Άλλες μορφές συνδρομής προς το δικαιοδοτικό όργανο

Η Γραμματεία προσέφερε καθημερινά τις υπηρεσίες της στον Πρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου, στον Αντιπρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου και σε όλους τους δικαστικούς σχηματισμούς, όπως επίσης και στο προσωπικό των γραφείων των δικαστών που τους συγκροτούν. Το προσωπικό της Γραμματείας ήταν ανά πάσα στιγμή στη διάθεσή τους και τη χρονιά που πέρασε, προσφέροντας τις γνώσεις του σε διαδικαστικά ζητήματα. Αξίζει να επισημανθεί ότι η αύξηση του αριθμού των δικαστών και των συνεργατών τους, λόγω της υλοποίησης της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής του θεσμικού οργάνου, σημαίνει ότι η «ζήτηση» της Γραμματείας μεγαλώνει, αφού της απευθύνονται, εσωτερικά, όλο και περισσότερα αιτήματα.

Παράλληλα, η Γραμματεία, επιδεικνύοντας πνεύμα ευελιξίας, επιζητεί διαρκώς την επέκταση των συνεργασιών της, στην προσπάθειά της να βελτιώνει την αποτελεσματικότητα και να τελειοποιεί τις μεθόδους εργασίας ώστε να αντεπεξέρχεται στις δυσχέρειες οι οποίες είναι απόρροια της διεύρυνσης του δικαιοδοτικού οργάνου. Σε διοργανικό πλαίσιο, χάρη στη συνεργασία μεταξύ της γραμματείας των τμημάτων προσφυγών του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) και της Γραμματείας του Γενικού Δικαστηρίου, αφενός, αναπτύχθηκαν τα απαραίτητα τεχνικά μέσα για τη διασφάλιση της διαβίβασης ολόκληρου του διοικητικού φακέλου των τμημάτων προσφυγών σε ψηφιακή μορφή και, αφετέρου, αυτοματοποιήθηκε η διαβίβαση ορισμένων πληροφοριών σε αυτά αμέσως μόλις αναρτηθούν και δημοσιευθούν στον δικτυακό τόπο Curia ¹¹.

Τέλος, η Γραμματεία, μέσω του Γραμματέα του Γενικού Δικαστηρίου και των εκπροσώπων του, εξακολουθεί να παρέχει συνδρομή σε διάφορα όργανα του δικαιοδοτικού οργάνου (όπως η διοικητική ολομέλεια, η διάσκεψη των προέδρων των τμημάτων και η επιτροπή του Κανονισμού Διαδικασίας), καθώς και σε άλλες επιτροπές και ομάδες εργασίας ανάλογα με τις ανάγκες ή τη φύση του αντικειμένου τους.

11| Το EUIPO ήταν καθού στο 42,5 % των υποθέσεων που εισήχθησαν το 2018 (εξαιρουμένων των ειδικών διαδικασιών).

V. Εργασίες διοικητικής φύσης

Για διάφορους λόγους, όλο και μεγαλύτερο μέρος των πόρων της Γραμματείας του Γενικού Δικαστηρίου χρησιμοποιείται για την εκτέλεση διοικητικών καθηκόντων.

Πρώτον, πολλαπλασιάστηκαν τόσο το κόστος της διοίκησης του διευρυμένου πλέον δικαιοδοτικού οργάνου, μεταξύ άλλων λόγω της προετοιμασίας των συνεδριάσεων των επιτροπών και των ομάδων εργασίας (ημερήσια διάταξη, εξέταση των φακέλων, σύνταξη πρακτικών σε πλήρη ή συνοπτική μορφή), όσο και τα θέματα που αντιμετωπίζονται.

Δεύτερον, οι δαπάνες που συνδέονται με τη διοίκηση, τη διαχείριση του προσωπικού, ήτοι των υπαλλήλων μόνιμων και μη, τα projects πληροφορικής, τον συντονισμό, την επικοινωνία και τη ροή πληροφοριών παρέμειναν σημαντικές.

Τέλος, ως διοικητική υπηρεσία, η Γραμματεία καλείται να ανταποκριθεί και σε πλήθος άλλων αιτημάτων. Ειδικότερα, έχουν ληφθεί μέτρα για:

- να εξασφαλισθεί η συμμόρφωση με τις νέες κανονιστικές απαιτήσεις στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος (σύστημα οικολογικής διαχείρισης και οικολογικού ελέγχου «EMAS»), με ποικίλες δράσεις ευαισθητοποίησης και σε συνεργασία με άλλους διοικητικούς φορείς του θεσμικού οργάνου και με τα γραφεία των δικαστών·
- να λειτουργήσει αποτελεσματικά ο μηχανισμός για την προστασία των εξαιρετικά ευαίσθητων πληροφοριών στις υποθέσεις όπου ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου το κρίνει αναγκαίο·
- να τεθούν σε εφαρμογή οι ρυθμίσεις του νέου δημοσιονομικού κανονισμού ¹²·
- να τηρείται ο κανονισμός σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από όλα τα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης ¹³. Λαμβάνοντας υπόψη τη νέα πραγματικότητα όπως διαμορφώνεται λόγω της εξέλιξης των ρόλων και των ευθυνών, η Γραμματεία όρισε «ανταποκριτή» για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (πέραν του ανταποκριτή ΤΠ και του ανταποκριτή EMAS), ως μέλος του δικτύου των ανταποκριτών για την προστασία των δεδομένων του θεσμικού οργάνου.

Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί η γενικότερη αύξηση του κόστους που συνδέεται με εξωτερικούς συνεργάτες, λόγω της εναρμόνισης της τεκμηρίωσης και των διαδικασιών, αφού πρέπει να καλύπτεται από πόρους που παραμένουν σταθεροί. Πρόκειται για νέο δεδομένο με το οποίο η Γραμματεία θα πρέπει να συμφιλωθεί στο πλαίσιο της εκπλήρωσης της αποστολής στην υπηρεσία του διευρυμένου δικαιοδοτικού οργάνου.

12| Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2018/1046 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Ιουλίου 2018, σχετικά με τους δημοσιονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης, την τροποποίηση των κανονισμών (ΕΕ) 1296/2013, (ΕΕ) 1301/2013, (ΕΕ) 1303/2013, (ΕΕ) 1304/2013, (ΕΕ) 1309/2013, (ΕΕ) 1316/2013, (ΕΕ) 223/2014, (ΕΕ) 283/2014 και της απόφασης 541/2014/ΕΕ και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΕ, Ευρατόμ) 966/2012 (ΕΕ 2018, L 193, σ. 1).

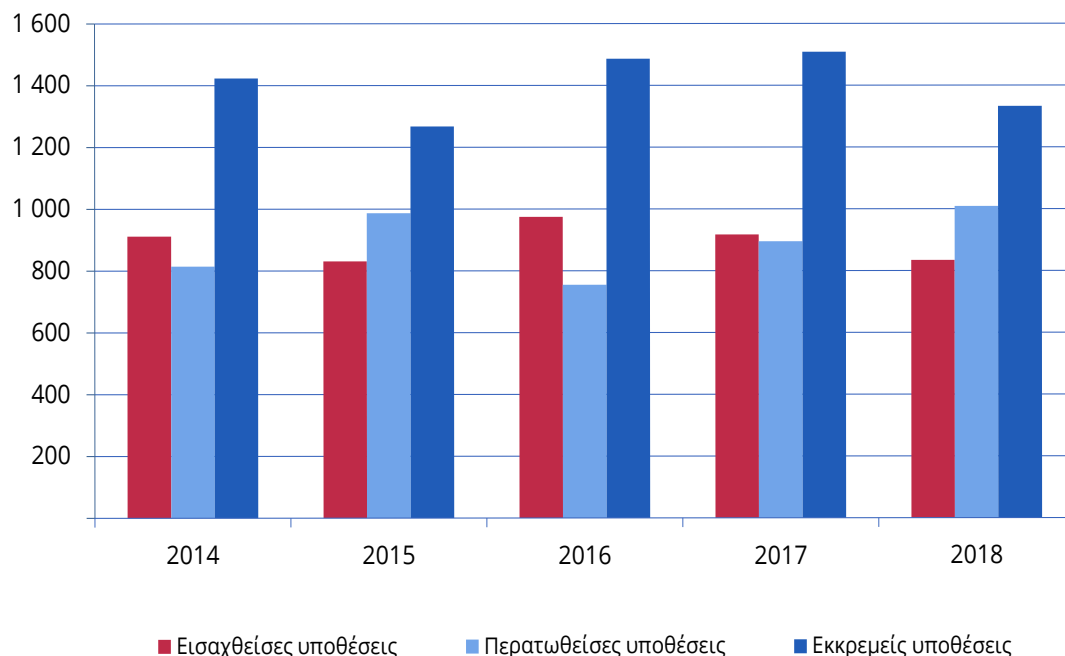
13| Κανονισμός (ΕΕ) 2018/1725 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Οκτωβρίου 2018, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης και την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών, και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) 45/2001 και της απόφασης 1247/2002/ΕΚ (ΕΕ 2018, L 295, σ. 39).



ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

I. Γενική δραστηριότητα του Γενικού Δικαστηρίου — Εισαχθείσες, περατωθείσες, εκκρεμείς υποθέσεις (2014–2018)	261
II. Εισαχθείσες υποθέσεις — Φύση των διαδικασιών (2014–2018)	262
III. Εισαχθείσες υποθέσεις — Φύση της προσφυγής, αγωγής ή αιτήσεως (2014–2018)	263
IV. Εισαχθείσες υποθέσεις — Τομέας (2014–2018)	264
V. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Φύση των διαδικασιών (2014–2018)	265
VI. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Τομέας (2018)	266
VII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Τομέας (2014–2018)	267
VIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Δικάσας σχηματισμός (2014–2018)	268
IX. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2014–2018)	269
X. Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2014–2018)	270
XI. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους — Φύση των διαδικασιών (2014–2018)	271
XII. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους — Τομέας (2014–2018)	272
XIII. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους — Δικαστικός σχηματισμός (2014–2018)	273
XIV. Διάφορα — Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων (2014–2018)	274
XV. Διάφορα — Ταχείες διαδικασίες (2014–2018)	275
XVI. Διάφορα — Αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση ενώπιον του Δικαστηρίου (1990–2018)	276
XVII. Διάφορα — Κατανομή των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου, αναλόγως της φύσεως της διαδικασίας (2014–2018)	277
XVIII. Διάφορα — Έκβαση των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου (2018)	278
XIX. Διάφορα — Έκβαση των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου (2014–2018)	279
XX. Διάφορα — Γενική εξέλιξη (1989–2018) Εισαχθείσες, περατωθείσες, εκκρεμείς υποθέσεις	280
XXI. Δραστηριότητα της Γραμματείας του Γενικού Δικαστηρίου (2015–2018)	281
XXII. Τρόποι κατάθεσης διαδικαστικών εγγράφων ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου	282
XXIII. Σελίδες που κατατέθηκαν μέσω e-Curia (2013–2018)	283
XXIV. Ανακοινώσεις δημοσιευμένες στην <i>Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης</i> (2014–2018)	284
XXV. Υποθέσεις στις οποίες διεξήχθη επ' ακροατηρίου συζήτηση (2014–2018)	285

I. Γενική δραστηριότητα του Γενικού Δικαστηρίου — Εισαχθείσες, περατωθείσες, εκκρεμείς υποθέσεις (2014–2018) ^{1 2}



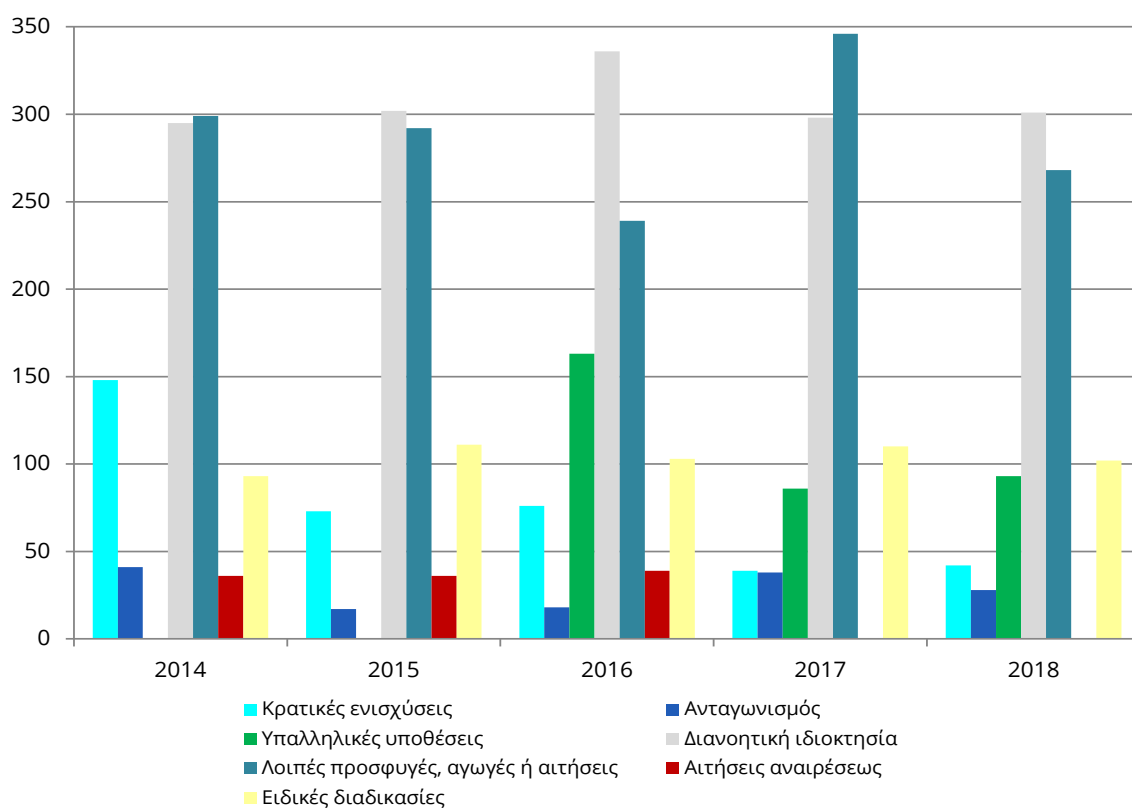
	2014	2015	2016	2017	2018
Εισαχθείσες υποθέσεις	912	831	974	917	834
Περαιτωθείσες υποθέσεις	814	987	755	895	1 009
Εκκρεμείς υποθέσεις	1 423	1 267	1 486	1 508	1 333

1] Εφόσον δεν υπάρχει ένδειξη περί του αντιθέτου, ο παρών πίνακας και οι πίνακες των επομένων σελίδων περιλαμβάνουν τις ειδικές διαδικασίες.

Ως «ειδικές διαδικασίες» θεωρούνται: η ανακοπή ερημοδικίας (άρθρο 41 του Οργανισμού του Δικαστηρίου· άρθρο 166 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου), η τριτανακοπή (άρθρο 42 του Οργανισμού του Δικαστηρίου· άρθρο 167 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου), η ερμηνεία αποφάσεως (άρθρο 43 του Οργανισμού του Δικαστηρίου· άρθρο 168 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου), η αναθεώρηση αποφάσεως (άρθρο 44 του Οργανισμού του Δικαστηρίου· άρθρο 169 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου), η δικαστική αρωγή (άρθρο 148 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου), η διόρθωση αποφάσεως (άρθρο 164 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου) και η αμφισβήτηση σχετικά με τα δυνάμενα να αναζητηθούν έξοδα (άρθρο 170 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου).

2] Εφόσον δεν υπάρχει ένδειξη περί του αντιθέτου, ο παρών πίνακας και οι πίνακες των επομένων σελίδων δεν περιλαμβάνουν τις διαδικασίες ασφαλιστικών μέτρων.

II. Εισαχθείσες υποθέσεις — Φύση των διαδικασιών (2014-2018)

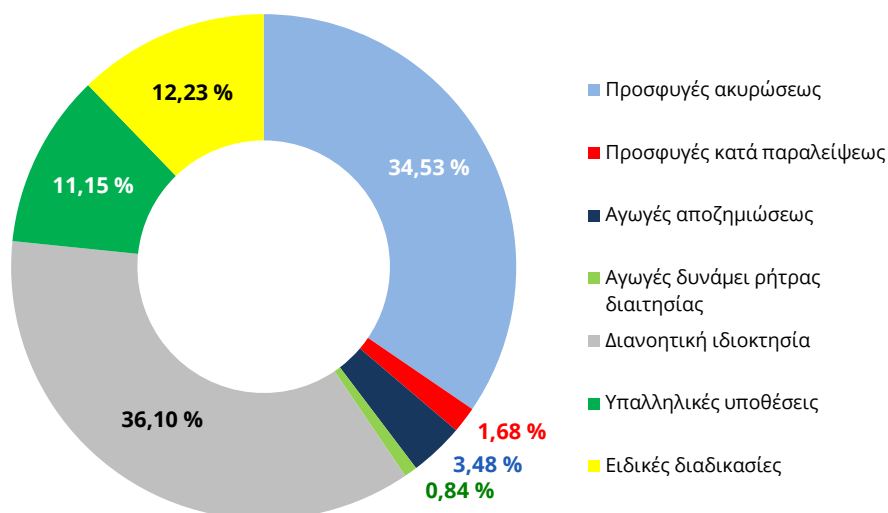


	2014	2015	2016 ¹	2017	2018
Κρατικές ενισχύσεις	148	73	76	39	42
Ανταγωνισμός	41	17	18	38	28
Υπαλληλικές υποθέσεις			163	86	93
Διανοητική ιδιοκτησία	295	302	336	298	301
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	299	292	239	346	268
Αιτήσεις αναιρέσεως	36	36	39		
Ειδικές διαδικασίες	93	111	103	110	102
Σύνολο	912	831	974	917	834

1| Την 1η Σεπτεμβρίου 2016, 123 υπαλληλικές υποθέσεις και 16 ειδικές διαδικασίες του ίδιου τομέα μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο.

III. Εισαχθείσες υποθέσεις — Φύση της προσφυγής, αγωγής ή αιτήσεως (2014–2018)

2018

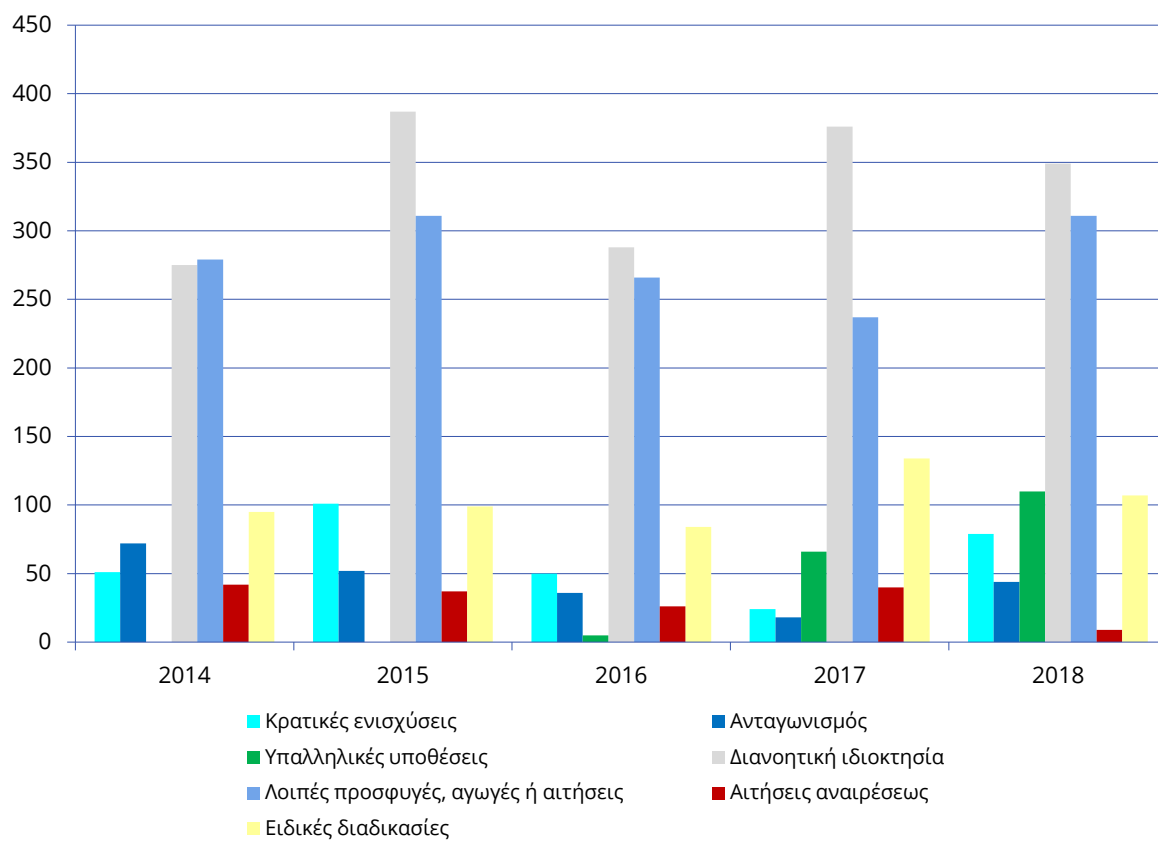


	2014	2015	2016	2017	2018
Προσφυγές ακυρώσεως	423	332	297	371	288
Προσφυγές κατά παραλείψεως	12	5	7	8	14
Αγωγές αποζημιώσεως	39	30	19	23	29
Αγωγές δυνάμει ρήτηρας διαιτησίας	14	15	10	21	7
Διανοητική ιδιοκτησία	295	302	336	298	301
Υπαλληλικές υποθέσεις			163	86	93
Αιτήσεις αναιρέσεως	36	36	39		
Ειδικές διαδικασίες	93	111	103	110	102
Σύνολο	912	831	974	917	834

IV. Εισαχθείσες υποθέσεις — Τομέας (2014–2018)

	2014	2015	2016	2017	2018
Ανταγωνισμός	41	17	18	38	28
Βιομηχανική πολιτική	2				
Γεωργία	15	37	20	22	25
Δημόσια υγεία	11	2	6	5	9
Δημόσιες συμβάσεις	16	23	9	19	15
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)	4	7	4	5	4
Διευρωπαϊκά δίκτυα				2	1
Δίκαιο των επιχειρήσεων	1	1			
Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων		2	1		1
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων		2	1		
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων		1	1	1	1
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	1		1		
Ελευθερία εγκαταστάσεως	1				1
Εμπορική πολιτική	31	6	17	14	15
Ενέργεια	3	3	4	8	1
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης	2	1	2	2	2
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	2	10	8	2	1
Θεσμικό δίκαιο	67	53	52	65	71
Ιθαγένεια της Ένωσης	1				
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	3	5	6	10	4
Κοινή αλιευτική πολιτική	3		1	2	3
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας			1		
Κοινωνική πολιτική	1		1		1
Κρατικές ενισχύσεις	148	73	76	39	42
Μεταφορές	1				1
Οικονομική και νομισματική πολιτική	4	3	23	98	27
Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	3	5	2	3	
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός		3	1		1
Περιβάλλον	10	5	6	8	7
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)	69	55	28	27	40
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	295	303	336	298	301
Πολιτισμός			1		
Πρόσβαση στα έγγραφα	17	48	19	25	21
Προσέγγιση των νομοθεσιών		1	1	5	3
Προστασία των καταναλωτών	1	2	1		1
Ρήτρα διαιτησίας	14	15	10	21	7
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	8		3	1	
Φορολογία	1	1	2	1	2
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	1		7		2
Σύνολο Συνθήκης ΕΚ/ΣΛΕΕ	777	684	669	721	638
Ειδικές διαδικασίες	93	111	103	110	102
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	42	36	202	86	94
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	912	831	974	917	834

V. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Φύση των διαδικασιών (2014–2018)



	2014	2015	2016	2017	2018
Κρατικές ενισχύσεις	51	101	50	24	79
Ανταγωνισμός	72	52	36	18	44
Υπαλληλικές υποθέσεις			5	66	110
Διανοητική ιδιοκτησία	275	387	288	376	349
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	279	311	266	237	311
Αιτήσεις αναίρεσης	42	37	26	40	9
Ειδικές διαδικασίες	95	99	84	134	107
Σύνολο	814	987	755	895	1 009

VI. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Τομέας (2018)

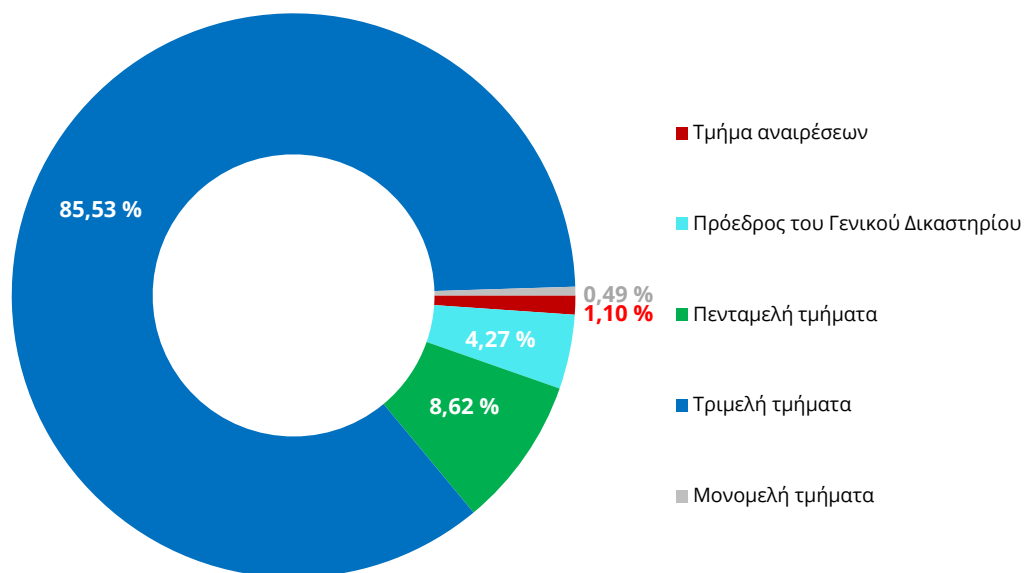
	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο
Ανταγωνισμός	39	5	44
Γεωργία	25		25
Δημόσια υγεία	3	2	5
Δημόσιες συμβάσεις	9	11	20
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)		5	5
Διευρωπαϊκά δίκτυα		1	1
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων		1	1
Εμπορική πολιτική	8	2	10
Ενέργεια	4	2	6
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης		2	2
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	5	2	7
Θεσμικό δίκαιο	29	35	64
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	4		4
Κοινή αλιευτική πολιτική		2	2
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	1		1
Κοινωνική πολιτική	1		1
Κρατικές ενισχύσεις	45	34	79
Μεταφορές		1	1
Οικονομική και νομισματική πολιτική	10	6	16
Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	4		4
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός	3		3
Περιβάλλον	6	5	11
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)	30	12	42
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	267	82	349
Πρόσβαση στα έγγραφα	58	9	67
Προσέγγιση των νομοθεσιών		1	1
Προστασία των καταναλωτών	1		1
Ρήτρα διαιτησίας	5	2	7
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο		1	1
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης		3	3
Σύνολο Συνθήκης ΕΚ/ΣΛΕΕ	557	226	783
Ειδικές διαδικασίες		107	107
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	87	32	119
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	644	365	1 009

VII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Τομέας (2014–2018) (αποφάσεις και διατάξεις)

	2014	2015	2016	2017	2018
Ανταγωνισμός	72	52	36	18	44
Βιομηχανική πολιτική		2			
Γεωργία	15	32	34	21	25
Δημόσια υγεία	10	15	3	3	5
Δημόσιες συμβάσεις	18	22	20	16	20
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)		5	1	5	5
Διευρωπαϊκά δίκτυα	1		2		1
Δίκαιο των επιχειρήσεων		1			
Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων		2	1		
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων		2	1		
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων		1		2	1
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	1		1		
Ελευθερία εγκαταστάσεως		1			
Εμπορική πολιτική	18	24	21	15	10
Ενέργεια	3	1	3	3	6
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης		2		4	2
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	1	2	6	12	7
Θεσμικό δίκαιο	33	58	46	54	64
Ιθαγένεια της Ένωσης	1				
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	3	9	8	4	4
Κοινή αλιευτική πολιτική	15	3	2	2	2
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	2	1			1
Κοινωνική πολιτική			1		1
Κρατικές ενισχύσεις	51	101	50	24	79
Μεταφορές	3	3			1
Οικονομική και νομισματική πολιτική	13	9	2	6	16
Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	1	6	1	12	4
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός	2		1		3
Περιβάλλον	10	18	4	3	11
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)	68	60	70	26	42
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	275	388	288	376	349
Πολιτισμός			1	1	
Πρόσβαση στα έγγραφα	23	21	13	14	67
Προσέγγιση των νομοθεσιών	13		1	2	1
Προστασία των καταναλωτών		2	1	1	1
Προσχώρηση νέων κρατών μελών		1			
Ρήτρα διαιτησίας	10	2	17	17	7
Σύνδεση Υπερπόντιων Χωρών και Εδαφών	1				
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	6	4	3	5	1
Τουρισμός	1				
Φορολογία	2	1		3	
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	1			5	3
Σύνολο Συνθήκης ΕΚ/ΣΛΕΕ	673	851	638	654	783
Ειδικές διαδικασίες	95	99	84	134	107
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	46	37	33	107	119
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	814	987	755	895	1 009

VIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Δικάσας σχηματισμός (2014–2018)

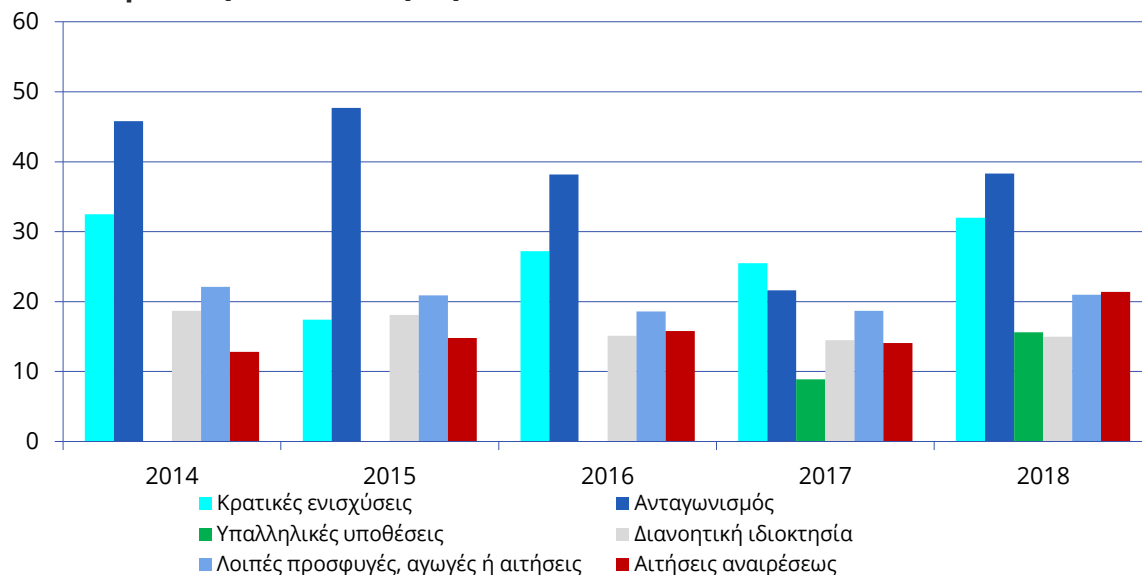
2018



	2014			2015			2016			2017			2018		
	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο
Τμήμα αναιρέσεων	21	32	53	23	14	37	25	13	38	29	17	46	9	2	11
Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου		46	46		44	44		46	46		80	80		43	43
Πενταμελή τμήματα	9	7	16	8	3	11	10	2	12	13	5	18	84	3	87
Τριμελή τμήματα	398	301	699	538	348	886	408	246	654	450	301	751	546	317	863
Μονομελή τμήματα				1	8	9	5		5				5		5
Σύνολο	428	386	814	570	417	987	448	307	755	492	403	895	644	365	1 009

ΙΧ. Περαιτωθείσες υποθέσεις — Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2014–2018) ¹

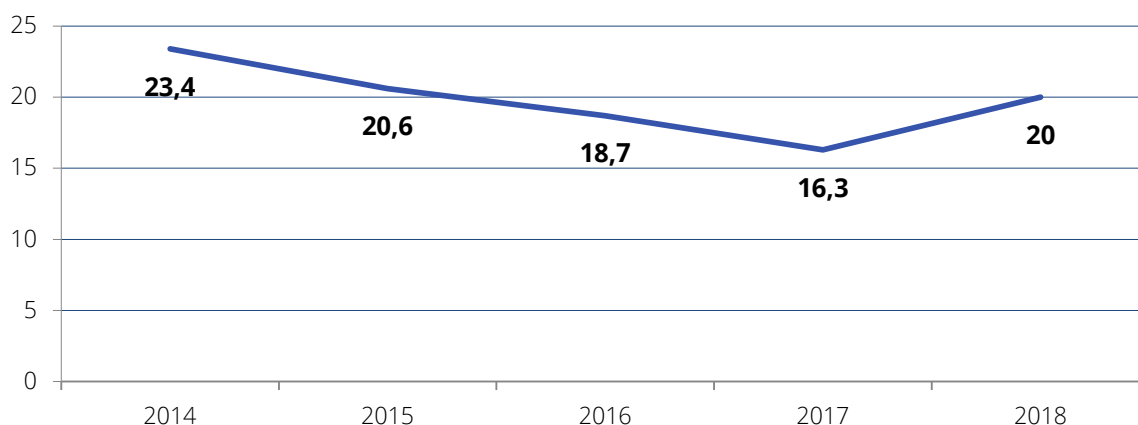
(αποφάσεις και διατάξεις)



	2014	2015	2016	2017	2018
Κρατικές ενισχύσεις	32,5	17,4	27,2	25,5	32
Ανταγωνισμός	45,8	47,7	38,2	21,6	38,3
Υπαλληλικές υποθέσεις				8,9	15,6
Διανοητική ιδιοκτησία	18,7	18,1	15,1	14,5	15
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	22,1	20,9	18,6	18,7	21
Αιτήσεις αναιρέσεως	12,8	14,8	15,8	14,1	21,4
Μέση διάρκεια	23,4	20,6	18,7	16,3	20

Διάρκεια των διαδικασιών (σε μήνες)

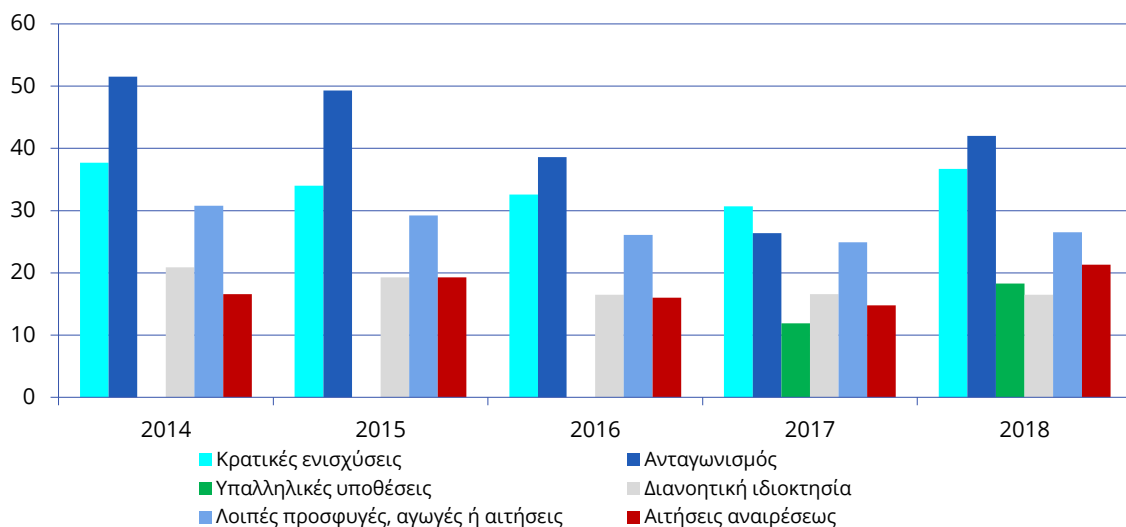
Όλες οι υποθέσεις που περατώθηκαν με την έκδοση αποφάσεως ή διατάξεως



1] Η διάρκεια εκφράζεται σε μήνες και σε δέκατα του μήνα. Δεν λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της διάρκειας των διαδικασιών: οι υποθέσεις στις οποίες εκδόθηκε παρεμπόδιση απόφαση, οι ειδικές διαδικασίες, οι αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή παρεμβάσεως και οι υπαλληλικές υποθέσεις που μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο την 1η Σεπτεμβρίου 2016.

Η μέση διάρκεια της δίκης στις υπαλληλικές υποθέσεις οι οποίες μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο την 1η Σεπτεμβρίου 2016 και περατώθηκαν από αυτό με την έκδοση αποφάσεως ή διατάξεως είναι 20,3 μήνες (συνυπολογιζομένων των χρονικών διαστημάτων ενώπιον τόσο του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης όσο και του Γενικού Δικαστηρίου).

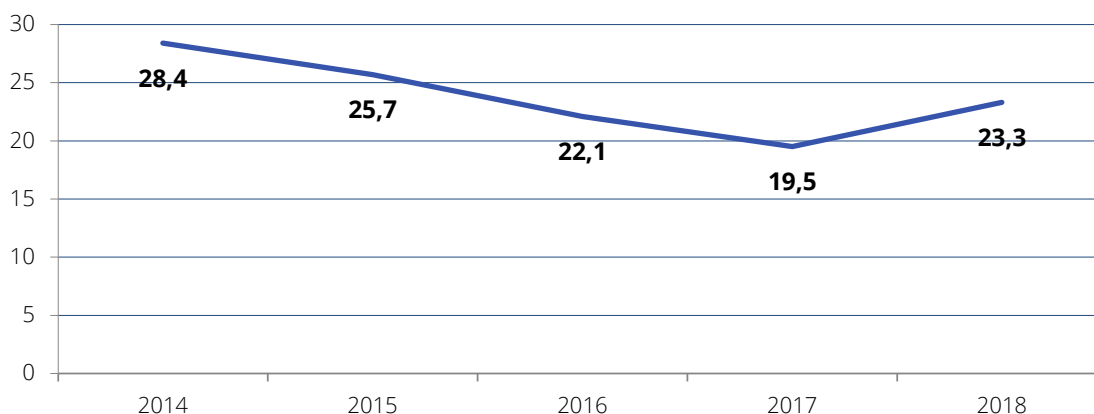
Χ. Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2014-2018) ¹ (αποφάσεις)



	2014	2015	2016	2017	2018
Κρατικές ενισχύσεις	37,7	34	32,6	30,7	36,7
Ανταγωνισμός	51,5	49,3	38,6	26,4	42
Υπαλληλικές υποθέσεις				11,9	18,3
Διανοητική ιδιοκτησία	20,9	19,3	16,5	16,6	16,5
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	30,8	29,2	26,1	24,9	26,5
Αιτήσεις αναιρέσεως	16,6	19,3	16	14,8	21,3
Μέση διάρκεια	28,4	25,7	22,1	19,5	23,3

Διάρκεια των διαδικασιών (σε μήνες)

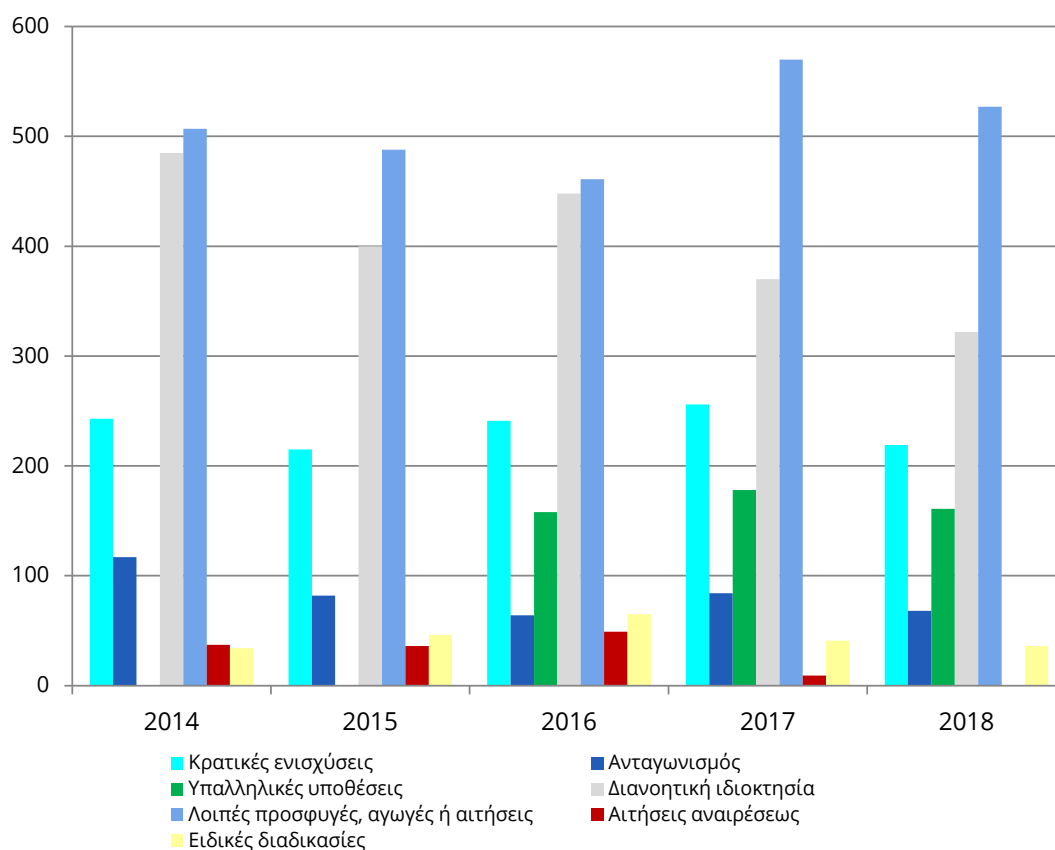
Όλες οι υποθέσεις που περατώθηκαν με την έκδοση αποφάσεως



1| Η διάρκεια εκφράζεται σε μήνες και σε δέκατα του μήνα. Δεν λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της διάρκειας των διαδικασιών: οι υποθέσεις στις οποίες εκδόθηκε παρεμπόδιση απόφαση, οι ειδικές διαδικασίες, οι αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή παρεμβάσεως και οι υπαλληλικές υποθέσεις που μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο την 1η Σεπτεμβρίου 2016.

Η μέση διάρκεια της δίκης στις υπαλληλικές υποθέσεις οι οποίες μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο την 1η Σεπτεμβρίου 2016 και περατώθηκαν από αυτό με την έκδοση αποφάσεως ή διατάξεως είναι 23,2 μήνες (συνυπολογιζόμενων των χρονικών διαστημάτων ενώπιον τόσο του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης όσο και του Γενικού Δικαστηρίου).

XI. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους — Φύση των διαδικασιών (2014–2018)



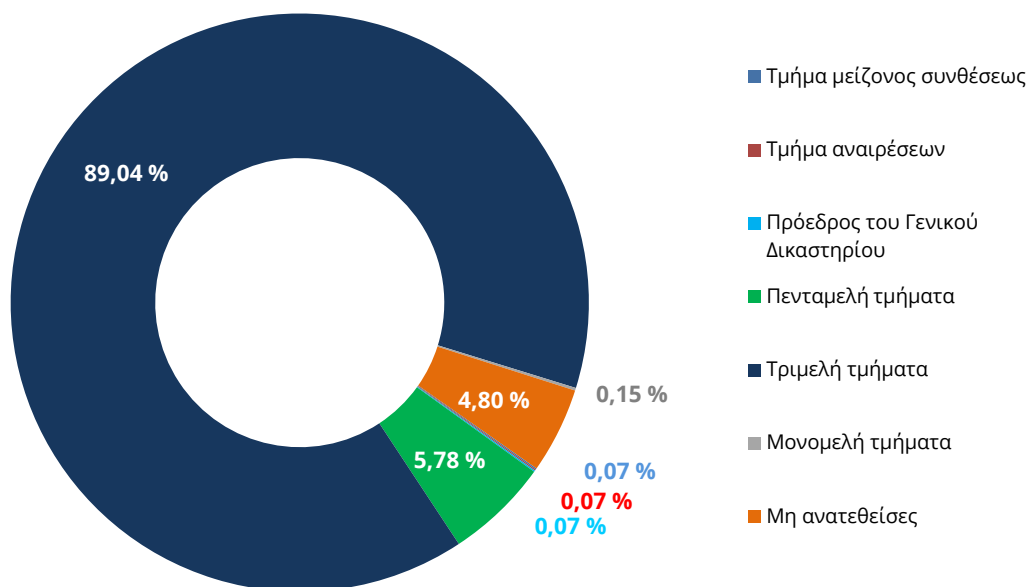
	2014	2015	2016	2017	2018
Κρατικές ενισχύσεις	243	215	241	256	219
Ανταγωνισμός	117	82	64	84	68
Υπαλληλικές υποθέσεις			158	178	161
Διανοητική ιδιοκτησία	485	400	448	370	322
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	507	488	461	570	527
Αιτήσεις αναιρέσεως	37	36	49	9	
Ειδικές διαδικασίες	34	46	65	41	36
Σύνολο	1 423	1 267	1 486	1 508	1 333

XII. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους — Τομέας (2014–2018)

	2014	2015	2016	2017	2018
Ανταγωνισμός	117	82	64	84	68
Βιομηχανική πολιτική	2				
Γεωργία	51	56	42	43	43
Δημόσια υγεία	17	4	7	9	13
Δημόσιες συμβάσεις	34	35	24	27	22
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)	5	7	10	10	9
Διευρωπαϊκά δίκτυα	2	2		2	2
Δίκαιο των επιχειρήσεων	1	1	1	1	1
Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων					1
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων			1		
Ελευθερία εγκαταστάσεως	1				1
Εμπορική πολιτική	58	40	36	35	40
Ενέργεια	1	3	4	9	4
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης	3	2	4	2	2
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	9	17	19	9	3
Θεσμικό δίκαιο	84	79	85	96	103
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	14	10	8	14	14
Κοινή αλιευτική πολιτική	5	2	1	1	2
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	1		1	1	
Κοινωνική πολιτική	1	1	1	1	1
Κρατικές ενισχύσεις	243	215	241	256	219
Μεταφορές	3				
Οικονομική και νομισματική πολιτική	9	3	24	116	127
Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	15	14	15	6	2
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός		3	3	3	1
Περιβάλλον	18	5	7	12	8
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)	108	103	61	62	60
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	485	400	448	370	322
Πολιτισμός	1	1	1		
Πρόσβαση στα έγγραφα	32	59	65	76	30
Προσέγγιση των νομοθεσιών		1	1	4	6
Προστασία των καταναλωτών	2	2	2	1	1
Προσχώρηση νέων κρατών μελών	1				
Ρήτρα διαιτησίας	17	30	23	27	27
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	9	5	5	1	
Φορολογία			2		2
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης			7	2	1
Σύνολο Συνθήκης ΕΚ/ΣΛΕΕ	1 349	1 182	1 213	1 280	1 135
Ειδικές διαδικασίες	34	46	65	41	36
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	40	39	208	187	162
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	1 423	1 267	1 486	1 508	1 333

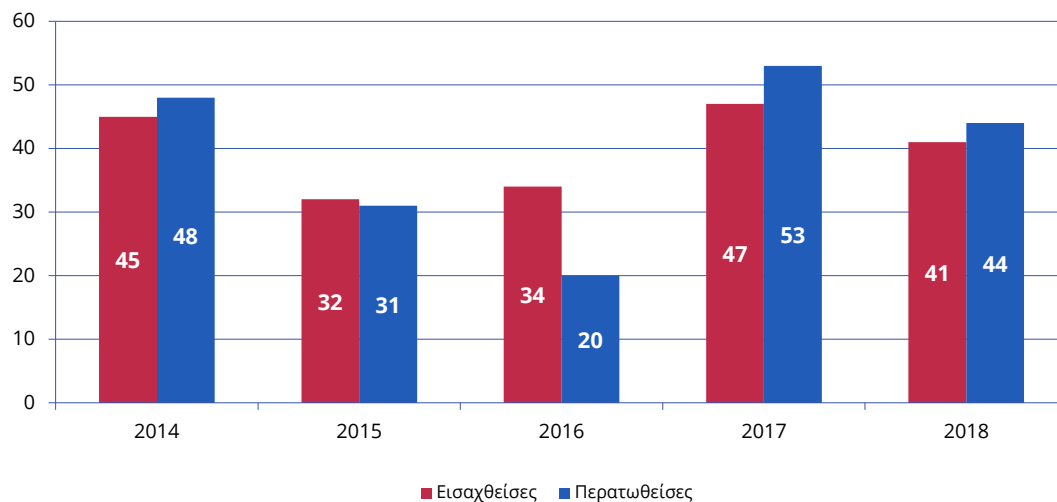
XIII. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους — Δικαστικός σχηματισμός (2014–2018)

2018



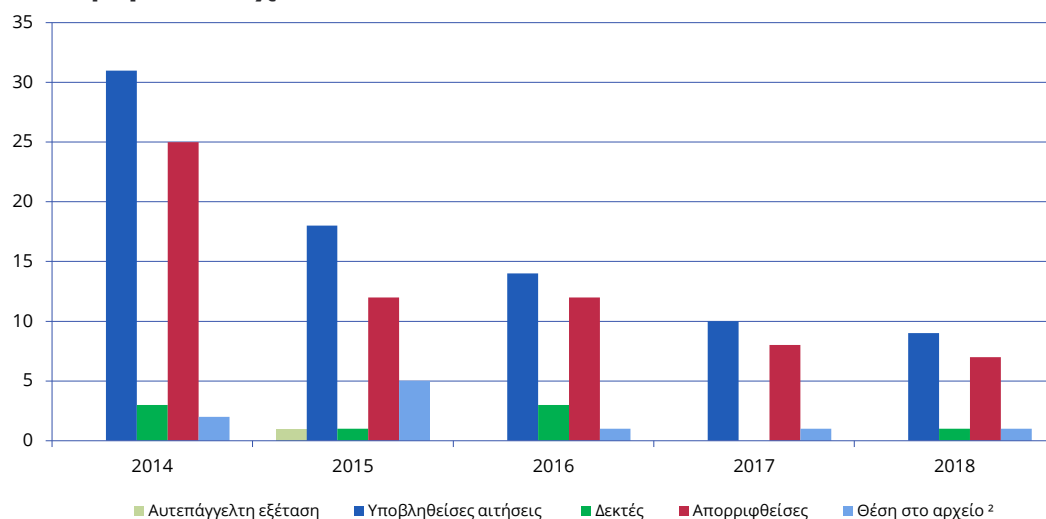
	2014	2015	2016	2017	2018
Τμήμα μείζονος συνθέσεως					1
Τμήμα αναιρέσεων	37	48	51	11	1
Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου	1	12	12	1	1
Πενταμελή τμήματα	15	6	23	100	77
Τριμελή τμήματα	1 272	1 099	1 253	1 323	1 187
Μονομελή τμήματα		1			2
Μη ανατεθείσες	98	101	147	73	64
Σύνολο	1 423	1 267	1 486	1 508	1 333

XIV. Διάφορα — Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων (2014–2018)



	2018		Έκβαση		
	Υποβληθείσες αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων	Περαιτωθείσες διαδικασίες ασφαλιστικών μέτρων	Αίτηση δεκτή	Διαγραφή της υποθέσεως / Κατάργηση της δίκης	Απόρριψη
Ανταγωνισμός	2	2			2
Γεωργία	9	7			7
Δημόσια υγεία	1	2			2
Δημόσιες συμβάσεις	6	8	1	3	4
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)	2	2		1	1
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	1	1			1
Θεσμικό δίκαιο	5	5		2	3
Κοινή αλιευτική πολιτική	1	1			1
Κρατικές ενισχύσεις	1	4	1		3
Οικονομική και νομισματική πολιτική	2	1			1
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)	1	1			1
Πρόσβαση στα έγγραφα	1	2			2
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	8	7			7
Φορολογία	1	1			1
Σύνολο	41	44	2	6	36

XV. Διάφορα — Ταχείες διαδικασίες (2014–2018) ¹

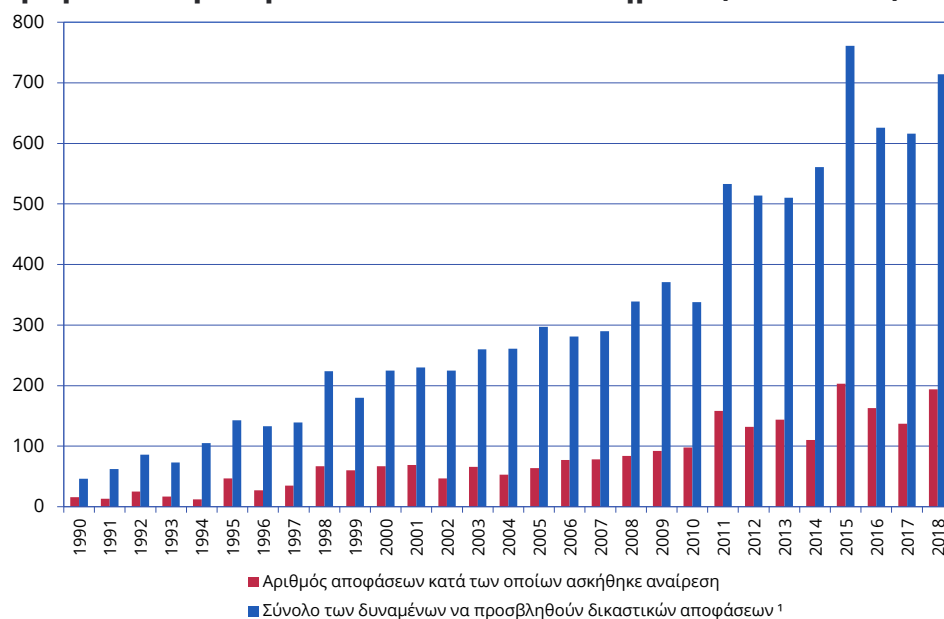


	2014				2015				2016				2017				2018				
	Αυτεπάγγελματη εξέταση	Υποβληθείσες αιτήσεις			Έκβαση	Αυτεπάγγελματη εξέταση	Υποβληθείσες αιτήσεις			Έκβαση	Αυτεπάγγελματη εξέταση	Υποβληθείσες αιτήσεις			Έκβαση	Αυτεπάγγελματη εξέταση	Υποβληθείσες αιτήσεις			Έκβαση	
		Δεκτές	Απορριφθείσες	Θέση στο αρχείο ²			Δεκτές	Απορριφθείσες	Θέση στο αρχείο ²			Δεκτές	Απορριφθείσες	Θέση στο αρχείο ²			Δεκτές	Απορριφθείσες	Θέση στο αρχείο ²		Δεκτές
Ανταγωνισμός		1		1							1		1					3	1	2	
Γεωργία						1		1										1		1	
Δημόσια υγεία		3	1	1	1						1		1								
Δημόσιες συμβάσεις		1		2		1	1		1		1		1		1		1				
Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων							2		2												
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων											1		1								
Εμπορική πολιτική											1		1								
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης							1		1												
Θεσμικό δίκαιο		1			1		2		2		2		2		5		4	1			
Κρατικές ενισχύσεις		13	2	10			3		2				2								
Οικονομική και νομισματική πολιτική							1		1										1		1
Περιβάλλον		1						1													
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)		9		9			4		4		1		1								
Πρόσβαση στα έγγραφα			2		2			2		2		2		2		1					1
Προστασία των καταναλωτών																			1		
Υψηλότερη κατάσταση των υπαλλήλων							1		1		1		1		1		1		2		2
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης											3	3							1		1
Σύνολο		31	3	25	2	1	18	1	12	5		14	3	12	1		10		8	1	

1] Η ταχεία εκδίκαση μιας υποθέσεως ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου μπορεί να αποφασισθεί είτε κατόπιν αιτήσεως ενός εκ των κύριων διαδίκων είτε, από 1ης Ιουλίου 2015, αυτεπαγγέλτως από το Γενικό Δικαστήριο.

2] Στην κατηγορία «Θέση στο αρχείο» εμπίπτουν οι ακόλουθες περιπτώσεις: ανάκληση της αιτήσεως, παραίτηση, καθώς και περιπτώσεις στις οποίες εκδίδεται διάταξη επί της προσφυγής, πριν ακόμη αποφασισθεί αν θα γίνει δεκτή η αίτηση εκδίκασης κατά την ταχεία διαδικασία.

XVI. Διάφορα — Αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση ενώπιον του Δικαστηρίου (1990–2018)



	Αριθμός αποφάσεων κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση	Σύνολο των δυναμένων να προσβληθούν δικαστικών αποφάσεων ¹	Ποσοστό αποφάσεων κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση
1990	16	46	35 %
1991	13	62	21 %
1992	25	86	29 %
1993	17	73	23 %
1994	12	105	11 %
1995	47	143	33 %
1996	27	133	20 %
1997	35	139	25 %
1998	67	224	30 %
1999	60	180	33 %
2000	67	225	30 %
2001	69	230	30 %
2002	47	225	21 %
2003	66	260	25 %
2004	53	261	20 %
2005	64	297	22 %
2006	77	281	27 %
2007	78	290	27 %
2008	84	339	25 %
2009	92	371	25 %
2010	98	338	29 %
2011	158	533	30 %
2012	132	514	26 %
2013	144	510	28 %
2014	110	561	20 %
2015	203	761	27 %
2016	163	626	26 %
2017	137	616	22 %
2018	194	714	27 %

1| Σύνολο των δυναμένων να προσβληθούν δικαστικών αποφάσεων –αποφάσεις και διατάξεις επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων και περί απορρίψεως αιτήσεων παρεμβάσεως, καθώς και όλες οι διατάξεις που περατώνουν τη δίκη πλην των σχετικών με διαγραφή ή παραπομπή της υποθέσεως– για τις οποίες η προθεσμία ασκήσεως αναίρεσεως έληξε ή κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση.

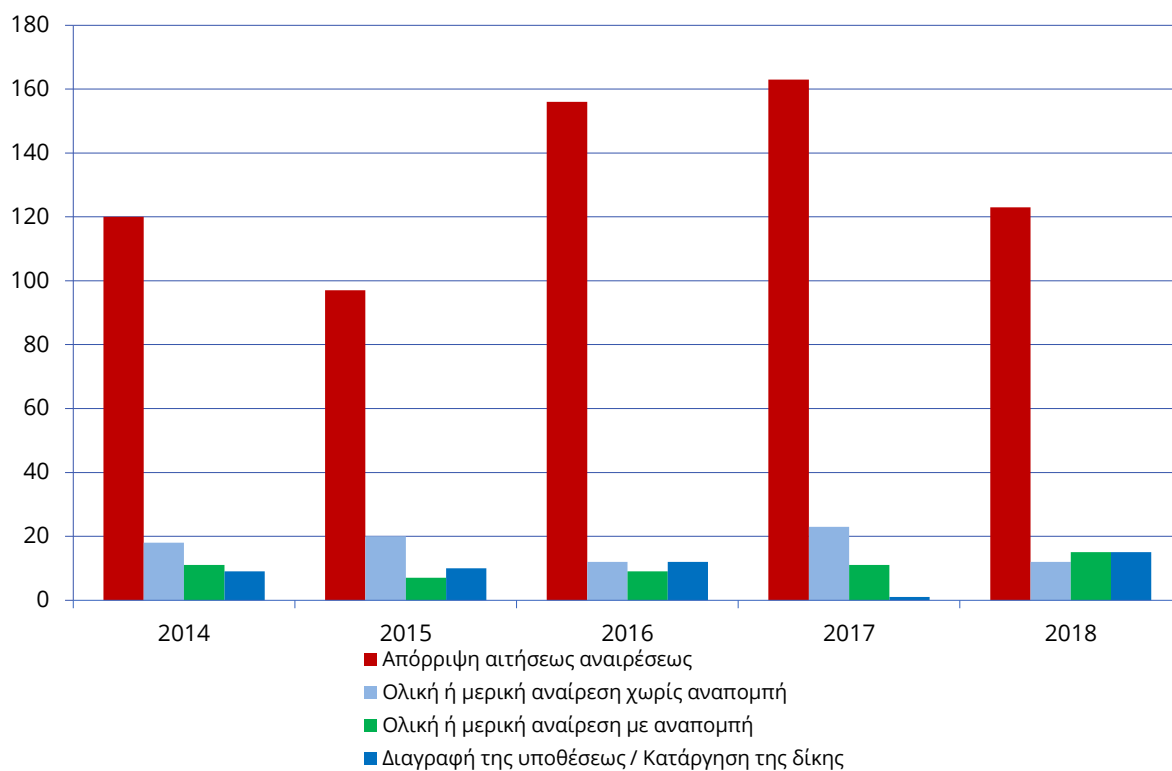
XVII. Διάφορα — Κατανομή των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου, αναλόγως της φύσεως της διαδικασίας (2014–2018)

	2014			2015			2016			2017			2018		
	Αποφάσεις κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση	Αποφάσεις δυνάμενες να προσβληθούν	Αναιρέσεις σε %	Αποφάσεις κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση	Αποφάσεις δυνάμενες να προσβληθούν	Αναιρέσεις σε %	Αποφάσεις κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση	Αποφάσεις δυνάμενες να προσβληθούν	Αναιρέσεις σε %	Αποφάσεις κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση	Αποφάσεις δυνάμενες να προσβληθούν	Αναιρέσεις σε %	Αποφάσεις κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση	Αποφάσεις δυνάμενες να προσβληθούν	Αναιρέσεις σε %
Κρατικές ενισχύσεις	15	77	19 %	22	75	29 %	23	56	41 %	8	25	32 %	20	55	36 %
Ανταγωνισμός	15	44	34 %	32	61	52 %	17	41	41 %	5	17	29 %	21	35	60 %
Υπαλληλικές υποθέσεις										8	37	22 %	15	79	19 %
Διανοητική ιδιοκτησία	33	209	16 %	64	333	19 %	48	276	17 %	52	298	17 %	68	295	23 %
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	47	231	20 %	85	290	29 %	75	253	30 %	61	236	26 %	69	249	28 %
Αιτήσεις αναιρέσεως					2										
Ειδικές διαδικασίες										3	3	100 %	1	1	100 %
Σύνολο	110	561	20 %	203	761	27 %	163	626	26 %	137	616	22 %	194	714	27 %

**XVIII. Διάφορα — Έκβαση των αναιρέσεων που ασκήθηκαν
ενώπιον του Δικαστηρίου (2018)
(αποφάσεις και διατάξεις)**

	Απόρριψη αιτήσεως αναιρέσεως	Ολική ή μερική αναίρεση χωρίς αναπομπή	Ολική ή μερική αναίρεση με αναπομπή	Διαγραφή της υποθέσεως / κατάργηση της δίκης	Σύνολο
Ανταγωνισμός	8		1	1	10
Γεωργία	4	1			5
Δημόσιες συμβάσεις	2			1	3
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)			1		1
Εμπορική πολιτική	3		1	8	12
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	3				3
Θεσμικό δίκαιο	18	1	2		21
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	1				1
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	3	2			5
Κρατικές ενισχύσεις	11	5	5		21
Οικονομική και νομισματική πολιτική	1				1
Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	1				1
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	54		5	5	64
Πρόσβαση στα έγγραφα		1			1
Προστασία των καταναλωτών	1				1
Ρήτρα διαιτησίας	3				3
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	1	1			2
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	6	1			7
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	3				3
Σύνολο	123	12	15	15	165

ΧΙΧ. Διάφορα — Έκβαση των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου (2014-2018)
(αποφάσεις και διατάξεις)



	2014	2015	2016	2017	2018
Απόρριψη αιτήσεως αναιρέσεως	120	97	156	163	123
Ολική ή μερική αναίρεση χωρίς αναπομπή	18	20	12	23	12
Ολική ή μερική αναίρεση με αναπομπή	11	7	9	11	15
Διαγραφή της υποθέσεως / Κατάργηση της δίκης	9	10	12	1	15
Σύνολο	158	134	189	198	165

XX. Διάφορα — Γενική εξέλιξη (1989–2018)

Εισαχθείσες, περατωθείσες, εκκρεμείς υποθέσεις

	Εισαχθείσες υποθέσεις ¹	Περατωθείσες υποθέσεις ²	Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους
1989	169	1	168
1990	59	82	145
1991	95	67	173
1992	123	125	171
1993	596	106	661
1994	409	442	628
1995	253	265	616
1996	229	186	659
1997	644	186	1 117
1998	238	348	1 007
1999	384	659	732
2000	398	343	787
2001	345	340	792
2002	411	331	872
2003	466	339	999
2004	536	361	1 174
2005	469	610	1 033
2006	432	436	1 029
2007	522	397	1 154
2008	629	605	1 178
2009	568	555	1 191
2010	636	527	1 300
2011	722	714	1 308
2012	617	688	1 237
2013	790	702	1 325
2014	912	814	1 423
2015	831	987	1 267
2016	974	755	1 486
2017	917	895	1 508
2018	834	1 009	1 333
Σύνολο	15 208	13 875	

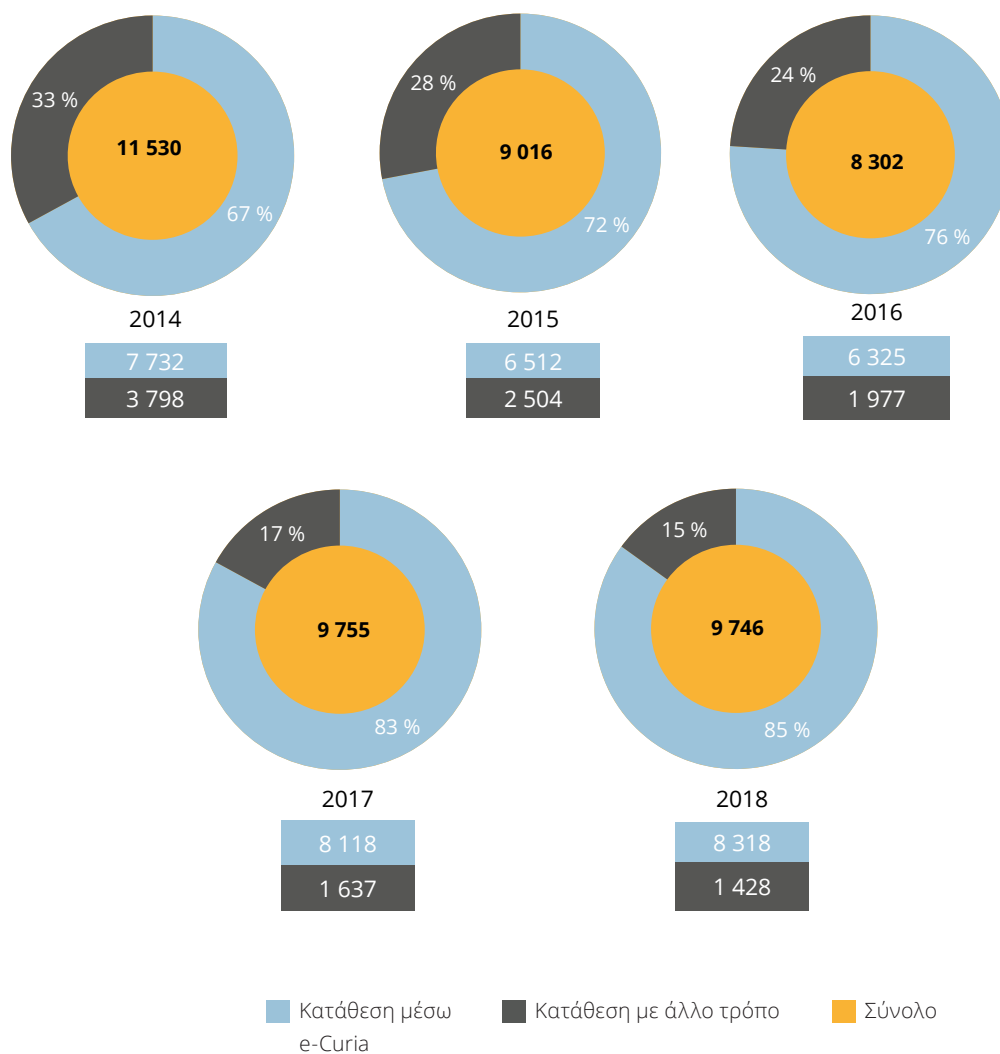
- 1| 1989: το Δικαστήριο παρέπεμψε 153 υποθέσεις στο νεοσύστατο τότε Πρωτοδικείο.
1993: το Δικαστήριο παρέπεμψε 451 υποθέσεις στο πλαίσιο της πρώτης διεyrύνσεως των αρμοδιοτήτων του Πρωτοδικείου.
1994: το Δικαστήριο παρέπεμψε 14 υποθέσεις στο πλαίσιο της δεύτερης διεyrύνσεως των αρμοδιοτήτων του Πρωτοδικείου.
2004–2005: το Δικαστήριο παρέπεμψε 25 υποθέσεις στο πλαίσιο της τρίτης διεyrύνσεως των αρμοδιοτήτων του Πρωτοδικείου.
2016: την 1η Σεπτεμβρίου, 139 υπαλληλικές υποθέσεις μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο.
- 2| 2005–2006: Το Πρωτοδικείο παρέπεμψε 118 υποθέσεις στο νεοσύστατο τότε Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης.

XXI. Δραστηριότητα της Γραμματείας του Γενικού Δικαστηρίου (2015–2018)

Τομείς δραστηριότητας	2015	2016	2017	2018
Διαδικαστικά έγγραφα που πρωτοκολλήθηκαν στη Γραμματεία ¹	46 432	49 772	55 069	55 395
Εισαγωγικά δικόγραφα ²	831	835	917	834
Υπαλληλικές υποθέσεις που μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο ³	–	139	–	–
Ποσοστό εισαγωγικών δικογράφων που χρειάστηκαν τακτοποίηση ⁴	42,50 %	38,20 %	41,20 %	35,85 %
Υπομνήματα (πέραν των εισαγωγικών δικογράφων)	4 484	3 879	4 449	4 562
Αιτήσεις παρεμβάσεως	194	160	565	318
Αιτήσεις εμπιστευτικής μεταχειρίσεως (των δεδομένων που περιέχονταν σε διαδικαστικά έγγραφα) ⁵	144	163	212	197
Σχέδια διατάξεων τα οποία προετοιμάστηκαν από τη Γραμματεία ⁶ (προδήλως απαράδεκτο πριν από την επίδοση, αναστολή/επανάληψη, ένωση υποθέσεων προς συνεκδίκαση, ένωση ενστάσεως απαραδέκτου με την ουσία προς κοινή εξέταση, αποδοχή αιτήσεως παρεμβάσεως, διαγραφή, κατάργηση της δίκης σε υποθέσεις διανοητικής ιδιοκτησίας, επανάληψη της προφορικής διαδικασίας και διόρθωση)	521	241	317	285
Συνεδριάσεις τμήματος (με παρουσία υπαλλήλου της Γραμματείας)	303	321	405	381
Πρακτικά που τηρήθηκαν σε επ' ακροατηρίου συζητήσεις και έγγραφα προς διαπίστωση της εκφωνήσεως αποφάσεων	873	637	812	924

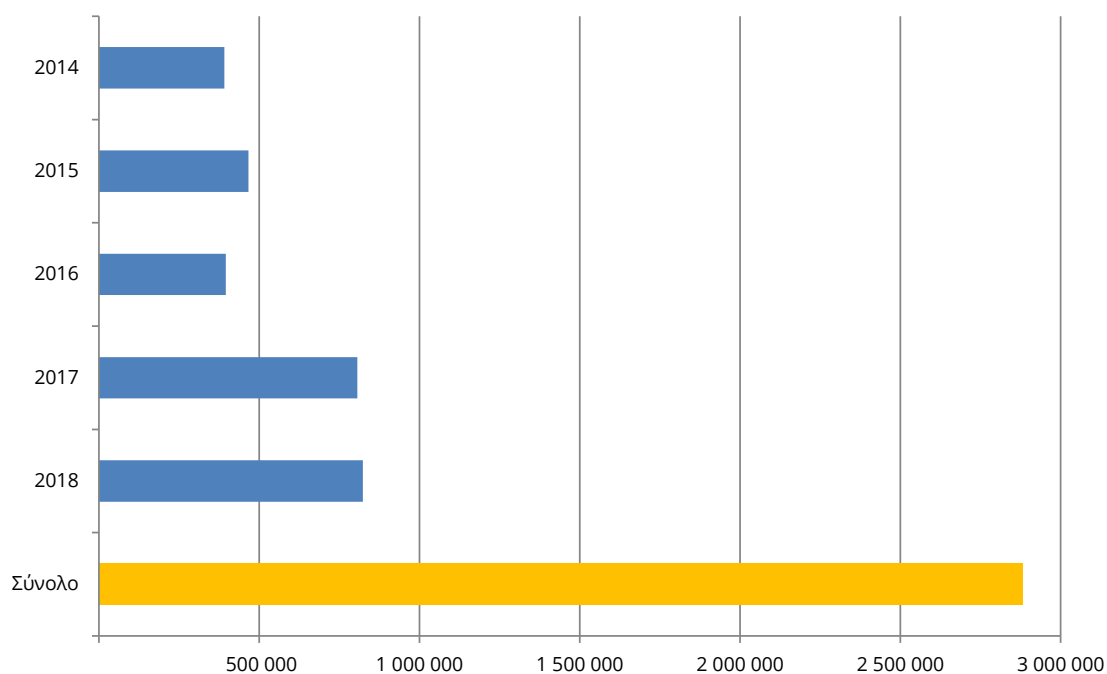
- 1] Ο αριθμός αυτός είναι ενδεικτικός του φόρτου εργασίας της υπηρεσίας αφού κάθε εισερχόμενο ή εξερχόμενο έγγραφο πρέπει να πρωτοκολληθεί. Ο αριθμός των διαδικαστικών εγγράφων που πρωτοκολλούνται τελεί σε συνάρτηση με τη φύση των διαδικασιών ενώπιον του δικαιοδοτικού οργάνου. Δεδομένου ότι στο πλαίσιο ευθείας προσφυγής ή αγωγής, ο αριθμός των διαδικιών είναι περιορισμένος [προσφεύγων ή ενάγων, καθού ή εναγόμενος και, ενδεχομένως, ένας ή περισσότεροι παρεμβαίνοντες], οι επιδόσεις γίνονται μόνον σε αυτά τα πρόσωπα.
- 2] Κάθε υπόμνημα (και εισαγωγικό δικόγραφο) που κατατίθεται πρέπει να πρωτοκολληθεί, να περιληφθεί στη δικογραφία, να τακτοποιηθεί εφόσον τούτο απαιτείται, να προωθηθεί στα γραφεία των δικαστών με διαβιβαστικό έγγραφο, ενίοτε λεπτομερές, στη συνέχεια ενδεχομένως να μεταφραστεί και, τέλος, να επιδοθεί στους διαδίκους.
- 3] Την 1η Σεπτεμβρίου 2016.
- 4] Σε περίπτωση που το εισαγωγικό δικόγραφο ή (οποιοδήποτε άλλο υπόμνημα) δεν πληροί ορισμένες προϋποθέσεις, η Γραμματεία προβαίνει σε τακτοποίηση, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα από τους διαδικαστικούς κανόνες.
- 5] Πρόκειται για όλες τις αιτήσεις εμπιστευτικής μεταχειρίσεως, ανεξαρτήτως του πόσα από τα δεδομένα που περιέχονταν σε ένα ή περισσότερα υπομνήματα αφορούσε η εκάστοτε αίτηση.
- 6] Από 1ης Ιουλίου 2015, ημερομηνία ενάρξεως της ισχύος του νέου Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, αντί να εκδίδονται, όπως συνέβαινε κατά το παρελθόν, διατάξεις για ορισμένα ζητήματα (αναστολή/επανάληψη, συνεκδίκαση υποθέσεων, παρέμβαση κράτους μέλους ή θεσμικού οργάνου χωρίς αίτηση εμπιστευτικής μεταχειρίσεως), λαμβάνεται απλώς σχετική απόφαση, η οποία περιλαμβάνεται εν συνεχεία στη δικογραφία.

XXII. Τρόποι κατάθεσης διαδικαστικών εγγράφων ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου ¹



1| Από 1ης Δεκεμβρίου 2018 η επικοινωνία με τους εκπροσώπους των διαδίκων σε όλες τις διαδικασίες ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου γίνεται πλέον υποχρεωτικώς μέσω της εφαρμογής e-Curia.

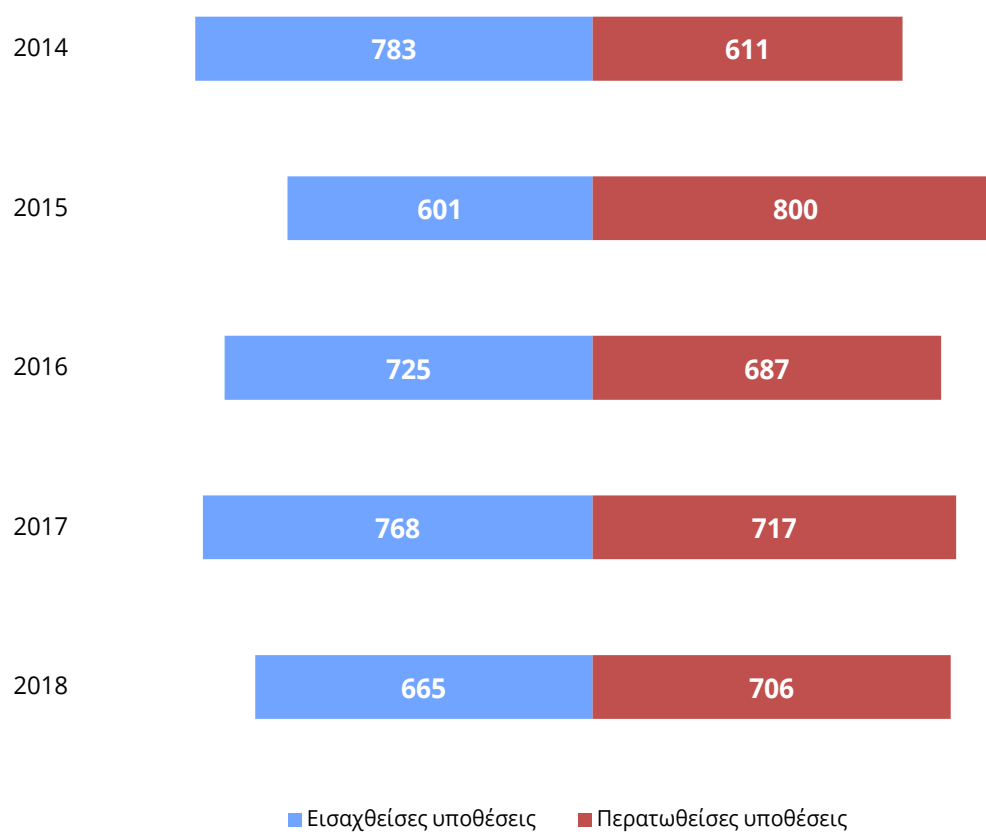
XXIII. Σελίδες που κατατέθηκαν μέσω e-Curia (2013-2018) ¹



	2014	2015	2016	2017	2018	Σύνολο
Σελίδες που κατατέθηκαν μέσω e-Curia	390 892	466 875	396 072	805 768	823 076	2 882 683

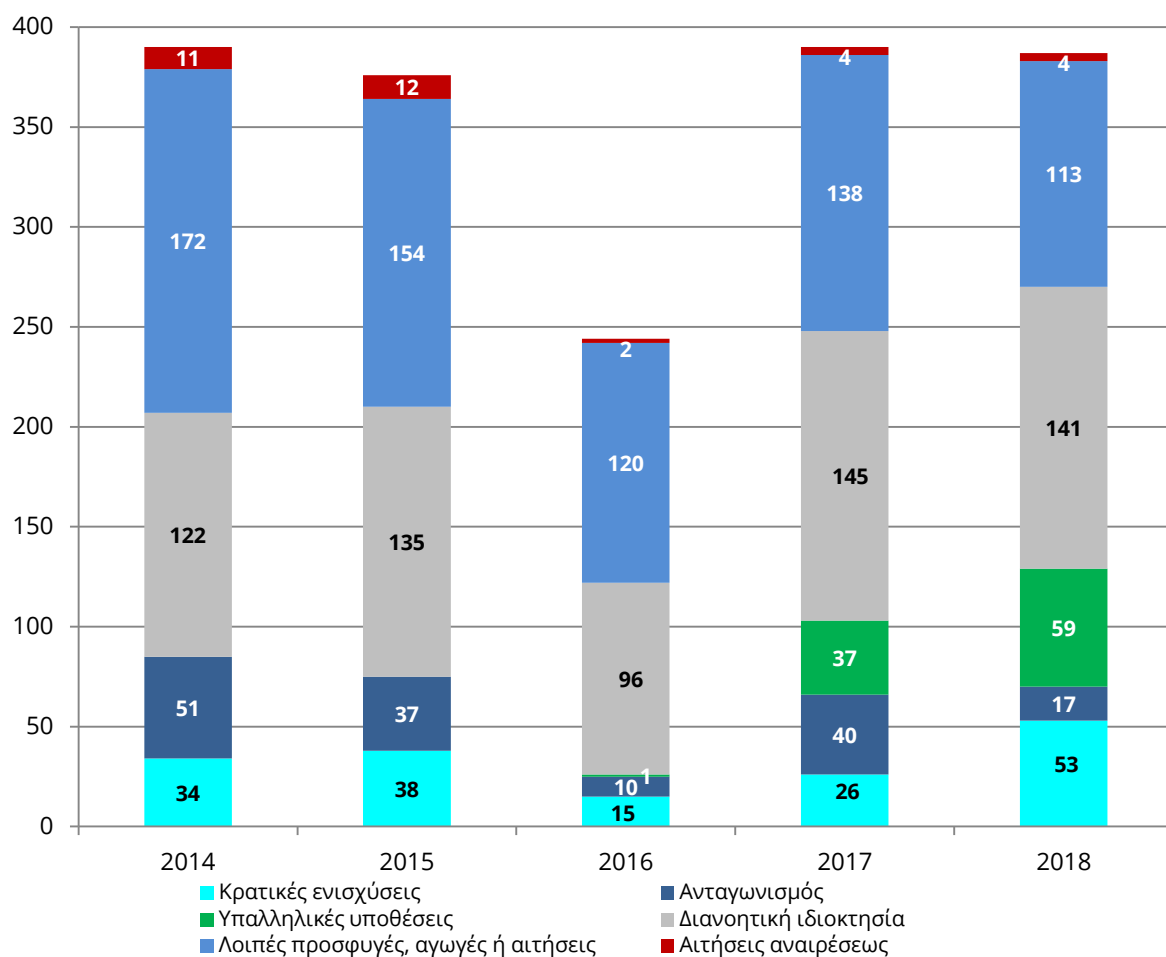
1| Για τα έτη 2014 έως 2016 τα στατιστικά στοιχεία δεν περιλαμβάνουν τον αριθμό των σελίδων των εισαγωγικών δικογράφων.

XXIV. Ανακοινώσεις δημοσιευμένες στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2014–2018) ¹



1| Βάσει του Κανονισμού Διαδικασίας (άρθρα 79 και 122), πρέπει να δημοσιεύονται στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* ανακοινώσεις σχετικά με τις νέες υποθέσεις που εισάγονται και με τις υποθέσεις που περατώνονται.

XXV. Υποθέσεις στις οποίες διεξήχθη επ' ακροατηρίου συζήτηση (2014–2018)



	2014	2015	2016	2017	2018
Σύνολο	390	376	244	390	387

Ε | ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ



(Σειρά πρωτοκόλλου στις 31 Δεκεμβρίου 2018)

Πρώτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

I. Labucka, δικαστής, A. M. Collins, G. Berardis, H. Kanninen, M. Prek, πρόεδροι τμήματος, M. van der Woude, Αντιπρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου, M. Jaeger, Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου, I. Pelikánová, S. Frimodt Nielsen, Δ. Γρατσία, V. Tomljenović, S. Gervasoni, πρόεδροι τμήματος, Σ. Παπασάββας, δικαστής

Δεύτερη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

Κ. Ηλιόπουλος, L. Madise, V. Kreuschitz, E. Buttigieg, J. Schwarcz, A. Dittrich, M. Kancheva, E. Bielūnas, I. Ulloa Rubio και I. S. Forrester, δικαστές

Τρίτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

P. Nihoul, R. Barents, I. Reine, A. Μαρκουλλή, Z. Csehi, D. Spielmann, L. Calvo-Sotelo Ibáñez-Martín, V. Valančius, N. Róttorak, F. Schalin, E. Perillo, R. da Silva Passos και B. Berke, δικαστές

Τέταρτη σειρά, από τα αριστερά προς τα δεξιά:

E. Coulon, Γραμματέας, C. Mac Eochaidh, K. Kowalik-Bańczyk, J. Costeira, U. Öberg, J. Svenningsen, O. Spineanu-Matei, J. Passer, A. Kornezov και G. De Baere, δικαστές

1. ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ 2018

Ο κ. Peter George Xuereb, δικαστής του Γενικού Δικαστηρίου από τις 8 Ιουνίου 2016, έπαυσε να ασκεί τα καθήκοντά του λόγω του διορισμού του ως δικαστή στο Δικαστήριο από τις 8 Οκτωβρίου 2018.

2. ΣΕΙΡΑ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΝ 1η ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2018 ΕΩΣ ΤΙΣ 7 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2018

M. JAEGER, Πρόεδρος
M. van der WOUDE, Αντιπρόεδρος
I. PELIKÁΝΟΝΑ, πρόεδρος τμήματος
M. PREK, πρόεδρος τμήματος
S. FRIMODT NIELSEN, πρόεδρος τμήματος
H. KANNINEN, πρόεδρος τμήματος
Δ. ΓΡΑΤΣΙΑΣ, πρόεδρος τμήματος
G. BERARDIS, πρόεδρος τμήματος
V. TOMLJENOVIC, πρόεδρος τμήματος
A. M. COLLINS, πρόεδρος τμήματος
S. GERVASONI, πρόεδρος τμήματος
I. LABUCKA, δικαστής
Σ. ΠΑΠΑΣΑΒΒΑΣ, δικαστής
A. DITTRICH, δικαστής
J. SCHWARCZ, δικαστής
M. KANCHEVA, δικαστής
E. BUTTIGIEG, δικαστής
E. BIELIŪNAS, δικαστής
V. KREUSCHITZ, δικαστής
I. ULLOA RUBIO, δικαστής
L. MADISE, δικαστής
I. S. FORRESTER, δικαστής
Κ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, δικαστής
L. CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN, δικαστής
D. SPIELMANN, δικαστής
V. VALANČIUS, δικαστής
Z. CSEHI, δικαστής
N. ΡΟΞΤΟΡΑΚ, δικαστής
Α. ΜΑΡΚΟΥΛΛΗ, δικαστής
P. G. XUEREB, δικαστής
F. SCHALIN, δικαστής
I. REINE, δικαστής
E. PERILLO, δικαστής
R. BARENTS, δικαστής
R. da SILVA PASSOS, δικαστής
P. NIHOUL, δικαστής
B. BERKE, δικαστής
J. SVENNINGSEN, δικαστής
U. ÖBERG, δικαστής
O. SPINEANU-MATEI, δικαστής
M. J. COSTEIRA, δικαστής
J. PASSER, δικαστής
K. KOWALIK-BAŃCZYK, δικαστής
Α. KORNEZOV, δικαστής

C. MAC EÓCHAIDH, δικαστής
G. DE BAERE, δικαστής

E. COULON, Γραμματέας

ΑΠΟ ΤΙΣ 8 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2018 ΕΩΣ ΤΙΣ 31 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2018

M. JAEGER, Πρόεδρος
M. van der WOUDE, Αντιπρόεδρος
I. PELIKÁNOVÁ, πρόεδρος τμήματος
M. PREK, πρόεδρος τμήματος
S. FRIMODT NIELSEN, πρόεδρος τμήματος
H. KANNINEN, πρόεδρος τμήματος
Δ. ΓΡΑΤΣΙΑΣ, πρόεδρος τμήματος
G. BERARDIS, πρόεδρος τμήματος
V. TOMLJENOVIC, πρόεδρος τμήματος
A. M. COLLINS, πρόεδρος τμήματος
S. GERVASONI, πρόεδρος τμήματος
I. LABUCKA, δικαστής
Σ. ΠΑΠΑΣΑΒΒΑΣ, δικαστής
A. DITTRICH, δικαστής
J. SCHWARCZ, δικαστής
M. KANCHEVA, δικαστής
E. BUTTIGIEG, δικαστής
E. BIELIŪNAS, δικαστής
V. KREUSCHITZ, δικαστής
I. ULLOA RUBIO, δικαστής
L. MADISE, δικαστής
I. S. FORRESTER, δικαστής
Κ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, δικαστής
L. CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN, δικαστής
D. SPIELMANN, δικαστής
V. VALANČIUS, δικαστής
Z. CSEHI, δικαστής
N. ΡΟΞΤΟΡΑΚ, δικαστής
Α. ΜΑΡΚΟΥΛΛΗ, δικαστής
F. SCHALIN, δικαστής
I. REINE, δικαστής
E. PERILLO, δικαστής
R. BARENTS, δικαστής
R. da SILVA PASSOS, δικαστής
P. NIHOUL, δικαστής
B. BERKE, δικαστής
J. SVENNINGSSEN, δικαστής
U. ÖBERG, δικαστής
O. SPINEANU-MATEI, δικαστής
M. J. COSTEIRA, δικαστής
J. PASSER, δικαστής
K. KOWALIK-BAŃCZYK, δικαστής
Α. KORNEZOV, δικαστής
C. MAC EOCHAI DH, δικαστής
G. DE BAERE, δικαστής

E. COULON, Γραμματέας

3. ΠΡΩΗΝ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

(κατά σειρά ανάληψης καθηκόντων)

ΔΙΚΑΣΤΕΣ

Donal Patrick Michael BARRINGTON (1989–1996) (†)
Antonio SAGGIO (1989–1998), Πρόεδρος (1995–1998) (†)
David Alexander Ogilvy EDWARD (1989–1992)
Heinrich KIRSCHNER (1989–1997) (†)
Χρήστος ΓΕΡΑΦΗΣ (1989–1992)
Romain Alphonse SCHINTGEN (1989–1996)
Cornelis Paulus BRIËT (1989–1998)
José Luis da CRUZ VILAÇA (1989–1995), Πρόεδρος (1989–1995)
Bo VESTERDORF (1989–2007), Πρόεδρος (1998–2007)
Rafael GARCÍA-VALDECASAS Y FERNÁNDEZ (1989–2007)
Jacques BIANCARELLI (1989–1995)
Koen LENAERTS (1989–2003)
Christopher William BELLAMY (1992–1999)
Ανδρέας ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ (1992–1998)
Virpi TIILI (1995–2009)
Pernilla LINDH (1995–2006)
Josef AZIZI (1995–2013)
André POTOCKI (1995–2001)
Rui Manuel GENS de MOURA RAMOS (1995–2003)
John D. COOKE (1996–2008)
Jörg PIRRUNG (1997–2007)
Paolo MENGGOZZI (1998–2006)
Arjen W. H. MEIJ (1998–2010)
Μιχαήλ ΒΗΛΑΡΑΣ (1998–2010)
Nicholas James FORWOOD (1999–2015)
Hubert LEGAL (2001–2007)
Maria Eugénia MARTINS de NAZARÉ RIBEIRO (2003–2016)
Franklin DEHOUSSE (2003–2016)
Ena CREMONA (2004–2012)
Ottó CZÚCZ (2004–2016)
Irena WISZNIEWSKA-BIAŁECKA (2004–2016) (†)
Daniel ŠVÁBY (2004–2009)
Vilenas VADAPALAS (2004–2013)
Küllike JÜRIMÄE (2004–2013)
Verica TRSTENJAK (2004–2006)
Enzo MOAVERO MILANESI (2006–2011)
Nils WAHL (2006–2012)
Teodor TCHİPEV (2007–2010)
Valeriu M. CIUCĂ (2007–2010)
Santiago SOLDEVILA FRAGOSO (2007–2013)
Laurent TRUCHOT (2007–2013)
Kevin O'HIGGINS (2008–2013)
Andrei POPESCU (2010–2016)

Carl WETTER (2013–2016)
Peter George XUEREB (2016-2018)

ΠΡΟΕΔΡΟΙ

José Luis da CRUZ VILAÇA (1989–1995)
Antonio SAGGIO (1995–1998) (†)
Bo VESTERDORF (1998–2007)

ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Hans JUNG (1989–2005) (†)





ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Διεύθυνση Επικοινωνίας
Τμήμα Εκδόσεων και Ηλεκτρονικών Μέσων Ενημέρωσης



Εκτυπώθηκε σε οικολογικό χαρτί